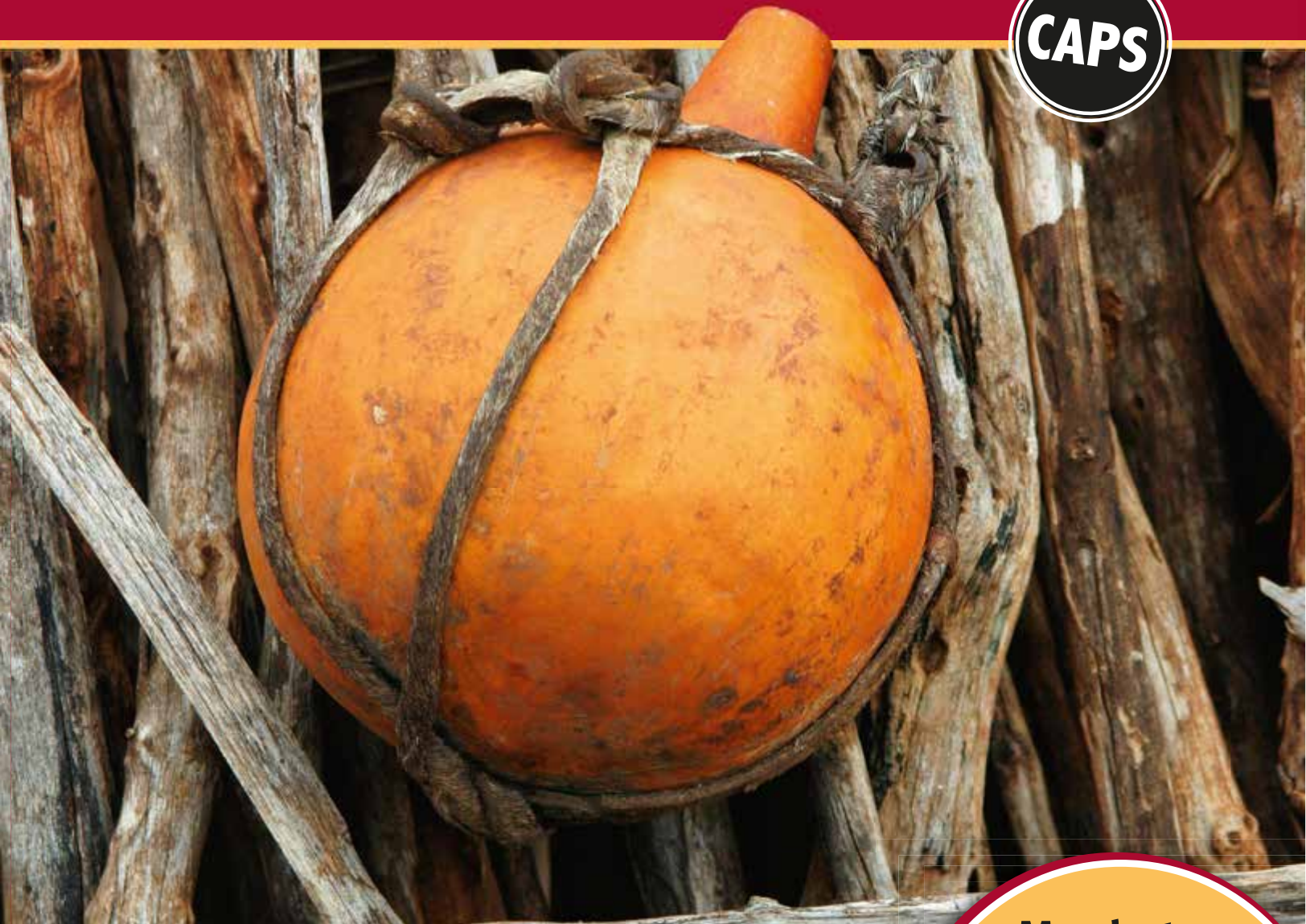

Study & Master

Nkgo ya Puo ya Setswana

CAPS

Buka ya Morutabana

Mophato

wa **12**

Lesego Mahlabe • Ntompoti Moikanyane

Study & Master

Nkgo ya Puo ya Setswana

**Mophato wa 12
Buka ya Morutabana**

Lesego Mahlabe • Ntompfi Moikanyane

CAMBRIDGE
UNIVERSITY PRESS

CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS

Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town,
Singapore, São Paulo, Delhi, Mexico City
Cambridge University Press

The Water Club, Beach Road, Granger Bay, Cape Town 8005, South Africa

www.cup.co.za

© Cambridge University Press 2013

Ke tlolomolao go ka kwalolola kgotsa go ka tlhagisa buka e, kgotsa karolwana nngwe ya yona ka mokgwa mongwe fa o sena tetla le tumelano e e kwadilweng ke bophasalatsi jwa Cambridge University Press.

Buka e, e phasaladitswe lwa ntlhantlha ka 2013

E gatisitswe mo Aforikaborwa e gatisiwa ke Creda Communications

ISBN 9781316286067

Editor: Mashile Maubane

Cover designer: Candice Gemmell

Typesetter: Maryke Garifallou

.....
Fa o batla go anya tshedimosetso nngwe ka ga buka e, kgotsa o tlhoka go itse sengwe ka dibuka dingwe tse di gatisitsweng ke bophasalatsi jwa Cambridge University Press re leletse, romela fekese le fa e le ona molaetsa wa imeile.

Nomoro ya mogala: (021) 412-7800, nomoro ya fekese: (021) 419-8418, aterese ya imeile: capetown@cambridge.org.
.....

Thulaganyetso ya diteng

KGWEDITHARO YA 1						
Dikgaolo	Dibeke	Go reetsa le go bua	Go buisa le go lebelela	Go kwala le go tlhagisa	Popegopuo le melawana ya tiriso	Tsebe
1. Kwaga Lowe	Beke ya 1	Bogosi jwa setso Puisano	Matshwao a segosi	Thulaganyetso ya go kwala tlhamo	Leina le ditlhophatsa maina	3
	Beke ya 2	Go itshedisa Go itsise sebui	Padi: Masego Tshobokanyo	Go kwala tlhamo	Matshwaopuiso, leemedi	15
2. Botaki le setso	Beke ya 3	Mphebatho, motlobo wa tshomarelo ya setso Puo ya ditebogo	Thandiswa Mazwai, sekgantshwane sa mmino Puiso e e sa ipaakanyediwang	Puisano ya dipotsotherisano	Lethophi (mefuta)	23
	Beke ya 4	Setlhangwa sa theetso Pegelo	Naane: Kgosi Sebetwane le morwadie	Tlhamo ya kanelo	Letlhophi (popego)	35
3. Ditshwanelo tsa botho	Beke ya 5	Tirisodikgoka ya mo malapeng Dipotsotherisano	Puiso ya ditemana	Pegelo ya sepodisi	Bongtona le Bongtshadi	45
	Beke ya 6	Tsheko ya boepapuso kwa Rivonia – 1964 Go neela puo	Mosireletsi wa setšhaba o bua le baagi	Go kwala puo e e ipaakanyeditsweng	Lebotsi	56
	Beke ya 7	O ka bega jang ditiro tsa bosenyi Motlotlo	Padi: Masego	Lenanetema le metsotso ya kopano	Popego ya leina	62
4. Dipapatso	Beke ya 8	Theetso ya mmino	Dipapatso 1, 2, 3	Lekwalo la semmuso	Lerui	71
	Beke ya 9	Theetso ya puiso ya ditemana	Tshomarelo ya motlakase MTN Mahala Day!	Lekwalo la bobegakgang	Nyenyefatso ya ya leina	76
5. Dinaletsana tsa Mzansi	Beke ya 10	Ke rotloetswa ke botshelo ka kakaretso-Masingita Masuge Dipuisano tsa lekoko Puo ya thotloetso	Rhulani Baloyi, sekgantshwane sa tsa kgaso Go kwala tshobokanyo	Dipotso tsa dipotsotherisano Go kwala tshobokanyo	Tiriso ya leina Lekgethi	86
	Beke ya 11	Cyril Ramaphosa, rakgwebo wa moAforikaborwa Go neela puo ya thotloetso	Puiso ya setlhangwa sa khathunu: Julius Malema	Lekwalo la botsalano	Maadingwa	95
Ipaakanyetso ya ditlathlho	Beke ya 12	Go ipaakanyetsa ditlathlho Ditirwana tsa tlathlho e e tlhomameng Tiro ya 1: Sekao sa tiro ya molomo Tiro ya 2: Sekao sa tiro ya go kwala tlhamo Tiro ya 3: Sekao sa tiro ya go kwala setlhangwa sa tirisano Tiro ya 4: Sekao sa puo e e ipaakanyeditsweng/e e sa ipaakanyediwang Tiro ya 5: Sekao sa tiro ya tekathaloganyo, tirisopuo le tshobokanyo				99

KGWEDITHARO YA 2						
Dikaalo	Dibeke	Go reetsa le go bua	Go buisa le go lebelela	Go kwala le go tlhagisa	Popegopuo le melawana ya tirisio	Tsebe
6. Tsa boitekanelo le tikologo	Beke ya 13	Botlhokwa jwa go tlhokomela diphio tsa gago Puo e e tlhomameng	<i>Hubbly Bubbly</i> mo Aforikaborwa	Lekwalo la botsalano	Popego ya lediri	109
	Beke ya 14	Thuthafalo ya lefatshe	Poko: Mosadi wa letagwa	Tlhamo	Tirisio ya lediri Madirimatlhaedi Madiritota	116
7. Tsa ikonomi	Beke ya 15	Bašwa le madi Motlotlo	Samiti ya BRICS	Pegelo	Madirimatswa	126
	Beke ya 16	Tirisio ya madi Dipuisano tsa dithlopha	Diponagalo tsa dikwalo Naane: Monnamogolo Mathubadifala le esele ya gagwe	Tshobokanyo ya naane	Madirimatswa	132
8. Pabalesego le tshomarelo	Beke ya 17	<i>Izinyokanyoka</i> Ditsamaiso tsa kopano	Lefatshe le ema ka dinao go latela kgosomano ya moepo kwa Chile	Tlhamo ya kanelo	Mdirimatlhaedi	140
	Beke ya 18	Tirisodikgoka ya mo ditseleng Tlhagiso ya ngangisano le nthakemo	Poko: Aforika	Ipaakanyetso ya tlhamo.	Madirimathusi.	146
Ipaakanyetso ya ditlathhobo	Beke ya 19 le 20	Ditlathhobo tsa bogare jwa ngwaga				153

KGWEDITHARO YA 3						
Dikaalo	Dibeke	Go reetsa le go bua	Gobuisa le go lebelela	Go kwala le go tlhagisa	Popegopuo le melawana ya tirisio	Tsebe
9. Tsa dipolotiki	Beke ya 21	Tshalelomorago mo kagong ya matlo e ama maAforikaborwa a le 12 m Ngangisano	Botshelo jwa ga Robert Sobukwe	Tlhamo ya tlhaloso	Mediriso ya lediri	169
	Beke ya 22	Dipolao tsa mogoso kwa Sharville, 21 Mopitlwe 1960 Puo e e batlisisitsweng	Poko: Go nwela ga Mendi	Tlhamo ya kanelo	Mediriso ya lediri	176
10. Re ipaakanyetsa botshelo	Beke ya 23	Go gola go tlhogola Puisano	Ditšhono tsa dithuto morago ga Marematlou	Tlhamo e e sa tseyeng lethakore	Lethalosi	185
	Beke ya 24	Theetso ya puiso ya temana e ntšhwa	Ditlhokego tsa ditiro	Lekwaloikitsisiso	Lethaodi	191
11. Ditlhaeletsano	Beke ya 25	<i>Khumbul' ekhaya</i> Dikaalo	Botshelo gompieno	Athikele ya lekwalodikgang	Maetsi	197
	Beke ya 26	Botlhokwa jwa puo ya Setswana Go neela puo	Thekenoloji ya tlhaeletsano	Puo e e kwadilweng/Tlhamo ya tlhaloso	Dikapuo	204
12. Thekenoloji	Beke ya 27	Letsogo la dikgakgamatso Motlotlo o o sa tlhomamang	Phetogo mo thekenolojing ya kgaso	Kholomo ya lekwalodikgang	Lesupi	210
	Beke ya 28	Thekenoloji ya tlhaeletsano Puisano	Terama: Ga se lerato	Puisano	Matsamayammogo. Makwalwa-tshwana Ditumatshwano	215
Ipaakanyetso ya ditlathhobo	Beke ya 29 le 30	Dikao tsa dipampiri tsa tlathhobo: Sekao sa Pampiri ya 1 Sekao sa Pampiri ya 2 Sekao sa Pampiri ya 3				222

KGWEDITHARO YA 4						
Dikgaolo	Dibeke	Go reetsa le go bua	Go buisa le go lebelela	Go kwala le go thagisa	Popegopuo le melawana ya tirisso	Tsebe
13. Ditiro tsa go itshedisa	Beke ya 31	Dikgono di le 5 tsa go ithuta botshele Motlotlo	Kinane: Difofu di le tharo le tlou	Tlhamo ya ngagisano/E a sa tseyeng letlhakore	Kopolatifi	236
	Beke ya 32	Bothale jwa go tila ditlhwatlhwa tse di kwa godimo tsa leokwane Dipuisano tsa ditlhopha	Khathunu: Go ithaganisetsa ditirelo kwa bathong	Lekwalo la semmuso	Lekopanyi	247
14. Metshameko	Beke ya 33	Re keteka botshele jwa modimo wa kgwele ya dinao, Jomo Sono Go itsise sebui	Dikgaisano tsa dipharalimpiki ka 2012	Dipotsotherisano	Molokololo Mefuta ya dipolelo Puosebui le puopegelo Tira le tirwa	254
15. Dikerafo Ditlhatlhobo tsa bofelo jwa ngwaga	Beke ya 34 le 35	Tirisso ya motlakase. (Kerafo ya diboloko)	Mosola wa kgwebisano (Kerafo ya mola)	Go tlatsa tshedimose tso go tswa mo kerafong (Kerafo ya tshekeletsa)	Mefuta ya dipolelwana	262
	Beke 36–40	Dikao tsa dipampiri tsa tlhatlhobo: Sekao sa pampiri ya 1 Sekao sa Pampiri ya 2 Sekao sa Pampiri ya 3 Sekao sa Pampiri ya 4				XXX
MAMETLELEO YA 1						
MAMETLELEO YA 2						

Diteng

Kgweditsharo ya 1

	Tsebe
Kgaolo ya 1: Kwa ga Lowe	
Beke ya 1	
Tirwana ya 1: Go reetsa le go bua	3
Bogosi jwa setso	
Puisano	
Tirwana ya 2: Go buisa le go lebelela	7
Matshwao a segosi	
Tirwana ya 3: Go kwala le go tthagisa	9
Ithulaganyetso ya go kwala tlhamo ya tlhaloso	
Tirwana ya 4: Popegopuo le melawana ya tiriso	10
Leina le ditlhophha tsa maina	
Beke ya 2	
Tirwana ya 5: Go reetsa le go bua	12
Go itshedisa	
Go itsise sebui	
Tirwana ya 6: Go buisa le go lebelela	16
Padi: Masego	
Go kwala tshobokanyo	
Tirwana ya 7: Go kwala le go tthagisa	19
Tlhamo go ya ka dikgato tsa kwalo	
Tirwana ya 8: Popegopuo le melawana ya tiriso	20
Matshwaopuiso, leemedi	
Kgaolo ya 2: Botaki le setso	
Beke ya 3	
Tirwana ya 9: Go reetsa le go bua	23
Mphebatho, motlobo wa tshomarelo ya setso	
Go neela puo ya tebogo	
Tirwana ya 10: Go buisa le go lebelela	28
Thandiswa Mazwai, sekgantshwane sa mmino!	
Puo e e sa ipaakanyediwang	
Tirwana ya 11: Go kwala le go tthagisa	32
Puisano ya dipotsotherisano	
Tirwana ya 12: Popegopuo le melawana ya tiriso	34
Letlhophi (Mefuta)	
Beke ya 4	
Tirwana ya 13: Go reetsa le go bua	35
Puiso ya temana	
Pegelo ya molomo	
Tirwana ya 14: Go buisa le go lebelela	38
Naane: Kgosi Sebetwane le morwadie	
Tirwana ya 15: Go kwala le go tthagisa	42
Tlhamo ya kanelo	

Tirwana ya 16: Popegopuo le melawana ya tiriso Letlhophi	43
Kgaolo ya 3: Ditshwanelo tsa botho	
Beke ya 5	
Tirwana ya 17: Go reetsa le go bua Tirisodikgoka ya mo malapeng Dipotsotherisano	45
Tirwana ya 18: Go buisa le go lebelela Puiso ya ditemana	48
Tirwana ya 19: Go kwala le go tlhagisa Pegelo ya sepodisi	52
Tirwana ya 20: Popegopuo le melawana ya tiriso Bongtona le bongtshadi	54
Beke ya 6	
Tirwana ya 21: Go reetsa le go bua Tsheko ya boepapuso kwa Rivonia – 1964 Go neela puo	55
Tirwana ya 22: Go buisa le go lebelela Mosireletsi wa Setšhaba o bua le baagi	57
Tirwana ya 23: Go kwala le go tlhagisa Go kwala puo ya tlhotlheletso	60
Tirwana ya 24: Popegopuo le melawana ya tiriso Lebotsi	60
Beke ya 7	
Tirwana ya 25: Go reetsa le go bua O ka bega jang ditiro tsa bosenyi? Motlotlo.	62
Tirwana ya 26: Go buisa le go lebelela Padi (Masego)	64
Tirwana ya 27: Go kwala le go tlhagisa Kwalo ya lenanetema la kopano le metsotso	66
Tirwana ya 28: Popegopuo le melawana ya tiriso Leina	69
Kgaolo ya 4: Dipapatso	
Beke ya 8	
Tirwana ya 29: Go reetsa le go bua Theetso ya mmimo wa setso	71
Tirwana ya 30: Go buisa le go lebelela Papatso 1, 2 le 3	72
Tirwana ya 31: Go kwala le go tlhagisa Lekwalo la semmuso	74
Tirwana ya 32: Popegopuo le melawana ya tiriso	76
Beke ya 9	
Tirwana ya 33: Go reetsa le go bua Theetso ya puiso ya ditemana	77

Tirwana ya 34: Go buisa le go lebelela	79
Tshomarelo ya motlakase, <i>MTN Mahala Day</i>	
Tirwana ya 35: Go buisa le go lebelela	81
Sekao sa setlhangwa sa puiso	
Tirwana ya 36: Go kwala le go tlhagisa	82
Lekwalo la bobegakgang	

Kgaolo ya 5: Dinaletsana tsa Mzansi

Beke ya 10

Tirwana ya 37: Popegopuo le melawana ya tiriso	84
Nyenyefatso ya leina Go reetsa le go bua: Dipuisano tsa lekoko Ke rotloetswa ke botshelo – Masingita Masuge	
Tirwana ya 38: Go buisa le go lebelela	87
Rhulani Baloyi, sekgantshwane sa tsa kgaso	
Tirwana ya 39: Go kwala le go tlhagisa	90
Dipotso tsa dipotsotherisanotso	
Tirwana ya 40: Popegopuo le melawana ya tiriso	90
Tiriso ya leina, Lekgethi	

Beke ya 11

Tirwana ya 41: Go reetsa le go bua	94
Cyril Ramaphosa, rakgwebo wa moAforikaborwa	
Tirwana ya 42: Go buisa le go lebelela	96
Puiso ya setlhangwa sa khathunu	
Tirwana ya 43: Go kwala le go tlhagisa	97
Lekwalo la botsalano	
Tirwana ya 44: Popegopuo le melawana ya tiriso	97
Maadingwa	

Beke ya 12

Go ipaakanyetswa ditlhatlhobo	99
-------------------------------	----

Kgweditharo ya 2

Kgaolo ya 6: Tsa boitekanelo

Beke ya 13

Tirwana ya 45: Go reetsa le go bua	109
Botlhokwa jwa go tlhokomela diphilo tsa gago Tlhagiso ya puo e e tlhomameng	
Tirwana ya 46: Go buisa le go lebelela	110
<i>Hubbly bubbly</i> mo Aforikaborwa!	
Tirwana ya 47: Go kwala le go tlhagisa	114
Lekwalo la botsalano	
Tirwana ya 48: Popegopuo le melawana ya tiriso	115
Lediri	

Beke ya 14

Tirwana ya 49: Go reetsa le go bua	116
Thuthafalo ya lefatshe Ngangisano	
Tirwana ya 50: Go buisa le go lebelela	119
Poko (Mosadi wa Letagwa, S. S Moroke)	
Tirwana ya 51: Go kwala le go tlhagisa	122
Tlhamo	
Tirwana ya 52: Popegopuo le melawana ya tiriso	123
Tiriso ya lediri, mainamatswa	

Kgaolo ya 7: Tsa ikonomi**Beke ya 15**

Tirwana ya 53: Go reetsa le go bua	126
Bašwa le madi	
Tirwana ya 54: Go buisa le go lebelela	127
Samiti ya BRICS	
Tirwana ya 55: Go kwala le go tlhagisa	131
Pegelo	
Tirwana ya 56: Popegopuo le melawana ya tiriso	131
Madirimatswa	

Beke ya 16

Tirwana ya 57: Go reetsa le go bua	132
Tiriso ya madi Dipuisano tsa ditlhopha	
Tirwana ya 58: Go buisa le go lebelela	135
Naane; Monnamogolo Mathubadifala le esele ya gagwe	
Tirwana ya 59: Go kwala le go tlhagisa	138
Tshobokanyo	
Tirwana ya 60: Popegopuo le melawana ya tiriso	138
Madirimatswa	

Kgaolo ya 8: Pabalesego le tshomarelo**Beke ya 17**

Tirwana ya 61: Go reetsa le go bua	140
<i>Izinyokanyoka</i> Ditsamaiso tsa kopano	
Tirwana ya 62: Go buisa le go lebelela	142
Lefatshe le ema ka dinao go latela kgosomano ya moepo kwa Chile	
Tirwana ya 63: Go kwala le go tlhagisa	145
Tlhamo	
Tirwana ya 64: Popegopuo le melawana ya tiriso	145
Madirimatlhaedi	

Beke ya 18

Tirwana ya 65: Go reetsa le go bua	146
Tirisodikgoka mo ditseleng Kwalo ya dintlha	
Tirwana ya 66: Go buisa le go lebelela	148
Poko (Aforika)	

	Tsebe
Tirwana ya 67: Go kwala le go tlhagisa Tlhamo	150
Tirwana ya 68: Popegopuo le melawana ya tiriso Madirimathusi	151
Beke ya 19 le 20 Ditlhatlhobo tsa bogare jwa ngwaga	153

Kgweditharo ya 3

Kgaolo ya 9: Tsa Dipolotiki

Beke ya 21

Tirwana ya 69: Go reetsa le go bua Tshalelomorago mo kagong ya matlo e ama maAforikaborwa a le 12 m Ngangisano	169
Tirwana ya 70: Go buisa le go lebelela Botshelo jwa ga Robert Sobukwe	171
Tirwana ya 71: Go kwala le go tlhagisa Tlhamo/Tsa botshelo jwa moswi	174
Tirwana ya 72: Popegopuo le melawana ya tiriso Mediriso ya lediri	175

Beke ya 22

Tirwana ya 73: Go reetsa le go bua Dipolao tsa mogoso kwa Sharpville, 21 Mopitlwe 1960 Tlhagiso ya puo	176
Tirwana ya 74: Go buisa le go lebelela Poko: Go nwela ga Mendi M.S. Kitchen	179
Tirwana ya 75: Go kwala le go tlhagisa Tlhamo	181
Tirwana ya 76: Popegopuo le melawana ya tiriso Mediriso ya lediri	183

Kgaolo ya 10: Re ipaakanyetsa botshelo

Beke ya 23

Tirwana ya 77: Go reetsa le go bua Go gola go tlhogola	185
Tirwana ya 78: Go buisa le go lebelela Ditshono tsa dithuto tsa morago ga Marematlou	186
Tirwana ya 79: Go kwala le go tlhagisa Tlhamo	189
Tirwana ya 80: Popegopuo le melawana ya tiriso Letlhalosi	190

Beke ya 24

Tirwana ya 81: Go reetsa le go bua Go buisetsa barutwana temana e e seyong mo dibukeng tsa bona	191
Tirwana ya 82: Go buisa le go lebelela Ditlhokego tsa ditiro	192

Tirwana ya 83: Go kwala le go tlhagisa Lekwaloikitsiso	194
Tirwana ya 84: Popegopuo le melawana ya tiriso Letlhaodi	196
Kgaolo ya 11: Ditlhaeletsano	
Beke ya 25	
Tirwana ya 85: Go reetsa le go bua <i>Khumbul'ekhaya</i> Dikaelo	197
Tirwana ya 86: Go buisa le go lebelela Botshelo jwa gompieno	200
Tirwana ya 87: Go kwala le go tlhagisa Athikele	201
Tirwana ya 88: Popegopuo le melawana ya tiriso Maetsi	203
Beke ya 26	
Tirwana ya 89: Go reetsa le go bua Botlhokwa jwa puo ya Setswana	204
Tirwana ya 90: Go buisa le go lebelela Thekenoloji ya tlhaeletsano	206
Tirwana ya 91: Go kwala le go tlhagisa Go neela puo	208
Tirwana ya 92: Popegopuo le melawana ya tiriso Dikapuo	208
Kgaolo ya 12: Thekenoloji	
Beke ya 27	
Tirwana ya 93: Go reetsa le go bua Letsogo la dikgakgamatso Motlotlo	210
Tirwana ya 94: Go buisa le go lebelela Diphetogo mo thekenolojing ya kgaso	211
Tirwana ya 95: Go kwala le go tlhagisa Athikele ya lekwaldikgang	214
Tirwana ya 96: Popegopuo le melawana ya tiriso Lesupi	214
Beke ya 28	
Tirwana ya 97: Go reetsa le go bua Thekenoloji ya ditlhaeletsano Puisano	215
Tirwana ya 98: Go buisa le go lebelela Terama: Ga se Lerato	217
Tirwana ya 99: Go kwala le go tlhagisa Puisano	219
Tirwana ya 100: Popegopuo le melawana ya tiriso Matsamaymogo. Makwalwatshwana. Ditumatshwano	219
Beke ya 29 le ya 30	
Ipaakanyetso ya ditlhatlhobo	222

Kgweditharo ya 4

Tsebe

Kgaolo ya 13: Ditiro tsa go itshedisa

Beke ya 31

Tirwana ya 101: Go reetsa le go bua 237

Dikgono di le 5 tsa go ithuta botshelo

Tirwana ya 102: Go buisa le go lebelela 238

Kinane: Difofu di le tharo

Tirwana ya 103: Go kwala le go tlhagisa 240

Tlhamo ya ngangisano/e e sa tseyeng letlhakore

Tirwana ya 104: Popegopuo le melawana ya tiriso 242

Kopolatifi

Beke ya 32

Tirwana ya 105: Go reetsa le go bua 247

Botlhale jwa go tila ditlhwatlhwa tse di kwa godimo tsa leokwane

Dipuisano tsa lekoko

Tirwana ya 106: Go buisa le go lebelela 250

Go itlhaganisetsa ditirelo kwa bathong

Tirwana ya 107: Go kwala le go tlhagisa 251

Lekwalo la semmuso

Tirwana ya 108: Popegopuo le melawana ya tiriso 251

Lekopanyi

Kgaolo ya 14: Metshameko

Beke ya 33

Tirwana ya 109: Go reetsa le go bua 254

Re keteka botshelo jwa modimo wa kgwele ya dinao, Jomo Sono

Tirwana ya 110: Go buisa le go lebelela 256

Dikgaisano tsa dipharalimpiki ka 2012

Tirwana ya 111: Go kwala le go tlhagisa 259

Dipotsotherisano

Tirwana ya 112: Popegopuo le melawana ya tiriso 260

Molokololo, puosebui le puopegelo, tira le tirwa

Kgaolo ya 15: Dikerafo

Beke ya 34

Tirwana ya 113: Go reetsa le go bua 262

Dikerafo

Tirwana ya 114: Go buisa le go lebelela 263

Kerafo ya diboloko le ya mela

Tirwana ya 115: Go kwala le go tlhagisa 266

Tlhamo

Tirwana ya 116: Popegopuo le melawana ya tiriso 267

Mefuta ya dipolelo

Beke ya 35 le ya 36

Dikao tsa ditlhatlhobo tsa bofelo jwa ngwaga 270

Pampiri ya 1

Pampiri ya 2

Pampiri ya 3

Mametlelelo ya 1 285

Mametlelelo ya 2 287

Mametlelelo ya 3 299

Matseno

Matseno le lemorago le le tshegetsang tiragatso ya kharikhulamo

Le amogetswe ka oo mabedi mo lokwalong lo, mo Sekgamung sa Dithuto tse di Kgolwane. (Mephato 10–12). Lokwalo lo, lo phophoma ka kitso le tshedimosetso e ngwana wa Motswana a e tlhokang mo kgolong ya gagwe le mo kgodisong ya puo ka kakaretso. Lokwalo lo, lo ikaegile ka Pegelo ya Pholisi ya Bosetšhaba ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo (Mephato 10–12), e leng kharikhulamo e e tlhokoditsweng le go tlhabololwa go netefatsa fa serutwa se se siametse go neela thuto ya boleng, e naga e tla nnang motlotlo ka yona. Setswana Puo ya Gae, ke nngwe ya dirutwa tsa Dipuo tse di somarelang ngwao le meono ya Batswana.

Motheo wa Pegelo ya Kharikhulamo ya Bosetšhaba Mephato R–12 o ikaegile ka dintlha tse di latelang:

1. Phetogo ya loago e netefatsa gore go sa lekalekaneng mo go tsa thuto go go fetileng go a siamisiwa, le gore ditšhono tse di lekalekanang tsa thuto di neelwa dikarolo tsotlhe tsa baagi.
2. Go ithuta go go tlhaga gape go tseneletse, go rotloetsa molebo o o tlhaga e le o o tseneletseng mo thutong.
3. Kitso le dikgono tse di kwa godimo; bonnye jwa maemo a kitso le dikgono tse di tshwanetseng go fitlhelelwa mo mophatong o mongwe le o mongwe di totobaditswe le go beelwa seemo se se kwa godimo.
4. Tsweletso; diteng le bokao jwa mophato o mongwe le o mongwe di supa tsweletso go tloga go e e bonolo go fitlha go e e marara.
5. Ditshwanelo tsa botho, boakaretsi, tikologo le bosiamisi jwa loago; go tsenyeletsa melawana le ditlwaelo tsa loago le tolamo ya tikologo le ditshwanelo tsa botho jaaka di tlhalosiwa mo Molaotheong wa Afrikaborwa. Pegelo ya Kharikhulamo ya Bosetšhaba Mephato R–12. (Ka kakaretso) e bosisi mo dintlheng tsa dipharologano di tshwana le lehuma, tekatekano, lotso, bong, puo, kgolo, bogole le dintlha tse dingwe.
6. Go neela thulaganyo ya kitso ya tholego ya meono; go lemoga ditiragalo (hisetori) le boswa jo bo humileng jwa naga e jaaka dintlha tse di botlhokwa tse di nonotshang meono e e leng teng mo Molaotheong; le
7. Go ikanyega, boleng le nonofo; go tlamela thuto e e ka bapisiwang le ya dinaga tse dingwe ka meono, ka go anama le ka boteng.

Pegelo ya Kharikhulamo ya Bosetšhaba Mephato R–12 e ikaelela go tlhagisa barutwana ba ba kgonang go:

1. Lemoga le go rarabolola mathata gape ba tsaya ditshwetso ba akanya ka tsenelelo e bile ba na le boitlhamedi.
2. Dira ka katlego ba le bosu, ba na le ba bangwe e le karolo ya setlhopha.
3. Ithulaganya le go tsamaisa ditiro tsa bona ka boikarabelo le ka nonofo.
4. Kgobokanya, sekaseka, rulaganya le go tlhatlhoba tshedimosetso ka tsenelelo;
5. Tlhaeletsana ka nonofo ba dirisa dikgono tsa pono, matshwao kgotsa dikgono tsa puo mo mekgweng e e farologaneng.
6. Dirisa saense le thekenoloji ka nonofo le ka tsenelelo ba supa boikarabelo mo tikologong le mo boitekanelong jwa ba bangwe.
7. Bontsha go tlhaloganya lefatshe jaaka thulaganyo ya ditsamaiso tse di amanang ka go lemoga gore dikaelo tsa tharabololo ya mathata ga di tlhagelele di le tsosi.

Dipuo mo Pegelong ya Pholisi ya Bosetšhaba ya Kharikhulamo le tlhatlhobo (CAPS)

Puo ke sediriswa sa go akanya le go tlhaeletsana. Ke ka puo re kgonang go tlhagisa ka fa re tshwanang ka gona, le ka fa re farologanang ka gone go ya ka ditso le go tlhalosa tirisano ya batho mo setšhabeng. Fa puo e dirisiwa sentle, barutwana ba kgonang go akanya le go bona kitso

le tshedimosetso e ba e tlhokang, go tlhagisa se tota ba leng sona, maikutlo le dikakanyo, le go tlhaloganya tulo e ba nnang mo go yona. Tirisopuo e botlhokwa ka ntlha ya gore fa go ithutiwa sengwe le sengwe go dirisiwa puo.

Dintlha tsa botlhokwa ka thadiso ka ga kharikhulamo ya puo

Go ithuta puo go tshwanetse ga kgontsha barutwana go:

1. Fitlhelela bokgoni jwa puo jo bo tlhokegang mo botlhalefing jwa go ithuta go ralala kharikhulamo.
2. Go reetsa, go bua, go buisa/go lebelela le go kwala/go tlhagisa puo ka go itshepa le ka natefo. Dikgono, tse le maitlhommo di bopa boalo jwa go ithuta mo botshelong jotlhe.
3. Dirisa puo ka nepagalo a tsaya tsia bareetsi, maitlhommo le maemo.
4. Tlhagisa le go emela, ka molomo le ka go kwala, dikakanyo tsa bona, megopolo le maikutlo ka go itshepa gore ba kgone go nna baakanyi ba ba ikemetseng gape ba akanya ka tsenelelo.
5. Dirisa puo le boikakanyetsi jwa bona go batlisisa ka ga bobona le ka ga lefatshe le le ba dikologileng. Se, se tla ba kgontsha go tlhagisa maitemogelo a bona le diphitlhelelo tsa bona ka ka ga lefatshe ka molomo le ka go kwala.
6. Dirisa puo go fitlhelela le go laola tshedimosetso ya go ithuta go ralala kharikhulamo le ka ditsela tse dingwe tsa tiriso. Tshedimosetso ya puo ke kgono e e botlhokwa mo “motlheng o wa tshedimosetso” e bile e bopa boalo jwa go ithuta mo botshelong jotlhe.
7. Dirisa puo jaaka sediriswa sa go akanya ka tsenelelo le ka boitlhamedi, go tlhagisa dikakanyo tsa bona ka dintlha tsa maitsholo le meono; go inyalanya le mefuta e mentsi ya ditlhangwa ka tsenelelo; go gwetlha dintlhakemo, meono le tlhotlheletso ya dikamano tse di akareditsweng mo ditlhangweng; go buisa ditlhangwa ka maitlhommo a a farologaneng, jaaka go di itumelela, go dira dipatlisiso, le ditshekatsheko.

Melebo ya go ruta puo

Molebo o o ikaegileng ka setlhangwa

Molebo o, o ruta barutwana go nna le bokgoni, ba itshepe le go nna babuisi ba ba buisang ka tsenelelo, bakwadi, balebedi le batlhami ba ditlhangwa. E akaretsa go reetsa, go buisa, go lebelela le go sekaseka ditlhangwa gore go tlhaloganyesege gore di tlhagisitswe jang le gore ditlamorago tsa tsona ke dife. Ka tirisano e e botlhokwa e, barutwana ba godisa bokgoni jwa go tlhatlhoba ditlhangwa. Ditlhangwa tse e leng tsa nnete ke metswedi e megolo ya diteng le maemo a tlhaeletsano, go ithuta go go lotaganeng le go ruta dipuo. Molebo o o ikaegileng ka setlhangwa gape o akaretsa go tlhagisa mefuta e e farologaneng ya ditlhangwa mo maitlhomong le mo bareetsing ba ba rileng. Molebo o, o sedimosediswa ke go tlhaloganya gore ditlhangwa di bopiwa jang.

Molebo wa tlhaeletsano

Molebo o, o tshitsinya gore morutwana o tshwanetse go nna le maitemogelo a magolo mo puong e e ikaeletswe le ditshono di le dintsi tsa go ikatisa kgotsa go tlhagisa puo fa a e ithuta. Barutwana ba ithuta go buisa, fa ba buisa thata le go ithuta go kwala ka go kwala thata.

Molebo wa dikgato/tsamaiso

O ke molebo o o dirisiwang fa barutwana ba tlhagisa ditlhangwa tsa molomo le tse di kwadilweng. Barutwana ba tsaya karolo mo maemong a a farologaneng a dikgato tsa go reetsa, go bua, go buisa le go kwala. Ba tshwanetse go akanyetsa bareetsi le maitlhommo mo tsamaong ya dikgato tse. Se, se tla ba kgontsha go tlhaeletsana le go tlhalosa megopolo ya bona go itlela fela. Sekao, go rutiwa ga go kwala ga go a leba se se tlhagisiwang fela, mme gape go lebile dikgato tsa go kwala. Mo dikgatong tsa go kwala barutwana ba rutiwa mkgwa wa go tlhama dikakanyo, go akanya ka ga mosola wa tsona le ka babuisi, go kwala diipaakanyetsokwalo, go sekaseka tiro ya bona go okaleletswe go tsaya tshwetso ka dintlha dingwe le go tlhagisa setlhangwa se se tlhagisang megopolo ya bona.

Kabo ya nako mo kharikhulamong

Kharikhulamamo ya Puo ya Gae e ikaegile mo diureng di le 4.5 mo bekeng ka sebaka sa dibeke di le 40 ka ngwaga wa dithuto. Diteng tsotlhe tsa puo di rutiwa mo tsamaong ya dibeke di le pedi, ke gore diura di le 9 mo tsamaong ya dibeke di le pedi. Barutabana ga ba tlhoke go tsepama thata mo sebakeng se (sedikweng se) fela ba tshwanetse go netefatsa gore dikgono tsa puo di ikatisetswa kgapetsakgapetsa, bogolosegolo tsa go buisa le go kwala. Kabo ya nako ya dikgono tsa puo tse di farologaneng mo Mophatong wa 10 le 11 ke dibeke di le 36. Dibeke di le nne di dirisetswa ditlathlho. Nako ya Puo ya Gae mo Mophatong wa 12 ke dibeke di le 30. Dibeke di le lesome di dirisetswa ditlathlho. Lenaneo la nako le tshwanetse go akaretsa kamuso (pakathuto) e le nngwe e e emelang dikamuso(dipakathuto) di le pedi mo bekeng. Lenaneo le le latelang le tshitsinya nako e e tshwanelwang ke go abelwa dikgono tsa puo tse di farologaneng mo karolopeding ya beke.

Tlathlho le tekanyetso ya puo ya gae

Tlathlho ke tsamaiso e e tswelang e rulaganyeditswe go lemoga, go kgobokanya le go ranola tshedimosetso ka ga tiro ya barutwana, go dirisiwa mefuta e e farologaneng ya tlathlho. E akaretsa dikgato di le nne: go tlhama le go kokoanya bosupi jwa diphithlelelo, go athola bosupi jo, go rekota diphithlelelo tseo le go dirisa tshedimosetso go tlhologanya le go go thusa tswetso ya morutwana gore go tokafadiwe tsamaiso ya go ithuta le go ruta.

Tlathlho e tshwanetse go nna e e tlhomameng le e sa tlhomamang. Mo mekgweng yotlhe barutwana ba tshwanetse go newa dipegelo tsa gore ba dirile jang, morago ba kgone go tiisa maitemogelo a bona mo go ithuta. Tlathlho ya bokgoni jwa puo e tshwanetse go lotaganngwa. Tlathlho ya temana ya tekatlhaloganyo e tshwanetse go golaganngwa le tiriso ya puo. Tlathlho ya go kwala e tshwanetse go akaretsa ditlho ka ga dilo tse di diragalang mo maamong a nnete a botshelo.

Tlathlho e e sa tlhomamang kgotsa ya letsatsi le letsatsi

Tlathlho e e sa tlhomamang ke tekolo ya letsatsi le letsatsi ya go tswela ga morutwana. Se, se diriwa ka kelotlhoko, dipuisano, ditshupetso tse di diragadiwang, dikhonferense tsa morutwana – morutabana, go dirisana go go sa tlhomamang ga mo phaposiborutelong, jalo jalo. Tlathlho e e sa tlhomamang e ka nna bonolo jaaka go emisa thuto gore o ele barutwana tlhoko kgotsa o buisane le bona ka ntlha ya go tswela ga bona. Tlathlho e e sa tlhomamang e tshwanetse go dirisiwa go neela barutabana diphithlelelo le go sedimosa ka thulaganyo ya go ruta, fela e tlhoka go rekotiwa. Ga e a tshwanela go tsewa jaaka e kete e kgaogane le ditirwana tsa go ithuta tse di diragalang mo phaposiborutelong. Go itlathlho le go tlathlhoiwa ke molekane go dira gore barutwana ba tseye karolo e e matlhagatlhaga mo tlathlho. Se, se botlhokwa ka se letlelela barutwana go ithuta go lebelela ka fa ba dirang ka gone. Dipholo tsa tlathlho ya letsatsi le letsatsi tse di sa tlhomamang ga di rekotiwe ntle le fa morutabana a eletsa go dira jalo. Dipholo tse, e bile ga di dirisediwe maitlho a go falola kgotsa go abelwa setifikeiti.

Tlathlho e e tlhomameng

Ditiro tsa tlathlho tsotlhe tse di dirang lenaneo la tlathlho le le tlhomameng la ngwaga di tsewa e le Tlathlho e e Tlhomameng. Ditiro tsa tlathlho e e tlhomameng di tshwaiwa le go rekotiwa ke morutabana ka maitlho a tswela kgotsa go bona setifikeiti sa mophato wa 12. Ditiro tsotlhe tsa Tlathlho e e Tlhomameng di ikaegile ka tekanyetso ka ntlha ka maitlho a go tlhomamisa boleng le go netefatsa gore maemo a a maleba a tshageditswe. Tlathlho e e tlhomameng e tlamela morutabana ka tsela e e rulaganeng ya go athola ka moo morutwana a tsweleng ka teng mo mophatong le mo serutweng se se rileng. Dikao tsa tlathlho e e tlhomameng di akaretsa diteko, ditlathlho, ditlhagiso tsa molomo, ditiragatso, jalo jalo. Tlathlho e e tlhomameng e bopa karolo ya Lenaneo la Tlathlho le le tlhomameng la ngwaga mo mophatong o mongwe le o mongwe le mo serutweng.

Lenaneo la Tlhatlhobo

Kgweditharo 1				
Tiro 1	Tiro 2	Tiro 3	Tiro 4	Tiro 5
Tiro ya molomo: Go reeletsa go Tlhaloganya.	Go kwala: Tlhamo ya Kanelo/tlhaloso/ngangisano/ Tlhamo ya maitlhamo/e e sa tseyeng letlhakore/ngangisano	Go kwala: Go kwala ga Tirisano: Makwalo a botsalano, a semmuso (kopo/ngongorego/phatlhatiro/kgwebo//lekwaloikitsiso le lekwalo la phatlhatiro/tsa botshelo jwa moswi/lenanetema le metsotso ya kopano/pegelo/thadiso/athikele ya lekwalodikgang/athikele ya makasine/puo/mmuisano/potsotherisano	Tiro ya molomo: Puo e e ipaakanyeditsweng/e e sa ipaakanyediwang	Teko 1: Tekatlhaloganyo le tiriso ya puo, le tshobokanyo Kgotsa dikwalo: Dipotso tse dikhutshwane/tlhamo ya dikwalo
Kgweditharo 2				
Tiro 6		Tiro 7		Tiro 8
Tlhamo ya dikwalo		Tiro ya molomo: Puo e e ipaakanyeditsweng/e e sa ipaakanyediwang		Tlhatlhobo ya bogare jwa ngwaga Pampiri 1: Go buisa le go lebelela Pampiri 2: Go kwala
Kgweditharo 3				
Tiro 9		Tiro 10		
Tiro ya molomo: Puo e e ipaakanyeditsweng/e e sa ipaakanyediwang		** Tlhatlhobo tsa ipaakanyo Pampiri 1: Go buisa le go lebelela Pampiri 2: Go kwala		

Tlhokomela dintlha tse:

Teko e e mo lenaneong la tlhatlhobo e seke ya agiwa ka diteko di le dintsi. Teko nngwe le nngwe e tshwanetse go akaretsa diteng tse dintsi, e bo e abelwe metsotso e le 45–60 e bile e tthagise maemo a dipotso jaaka di rulagangwa mo pampiring ya tlhatlhobo.

Tshobokanyo ya ditiro tsothle tsa ngwaga

Lenaneo le le latelang le tlamela ditlhokego tsa tlhatlhobo e e tlhomameng ya Puo ya Gae mo mophatong wa lesomapedi.

Tlhatlhobo e e tlhomameng		
Tekanyetso mo gare ga ngwaga		Tlhatlhobo ya bofelo jwa ngwaga
25%		75%
Tekanyetso ya mo sekolong/fa gae (SBA)		Dipampiri tsa ditlhatlhobo tsa bofelo jwa ngwaga
25%	62,5%	12,5%
Karoganyetso ya ditiro/diteko/ditlhatlhobo		
<ul style="list-style-type: none"> Teko e le 1 Ditiro di le 7 Ditlhatlhobo di le pedi tsa bogare jwa ngwaga le ipaakanyo. 	<ul style="list-style-type: none"> Pampiri 1 diura di le 3 (Go buisa le go lebelela) Pampiri 2 Diura di le 3 (Go kwala) 	Ditiro tsa tiro ya molomo: Pampiri 3 Ditiro tsa tlhatlhobo ya molomo: Pampiri 3 Go reetsa Go bua Ditiro tsa molomo tse di dirwang mo tsamaong ya ngwaga go ya ka fa pholosi e kaelang ka gone

Mefuta ya ditlhatlhobo e e dirisiwang e tshwanetse go nna maleba le dingwaga le kgolo ya morutwana. Popego ya ditiro tse e tshwanetse go tsenya diteng tsa serutwa le go akaretsa ditiro tse di farologaneng tse di bopetsweng go fitlhelela maikaelelo a serutwa. Tlhatlhobo e e tlhomameng e tshwanetse go arabela maemo a a farologaneng a tlhaloganyo le go kgona ga barutwana jaaka go supywa fa tlase:

TableMaemo a dipotso	Tirwana	Peresente ya Tiro
Tiriso ya tshedimotsetso ka tlhamalalo (Maemo 1)	<p>Dipotso tse di botswang ka ga tshedimotsetso e e tlhagisitsweng ka botlalo mo setlhangweng.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Neela maina a dilo/batho/mafelo/dikarolo ... • Kaya dintlha/mabaka/dikakanyo ... • Supa mabaka/batho/dibakwa ... • Neela lenaane la/dintlha/maina/mabaka • Tlhalosa lefelo/motho/semelo ... • Nyalanya tiragalo/karolwana/maitemogelo ... 	Maemo 1 le 2: 40%
Thulaganyo sešwa (Maemo 2)	<p>Dipotso tse di tlhokang tshekatsheko, tlaolo kgotsa thulaganyo ya tshedimotsetso e e tlhagisitsweng ka botlalo mo setlhangweng:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sobokanya dintlhakgolo/dikakanyo/mabaka/maungo le ditlamorago ... • Kgobokanya dikarolwana/mabaka a ka gale ... • Tlhagisa ditshwano/dipharologano ... • Neela thadiso ya ... 	
Tiriso Bokao (Maemo 3)	<p>Dipotso tse di tlhokang gore motlhatlhojwa a dirise tshedimotsetso e e tlhagisitsweng ka botlalo mo setlhangweng, a e dirise mo maemong a maitemogelo a gagwe a botho:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tlhalosa kakanyokgolo ... • Bapisa dikakanyo/maitsholo/ditiragatso(ditiro)... • Maikaelelo/maitsholo/tshusumetso/lebaka... la mokwadi (kgotsa moanelwa) ke eng? • Tlhalosa gore ke eng se se tlholang .../ditlamorago tsa ... ke dife? • Tiragalo/tshwaelo/maitsholo (jalo jalo) a senola eng ka moanedi/mokwadi/moanelwa ... • Tshwantshiso/tshwantshanyo/setshwantsho se ama jang go tlhaloganya ga gago ...? • O akanya gore ke eng se se tlholang .../ditlamorago (jalo jalo) tsa tiragalo/maemo a e tla nna eng? 	Maemo 3: 40%
Tlathlhubo (Maemo 4)	<p>Dipotso tse di dira ka dikatlholo tse di ka ga meono le boleng. Dipotso tse, di akaretsa dikatlholo ka ga bonnete, boikanyego, dintlha le dikakanyo, kamogelesego, go tlhaloganya le go ntsha mabaka, le ditlhagiso di tshwana le keletso le kamogelo ya ditshwetso le ditiragalo (ditiro) go ya ka meono ya maitsholo.</p> <ul style="list-style-type: none"> • A o akanya gore se se tlhagelelang se a ikanyega/se na le bonnete/a se a kgonega ...? • A ngangisano ya mokwadi e a amogelesega/e na le tlhaloganyo/e a khutlisa ... • Tshwaela ka tselelelo ka tiragalo(tiro)/maikemisetso/tshusumetso/maitsholo/tshitsinyo/bokao ... • A o dumelana le kemo/polelwana/temogo/thanolo ... • Ka mokgwa o o bonang dilo ka teng, a mokwadi/moanedi/moanelwa o siame fa a tshitshinya gore/a buelela gore ... • A maitsholo/mekgwa/tiro ya moanelwa e a letlelesega/amogelesega mo go wena? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. • Ditiro/maitsholo/ditshusumetso tsa moanelwa ... di supa eng ka ena mo bokaong jwa meono ya botlhe? • Tshwaela ka tselelelo ka boleng jwa dikatlholo tse di dirilweng mo setlhangweng. 	
Kgatlhegelo (Maemo 5)	<p>Dipotso tse di ikemiseditse go tlathlhuba ditlamorago tsa tlhotlheetso ya borutegi jo bo rileng le temogo ya bontle jwa setlhangwa mo motlhatlhojweng. Di tota tsibogo ya maikutlo ka diteng, go inyalanya le baanelwa kgotsa ditiragalo, le tsibogo ya mokwadi mo tirisong ya puo (jaaka tlhopho ya mafoko le botshwantshi).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bua ka tsibogo ya gago mo setlhangweng/tiragalong/maemong/kgotlhang/pitlaganong ... • A o inyalanya le moanelwa ka kutlwelobotlhoko? Ke kgato/tshwetso efe e o ka bong o e tshotse fa o ka bo o ne o le mo maemong a a tshwanang le ao? • Tshwaela ka tiriso ya puo ya mokwadi ... • Bua ka nonofo ka setaele/matseno/bokhutlo/botshwantshi/tshwantshiso/tiriso ya ditogamaano tsa poko/ditlamaganyo (didiriswa) tsa dikwalo ... tsa mokwadi. 	Maemo 4 le 5: 20%

Go rekota le go bega phitlhelelo ya morutwana

Go rekota ke tsamaiso e mo go yona morutabana a kwalang maemo a tiragatso ya morutwana mo tirong e e rileng ya tlhatlhobo. E bontsha go tswelera ga morutwana mo go fitlheleleng kitso jaaka e thagisitswe mo Pegelong ya Pholisi ya Bosetšhaba ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo. Direkoto tsa tiragatso ya morutwana di tshwanetse go tlamela bosupi jwa go tsweletsa kgolo ya diteng tsa gagwe mo mophatong le go iketleetsa ga gagwe mo tsweletsong kgotsa mo go faloleng go ya kwa mophatong o mongwe. Direkoto tse di tshwanetse go dirisediwa go netefatsa tsweliso e e dirilweng ke morutabana le barutwana mo dikgatong tsa go ruta le go ithuta.

Go bega ke tsamaiso ya go tlhaeletsa ka moo morutwana a dirang ka teng. Tshedimosetso e, e newa barutwana, batsadi, dikolo, le botlhe ba ba nang le seabe. Go dira ga morutwana go ka begiwa ka ditsela di le dintsi jaaka ka dikaratapego, dikopano tsa batsadi, malatsi a go etela sekolo, dikhonferense tsa motsadi le morutabana, go letsa megala, makwalo, makwalodikgang a phaposi kgotsa sekolo, jalo jalo. Barutabana mo mephatong yotlhe ba bega ka diperesente go lebagana le serutwa. Maemo a a farologaneng a diphitlhelelo le diperesente tse di dumelanang le tsona di supilwe mo lenaneong le le fa tlase.

Dikhoutu le diperesente tsa go rekota le go bega

Dikhoutu tsa seemo	Tlhaloso ya bokgoni	Peresente
7	Phitlhelelo ka dinaledi	80–100
6	Phitlhelelo ka matsetseleko	70–79
5	Phitlhelelo e e tletseng	60–69
4	Phitlhelelo e e itumedisang	50–59
3	Phitlhelelo ka tekano	40–49
2	Phitlhelelo e e potlana	30–39
1	Ga a fitlhelela	0–29

Barutabana ba tla rekota maduo a barutwana ba a boneng go lebagana le tiro, ba bo ba fetolela maduo a kwa diperesenteng diperesente go lebagana le serutwa mo karatapegong.

Tekanyetso ya tlhatlhobo

Tekanyetso e kaya tsamaiso e e netefatsang gore ditiro tsa tlhatlhobo di lekanetse, di a amogelesega, e bile di a ikanyega. Tekanyetso e tshwanetse go diragadiwa kwa maemong a sekolo, sedika, porofense le a bosetšhaba. Ditiro tsa tekanyetso e e tletseng e bile e le maleba, di tshwanetse go rulaganngwa gore go netefadiwe boleng jwa ditlhatlhobo tsa dirutwa tsotlhe.

Tlhatlhobo e e tlhomameng

Diteko le ditlhatlhobo tsa Mophato 12 di lekanyediwa fa gae (mo sekolong). Mogakolodi wa serutwa o tshwanetse go lekanyetsa sesupo (sampole) sa ditiro tse ka nako ya gagwe ya fa a etetse sekolo go netefatsa seemo le boleng jwa ditiro le tekanyetso ka maitlhomano a go akgola tiro e e duleng diatla, le go gakolola fa go nang le tlhalelo gone.

Ditiro tsa tlhatlhobo ya molomo

Tiro nngwe le nngwe ya molomo e e tshwanetseng go dirisiwa jaaka karolo ya Lenaneo la Tlhatlhobo e tshwanetse go neelwa tlhogo ya serutwa go e lekanyetsa pele barutwana ba e diragatsa. Mogakolodi wa serutwa o tshwanetse go lekanyetsa sesupo (sampole) sa ditiro tsa tlhatlhobo ya molomo ka nako ya ketelo kwa dikolong go netefatsa seemo le boleng jwa ditiro le tekanyetso ya fa gae (ya mo sekolong).

Diruboriki tsa tekanyetso ya puo

Diruboriki di botlhokwa thata ka di thusa go fedisa tlhotlheletso ya maikutlo a morutabana fa a lekanyetsa tiro ya morutwana. Diruboriki tsotlhe di theilwe mo molebong wa tshhekatsheko. Ka dinako dingwe go bonolo go thaya diruboriki tse di lekanyetsang fela dikarolwana tsa tiro e kgolo, tse di jalo di itsege ka gore ke diruboriki tsa tshhekatsheko. Diruboriki tse di marara di akaretsa dikarolwana tsotlhe tsa tekanyetso tsona di bidiwa diruboriki tsa kakaretso.

Ruboriki ke sediriswa se se lekanyetsang phitlhelelo ya morutwana:

1. Go tlhalosa boleng jwa tswelopele ya bokgoni go tloga mo maemong a a kwa tlase go fitlha kwa maemong a a kwa godimo.
2. E na le metselsetsele ya ditlhokego tse di tlhalosang tiro ka botlalo le se tiro (asaenemente, porojeke, tlhamo, tlhagiso ya molomo, tiro ya go batlisisa,) e tla lekanyetswang ka gone go lebeleletse dikgato le ditlhokego tsotlhe tse di latetsweng.
3. Go tlhalosa bokgoni, jo bo kwa godimo gammogo le bokgoni jo bo tlhaelang go arabela bonnye jwa ditlhokego tse di beilweng.
4. Go le gantsi e dirisa letlhomeso kgotsa sethalo se se nang le dikarolwana, fela go mekgwa e mentsi e e farologaneng ya go thaya ruboriki.
5. E ka fetolelwa go dirisiwa go ya ka ditlhokego le setaele sa mong.

Tsela ya go thaya ruboriki

Dikgato tsa motheo, tse di ka latelwang:

1. Tsaya tshwetso ka ga tiro e o batlang barutwana ba e dira, le gore ke bosupi jo bo jang jwa phitlhelelo, jo bo lekanyetswang.
2. Morutabana le barutwana ba dumelelana ka ditlhokego/dikarolwana tsa tiro (dikarolwana tse di farologaneng tsa phitlhelelo tse di tshwanetseng go lekanyetswa, tshedimosetso, bokgoni, fa go leng dikakanyo tsa mong, meono kgotsa go tlhaloganya go go tseneletseng di tshwanetse go tlhalosiwa).
3. Dikakanyo tse di botlhokwa tse dintsi di a kokoanngwa, di khutshwafadiwe go dira lenaane le le khutshwane la dikarolo tse di botlhokwa tsa tiro.
4. Tlhalosa dikgato tse di farologaneng tsa bokgoni (go tlhabela, ka bontlhannngwe, ka tekano, go go siameng, ka matsetseleko le ka dinaledi).
5. Simolola ka go tlhalosa kgato ya phitlhelelo e e leng bonnye fela jo bo amogeselegang (ka tekano); mme tlhalosa phitlhelelo e go gaisa ka tekano le go nna kwa tlase ga phitlhelelo ka tekano.
6. Oketsa diteng tsa kgato nngwe le nngwe ya phitlhelelo gore morutwana a tle a kgone go tlhaloganya gore go solofelwa eng mo go ene (phitlhelelo ya morutwana e lekanyetswa go ya ka kgato ya ruboriki e e maleba).
7. Netefatsa boleng jwa ruboriki – dirisa ditlhokego ka go leba gape gore maitlhommo a tiro e ne e le afe; kopa barutabana ba bangwe go dirisa ruboriki e mme o tshwantshanye dipholo/dipoelo (di tshwanetse go tshwana).

Tsela ya go dirisa ruboriki

- Ruboriki e tlhalosa dikgato tse morutwana a tshwanetseng go di fitlhelela, ditlhokego tse di farologaneng tsa tiro e e rileng, ka jalo ruboriki e tshwanetse go newa barutwana kgotsa go buisanelwa le barutwana fa ba filwe tiro.
- Barutwana ba tshwanetse go itse gore go tlhokega eng mo go bone go fitlhelela kgato e e rileng ya phitlhelelo.
- Fa go dirisiwa diruboriki tsa tshekatsheko jaaka mo dikaong tse di filweng, morutabana o tla tlhokomela nngwe le nngwe ya tlhokego ya tekanyetso e e kwadilweng mo kholomong ya ntlha mme a tseye tshwetso gore morutwana o fitlhetse kgato efe ya phitlhelelo.
- Diruboriki di ka dirisiwa le go fetolwa ka mekgwa e e farologaneng go ya ka tiro. Sekao: ruboriki e e ka dirisiwang go lekanyetsa bokwadi jwa boithamedu, e ka fetolwa bonolo go lekanyetsa tlhamo ya ngangisano. Tlhokego nngwe ya ruboriki e ka atoloswa go tsepama mo ntlheng e e rileng ya go ruta jaaka go kwala tlhamo ya matseno a a duleng diatla.
- Tshedimosetso e e bonwang go tswa mo tekanyetsong ya setlhangwa e tshwanetse go dirisetswa ditiropoelletso kgotsa ditirotlaleletso go tokafatsa tiro ya morutwana.

Ela tlhoko: O neetswe dikao di se mmalwa tsa diruboriki. Jaaka morutabana wa puo o ka di dirisa go lekanyetsa tiro ya morutwana le go itlhamela tse dingwe go ya ka ditlhokego tse o di lepileng.

Sekao sa ruboriki ya go tshwaya dithangwa tse ditelele tsa trisano (25)

	Khoutu 7 Phithhelelo ka dimalaledi 80–100% 14½–18	Khoutu 6 Phithhelelo ka matsetseleko 70–79% 13–14	Khoutu 5 Phithhelelo e e tletseng 60–69% 11–12½	Khoutu 4 Phithhelelo e e itumedisang 50–59% 9–10½	Khoutu 3 Phithhelelo ka tekano 40–49% 7–8½	Khoutu 2 Phithhelelo e e tshaelang 30–39% 6½–7	Khoutu 1 Ga a fithhelela 0–29% 0–5
Diteng, tomagano le popego (maduo-18)	<ul style="list-style-type: none"> • Kitso e e namileng, e e manonthotho ya ditlhokego tsa sethangwa. • Kwalo e e tsepameng e e tsepameng e bile e tseletse. • Ga a fapoge sethogo gothelele. • Kgolagano e e matsetseleko ya diteng le dikakanyo, dintlha di a tlhalosa e bile di tshgetsatsa sethogo. • Bosupi jwa ipaakanyetso bo ungwile sethangwa se se nepagetseng gotlhe. Sebopego/kagego e le maleba thata. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kitso e e siameng thata ya sethangwa. • Kwalo e e tsepameng go kgolagano ya diteng le dikakanyo, dintlha di a tlhalosa e bile di tshgetsatsa sethogo. • Bosupi jwa ipaakanyetso bo ungwile sethangwa se se tshamagileng e bile se kgathisa. • O diragatsa melawana ya bothokwa ya sebopego/kagego sentle. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kitso e e siameng ya ditlhokego tsa sethangwa. • Kwalo e e tsepame, mme o fapoga sethogo go le gonnye. • Go le gantsi go na le kgolagano ya diteng le dikakanyo. • Dintlha di a tlhalosega e bile di tshgetsatsa sethogo. • Bosupi jwa ipaakanyetso bo ungwile sethangwa se se kgathagisang. • O diragatsa melawana ya bothokwa ya sebopego/kagego. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kitso e e itekanetseng ya ditlhokego tsa sethangwa. • Kwalo e a fapoga mme ga e senye bokao jotlhe jwa tlhamo. • Kgolagano ya diteng le dikakanyo e lekanetse. • Dintlha dingwe di tshgetsatsa sethogo • Bosupi jwa ipaakanyetso bo ungwile sethangwa se se kgotsafatsang se se kgathisang. • O diragaditse kakanyo e e lekanetseng ya ditlhokego tsa sebopego/kagego. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kitso e e magareng ya ditlhokego tsa sethangwa. Karabelo ya tirokwalo e bontsha tsepamo e e bokoa. • Kwalo e a fapoga, bokao bo letobo mo mafelong a mangwe. • Kgolagano ya diteng le dikakanyo e magareng. • Dintlha dingwe di tshgetsatsa sethogo. • Bosupi jwa ipaakanyetso bo ungwile sethangwa se se golaganeng le go kgathisa go go magareng. • O na le kakanyo e e magareng ya ditlhokego tsa sebopego/kagego. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kitso e e maemotlase ya ditlhokego tsa sethangwa. • Karabelo ya tirokwalo e bontsha tsepamo e e tshaelang. • Kwalo e a fapoga, bokao ga bo utlwale mo mafelong a mangwe. • Le fa go na le ipaakanyetso, ga e mo maemong a puo ya gae. • Sethangwa ga se a tshagisiwa sentle. • Tiragatso ya sebopego/kagego e bokoa, mme bile go na le mo a ithokomolosang sebopego teng. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ga go na kitso ya ditlhokego tsa sethangwa. • Karabelo ya tirokwalo e bontsha tsepamo e e tshaelang. • Kwalo e a fapoga mme bokao ga bo utlwale mo mafelong a mantshi. • Ga go na kgolagano ya diteng le dikakanyo. • Dintlha tse di tshgetsatsa sethogo di mmalwa. • Ga a diragatsa melawana ya bothokwa ya sebopego/kagego.
Kagego (maduo-5)	<ul style="list-style-type: none"> • Kgolo e e golang ya sethogo. • Tlhaloso e e tshelang le e tlhaotseng. • Dipolelwana le ditemana di tshamile ka matsetseleko. • Boleele bo maleba le ditlhokego tsa tlhamo. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kgolo e e tlhabosang ya dintlha. • Di a golagana. • Dipolelwana le ditemana di a tlhabosa e bile di a farologana. • Boleele bo nepagetse. 	<ul style="list-style-type: none"> • Dintlha tse di farologaneng tse di maleba di a tshagisiwa. • Dipolelo le ditemana di tshamile sentle. • Boleele bo nepagetse. 	<ul style="list-style-type: none"> • Dintlha dingwe tse di tshagisang di tshagisitse. • Dipolelwana le ditemana di ka tswa di fosagetse mo gongwe mme tlhamo e a tlhaloganyega. • Boleele ga bo a nepagala. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bontsi jwa dintlha bo tshagisitse. • Dipolelwana le ditemana di tshgetsatsa fela tlhamo e santse e sa tlhaloganyega. • Boleele – jo botelele/ Bokhutshwane thata. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mo gongwe e dule mo sethogong mme keleo ya dikakanyo e a tlhaloganyega, maemo a tlhamo ya ditemana a kwa tlase. • Boleele-ke jo botelele/ bokhutshwane thata. 	<ul style="list-style-type: none"> • E dule mo sethogong. • Dipolelwana le ditemana di tlhakatlhakane, ga di tsamaelane. • Boleele ke jo botelele/ bokhutshwane thatathata.

Sekao sa ruboriki ya tshkatsheloko ya go tshwaya tlhamo							
	Khoutu 7 Phithhelelo ka dinaledi 80–100%	Khoutu 6 Phithhelelo ka matsetseleko 70–79%	Khoutu 5 Phithhelelo e e tletseng 60–69%	Khoutu 4 Phithhelelo e e itumedisang 50–59%	Khoutu 3 Phithhelelo ka tekano 40–49%	Khoutu 2 Phithhelelo e e tshaelang 30–39%	Khoutu 1 Ga a fitlhelela 0–29%
Diteng le ipakanyetso (maduo-30)	<ul style="list-style-type: none"> Diteng di matsetseleko e bile le boithamededi bo kwa godimo. Dikakanyo di a tsibosa, di a gwetha e bile di bontsha kgolo. Ipaakanyetso e ungwile kwalo e e tlhamegileng e se nang diphoso e bile e a kgathisa. 	<ul style="list-style-type: none"> Diteng di monate e bile di supa boithamededi. Dikakanyo di tletse boikakanyetsi e bile di molodi. Ipaakanyetso e ungwile tlhamo e e tlhamegileng, e ntle e bile e a kgathisa. 	<ul style="list-style-type: none"> Diteng di magareng e bile di usa pelo. Ipaakanyetso e ungwile tlhamo e e tlhamegileng e bile e kgathisa. 	<ul style="list-style-type: none"> Diteng di maleba a bile di a golagana. Dikakanyo di molodi e bile di bothamededi jo bo siameng. Ipaakanyetso e ungwile tlhamo e e kgotsotsatsang. 	<ul style="list-style-type: none"> Diteng di magareng e bile di tiwaelegile, go na le bokoa jwa kgolagano ya dintsha. Dikakanyo di mmalwa e bile di a ipoeletsa. Ga di a lekanela maano a puo ya gae. Tlhamo ga e a tlhamega sentle. 	<ul style="list-style-type: none"> Go le gantsi diteng ga di tlhaganyesega. Ga go na kgolagano ya dintsha. Dikakanyo di mmalwa e bile di a ipoeletsa. Ga di a lekanela maano a puo ya gae. Tlhamo ga e a tlhamega sentle. 	<ul style="list-style-type: none"> Bontsi jwa diteng ga bo maleba. Ga go na kgolagano, dikakanyo di gasagane e bile di a ipoeletsa. Ipaakanyetso ga e a lekanela. Tlhamo e bokoa.
Puo, setaele le go tseraganya (Maduo-15)	<ul style="list-style-type: none"> Kelothoko ya kamogelo ya puo. O dirisa puo e maleba thata ya botshwantsi. Tlhopho ya mafoko e matsetseleko e bile e a kgodisa. 	<ul style="list-style-type: none"> Kelothoko ya kamego ya puo. Puo le matshwaopuiso di siame, o kgona go dirisa puo ya botshwantsi, tlhopho ya mafoko le boithamededi e bile e a farologanngwa. Setaele, segalo le rejisetara di maleba le setlhogo. Tota ga go diphoso dipe ka ntsha ya runwa le go siamisiwa. 	<ul style="list-style-type: none"> Kelothoko ya kamego ya puo e a bonala. Puo le matshwaopuiso gantsi di nepagetse. Tlhopho ya mafoko e siamitse temana. Setaele, segalo le rejisetara di siamitse setlhogo. Go le gantsi ga go diphoso ka ntsha ya go runwa le go siamisiwa. 	<ul style="list-style-type: none"> Kelothoko ya kamego ya puo e nnye. Puo e magareng matshwaopuiso gantsi ga a dirisiwa ka nepagalo. Tlhopho ya mafoko a sa reng sepe. Setaele, segalo le rejisetara ga di golagane. Go na le diphoso di le mmalwa le fa go runwiwa e bile go siamisiwa. 	<ul style="list-style-type: none"> Kelothoko ya kamego ya puo e nnye. Puo e magareng matshwaopuiso gantsi ga a dirisiwa ka nepagalo. Tlhopho ya mafoko a sa reng sepe. Setaele, segalo le rejisetara ga di golagane. Go na le diphoso di le mmalwa le fa go runwiwa e bile go siamisiwa. 	<ul style="list-style-type: none"> Puo le matshwaopuiso di bokoa. Tlhopho ya mafoko ga e maleba. Setaele, segalo le rejisetara di fosagetse gotlhelele. Go tletse diphoso le ketsaetsego le fa go runwiwa e bile go siamisiwa. 	<ul style="list-style-type: none"> Puo le matshwaopuiso di bokoa. Tlhopho ya mafoko ga e maleba. Setaele, segalo le rejisetara di fosagetse gotlhelele. Go tletse diphoso le ketsaetsego le fa go runwiwa e bile go siamisiwa.
Kagego (maduo-5)	<ul style="list-style-type: none"> Kgolo e e golaganeng ya setlhogo. Tlhaloso e e tshelang le e ithaotseng. Dipolelo tsa ditemana di tlhamiwa ka matsetseleko. Boleele bo maleba le ditlhoko tsa tlhamo. 	<ul style="list-style-type: none"> Kgolo e e thabosang ya kgolagano ya dintsha. Dipolelwana le ditemana di a thabosa e bile di a farologana. Boleele bo nepagetse. 	<ul style="list-style-type: none"> Dintsha tse di farologaneng tse di maleba di a thagisiwa. Dipolelwana le ditemana di thagisiwa sentle. Boleele bo nepagetse. 	<ul style="list-style-type: none"> Dintsha tse dingwe tse di tlhokegang di thagisiwa. Dipolelwana le ditemana di ka tswa di fosagetse mo thaloganeyaga. Boleele bo batlle go nepagala. 	<ul style="list-style-type: none"> Bontsi jwa dintsha bo thagisiwa. Dipolelwana le ditemana di fosagetse fela tlhamo e santse e thaloganeyaga. Boleele-e telele/ khutshwane thata. 	<ul style="list-style-type: none"> Mo gongwe e dule mo sethlogong, mme kelelo ya dikakanyo e a thaloganeyaga. Maemo a tlhamego ya dipolelo le ditemana a kwa thase. Boleele-e telele/ khutshwane thata. 	<ul style="list-style-type: none"> O rathile sekwa. Dipolelwana le ditemana di tlhakathakane, ga di tsamaelane. Boleele-e telele/ khutshwane thata.

Sekao sa ruboriki ya tekanyetso ya puo/motlotlo o o ipaakanyeditsweng.

Ditlhokego	Phitlhelelo ka dinaleledi	Phitlhelelo ka matsetseleko/e e tletseng	Phitlhelelo e e itumedisang/ phitlhelelo ka tekano	Phitlhelelo e tlhaelang/ga a fitlhelela
	7	6/5	4/3	2/1
Kago ya ngangisano: A, sebui se tlhagisa kago ya ngangisano sentle a tshegets a dintlha?				
Tiriso ya dintlha tse di kwadilweng/ dikarata: A, sebui se dirisa dintlha tse di kwadilweng ka manontlhotlho? A, o ne a buisa ka go latlhela leitlho leitlho ka gangwe kgapetsakgapetsa?				
Go ema le tebo ya matlho: A, sebui se ema sentle se tlhamaletse mme se bontsha go itshepa, tebo ya matlho mo baamogeding ba tshedimosetso e sa fapoge?				
Go bua ka theleleo: A, sebui se bua sentle ka theleleo, se sa bontshe ketsaetsego kgotsa go korakoretsa?				
Puo le kagego ya dipolelo: A, sebui se dirisa puo sentle go simolola kwa tshimologong go fitlha kwa bokhutlong ka dipolelo tse di agilweng sentle?				

Maele a ditsamaiso tsa dithuto.

Go ditsela tse dintsi tse di ka latelwang go ruta dikgono tse di farologaneng tsa puo. Jaaka Morutabana yo o nang le maitemogelo, bokgoni le phiselego ya go ruta Puo ya Setswana, go solofelwa gore o agelele mo ditirwaneng tse di neetsweng jaaka letlhomeso la dikakanyo tse di ka solofelwang mo barutwaneng. O gakololwa go dirisa ditsela tse di farologaneng go ruta, go ya ka Barutwana ba gago. Rotloetsa barutwana go latela ditsamaiso tsa go kwala ka botswapelo ba latela dikgato tsa kwalo go baakanyetsa kwalo e e rulaganeng sentle, e nepagetse e bile e le maleba.

Tlhaloso ya thulaganyo ya dikgono tsa puo:

Dikgono tsa go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana e humile ka ditirwana tsa pele ga theetso go baakanyetsa barutwana go reetsa ka tlhoafalo. Ka nako ya theetso go lebelelwa bokgoni jwa go reetsa go bona tshedimosetso e e rileng, go sekaseka le go reelets a kgatlhegelo.

A. Go reetsa le go bua ka nonofo ke motheo o o popota go etleetsa tirisanommogo le katlego fa go rutiwa le fa go ithutiwa mo phaposiborutelong. Morutwana o itlhokoletsa go:

1. Tlhaloganyana le go dirisa tshedimosetso e e neetsweng a bo a dira tlhagiso ya molomo.
2. Kwala tshedimosetso e a e boneng fa a ne a reeditse.
3. Tsaya karolo mo dipuisanong tsa mo phaposiborutelong.
4. Dirisa puo go tlhagisa maikutlo le dikakanyo tse e leng tsa gagwe.
5. Tlhaloganyana dintlhakemo, dikakanyo le maikutlo a ba bangwe.
6. Dirisana le batho ba bangwe ka bopelotelele go bona tshedimosetso e a e tlhokang le go tlhagisa kakanyo, ntlhakemo kgotsa maikutlo a gagwe.

Ditirwana tsa morago ga theetso tsona di naya morutwana ditšhono tse dintsi tsa go ikatisetsa go araba/ tsibogela dipotso tse di farologaneng. Dikgono tsa go bua di tseletswa mo ditirwaneng tsa motlotlo o o tlhomameng le o o sa tlhomamang, le mo tlhagisong ya puo e e ipaakanyeditsweng kgotsa e e sa ipaakanyetswang. Naya barutwana tšhono ya go batlisisa tshedimisetso kgotsa dintlha tse di rileng go tlaleletsa se ba se neetsweng mo bukeng.

Go buisa le go lebelela.

Buka ya Morutwana e a kareditse ditogamaano tse di farologaneng tsa go buisa jaaka go gasa matlho ka kakaretso go bona dintlha tse di rileng, go buisa fela ka bonako o okola tshedimisetso go bona ntlhakgolo kgotsa kakanyo ya kakaretso le go sobokanya tshedimisetso.

1. Ditirwana tsa pele ga puiso di baakanyetsa barutwana go tlhaloganya setlhangwa le go aga kitso ya pele. Morutwana a ka laelwa go dira ponelopele ya ditiragalo ka go lebelela setlhogo. Ditogamaano tse tsa go buisa di dira gore morutwana a tlhaloganye molaetsa kwa ntle ga go mekamekana pele le diteng tsa setlhangwa.
2. Dikgono tsa theetso di tseletswa ka go tlaola dintlha, go tshalosa mabaka le go swetsa ka ditiragalo.
3. Ditirwana tsa morago ga puiso di kgontsha morutwana go tseletsa bokgoni jwa go tsibogela dipotso ka bomaleba, go sekaseka le go naya kakanyo ka ga se se tlhagisitsweng.

Dikgono tsa go kwala le go tlhagisa

Ditirwana tsa karolo e, di baakanyetsa morutwana botshelo jwa ka moso fa ba tla bo ba le kwa ditirong tse di farologaneng. Barutwana ba tshwanetse go kgona go tlhagisa dikakanyo tsa bona ka nepagalo di kwadilwe sentle. Ditirwana tse di neetsweng mo dikgaolong tse, di naya morutwana ditšhono di le dintsi go ithuta le go ikatisetsa go kwala ka thulaganyo e e rileng. Barutwana ba ithuta go kwala le go tseletsa ditirwana tsa go kwala go ya ka ditsamaiso tsa go kwala ditlhangwa tse di farologaneng tsa tirisano.

Thutapuo le tiriso

Go ya ka moonno wa Pholosi ya Bosetsšhaba ya Kharikhulmamo le Tlhatlhubo, Dikgono tsa go reetsa le go bua, go buisa, le dikgono tsa go kwala le go tlhagisa di tshwanetse go tsenyeletsa thutapuo. Morutwana o neetswe thutapuo le dikao tsa teng go mo kaelang ka fa a tla tlaaganyang ka gone.

Tshobokanyo ya dikgono tsa puo:

Go reetsa	Go bua
Go reetsa Dikgato tsa go reetsa: <ul style="list-style-type: none"> • Pele ga theetso • Ka nako ya theetso • Morago ga theetso 	Go bua Dikgato le ditogamaano tsa go bua: <ul style="list-style-type: none"> • Thulaganyo, patlisiso le go rulaganya • Go tlhagisa
Go buisa le go lebelela	Dikgono tsa go kwala le go tlhagisa
Dikgato tsa go buisa: <ul style="list-style-type: none"> • Pele ga puiso • Puiso • Morago ga puiso 	Dikgato tsa go kwala: <ul style="list-style-type: none"> • Ipaakanyetso/ithulaganyetso • Ipaakanyetsokwalo • Poeletso • Tshakatsheko ya tiro le go tsaya tshetso ka dintlha tse di rileng • Go tlhotlha diphoso • Tlhagiso
Thutapuo le tiriso	

Dipopego tsa puo le melawana di tsaya karolo e e botlhokwa mo go tlhaloganyeng le go tlhagiseng ditlhangwa tse di kwadilweng le tsa molomo e bile di tshwanetse go tsenyelediwa le bokgoni jwa puo.

Barutwana ba neetswe dikao tsa ditiro tsa lenaane la tlhatlhobo mo ngwageng. O ka di tsaya wa di fetofetola go di siamisetsa tlhatlhobo ya ditiro tse go ya ka mofuta wa barutwana ba o ba tshotseng. Se se botlhokwa ke gore kwa bofelong jwa ngwaga morutwana mongwe le mongwe o tshwanetse gobo a weditse ditiro tse di tlhagisiwang mo lenaaneng la tlhatlhobo, a simolotse le ka kgweditharo ya ntlha mme a tswetelele jalo go fitlha ka kgweditharo ya bone.

Kwa bofelong jwa lokwalo lo, go neetswe tlotlofoko e barutwana ba ka e dirisang go ikhumisa ka puo. Go ka nna botlhale tota fa Morutabana a ka eta a latlhela tlotlofoko e fa a ntse a tswetelele go lekanyetsa ditirwana tse di farologaneng.

Dipotso tsotlhe di tlhagisiwa mo lokwalong lo, mme potso nngwe le nngwe e latelwa ke karabo e morutwana a ka e neelang. Di sekaseke mme o tlaleletse tshedimosetso. Re solofela fa o tla itumelela le dikao tsa dipampiri/ditiro tse di ka neelwang go arabela ditlhokego tsa Lenaneo la Tlhatlhobo.

KGWEDITHARO YA 1

KGAOLO YA 1: KWA GA LOWE

Beke ya 1 3

Beke ya 2 12

KGAOLO YA 2: BOTAKI LE SETSO

Beke ya 3 23

Beke ya 4 35

KGAOLO YA 3: DITSHWANELO TSA BOTHO

Beke ya 5 45

Beke ya 6 55

Beke ya 7 62

KGAOLO YA 4: DIPAPATSO

Beke ya 8 71

Beke ya 9 77

KGAOLO YA 5: DINALETSANA TSA MZANZI

Beke ya 10 84

Beke ya 11 94

DITIRWANA TSA TLHATLHOBO E E TLHOMAMENG

Beke ya 12 99

Anya o ntse o sekaseka merero e e tlhagisitsweng go bona ka fa e thusang go akgola, go ikemela, go dirisana le batho, go bapatsa le go latela dikai tse di siameng tse di tla dirang gore o fitlhelele Ubuntu ka gone.

DIKGONO TSE DI AKAREDITSWENG:

Go reetsa le go bua

- Go reetsa tshedimosetso
- Go reeletsa go akgola
- Go reeletsa go tthaola dintlha le dintlhakgolo
- Tiriso ya bukafoko
- Buisanela dintlha

Go itsise sebui

- Puisano
- Temogo ya tirisopuo ka tsenelelo
- Reeletsa go sekaseka ka tsenelelo le go tthatlhoba mabaka
- Puo e e ipaakanyeditsweng
- Dipuisano tsa lekoko
- Dipotsotherisano
- Lenanetema le metsotso ya kopano

Go buisa le go lebelela

- Ditlhangwa tsa tshedimosetso
- Ditogamaano tsa go buisa
- Tshobokanyo ya dintlha
- Diponagalo tsa ditlhangwa
- Puiso e e sa ipaakanyediwang
- Temogo ya tirisopuo ka tsenelelo

Go kwala le go tlhagisa

- Dikgato tsa go kwala ditlhangwa
- Puisano ya dipotsotherisano
- Tlhamo ya kanelo
- Pegelo
- Go neela puo (e e kwadilweng)
- Lenanetema le metsotso ya kopano
- Lekwalo la semmuso
- Lekwalo go bobegakgang

Popegopuo le melawana ya tiriso

- Leina
- Diane
- Tlotlofoko
- Matshwaopuiso
- Maemedi
- Letlhophi
- Bong
- Lebotsi
- Popego ya leina
- Nyenyefatso ya leina le diphetogomodumo
- Tiriso ya leina

› Tirwana ya 1

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 2

Go reeletsa tshedimosetso e e kgethegileng

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go reeletsa go tlhaloganya le go bona tshedimosetso.

Bogosi jwa setso

Buisana le barutwana ka ga pharologano fa gare ga go utlwa le go reetsa. Go reetsa ke tiro e e tshwanetseng go dirwa ka tlhoafalo.

Pele ga theetso

1. Kwa tshimologong go ne go le morafe o le mongwe fela. Moragonyana ke fa morafe o, o kgaogana o bo o phatlalala mo lefatsheng. Fa se, se diragala go le gantsi go bo go na le mongwe yo o etelelang setlhotšhwana pele, a se kitlanya e bile a tsaya maikarabelo a tshireletso, tswelelo le tlhabololo ya sona. Moeteledipele yo, o ne a tlhomiwa kgosi ya morafe oo. Se, ke lemorago le le ka buisanelwang le barutwana. Go dikakanyo tse dintsi ka ga se, fela tshedimosetso e ntsi e e tlhalosang gore morafe mongwe le mongwe, modi wa yona ke ofe.
2. A barutwana ba leke go bonelapele maitlhommo a mokwadi ka setlhogo se “Bogosi jwa setso”.

Dipotso tsa tlaleletso le ditsibogelo:

1. Fa go buiwa ka morafe go buiwa ka eng?
 - Morafe ke setlhopho sa malapa a a agileng mo lefelong le le lengwe
2. Pharologano fa gare ga morafe, motse le kgoro ke efe?
 - Kgoro ke dikala tsa ntlo ya kgosi, e rulaganngwa go ya ka thulagano kgotsa taelano ya bana ba kgosi/bana ba motho a le esi, go ya ka tatelano ya matsalo. Dikgoro di tswa mo morafeng. Motse ke kwa baagi ba nnang gone.
3. Kgosi ya morafe wa gaeno ke mang?
 - Barutwana ba tla naya ditsibogelo tse di farologaneng. Mongwe o tla re ke kgosi Nawa – kwa Lebotloane / Kgosi Makapane / Kgosi Mmamogale kwa Bethane / Kgosi Leruo Molotlegi / Kgosi Kgafela Kgafela jj) Barutwana ba bagolo ba bona ba fudugetseng kwa metsesetoropong ba botse batsadi ba bona gore ba ba thuse go araba potso e, ka ntlha ya fa Batswana botlhe ba tswa kwa magaeng pele go phatlalalwa go ralala le lefatshe, e le fa korwe a ya go bapalela tsetse.
4. Ponelopele ya gago ka maitlhommo a temana e e ka ga “Bogosi jwa setso” ke efe?
 - Barutwana ba tla naya ditsibogelo tse di farologang.

Ka nako ya theetso

Kopa barutwana go kwalololela sethalo se se latelang mo dibukeng tsa bona. Ba buisetse setlhangwa gabedi, mme fa o ntse o buisa ba tlatse tshedimosetso e e tlhaelang mo go sona. Fa o boeletsa lwa bofelo ba tlhole fa dikarabo tsa bona di nepagetse.

Dipotso le ditsibogelo

Feleletsa:
Kgosi, ke kgosi ka _____ 5. – Morafe
Lefoko la kgosi _____ 6. – le agelwa mosako
Kgosi e tlhomiwa ke _____ mo bogosing. 7. – Rangwane
Dikgomo tse go sa itsiweng beng ba tsona di bidiwa _____ 8. – matimela
9. – Maikarabelo a kgosi ke _____, _____, _____ le _____ (go etelela morafe pele, go o tlhokomela morafe, go o sireletsa, go dibela setso le ditsamaiso tsa setso, go tlhokomela batlhoki, batlholagadi le dikhutsana, le go rebola mophato)

Kopa barutwana gore ba reetse ka tlhoafalo fa o ba buisetsa temana, ba tle ba arabe dipotso ka bomaleba.

1. Bogologolotala majwe fa a ne a santse a tobetsega Matsieng o ne a romiwa ke Lowe, yo go dumelwang e le motho wa ntlha go ya go tlhola kwa ntle gore lefatshe le ntse jang, maikaelelo e le go fudugela kwa lefatsheng go tswa mo logageng. Go tlhalosiwa fa Matsieng a ne a feta a kगत्थिwa ke dimela, diphologolo, dithaba le bontle jo a neng a bo bona, ka jalo a tsamaya a boga bontle jo, a lebala thomo ya gagwe. Bakwadi ba tlhalosa fa e ne e le mokaloba. Se se bonwa kwa dikgatong tsa gagwe tse matshwao a tsona a santseng a le mo majweng ka nako e a neng a a gata. Bangwe ba re o ne a na le leoto le le lengwe ka ntlha ya fa ba bone kgato ya leoto la molema, mme ba bangwe ba umaka fa go bonwe kgato ya leoto la moja kwa mafelong a a farologaneng kwa Botswana. Se, se tlhalosa fa e ne e se mothwana, e ne e le motho yo o seemo sa sedimo. Se, ke karolo ya tlholego le go tsaya taolo mo lefatsheng. Bontsintsi jwa merafe ka go farologana re dikokomana tsa ga Lowe, yo o neng a roma Matsieng.
2. Go tloga kwa tshimologong Batswana e ntse e le morafe o o nang le thulagano, o latela ngwao e e etleetsang kagiso, tirisano, go tshegetsa molao le tolamo. Bogosi ke sengwe se se botlhokwa thata go tlhokomela fa dintlha tse, di diragadiwa. Fa go le botlhokatsebe, bosenyi le thumulano, kgotsa tlolomolao, go begelwa lekgotla go samagana le dintlha tse. Kwa tshekong kgosi e a tsereganya mme e athole ka lerato go lere tharabololo kgotsa go ruta baagi molao. Lefoko la kgosi le agelwa mosako.
3. Fa mophato o bolola go ya bogwera, kgosi ke ena a rebolang lebololo. O dira se ka maitemogelo ka ntlha ya fa le ena a tswa thabeng. Fa a diragaditse se, o thusa go tshegetsa le go godisa ngwao le setso sa borraagwemogolo, mme o tsaya maikarabelo a gagwe.
4. Kgosi ke kgosi ka morafe, e bile go mo ngwaong go tlhokomela kgosi gore le yona e tle e kgone go tlhokomela morafe wa yona. Tlhokomelo e e lebaneng morafe ke jaaka go e direla ditiro tsa ka gale tsa fa gae, le tsa temothuo. Dintlha tse, di botlhokwa thata. Fa go le dikgomo tsa matimela, dikgomo tse, ga di ikabelwe. Di nna mo tlhokomelong ya kgosi go fitlha mong wa tsona a tla go di batla kgotsa go di tsaya. Fa a sa bonale, ke tsona tse go tlhokomelwang batlhoki, batlholagadi le botlhe ba ba mo tlhokomelong ya kgosi ka tsona.

5. Bogosi bo a tsalelwa, ga bo iphiwe. Kgosi e katisetswa go nna kgosi go tloga bonnyaneng. Tiro e, e dirwa ke bo rangwane go baakanyetsa morafe moeteledipele yo o maleba. Borangwane ke bangwe ba bagakolodi ba setso ba kgosi. Dikgosana ke makala a a kitlanyang morafe ka e le baemedi ba kgosi. Ba thusa kgosi go amogela dikgang tsa motse le go mo kaela fa go na le dingongorego golo gongwe. Fela jaaka bogosi, bogosana le bona bo a tsalelwa. Ga go gogwegogwe mongwe le mongwe go ka nna kgosana
6. Go ya ka setso sa Bantsho ka kakaretso, kgosi ke setshabelo, e bile o na le dithata tse di kwa godingwana. Fa motho a goroga mo motseng o tshwanetse go begiwa kwa kgosing. Fa go dirilwe jalo, maemo a gagwe a a sekasekiwa go bona ditlhokego tsa gagwe gore kwa bofelong a bone thuso. Pele go dirwa tsotlhe tse, o tla bo a setse a neetswe mogopo go buga legaba. Ka dinako dingwe moeng yo, e ka tswa e le motshabi, morongwa kgotsa motho yo o thibeletseng mo motseng fela a santse a fetela kwa pele.
7. Fa kgosi e tlhomiwa, rangwane wa kgosi ke ene a dirang tiro e. O neela kgosi didiriswa tsa setso tse di tla mo thusang go tshegetsisa setso sa morafe wa gaabo le go direla morafe ka matsetseseleko. Didiriswa tse tsa setso ke matshwao a segosi. Ke ona matshwao a, a a mametlelelang karolo e ntšhwa ya kgosi e e tlhomiwang, le go mo segofatsa go etelela morafe wa gagwe pele.

Morago ga theetso

Dipotso le ditsibogelo

Jaanong o ka ba letla go ipuisetsa le go buisanela gape dintlha. Fa ba tlhaloganya dikgato le bokgoni jo bo solofelwang ba tla tsoga e le bareetsi ba ba matlhagatlhaga, e bile ba reetsa ka tsenelelo.

Laela barutwana go araba dipotso tse di latelang:

1. Botlhokwa jwa ga rangwane mo ditsamaisong tsa bogosi ke bofe?
2. Ke ena a tlhomang kgosi e bile ke ena a baakanyetsang kgosi go etelela morafe pele. Ke mogakolodi.
3. Ntlhakemo ya mokwadi ka ga bogosi jwa setso ke efe?
4. Ntlhakemo ke go tshegetsisa ditsamaiso tsa bogosi le tsa setso.
5. A o dumelana le ntlhakemo e ya mokwadi kgotsa nnyaya? Tlhalosa.
6. Morutwana yo mongwe a ka re, “Ke dumelana le ntlhakemo e ka ntlha ya gore naga e senang khudutlou bo lebetse ba ipha yona kgotsa yo mongwe a ka re dilo tsa bogosi ke dilo tsa bogologolo e bile batho ga ba sa tlhole ba di sala morago. Ke pusetso morago mme yo mongwe le ena a ka re fa bogosi bosa dibelwe, setso se tla nyelela.
7. Bomaleba jwa seane se “Mabogo, dinku, a a thebana” mo temaneng e ke bofe?
8. Mo temaneng e, go tlhalosiwa fa tiro ya kgosi e le go tlhokomela le go sireletsa morafe e bile go tlhalosiwa fa maikarabelo a morafe e le go tlhokomela kgosi ya bona.
9. **DITSAMAISO TSA MMUISANO/PUISANO**
Mmuisano ke mokgwa wa tlhaeletsano o o dirisiwang ke batho ba le babedi kgotsa go feta ba arogana dikakanyo kgotsa ba buisana ka setlhogo sengwe se se rileng. Sebopego sa yona ke sa dipotsotherisano fela ona o dirisiwa gongwe le gongwe ke mongwe le mongwe.

Buisana le barutwana ka dintlha tse di latelang, morago le lebelele sekao se se neetsweng mmogo

Dintlha tsa tlhokomelo:

1. Mmuisano o kwalwa ka mokgwa o moterama a kwalang ka ona.
2. Go nna dibui di le pedi kgotsa go feta.
3. Go nna le setlhogo se se rileng se go buisanwang ka sona.
4. Dipolelo tsa dibui di nne dikhutshwane.
5. Diteng di supe boitlhamedi kelelo ya dintlha le go tsamaelana ga ditiragalo.
6. Maina a dibui a tshwanetse go tlhagelela sentle.
7. Matseno, mmele le bokhutlo di dirisiwe sentle.
8. Kgang e bontshe tshimologo, setlhoa le tharabololo.
9. Puo le moonoo di tsamaelane le ditiragalo.
10. Puo e nne e e tlhamaletseng kgotsa e e loileng go tsamaelana le se se buiwang.
11. Matshwao a puiso a tsamaelane le puisano.

Sekao sa puisano:

Bua le Modise ka tiro ya gagwe e e bokoa. Modise ga a tsene sekolo sentle e bile o diragatsa bokoa mo dithutong.

Modise: Dumela Morutabana?

Morutabana: *(O mo supetsa bonno)* Dumela Modise. Nna fa fatshe re bue. Ga ke a go biletsa sepe ngwanaka. Ke tshwenngwa fela ke gore malatsinyana a, tiro ya gago ya sekolo e bokoa thata. A go na le sengwe se se go tshwenyang? Ke batla go go thusa.

Modise: Morutabana, ga ke itse gore ke simolole kae. Ke leka ka natla go dira tiro ya sekolo, fela ga ke bone nako e e lekaneng go e dira. Kwa gae mme o a lwala. Fa ke goroga ke simolola ka go mo tlhapiso le go apeela botlhe. Bo nnake ba bannye thata, ga ba ise ba kgone go nthuso ka tiro ya kwa gae. Ke robala ke lapile e bile ke phakela thata mo mosong go dira difitlholo pele ke tla sekolong.

Morutabana: *(O bontsha kutlwelobotlhoko)* Jaanong ngwanaka bagolo ba bangwe ba tshika ba kae?

Modise: Mmane Mmule o fudugetse kwa Benoni, ke ene fela yo o neng a ka kgona go re thusa.

Morutabana: Ka moso mo mosong o tsoge o ya kwa tlininiking. Ke tla go kwalela lekwalo go le isa koo gore ba go thuse. Motsadi wa gago o tshwanetse go bona melemo e e ka mo thusang. E tlare fa a kokotlegetse a kgona go ikisa kwa tlininiking. Lekwalo le lengwe o tla le isa kwa khanseleng ya motse.

Modise: Ke a leboga rra ke tla dira jalo.

Morutabana: Ntlha ya bofelo ke gore o itse gore moremogolo go betlwa wa taola, wa motho o a ipetla. O seke wa ineela fa o na le dikgwetlho tsa botshelo. Dira ka natla gonne ke wena fela o ka tokafatsang maemo a kwa lapeng la gaeno. O tlile go bona thuso.

Modise: Ke leboga go menagane rra.

Morutabana: Go siame. O tla nnaya pegelo fa o boa gore re bone gore go tswelela jang.

Tirwana ya puisano:

Jaaka rangwane wa kgosi e e santseng e tlhogatlhoga, ke tiro ya gago go aga botho le go siamisetsa kgosi go tla go etelela morafe pele fa nako e goroga. Ga jaana, kgosi ya isagwe e mo dingwageng tsa bomadimanaana mme jaaka mošwa o lebaganwe ke dikgwetlho tsa teng. Buisana le ene go mo faposa difatli le go mo aga gore a itote, mme o sa mmeye mo kgatelelong epe.

Ditogamaano tsa go bua:

Go dira paakanyetso, go batlisisa le go tlhaloganya.

1. Tsaya dintlha go tswa mo temaneng e e buisitsweng pejana.
2. Botsa bagolo kwa gae gore o kgone go tlaleletsa tshedimisetso.
3. Etela motlobo wa dibuka o o gaufi le fa o nnang gone, go batla tshedimisetso nngwe ka ga “Bogosi jwa setso”
4. Rulaganya tshedimisetso e o tla e dirisang fa o newa tšhono ya go bua le kgosi jaaka o le rangwane.

Go ikatisa:

O ka ikatisetsa go bua ka go buisana le mongwe go bona fa o kgona go tlhagisa puisano ka go itshepa.

Go tlhagisa:

1. Morutabana o tla tlhopha mongwe go tsaya karolo jaaka kgosi mme wena maikarabelo a gago ke go bua le motho yoo ka tlhamalalo.
2. Matseno e nne a a ngokelang kgatlhegelo
3. Ama metswedi e e farologaneng ya tshedimisetso go mmontsha mabaka a a kgodisang.
4. Garela kgang ya gago sentle jaaka mogolo, o netefaditse fa kgosi a sa go utlwa ka tsa ga Morakile.

> Tirwana ya 2

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 6

Matshwao a segosi

Pele ga puiso

Laela barutwana gore ba buisanele dintlha tse di latelang gore ba tle ba kgone go tsibogela dipotso ka tshwanelo:

- Bogosi bo a tsalelwa, ga bo iphiwe.
- Kgosi e katisetswa go nna kgosi go tloga bonnyaneng. Tiro e, e dirwa ke bo rangwane go baakanyetsa morafe moeteledipele yo o maleba.
- Bo rangwane ke bangwe ba bagakolodi ba setso ba kgosi.
- Dikgosana ke makala a a kitlanyang morafe ka e le baemedi ba kgosi. Ba thusa kgosi go amogela dikgang tsa motse le go mo kaela fa go na le dingongorego golo gongwe. Fela jaaka bogosi, bogosana le bona bo a tsalelwa. Ga go tsewe mongwe le mongwe go nna kgosana.

Ka nako ya puiso

A barutwana ba lebelele matshwao a a neetsweng, ba a sekaseke mme morago ba tsibogele dipotso ka bomaleba.

- Go tlaolwa mo go ba bangwe.
 - Go kwadisa dithoto tsa gagwe ka lona.
5. A barutwana ba tlaole maina a a tlhagisitsweng mo temaneng. Ba buisetse gape gore ba tle ba direle tiro e ka bonako. Barutwana ba tshwanetse go ka tlaola maina ba dirisa kitso ya bona ka ga mefuta le ditlhopho tsa maina.

> Tirwana ya 3

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 8

Buisana le barutwana ka botlhokwa jwa mmepe fa ba tsaya loeto. Ba lemose gore go fela jalo le ka tlhamo kagore fa ba kwala tlhamo ba tlhoka mmepe o o tla ba kaelang fa ba setse ba kwala gore dintlha tsa bona di beiwe ka mananeo mme ba seke ba ratha sekgwa. Ba bolelele gore mo tirwaneng e, mmepe ke ona thulaganyetso ya bona.

Ba laele go:

1. Buisa temana e e ka ga bogosi jwa setso.
2. Dira dipatlisiso kgotsa go batla dintlha mo metsweding mengwe ya tshedimotsetso ka ga bogosi jwa setso. Laela barutwana go kwala letlhomeso kgotsa thulaganyetso ya tlhamo ya tlhaloso o ikaegile ka setlhogo “Kgosi, thothobolo, o olela le matlakala”.

Tlhamo ya tlhaloso

Tlhamo ya tlhaloso e naya tlhaloso ya motho, kago, lefelo, maemo jj ka botlalo. Maitlhamo a yona ke go tlhalosa sengwe sentle tota ka tsela e e rileng, gore mmuisi a bone/ikagele setshwantsho sa selo se se tlhalosiwang bonolo mo tlhaloganyong.

Maele:

1. Tlhopho mongwe/sengwe se o batlang go se tlhalosa.
2. Thala letlhomeso, o kwale lenaane la dintlha, diponagalo tse o tlleng go di aga fa o ntse o kwala.
3. Kokoanya tshedimotsetso e o tla e dirisang go kwala matseno fa go le botlhokwa go dira jalo.
4. Swetsa ka ga ntlhakgolo ya temana nngwe le nngwe ya mmele ya tlhamo.
5. Kwala temana nngwe le nngwe, o simolola ka polelwana ya matseno, o tswelela go kwala dintlha fa o ntse o akanya.
6. Kwala bokhutlo.
7. Tlogela tiro ya gago nakwana go iphokisa phefo, e re morago o e buise go e tlhotlha diphoso.

Sekao sa tlhamo ya tlhaloso:

(O newa ditemana di le pedi fela. O ka tsweletsa go kwala)

Lefelo le ke le ratang go gaisa

Fa ke ne ke le mmotlana ke ne ke rata go etela kwa ga rakgadi Dibuseng kwa Dipabe. Batsadi ba me ba ne ba atisa go ya koo ka ntsha ya dinamanyane tse monnamogolo a saleng a di tlogelela rre, mme di le mo tlhokomelong ya ga rakgadi. Dipabe ke lefelo le

lentle le le kgabileng ka ditlhare le maungo. Ke ne ke rata go kgetlela mme ditšheše tse di lonko lo lo monate go mo itumedisa ka a rata tlhago. Nna le ditsala tsa me tsa koo re ne re tlhola motshegare otlhe kwa nageng re kgola borekhu go itirela kgotla o mone.

Batho ba koo ba ne ba le botho e bile ba le lerato. Fela fa ke goroga ba ne ba ntshupa ka mogopo wa maungo a a monate. Le jaanong, maitemogelo a lefelo le, a santse a agile mo tlhaloganyong ya me. Gangwe le gape fa o le jela nala maitemogelo a, a a tsosologa. Ga go lefelo lepe gape le ke le ratang go gaisa le.

Fa o tsaya leeto go botlhokwa gore o nne le mmepe. Go fela jalo le ka tlhamo, o tlhoka mmepe. Mo tirwaneng e, mmepe ke ona thulaganyetso ya gago.

Laela barutwana go dira tse di latelang:

1. Buisa temana e e ka ga bogosi jwa setso.
2. Kwala letlhomeso kgotsa thulaganyetso ya tlhamo ya tlhaloso o ikaegile ka setllhogo “Kgosi, thothobolo, o olela le matlakala”
Kokoanyang dintlha tse di maleba go tswa mo metswedding e e farologaneng ya tshedimosetso.

› Tirwana ya 4

Popegopuo le melawana ya tiriso Buka ya Morutwana tsebe 9

Leina

Naya barutwana tšhono ya go buisa kanelo ya bogosi jwa setso le puisano ya ga Modise le morutabana mo tirwaneng ya 1. Ba laele gore ba nopole maina mo go tsona mme ba simolole ka:

Maina a a kayang batho

Rapula, Karabo, Oratile, jj.

Maina a a tswang mo mading

Leina	Tlhogo	Dikutu
Bagakolodi	Ba (ka fa bontsing).	Gakolola
Morongwa	Mo (ka fa bongweng).	Romiwa
Batsomi	Ba (ka fa bontsing).	Tsoma

Ba kope gore ba buise ka go okola mme ba nopole maina otlhe a e leng mainamatswa mme ba bue gore a tswa kwa dikarolong tse dife tsa puo. Ba dire gape le sethalo se se tshwanang le se se fa godimo.

Maina matswa	Dikarolo tsa puo	Dikutu
Thuso	Lediri	Thusa
Mosadi	Lediri	Sala
Modise	Lediri	Disa

(i) Mainatota

Akanya fa batho ba ka bo ba ne ba sena maina. Go ne go tlile go diragala eng ka dithoto tsa bona, makwalo a thuto kgotsa ona a boikitsiso.

Ntsha mainaina/mainatota mo ditemaneng tse di fa godimo. Fa a sa bonale, a bope go tswa mo dikarolong tse dingwe tsa puo. A le matlhano fela a ka siama.

(ii) Mainakgopolo

Leina	Tlhogo	Kutu	Karolopuo
Botlhale	Bo	Tlhalefa	Lediri
Bogale	Bo	Gale	-

Ba laele gore ba gase matlho mme ba batle mainakgopolo mo ditemaneng tse ba sa tswang go di buisa go akaretsa ya go reetsa le go bua. Ba laele gape go:

- (i) Kwala mainakgopolo a le matlhano mme o a direle sethalo se setshwanang le se se fa godimo.
- (ii) **Ditlhophha tsa maina:** Ba lemose gore ba ithutile go le gontsi ka ditlhophha tsa maina mo mephatong ya 10 le 11. Jaanong ba kotsolele go senene go ba gakolola se ba se ithutileng. Ditlhophha tsa maina di tla farologangwa go ya ka ditlhogo tsa ona. Sekao:

Ditlhophha tsa maina go ya ka ditlhogo tsa ona	Mefuta ya maina a a akarediwang
Mo/Ba	Maina a tlholego a batho, maina a a bopilweng ka madiri, maina a a kayang bomorafe jwa motho, maina a a kayang bosetšhaba jwa motho le mainatota a batho.
Mo/Me	Maina a a kayang batho, maina a a kayang dijalo, maina a a kayang ditokololo tsa mmele, maina a a kayang diphologolo le diphogolotswana, maina a a kayang dinonyane, maina a dilo tsa lobopo, maadingwa le maina a a tswang mo madiring.
Le/Ma	Maina a a kayang dilo tsa lobopo, matshwao a diruiwa, batho, dijalo, dikarolo tsa mmele, dinonyane, digagabi, a a tswang mo madiring, mainagoboka, mainakgopolo, mainagoboka, jj.
Se/Di	Maina a a kayang mefuta ya batho, dikarolo tsa mmele, didiriswa, dinonyane, dimela, dilo tse di jewang, dilo tsa lobopo le dilo ka kakaretso.
N/Di	Maina a a kayang diphologolo, dinonyane, digagabi, ditokololo tsa mmele, didiriswa, maemo a a rileng a batho, dilo tsa lobopo, maina a a tswang mo madiring, le maadingwa.
Lo/Di	Maina a a kayang; dikarolo tsa mmele, mainakgopolo, diedi, dilo tsa lobopo, dikarolo tsa mmele, didiriswa, maina a a tswang mo madiring, mainagoboka (kgomo-logomo, moretlwa-loretlwa).
Bo/Ma	Mainakgopolo, maina a dikarolo tsa mmele, maina a a tswang mo dimeleng, dilo tse di jewang, dikhutlo tsa lefatshe, maadingwa.
Fa-go-mo	Maina a setlhophha sa "fa, go le mo".

Tirwana

Dipotso le ditsibogelo

Nopola maina go tswa mo temaneng ya **Bogosi jwa setso le Go itshedisa** mme o a kgaoganye go ya ka ditlhophha. Ela tlhoko: kwala fela maina a a tlhagelelang mo ditemaneng tse di sa tswang go umakiwa mme o kwale a le a mabedi mo setlhopheng sengwe le sengwe.

Ditlhophha tsa maina	Maina a a akarediwang go tswa mo ditemaneng	
	Bongwe	Bontsi
Mo-Ba	Motshabi	Batshabi
	Morongwa	Barongwa
Mo-Me	Molao	Melao

Ditlhopa tsa maina	Maina a a akarediwang go tswa mo ditemaneng	
	Morafe	Merafe
Le-Ma	Letlalo	Matlalo
Se-di	Lefoko	Mafoko
	Sefalana	Difalana
	Segwapa	Digwapa
N-Di	Kgomo	Dikgomo
	Ntlha	Dintlha
Lo-Di	Logong	Dikgong
	-	-
Bo-Ma	Botshelo	Matshelo
Fa	-	
Go	Godingwana	
Mo	Morago	

Dintlha tse di latelang di tlhoka go tlhalosiwa thata: Mafoko a setlhopha sa “fa-go-mo”, ga a fitlhelege bonolo. O seke wa a tlhakanya le madiri, ga se madiri mme a ka lebelelwa ka fa matlhalosing. Mafoko a tshwana le bofelo, fatshe, mo setlhopheng sa “fa”, mme mo setlhopheng sa “go” ke “godimo, golo”, jj. Mo setlhopheng sa “mo”; ke “morago, moseja”, jj. Mafoko a mangwe aa a umakilweng fa, ga a yo mo ditemaneng tse barutwana ba kopilweng go dira ka tsona.

Beke ya 2

› Tirwana ya 5

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 11

Go reeletsa tshekatsheko ya tseneelo le tthatlhobo

Go itshedisa

Dipotso le ditsibogelo

Pele ga theetso

Lemosa barutwana gore maikarabelo a mongwe le mongwe ke go tsaya ditshwetso tse di tla mo kgontshang go nna le botshelo jo bo botoka, legore ka dinako dingwe, maemo a motho a iphitlhelang a le mo go ona a gwetlha maikarabelo a. Go tswa mo mothong go letla kgwetlho e go mo diga mowa kgotsa go mekamekana le yona go fitlha o bona sengwe kwa bofelong. Barutwana ba tshwanetse go lebelela setlhogo le go naya ponelopele ka ga diteng tsa temana.

Tsibogelo:

1. Bangwe ba ka re go tlile go lelelwa maele a a farologaneng, a a ka latelwang go tseweletsa botshelo/Go tile go buisa ka maano a go itshedisa

Ka nako ya theetso

Buisetsa barutwana temana ya “Go itshedisa” gararo mme o ba laele go:

1. Tlhwaya tsebe fa puiso e tseweletse.
2. Fa go buisiwa lwa bobedi, ba kwala dintlha kgotsa tshedimosetso e e botlhokwa.
3. Ba laele go tshwantshanya dintlha/tshedimosetso ya bona le ya barutwana ka bona mme ba buisane ka ditsibogelo tsa bona. Ba tshwanetse go

tlhagisa fa tshedimosetso/dintlha tse ba di tlhaotseng di tshwana kgotsa di farologana mme mongwe le mongwe a dibeke dintlha tsa gagwe.

1. Motho wa pele o ne a itshedisa ka temothuo. Lapa lengwe le lengwe le ne le segelwa tshimo go lema. Go ne go jalwa dipeo tse di farologaneng, go lengwa go bo go kotulwa. Temo ya maloba e ne e le bonolo ka ntlha ya fa e ne e sena ditshenyegelo tse dintsi. Go le gantsi o ne o fitlhela kwa masimong go na le botshelo ka botlalo. Go ne go agiwa matlwana a koo, go nniwa koo mme le leruo le kgona go tlhokomelesega sentle. Go ne go lengwa ka dipholo kgotsa ditonki. Beng ba masimo ba ne ba tle ba epe letsema go tla go thusa go tlhagola mofero gore dijalo di gole sentle.
2. Batho ba ba bothologileng go tsenela letsema ba ne ba sa duelwe, ba ne ba dira jalo go tshwaraganela kgetse ya tsie. Ba ne ba apeelwa dijo mme fa ba ya gae baletlwe go ikgetlela morogo kgotsa dijo tse di neng di siametse go ka jewa ka nako eo. Letsema e ne e le mokgwa wa go etleetsa tirisano mme go thusano.
3. Fa morago ga thobo, dijo tse dingwe di isiwa kwa gae gore, mme tse dingwe di bolokiwa mo sefalaneng gore ka nako ya leuba ba seke ba tlala naga mme dipeo tse dingwe di ne di emela go dirisetswa temo e e latelang.
4. Go ne go se na ditsidifatsi mme dijo di ne di ntse di somarelwa. Go ne go omisiwa dijo jaaka dinawa, mmopo o o apeilweng le o o sa apeiwang, letlhodi, merogo le nama. Batho ba ne ba a ja lefata fa go iketlilwe kgotsa ba besa digwapa. Morogo o ne o apeiwa ka dipitsa tse dikgolo mme o omisiwe mo leselong. Fa o omile o tsennngwa mo dikgetseng mme o rokelelwe. Morogo wa maphutshe ona o tlhatswiwa fela o bo o omisiwa, morago o tsennngwe mo kgetseng le ona. E tla re fa baeng ba ba tswang kwa kgakala ba etile, ba direlwe diphuthelwana tsa merogo, dinawa le digwapa.
5. Lapa lengwe le lengwe le ne le ikaega ka go rua dihutshane, dikgogo, dikolobe, le dikgomo. Tlala tota e ne e sa itsiwe ka go ne go tlhabiwa, go jewa digwapa, nama le mašwi. Fa mo motseng go ne go na le lelapa la moitshodi, lelapa le, le ne le gamelwa letsatsi lengwe le lengwe fa go gamiwa kgotsa le ne le adimiwa kgomo gore bana ba seke ba bolawa ke tlala. Dikgomo tsa mafisa di a tlhokomelwa, mme mong wa tsona a ka tla go di tsaya nako nngwe le nngwe. Motho yo o bothale o tlhokomela gore di a tsala, e bile di koba tlala mo lapeng. Fa di tsetse gone mong wa tsona fa a rata a ka go tshwaela gore le wena o nne le sengwenyana mo lesakeng. Thulaganyo e, e ne e siame gonne e ne fokotsa sekgala fa gare ga bahumanegi le ba ba itsholetseng mme e ne e etleetsa tirisano.
6. Go ya ka setso monna wa nnete o bonwa ka leruo le bana ba gagwe jaaka bajaboswa. Bana ba basimane ba botlhokwa ka ntlha ya fa ba tla godisa sefane, fa ba basetsana bona e le mokgabo o o tla lerelang batsadi bogadi ka dikgomo go ba golaganya le batho ba ba nyalang. Kgomo e ne e dirisetswa go lema le go rwala dijo kgotsa dikgong ka selei. Dikolotsana tsa pele tsa dikgomo kgotsa tsa ditonki di ne di se na maotwana mme di bidiwa dilei. Go ne go rwalwa dikgong, mabele, mmopo, jj. le batho ka tsona. Fa di tlhabololwa di ne tsa tsennngwa maotwana a bogologolo a dijanaga.
7. Fa go twe ke “Modimo wa gae” go a bo go tlhalosiwa botlhokwa jwa kgomo mo mothong. Fa o na le kgomo botshelo bo a tswelela. Bana ba bonamašwi. Dikarolo tsotlhe tsa kgomo di botlhokwa e bile ga di latlhiwe, go simolola ka ditlhakwana go fitlha ka letlalo la yona. Baitseanape ba tsaya dinama tse di kgomarelang go tswa mo ditlhakwaneng go dira sekgomaretsi kgotsa go dira sediriswa se se dirang gore jeli e nne komota ka bonako.

Morago ga theetso

Dipotso le ditsibogelo

Laela barutwana go araba dipotso tse di latelang:

1. Fa e le gore motho wa bogologolo o ne a ruile, o akanya gore ke ka ntlha ya eng jaanong maemo a a fetogile?
 - Maemo a fetotswe ke thekenoloji, le gore jaanong batho ba ikaegile ka go dira go na le go rua.
 - Ntlha e nngwe ke gore thuthafalo ya lefatshe e na le seabe; diruiwa tse dintsi di bolaiwa ke go tlhoka metsi le phulo ka ntlha ya digase tse di tletseng mo loaping mme dikgoreletsa tlhago go dira ka tshwanelo.
2. Tshwantshanya mokgwa wa bogologolo wa go lema, le wa sešeng mme o bue makoa le mosola wa mefuta e mebedi e ya temo.

Mokgwa wa bogologolo	Mokgwa wa segompiano
Go ne go golegwa dikgomo mme go lengwe ka tsona.	Go lengwa ka diterekere.
Fa mongwe a tshwere teu, yo mongwe a tshwere mogoma mme yo mongwe a tshotse sebepi go laola dikgomo, wa bone o gasa peo.	Go dirisiwa terekere go lema le go gasa peo. Terekere e kgweetswa ke motho a le mongwe.
Go ne go le tlhwatlhwatlase fela go tsaya nako.	Go tlhwatlhwagodimo, mme go boloka nako.

3. Naya tlhaloso ya mafoko a a latelang:
 - a) Letsema
 - Batho ba ba dirang kwa masimong kgotsa felo gongwe ka maikaelelo a go thusa mme ba sa solofela tuelo.
 - b) Sefala
 - Lefelo le go bolokiwang mabele mo go lona.
 - c) Thobo
 - Nako ya kotulo.
 - d) Leuba
 - Tlala e kgolo.
 - e) Lefata
 - Mmopo o o apeiwang o sa silwa.
4. Feleletsa diane tse di latelang, o bo o neye ditlhaloso tsa tsona.
 - a) Kgetse ya tsie ...
 - E kgonwa ka go tshwaraganelwa/tiro e nna botlhofo fa e kopanetswe.
 - b) Kgomo ya mafisa ...
 - O e gama o lebile kgoro./Fa o adimilwe sengwe o dire go tlala seatla, e bile o direle ka bonako gonne mong wa selo seo a ka tla go se tsaya nako nngwe le nngwe fa a batla.
5. A tshwantshanyo ya kgomo le Modimo mo temaneng e e neetsweng e maleba? Tshegetsatshe karabo ka lebaka.
 - Ee – kgomo e thusa motho ka dilo tse dintsi jaaka temo, nama, go dirwa dijana ka marapo a tsona, go dirwa dikgomaretsi, e dirisiwa le mo ditirong tsa setso jaaka fa go ntshiwa bogadi, ka jalo e bidiwang modimo o nko e metsi.
 - Fela jaaka Modimo a tlamela batho ka sengwe le sengwe se ba se tlhokang re bona go le gontsi go tswa mo kgomong.
6. Fa motho a re o tlile kwa lapeng le le rileng ka kgomo o a bo a kaya eng?
 - O a bo a kaya gore ke ngwetsi mo lelapeng leo/o nyetswe kwa lapeng leo.

7. Neela diane tse di ka dirisiwang go tlhalosa mafoko a a latelang:
 - a) Go kaya tirisanommogo le go thusana.
 - Mabogo dinku a thebana.
 - b) Fa moeng a goroga a tlhokomelwe sentle mme go tsholwe botlhe ba je/go itumelwe mmogo.
 - Moeng goroga re je ka wena.
8. Ke thulagano efe e e neng e latelwa go leka go fokotsa sekgala fag are ga bahumi le bahumanegi?
 - Mohumanegi o ne a adimiwa dikgomo (Dikgomo tsa mafisa)
 - Mohumanegi o ne a gamelwa gore bana ba šabe
9. Fa go twe “Monna wa nnete o bonwa ka bana” Se, ke ntlha kgotsa ke kakanyo fela? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka.
 - Ke kakanyo ka ntlha ya gore go nna le bana ba bantsi ga se netefaletso ya gore motho ke monna wa nnete. Go na le banna ba ba nang le bana ba bantsi mme ba se na maikarabelo a bonna, jaaka go na le ba bantsi ba ba senang bana, fela ba na le maikarabelo a botsadi.
 - Yo mongwe a ka re ke ntlha, ka gore go ya ka setso o newa tlotlo fa o na le bana ba bantsi.
10. Bua gore puo mo dipolelong tse di latelang e dirisitswe jang? A ke go akaretso, go tsaya letlhakore le le rileng, kgotsa kgotsa go gobelega?
 - a) Basimane ba gaisa basetsana ka botlhale.
 - Ke puo e e tsayang letlhakore ka ntlha ya fa go tsewa letlhakore la gore basetsana ba gaisiwa ke basimane ka botlhale e tswa go se jalo ka dinako tsotlhe.
 - b) Banna botlhe ba bogologolo ba ne ba itsholetse.
 - Ke puo ya kakaretso, go akarediwa banna ba bogologolo gore ba ne ba itsholetse, le mororo go ne go na le bo gopane wa moikapari.
11. Bokgoni jwa go itsise sebui ke bokgoni jo motho a tshwanetseng go bo ikatisetsa. Mo tirwaneng e e latelang ba tlile go itsise sebui sa kopano. Ba laele go buisanela dintlha mme o gatelele tse ba sa di tlhaloganyeng.

Dikgato le ditogamaano tsa go bua

1. Go dira ipaakanyetso.
2. Go batlisisa, go rulaganya dintlha kgotsa tshedimosetso.
3. Go ikatisa le go tlhagisa.

Maele a fa o itsise sebui

- Itsise bareetsi sebui ka botlalo le ka nepagalo.
- Rulaganya, ipaakanye, tlhagisa. O seke wa tsaya fela gore ke tiro e e bonolo.
- Dirisa puo e e tlhomameng go amogela le go itsise sebui.
- Dira dipatlisiso go fitlhelela tshedimosetso go tswa go sebui le puo e a tla ratang go itlhalosa ka yona.
- Tlhomamisa le sebui ka ga se a ka ratang se dirisiwa go tswa mo lokwaloikitsisong (CV) lwa gagwe.
- Neela tshedimosetso e e nepagetseng ya lemorago.
- Neela ka bokhutshwane tshedimosetso ka ga sebui mabapi le go tsena sekolo le boiphediso, dithutego, dintlha tsa go thapiwa ga gagwe ka go farologana.
- Kaya dilo tse o fetisang nako ka tsona le dikgatlhegelo tsa gago fa fela di le maleba mo bokaong jwa kgang ya gago.
- Kaya diphitlhelelo tsa maemo a a kwa godimo tsa sebui.
- Nyalanya kitsiso le thitokgang ya puo. Sekao: Goreng go laleditswe sebui se go tla go bua mo kopanong?

- Itsise leina la sebui kwa bofelong o tlhomamisa gore le kapodisiwa sentle le ka nepagalo.
- A kitsiso e nne khutshwane: bareetsi ba tllile go reetsa sebui, e seng motho yo o itsiseng sebui.

Tirwana ya go itsise sebui

Go baagi bangwe mo motseng wa gaeno ba ba gogang ka kgara, e bile bana ba wela mo isong. Go biditswe kgothakgothe kwa kgotla go tla go reetsa moitseanape wa temothuo fa a eme baagi ka lefoko. Jaaka letsogo la kgosi, o kopilwe go itsise sebui se. Batla tshedimotsetso ya tlaleletso jaaka gore ke mang, o tswa kae le gore maitlhommo a ketelo ke afe. Ela tlhoko gore fa o itsise sebui o tshwanetse go bua ka bokhutshwane. Ga o neele puo ya letsatsi. A barutwana ba dirise maele a ba a neetsweng go aga tlhagiso e e kgodisang.

› Tirwana ya 6

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 14

Padi: Masego – Gomolemo Mokae

Dipotso le ditsibogelo

Pele ga puiso

Go botlhokwa gore barutwana ba tlhologanye gore ntlhakgolo/kakanyokgolo mo setlhangweng ke eng, le gore ba e tllaola jang. Maele a a ka latelwang

- Ba kope go ela tlhoko fa go na le ntlha e e boelediawang mo setlhangweng.
- A ba ele tlhoko tlhopho le tiriso ya mafoko jaaka, “Go botlhokwa ...”. jj.
- A morutabana a ipotse ka nosi gore maikaelelomagolo/maitlhommo a setlhangwa se, ke afe.

Jaanong ba bolelele gore fa o sobokanya setlhangwa, o tllaola pele dintlhakgolo go tswa mo go sona. Ba simolole pele go buisa ka go okola setlhangwa se se latelang go tlhologanya gore se bua ka ga eng, morago ba tllaole dintlhakgolo.

Ka nako ya puiso

Laela barutwana go buisa temana ka kelotlhoko gore ba tle ba kgone go araba dipotso tse di tla latelang.

1. “Ga nkitla ke boela gae mantsiboa a gompieno. Mothapi wa me le ba lelapa la gagwe ba ya go jela nala kwa lewatleng mo bofelong jwa beke, mme o nkopile go mo salela le ntlo. Ke a itse gore lo setse lo simolotse ka ditlhatlhobo tsa bogare jwa ngwaga Sello, mme go ya ka nna, ke ne ke tla itumelela go go naya tshono yotlhe ya go ithuta dibuka tsa gago fa nna ke lwa le ditiro tse tsotlhe tsa legae. Ka bomadimabe ngwanaka, ga go kgonege. Go ithaopa go sala le ntlo ya mothapi wa me go tla ntirela madinyana a mangwe go oketsa a me a kgwedi. Se, se tla re kgontsha go tshela, nna le wena, morwa wa me.”
2. “Ke a itse mme. Se tshwenyega, ke tla kgona go ithuta ditiro tsa legae,” Sello a mo tsena ganong. A mo solofetsa ka kutlwelobothoko. “Ke lebogela go tlhologanya ga gago Sello. (A itumela.) “Jaanong, mosimane wa me yo o rategang, a o tla kgona go nkgolola mo pelong ka go dira seo ke tlholang ke se go raya fa ke se yo?”

“Ke tla ntsha mpaola pele ke robala; ke rekile leokwane le le lekaneng go gotetsa setofo; ke netefatse gore ke mo gae ka ura ya borataro mantsiboa; mme ke lotlele setswalo bosigo,” Sello a bala melao ya ga mmagwe jaaka leboko, a batla go mo itumedisa.

3. A leba godimo kwa go ene, a solofetse mantswe a a tswina jaaka borekhu ka a gopotse melao yotlhe ya ga mmaagwe.

“Gape?” Sello o **tshwarwa ke kgage**, loleme lo raarane.

“Eng gape,” ke itheile ka re ke gakologetswwe gotlhe ... A akanyetsa mo pelong ya gagwe.

4. Masego a lemoga gore o lebetse, mme a bua a iketlile, a gatelela lefoko lengwe le lengwe:Ikgaoganye le dipolotiki.

“**Itshele ka moritio o o tsididi**, o se tseye karolo mo dipolotiking kwa sekolong!” Masego a boeletsa ka tlhoafalo. “A o setse o lebetse seo ke se go boleletseng morago ga kopano ya tshoganyetso eo mogokgo wa lona a neng a re bileditse yona kwa sekolong?”

5. “Nnyaya mma,” Sello a araba ka lentswe le le kwa tlase, a lemoga gore o ne a lebetse molao o o botlhokwa wa ga mmaagwe.

“Ga ke a go utlwa?” Masego a itshwara tsebe ya moja, a sekamisetsa tlhogo fatshe go utlwa gore o tlhalogantse sentle.

“Nyaya mma,” Sello a arabela godimo jaanong. “Ga ke a lebala se o se mpoleletseng mme.”

“Mogokgo wa gago o ne a sa re biletsa lefela kwa sekolong, Sello. O ne a sa re biletsa go tshameka diketo! O tlhalositse sentle gore batsadi botlhe ba tshwanelwa ke go kgalema bana ba bona. Ba ba bolelele gore ba tlogele go intsha diganana le dirukhuthi kwa sekolong; bo kadija ba dipolotiki. O rile batsadi bao ba sa direng jalo ba tla ikotlhaya fa bana ba bona ba sa falole bofelong jwa ngwaga, kgotsa ba kobiwa kwa sekolong pele ba ka kwala ditlathobho tsa bofelo jwa ngwaga!”

6. Nna **ga ke sunye nko** mo mererong ya dipolotiki, mme ...”

“O se leke le go leka!” Masego a goletsa lentswe gape. “Fa e le gore ke maikaelelo a gago go dira jalo, o tla tshwanelwa ke go leta o fetse kwa sekolong pele. Dithuto le dipolotiki ga di amane, a o a nkutlwa?” “Ee mma”.

7. Fa a tswala mojako wa mogwaafatshe wa gagwe morago ga go ya tirong, Masego a utlwa monkgo o o maatla wa dithaere tse di tukang mo moweng; a utlwa selelo se se garolang pelo sa batsadi ba bana ba bona ba thuntshitsweng; mme a bona, ka leitlho la mowa madiba a madi a phophoma, a biloga mo mebileng ya Soweto fa bana ba sekolo ba ema kगतलhanong le go gapeletswa go dirisa Aforikanse jaaka loleme lwa phatlhoso lwa kakaretso ka 16 Seetebosigo, 1976.

8. Jaanong e ne e setse e le magareng a 1977, kgakala le Soweto, mo motsaneng wa Bakgatla wa Mmakau mo Tshwane gaufi le Ga-Rankuwa. Fela tsebetsebe le moa wa 16 Seetebosigo 1976 di ne di santse di le maatla mo go ene.

Morago ga puiso

Dipotso le ditsibogelo

1. Go tswa mo mafokong a a kwadilweng ka ditlhaka tse ntshontsho, naya tlhaloso ya dipolelwana tse:
 - a) Go itshela moriti o o tsididi.
 - Go itira yo o sa lemogeng selo/tiragalo e e rileng.

- b) Go tshwarwa ke kgage.
 - Go akabala.
 - c) Go sunya nko mo mererong e e sa go lebaneng.
 - Go tsena dikgang tse e seng tsa gago.
 - d) Go tsenwa ke tsebetsebe.
 - Go etsaetsega ka ntlha ya go tshoga thata.
 - e) Go tsena motho ganong
 - Go bua motho a ise a fetse go bua.
2. Dirisa mafoko a a latelang gabedi mo dipolelwane go supa fa a na le bokao jo bo farologaneng:
 - a) Tsebe
 - Morutabana o re kopile gore re dire tiro mme re tlatse **tsebe** ya buka.
 - **Tsebe** ya ga gago e tletse ditshoka.
 - b) Tlhogo
 - **Tlhogo** ya sekolo e ne ya baya lefoko ka pulo ya sekolo.
 - Gagotwesepo o buile kwa sekolong ka gore **tlhogo** ya gagwe e ne e opa.
 - c) Madi
 - Barutwana ba ba dirileng dithuto tsa bongaka ba bona **madi** a mantsi.
 - Ke tlolomolao go tsholola **madi**.
 1. Sekaseka motlotlo fa gare ga Masego le Sello. Ke dintlha tse dife tse di bakelang Masego ketsaetsego? Tshegetsisa karabo ya gago ka lebaka.
 - O tshwenyegela gore Sello a nne kutlo, a ikamologanye le dipolotiki gore a tle a tshela botshelo jo bo botoka mo isagweng.
 2. Tlhalosa maitshetlego a padi e, o lebile fela dintlha tse di neetsweng mo nopolong.
 - Puisano e diragalela kwa makgaweng kwa Masego a dirang gone. Go bontsha e le ditiragalo tsa morago ga ditshupetso tsa bašwa tsa 1976.
 3. Tlhalosa semelo sa ga Masego le Sello go ya ka ditiragalo tse di tlhagelelang mo nopolong.
 - Masego ke motho o o ratang fa dilo di dirwa ka tshwanelo. Ga a rate fa ope a ka wela magaleng jaaka ene.
 - Sello o kutlo, o maitseo e bile o rata go tshegetsisa molao
 - Go ya ka Masego, “Dithuto le dipolotiki ga di amane ka gope” A se ke ntlha kgotsa ke kakanyo?
 - i) Morutwana a ka re ke ntlha, ka ntlha ya gore batho ba bantsi ba latlhegetswe ke bokamoso kgotsa ke botshelo ka ntlha ya dipolotiki.
 - ii) Morutwana yo mongwe ena a ka re ke kakanyo ka ntlha ya gore re mo nageng e e boneng kgololosego ka ntlha ya seabe sa batswasetlhabelo ba sepolotiki jaaka bo rre Mandela le ba bangwe.
 3. Kopa barutwana go sobokabanya temana e ba sa tswang go e buisa mme morago ba buisetsane dikarabo tsa bona. Ba lemose ka ga karolo e e botlhokwa ya tshobokanyo e leng go:
 - Go tlhaola tshedimosetso e e botlhokwa le
 - Go kwala setlhangwa gape o dirisa mafoko a gago.

Maele ka ga tshobokanyo:

1. Kwala dintlha di ka nna 7.
2. Kwala palo go lebagana le ntlha nngwe le nngwe.

3. Ntlha e le nngwe e lekane mo moleng o le mongwe, e seng go feta foo.
4. Kwala palo ya mafoko a o a kwadileng mo masakaneng kwa bofelong jwa tshobokanyo.
5. Palo ya mafoko e seke ya feta e o e laoletsweng (80–90).

Sekao sa tshobokanyo ka dintlha:

1. Makgoa a ga Masego a ya go jela nala kwa lewatle.
2. O ithaopa go sala le ntlo ya bona go ikokeletsa letseno.
3. Ga a dumele gore Sello o tla sala a itshotse sentle mme o a mo laya.
4. Sello o mo tsena ganong ka go feleletsa puo fa a mo laya.
5. Sello o lebetse molao o o botlhokwa wa gore a se itsenye mo dipolotiking.
6. Sello o mo solofetsa fa a tla diragatsa melao yotlhe ka tlhomamo.
7. Fa a tswala mojako a leba kwa setimeleng o gakologelwa dikhuduego tsa 1976 (Mafoko: 90).

› Tirwana ya 7

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 17

Lemosa barutwana pele ka se ba ithutileng sona mo bekeng e e fetileng e leng ka fa thulaganyetso ya tlhamo e dirwang ka gone. Ba bolelele gore mo tirwaneng e, ba tlile go rulaganya le go kwala tlhamo ba latela dikgato tsa go kwala tlhamo.

Laela barutwana go:

1. Buisanela letlhomeso kgotsa thulaganyetso tsa bona tse ba di kwadileng le barutwana ba bangwe mo phaposing. Boeletsa thulaganyetso e fa go tlhokega.
2. Kwala ipaakanyetsokwalo ya ntlha.
3. Dirisa letlhomeso go kwala ipaakanyetsokwalo ya ntlha.

Maele

Lebelela dintlha tse:

- Diphoso tsa puo jaaka mopeleto le madiri.
- Diphoso tsa popegopuo jaaka popego ya dipolelwana.
- Matshwaopuiso jaaka fa o ka tlogela phegelwana fa e tshwanetseng go tsennngwa kgotsa letshwao la potso, jj.
- Popego jaaka go tlhola fa dipolelwana tse di mo ditemaneng di latelana sentle.

4. Kwala ipaakanyetsokwalo ya bobedi.
5. Dirisa ipaakanyetsokwalo e e tlhotlhilweng diphoso go kwala ipaakanyetsokwalo ya bobedi.
 - Kopa morutwana yo mongwe go buisa tiro ya gago go batla diphoso.
 - Mo kope go lebelela thata gore a tlhole fa go se diphosonyana tsa puo, popegopuo le matshwaopuiso a a sa siamisiwang.
6. Kwala setlhangwa sa bofelo se se senang diphoso, se ba tla se neelang morutabana go se tshwaya.
 - Dirisa ipaakanyetsokwalo e e buisitsweng ke morutwana yo mongwe go kwala setlhangwa se sa bófelo.
 - Gakologelwa gore o kwale ka mokwalo o o buisegang.

7. Naya morutabana tiro e, mme o mo neele gape le tse di latelang:
 - Fa o neng o kokoanyetsa dikakanyo gone.
 - Thulaganyetso ya tlhamo. (Mo neye le e o e siamisitseng fa e le gore o ne wa dira jalo.)
 - Ipaakanyetsokwalo e e tlhotlhlweng diphoso.
 - Ipaakanyetsokwalo ya bobedi e e siamisitsweng.

› Tirwana ya 8

Popegopuo le melawana ya tiriso Buka ya Morutwana tsebe 18

Matshwaopuiso

Bolelela barutwana gore matshwaopuiso a botlhokwa thata fa go kwalwa sethangwa, e ka nna sa tirisano kgotsa sa boithlamedi.

Ba lemose gape gore matshwaopuiso ke sengwe se se botlhokwa fa go kwalwa. A thusa mokwadi go tlhaloganya se a se kwalang le go tlhalogangwa ke baamogedi ba tshedimosetso. A thusa gape gore go seke ga nna le ketsaetsego mme mmuisi a buise ka thelelo. Gatelela gore go botlhokwa gore fa o kwala o dirise matshwao a puiso ka bomaleba.

Jaanong kopa barutwana go buisa temana e ya ga Kedisaletse ka tsenelelo.

Kedisaletse

Lebakakônokôno la gore Modise a kgotlhe setlhako ke maitsholo a a neng a sa siama a ga kgaitsadie Kedisaletse. O ne a lala a rwala masigo ka tlhogo mme a lebetse gore mosetsana o tshwanetse go gotetsa dipone le go tswala mathlabaphefo fela fa letsatsi le kotama thaba. O ne a leka go itshoka mme a raya nkoko wa gagwe a re: “Ke itshokile go lekane, nka se ke ka bogela kgaitsadiake a senyega ke mo lebile, botoka ke gore ke gate kosene ke ye go ipatlela mogwaafatshe wa me.”

“Mmallo!” ga kgotsa mosadimogolo.

“Ke tla leka go bua le batsadi ba lona fa ba boa makgoeng gore ba tle ba leke go bua le mosetsanyana yo, ka gongwe o tla itharabologelwa. Kana se a se dirang o batla fela go re biletsa mathata a le kgakala le rona. A ga a lemoge gore malwetse a gompiano ga a senye nako, a itatlhela fela o sa a laletsa. Gona ga a bone gore “sego ja gagwe ga le kana ka sepe ka ene a santse a na le batsadi ba le babedi?”

A re ithuteng matshwao a a latelang le gore a dirisiwa jang:

Letshwao	Tiriso
Ntlwana/tlhoró (^)	E dirisiwa go farologanya tumanosi “e” le “è gammogo le “o” kgatllhanong le “ò” sk. Konòkonò,
Khutlo (.)	E dirisiwa kwa bofelong jwa polelo, jk “O gorogile.”
Phegelwana (,)	E dirisiwa go kgaoganya mafoko jk “O tle le sesepa, borotho le mokgwaro.”
Masakana { () }	A dirisiwa go bulela le go tswalela mafoko a tlaleletso kgotsa tlhaloso.
Letshwao la potso (?)	Le dirisiwa morago ga go botsa potso jk “O tswa kae?”
Letshwao la tsiboso/go kgotsa (!)	Le dirisiwa morago ga lefoko lele supang poifo, taelo jj. Ijoo! Noga!
Phegelo (;)	Go kgaoganya polelotswako jk “(O ne a ja bogobe;o ne a tsamaya (e bile)”

Letshwao	Tiriso
Khutlokhutlo (:)	Fa o batla go balakanya maina jk "O ne a le botlhale jaaka: Tumelo, Seapei, Molatlhegi le Goitsemodimo)
Mothalwana (-)	Go bontsha gore go na le tshedimosetso e e latelang mme e golagana le se se builweng pejana jk "O ne a tswa molomo-a bua ka kgang eo"
Naletsana (*)	E kaela motho gore a tlhokomele dintlha tse di rileng/Bokao jwa lefoko jaaka le dirisitswe mo polelong
Ditsejana (" ")	Di dirisiwa go supa nopollo jk "O mo re ile a re: " o seke wa tla bosigo") Ela tlhoko: Puosebui le Puopegelo.
Khutlwanathaladi (-:-)	E dirisiwa jaaka khutlokhutlo. Gantsi e latelwa ke dikao
Marothodi (...)	Ke letshwao lele supang tlogelo ya lefoko, polelwana, kakanyo j.j.
Kgwarokgwaro ("")	Letshwao le le kayang gore Lefoko, polelo kgotsa kakanyo e e sa tswang go buiwa e boelediwa jaaka e ntse.

Dipotso

Laela barutwana go buisa ditemana ka ga Masego le Kedisaletse mme o bo o ba bolelele gore ba ele tlhoko maemedi a a dirisitsweng mo go tsona. Ba kope gore ba buisane le balekane ba bona ka ona.

- Barutwana ba tla buisa ditemana tse pedi e leng ya ga Kedisaletse le ya ga Masego. Ba buisana le balekane ba bona mme dikarabo di tla farologana.
Maemedi
Leemedi ke eng?
Leemedi ke karolpuo e e dirisiwang go emela leina

Maemeditho

Maemedi a ka aroganngwa go ya ka mefuta e le mebedi e leng leemeditota le leemeditho. Maemedi ga a na popego e a ka aroganngwang ka dipopi kwa ntle ga leemeditho la motho wa boraro.

A re sekasekeng ntlha e ka dikao:

- Maemedi a motho wa ntlha le wa bobedi: 1. **Mmui** ➔ nna-rona
2. **Mmusiwa** ➔ wena-lona

Maemedi a re sa tswang go a umaka, ga a na popego e a ka aroganngwang ka dipopi e bile ga a amane ka gope le popego ya ditlhopho tsa maina jaaka maemeditota le leemeditho la motho wa boraro ka fa bontsing.

Leemedi la motho wa boraro ka fa bontsing: 3. **Mmuiwa** ➔ ena-bona

Fa o ela tlhoko leemedi le le fa godimo ka fa bontsing le ikaegile ka setlhopho sa Mo-Ba ka fa bontsing ka jalo le bopilwe ka dipopi e leng thuanitlhophaina -bo- le kutu -ona-.

Maemeditota

Popego ya maemedi a, e ikaegile ka ditlhopho tsa maina ka jalo, a bopilwe ka dipopi e leng thuanitlhophaina le kutu ya maemeditota. Fela jaaka mo go leemeditho la motho wa boraro ka fa bontsing, thuanitlhophaina e ruanya maemeditota le ditlhopho tsa maina.

Sekao: Ona-bona (mo-ba) ba + ona = bona

Ona-ona (Mo-me) o + ona = ona

Lona-ona (le-ma) le + ona = Lona

Morutabana wa lona o tla le tswelletsa ka go dira ka ditlhophha tse di setseng tsa maina.

Tiriso

Maemedi ka kakaretso a ka dirisiwa jaaka dikarolo tse dingwe tsa puo. Sekao:

Sediri sa polelo – Tsona ke tsa mafisa

Sedirwa sa polelo – Dikgomo di tlhatlhelwa mo go lona.

Thui – Dikgomo tsa ga rakgadi ke tsa mafisa.

Letiro la polelo – ke tsona tse di timetseng

Ba utlwa ka rona.

Dipotso

1. Go ya ka maemeditho, ke leemedi lefe le le sa tshwaneng le a mangwe? Tshegetsa o be o fe sekao go tswa mo temaneng.
2. Maemedi a ka dirisiwa jaaka dikarolo tse dingwe tsa puo. Buisa ditemana gape mme o nopole maemedi a a dirisitsweng, jaaka:
 - a) Sediri sa polelo.
 - Ena ga a rate dipolotiki.
 - b) Sedirwa sa polelo.
 - O ne a ikantse bona.
 - c) Thui.
 - Mogokgo wa bona o ne a biditse kopano.
 - d) Tlhalosi ya sediriswa.
 - Mogokgo o ne a bua ka bona gore ba ithute.
 - e) Tlhalosi ya lekopanyi.
 - Nna le wena morwa wa me re tshwanetse go tshela mmogo.

Tirwana

Kwala temana ya mela e le lesome mme o tsenye matshwaopuiso a a latelang: tsiboso, khutlokhutlo, ditsejwana, phegelo, khutlo, le letshwao la potso.

3. Laela barutwana go buisa temana ya ga Kedisaletse, ba kope gore ba nopole matshwaopuiso mme ba tlhalose maina a ona, le tiriso ya ona. Ba laele gore ba buisane le balekane ba bona mme morago ba kwalele tiro e, mo dibukeng tsa tirophaposi.

Matshwaopuiso	Maina a ona	Tiriso
.	Khutlo	E dirisiwa kwa bofelong jwa polelo.
“ ”	Ditsejwana/Matshwao a nopole	Di/a dirisiwa go supa nopole.
;	Phegelo	Go kgaoganya polelotswako.
‘s	Lenalana	Le dirisiwa go supa tlogelo.
,	Phegelwana	E dirisiwa go kgaoganya mafoko.
^	Ntlwana	E dirisediwa go farologanya segalo sa ditlhaka tse di rileng sk. ô le o, ê le e, jj.

> Tirwana ya 9

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 22

Go reeletsa kgatlhegelo le tlhaeletsano le ba babngwe

Mphebatho, motlobo wa tshomarelo ya setso

Dipotso le ditsibogelo

Pele ga theetso

Botsa barutwana dipotso tse di latelang mme le buisane ka dikarabo tsa tsona.

1. A o itse lefelo le le tlhagisitsweng mo setshwantshong se se fa tlase fa?
 - Ee, ke motlobo wa tshomarelo ya setso.
2. Mosola wa tshomarelo ya setso ke ofe?
 - Go re dikokomana di kgone go itse kwa ba tswang le merafe e mengwe e kgone go itse le go tlotla setso sa Batswana.
3. Fa o lebelela setshwantsho se o akanya eng ka kgato ya go aga motlobo wa tshomarelo ya setso?
 - Dikarabo di tla farologana. Mongwe a ka re:
 - Ke kgato e ntle ya go dibela le go somarela setso.
 - Mongwe a ka re ke tshenyoy ya nako fela kgotsa.
 - Yo mongwe a ka re; batho ga ba na sepe le setso ba lebeletse thekenoloji.
4. Dirisa dipolelwana tse di mo lebokosong go tlhagisa maikutlo ka ga tshomarelo ya setso.

Maele

Nna le dipolelwana tse o ka di dirisang go tlhagisa se o se ratang thata kgotsa kakanyo ya gago ka dilo tse di rileng.

O ka dirisa dipolelwana tse fa o batla go tlhagisa maikutlo ka ga se o se ratang go gaisa tse dingwe.

- Ke itumelela ...
... go ithuta ka ga tshomarelo ya tlhago.
- Se ke se ratang thata go gaisa ke ...
... matlhagatlhaga a batlhankedi ba phaloso.
- Ke rata ... go gaisa ...
Ke rata go etela kwa metlobong ya tshomarelo ya setso go gaisa go etela kwa meepong.
- Ke rata thata ...
... go dira ka mabogo a me, go na le go direlwa.
- Kwa ntle ga pelaelo, nka bua ka tlhamalalo gore tlhopho ya me ya ntlha ke ...
... yona e ke e latelang.
O ka dirisa dipolelwana tse fa o batla go neela lebaka.
- Lebakalegolo le le dirileng gore ke ...
... kgatlhegele go ithuta ka setso ke gore me rata dijalo.
- Tlhopho ya me ya ntlha ke ... ka ntlha ya gore ...
Tlhopho ya me ya ntlha ke go dira kwa meepong ka ntlha ya fa go le madi a a bonalang.

- Se ke tlogileng ke se rata ke ...
Se ke tlogileng ke se rata ke go dira ka tthaloganyo ka ntlha ya fa kgwetlho ya teng e le kgolo.

Ka nako ya theetso

Laela barutwana go tlhwaya tsebe, tlhophha mongwe go buisa temana e e latelang.

Mphebatho, motlobo wa tshomarelo ya setso

Go re tsere lobaka go tthaloganya mosola wa go somarela setso le tthago gore fa re ile boyabatho, dikokomana tsa rona di sale di re ja boswa ka go tsewetsa botshelo jo re neng re bo tshela. Fa re eta gotlhe kwa re yang gone, re bona jaaka merafe e mengwe e boloka setso le ngwao ya yona ka go aga dikago tse di tla rutang bana ka ga se. Mafelo a Batswana ona a kwa kae?

Motlobo wa tshomarelo ya setso kwa motseng wa Bakgatla kwa Moruleng o simologile e le porojeke e eteletswe pele ke mme Grace Masuku. Fa a ne a gola, mme yo, o ne a bona thotloetso go tswa mo go nkokoagwe go rata tthago le go e sireletsa. Nkoko yoo, o ne a mo ruta mekgwa ya tthago ya go somarela setso ka go tthokomela dimela tse go dirwang melemo ka tsona, go tthaloganya matshwao a tthago kwa nageng le go bonela pele maemo a bosa o sa dirise thekenoloji ya segompieno. Mo tsamaong ya nako mme Grace o ne a tshwenngwa ke ntlha ya gore bašwa ba gompieno ga ba na kitso e e boteng ka ga botshelo ka go latela le go tshegetsa setso. Basetsana ga ba itse gore maikarabelo a go aga lelapa a mo maruding a bona. "Se, ke sona se neng sa nthotloetsa go ema ka dinao go dira sengwe ka ntlha e, gore kwa bofelong matsapa a me a tle a lere pharologano mo botshelong jwa ngwana wa Motswana."

O ne a simolola motlobo wa tshomarelo ya setso mo motseng wa gaabo. Porojeke e, o ne a e tshwaraganela le baagi ba ba neng ba thusa ka go abela motlobo didiriswa tsa setso tse di ka bolokwang koo go ruta le go bontsha MaAforika le bajanala ba bangwe gore botshelo jwa Motswana bo ne bo le jang. Mme Grace o ruta banyana mmimo wa setso mme go le gantsi o tsaya ditlhophha go di tsamaisa kwa serapeng sa dipologolo tse di tthaga (kwa Pilanesburg). Ba rutiwa ka tshomarelo ya setso le botshelo jwa kwa nageng.

Gajaana o katisa batho ba ba thapetsweng go tsamaisa baeng mo serapeng, ba ba bontsha le go ba ruta. Tirelo e, e tsewetswa ke ba *Mankwe Safaris*.

Melemo ya setso

Go ya ka Mme Masuku le modrikaene rre sam Sebole, go diporojeke tse di tlhomilweng kwa dikolong go ruta bana ka ga botshelo jwa bogologolo jwa tlhago. Porojeke ya “Sireletsa, Somarela” e dira ka natla go ruta bana mefuta ya ditlhare, di dirisiwa jang le gore di epiwa jang, kwa kae.

Sengwe gape se se botlhokwa ke lefelo la go dira melemo ya setso. Kwa lefelong le, go jetswe ditlhare tse go dirwang melemo e ka tsona. Mme Grace o umaka fa lefelo le, le santse le ka tlhabololwa go ngokela kgatlhegelo ya bajanala le go ruta bo setlabošweng ba ba tla fetisetsang tshedimosetso e kwa dikokomaneng tsa bona. Fa o batla go ithuta le go itse go tlaa seatla, etela motlobo wa tshomarelo ya setso, Mphebatho kwa Moruleng mme ga o kitla o ikotlhaya ka gope.

Morago ga theetso

Kopa barutwana go kwalela tiro e, mo dibukeng tsa bona. A e nne tiro ka nosi.

1. A o dumelana le mme Grace Masuku fa a re maikarabelo a go aga lelapa ke a mosetsana? Tshegetsana karabo ya gago ka lebaka.
Dikarabo tsa barutwana di tla farologana jaana:
 - Ee ke dumelana le mme Masuku ka ntlha ya gore bomme ka tlhago ba na le tlhokomelo le tshusumetso ya go sireletsa bana kgotsa ba malapa a bona.
 - Malapa a mantisi a a senang bo mme a a phuthama.
 - Mme o kgona go godisa bana le fa a le esi mme e nne bathosetšhabeng.
 - Bomme ba na le kgotlelelo e ntsi e bile ga go bonolo mo go bona go ikgatholosa maikarabelo a botsadi.
 - Yo mongwe a ka re: Ga ke dumelane le mme Masuku ka ntlha ya gore gompiano bo mme le bo rre ba a tshwana, ba a lekana. Go na le borre ba bantsi ba ba tlhokomelang bana ba le esi sentle, mme a seyo, a ka tswe a tlhokofetse kgotsa rre yo a ise a tseye. E bile go na le bomme ba bangwe ba ba tlogelang bana ba iphe naga kgotsa bangwe ba ba latlhele mo metemeng ya matlakala kgotsa ba ba tlogelele go dirisiwa botlhaswa ke batho ba borre.
 - Wa boraro a kare: maikarabelo a go aga lelapa ke a batho ba babedi, monna le mosadi, fa yo mongwe a seyo lelapa ga le a felela. Ke fela jaaka Batswana ba re bobedi bo bolaya noga.
2. Maitlhommo a mokwadi ka temana e, ke afe?
 - Maikaelelo a mokwadi ka temana e, ke go ruta batho ka ga tshomarelo ya tlhago le go ba rotloetsa go bona botlhokwa jwa se.
3. Sekaseka seabe sa ga mme Masuku go ya ka tshedimosetso e o e neetsweng mme o tshwaele ka ga se o se ithutang mo go ene.
 - Seabe sa ga mme Masuku ke go nna sekai se se ka latelwang ke botlhe go bona botlhokwa jwa tshomarelo ya tlhago le go ungwelwa leruri go tswa mo go direng se.
4. O akanya gore ke ka ntlha ya eng mme Masuku a tshwenyegela tshomarelo ya tlhago le setso?
 - Setso se a nyelela ka ntlha ya ditlhabologo le diphetogo tsa sešeng. Batho ba akanya fa dilo tsa tlhago le setso e le bomatla kgotsa go bontsha fa motho a sa tlhabologa.

5. Fa o ka bona tšhono ya go kopana le mme Masuku ke dipotso dife di le pedi tse o eletsang go di mmotsa? Dikarabo di dintsi e bile di tla farologana.
 - Mongwe a ka re: “Ke tla mmotsa gore o tswela jang go thusa setšhaba ka ga tshomarelo ya tlhago le setso.”
 - Potso nngwe e ka nna gore, motho fa a batla go simolola go somarela tlhago le setso a ka simolola jang?
 - “O kgonne jang go fenyana ditlhaloganyo tsa batho gore ba feleletse ba dumetse go ba atswa ka dilwana tsa bona tsa setso tse e bileng ba di rata gore o simolole motlobo wa tlhago le setso ka thelelo?”
 - Ke dikgwetlho dife tse o di fitlhelang mo ntweng ya go dibela tlhago le setso?
6. Naya tlhaloso ya mafoko/makaelagongwe a mafoko a:
 - Setlabošweng: Motho yo o sa itseng sepe/yo o tlhokang maitemogelo/magorogomašwa.
 - Dikokomana: Bana ba bana.
 - Motlobo: Tshomarelo ya tshedimosetso.
 - Banyana: Batho ba bannye ka dingwaga/bo mmotlana.
7. Mo tirwaneng e barutwana ba tlile go neela puo ya ditebogo.
 - Tlhalosetsa barutwana ka tsenelelo ditsamaiso tse o di latelang fa o kopilwe go neela tebogo. Dintlha tse di latelang ke dingwe tsa tse di tshwanetseng go latelwa. Ba buisetse tsona mme o ba tlhalosetse tsona ka bongwe ka bongwe.

Tirwana ya go neela puo

Ka lesego o ne wa bona tšhono ya go tsenela kopano ya baetleetsi ba metlobo ya tshomarelo ya tlhago kwa Setlhaketlhakeng sa Robben. Motsamaisatiro o go kopa go neela puo go leboga bagaka ba ba ineetseng mo tshomarelong ya tlhago jaaka mme Masuku le ba bangwe ka seabe sa bona mo go ruteng le go etleetseng tshomarelo ya tlhago. Ga go nako e kalo ya go ipaakanya ka ntlha ya fa o tlile kopanong o sa tsibosiwa pele gore o tlile go neelwa tiro e. O na le metsotso e le lesome go ipaakanya. Dirisa maele a o a neetsweng pejana go ipaakanya le go tlhagisa puo ya tebogo.

Tirwana ya go bua

Dikgato le ditogamaano tsa go bua:

Mo tirwaneng e, o tlile go neela puo ya ditebogo.

Batlisisa dintlha tse di maleba mme o rulaganye tse o tla di dirisang fa o tsaya karolo, o neela puo ya ditebogo. Sekao:

1. Batlisisa ka ga batho ba ba ineetseng go somarela tlhago. Batla tshedimosetso ka ba le babedi fela.
2. Tota seabe sa mongwe le mongwe wa bona.
3. Kokoanya dintlha tsotlhe tse di botlhokwa tse o tlileng go di dirisa, o bo o di rulaganye go ya ka tatelano.
4. O ka kwala dintlha tse mo dikarateng gore fa o tlhagisa, o gakologelwe sentle tsothe.

Tlhagiso:

Go ikatisa le go tlhagisa:

1. Bua le bareetsi ka tlhamalalo.
2. Ama metswedi e e maleba e o e dirisitsweng.
3. Ikatise fa pele ga bagaeno kgotsa ditsala, pele o tlhagisa puo mo phatlalatseng.
4. Bua ka tshosologo o gape maikutlo a bareetsi.

Maele a go neela puo ya tebogo

1. Puo ya tebogo e neelwa kwa bofelong jwa lenaanetsamaiso fa dibui di setse di weditse tiro ya go ema bareetsi ka lefoko.
2. Rulaganya, o ipaakanye, pele o tlhagisa.
3. Reetsa sebui ka tlhoafalo, gore o tle o tlhagise dintlha dingwe tsa botlhokwa mo puong.
4. Kwala dintlha tse di utlwalang go tswa mo puong, sekao lebogela sebui go senola dikakanyo/dintlha tse di neng di sa itsege pele.
5. Neela puo ya ditebogo e dikhutshwane e bile e totile dintlha.

Sekao sa puo

Monnasetilo, botsamaisi le bagolo, moso o montle.

Ke eng se bašwa ba ka se dirang go thusa go fokotsa manokonoko a thuthafalo ya lefatshe?

Ga go gontsi go bašwa ba ka go dirang go fetola melao ya naga kgotsa go pateletsa madirelo a magolo go ela tlhoko dintlha tsa tikologo le go ka ba baya maikarabelo a se. Fela go dikgato tse dintsi tse ba ka di latelang go fokotsa ditlamorago tsa thuthafalo ya lefatshe. Go botlhokwa gore bašwa ba dire dilo tse, ka ntlha ya gore botshelo mo polaneteng ya rona ka kakaretso bo ikaegile ka dintlha tse.

Lwa ntlha go ka fokotswa kgotlelego ya loapi e e tlholwang ke meso ya dijanaga, ka go dirisa dijanaga tsa botlhe mo mabakeng a le mantsi, kgotsa ba ka pegana fa go iwa ditirong kgotsa maetong a a farologaneng.

Sengwe gape ke go tima didiriswa tsa motlakase gotlhelele fa di sa dirisiwe ka gore se, se thusa go sireletsa tikologo ka ntlha ya maatla a mannye a a tla dirisiwang kwa magaeng.

Sa boraro, lehang go jala ditlhare ka ntlha ya fa di monyela mowa o o leswe go tswa mo loaping. Khabontaoksaete ke nngwe ya digase tse di botlhole. Bašwa ba ka tsaya karolo mo go kgobokanyeng dilo tse di ka dirisiwang gape jaaka dibotlolo, dikgetsana tsa polasetiki le tse dingwe. Fa o dira se, o romela matlakala a mannye go ya go sengwa.

Lotlhe lo ka dumelana le nna ka ntlha ya gore go le gantsi lo iphitlhela lo ntse fela fa gae, lo lebeletse thelebišene kgotsa fa lo repile lo tshameka metshameko mo khomputareng. Tswelang kwa ntle le ye go dira kgotsa go ikatisa ka ntlha ya gore se, se siametse boitekanelo jwa lona.

Kwa bofelong rotloetsang batsadi ba lona go dirisa didiriswa tse di somarelang motlakase jaaka tse di fetlhang maatla go tswa kwa letsatsing. Se, se tla diegisa thuthafalo ya lefatshe mme rotlhe re tla itumelela go tshela mo polaneteng e ntle e ya rona.

Ke dumela gore molaetsa o ga o gorogele mo ditsebeng tse di thibaneng. Lefatshe le mo kotsing, re ka boloka lefatshe ka go tsaya dikgato tse di maleba.

Dirang se se tshwanetseng!
Ke a leboga.

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 27

Thandiswa Mazwai, sekgantshwane sa mmino!

Dipotso le ditsibogelo

Pele ga puiso

Botsa barutwana dipotso tse di latelang go lekola fa ba na le kitso ya pele le go ba ngokela mo tirong ya letsatsi:

1. Fa o buisa setshwantsho, o bona fela ka gangwe gore temana e tlile go bua ka ga mang/eng?
 - Temana e, e tlile go bua ka motho yo o mo setshwantshong, e bong Thandiswa Mazwai.
2. Buisa o okola temana go tshaloganya diteng ka bonako.
3. Buisa temana go tshaola mafoko a a latelang. A kwalolele mo bukeng ya gago mme o kwale bokao jwa lefoko lengwe le lengwe.
 - a) Go tlhagelela ka magetla: Go bonwa ke botlhe o dira sengwe e bile o na le tlhotlheletso.
 - b) Kgatlha: Go itumedisa.
 - c) Manontlhotlho: Botswerere.
 - d) Botswapelo: Boineelo.

Kopa barutwana go simolola go ikwalela bukafoko ka mafoko a mašwa a ba neng ba rakana le ona mo ditirwaneng le mo ditlhangweng. Ba laele go kwala bonnye, mafoko a ka nna 10 a mašwa beke nngwe le nngwe. A ba kwale polelwana fa tlase ga lefoko lengwe le lengwe.

Ba laele go ipuisetsa maele a puiso mme o netefatse gore ba dirile jalo ka go ba tlhaba ka dipotso.

Maele

Puiso ya pele

Go buisa o okola setlhangwa go tshaloganya ka bonako gore se bua ka ga eng, le go buisa ka go gasa matlho mo setlhangweng o batla tshedimosetso e e rileng.

Ka nako ya puiso

Kopa barutwana go buisa temana e e latelang gore ba tle ba tsibogele dipotso ka bomaleba.

Thandiswa Mazwai o ne a **tlhagelela ka magetla** mo go tsa mmino fa a ne a tsenetse dikgaisano tsa go tsoma talente ya mmino. Dikgaisano tse, di ne di itsege jaaka *Shell Road to Fame*. Bontsi jwa talente e re ikgantshang ka yona gompiano, bo ribolotswe mo kgaisanong eo. Tiragatso ya gagwe e ne ya **kgatlha** leilho la ga Don Laka ke ka fa a neng a rulaganyetsa go mo akaretsa mo porojekeng ya gagwe ya mmino ya nako eo e bong Bongo Maffin. Bongo Maffin e ne ya gola ya bo ya nna setlhopho sa mmino se se duleng diatla, e bile se diragatsa ka **botswapelo**. Go itsege fa setlhopho se, e le sona se neng sa tlhola moribo wa *kwaeto*.

O setse a diragaditse mo seraleng le diopedi tse di tlhwatlhwa jaaka bo Stevie Wonder, Black Mambazo, Sean Paul le ba bangwe. Setlhopha sa mmimo sa Bongo Maffin se setse se ikgapetse dikgele di le mmalwa mo dikabong tsa mmimo, tsa Kora le tsa Metro FM. Alebamo ya gagwe e bong Zabalaza e ratiwa bobbe mme e tlhagisa talente ya gagwe ka **manonthotlho**. Ga go pelaelo epe gore Thandiswa ke mongwe wa diopedi tse di tlhwatlhwa mo Aforikaborwa.

Fa a sale a tlhagelela mo go tsa mmimo, o ne a tswelletsa talente ya gagwe ya bokgoni jwa go kopanya dipina le go opela. E nnile karolo e e botlhokwa tota mo mminong wa Aforikaborwa. Bongo Maffin e itsege jaaka setlhopha se se tlhagisitseng mmimo wa kwaeto mme ba golotse dialebamo di le mmalwa. Ba ne ba laletswa gotlhe mo lefatsheng go opela le bagaka ba bangwe ba mmimo.

Talente ya ga Thandiswa Mazwai e tlhagelela thata fa a tswakanya mmimo o o farologaneng. Mo go ene, kgatiso ya alebamo ke porojeke e e tshwanetseng go newa nako, gore e loe sentle gore fa e tlhagisiwa e bontshe botswerere le matsapa a a tserweng. Se, ke se a se itumelelang thata, bogolo jang fa a kgona go tlhagisa dikakanyo le maikutlo a gagwe ka mmimo a repile.

Morago ga dialebamo di le tlhano tse di kopanetsweng le diopedi tse dingwe, Thandiswa o ne a swetsa go tsaya tsela ya gagwe a le esi. Alebamo ya gagwe ya ntlha, Zabalaza (2004) e humile diopedi le bothlagisi jwa maemo a a kwa godimo jaaka Tshepo Tshola, Mandla Spikri le ba bangwe.

Setlhopha sa gagwe se tlhophilwe mo gare ga batsenelakgaisano ba ba fetang 400. Fa a tlhagisa maikutlo a gagwe, 'Thandiswa a re' Go talente e ntsi e e letseng mme e letile go ka ribololwa. Ke diragatsa toro ya me ka go itumedisa batho ka mmimo. Tiro ya me e nkgontsha go dira jalo ka ntlha ya fa go nnile le mongwe yo o neng a dumela mo go nna mme a nnaya tshono ya go bontsha lefatsheng bokgoni jwa me. Le nna jaanong ke batla go latela puo e e reng moengnyana pele lobone lwa waabo.

Mmino wa gagwe go le gantsi o tlhagisa morero wa sepolitiki mme o akaretse dipina tsa setso ka puo ya IsiXhosa, mmimo wa mbaqanga, reggae, kwaeto, *fank* le jazz. Thandiswa ke mongwe wa diopedi tse di neng tsa tlhagisa mo pulong ya metshameko ya boditshabatshaba ya sekgele sa lefatsheng sa kgwele ya dinao mo Aforikaborwa ka 2010. Phitlhelelo nngwe ya gagwe ke go nna moambasadara wa 46664 wa kwa Kapa Botlhaba.

Morago ga puiso

1. Ke eng se se dirileng gore Thandiswa Mazwai a iphithele mo maemong a a leng mo go ona?
 - O ne a tsenela dikgaisano tsa mmimo mme a fenya sekgele.
2. Neela moatlhodi a le mongwe yo o tsereng karolo mo tiragatsong e e neng ya dira gore Thandiswa a tlhegelele ka magetla?
 - Don Laka.
3. Setlhopha sa Bongo Maffin se itsege ka eng?
 - Se itsege ka mmimo.

4. Ke ka ntlha ya eng setlhopha sa Bongo Maffin se bone sekgele sa Kora le sa Metro?
 - Ke ka ntlha yaalebamo ya bona Zabalaza e e neng ya tlhagisa talente e ntle ya ga Thandizwa.
5. Dirisa lefoko “setlhopha” go bopa letlhophiletlhotlholodi le letlhophileakaretsi.
 - Setlhopha sotlhe se ne sa itumelela go gapa sejana.
 - Ditlhopha tsosi di ne tsa opela ka manontlhotlho.
6. Ke tshedimosetso efe, e go ya ka wena e leng botlhokwa mme e sa tlhagisiwa mo temaneng e e neetsweng?
 - Ke tshedimosetso ya kemo ya nyalo, dithuto le gore gajaana o tswelotse jang mo go tsa mmimo.
7. A tshedimosetso e e neetsweng mo temaneng e, ke ya sešeng kgotsa ke ya maloba? Ke ka ntlha ya eng o akanya jalo?
 - Go bonala e le ya bogologolo ka ntlha ya fa e sa umake diphitlhelelo tsa sešeng tsa ga Thandizwa.
8. A mmuisi a ka ungwelwa go tswa mo puisong ya temana e? Tlhalosa gore a ka dira se jang?
 - Mmuisi a ka bona gore motho a ka itshedisa ka mmimo le gore ga go lehumo le le tswang gaufi.
9. Maitlhommo a mokwadi ka temana e ke afe?
 - Maitlhommo a mokwadi ke go rotloetsa mmuisi go dirisa mpho kgotsa bokgoni jwa gagwe fa go na le tšhono ya go ka itlhabolola.
 - Le gompiano Thandiswa o santse a tswelotse ka mmimo. Se ke sesupo sa gore o ka itshedisa ka ona.
10. A maitlhommo a, a atlegile kgotsa a foloditse? Tshegetsa ka ntlha.
 - A atlegile ka gore go batho ba bantsi ba ba latetseng motlhala wa ga Thandiswa, e bile ba bangwe ba santse ba tla latela.

Tshedimosetso ya tlaleletso:

Ditemana tse di latelang di tswa mo dibukeng dingwe tsa Setswana tse di sa tlaolelwang go buisiwa mo mophatong o, fela go botlhokwa go rotloetsa barutwana go di buisa go anya kitso le puo e e humileng go tswa mo go tsona. Di dirise go tlhokotsa bokgoni jwa barutwana jwa puiso.

Sekao 1: Mosimane Motshabadire, N G Phutiyagae

1. Fa a sa ntse a re o tla tloga a itirela thapelo, a ise a robale, o bona motlholo o mongwe gape. Mosimane wa senatla sa lekau a tla a mo kgogogetse a le mošampa, a batla go mo lwantsha.
2. Mosimane yo, a bo a tshotse thipa fa a tla mo go ene. A thusiwa ke mosimane yo mongwe yo o neng a bidiwa “Kagiso”, ja Sekgoa e le “Percy”. Percy a tlola a tsena fa gare ga Balfour le Motshabadire. Matlho a ga Balfour a na a le mabududu a tshwana le a batho ba ba konang. A ila go bona a thijwa Balfour, ya nna ya ne e kete o a gakadiwa. A ikgakatsa, a tloakanya, a itidisa. Basimane ba bangwe ba nna ba re: “Mo tlogele ‘Fandas’; mo tlogele ‘Magoriase’; ga a kitla a tlhola a go rogaka!” Leina la basimane la ga Balfour e ne e le “Phantasmagoria”. O le reilwe ka go bo a na a ratile mafoko a maleele a Seesimane. Nako mo go ene e le *opportunity*, tidimalo e le *tranquility*. Go se puo epe o ka e fetsang a sa dirise *explore*, tshomi ya gagwe e kgolo. Phantasmagoria a gogelwa kwa ntle kwa o ileng a wela dibete gone.
3. Motshabadire, fa a dutseng teng, a nna a ipotsa: “Mašwa ao e be e le afe? Yoo a bo a ntwela kae ke sa mo itseng? Ke mo rogakile ka lefe?” Ngwana wa batho

- a tlhoafala, a ba a gopola go ngweega. A thijwa ke go bo a na a sa itse tsela e e lebisang Matlhwareng.
4. Bosigong jo jotlhe ga a ise a ke a lale a robetse. O sale a lala a tlhobaela, a lora tse di boitshegang tsa mosimane wa thipa.
 5. Mo mosong a gaodisa Monnawapule, mme a ya go mmotsa gore go a tle go emelwe fa kae. Monnawapule a mo supetsa ntlonyana e e fa thoko ga matlo a borobalo; a ya teng ka a na a e supeditswe ke Monnawapule e seng jalo, o ka bo a gopotse gore o a sotliwa gape. Fa a tsena ka fa teng, a ya a retelwa ke go ithusa. A tswa, a ya go Monnawapule, a mmotsa gore a ga go na le fa e le molatswana kgotsa sekgwa se motho o ka emang fa go sone, fa a batla go itheetsa.
 6. Motshabadire o na a batla go ya kwa Gangwaketse le fa basimane ba Kanye bone ba na ba tle ba re ke kwa Morolong.
 7. Ka boago jo bosesane jwa mo sekolong, Motshabadire a tloga a tlwaela basimane ba bangwe le fa ba na ba batla go mo tshosa thata ka letsatsi la kolobetso. E ne e le letsatsi la Sontaga wa gagwe wa ntlha mo sekolong sa Motsweding. Ka letsatsi ja Sontaga go no go jewa dijo tse di monate. Go ne go jewa dinama, makwele le dinawa.
 8. Fa a atamela fa lebating la bojelo, a lemoga dijonyana dingwe tse di tshwanang jaaka dibokwana. Dijo tse di ne di le ditshweunyana, di tshwana jaaka diboko. A ikana are: "Ka bagaetsho ba ntsetse ga ke ka ke ka ba ka ja diboko." Mo go ene a itlhoma reise ke diboko. O na a ise a ba a e bone e jewa gope mo botshelong jwa gagwe jotlhe. A ikutlwa a feroga dibete fa a bona batho ba bangwe ba a ja sejo se. Go bapa le ene a bona mosimane wa mosimanyanyana a a ja diphilo, a thukhutha tlhogo, a re: "Batho ba mehutahuta ka lefatshe."

Sekao ya 2: Mangomo, T M Mmileng

1. A tsamaya a gabaletse, motho wa batho. A gadima botlhabatsatsi gangwe le gape go netefatsa gore a nako ga e a mo sia. Lesedi la ngwedi le mo tsentse tlhobaelo, e kete letsatsi le setse le dule. Fa a gopola puo ya motšhomolodi wa kgotla go re a pampanyege. Go pegiwa ka mmadisefe gona, le a tshwerwe ke pula ya matlakadibe, a sa go ikemisetsa. A ikemiseditse gore fa di ka tšhelepagana a le mo tseleng, a tsee mmila o mogologolo gore a fapagane le bona.
2. Fa a tsena ka motse o o dikileng toropo ke fa ngwedi o mmonesitse letlhakore la molema, la phatla.
3. Fa a ya a lebile toropo a ntsha lebotlolo le a kgwatlhileng mogodungwana ka lona. A tshela mo segwaneng se a se kgwatlhileng. Mothama wa bofelo wa batla go mo kgama, ka e rile a sa goduma, morubisi wa lela mo setlhareng gautshwane le ena. Setlhabi sa letswalo le le neng la mo ngata mofufutso magetla. A utswa botlhabatsatsika leitlho. Megano ya thamo e setse e katsisitswe ke go gadimela ruri. A fitlhela a setse a rile, "E a bo e le botubi jwa eng!" A itshwara molomo ka ntlha ya go gakgamalela lentswe la gagwe le le duleng a sa le letela.
4. A tsamaya ka bokete go tswa foo go ya toropong. Mangole a sa tlhole a kgona go belega mmele ka tshwanelo. E se letsapa. Go ratha ga pelo go kgoreletsa khemo. A utlwa gore thata ya gagwe e a mo monega. Bokete jwa kgetsana ba mo okeletsa go kamalala. A le mo ntweng fela e e lekanang le ya motho a tlhatloga thaba.
5. Maikaelelo a gagwe e le go tsena fa ga mme mmaBoemo a dirang teng gore a tle a fitlhe a intshe serame sa tsela ka mmutshwana bolelo. Fa nako e ka se ke ya mmetaganya, a rata go fitlha a iphokotsa lorole lwa tsela mme a ya a lebile fa basimane ba neng ba ntshana dikgaba teng fa a bona motho a tlhaga le mmila kwa pele ga gagwe. Ga nna jaaka e kete o ntse a latlhegetswe ke maemo a botho fa a mmona. Bodutu jwa go tsamaya lobaka lo lolleele kwa ntle ga go bona motho bo ne bo setse bo re kokonela. A simolola go lemoga gore selo se ke nnete.

Fa a atamela a lemoga gore ke wa mmuso. A fitlha a dumedisa – go bua ka go kgaola mafoko ditlhogo ga gagwe ga mo lemosa gore go na le kgang nngwe e e mmatlang go tswa ka yona, e botlhokwa jwa yona bo gaisang matsogo. A fisegela go botsa gore o tswa kae, mme o ya kae.

“Ke tsile go tlhola ka fa kgotla.”

“Mme o tlhaga kae fa o riana?”

“Ee, rra.”

“Totatota?”

A mena phatlha, “Dipotso tsa lona o ka tloga wa re ga se tsa barutegi lo belaela nka tswa kae?”

Rre yo a mmotsa nako. A ise a arabe ba utlwa e kgalema mo toropong. Ba seka ba e tshwara ka e simolotse ba sa bua. Morago ga metsotswana e se kae ba utlwa e nngwe: Ya retha, ya retha, ya ba ya retha. Motshedise a utlwa a gatsela boboko. Go ikutlwela go gaisa go tewa. “E le gore ke tsogile ka nako mang, ngwanaka?” A fitlha a mo tlogela fa setešene gore a ipatike le ba ba letetseng terena.

› Tirwana ya 11

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 30

Puisano ya dipotsotherisano

Kopa barutwana go dira tiro e e latelang:

Ba itsenye mo ditlhakong tsa mmegadikgang wa makasine wa mmimo mme ba kopiwa go tsaya karolo mo go botsolotseng Thandiswa Mazwai ka ga seabe sa gagwe mo tlhagisong ya pina ya gagwe e bong *Thathi'sgupu*.

Buisana le barutwana ka bobegakgang, dira dipatlisiso ka bobegakgang mme o ba lemose le ditheo tse o ka yang kwa go tsona fa o batla go dira tiro eo.

Ba botse gore a ba kile ba buisa temana ya dipotsotherisano mo makasineng? A ba tshwaele ka dintlha tse di latelang:

- Popegotheo ya dipotsotherisano.
- Mofuta wa puo e e dirisiwang, sekao – ke puo e e dirisiwang mo maemong a a gagametseng kgotsa ke e e dirisiwang go repilwe fela?
- Latela mokgwa o wa dipotsotherisano o o dirisiwang mo dimakasineng go ikwalela puisano ya dipotsotherisano tse o neng wa di tshwara le Thandiswa Mazwai. Boleele e nne mafoko a le 250–300.

Dipotsotherisano

Dirisana le morutwana yo mongwe go ipaakanyetsa dipotsotherisano.

Mongwe le mongwe a kwale dipotso di le 5 tse a tla di botsang yo mongwe go di araba. Fa go simolola wena jaaka mmotsolotsi tšhono e e latelang e tla nna ya tsala ya gago go go botsolotsa. Rulaganyang tshedimotsetso sentle, le ikatisetse go tlhagisa mmogo pele le dira tiro e mo phaposing.

Sekao sa dipotsotherisano

Mmotsolotsi 1: Dumela mma. O ka tsaya manno.

Duduetsang: Dumela rra, ke a leboga.

Mmotsolotsi 1: Yo, ke mme Matshediso Diale, o bapile le rre Ditinti, kwa mojang wa gagwe ke mme Serialong Molale. Nna ke rre Dingongolo. Re leboga fa o iponaditse fano. Ditsamaiso di tlile go nna jaana: Mongwe le mongwe wa rona o tlile go go botsa potso. Fa o sa tlhaloganye sentle o kope tlhaloso. Kwa ntle ga tshenyo ya nako mme, itlhalose o bo o bue diphitlhelelo tsa gago tsa dithuto.

- Duduetsang:** Leina la me ke Duduetsang Mothupi. Ke nna kwa motsaneng wa Disaneng mme ke tsene sekolo mo Mmabatho kwa ke neng ka falola Mophato wa Marematlou gone. Ka dithuto ke weditse Lokwalo lwa Borutabana kwa Yunibesithing ya Johannesburg mme ke na le phisegelo e kgolo ya go dira ka bana, ke ba fatlholola gore le bona e tle e nne bathosetšhabeng.
- Motsolotsi 2:** Jaanong mma, ke eng se se go tlhotlheleditseng go kopa tiro e?
- Duduetsang:** Ke rupeletswe go dira tiro ya borutabana jwa bana ba nang le ditlhokego tse di kgethegileng. Ke dira ka gotlhe go fitlhelela ditlhokego tsa mongwe le mongwe go netefatsa fa a fitlhelela bokgoni jo bo kwa godimo, go ya ka fa a ka kgonang ka teng.
- Motsolotsi 3:** Ke eng gape, se se farologaneng, se o tla se dirang go lere ditlhabololo mo setheong se sa rona?
- Duduetsang:** Mmele o o fodileng, o tshola tlhaloganyo e e edileng. Bana ba, le fa ba na le bogole, itekanelo ya bona ke yona e tla bewang kwa pele. Go metshameko e mentsi e bana ba mothale o ba ka e tsenelang. Ke tlile go netefatsa gore ditoro tsa ba bantsi di atlege ka go tsenela dikgaisano tsa bokgoni jwa tlhaloganyo le jwa mmele.
- Motsolotsi 1:** Go siame mma. Re fitlhile kwa bofelong jwa dipotsotherisano. O tla leta karabo mo nakong e e sa fediseng pelo. Go pampitshana mo tafoleng eo, o kopiwa go e saena jaaka sesupo sa gore o ne wa tsenela dipotsotherisano tse. Re a leboga. Tsela tshweu!
- Duduetsang:** Ke leboga go menagane le nna. Ke tla nna ke beile letsogo mo phatleng.

Ditemoso le dikgakololo

Dikgato tse di ka latelwang fa go dirwa dipotsotherisano.

Ipaakanyo:

- Dira ditlhotlhomiso ka ga motho yo o tla mmotsolotsang, gore o tle o tlhaloganye lemorago, diphitlhelelo, dilo tse a di ratang le tse a sa di rateng. Fa o na le tshedimosetso e, o tla kgona go mmaakanyetsa dipotso tse di maleba.

Dira dipotso. Netefatsa gore o tswakanye dipotso jaaka:

- Tse di tlhokang tsibogelo e e rileng. Sk. O mang totatota?
- Tse di letlang yo o botsolotswang go tlhagisa dikakanyo tsa gagwe ka ntlha e e rileng. (Jaaka, O akanya eng ka ntlha ya bobodu mo kgwebong ya mmimo?)
- Tse di lelang go bona tshedimosetso e o e batlang ka tlhamalalo. Sk. A go maikaelelo a go golola alebamo e nngwe ya mmimo monongwaga?
- O leke ka gotlhe gore o seke wa botsa dipotso tse di batlang fela karabo ya "ee" kgotsa "nnyaya", kwa ntle fela ga fa o batla go fitlhelela sengwe ka mofuta o wa potso.

Ka nako ya dipotsotherisano:

- O repe mme o seke wa dirisa makgakga. Tsaya nako go letla motho yo o mmotsolotsang go bua, mme o mo lebe mo matlhong.
- Dirisa dipotso go mmusetso mo tseleng fa a fapoga.

Bolelela barutwana gore fa ba kwala setlhangwa sa dipotsotherisano ba ka dirisa mokgwa o o latelang:

Mokgwa wa mmuisano

Fa ba latela mokgwa o, ba tshwara motlotlo go ya ka setaele se se maleba. Gakologelwa go tsenya matshwaopuiso sentle.

Sekao:

Wena: Ke leboga fa o dumetse go tsenela dipotsotherisano tse.

Yo o botsolotswang: Go leboga nna, tau.

Wena: A o ka nthadisetša fela ka bokhutshwane gore o mang le gore o nna kwa kae?

Yo o botsolotswang: Ke beletswe kwa Gauteng, kwa Soweto, ka bo ka golela teng koo.

› Tirwana ya 12

Popegopuo le melawana ya tiriso Buka ya Morutwana tsebe 32

Mo tirwaneng e, go tllile go lebelelwa letlhophi

i. Letlhophi ke eng?

Ke lefoko le le dirisiwang go tlhophisa dilo tse leina le di le kayang ka go di akaretsa kana go di tlhotlholola. Seo se bo se dira gore go nne le mefuta e mebedi ya matlhophi e leng letlhophileakaretsi le letlhophiletlhotlholodi.

ii. Popego

Letlhophi le ka bopiwa ka dipopi di le pedi e bong thuanitylthophaina le kutu. Le na le mefuta e le mebedi ya dikutu e leng 'otlhe' le 'osi'. Dikutu tse, ke tsona tse di ka go thusang go farologanya matlhophi ka di itlhalosa.

Letlhophileakaretsi – kutu 'otlhe'

Letlhophiletlhotlholodi – 'osi'

Letlhophi le ikaegile ka ditlhophisa tsa maina ke kafao le dirisang thuanitylthophaina

ii. Tiriso

Letlhophi le dirisiwa le leina ka le ikaegile ka lona. Lona le ka tla fa pele ga leina kgotsa le ka tla fa morago ga leina go gatelela tlhopho ya dilo tse di kaiwang. Letlhophi le ka dirisiwa gape kwa ntle ga leina fa leina le tlhalogangwa. Dikao:

Letlhophileakaretsi

Fa le dirisiwa le leina	Fa le dirisiwa kwa ntle ga leina
Basadi botlhe ba tshwanetse go itse fa ba sotlakakiwa.	Botlhe ba tshwanetse go itse ditshwanelo tsa bona.

Letlhophiletlhotlholodi

Fa le dirisiwa le maina	Fa le dirisiwa kwa ntle ga leina
Masea osi a tshwanetse go soutisiwa.	Osi masea a tshwanetse go soutisiwa.

Dipotso le ditsibogelo

1. Feleletsa sethalo se go ya ka fa o laetsweng.

Letlhophi	Mofuta	Polelo ka fa bontsing
Nosi	Letlhophiletlhotlholodi	Basimane ba rata go tshameka ba le bosì.
Esi	Letlhophiletlhotlholodi	O ipatla a le esi fela ka dinako tsa ditlhatlhobo.
Sotlhe	Letlhophileakaretsi	Setlhopha sotlhe sa kgwele ya dinao se ipaakanyetsa motshameko wa sejana sa lefatshe.
Otlhe	Letlhophileakaretsi	Metsi otlhe a fedile

2. Tlhopha le le lengwe la matlhophi mo mofuteng mongwe le mongwe mme o le kgaoganye ka dipopi. Barutwana ba ka lebelela mo ditlangweng tse ba setseng ba dirile ka tsona mme ba tlhola dikao tsa matlhophi mo go tsona go bona ka fa a dirisitsweng ka gone.
 - N – tlhogo S – tlhogo
 - Osi – kutu Otlhe – kutu
3. Naya seane se se kayang gore fa o ka tlogela motho a dira sengwe se se bosula mo go wena, mme o sa mo lemose gore ga o se rate kgotsa wa se ke wa mo tseela dikgato, o a tlwaela.
 - Go lemala ga namane ke go lala le mmaayo.
4. Buisa temana e, morago o ele tlhoko matlhophi a a dirisitsweng mo go yona, morago o tlatse tshedimosetso e e tlhaelang mo sethalong se se neetsweng.

Mokaedimogolo wa ditirelo tsa kgaso (SABC) mo nageng, o laetse gore bagasi botlhe ba rulaganyetswe go tsenela ikatiso ya go mekamekana le thekenoloji e ntšhwa ya kgaso e e tsenang tirisong gautshwane. Ke mogasi a le esi fela yo o leng mo malatsing a khunologo yo o tla fetiwang ke maitemogelo a. Le gale ga go a rulaganyetswa tikologo yosi monongwaga go rupelela bagasi ba. Bareetsi ba rotloetswa go itirela dipatlisiso ba le bosì go tlhaloganya go le gontsi ka ga mofuta o wa thekenoloji mo kgasong.

Beke ya 4

› Tirwana ya 13

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 33

Go reeletsa kgatlhegelo le tlhaeletsano le ba bangwe.

Pele ga theetso

Diaparo tsa setso ke dife? Di aparwa fa go rileng?

Ka nako ya theetso

Mo tirwaneng e o tlile go tlhopha morutwana mongwe go buisetsa barutwana temana. Fa o tsewetse ka puiso bona ba reetse go bona dikarabo tsa dipotso tse di latelang:

1. Tlhaola ntlhakgolo, mme o e kwale.
2. Thala sethalo se se latelang mme o tlatse tshedimosetso e e tlhaelang fa morutabana a boeletsa puiso.

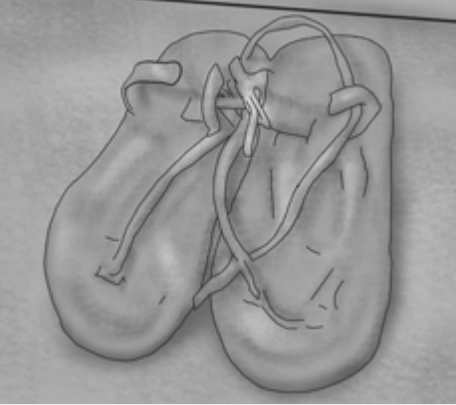

3. Fa morutabana a buisa lwa boraro tlhola fa tshedimosetso e e mo sethalong e nepagetse.

Seaparo	Seaparo se se aparwa ke bo mang?	Mafelo a seaparo se, se aparwang kwa go ona.
a)		
b)		
c)		
d)		
e)		

4. Mo diaparong tse go builweng ka tsona, ke sefe se o ka se aparang? Goreng se?
5. Ke se sefe se o ka se kgoneng go ka se apara? Goreng go le jalo?

Temana ya puiso

Diaparo tsa setso	Tshega
	
<p>Batswana ke batho ba ba motlotlo ka setso sa bona. O ka bona se mo moaparong wa bona o o farologaneng go ya ka bogolo kgotsa dingwaga tsa bona. Merafe e e farologaneng le yona e apara go ya ka ditiro tse di farologaneng jaaka fa go iwa phitlhong, fa go ntshiwa bogadi fa go alogiwa jalojalo.</p>	<p>Tshega e dirwa ka letlalo mme batho ba bangwe ba e kgabisa ka ditalama. Tshega e aparwa ke basimanyana ba ba iseng ba nne mo seemong sa bomadimanaana.</p>
Mongato	Letoitshe
	
<p>Mongato o aparwa ke basimane ba ba setseng ba fetile kgato ya go apara tshega. E aparwa thata fa go binwa mmimo wa setso.</p>	<p>Bo mme ba kgabile ka motoitšhe. Ba itumetse mme ba ja tlhako kwa lenyalong.</p>

Makgabe	Dirampheetšhane
	
<p>Makgabe a ne a aparwa ke basetsanyana. Fa motho a ne a sa otlha makgabe sentle ga twe makgabe a mothale o, a dipapetla, ke go re ga a otlhega ka ntlha ya fa mootlhi a ne a itlhaganeletse go a fetsa.</p>	<p>Dirampheetšhane ke ditlhako tsa bogologolo tsa setso. Di dirwa ka letlalo la phatla ya kgomo fa e sena go bolawa. Letlalo le, le a kolobediwa mme le tshasiwa mafura pele le sugiwa. Jaanong le segiwe ka thipa mme le sokolotwe ka kala le thobane e telele le sugiwa. Ditlhako tse, di ne di aparwa ke batho botlhe. Gajaana, kwa metseselegaeng, batho ba ba rwalang dirampheetšhane letsatsi lengwe le lengwe go le gantsi ke badisa le bannabagolo. Fa tshabologo e ntse e tsena batho ba ne ba dirisa dithaere tsa bogologolo tsa maotwana a dijanaga go dira dirampheetšhane ka ntlha ya fa go sa tseye lobaka le matsapa a a kalo. Jaanong ditlhako tse, di setse di kgabisiwa ka mebala e e farologaneng e bile e setse e le kgwebo kwa madirelong a sešeng kwa go dirwang ka letlalo la kgomo. Di tsenngwa ditalama le mekgabiso mengwe mme fa motho a apara diaparo tsa setso go gontle fa kwa maotong a ka tsenya dirampheetšhane.</p>
Motlokolo	Mothibampana
	
<p>Motlokolo o ne o aparwa ke basadi/bomme. O ne o dirwa ka letlalo mme o thibegetsatsi marago</p>	<p>Mothibampana o ne o dirwa ka letlalo mme o ne o aparwa ke banna go thibegetsatsi dimpa.</p>

6. Mo tirwaneng e, o tlile go naya pegelo ya molomo.

Maele:

- Dirisa dingwe tsa dintlha tse di tlhagisitsweng mo temaneng.
- Pegelo ya gago e nne le matseno, mmele le bokhutlo.

Pegelo

Pegelo ke tlhaloso e e rulagantsweng ya ditiro kgotsa ditiragalo, maitemogelo le diphithlelelo tsa mokwadi. Pegelo e neelana ka kitsiso go tloga go lephata lengwe go ya go le lengwe. E thusa go boloka molaetsa kgotsa tiragalo nngwe ya bothokwa mo setheong.

MAELE A GO KWALA PEGELO

1. Setlhogo sa pegelo se tshwanetse go tlhalosa gore puo e ka ga eng.
2. Tlhagisa gore ke mang yo o tshwanetseng go amogela pegelo e.
3. Pegelo e tshwanetse go kwalwa ka pakapheti.
4. Tirwa e ka dirisiwa go supa bonnete jwa ntlha kgotsa kang.
5. Dintlha tsa bothokwa di ka totobadiwa.
6. Ditlhogwana di kwalwa ka ditlhaka tse dikgolo.
7. Ditlhogwana di newa dinomoro gore di tle di fitlhelelwe bonolo.
8. Mokwadi wa pegelo o tshwanetse go e saena le go kwala maemo a gagwe, mmogo le letlha le pegelo e kwalwang ka lona.

Ditogamaano tsa go bua

1. Ipaakanyetso

Dirisa dipotso tse di latelang go kgobokanya tshedimosetso:

1. Tlhaloso ya moaparo wa setso.
2. Maikutlo/dikakanyo tsa gago ka ga moaparo wa setso/setso ka kakaretso.
3. Mosola le masula a go latela setso.
4. Maitlhommo a go neela pegelo e.

2. Batlisisa

1. Batlisisa dintlha ka ga setlhogo go tlaelelsa tshedimosetso.

3. Tlhagisa

1. Tlhagiso e nne le matseno, mmele le bokhutlo.
2. Ikatisetse go ema fa pele ga batho.
3. Tlhagisa pegelo ya gago.

Naya pegelo e khutshwane ya molomo ka ga moaparo wa setso le mosola wa go latela setso se. Lebelela gape masula a a itemogelwang fa go sa latelwe setso.

> Tirwana ya 14

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 37

Naane: Kgosi Sebetwane le morwadi

Pele ga puiso

Barutwana ba gompiano ga ba ise ba bone tšhono ya go dikaganyetsa molelo ba reeditse nkoko a tlotla leinane. Ga ba itse mosola wa dinaane ka jalo ba tlhalosetse gotlhe ka ga dinaane le gore di ne di tlotliwa leng go akaretswa le

mosola wa tsona. Ba kope gore ba buise maele morago ba go bolelele fa ba tlhalogantse. Morago ga se ke gona o ka ba tlhalosetsang ka tsenelelo gore ba tle ba tlhaloganye mme e re ka moso ba bo ba tlotlela bana ba bona dingwe tsa dinaane tse ba di ithutileng.

Naane ke kgang kgotsa kanelo ya setso. Go le gantsi dinaane di tlotliwa go tswa mo batsading go ya kwa dikokomaneng. Dinaane ka gale di tlhalosa sengwe se se diragalang ka tlhago kgotsa di tlhaeletsana go fetisa molaetsa wa boammaruri ka botshelo ka kakaretso.

Diponagalo tsa dinaane

Di na le dikgato di le tharo:

- Tshimologo.
- Setlhoa.
- Bokhutlo.

Di simolola ka mafoko:

- Ga twe e kile ya re...
- Bogologotala go kile gabo go le ... jj.

Mefuta ya dinaane/ditlhamane:

- Dianelalebopo/dikinane.
- Dinoolwane/dikahistori.
- Mainane/dianelaphologolo.
- Dianelabatho/dinaane tsa batho.

Mosola wa dinaane:

- Di somarela setso.
- Di eletsa batho go dira molemo ka gale.
- Di ruta bana maitseo.

Diponagalo tsa naane:

- Gantsi e simolola ka "Ka letsatsi lengwe ...
- Leina la moanelwamogolo le lefelo la tiragalo di tlhagisiwa mo matsenong.
- Di felela ka mafoko: Ya bo e nna tsotlhe ...
- Ke gone gotlhe ...
- Le bo le felela fa ...

Ka nako ya puiso

Jaanong buisetsa barutwana naane ya ga kgosi Sebetwane le morwadie. Ba kope gore ba reetse fa o buisa lwa ntlha mme fa o buisa lwa bobedi, ba tseye dintlha tse di bothokwa.

Kgosi Sebetwane le morwadie

1. Gatwe e rile bogologolo ga bo go le motse o bidiwa Phutshelerengwajang. Mo motseng o, go ne go le kgosi e bidiwa kgosi Sebetwane. Motse wa Phutshelerengwajang o ne o le montle, o ikadile le mfapha wa thaba. Baagi ba ona ba ne ba na le tlotlo le lerato, bogolo jang mo kgosing ya bona.
2. Kgosi e ne e agile kwa setlhoeng sa thaba. Lesaka la gagwe la kgotla le ne le le mo mpeng ya thaba. Kgosi Sebetwane o ne a le bogale e bile go se ope yo o neng a ka atamela lelapa la gagwe. O ne a

kopanela le morafe wa gagwe kwa kgotleng. Kgosi o ne a na le bana ba le babedi e bong Nteseng le Radikgomo. Bana ba, ba ne ba seke ba tshameka le ba bangwe e bile ba sa itse ope mo motseng. Ba ne ba seke ba ya nokeng le fa e le kgonnye. Baagi ba ne ba eletsa go bona kgosi ya bona ya isagwe tota le ene kgaitse die.

3. Nteseng ga a ka a gana go gola. Go ne ga tla nako ya gore a tsewe mme seo se ne sa tlhakanya rraagwe tlhogo. O ne a lala a sa robala a iphetolakaka fa a akanya gore morwadie o tshwanetse go tsewa.
4. Ka letsatsi lengwe kgosi e ne ya tlelwa ke kakanyo ya go bitsa makau otlhe a motse. O ne a ba bolelela fa a na le morwadi mme a batla lekautota le le ka mo tsayang, fela go ne go na le teko e a neng a tshwanetse go e falola pele. Makau a ne a ipotsa gore a ke ngwana yo wa kgosi, o montle, a o itekanetse mo mmeleng kgotsa nyaya? Letsatsi le ne la tla mme kgosi a bitsa morwadie gore makau otlhe a mmone. Ba ne ba fitlhela e le gore ke mosetsana yo montle, ngwana wa thupa tsa moretlwa, matlho ona o ne o ka re a namane. O ne a re fa a tsamaya a bo a kwakwanta jaaka pitse e ya go tsenela kgaisano ya lobelo. A bonyabonya e kete o fatlhiwa ke dintshi tse e leng tsa gagwe tse di neng di katogile matlho go se nene.
5. Makau a ne a biletswa kwa kgotla ka bongwe ka bongwe. Kgosi o ne a ba botsa dipotso mme a dire metlae e motho a neng a palelwa ke go itshoka mme a keketegile ka ditshego. Seo ke sona se se neng se dira gore makau a, a palelwe ke go falola teko. Makau otlhe a motse a ne a palelwa mme mokgosi o ne wa utlwala le kwa metseng e e mabapi. Le bona ba ne ba tla go iteka lesego mme ba retelelwa. E rile kgosi le morwadie ba setse ba itlhobogile, ga tla lekau la marata go lejwa le le emeng ka tlhako. Lekau le le ne le le mmala wa sebilo ka ditsebe tse di katogileng tlhogo, matlho e kete a serunya. O ne a tsenela teko jaaka ba bangwe mme ene a nne a moma molomo a se ka a dira jaaka ba ba neng ba pitika ka setshego. Kgosi o ne a sa lemoge gore lekau le, le na le melomo e mebedi, mme le dirisa molomo o o kwa morago go tshega. Kgosi e ne ya itlhoboga mme ya laelana le morwadie.
6. Nteseng le lekau la gagwe ba ne ba wela tsela. Kgosi e ne ya ntsha kolotsana ya dipitsi go ba isa kwa gaabo lekau. O ne a ntsha le dikgomo tse pedi go etleetsa morwadie. E rile fa ba le gaufi le thaba ya matlhwane, lekau la kopa bafelegetsi go boela morago ka a ne a kaya fa a sa batle gore batho ba motse wa gagwe ba mmone a na le morwadia kgosi. O ne a bolelela banna gore ke moila mo motseng wa gaabo go nyala ka kwa ntle. O ne a dumelelana le bona gore ba bolelele kgosi fa ba ba gorositse.
7. E rile fa batlhanka ba kgosi ba hulara, ba leba kwa legageng la thaba ya matlhwane koo go neng go itsege fa go nna mmadipela. Morwadia kgosi o ne a gamaregile mme a ineela fela. Ba ne ba fitlhela mosadimogolo yo go neng go bonala fa a ne a lekanwe ke go ka kgopiwa ka boloko. O ne a amogela ngwetsi ka diatla tsoopedi. E rile fa lotlatlana lo tshwara, lekau la tsena ka sekgwa mme la dira jaaka tlwaelo go ya go tsoma. Go bonala lekau le ne le rata nama ya motho bogolo go ya phologolo. Maitsiboa ao ba ne ba itatswa menwana ka nama e e monate. Lekau le ne la ya go robala mme mosadimogolo a sala a tlhalosetsa mosetsana fa nama e e neng e jewa e le ya motho. O ne a bolelela ngwetsi ya gagwe

ka ga bosetlhogo jwa morwa wa gagwe. O ne a dira leano la gore mosetsana a boele gae.

8. E rile ka letsatsi le le latelang, ka nako tsa go isa marapo go beng, mosadimogolo le ngwetsi ya gagwe ba fisa ditlhatshana tse di robatsang. Lekau le ne la gatelelwa ke boroko. Mosadimogolo o ne a bontsha Nteseng tsela mme a mmolelela gore fa lekau le tsoga o tla bo a setse a fitlhile kwa gae. O ne a fitlha a lelela rraagwe mme a mmona phoso ka fa a dirile gore a seke a itse balekane ba gagwe. O ne a mmolelela gore fa a kabo a ne a kile a tshameka le balekane ba gagwe o ne a kabo a itsitse ka dingwe yo a neng a itsege mo metseng e e mabapi. Fa lekau le boa, le ne la fitlhela maloba e le maabane.

Ketsona tseo.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

- Ke diponagalo dife tsa naane tse di tlhagelelang mo temaneng e?
 - E simolola ka “Ga twe e rile ...”
 - Leina la moanelwamogolo le lefelo la tiragalo di tlhagisiwa mo matsenong.
 - Ke gone gotlhe ...
- Ke dintlha tse dife tse mokwadi a sa di tlhagiseng mo naaneng e, mme jaaka mmuisi, a a ne o ka eletsa fa a ka bo a di tlhagisitse? Ditshwaelo tsa barutwana di tlike go farologana. Sk.
 - Maikutlo a ga kgosi Sebetwane morago ga go lemoga fa leano la gagwe le sa dira.
 - Tsibogelo ya ga morwadia kgosi fa a goroga kwa ga gaabo, go tswa kwa bogadi.
 - Tsibogelo ya ga dingwe fa a boa kwa nageng mme a fitlhela mosadi a seyo, jj.
- Fa o ka bo o le letsogo la kgosi o ne o tla mo eletsa jang?
 - A itse gore kgosi ke kgosi ka morafe.
 - A itse gape gore ngwana ke sejo wa tlhakanelwa.
- A naane e e arabela ditlhokego tsotlhe tsa naane? Tshegetsa karabo ya gago ka mabaka. Fa go tlhokega o ka nopola.
 - Ee, e simolola ka mafoko “Ga twe e rile ...”
 - Morero go tswa mo naaneng e, ke ngwana “ke sejo o a tlhakanelwa” / ngwana o godisiwa ke morafe.
 - E ruta bana botho gore kamoso fa ba na le bana ba seke ba ba tswalelela mo matlong mme ba ba letle go tshameka le ba bangwe.
 - Bana ba ga kgosi ga ba mo tlontlolola, ka jalo e ruta barutwana gore molao wa batsadi o a obamelwa.
 - Kgosi Sebetwane o ne a se na botho, ka jalo naane e, e ruta gore fa motho a tshwana le ene o tlelwa ke difatlhi, sekao: ngwana wa gagwe o reeditse molao wa gagwe mme o welwa ke mathata, jj.
- Molaetsa kgotsa thuto go tswa mo naaneng e ke ofe?
 - Motho ke motho ka batho ba bangwe.
 - Ngwana sejo o a tlhakanelwa.

6. Naya dikao di le pedi go tswa mo naaneng e, tse di bontshang go tlhoka maikarabelo.
 - Kgosi o tlhokile maikarabelo mo go godiseng ngwana wa gagwe ka ntlha ya gore o ba tlhokisitse go itse balekane ba bona.
 - Barongwa ba kgosi ba tlhokile maikarabelo ka gore ba letla monna wa ga Nteseng a ba tsietsa gore ba se gorose Nteseng kwa bogadi.
7. Tlhalosa baanelwa ba temana e, go ya ka tshobotsi le semelo.
 - Nteseng ke mosetsana yo montle, yo montshonyana, ka matlho a magolo, o boikobo e bile o reetsa batsadi.
 - Lekau le ne le le mmala wa sebilo ka ditsebe tse di katogileng tlhogo, matlho e kete a serunya (a le mannye), mme o setlhogo.
8. Temana e e nopotsweng e simolotswe ka go tlhagisa setshwantsho. Sekaseka setshwantsho se sa ntlha mme o bue bomaleba jwa tsona mo naaneng
 - Se maleba ka fa mosadimogolo a tlotlela bana/ ditlogolo tsa gagwe leinane
9. Tshwaelo ya gago ka tiriso ya mmala mo setshwantshong sa bobedi
 - Mmala o mosweu o tlhagisa tshedimotsetso e e neng ya bonwa morago ga fa morwadia kgosi a batlile go jewa ke ledimo.
 - Mmala o montsho kgotsa o mofitshwa kwa thabeng o ka emela go tlhoka kitso (go nna mo lefifing) ga kgosi ka dintlha tsa seloago, go bona botlhokwa jwa gore bana ba motse ba itsane le ba gagwe. (Barutwana ba tla dibela dikakanyo tsa bona ka go farologana)
10. Ke dintlha dife gape tse o ka di tlhagisang fa o sekaseka setshwantsho sa bobedi?
 - Ntlo ya kgosi e kwa setlhoeng sa thaba go bonwa ke botlhe, fela o batlile a itemogela matlhotlhapelo./
 - Ditlhatshana tse di talanyana fa tlase di bontsha fa go na le botshelo go fologa thaba (Ditsibogelo tsa barutwana di tla farologana)

› Tirwana ya 15

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 42

1. Mofuta o mongwe wa tlhamo ke tlhamo ya kanelo. Se, se kaya go anela kgang kgotsa ditiragalo.
 - Lebelela naane e e buang ka ga Kgosi Sebetwane jaaka sekao. Nngwe ya diponagalo tsa tlhamo ya kanelo ke baanelwa. O ka ithuta ka baanelwa ba go tswa mo mafokong a ba a buang ka tlhamalalo, le a mokwadi a a ba tlhalosang ka ona. (Lefelokgang, nako.)
 - Ke diponagalo dife gape tsa tlhamo tse o ka di tlhaolang mo naaneng e?
 - Mokwadi o tlhagisa diponagalo tseo jang?
2. Lebelela maele a a neetsweng ka ga dikwalo.
3. O tlile go kwala tlhamo ya kanelo.
 - Kwala temana e le nngwe go tlhalosa maitshetlego mo naaaneng ya ga Kgosi Sebetwane. Maitshetlego a naane e, a akaretsa motseselegae wa Phutshelerengwajang, kwa godimo ga thaba kwa go agileng kgosi Sebetwane. Lefelo la bobedi le le tlhalosiwang ke thaba ya matlhwane ka go nnang mosadimogo le ngwana wa gagwe wa ledimo. Ke lefelo le le boifisang.

- Kwala mafoko a a dirisitsweng ka tllhamalalo mo kanelong go tllhalosa baanelwa.
(**Nteseng** ⇒ Mosetsana yo montle, ngwana wa thupa tsa maretlwa, matlho ona o ne o ka re a namane. O ne a re fa a tsamaya a bo a kwakwanta jaaka pitse e ya go tsenela kgaisano ya lobelo.
Lekau la ga Nteseng ⇒ E ne e le lekau la marata go lejwa, le le emeng ka tlhako. Le ne le le mmala wa sebilo ka ditsebe tse di katogileng tlhogo, matlho e kete a serunya.)

Maele a tlaleletso

Lefelokgang la motshameko kgotsa leboko ke nako le lefelo la ditiragalo. Se, se ka bidiwa gape maitshetlego. Lefelokgang le thusa go aga baanelwa.

Nako

Go na le mefuta e le 4 e o tshwanetseng go e itse fa go buisiwa dikwalo.

- Nako ya tshupanako: E kaya diura di le 24 mo letsatsing lengwe le lengwe. Go le gantsi bakwadi ba e dirisa go lere kakabalo kgotsa go aga maemo le maikutlo a a rileng.
- Nako ya khalentara: E kaya letsatsi mo bekeng kgotsa mo kgwedding, mo ngwageng. Fela jaaka fa go tllhalosiwa nako ya tshupanako, e golagana le tiragalo e e rileng.
- Nako e e tllhalosiwang ka ditlha: E ke nako ya tiragalo mo setlheng se se rileng jaaka mariga, selemo, dikgakologo kgotsa letlhabula.
- Nako ya ditiragalo/histori: E kaya nako ya fa go ne go diragala tiragalo e e rileng e e itsegeng jaaka "Matlhotlhapelo kwa moepong wa Lonmin kwa Marikana 2012".

Lefelo

Fa go ithutiwa dikwalo, lefelo le botlhokwa thata. Le ka aroganngwa ka lefelo la mmatota le la maitlhommo. Lefelo la mmatota le akaretsa maemo a loapi, mafelo a ditiragalo jj. Lefelo la maitlhommo le akaretsa tshusumetso ya setso jaaka ditumelo, botlhoki/bohumi, tse di tlhagisiwang ke karolwana e e rileng kgotsa e tlhagisiwa ka mmuisano, dikakanyo, polelwana le ka maitsholo a baanelwa.

Tiro ya maitshetlego

- Go aga maemo a nako eo.
- Go thusa go tllhaloganyana moanelwa, maitsholo a gagwe le gore ke eng se se dirang gore a akanye, a ikutlwe ka tsela e a ikutlwang ka yona.
- Go thusa go tllhaloganyana baagi ka dintlha tsa sepolotiki, setso, ikonometri jj. le gore di ba ama jang.

› Tirwana ya 16

Popegopuo le melawana ya tiriso Buka ya Morutwana tsebe 42

Mo tirwaneng e, go tlile go lebelelwa popego le tiroso ya letlhophi.

Lenaane la dithuanyi tsa letlhophi go ya ka ditlhopha tsa maina

Letlhophi le ikgolagantse mo ditlhopheng tsa maina ka ntlha ya fa le dirisa thuananyitlhophaina. A re sekasekeng lenaneo le le fa tlase go bona ka fa letlhophi le bopegileng ka gona. Go le gantsi go na le tshwaetsano ya ditumanosi mo dithuanying tsa ditlhopha le tlhaka ya ntlha ya kutu ya letlhophi kwa ntle ga ditlhopha tsa SE/di,N/di, le Lo/di tseo di iponelang phetogomodumo e e lerweng ke thuanany le tlhaka ya ntlha ya kutu ya letlhophi.

Ditlhophha	Thuanyitlhophaina	Kutu ya Letlhophi	Letlhophi
MO_BA	o o ba ba	+ otlhe (ootlhe) + osi (oosi) + otlhe (baotlhe) + osi (baosi)	= otlhe = osi = botlhe = bosi
MO-ME	o o e e	+ otlhe (ootlhe) + osi (ootlhe) + otlhe (eotlhe) + osi (eosi)	= otlhe = otlhe = yotlhe = yosi
LE-MA	le le a a	+ otlhe (leotlhe) + osi (leosi) + otlhe (aotlhe) + osi (aosi)	= lotlhe = losi = yotlhe = yosi
SE-DI	se se di di	+ otlhe (seotlhe) + osi (seosi) + otlhe (diotlhe) + osi (diosi)	= sotlhe = sosi = tsotlhe = tsosi
N -Di(n)	e e di di	+ otlhe (eotlhe) + osi (eosi) + otlhe (diotlhe) + osi (diosi)	= yotlhe = yosi = tsotlhe = tsosi
LO-DI	lo lo di di	+ otlhe (lootlhe) + osi (lootlhe) + otlhe (diotlhe) + osi (diosi)	= lotlhe = losi = tsotlhe = tsosi
BO-MA	bo bo a a	+ otlhe (bootlhe) + osi (boosi) + otlhe (aotlhe) + osi (aosi)	= botlhe = bosi = otlhe = osi
GO	go go	+ otlhe (gootlhe) + osi (goosi)	= gotlhe = gosi

Dipotso le ditsibogelo

- Naya mefuta e mebedi ya matlhophi.
 - Letlhophi leakaretsi le letlhophiletlhotlholodi.
- Matlhophi a, a farologana jang?
 - Letlhophileakaretsi le a akaretsa mme le bonwa ka kutu “otlhe” fa letlhotlholodi le tlhotlholola sediri mme le bonwa ka kutu “osi”.
- Dira dipolelo di le pedi mme o dirise mefuta e ya matlhophi jaaka o e file mo potsong ya ntlha fa godimo fa.
 - Makau otlhe a motse a ne tsenela diteko.
 - Bana ba ga kgosi Sebetwane ba ne ba tshameka ba le bosu fela fa gae.
- Mosola wa letlhophi ke eng?
 - Letlhophileakaretsi le akaretsa batho ba go buiwang ka bona.
 - Letlhophiletlhotlholodi le tlhotlholola selo/dilo mo go tse dingwe kgotsa motho/batho mo go ba bangwe.
 - Nyalanya mafoko a a mo kholomong ya A le ditlhaloso tse di mo kholomong ya B.

A	B
Tshetlha ya metsi	Kubu
Dišaše	Legatlapa
Segatamarukwana	Motho yo o sa reng sepe
Tlhare di a tlhoga	Setsenwa
Komang ka nna	Motho yo go utlwiwang ka ena

> Tirwana ya 17

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 45

Go reetsa go sekaseka ka tsenelelo le go tlhatlhoba mabaka

Laela barutwana go reetsa le go sekaseka temana ka tsenelelo le go tlhatlhoba mabaka.

Pele ga theetso

Netefaletsa barutwana gore mo bekeng ya 5 le ya 6 ba tlile go ithuta ka ga ditlhangwa tsa tshedimoseo. Buisanela le bona dintlha tse di fa tlase fa.

Ka nako ya theetso

Tlhophla barutwana go refosanela nngwe le nngwe ya puiso ya dipuisano tse di mo mabokosong.

- Ba laele go tllaola kakanyokgolo mo go nngwe le nngwe ba e tlhagise le ntlhakgolo/molaetsa ga mmogo le ntlha ya tlaleletso.
- Ba laele gape go kwalela dikarabo tsa bona mo sethalong se se neetsweng fa tlase fa.

Ditsibogelo:

Puisano ya:	Ntlhakgolo/Molaetsa	Ntlha ya tlaleletso
1.	Ditshwanelo tsa botlhe di tshwanetse go tlotliwa go sa lebelelwa gore ke mang.	Re tshwanetse go itse go tlhagisa maikutlo.
2.	Tshotlakako.	Motho o tshwanetse go lemoga tshotlakako ka bonako le gore fa o lemosiwa o seke wa direla motlhokofatsi legora.
3.	Batho ba ba sotlakakiwang segolo thata ka tshotlakako ya molomo ba rata go direla basotlaki maipato a gore ke goreng ba dira se ba se dirang mo go bona.	O tshwanetse go itse ditshwanelo tsa gago, o bo o itse gore fa o sotlakakiwa o leba kae go bona tshireletso. Itse dikantoro tsotlhe tse o ka bonang thuso kwa go tsona.

Puisano ya 1: Tirisodikgoka ya mo malapeng

Kesentseng: Ke ka ntlha ya eng go na le dipegelo tse dintsi jaana tsa dipetelelo tsa basadi le bana?

Modibedi: Se, se tshwana fela le dintsho tsa mo mebileng. Ga re tlotlane mme re itetla go tsewa ke maikutlo ka bonako.

Kesentseng: Ke boammaruri. Ga re kgone go itshokela mako a batho ba bangwe. Re šakgala bonolo.

Modibedi: Re tshwanetse go fetoga. Banna ba tshwanetse go ithuta go tlhagisa maikutlo ka tsela e nngwe, mme basadi ba tshwanetse go ithuta go ipuelela.

Kesentseng: Basadi, banna le bana ba na le ditshwanelo tsa botho. A re tlotlaneng.

Puisano ya 2: Tlhokofatso ya tlhaloganyo

Tlhokofatso e simolola ka bonya e bile go sa lemosege.

Mogakakenna: Mphe dijo o tlogele go nkatlhamela jalo! Ke eng ka wena?

Kerileng: Dijo ke tse rraabo. Se omane tlhe!

Mogakakenna: Motho wa teng o tlhola a pharame motshegare otlhe mme fa ke goroga ke tshwanetse go kopa dijo ke di reka.
(*O bua a mo konopa ka modutwana wa metsi.*)

Kerileng: Nnyaya tlhe rra, ke ne ke santse ke di thuthafaditse.

Mogakakenna: Intshwarele tlhe ratu, ke ne ke tserwe ke maikutlo.

(*Kerileng o bua a le esi.*) “Ke ne ke mo amogela fa a kopa maitshwarelo. O ne a tiisitse. Le gone ga a ise a mpetse. O kukega maikutlo bonolo fa a nole.”

Puisano ya 3: Tlhokofatso ya molomo

Dithole: O ithaya o re o ya kae o apere jalo? Seaka ke wena. O a bo o tabogile ka fa morago ga banna!

Galeyo: Ga go jalo tlhe Dithole, ke ne ke ...

Dithole: O seke wa nkaraba selo ke wena. O tswale phaephe e o reng ke molomo eo. (*Lerato o bua a le esi*): “O ne a ntshwere jaaka e kete ke ngwana. Re ne re dira fela se se ratiwang ke ene.”

(*Morago ga dibeke di le mmalwa Galeyo o rakana le Puleng.*)

Puleng: Galeyo, goreng o letlelela Dithole go go tshwara ka tsela e? O go sotla fela le fa pele ga batho tota?

Galeyo: Ao, Puleng, seo ga se botlhokwa. O dira jalo fela fa a nole.

Puleng: Ga se botlhokwa. Ga go ope yo o tshwanetseng go go bogisa jalo. E bile ke a itse gore ga a batle o etela ope, tota le ba lesika ga a ba batle.

Galeyo: Tsala, kgang e, ga e masisi jaaka o e baya. (*Galeyo o bua a le esi.*) “Ke ne ke mo sireletsa, ke gana go amogela gore ke na le bothata.”

Puleng: Galeyo, a ga o ise o utlwele ka ga tlhokofatso ya tlhaloganyo le ya molomo? Dilo tse, ke tse Dithole a di dirang.

Galeyo: Nnyaya, ga a ntlhokofatse, ga a ise a ntshololeletse letsogo. “Boammaruri ke gore ke a itse gore ditsala tsa me di bua nnete, fela ke rata Dithole. O ntirela tsotlhe. Le fa go le jalo, boitumelo le go itshepa ga me go fokotsega letsatsi lengwe le lengwe. Tlhokofatso ya tlhaloganyo e bofitlha. Ga se ditshotlo tsotlhe tse di tsamayang le tshotlakako. Tshotlo e go seng bonolo go e lemoga ke tlhokofatso ya tlhaloganyo ka e dira gore motho a felelwe ke go itshepa, a ikobonye ka gale. Tlhokofatso ya tlhaloganyo e ka isa go tlhokofatso ka diatla. Ke ne ka tswelala le Dithole le fa ke tsibositswe. O ne a nthaya a re maemo a tla fetoga fa nka nna le ngwana. Ke ne ka tlogela go dirisa dithibelapelegi mme ka ithwala. Maemo a ntse a senyegela go ya pele le fa ngwana a le teng. Ke ne ke sa dire, e bile ke tlogetse sekolo.”

Dithole: Didimala! Ke tla go rutela ba bantsi. Madi ale a kae? Selo ke wena, bua! Basadi ba a dira wena o tlhola o popometse! (*O mo thuba ka lebole*)

Galeyo: Ijoo nna wee!

Tshireletsego ya semolao.

Puleng: Galeyo, o batla go thusiwa jang? A o batla go mo tlogela nakwana fela o ye go fodisa tlhogo? Ke tla go naya tshedimosetso ya mafelo

a tshireletsego. O ka ya go latsa tlhogo koo malatsi a le mmalwa. E ga se tharabololo ya leruri. Ke go go naya fela tšhono ya go swetsa gore o batla go dira eng. A go siame? O ka swetsa ka go boela kwa go ene kgotsa go nna o le esi. Kgabagare o ye go dira kopo ya taelo ya tshireletso kgatlhanong le ene. Taelo ya tshireletso ke setlankana se kgotlatshekelo e se nayang motlhokofatsi e mo laela gore fa a go tshololeletsa letsogo o tlile go lelelwa ke ditshipi.

Galeyo: Ee, morago ga foo ke tlile go dira eng? Nka bona jang taelo ya tshireletso?

Puleng: Go bonolo. Eya fela kwa kgotlatshekelo ya gaeno kwa go mmagisetara mme o batle lekala la tirisodikgoka mo malapeng. Fa o ya koo, o bo o tshotse dikwalo tse di latelang:

- Lekwaloitshupo la gago.
- Lekwaloitshupo la motho yo o go tlhokofatsang kgotsa maina a gagwe ka botlalo, letlha la matsalo le aterese ya gagwe ya kwa a nnang gone le ya kwa tirong.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga theetso

1. Ke mafoko afe mo puisanong ya 2 a a bontshang tse di latelang:
 - a) Go nna mafega.
 - Mphe dijo o tlogele go nkatlhamela.
 - b) Lenyatso.
 - Tlogela go nkatlhamela.
 - c) Tshotlo.
 - Motho wa teng o tlhola a pharame motshegare otlhe.
 - d) Boikobo.
 - Intshwarele ratu/dijo ke tse rraabo se omane tlhe.
 - e) Makgakga.
 - Ga ke a tshwanela go kopa dijo ke di reka.
2. Sekaseka kgolagano fa gare ga Mogakakenna le Kerileng. Fa o ka bo o le mo ditlhakong tsa ga Kerileng o ne o tla rarabolola bothata jo jang? Dikarabo tsa bona di tla farologanang, sk.
 - Ke ne ke tla mo tshwarisa.
 - Ke ne ke tla mmiletsa bagolo.
 - Ke ne ke tla mmatlela lekwalogalemo kwa kgotla.
3. Go ya ka wena, ke ka ntlha ya eng Mogakakenna a itshotse ka mokgwa o a itshotseng ka ona? Dikarabo di tlile go farologana.
 - O itlwaeditse mokgwa o o maswe.
 - Ke lenyatso.
 - Ke makgakga.
 - Ke go tlhoka maitseo le botho.
4. Bolelela barutwana gore ba ipaakanyetse go tlhagisa dipotsotherisano. Buisana le bona ka Maele o ntse o etse tlhoko fa ba sa tlhaloganyeng. Gatelela dintlha tse di botlhokwa le tse o lemogileng gore ga ba di tlhaloganye.

Maele

Dipotsotherisano ke kopano e e rulaganeng e mo go yona go nang le yo o bodiawang dipotso go fitlhelela tshedimose tso ka sengwe se se rileng. Dipotsotherisano ke mokgwa o o dirisiwang gantsi mo ditheong fa go thapiwa modiri mme jaanong a tlhophiwa mo gare ga ba le mmalwa. Motsenela – dipotsotherisano o a bo a dirile kopo ya phatlhatiro pele. Makwalokopo otlhe a a sekasekiwa go bona fa bakopatiro ba na le ditlhokego le bokgoni jo bo maleba. Kwa bofelong go tlhophiwa batho ba ka nna batlhano/barataro kgotsa go feta, go ya ka ditsamaiso tsa setheo se se thapang. Batho ba, ke bona ba tla gaisanelang phatlhatiro.

Tsamaiso ya go kwala dipotsotherisano e tshwana fela le ya puisano.

- Kwala maina a babotsolotsi kgotsa motsenela – dipotsotherisano kwa molemeng mo tsebeng ya buka.
- Leina la sebui le latelwe ke letshwao la khutlokhutlo mme go tle mafoko.
- Tlolela mo moleng o o latelang go kaya sebui se se latelang.
- Fa o batla go kaela babuisi kgotsa dibui gore ba tlhagise tiragatso jang, kwala mafoko ao a tlhaloso mo masakaneng.
- Pele o simolola go kwala, aga letlhomeso la ditiragalo tsa dipotsotherisano. Letlhomeso le nne le dintlha tse di tla amiwang mo dipotsotherisanong.

Jaanong kopa barutwana go ipaakanya ba bo ba tlhagise dipotsotherisano ka dintlha tse di latelang:

Jaaka modirediloago, o tshwanetse go tsenela dipotsotherisano go botsolotsa motswasetlhabelo wa tirisodikgoka. Maitlhomiso a dipotsotherisano tse, ke go kokoanya tshedimose tso e e maleba go neelwa ba molao le go baya motswasetlhabelo mo lenaaneng la tshidilamaikutlo. Kwala dineeletsano tsa mafoko fa gare ga motswasetlhabelo le babotsolotsi ba babedi.

Tirwana ya 18

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 47

Pele ga puiso

1. Laela barutwana go buisa ba okola temana e e latelang go batla mafoko a a bontshang tirisodikgoka: Go ketekiwa, go sotlakakiwa, go thukhuthiwa.
2. Botlhokwa jwa ditshwanelo tsa botho ke bofe?
 - Ditshwanelo tsa botho di dira gore go nne le bosiamisi le tlotlo mo bathong fa di tshetswa.

Ka nako ya puiso

Temana 1

Kopa barutwana go buisa temana e e latelang mme o ele tlhoko tirisopuo mo mabakeng a a farologaneng. Ba lemose ka ga mafoko a a letlelesegang go ka dirisiwa fa o bua le motho.

Boelang kwa le tswang teng!

Tsibogelo e ya me e tlhotlheletswa ke kgang e e begilweng ke makwalodikgang ya gore moditšhaba o ne a ketekiwa, a sotlakakiwa ka thobalano a bo a thukhuthiwa mo bekeng e e sa tswang go feta.

Ke tota ke tenwa ke dikgang tsa mothale o letsatsi lengwe le lengwe, tse di begang ka ga botshelo jo bo makgwakgwa jo baditšhaba ba bo tshelang mo nageng ya rona e re reng ke ya kgolosego. Potso ke gore fa ba kgokgontshiwa jalo ba nyenyefadiwa ba itshoketse eng?

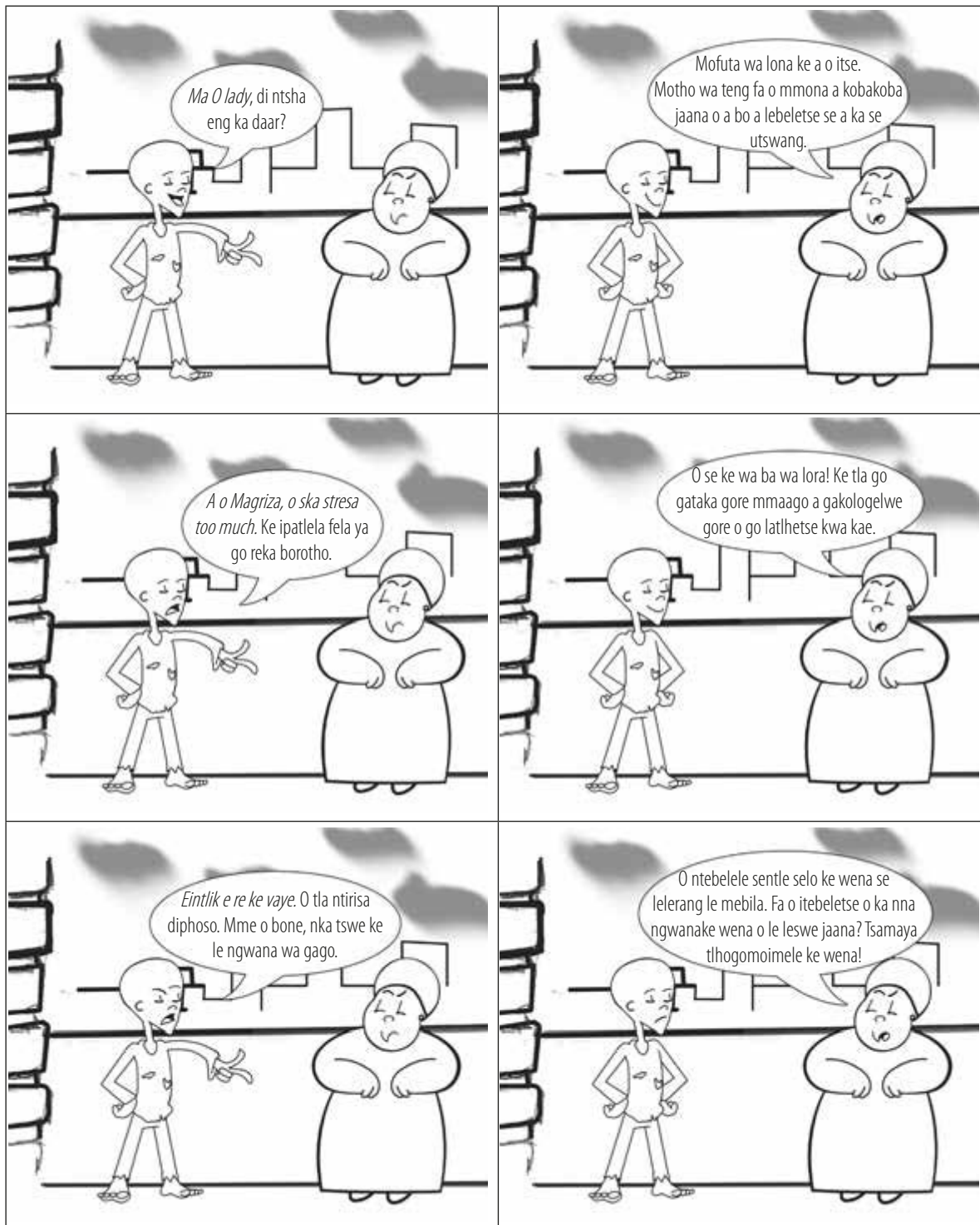
Sa ntlha fela ke gore ga re a ba bitsa e bile ga re a kopa gore ba tle go re tseela ditiro. Ba re tlhokisa le go hema re le mo nageng ya rona. Dipalopalo tsa botlhokatiro di thiba letsatsi mme bona ba bona go ba tshwanela go rwalarwalana ba tla ba ralala dithota, ba tshela melapo le melatswana ba lebile Kanana.

Ba tletsetletse gotlhe e bile re tlhoka fa re gatang gone. Boammaruri ke gore bontsi bo thobile kwa magabone go tla go bapala. Tharabololo ya bothata e bonolonolo. Fa o ikitse gore o tlile mo nageng ya rona o belegwe kgotsa o matla ka dinao o khukhuna o sa batle go ka golegwa, phuthaphutha o boele kwa gaeno. Maropeng go a boelwa. Ga re le tlhoke. Ba ba tlileng e se ka fa molaong bona ba tshwanetse go busediwa kwa ba tswang kwa teng ka pateletso. Dilo tse, ga di batlege fa. A di tsamaye, re tle re nne ka phuthologo.

Phuo Phaa Mothwa
Alexandre

Morago ga puiso

1. Tiriso ya lefoko “ke” mo temaneng e, e tlhagisa ntlhakemo efe ya mokwadi?
 - Mokwadi ke mongwe wa batho ba ba sa rateng baditšhaba/Kgang e mo ama ka tlhamalalo
2. Fa mokwadi a re “Ga re le tlhoke” O lebisitse mafoko a go mang?
 - O lebisitse mafoko go batho ba ba tswang kwa ntle ga naga ya Aforikaborwa.
3. Maitlhommo a go dirisa “re” le “le” mo polelong e e fa godimo fa ke afe?
 - Ke go bontsha ditlhopho tse pedi. Sa baagi le sa ba e seng baagi ba naga
4. Dipolelo tse pedi tsa bofelo di senola eng ka ga mokwadi?
 - Dipolelo tse di senola go tlhoka botho/go tlhoka maitseo/lenyatso/go tlhoka kgala kgotsa lerato mo bathong/ga a tsalega/ga a na molao
5. A kakanyo e e tlhagisitsweng ke mokwadi e siame? Tshegetsatsa karabo ya gago ka lebaka.
 - Kakanyo ya mokwadi ga e a siama gotlhelele. Mongwe le mongwe o na le seriti mme o tshwanetse go tlotliwa go sa kgathalesege gore ke moagi wa naga efe.
6. Fa o ka newa tšhono ya go latofatsa mokwadi o ne o ka mo latofatsa ka eng?
 - Puo ya letlhoo ka go bitsa batho gore ke dilo/tlhokofatso ya molomo
7. Tshwaela ka tiriso ya rejisetara mo tlhagisong ya temana e.
 - Rejisetara e e dirisitsweng e tlhagisa puo e e tlhalogannngwang sentle ke botlhe ka tlhamalalo. Mokwadi o kgona go fitlhelela botlhe ka molaetsa wa gagwe.

Morago ga puiso

1. Ke dintlha dife tse di tlhagisiwang ke khathunu e? Naya di le pedi fela.
 - Tlhaeletsano e e sa elang fa gare ga baanelwa ba babedi / Pharologano fa gare ga rejisetara e e tlhagisiwang mo puong ya moanelwa wa mosimane le e e dirisiwang ke moanelwa wa mosadi
2. Tshwaela ka puo ya mmele go ya ka tlhagiso ya baanelwa.
 - Moanelwa wa mosimane o bontsha a le mo tlalelong fa wa mosadi a bontsha a tenegile kgotsa a sena kgatlhegelo ya go bua le mosimane.
3. Tshwantshanya rejisetara e e dirisitsweng mo tlhagisong ya mafoko a mosimane le a mosadi.
 - Moanelwa wa mosimane o dirisa puo ya kwa mmileng fa mosadi a dirisa puo ya bagolo le fa a le mabifi.

4. Mafoko a mosimane a tlhagisa eng ka ga semelo sa gagwe?
 - Go bontsha fa mosimane yo, a le maitseo le fa go bonala e le ngwana wa kwa mebileng. Ga a rate go arabisana le mosadi ka ntlha ya fa a mo tlotla jaaka mogolo.
 - O botlhale e bile o pelotelele. Ga a fele pelo fa mosadi a sa bue le ena sentle fela o mo lemosa ntlha e e botlhokwa, e e ka nnang le boammaruri fa a re a ka tswe e le ngwana wa ngwana wa gagwe kgotsa wa mongwe wa lesika.
5. Fa mosimane yo, a ka bo a buile puo e e tlhapileng ya Setswana a ka bo a rile eng? Nopola.
 - Ma O lady, di ntsha eng ka daar?. ➔ O tsogile jang mme/O kae mme?
 - Ao Magriza, o ska stresa too much. ➔ Nnyaya mme, o seke wa tshwenyega
 - Eintlik e re ke vaye. ➔ E re ke itsamaele
6. Sekaseka baanelwa ba le babedi ba ba tlhagisiwang fa mme o bue gore ke dintlha dife (tse pedi fela) tse ba tshwanetseng go di siamisa.
 - Mosimane o tshwanetse go tlogela botshelo jwa kwa mebileng a itirelela botshelo.
 - Mosadi o tshwanetse go reetsa, a seke a fela pelo, le gona a bontshe ngwana yo kutlwelobotlhoko le tlotlo. O tshwanetse go ithuta gore susuo ilela suswane gore suswane a tle a go ilele.

Dipotsotherisano

Laela barutwana go dirisana fa ba ipaakanyetsa dipotsotherisano. Mongwe le mongwe a kwale dipotso di le 5 tse a tla di botsang yo mongwego di araba. A ba refosanele go araba dipotso. Ba kope go rulaganya tshedimosetso sentle, ba ikatisetse go tlhagisa mmogo pele ba dira tiro e mo phaposing.

Sekao sa dipotsotherisano

Mmotsolotsi 1: Dumela mma. O ka tsaya manno.

Duduetsang: Dumela rra, ke a leboga.

Mmotsolotsi 1: Yo, ke mme Matshediso Diale, o bapile le rre Ditinti, kwa mojang wa gagwe ke mme Serialong Molale. Nna ke rre Dingongolo. Re leboga fa o iponaditse fano. Ditsamaiso di tlike go nna jaana; Mongwe le mongwe wa rona o tlike go go botsa potso. Fa o sa tthaloganye sentle o kope tthaloso. Kwa ntle ga tshenyo ya nako mme, itlhalose o bo o bue diphitlhelelo tsa gago tsa dithuto.

Duduetsang: Leina la me ke Duduetsang Mothupi. Ke nna kwa motsaneng wa Disaneng mme ke tsene sekolo mo Mmabatho kwa ke neng ka falola Mophato wa Marematlou gone. Ka dithuto ke weditse Lokwalo lwa Borutabana kwa Yunibesithing ya Johannesburg mm eke na le phisegelo e kgolo ya go dira ka bana, ke ba fatlholola gore le bona e tle e nne bathosetshabeng.

Motsolotsi 2: Jaanong mma, ke eng se se go tlhotlheleditseng go kopa tiro e?

Duduetsang: Ke rupeletswe go dira tiro ya borutabana jwa bana ba nang le ditlhokego tse di kgethegileng. Ke dira ka gotlhe go fitlhelela ditlhokego tsa mongwe le mongwe go netefatsa

fa a fitlhelela bokgoni jo bo kwa godimo, go ya ka fa a ka kgonang ka teng.

Mmotsolotsi 3: Ke eng gape, se se farologaneng, se o tla se dirang go lere ditlhabololo mo setheong se sa rona?

Duduetsang: Mmele o o fodileng, o tshola tlhaloganyo e e edileng. Bana ba, le fa ban a le bogole, itekanelo ya bona ke yona e tla bewang kwa pele. Go metshameko e mentsi e bana ba mothale o ba ka e tsenelang. Ke tlile go netefatsa gore ditoro tsa ba bantsi di atlege ka go tsenela dikgaisano tsa bokgoni jwa tlhaloganyo le jwa mmele.

Mmotsolotsi 1: Go siame mma. Re fitlhile kwa bofelong jwa dipotsotherisano. O tla leta karabo mo nakong e e sa fediseng pelo. Go pampitshana mo tafoleng eo, o kopiwa go e saena jaaka sesupo sa gore o ne wa tsenela dipotsotherisano tse. Re a leboga. Tsela tshweu!

Duduetsang: Ke leboga go menagane le nna. Ke tla nna ke beile letsogo mo phatleng.

› Tirwana ya 19

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 52

Pegelo

Kopa barutwana go sekaseka setshwantsho.

Motho yo o mo setshwantshong o tlile go bega ditiro tsa bosenyi tse di diragalang kwa motseng wa bona. Itsenye mo ditlhakong tsa motho yo mme o kwale pegelo ka se. Pegelo e, e tlile go fetisediwa kwa pele go gwetlha ditirelo tsa bosiamisi mo nageng.

Pegelo ke tlhaloso e e rulagantsweng ya ditiro kgotsa ditiragalo, maitemogelo le diphitlhelelo tsa mokwadi. Pegelo e neelena ka kitsiso go tloga go lephata lengwe go ya go le lengwe. E thusa go boloka molaetsa kgotsa tiragalo mngwe ya botlhokwa mo setheong.

Dintlha tsa tlhokomelo

1. Setlhogo sa pegelo se tshwanetse go bolela sentle gore e ka ga eng.
2. O tshwanetse go tlhalosa gore ke mang yo o tshwanetseng go amogela pegelo e.
3. E tshwanetse go kwalwa ka pakapheti.
4. Tirwa e ka dirisiwa go supa bonnete.
5. Dintlha tsa botlhokwa di ka totobadiwa.
6. Ditlhogwana di kwalwa ka ditlhaka tse dikgolo.
7. Ditlhogwana di newa dinomoro gore di tle di fitlhelelwe bonolo.
8. Mokwadi wa Pegelo o tshwanetse go kwala mosaeno le letlha leo a e kwalang ka lona.

Pegelo ka moletlo wa taelano wa barutwana ba marematlou o o neng o tshwaretse kwa Morula Sun ka 25 Diphlane 2012.

1. DITSAMAISO:

- Ka 07: 00 ke fa barutwana ba Marematlou le balekane ba bona ba tsena ka ntlelehalahala e e neng e kgabisitswe e bile go setse go rulagantswe ditafole le ditilo go ya ka manno. Raditshwantsho o ne a eme sejaro go tshwantsha bobedi bongwe le bongwe fa bo goroga bo kgabile e bile bo phophoma boitumelo. Babogedi ba ne ba thela lošalaba go bona matshetshe a a neng a dirwa ke bana mme ba metse mathe fela jaaka ba bona ba kolomelela kwa tengnyanateng o ka re ba tsena mo logageng lwa ga Matsieng.
- Ka 07:30 ke fa barutwana ba Mophato wa 11, ba ba neng ba ithaopa go tla go thusa go fa batho dijo ba ba tshela matute a maungo ba bo ba tshola dijonyana tse di botlhošwana go buga legaba.
- Ka 20:00 monnasetilo wa Lekgotla la Taelano ya Barutwana o ne a laela gore go tlisiwe dijo tse dingwe gape.
- Ka 21:00 go ne ga simololwa mme baeteledipele ba barutwana e le bona ba eteletseng motantsho pele. Morago ga foo ke fa ba bangwe ba tsenela moletlo ba palama serala. Baeng ba ne ba iphanya ka dijo tsa morago tsa go fetisa.
- Ka 22:00 Dijo tsele tsa go fetisa, le dino tsa teng di ne tsa tloswa mo ditafoleng.
- Ka 23:00 Mmino o o neng o tshameka o ne wa kgaotsa mme baeng ba tswa foo ba boela magabone. Ka letsatsi le le latelang go ne ga phuthiwa sentle mme sengwe le sengwe sa boela mannong.

2. BOKHUTLO JWA TIRO

Moletlo o, o ne wa atlega e bile beng ba ona ba ne ba itumetse tota.

3. DITSHITSHINYO

- Letlhokwa la tsela le umaka fa barutwana bangwe ba ne ba iphanya ka nnotagi kwa meletlong e ba neng ba e rulaganya morago ga o. Ka maswabi go setlhotšhwana sengwe se se neng sa amega mo kotsing ya sejanaga fela ke a le mongwe wa bona yo o neng a gobala thata. Lekgotla le tshitshinya gore nako ya moletlomogolo e okediwe go tla gore barutwana ba eletse go tswetsa meletlonyana mengwe morago e kwa bofelong e tsenyang matshelo a bona mo kotsing.
- Fa go ne go jewa modikwadikwane go ne go na le ba ba neng ba gatana menwana ka ntlha ya go fosa dikgato. Gongwe mo isagong barutwana ba tshwanetse go newa tšhono ya go ithuta dikgatonyana tsa motheo tsa modikwadikwane pele ba tsenela moletlomogolo. Letlha: Diphlane 2012
- Bese e e neng e thapilwe e ne e tshwere nako, e le manobonobo le go tlhokomelwa sentle. Re tshitshinya gore e ka thapiwa gape fa re na le loeto mo nakong e tlang.

4. MAROBALO

Malao a a tlhatlaganeng a re robetseng mo go ona a ne a le phepa, a le matobetobe e bile go le sekgala se se lekanetseng fa gare ga ona. Mafelo a go ithusa le ona a ne a le phepa a tlhokometswe sentle.

5. DIJO LE LEFELO LA BOJELO:

Lefelo la bojelo le ne le phepa go tseba lesedi le mowa o o lekaneng. Ditafole le ditilo di ne di lekane e bile di feta ka palo. Phaposi ya boapelo e ne e le phepa e na le dijana tse di lekaneng tse dintle.

6. TSA GO ITUMEDISA:

Barutwana ba ne ba tletse boitlhamedi, ba itumedisa thata le moletlo wa bofelo o ne wa atlega thata. Ditebogo di tshwanetse go lebiswa go Mme Mothiba ka matlhagatlhaga le dithulaganyo tsa gagwe.

7. TSHIRELETSO:

Barutabana le bana ba ne ba ikutlwa ba bolokegile thata ka ntlha ya balebeledi ba ba neng ba le gona diura di le 24 ka letsatsi. Ba ne ba tlhokometse diheke motshegare le go dikologa legora bosigo.

8. DIKATLENEGISO:

Kampa e, e atlegile thata. Re atlenegisa gore lefelo le le ka dirisiwa gape mo nakong e e tlang gonne le na le dilo tsoatlhe tse re batlang go di dirisa. Kopo ya go le dirisa e diriwe go sa le gale gonne ke lefelo le le ratiwang thata.

Mosaeno: P. Taelo P. Taelo

Monnasetilo: Lekgotla la Barutwana

Letlha: 25 Mopitlwe 2012

› Tirwana ya 20

Popegopuo le melawana ya tiriso Buka ya Morutwana tsebe 55

Bong

Mo tirwaneng e, go tlile go lebeletwa bongtona le bongtshadi. Tlhopha morutwana mongwe go buisa temana e e latelang.

Kgosi e ne ya bitsa banna ba lekgotla morago ga gore basadi ba motse ba bege gore go na le monna yo o itshwaisitseng dikgomo tsa bona. Ka kgosi a ne a akanya gore basadi ga ba itse go tlhalosa mebala ya dikgomo, o ne a ba kopa gore ba tlhalose mebala ya dikgomo tse di tshotsweng. O ne a ba felela pelo ka ene gantsi e ne e le motho yo o sa rateng go bua le basadi, segolo thata ka leruo le ditiro tse dingwe tsa setso jaaka go rera bogadi.

Mosadi mongwe yo o neng a itse thata ka ga dikgomo, o ne a balakanya mebala ya dikgomo ka bonako. O ne a re: "Nna ke bone monna yo moleele a tsamaya le mosimane yo montshonyana, a tshotse seme mme a bulela dikgomo tsa ga Mmaseperepere, e ne e le kgomo e khunou ya dinaka tse di masokesoke, e phatshwa mme yona e le tshotšwa, pholo e tshwaana, tsa salwa morago ke e tilodi. O ne a bona dipodi mme a leka go di gapa fela tsa phatlhalala."

Kgosi e ne ya botsa basadi gore banna ba bona ba kae ka e le tiro ya bona go tlhokomela dikgomo. O ne a ba kaela fa bona ba tshwanetse go tlhokomela dikolobe. Go bonala fa kgosi e ne e iphitlha ka letlhokwa gonne monna yo o ne a tshabega jaaka tau. Makau a motse le ona a ne a mo tshaba lefekefeke. One a dipisa le basetsana fa ba ile go ga metsi. Kgosi e ne ya swetsa gore molato wa ga rre yo, o isiwe kwa sepodising mme o seke wa sekelwa kwa kgotleng.

Ka bokhutshwane thalosesa barutwana se bong e leng sona mme ba ka tshwaela ka dingwe tsa dintlha tse ba di ithutileng kwa mephatong e e kwa tlase.

Sekao: Bong jwa batho		Sekao: Bong jwa diphologolo	
Bongtona	Bongtshadi	Bongtona	Bongtshadi
Ntatemogolo	Nkoko (Mmemogolo)	Nala	Naana
Monyadi	Monyadiwa	Tonki ya pholo	Tonki ya tshadi

Dipotso le ditsibogelo

1. Buisa temana e e fa godimo morago o tlhaole maina a a mo go yona. Kwala bongtshadi jwa leina lengwe le lengwe le o le tlhaotseng. Tlhaola fela maina a le lesome.

Bongtona	Bongtshadi	Bongtona	Bongtshadi
a) Banna	Basadi	f) Tilodi	Tilotsana
b) Mokoko	Sethole	g) Tau ya pholo	Tau ya tshadi
c) Kgosi	Mohumagadi	h) Makau	Makgarebe
d) Mosimane	Mosetsana	i) Khunou	Khunwana
e) Phatshwa	Phatshwana	j) Tshweu	Tshwaana

2. "Tsa bona" mo popelong e "Dikgomo tsa bona di bopame" ke karolo efe ya puo?
 - lerui
3. Ke eng se kgosi a neng a ka atholwa ka sona go ya ka molaotheo wa naga? Tlhalosa.
 - Kgethololo ka bong. Ga a rate go rera sepe le basadi, o batla banna fela. O nyatsa gore mosadi a ka nna le kitso e e tseneletseng ka kgomo mme o akanya gore tiro ya basadi ke go tlhokomela dikolobe.

Beke ya 6

› Tirwana ya 21

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 56

Go reeletsatsheko ya tsenelelo le tlhatlhobo.

Pele ga theetso

Martin Luther Jnr le Nelson Mandela ke bangwe ba bagaka ba Bantsho ba re ipelang ka bona ka ntlha ya seabe sa bona mo go kgaratlheleng kgololosego ya sepolotiki.

A barutwana ba bue dintlhanyana tse ba di itseng ka bagaka ba babedi ba.

Ka nako ya theetso

Kopa barutwana gore fa go le mongwe yo a ka kgonang go bua ka kodu e e tshwanang le ya ga Moporesidente wa pele wa naga, Rre Nelson Mandela, a ithaope go buisa puo e mogaka yo a neng a e neela ka 1964. Puo e, e tlhagisitswe mo bukeng e e ka ga seabe sa gagwe mo dipolotiking tsa naga, e e itsegeng ka *Long Walk to Freedom*.

Kopa yo mongwe gape go buisa puo ya bobedi, e bong puo ya ga Martin Luther Junior, morago ba tshwantshanye dipuo tse.

Tsheko ya boepapuso kwa Rivonia – 1964

Ka dinako tsa me ke ne ka neela botshelo jotlhe jwa me go kgaratlho, go kgaratlhela baagi ba Aforika.

Ke lwele kgatlhanong le kgatelelo ya Basweu, e bile ke ne ke lwa kgatlhanong le kgatelelo ya Bantsho.

Ke ne ke fisegela go bona toro ya me ya baagi ba ba gololosegileng, ba ba tshelang mmogo ka kagiso, go na le ditšhono tse di lekanang.

E ke toro e ke ikaelelang go e tshelela le go e fitlhelela, fela fa go tlhokega ke toro e ke ikaeletseng go ka e swela.

Nelson R Mandela

Puo ya ga Martin Luther Junior: 28 Phatwe 1963

Ke na le toro, toro ya gore ka letsatsi le lengwe morafe o, o tlile go tsholetsega go ya ka fa go tshwanetseng ka gone ... gore botlhe re a lekana. Ke na le toro ya gore ka letsatsi lengwe mo dithabeng tsa Georgia, barwa ba ba e neng e le makgoba pele le barwa ba beng ba makgoba ba tla kgona go nna mmogo e le barwarre.

Ke na le toro gore ka letsatsi lengwe naga ya Mississippi, naga e e tletseng kgatelelo e tlile go fetoga go nna naga e go renang kgololosego le bosiamisi mo go yona. Ke na le toro ya gore bana ba ba me ba bane, ba bannye ka letsatsi lengwe ba tlile go tshela mo baaging ba ba se kitlang ba ba athola go ya ka mmala, fela ba ba athola go ya ka maitsholo a bona.

Martin Luther King Jnr.

Morago ga theetso

Dingwe tsa dintlha tsa tshwantshanyo tse barutwana ba ka di neelang:

1. Tshwantshanyo fa gare ga puo ya ga Martin Luther Jnr le ya ga Nelson Mandela.
 - Dibui ka bobedi di kgatlhanong le kgethololo.
 - Bobedi jwa bona bo na le toro ya go aga naga sešwa.
 - Bobedi jo bo eletsa gore go nne le tekatekano gotlhe.
2. Tshwaela ka fa puo e dirisitsweng ka gone go tlhagisa maikutlo mo temaneng ya bofelo ya ga Mandela.
 - Mo puong ya gagwe Mandela o bontsha boineelo mo go se a dumelang mo go sona.
3. Lefoko, “toro” mo puong ya ga Martin Luther le boeleditswe gantsinyana. Goreng?
 - Maitlhomo a go boeletsa lefoko “toro” ke go gwetlha mmuisi go bona dilo ka leitlho la motho yo o neelang puo.

Maele a barutwana ba ka a latelang go ipaakanyetsa go neela puo. Puo ya bona e ikaege ka setaele sa dipuo tse di neetsweng fa godimo.

Ikatsetse go neela puo, morago o e tlhagisetse barutwana mo phaposing.

Maele a go neela puo

Puo e e ipaakanyediwang e tlhoka gore motho a ipaakanye e bile a ikatisetse tiragatso. Fa o ka seke wa dira se, go ka se nne bonolo go tlhagisa puo e e siameng. Go ikatisa makgetlonyana go tla thusa go tlhagisa puo ya gago o ritibaditse maikutlo e bile o tlhagisa ka go itshepa.

- Lwa ntlha, buisa puo ya gago ka setu makgetlonyana. O tla kgona go tlhola fa go na le mathata le gore setlhangwa se, se rulagane jang. Se, se kaya gore o tlike go itse le go tlhologanya puo e o e neelang botoka.
- Kwala dintlha go tswa mo puong ya gago. Tlhaola dintlhakgolo mme o kwale mafoko a a botlhokwa. Kwalela mo pampitshaneng kgotsa mo dikarateng tse dinnye tse di ka lekanang sentle mo letsogong la gago. Lefoko le le botlhokwa le tla go gwetlha go gakologelwa dintlhakgolo mo puong ya gago. Fa e le gore o dirisa dikarata, di rulaganye mme o di kwale dinnomoro ka tatelano gore fa di ka wela fa fatshe o seke wa rwala matsogo mo tlhogong.
- Dirisa puo ya gago go ikatisetsa go neela puo mo maemong a a gagametseng. Dira se ka go e buisetsa kwa godimo. Kopa mongwe go go reetsa le go tshwaela ka ga tiriso ya lentswe. Farologanya modumo le lobelo ka lentswe. Dirisa puo ya mmele mme o tlhome baamogedi ba tshedimosetso matlho. Kopa molekane wa gago go tlhola fa:
 - Dintlhakogolo di rulagantswe sentle.
 - Dintlha di tlhalositswe sentle.
 - Tiriso ya mafoko e le maleba.
- Fa go kgonega, ema fa pele ga seipone se segolo mme o buise puo eo. Tsaya fela gore seipone se, ke sona baamogedi ba tshedimosetso.
- Fa o ntse o ikatisetsa go neela puo o ka gatisa puo e ya gago go reetsa ka fa lentswe la gago le leng ka gone. Ela tlhoko matshwaopuiso, modumo le lobelo.
- Fa o siame ka puo, ikatise fa pele ga ditsala, ba lesika, jj. Gakologelwa gore fa o dira se, o tlhome bareetsi ka matlho mme o dirisa puo ya mmele ka bomaleba. Fa o sena go tlhagisa puo jalo, o kope ba ba ntseng ba go reeditse gore ba tshwaele ka tiragatso e.

> Tirwana ya 22

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 59

Mosireletsi wa Setšhaba o bua le baagi

Pele ga puiso

1. Kopa barutwana go buisa ka go okola temana e e latelang go tlhologanya botlhokwa jwa Mosireletsi wa Setšhaba.
2. Botsa barutwana potso e e latelang go leka ditlhaloganyo tsa bona.

Fa o ka bo o le moagi wa kwa Pampierstad o ne o ka ikutlwa jang ka ketelo ya Mosireletsi wa Setšhaba? Ke ka ntlha ya eng o ne o tla ikutlwa jalo?

- Mongwe o ne a ka re o ne a tla itumelela tšhono ya go bona Mosireletsi wa Setšhaba kwa motseng wa bona.
- Yo mongwe o ne a tla itumelela gore dingongorego tsa bona ka ga thebolelo ya ditirelo di tla lebelelwa.

Ka nako ya puiso

Kopa morutwana go buisa temana e e latelang.

LETLHA: 06 Diphlane 2011

LEFELO: Pampierstad (Kwa ntlolehalahaleng ya baagi)

NAKO: 11H00

Mosireletsi wa setšhaba, mme Thuli Madonzela o tla bo a eme baagi ka lefoko. Dingongorego tsa baagi di tla tsewa gone ka lona letsatsi leo.

Mosireletsi wa Setšhaba ke eng?	Ke mang yo o ka tlhotlhomisiwang ke Mosireletsi wa Setšhaba?
Ke motlhankedimogolo	Puso ya bosetšhaba, porofense kgotsa ya selegae.
Maikarabelo a gagwe ga a ikamanye le mokgatlo ope wa sepolotiki, k.g.r o ikemetse.	Mongwe le mongwe yo o direlang puso. Go akaretswa tiro nngwe le nngwe e e amang baagi botlhe kgotsa karolo e e rileng ya baagi ba Aforikaborwa jaaka badiredipuso, sekao, motlhankedi wa ditlhopho, jj.
O supiwa ke Palamente, go ya ka Molatheo wa Naga.	Ditheo tsa botlhe jaaka Setheo sa Ditirelo tsa Kgaso, sa Ditirelo tsa Motlakase le tsa Ditlhaeletsano.
O amogela dingongorego go tswa kwa bathong ba ba siamololelsweng ke puso kgotsa ba ba sa kgotsofaleleng tsamaiso ya mafapha a puso, kgotsa batlhankedi ba puso. O na le dithata tsa go: <ul style="list-style-type: none"> • Tlhotlhomisa. • Tsereganya, go dira gore go nne le poelano, le go buisanela dintlha. • Atlenegisa gore go tsewe dikgato tsa go baakanya. • Go neela dipegelo ka ga diphithlelelo tsa ditlhotlhomiso tsa gagwe. 	Ditheo tse di ikemetseng jaaka Ditheo tsa Ditlhotlhomiso.
Ke ditlhotlhomiso dife tse Mosireletsi wa Setšhaba a ka di dirang?	A mosi o tla tswa ka sekhurumelo ka ga diphithlelelo tsa dipatlisiso?
Ditiragalo tsa go tsewa ga letlhakore fa go lebeleletseweng kgang.	Mosireletsi wa setšhaba le badirikaene ga ba kitla ba tlhagisa leina la mongongoregi fa go tlhokega.
Tirisobotlhaswa ya dithata.	Fa o batla thuso go tswa kwa Mosireletsi wa setšhaba o tlile go duela bokae?
Bosiamololeli, go se tseye mongwe sentle kgotsa go bontsha maitsholo a a makgwakgwa.	Ditirelo tsa Mosireletsi wa setšhaba ga di duelelwe.
Go diega thata ga ditirelo ka tsela e e sa amogelesegeng.	Dilo tse Mosireletsi wa Setšhaba a ka se keng a di tlhotlhomisa.
Ditshwetso tse di tserweng ke bathati.	Ditshwetso tsa dikgotlatshekelo le dikattholo tsa dikgetse.
Go tlhoka botshepegi kgotsa go se dire sentle ka madi a setšhaba.	Botshelo jwa motho jwa sephiri, ditsamaiso tsa ditheo tse e seng tsa puso.
Go ikhumisa ka tsela e e sa letlelesegeng le	Baporofesenele ba ba sa direleng puso.
Go amogela kgotsa go ungelwa go go seng ka fa molaong.	Le fa go ntse jalo, mo mabakeng a e leng gore Mosireletsi wa Setšhaba ga a na thata gona go ka tlhotlhomisa ngongorego ya gago, o tla go kaela gore o ye kwa kae kwa go leng maleba.

Fa o batla go ikgolaganya le rona o ka dirisa dintlha tse:

Nomoro ya mogala o o sa duelelweng: 0800112040

Weposaete: www.publicprotector.org

Meetlokonôkonô e Mosireletsi wa Setšhaba a e etleetsang e akaretsa: Go ikemela, go se tseye letlhakore, tekatekano, go tsibogela dintlha kgotsa ditopo, Ubuntu, maikarabelo, go alafa matsadi a a tlhohlewang wa kgatelelo ya puso ya pele, go se nne bofitlha, tlotlo le bosiamisi.

Tsaya maikarabelo, bontsha tlotlo, tsibogela dintlha/ditopo ka bonako jo bo kgonegang.

Dintlha tsa tlaletso ka ga Mosireletsi wa Setšhaba

Fa ngongorego ya gago e le ka ga go tsewa ga letlhakore o tshwanetse go leka pele go rarabolola bothata jo, pele o ka sianela go ngongorega.

- Leka pele go bua le badiredipuso ba ba amegang kgotsa o ba kwalele lekwalo la ngongorego mme fa go retela o kwalele yo o okametseng lephata le le amegang jaaka mokaedimogolo wa setheo jj. Go letlelesega gore o ka ya go kopa thuso kwa lelokong la palamente kwa porofenseng ya gago mme fa go se nko e e tswang lemina gone o ka kwalela Mosireletsi wa Setšhaba lekwalo.

Dintlha tse o tshwanetseng go di umaka fa o tsenya ngongorego:

- O ngongorega ka ga eng?
- Lemorago la ngongorego
- Ke ka ntlha ya eng o akanya gore ngongorego e, e tshwanetswe ke go tlhotlhomisiwa ke Mosireletsi wa Setšhaba?
- Dikgato tse o di tsereng go leka go rarabolola bothata (fa di le teng) ke dife?
- Bua maina a batho ba o neng wa ya kwa go bona go kopa thuso le gore batho ba, ba ne ba tsibogela ngongorego ya gago jang.
- Bosupi jwa tlhaeletsano fa gare ga gago le batho ba go ya ka wena ba neng ba retelwa ke go go thusa.
- Mogala wa gago o o ka dirisiwang go go filhelela bonolo.

Ka dinako dingwe Mosireletsi wa Setšhaba a ka go kopa go tsaya maikano pele a ka tsweletsa dipatlisiso. Fa o sena bonnete jwa gore kgang ya gago e ka tsewa kgotsa fa o sa kgone go kwala o ka leletsa kwa kantorong ya Mosireletsi wa Setšhaba, o tla bona thuso gone. Kantoro e, e na le batho ba ba katsheditsweng go thusa batho mme ba tla go thusa ka botswapelo, kgang ya gago e ka tswe e le masisi kgotsa e le bonolo. O ka etela kantoro e, mo nakong e e beilweng gore o bue ka namana o tlhagisa ngongorego ya gago e e tla begelwang Mosireletsi wa Setšhaba.

Go dira dilo bobebe, go botoka thata fa o ka kwala pele mme wa kopa nako e o ka e newang go tla go tlhagisa ngongorego Tlhokomela gore fa o tsenya ngongorego e seke ya nna ya bogologolo. E nne e e iseng e fete dingwaga di le pedi e diragetse.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

Araba dipotso tse di latelang:

1. Go ya ka wena, tiro ya Mosireletsi wa Setšhaba ke tiro e e bonolo kgotsa e e thata? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka.
 - E thata ka gore o tshwanetse go tota boammaruri go sa kgathaletsege gore mosenyi ke wa maemo a a feng.
2. Ke ka ntlha ya eng Mosireletsi wa Setšhaba a sa tshwanela go ikamanya le mokgatlho ope wa sepolotiki?
 - Ke ka ntlha ya gore o tshwanetse go emela mongwe le mongwe go sa kgathalasege gore ke wa mokgatlho ofe, fa a ka ikamanya le mokgatlho o o rileng o tlele go tsaya letlhakore mme ga a kitla a kgona go emela batho botlhe ka tshwanelo.
3. Tlhopha nngwe ya ditlhotlhomiso tse Mosireletsi wa Setšhaba a ka di dirang mme o neye seka o se le sengwe, le fa e le sa maitlhamelwa.
 - Ditsholofetso tse di sa diragadiweng jaaka tsa:
 - Kgang ya matlwano boithusetso a dikgamelo/kgeleloleswe.
 - Thebolelo e e bokoa ya ditirelo tsa motlakase le metsi.
 - Go se dirise matlole le dithoto tsa puso ka tshwanelo.

4. Mosireletsi wa Setšhaba o farologana jang le mmueledi?
 - Mosireletsi wa Setšhaba ke mmueledi ka dithuto fela ene o lebeletse setšhaba ka kakaretso fa mmueledi a duedisa batho ba a ba buelelang.
5. Jaaka moagi wa kwa Pampierstad, tlhagisa dingongorego di le pedi tse o tla di neelang Mosireletsi wa Setšhaba kwa kopanong ya 6 Diphhalane 2011.
 - Go agelwa matlo.
 - Go tlisa ditirelo di tshwana le; kgeleloleswe, motlakase, metsi, go aga bookelo le tse dingwe.
6. Botlhokwa jwa go nna Mosireletsi wa Setšhaba ke bofe?
 - Ke go netefatsa dintlha tsa bosiamisi mo nageng.
7. Ke eng se o se ithutileng go tswa mo temaneng e?
 - Maikarabelo a Mosireletsi wa Setšhaba le a setšhaba ka kakaretso
8. Jaaka mmuisi, a go botlhale go amogela gore Mosireletsi wa Setšhaba ga a tseye letlhakore, jaaka mokwadi a tlhagisitse mo temaneng e e nopotsweng?
 - Tiro ya gagwe e diretswe gone gore a seke a tsaya letlhakore. Ka ntlha ya se, ga a tshwanela go ikamanya le mokgatlo ope wa dipolotiki. / jaaka motho kgotsa moagi, go thata gore motho a ka re ga a ikamanye le mokgatlo ope wa dipolotiki.

› Tirwana ya 23

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 62

Bolelela barutwana gore mo tirwaneng e, ba tlile go kwala puo e ba neng ba e ipaakanyetsa ba bo ba ikatisetsa go e tlhagisa mo tirwaneng ya 21.

Dintlha tse barutwana ba tshwanetseng go di lebelela:

1. Dirisa thulaganyetso ya gago go kwala ipaakanyetsokwalo ya ntlha.
2. Tlhotlha diphoso mo ipaakanyetsokwalong ya ntlha kgotsa o kope morutwana yo mongwe go go thusa ka se.
3. Gakologelwa go baakanya tlhopho ya mafoko le popego ya dipolelwana le ditemana.
4. Lebelela tatelano ya dintlha le go golagana ga ditemana.
5. Tlogela mafoko a a sa tlhaloganyegeng, poeletso ya tlhaloso e le nngwe go se maleba le puo e e kgotlhang maikutlo e bile e ka kgopisa batho.
6. Dirisa ipaakanyetsokwalo e o e tlhotlileng diphoso go kwala ipaakanyetsokwalo ya bobedi, le go kwala setlhangwa sa bofelo fa go tlhokega.
7. Naya morutabana letlhare le o le dirisitseng fa o ne o kwala dintlha, thulaganyetso le ipaakanyetsokwalo ya ntlha mmogo le setlhangwa se se feletseng, se sena diphoso go e tshwaya ka ruboriki.

› Tirwana ya 24

Popegopuo le melawana ya tiriso

Buka ya Morutwana tsebe 63

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go ithuta ka ga lebotsi.

Lebotsi ke lefoko le le dirisiwang fa o batla go itse leina la sengwe kgotsa mongwe, kgotsa o batla go itse ka ga selo se se rileng.

Mabotsi a a latelang a golaganngwa le batho:
Mang? Bo mang? Mokae? Ofe? Bafe? Mong?

Mabotsi a a golaganngwang le go batla tshedimotsetso ka dilo:
Sefe? Efe? Dife? Eng? Kae?

Mabotsi a a golaganngwang le go batla tshedimotsetso ka nako ya tiragalo:
Sefe? Efe? Lefe? Eng?

Mabotsi a a golaganngwang le go batla tshedimotsetso ka palo ya dilo:
Dikae? Ba ba kae? Tse kae? A kae?

Lebotsi:

Wena le molekane wa gago, sekasekang lo be lo buisane ka tiro e e latelang gore morago le kgone go araba dipotso.

Tiriso:

Lebotsi le ka dirisiwa jaaka leina.
Sekao: Basadi ba ne ba tla lwela mang?

Lebotsi le ka dirisiwa jaaka letiro la polelo.

Sekao: Selo se ke eng?

Lebotsi le ka dirisiwa jaaka sediri sa polelo.

Sekao: Ke mang yo o di boneng?

Lebotsi le ka dirisiwa jaaka sedirwa sa polelo.

Sekao: Kgosi o ne a boifa mang thata?

Lebotsi le ka dirisiwa jaaka thui ya leina.

Sekao: Ke lesaka la ga mang le?

Lebotsi le ka dirisiwa jaaka lelatlhelwa.

Sekao: Mang? Nnanka, se ye koo.
Eng? O a ntlholela ngwana ke wena.

Lebotsi le ka dirisiwa jaaka tlhalosi ya letiro.

Sekao: Ba aga ntlo ka eng?

Dipotso le ditsibogelo

1. Mosola wa lebotsi ke eng?
 - Le thusa mmuisiwa gore a kgone go tsibogela potso ka bo maleba.
2. Buisa temana ya ga Kedisaletse mo Tirwaneng ya 8. Go tswa mo go yona, dira dipolelwana tse di nang le mabotsi o ikaegile ka kgang ya temana e. Kwala mefuta ya mabotsi mo karolong nngwe le nngwe. Dipolelo di akaretse:
 - a) Mabotsi a a golaganngwa le batho: Mang? Bo mang? Ofe? jj.
 - Kedisaletse o tshotse mong?
 - O biditse ngwana ofe?
 - b) Mabotsi a a golaganngwang le go batla tshedimotsetso ka dilo: Eng? Sefe? Dife?
 - O tsena sekolo sefe?
 - Ke kgomo efe e e tshwanetseng go tlhabiwa?

- c) Mabotsi a a golaganngwang le go batla tshedimosetso ka nako ya tiragalo: Leng? Nako mang? jj.
- O tlile nako mang?
 - O tsamaile ka selepe sefe fa a ya kgonnye.
- d) Mabotsi a a golaganngwang le go batla tshedimosetso ka palo ya dilo: Ga kae? Bokae? Tse kae? jj.
- O tlile ka bokae?
 - O ne a na le dintšwa tse kae?
3. Dirisa lebotsi “mang” mo polelong jaaka:
- Thui ya leina. ➔ O tsere ngwana wa ga mang?
 - Sediri sa polelo. ➔ Mang o ne a mpatla?
 - Tlhalosi ya kopanelo. ➔ O tsamaile le mang?

Beke ya 7

› Tirwana ya 25

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 64

Go reeletsa tshedimosetso e e kgethegileng.

Pele ga theetso

O ka bega jang ditiro tsa bosenyi?

Botsa barutwana dipotso tse di latelang go tlathloba kitso ya bona ya pele. Go ditiragalo tse dintsi tsa bosenyi mo nageng ya rona, kwa magaeng, kwa ditoropong tota le kwa dikagong tsa setšhaba jj. Dingwe tsa ditiragalo tse di a begiwa, fa tse dingwe di gatiwa ka maoto.

1. Ke ditiro dife tse go kaiwang e le tsa bosenyi?
2. Bogodu, dipolao, bogwenegwene, boepapuso
3. Go ya ka wena go tshwanetse ga dirwa eng ka batlolamolao?
4. Batlolamolao ba tshwanetse go tlišwa fa pele ga molao mme ba otlhaiwe go ya ka bokete jwa tlolomolao eo
 - Ponelepele ya gago fa o buisa setlhogo fela ke efe?
 - Go tlile go buisanelwa ditharabololo tsa ditiro tsa bosenyi mo nageng.

Ka nako ya theetso

Laela barutwana go refosanela puiso ya temana e e latelang. Barutwana ba bangwe ba reetse ka tlhoafalo mme ba tseye dintlha tse di botlhokwa.

Fa o bega ditiro tsa bosenyi kwa sepodising sa Aforikaborwa go dirwa ka gotlhe go netefatsa gore ngongorego ya gago e lebelelwe. Fa e le gore o motswasetlhabelo kgotsa o paki mo tiragalong ya bosenyi o ka bega se ka go leletsa ba ditirelo tsa sepodisi mogala. Gape o ka ikisa koo ka namana go bega kgotsa wa ikopanya le leloko la sepodisi fa le le mo tirong go lebelela tshireletso ya baagi.

Tlolomolao e ka begwa kwa seteišeneng sengwe le sengwe sa mapodisi. Lepodisi le le mo tirong le ka bula *dokete* (kgetse) mme la romela dintlha tse kwa sepodising se se kwa tikologong e tlolomolao e diragaletseng kwa go yona. O tla bolelelwa gore dokete e, e tla isiwa koo leng.

Kwalo ya tlhaloso ya tiragalo

Lepodisi le tla go botsolotsa pele go tlhotlhomisa gore tlolomolao ke ya mofuta ofe. Tlhaloso e o e nayang e, e a kwalwa, mme e ka dirwa ka puo nngwe le nngwe ya semmuso e o e thaloganyang botoka. Fa go se ope kwa ditirelong tsa sepodisi yo o thaloganyang puo ya gago go ka tlhophiwa moranoledi go kwala tlhaloso ya tiragalo.

Fa go newa tlhaloso o tshwanetse go dira se ka go tsaya maikano. Tshedimosetso e e latelang e tshwanetse go tlhagisiwa:

- Nomoro ya gago ya boitshupo.
- Dingwaga tsa gago.
- Aterese ya kwa o nnang gone.
- Aterese ya kwa o amogelang makwalo gone.
- Dinomoro tsa mogala.
- Tlhaloso e e tletseng ya tiragalo ya kwa bosenyi bo diregileng gone.
- Letsatsi, nako le letlha la tiragalo.
- Dintlha tsa tiragalo ka botlalo.
- Tlhaloso ya motho yo o tlotseng molao.
- Tlhaloso e e tletseng ya dithoto (fa e le bogodu, kgothoso, go ntsha motho dikgobalo, jj.).
- Dintlha tsotlhe tsa mongwe yo a ka nnang paki.

Morago ga go naya tlhaloso o tla kopiwa gore o ipuisetse se se kwadilweng. Fa e le gore ga o kgone go buisa, lepodisi le le mo tirong le tla go buisetsa. O tla letlwa go tlaelelsa kgotsa go fokotsa tshedimosetso nngwe le nngwe. O tla kopiwa go saena tlhaloso e e kwadilweng fa e le gore o amogela gore o thaloganya tsotlhe jaaka di kwadilwe. Fa e le gore ga o kgone go buisa kgotsa go ikwalela o tla kopiwa go ina monwana wa kgononnope mo enkeng le go o gatisa o mametlelela tlhaloso e e kwadilweng mo go saenwang gone.

Go kwadisa kgetse le go e tlhotlhomisa

Lepodisi le le mo tirong le tla kwadisa tlolomolao e e begilweng mo rejisetareng ya go kwadisa ditlolomolao. O tla newa nomoro e e kaelang kgetse e e butsweng mme o e dirisa fa o batla go itse dintlha tse di rileng, mabapi le kgetse. *Dokete* e e feletseng ya kgetse e newa lepodisi la motlhotlhomisi go tlhotlhomisa kgetse e e begilweng. Fa o batla go itse sengwe le sengwe ka kgetse e, o tshwanetse go botsa motlhotlhomisi oo, kgotsa ene o tla go rebolela tshedimosetso fa o tla go tlhagelela kwa kgotla.

E ranotswe le go tlhabololwa go tswa mo lokwang lwa *South African Police Service* le le bidiwang Vukuzenzele.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga theetso

Kopa barutwana go arabela dipotso tse di latelang mo dibukeng tsa bona tsa tirophaposi:

1. Maitlhommo a mokwadi ka tshedimosetso e e neetsweng ke afe?
 - Maitlhommo a mokwadi ke go ruta batho ka ga ditsamaiso tsa kwa sepodising le go netefatsa fa bosiamisi bo diragadiwa.
2. Kwala lenaane la dilo tse di tlhokegang fa go kwalwa tlhaloso e o e begang kwa sepodising.
 - Nomoro ya gago ya boitshupo.
 - Dingwaga tsa gago.

- Aterese ya kwa o nnang gone.
 - Aterese ya kwa o amogelang makwalo gone.
 - Dinomoro tsa mogala.
 - Tlhaloso e e tletseng ya tiragalo ya kwa bosenyi bo diregileng gone.
 - Letsatsi, nako le letlha la tiragalo.
 - Dintlha tsa tiragalo ka botlalo.
 - Tlhaloso ya motho yo o tlotseng molao.
 - Tlhaloso e e tletseng ya dithoto (fa e le bogodu, kgothoso, go ntsha motho dikgobalo, jj.).
 - Dintlha tsotlhe tsa mongwe yo a ka nnang paki.
3. Dintlha tse di botlhokwa go tthagisiwa fa o bega tiragalo ya bosenyi ke dife? Nopola di le NNE fela.
 - Dingwe tsa dintlha tse di neetsweng mo go potso 2 di ka amogelwa.
 4. Nopola sekao sa leadingwa le le dirisitsweng mo temaneng e.
 - Dokete ➔ kgetse

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go tsaya karolo mo motlotlong o o sa tlhomamang.

Setlhogo: Mapodisi a dira go tlala seatla go mekamekana le dikgetse tsa bosenyi mo nageng.

Maele a go tsamaisa motlotlo o o sa tlhomamang

1. A mongwe a simolole le go tswela motlotlo.
2. Dirisa melao ya go refosanela puo. O seke wa tsena mongwe ganong a bua.
3. Sireletsa kemo ya gago, o seke wa phepheulwa ke diphefo go tswa matlhakoreng otlhe.
4. Rerisana le ba bangwe. Dumelanang ka ntlhakemo le mabaka.
5. Tlaleletsa diphatlha le go rotloetsa sebui gore motlotlo o elele.
6. Abelana dikakanyo le maitemogelo le go supa go tlhaloganya megopolo. Se, se bontsha tirisano mmogo.

> Tirwana ya 26

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 65

Pele ga puiso

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go ithuta ka ga ditlhangwa tsa dikwalo. Ba tlile go lebelela padi (Masego).

Ditlhangwa ke dikwalo tse di jaaka dipadi, dikgangkhutshwe, dinaane le diterama. Tsotlhe di na le diponagalo tse di rileng. Diponagalo tse, di akaretsa poloto, baanelwa le morero. Gakologelwa gore morero ke molaetsa o mokwadi a batlang go o fetsetsa kwa babusing gore ba bue ka ona.

Ka nako ya puiso

Laela barutwana gore ba buise ka go okola setlhangwa go tlhaloganya gore se bua ka ga eng ka kakaretso. Ba kope gore ba kwale dintlha di le pedi fela go tthagisa poloto. Sekaseka ditsibogelo tsa bona.

Fela dithulagano tse, di ne di sa gopola bopelompe jwa ga base Schalk kgotsa le fa gona go ikobonya ga ga rraagwe Masego, Kgabo, go ne go na le phelelo, e se ga bosakhutleng. Ntwa e e matlhomahibidu ya faga gareng ga bona fa mothapi (*base*) Schalk a le fa morago ga phosonyana e nnye ya ga Kgabo. A mo wela godimo ka mabole le seme, a sa itse gore nako eo ke go fuduga ga dinta a tsamaya kgatlanong le tsona.

Fa seme se, se ne se mo ratha mo mokotleng, la bo somaamararo, Kgabo le ene a befa. A fetoga go lebagana le *base* Schalk ka matlho a a tukang molelo o o fisang go feta wa seme. Base a mo tlhapaola ka bagaabo fa a bona a mo leba mo matlhong, a sa a tshabise jaaka lekgoba le tshwanetse ke go dira.

Kgabo a mo tshwara ka kgokgotso ka matsogo a gagwe a mantsho, a a mesifasifa e e tiisitsweng ke tiro e e boima ya diatla. A gatelela *base* Schalk, a ratha ka lebole jaaka tladi, mo motlhagareng, mme mangole a ga Kgabo a batla a ineela; a roroma go le gonnye.

A ngaparela ka la molema leoto fa fatshe, mme a raga Schalk mo bonneng ka thata ya pitse e gogisitswe motekwane, a boa a mo nesetsa pula e e seng ya medupe, ya mabole mo sefatlhegong, mo dimpeng le mo dinokeng. A mo kolobetsa a ntse a mmolelela tseo a di jeleng ka motsi wa tlala.

Badiri ba bangwe mo polaseng ba ne ba tle ba tshwarwe matsogo ke mookamedi wa bona yo ba neng ba mo tlotla thata, Kgabo Motsepe, fa ba rera go tsosa khuduego kgatlanong le kgatelelo ya ga *base* Schalk.

Fa ba bona jaanong go nna pelotelele le go kgotlelela go sita mongwe wa “magosi”, Kgabo, “Malata” ba itlhoboga. Ba dika *misisi* (*mosadi wa base wa mothapi*) mo phaposeng, ya go apeela jaaka motshitshi wa dinotshe fa ba sena go mmofelela mo setilong. Bangwe ba tabogela kwa phaposeng ya dijanaga tsa ga Van Jaarsveld, ba tla le leokwane go sanasana ntlo ya bona pele ba e e ja ka molelo.

Ke ka moo Kgabo a neng a bonwa molato kgotleng ya tshkelo ka polao le tlhotlheletso ya go bolaya le go senya, mme moatlhodi a laela gore a bolawe ka kgole.

Badiri ba bangwe ba le robongwe bona ba romelwa kgolegelong nako e e telele. Mogoloe Masego wa ntlha, Jeremiah, o ne a sa le a ya teng, mme jaanong a fetogile lekgwelwa leo go iseng go utlwiwe sepe ka lona. Yo o mo tlhatlhamang, July, ene e ne e se kgale a etse mo maitekong a gagwe le balekane ba gagwe a go tshwara poo banka mo toropong ya Tshwane; a thuntshitswe ke mapodisi.

Jaanong rraagwe, Kgabo, o ne a letile motsotso wa gagwe le rrathapo kwa kgolegelong e kgolo ya Tshwane. Mmaagwe ena, Goabaone, a sena bodulo morago ga go sa lorelore ga ntlo le polase ya ba ga van Jaarsveld.

Go dira jalo, a fetoga moeng o naka di maripa jaaka morwadie, Masego, le setlogolo sa gagwe, Sello.

Masego o ne a tla dira eng, fa e se go thusa rakgadie mokgweleo wa gaabo?

Go solofela rakgadi go ba tlamela ba le bararo go tlhakanela ntlo le bona le go mo duelela fa a boela sekolong e ne e le go se mo akanyetse.

Rakgadi e o ne a itse mme mongwe mo mmileng wa bone go tswa kwa go ene yo a neng a le gaufi le go tlogela tiro ya kwa dikitshining tsa Gauteng ka ntsha ya botsofe.

A sa itsape go nna nakonyana koo go ruta yo o ratang go loma serota tiro.

“Ke monna le mosadi ba ba pelontle, ba ba setseng ba ile ba Majuta. Ke ba diretse dingwaga di ka feta somaamane mme, jaaka ke kaya, go’ ntiretse molemo o montsi go ba direla,” mme o a leng gaufi le go latlha lesa le lefeelo la go direla basweu bao a tlhalosetsa MmaSontaga.

“Gonngwe setlogolo sa me se ka nna le kgatlhego,” MmaSontaga a araba.

“A a mpe a nne le kgatlhego ... Ga a kitla a ikotlhaela go dira jalo.”

Morago ga puiso

1. Laela barutwana gore ba buise ka bonako, ba gasa matlho mo nopolong go tlhala mafoko. Ba kope gore ba kwale lenaane la mafoko a mašwa mme fa thoko ga ona ba neye tlhaloso ya lefoko lengwe le lengwe.
2. Ke morero ofe o o tlhagisiwang mo temaneng e?
 - Bokgoba.
3. Tshwantshanya o bo o farologanye base Schalk le rraagwe Masego.
 - Base Schalk e ne e le monna yo o neng a sena kutlwelobotlhoko mme a bogisa badiri ba gagwe a ba dirile makgoba.
 - Kgabo Motsepe e ne e le moeteledipele mo tirong, a rata tiro ya gagwe mme a sa rate go dirwa dikhuduego.
4. Mo temaneng e e neetsweng e, go dirisitswe dikapuo. Neela di le pedi fela mme o tlhalose gore di tlhagisitswe jang.
 - A ratha jaaka tladi: Tshwantshanyo.
 - A mo kolobetsa a ntse a mmolelela tse a di jeleng ka motsi wa tlala: Kaediso.
5. Sekaseka maitsholo a baanelwa ba ba tlhagisitsweng mo temaneng e. Bua gore maitsholo a, a ne a tlhotlhelediwa ke eng, le gore ke ditsela dife tse di ka bong di latetswe go rarabolola kgotlhang fa gare ga ditlhopho tse pedi tsa baanelwa.
 - Maitsholo a ga rre Kgabo Motsepe a tlisitswe ke fa base a mmetsa ka seme mme a sena molato, re ka re o ne a ba tshotse jaaka makgoba.
 - Maitsholo a badiri ba bangwe le ona a tlisitswe ke tsholo e e makgwakgwa e base Schalk a neng a ba tshotse ka yona.
 - Maitsholo a ga base Schalk ona a ne a tlhotlhelediwa ke kgethololo.

› Tirwana ya 27

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 68

Lenaanetema le metsotso ya kopano

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go kwala lenanetema le metsotso ya kopano.

A ba buise ditlhokego tsa tirwana e fa tlase fa:

Akanya fela o nna kwa lefelong le e leng gore baagi ba itemogela thebolelo e e bokoa ya ditirelo gona. Go na le gore lo ye go dira ditshupetso, lo ne lwa swetsa go tshwara kopano le batlhankedi ba Mmasepala go buisanela mathata a, jaaka a tlhagisitswe mo lenaanetemeng.

1. Ke dife tse di tshwanetseng go akarediwa mo lenaanetemeng?
2. Go dirisiwa puo e e jang fa go kwalwa lenaanetema la kopano?
3. Buisanelang dintlha tse baagi ba ka di ngongoregelang fa go buiwa ka thebolo e e bokoa ya ditirelo.
4. Dirisa dintlha tse go kwala ipaakanyetsokwalo ya ntlha ya lenaanetema.
 - Tlhotlha ipaakanyetsokwalo e diphoso kgotsa kopa morutwana yo mongwe go go thusa.
 - Kwala ipaakanyetsokwalo ya bobedi mme o e buise gape go baakanya diphoso.
 - Jaanong o ka kwala setlhangwa sa bofelo se se senang diphoso fa go tlhokega.

Maele

1. Fa go kwalwa lenaanetema la kopano, elang tlhoko tse di latelang:
 - Dikopano tsotlhe fa di tshwarwa go tshwanetse ga bo go na le maitlhomong go di tshwara. Se, ke se o batlang go se fitlhelela kwa bofelong jwa kopano.
 - O tlhoka go kwala lenaanetema, e bong lenaane la dilo/dintlha tse di tshwanetseng go buisanelwa.
2. Dintlha tsa lenaanetema di tshwanetse go:
 - Tlhaloganyega e bile di tote maitlhomong.
 - Kwalwa ka tatelano gore ntlha nngwe le nngwe e tle e buisanelwe go lebisitswe kwa go e e latelang.
 - Kwalwa ka tlamalalo le ka bokhutshwane go dirisitswe puo e e tlhololo.
3. Go netefatsa gore ga go nne le tshenyong ya nako, batsenelakopano ba tshwanetse go tla kopanong ba ipaakanyeditse go tshwaela ka bomaleba. Nako ya go buisanela ntlha nngwe le nngwe e tshwanetse go lekanyediwa.
4. Dintlha tse o tshwanetseng go di gakologelwa:
 - Kwala letlha, nako, setlhogo kgotsa maitlhomong a kopano.
 - Ntlha ya tshimologo e tshwanetse go nna kamogelo. Morago ga se, rejisetara ya batsenelakopano e tshwaiwe.
 - Ntlha ya bobedi ke tshono ya maitato go bega le go tlhagisa ditshwarego tsa maloko mangwe. Ka dinako dingwe go botoka go ka kwala lekwalo go kaya fa o tla se kgone go tsenela kopano.
 - Kwa bofelong go tlhomiwa letlha la kopano e e latelang. Se, se latelwa ke tswalelo ya kopano e e dirwang ke monnasetilo fa a leboga batsenelakopano.
 - Lenaanetema le tshwanetse go romelwa botlhe ba go solofelwang gore ba iponatse kwa kopanong eo. Se, se dirwa malatsinyana pele ga kopano go ba kgontsha go tla ba ipaakantse.
5. Dikopano tsa ka gale:
 - Kwa ditirong, dikopano di tsenelwa kgapetsakgapetsa. E ka nna mo bekeng, kgotsa mo kwedding. Fa go le jalo dikopano tse, di tshwanetse go tsenya: (leba fa tlase fa).
 - Tshobokanyo ya metsotso ya kopano e e fetileng le kamogelo/katlenegiso ya metsotso jaaka bosupi jwa fa se se diragetseng mo kopanong e e fetileng e le boammaruri. Se, se bidiwa ditswametsotsong.

Sekao sa go kwala lenaanetsamaiso/lenanetema:

Lekgotla la Barutwana

Kitsiso ya kopano

Le itsisiwe ka ga kopano ya Lekgotla la Barutwana e e tla tshwarelwang kwa Yunibesithing ya Bokonebophirima ka 28 Tlhakole 2013: Nako ke 09h00 mo mosong go fitlha ka 16h30 kwa ntlolehalahaleng e e bidiwang *Great Hall*.

Lenaanetsamaiso

1. Kamogelo ya batlakopanong.
2. Ikitsiso ya maloko le baeng.
3. Maitato.
4. Puiso ya metsotso ya kopano e e fetileng.
5. Ditswametsotsong.
6. Dintlha tse dišwa.
 - 6.1 Diritibatsi mo matshelong a rona.
 - 6.2 Ditaletso tsa bo mankge ba ba rutang ka ga kotsi ya diritibatsi.
7. Dintlha tse dingwe tse di ka lebelelwang.
8. Letlha la kopano e e latelang.
9. Tswalelo ya lenaanetsamaiso.

Mokwaledi: _____ Nomoro ya mogala: _____

Letlha: _____ Tshaeno: _____

Modulasetulo: _____ Nomoro ya mogala: _____

Letlha: _____ Tshaeno: _____

Sekao sa kwalo ya metsotso:

Metsotso ya kopano ya Lekgotla la Barutwana e e neng e tshwerwe ka 28 Tlhakole 2013 kwa ntlolehalahaleng ya *Great Hall* ka 09h00 go fitlha ka 16h30.

1. **Kamogelo:**
Modulasetulo o ne a amogela maloko otlhe a a neng a tlile kopanong.
2. **Ikitsiso ya maloko le baeng:**
 - 2.1 Baeng: Modulasetulo wa Lekgotla la SANCA, Rre Modiselle T.D., Mokwaledi wa Lekgotla la SANCA, Mohumagadi Mokolobate M.M.
 - 2.2 Maloko a lekgotla: Modise Pitsi, Seitshiro Magongwa, Mogorosi Otsile, Bakang Motswaledi
3. **Maitato:** Tsietsi Selepe, Modiegi Motlhabi
4. **Puiso ya metsotso e e fetileng:**
Mokwaledi o ne a buisa metsotso. Metsotso e ne ya baakanngwa mme ya mametlelelwa gore dintlha tsothe ke boammaruri.
5. **Ditswametsotsong:**
 - 5.1 Modulasetulo o ne a tlhalosa maitlhomong a ketelo ya maloko a Lekgotla la SANCA.
 - 5.2 Maloko a SANCA a ne a tthagisa selelo sa bona go maloko gore kgang e, e akarediwe mo dintlheng tse di buisanelwang gompiono.

6. **Dintlha tse dintšhwa:**

6.1 Go tla simololwa ka ntlha e e tshwenyang bagolo thata e leng tiriso ya diritibatsi. Go ne ga dumelelanwa gore barutwana botlhe ba lalediwe go tla kopanong e ba tla rutiwang ka ga ditlamorago tsa tiriso ya diritibatsi.

6.2 Go ne ga dumelelanwa gore go laletswe sebui se ka gale se agang se bua le barutwana ba diYunibesiti. Leina la ga Moporofesara K. J. Setu le ne la tshitshingwa. Maloko otlhe a ne a tshegetsatsa tshitshinyo e. Go ne ga fetswa ka gangwe gore a tle go buisana le barutwana ka ga diritibatsi ka kakaretso.

7. **Dintlha tse dingwe tse di ka lebelelwang:**

Maloko a ne a dumelelana gore dintlha tsotlhe tse ba neng ba eletsatsa gore di buisanelwe di tlhagisitswe.

8. **Letlha la kopano e e latelang:**

Kopano e e latelang e tla tshwarwa morago ga kopanokgolo ya barutwana botlhe. Letlha le le neng la tshitshingwa ke 13 Ngwanatsele 2012, 2006: Ka 09h00 mo mosong go fitlha ka 14h30 kwa Yunibesiting ya Tshwane.

9. Tswalelo ya lenaanetsamaiso le kopano e ne ya dirwa ke modulasetilo ka 16:h00.

Tirwana

Laela barutwana go dira ka ditlhopho:

Baagi ba motse wa gaeno ba ne ba kopa kopano ya baagi botlhe go tla go sekaseka dintlha tsa bosenyi jo bo tswelletswang ke bašwa. Lo le mo ditlhopheng, buisanelang go kwala lenanetema la kopano le metsotso ya kopano eo.

Tirwana ya 28

Popegopuo le melawana ya tiriso Buka ya Morutwana tsebe 72

Popego ya leina

Laela barutwana go tsepamisa mogopolo mo ditemaneng tse di latelang go tswelletsatsa thuto ya popego ya leina le nyenyefatso:

Kgosi Sebetwane, Tirisodikgoka ya mo malapeng le Masego.

Leina le ka lemogiwa ka go nna le tlhogo. Tlhogo e, go le gantsi e fetoga fa leina le ya kwa bontsing. Go na le maina a mangwe a a senang bontsi. Re solofela gore o ithutile thata ka ona mo mophatong wa 10 le wa 11. A re ikgakololeng ka go dirisa sekao se: Leina “Monna” le bopilwe ka tlhogo “mo” le kutu -nna.

A re lebeleleng maina a a latelang go tswa mo ditemaneng tse di umakilweng:

Leina	Tlhogo	Kutu
Makau	Ma	-kau
Lesaka	Le-	-radu

Dipotso le ditsibogelo

1. Naya mosola wa tlhogo ya leina.

- Tlhogo ya leina e thusa gore leina le kgone go beiwa mo setlhopheng se se maleba.

2. Dirisa “rata” go bopa maina a latelang:
 - a) Leinakgopolo:
 - Lerato lwa Modimo le gaisa la batho.
 - b) Leinaina:
 - Khumoetsile o rata dijo tsa setso.
 - c) Tirani:
 - Mawelana a ga mma Ditsele a ratana thata e bile ga a ke a kgaogana.
 - d) Tiregi:
 - Motshameko wa kgwele ya dinao o a ratega.
 - e) Tirakaki:
 - Mogapi ga a tlhophe o tsamaya a ratakaka fela.
3. Phetogomodumo e e bonalang mo lefokong “pula-ing” ke efe?
 - Tshwaetsano.
4. Naya lefoko le le dirisiwang morago ga phetogomodumo e.
 - Puleng.

> Tirwana ya 29

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 73

Go reeletsa tshedimosetso e e kgethegileng.

Pele ga theetso

Dipotso le ditsibogelo

1. Botlhokwa jwa mmmino ke bofe?
 - Mmino o thoba maikutlo, o thusa go tsamaisa nako, o a gomotsa, o a rotloetsa e bile o lere tharabololo ka dintlha tsa botshelo.
2. Tshwaela ka mefuta e e farologaneng ya mmmino.
 - Go mmmino wa sedumedi, wa setso, reggae, house, R&B jazz, kwaeto jj.
3. Ke mmmino ofe o o o ratang go gaisa?
 - Barutwana ba tla tsibogela potso e ka go farologana.
4. Fa o ka bo o le seopedi, o ne o tla dira eng go bapatsa mmmino wa gago?
 - a) Ke ne ke tla gatisa mmmino mme ka o tshamekela ditsala, ba lesika le botlhe go o reka.
 - b) Ke ne ke tla batla motsamaisi yo o tla tswelatsang kgwebo ya me ya go opela.
 - c) Ke ne ke tla diragatsa mo seraleng kwa metsahamekong, kwa dikerekeng le kwa ditirong dingwe jaaka kwa meletlong ya manyalo, ditlhomamiso jj.
5. Kwa ntle ga dithoto, ke eng gape se se ka bapatswang?
 - Di DVD le di CD tsa mmmino.

Ka nako ya theetso

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go tlhokotsa bokgoni jwa go reetsa kakgolo.

Ba tshamekele dipina di le pedi gararo. Reetsa ka tlhoafalo. Ba batlele dipina tsa Setswana tse di nang le molaetsa o o siametseng barutwana jaaka: “*Di kae ditshwanelo*” ka Ngwao ya Tšhona, “*Heela malome se ntime boswa jwa ga rre* ka Matsieng, le tse dingwe.

Ba laele go kwalololela sethalo mo dibukeng tsa bona mme ba:

- Tshwantshanye dipina tse o tla di ba tshamekelang.
- Tlatse tshedimosetso e e tlhaelang mme ba buisanele dintlha le maloko a setlhopha. Barutwana ba tla tsibogela dipotso tse ka go farologana. Ba letle go tlhalosa tlhopho le mabaka a ba ka a neelang.
- Ke ka ntlha ya eng o ne o ka bapatsa dipina tse?

	Pina ya 1	Pina ya 2
O akanya gore go opela setlhopha sefe?		
Ke mafoko afe a mane a o akanyang a le botlhokwa thata mo pineng?		
Ke ka ntlha ya eng o akanya fa mafoko a a le botlhokwa thata?		

	Pina ya 1	Pina ya 2
A go na le karolwana nngwe mo pineng e o e ratang go gaisa? (mafoko a pina, lentswe la seopedi, meropa, jj.)		
Ke ka ntlha ya eng o rata karolwana e o e umakileng e?		
O ikutlwa jang fa pina e e tshamekiwa?		
Lekanyetsa tlhagiso ya pina e o dirisa sekale sa dintlha di le lesome (1–10).		
Ke ka ntlha ya eng o naya pina ntlha e o e e neileng?		

Morago ga theetso

Kopa barutwana go buisanela dikarabo le barutwana ba bangwe mme mongwe le mongwe a tlhagise mabaka a a utlwalang go dibela tsibogelo ya gagwe.

> Tirwana ya 30

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 74

Dipapatso

Pele ga puiso

Tlhalosetsa barutwana ka dipapatso le gore ba ka tsena jang mo tironng ya go bapatsa, sekolo sa thupelelo ya teng le dirutwa tse di maleba.

Ba bolelele gore go na le dipapatso di le dintsi mo dimakasineng le makwalodikganyne. Dipapatso tse, di leka go tlhotlheletsa badirisi go reka dithoto kgotsa ditirelo tse di bapatsiwang tse. Go botlhokwa thata gore badirisi ba tlhaloganye maitlhommo a babapatsi gore ba seke ba iphitlhela ba digetswe go reka sengwe le sengwe se e leng gore sentlente ga ba tlhoke go se reka. Fa go bapatswa go latelwa molawana wa go ngokela mmuisi go tsosa kgatlhegelo, go leka go mo tlhotlheletsa gore a bone tlhokego ya go reka kgotsa go nna le ditirelo tse, le go tsaya kgato go diragatsa maitlhommo a. Tlhopho ya mafoko e tsaya karolo e e botlhokwa go ngokela baamogedi ba ba maleba ba tshedimosetso.

Ka nako ya puiso

1. Ba kope go lebelela dipapatso tse tharo tse di neetsweng fa. A ba di sekaseke mme ba akanye ka dintlha tse di latelang:
 - Ditlhangwa tsa pono (ditshwantsho, dikhathunu, jj.).
 - Puo e e dirisitsweng (tlhopho ya mafoko).
 - Mekwalotlanyo e e farologaneng ka mefuta le ka bogolo.
 - Kagego ya papatso.
2. Ba letle go araba dipotso tse di latelang:
 - Papatso e, e ngokela mmuisi jang?
1. Ka tiriso ya puo, ditshwantsho, mmala jj
 - Papatso e, e tsosa kgatlhegelo ya mmuisi jang?
2. Fa e go lebege e kete se se bapatsiwang ke boammaruri/
3. Fa baanelwa ba le matlhagatlhagale le fa tiragatso ya bona e dule mabogo jj
 - Papatso e, e leka go tlhotlheletsa mmuisi go dira eng?
1. Go reka tirelo kgotsa dithoto tse di bapatsiwang.
 - Papatso e leka jang gore mmuisi a tseye kgato?
2. E dirisa puo ya tlhotlheletso
3. Mmuisi o bona botlhokwa jwa go reka tirelo/ dithoto gone ka nako eo (Ditsibogelo tsa bona di tlile go farologana.)

Papatso ya 1

Mokgwaro

Boikgantsho jwa setšhaba

Go tloga ka 1905

Mo dingwageng tse di fetileng di le lekgolo ba setheo sa mokgwaro wa Lion match ba ntse ba eteletse pele go dira mokgwaro wa boleng jo bo kwa godimo. Katlego ya rona mo tseletsong ya kgwebo e, e ikaegile ka go se kgaotse go tthagisa mokgwaro kgwebo e e dirang ka botswapelo, tshegetso le matsapa a a tsewang ke barekisi le setlhophisa sa batlhagisi. Re tla tswela go aga ngwaoboswa le letshwaolegolo la mofuta o wa mokgwaro mo isagweng.

Papatso ya 2

O SEKE WA SALELA KWA MORAGO, TŠHONO YA GO ITHEKELA KGWEBO KE EO!

Tladistat extention

PITSE E WELE KA DISALE kwa Tladistat.

Dirampheetšhane, makgabe, ditshega letoitshe masela a kgakana le ntletsentletse ya mekgabo ya setso. Tlayang ka **MAKATLAANAMANE**. Fa o reka ka bontsi o ungwelwa go feta tekano.

Tshedimosetso e bonwa go:

Mmalethekana, nomoro ya mogala 073 665 8989

Aterese ya imeile: jthekana.yahoo.com

★ ★ ★ ★ ★

Papatso ya 3

DITIRELO TSA SEAFORIKA TSE O SE KITLANG O DI BONA GOPE

Kgwebo ya ditirelo tsa setso e mo mmarakeng.

Ditirelo tse di bonwang:

- Thibelo ya malwetse a a fetelang
- Go busa lerato le le suleng
- Go falola dithuto ka dinaledi
- Go tshela lobaka
- Tharabololo go malwetse a a sa foleng
- Go ratiwa ke bathati
- Go fenyana mausausa a madi
- Go tsenatsena fa go sa tsenweng gona
- Go imela batho
- Go alafa boswagadi/botlholagadi

Duela fela **R100,00** go bona matwetwe. O tle o le esi mme o seke wa eta o gadimakaka kwa morago kgotsa o dumedisa batho.

Aterese:

Makopanelo a mmila wa Lefifi & Tatlhegelo

Mmadipela

Marabastad

Fa o sa dumele o tla ipona!

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

1. Tshwantshaya dipapatso tse, mme o bue gore di farologana jang kgotsa di tswana fa kae?
 - Papatso ya 1 ke ya mokgwaro (sederiswa).
 - Papatso ya 2 ke ya diaparo (theko le thekiso).
 - Papatso ya 3 ditirelo.
2. Tshwaela ka tiriso ya mmala mo dipapatsong tse.
 - Mo dipapatsong tse mebala ga e na bokao jo bo tlhomameng fela go le gantsi mebala e dirisiwa jaana:
 - O montsho go kaya lefifi/go tlhoka tshedimosetso, o mosweu go kaya bophepa, bohibidu go kaya lerato, jj.
3. Ke baamogedi bafe ba tshedimosetso ba ba totilweng ke dipapatso tse? Tshegetska ka lebaka.
 - Ke bagolo segolo thata ba ba dirang ka gore ba na le maatla a go reka./ Papatso ya 1 e totile borre thata ka ntlha ya fa e le bona ba dirisang mokgwaro thata./ Papatso ya 2 e totile batho ba ba farologaneng ba ba ratang dilo./ Papatso ya 3, e totile batho ba ba ratang dingaka tsa setso.
4. Ke dintlha dife mo dipapatsong tse, tse o sa dumelaneng le tsona? Ke ka ntlha ya eng go le jalo?
 - Ntlha ya gore ba mokgwaro wa Lion Match ba ntse ba eteletse pele go dira mokgwaro wa boleng jo bo kwa godimo. Le ga jaana mokgwaro o, o ntse o dirisiwa ke ka moo ke dumelelanang le papatso e.
 - Ntlha ya ngaka e e kgonang tse tsotlhe ga ke dumelane le yona.
 - Ntlha ya diaparo e leng go reka o rekisa ke dumelana le yona, batho ba bantsi ba ikamanya le mokgwa o.
Tlhokomela: Dikarabo di tla farologana, tse di fa godimo tse ke tshitshinyo fela.
5. Mmapatsi wa bofelo o tlhagisa tuelo ya tirelo ya gagwe fa ba bangwe ba sa e tlhagise gotlhelele. Lebaka e ka tswe e le eng?
 - O batla gore batho ba bone gore o duedisa madi a a kwa tlase mme ba bothologele kwa go ene.
6. Ke modiriso ofe o o tlhagelelang thata mo papatsong ya 3?
 - Modiriso – go
7. Maikutlo a gago ka papatso 3 ke afe?
 - Ga ke e rate sentle ka ntlha ya fa go belaetsa gore ditlhokego tsa ditirelo tse di umakilweng di ka arabelwa ka gangwe ka go duela R100.
 - Ke tharabololo mo bathong ba ba nang le mathata.
8. Moono wa papatso ya 1 ke ofe?
 - Boikgantsho jwa setšhaba
 - Puo e dirisitswe jang go tlhagisa maikutlo mo papatsong ya 2?
 - E pateletsa mmuisi go batla go tla go bona jaaka fa go twe pitse e ole ka disale jj

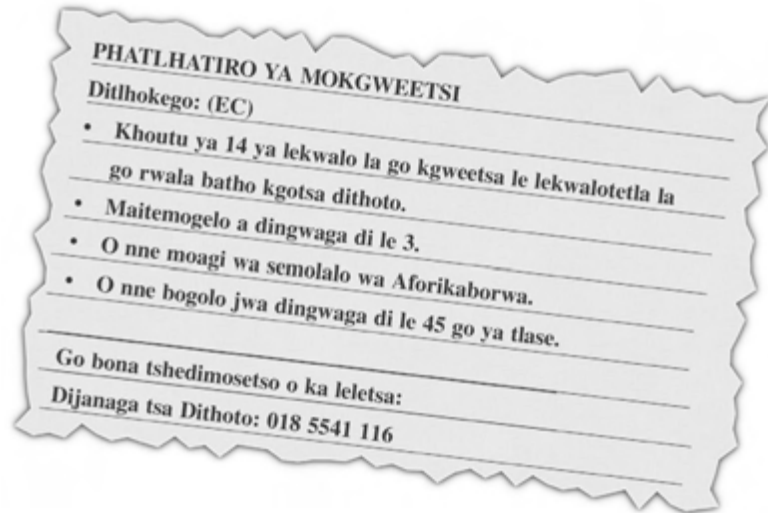
› Tirwana ya 31

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 77

Bolelela barutwana gore mo tirwaneng e, ba tlile go kwala lekwalo la semmuso mme ba tsibogela phasalatso ya phatlhatiro.

1. Ba laele go boeletsa tshedimoseto e ba e itseng ka ga makwalo a semmuso. Netefatsa gore ba lebelela dintlha tse di latelang:
 - Kagego.
 - Tlotlofoko.
 - Mefuta ya dipolelo.
 - Rejisetara, setaele le lentswe.
2. Buisa phasalatso e e latelang:

3. Kokoanya dikakanyo tse o tla di dirisetsang go tsibogela phasalatso e. Fa morago ga se, o ka thala thulaganyetso ya lekwalo.
4. A ba kwale ipaakanyetsokwalo ya ntlha. Boleele jwa lekwalo e nne mafoko a le 120–200.
5. Kopa barutwana go tlhotlha diphoso mo tirong ya barutwana ka bona, morago ba ka dirisa ipaakanyetsokwalo ya ntlha go kwala ya bobedi.
6. Ba laele gore ba buise tiro ya bona gape mme ba kwale setlhangwa sa bofelole se ba tla se go neelang go se tshwaya fa go tlhokega.
7. Ba go neele kaba e ba neng ba kwalela dikakanyo mo go yona, ya ithulaganyetso, ipaakanyetsokwalo ya ntlha le lekwalo le le feletseng.

Maele

Go kwala lekwalo go batla tshedimosetso.

Fa o kwala lekwalo le, ke fa o kopa tshedimosetso ka ga tirelo kgotsa sengwe fela se o se kgatlhegelang. Go le gantsi batho ba kwala makwalo go botsa kgotsa go tsibogela phasalatso go tswa mo lekwalo dikganyane, makasineng kgotsa mo thelebišeng.

Go botlhokwa go gakologelwa dintlha tse:

- Aterese ya gago ka botlalo le letlha di kwalwe go ya kwa sekhutlwaneng se se kwa mojeng.
- Leina kgotsa maemo a motho yo o mo kwalelang le aterese ya gagwe di latela fa tlase fa o sena go tlola mola wa letlha, go ya kwa molemeng.
- Simolola ka ditumediso.
- Kwala setlhogo ka ditlhaka tse dintsho. Setlhogo se nne sekhutshwane mme se sobokanya maitlomo a lekwalo.
- Fa go le maleba o ka simolola ka go re, sk. Go ya ka phasalatso mo lekwalo dikganyane la 5 Lwetse 2012.
- Tlhalosa tshedimosetso e o e tlhokang. Dirisa puo e e tlhagisang maemo a a gagametseng o bo o dirise le makopanyi. Setaele se tshwanele lekwalo la semmuso mme lentswe le nne bonolo. Le fa o kgoberegile maikutlo o seke wa dirisa mafoko a a bokete.

- Wetsa lekwalo la gago ka go naya tshedimosetso kgotsa o bue gore go ka golaganwa jang le wena.
- Kwala sefane le ditlhakaina, morago o saene lekwalo le fela fa godimonyana ga fa o kwalelang sefane le ditlhakaina gone.

› Tirwana ya 32

Popegopuo le melawana ya tiriso Buka ya Morutwana tsebe 79

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go lebelela lerui. Lerui ke karolopuo e e supang fa selo e le sa sengwe kgotsa gore dilo di amana ka mokgwa ofe. Le ikaegile thata ka ditlhopha tsa maina. Se, se bonala thata mo thuaniruing ka gore e bopilwe ka dithuanyi tsa sediri tse di dumelanang le ditlhopha tsa maina. Dikao:

- Motho wa batho o tlile go sotlega.
- Dinku tsa me di nonne sentle.

A ba buise temana e e latelang, morago ba arabe dipotso:

Kefilwe e ne e le mosimanyana yo o ratang dibuka tsa gagwe thata. E kete ke a mmona fa a pagama tobetobe ya gagwe a phukalala a ya kwa sekolong sa bona se sentle kgakajana le motsana wa bona. Tsala ya gagwe, Kabelo, o ne a aga a feta fa gaabo Kefilwe a akga kgetsana ya diaparo tsa gagwe tsa metshameko mme a kopa Kefilwe go ya go tshameka le bona kwa lebaleng la kgwele ya dinao.

Kefilwe o ne a gana nnang wa banyana mme a tsena mo phaposing ya gagwe ya borobalo a ipuisetse kgotsa a dire tirogae. Morutabana wa gagwe o ne a mo rata thata ka ntlha ya fa a ne a dira tiro ya sekolo ka matsetseleko.

Dipotso le ditsibogeo

1. Lerui ke eng?
 - Lerui ke lefoko le le bontshang gore selo ke sa ga mang.
2. Maitlhommo a go dirisa lerui ke afe?
 - Ke go tlhaola dilo mo go tse dingwe mme se lebsiwe kwa go mong wa sona ka go dirisa lerui.
3. Go tswa mo temaneng e e neetsweng, nopola marui a mararo mme o a kwalele mo bukeng ya gago.
 - Tsala ya gagwe.
 - Diaparo tsa gagwe.
 - Sekolong sa gagwe
4. Kgaoganya marui a gago go ya ka dikarolwana.
 - Tsala – leinarui
 - Ya – thuanirui
 - Gagwe – kuturui
 - Diaparo – leinarui
 - Tsa – thuanirui
 - Gagwe – kuturui
5. A go a kgonega gore o dirise lerui o sa dirise leina? Tshegetsatsa karabo ya gago ka lebaka.
 - Ee. (O ne a apere tsa gagwe tsa motshameko)
 - Fa leina le itsiwe o ka kgona go dirisa lerui.
6. Tlhagisa gore mafoko a nyenyefatso mo temaneng e, a dirisitswe jang.
 - Go bontsha lorato. Sekao: Mosimanyana wa me, ntshelele metsi.

Tirwana ya 33

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 80

Go reeletsa tshedimosetso e e kgethegileng.

Pele ga theetso

Go botlhokwa go somarela kgolagano e o nang le yona le bagaeno ka ntlha ya gore fa o le mo mathateng ke bona b aba gaufi le wena go ka go thusa.

Ka nako ya theetso

1. Buisetsa barutwana ditemana di le pedi. Ba bolelele gore go botlhokwa thata gore ba reetse ka tlhoafalo.
2. Ba kope go tlaola ntlhakgolo mo temaneng nngwe le nngwe mme ba tshitshinye setlhogo sa temana eo.

Mmualebe – R.M. Malope

Tselane o kopane lwa ntlha le ngaka Moatlhodi Keitsile fa di-Yunibesiti tsoommala o sebilo di ne kopane ka metshameko mo Mankweng, ga Mmamabolo boana kolobe; bobedi jwa bona ba kopantswe ke motshameko wa sephailane gobo boobabedi ba ne ba emetse di-Yunibesiti tsa bona ka ona: Tselane a emetse ya Bokone, Moatlhodi a emetse Wentworth. Dinyaga tse nne tsa di le tlhano tse Tselane a di ntseng kwa GaMmamabolo, o ne a ntse a ba patagantse:

Mathulwe le Moatlhodi ba nwa ka go dibosana. Go ise go direge gore ba rakane gonne mosetsana a ne a ba keta jaaka diketo. Go nna mosetsana, tshotlego: go ikanya kgamelo e le nngwe ke borametla. Fa e ka raga? Ebu, fa e ka raga, o tla sala o le wa ga mang? A ke re go diragetse jalo ka mogoloe e bong Mmatshhegofatso, yo o neng a sala a ja ditlhare ka meno fa a sena go kgwiwa ke motho, a mo kgwa jaaka segotlholo. A kana o ne a tsubuletswe? Ga ke tshware sentle, mme gona Tselane o ne a gakologelwa sentle gore mogoloe o ne a sala a itshophere jaaka noga, a se na maoto le mabogo – morago ga go ikanya mosimanyana ka bojotle le bolelele jwa pelo ka lobaka lo loleele. Fa e sale 'tsatsi' leo a itse gore go ikanya mosimane a le mongwe ke go itatsa mo mokgorong o sa tswalwa, gonne ga twe monna kgofati, o manologa bonolo ... Sebe sa phiri ke gore ga o kitla o itse yo e leng ena, ka le moloi tota ga a na letshwao. Go beeletsa ka kgamelo e le nngwe, go jesa maswe.

Tselane fa a iphitlhela a le mo bothateng jalo, a eletsa e kete o ka bo a le mosetsana wa maloba – yo o neng a batlelwa. A nna a thapotse kobo segole, mme a bone fela dikgomo di tlala lesaka, motho a fitlha a tsenngwa mo ntlong e ditswe, a leta go fitlhela a utlwa motho a mo apaapa mo lefifing; e nne gona fa go fedile, o le mmalapa, o le mmamotho. Maloba bagolo ba santse ba na le maemo. Gompiano, le fa o le mosetsana yo o tsalegileng, o ikutlwa o pateletetsegile go pataganya gonne dithulagano ke tsa bana – e seng bagolo. Go ikanya bana ke go apeela mo phefong.

Ke fa Tselane a leta a ntse a tthatlagantse merwalo, go bona gore badimo ba mo abela ofe. Bagologolo ba re diphio tsa tlou ga di pataganngwe. A kokomala jalo dinyaga di le nne kwa Ga-Mmamabolo le ngwaga otlhe a boile, a bo a tthatlaganyetsa ditikeri a leka go ikoketsa marago ka matlapa. Mathulwe ena o ne a ithaya a re o dirwa ke go rata thuto. Go bisa go tlhologanya bothata jwa motho wa mosadi! Letsatsi lengwe a ipeta pelo mo go Moatlhodi – e se ka gonne a mo rata go gaisa Mathulwe; nnyaya tlhe, e se ka lebaka leo. Gongwe e ne e le ka gonne e ne e le go fetsa dithuto tsa bongaka ga gagwe go mo file phatla e a ka mo tsenang ka yona. Mosimane a seke a tlhola a re ka moso. A mo tlhoma letlhokwa ka palamonwana le ka molomo, a bo a mmolelela gore ga a batle dirathane ka a ntse a batla go isa pele ka dithito tsa bongaka gore le ena a tthatlaganye mabanta. O tla tshwanela ke go dira jalo a mo tsentse mo kgetseng jaaka dimo gonne jwa pitse ke jo bo mo mpeng, jo bo mo ganong e swa e bo hupile.

A ba kwalele dikarabo tsa bona mo sethalong se se fa tlase fa.

Temana	Ntlhakgolo/Molaetsa	Setlhogo se ke se tshitshinngwang
a)		
b)		

Morago ga theetso

Dipotso le ditsibogelo:

- Ntlhakgolo ya temana e ke efe?
 - Ditlamorago tsa go pata khudu ka pedi.
- Neela temana e, setlhogo.
 - Tselane o itsenya mo mathateng ka go tlhoka botshepegi. Amogela nngwe le nngwe fa e amogelesega.
- Fa go twe Mathulwe le Moatlhodi ba ne ba nwa ka go dibosana go tewang?
 - Ba ne ba kopanetse lekgarebe.
- Puo ya maikutlo e dirisitswe jang fa go twe “Fa a sena go kgwiwa ke motho?
 - E tlhagisa bokao jwa gore kgolagano ya lerato e fedile. Go kgwiwa go kaya fa a latlhilwe.
- Tlhalosa:
 - Mosetsana o ne a ba keta jaaka diketso.
 - O ne a ts.hameka ka bona- mongwe le mongwe wa bona o ne a ithaya a re ke wa gagwe
 - Go ja ditlhare ka meno.
 - Go tsenwa
 - Go tsubulelwa
 - Go tseelwa mokapelo
- Ntlhakemo ya mmui mo temaneng e ke efe?A o dumelana le ntlhakemo ya mokwadi?
 - Mokwadi o bontsha a tlhologanya ditshwetso tsa ga Tselane tsa go ratana le batho ba babedi ka ntlha ya lemorago le a le itemogetseng kwa lapeng la gaabo Tselane. O dirisa mafoko a gore “Go nna mosetsana, tshotlego: go ikanya kgamelo e le nngwe ke borametla. Fa e ka raga? Ebu, fa e ka raga, o tla sala o le wa ga mang? “ Kgotsa “jwa pitse ke jo bo mo mpeng, jo bo mo ganong e swa e bo hupile.

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 81

Kopa barutwana go buisa le go lebelela ditshwantsho mme di sekasekiwe go ya ka bokao jwa tsona.

Sekao sa setlhangwa sa puiso:

Pele ga puiso

Laela barutwana go buisa ka bonako ba okola ditlhangwa go bona fa go na le mafoko a a ba kgatlhileng.

Ka nako ya puiso

A mongwe le mongwe wa barutwana a ipuisetse dipapatso mme a sekaseke tshedimosetso e e neetsweng.

Temana 1

Papatso 1

Kgato nngwe le nngwe le fa e ka nna nnye jang, e mosola thatathata.

Ga go kgathalesege gore o mang, o nna kwa kae kgotsa tuelo e o e bonang kgwedi nngwe le nngwe ke bokae. O na le dithata tsa go lere pharologano e kgolo. Se o ka se dirang fela ke gore

o tobetse konopo go tima dipone mo dilong tse di sa tlhokegeng.

Fa o batla go bona tshedimosetso e e tletseng etela weposaete e, www.49m.co.za

Papatso 2

Itumelele tiriso e e sa duelelweng go simolola fa letsatsi le tlhaba go fitlha fa le wela.

MTN Mahala Day

Itumelele tiriso e e sa duelelweng go simolola fa letsatsi le tlhaba go fitlha fa le wela. **MTN Mahala Day.**

O ka iponela metsotso e o ka e dirisang letsatsi lengwe le lengwe fa magareng ga ura ya 6 mo mosong le ura ya 6 maitsiboa kwa ntle ga tuelo fa o ka ikwadisa go MTN Zone. O tla bona phokoletso ya dituelo tsa go letsa le go romela melaetsakhutshwe go fitlha go 100%.

Wena tobetsa *141*42# go nna karolo ya matshwitišhwiti a badirisi ba MTN Zone. Tirelo e, e kgolo go gaisa, e bile e botoka go gaisa.

Ga go sepesepe fela se se ka gaisang MTN Mahala Day. Se salele kwa morago, DIRA se se tshwanetseng!

Maele

Puo

Puo e e dirisiwang ke babapatsi.

Babapatsi ba na le puo e ba e dirisang go netefatsa fa molaetsa o goroga. Dintlha tse dingwe tse ba di dirisang ke:

Mokwalotlanyo: Mofuta le bogolo jwa ditlhaka tse di dirisitsweng.

Kagego: Ka fa ditshwantsho le mafoko a beilweng ka gona mo tsebeng ya buka.

Letshwao la moonoo wa setheo:

Letshwao le le diriswang mo boemong jwa setheo se se bapatsang kuno kgotsa tirelo e e rileng.

Setlhogo: Leina la se se bapatswang kgotsa tirelo e e bapatsiwa; e ka nna tthagiso e e botlhale go ngoka mmuisi.

Polelwana e e ngokelang mme e sobokanya se se bapatsiwa.

Sekao	Mofuta le bogolo jwa mokwalotlanyo
Puo ya tlotlhetso	Arial 12
Puo ya tlotlhetso	Bradley Hand ITC, 16
Puo ya tlotlhetso	CASTELLAR, (BODY CS, 11)
Puo ya tlotlhetso	Franklin Gothic Book, 10
Puo ya tlotlhetso	ALGERIAN, 12

Melawana ya go bapatsa.

- Dipapatso di dirisa kgogedi go ngokela mmuisi. E ka nna ka setshwantsho, puo e e ngokelang, le mokwalotlanyo o mogolwane.
- Di tsosa kgatlhegelo ya moreki kgotsa mmuisi, di ka tthagisa mosola wa go reka sengwe kgotsa tatlhegelo ya go se nne le sona.
- Di dirisa maikutlo a phisegelo ya go batla go nna le sengwe kgotsa go kgotsofala fa o sena go nna le sona.
- Dirisa mafoko a a gwetlhang motho go dira sengwe kwa ntle ga tshenyo ya nako. O neelwa dintlha tsa tshedimosetso gore o ka bona kwa kae se se bapatsiwa (*dinomoro tsa mogala, aterese ya imeile, nomoro ya fekele*).

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

1. O akanya gore ke ka ntlha ya eng dipapatso tse, di le dikhutshwane thata?
 - Gore molaetsa o tthamalale.
2. Tshwaela ka tlhopho ya tiriso ya mmala mo papatsong ya ntlha.
 - Bontsho bo tsamaelana le lefifi.
3. Mokwadi o dirisitse lefoko lefe go ngokela modirisi mo papatsong ya 1?
 - Kgato (Ka ntlha ya fa e ka nna nnye e le mosola).
4. Papatso ya 1, e tlotlhetse botshelo jwa moamogedi wa tshedimosetso jang?
 - Go mo ruta go tsaya maikarabelo a go somarela motlakase.
5. Ke eng tota se se bapatsiwa mo papatsong ya 1?
 - Go tsaya maikarabelo mo tirisong ya motlakase.
6. Go ya ka papatso ya 2, o ungwelwa jang fa o le modirisi wa MTN?
 - O bona metsotso e o sa e dueleleng mo nakong e e beilweng.
7. Ke dikgato dife tse modirisi wa MTN a ka di latelang gore a tle a ungwelwe ka botlalo/ go gaisa?
 - O tshwanetse go ikwadisa.
8. Papatso ya 2 e totile baamogedi bafe ba tshedimosetso?
9. E totile badirisi ba MTN go itumelela ditirelo tsa yona. E totile gape le ba ba sa diriseng MTN go eletsa go ka nna badirisi gore ba tle ba itumelele tirelo e e sa duelelweng.

10. Maitlhommo a mokwadi ka go dirisa ditlhakakgolo ke afe?

- Ke go ngokela mmuisi go buisa molaetsa

Temana 2

Monna o ne a itatlhela mo nokeng go falosa botshelo jwa lesea le kgamiwa ke metsi. Fa a sena go dira tiro e ka matsetseleko ke fa a bona lesea la bobedi le wetse mo metsing le lona e bile le le mo kotsing ya go kgangwa ke metsi. O ne a boela mo metsing go mo falosa. O ne a setse a re o a repa fa a bona yo mongwe gape go mo falosa. Matshwenyego a gagwe a ne a le kgakala le go fela. Monna yo wa batho o ne a tlhola letsatsi lotlhe e le dika o kgatlhe. Mogopolo le maikutlo a ne a tlhomilwe fela mo go bolokeng matshelo a mašwa ntekwane go mosadi kwa leborogong o tlhoafetse go latlhela bana ba ka bongwe ka bongwe mo nokeng.

Go ya ka pegelo ya ga Prega Govender, bašwa ba gompiano ba ikgatholosa dibuka go tsema mo thobalanong e e sa sireletsegang. Thuto ka ga ditlamorago tsa se, e tletsetletse fela e wela mo ditsebeng tse di thibaneng. Bangwe ba bona ba itshwarelela ka go re ba ne ba sa itse gore ditlamorago e tla nna dife kgotsa kwa gaabo molekane wa bona ba ne ba bontsha ba kgatlhegelwa ke kgolagano ya lerato la bona. Bangwe ba wela mo bodibeng ka ntlha ya fa ba rekelwa diaparo, dijo, dimpho dingwe kgotsa ba isiwa sekolong ka dijanaga tsa mabaibai.

Botshelo jwa gago bo botlhokwa go gaisa tsotlhe tse. Tsaya taolo.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

1. Naya temana e, setlhogo.
 - Bana ba itemogela bosetlhogo jwa go bolawa ba santse ba le bannye.
2. Sekaseka seabe sa moanelwa wa monna le wa mosadi mo temaneng e, mme o tshwaele ka fa mongwe le mongwe wa bona a tlhagisiwang ka gone. Konosetsa ka go tlhagisa maikutlo a gago ka ga tlhagiso ya baanelwa ba ba mo temaneng e. Ditsibogelo tsa barutwana di tlile go farologana go ya ka bokao jo bo tlhagisiwang.
 - Moanelwa wa monna o tlhagisiwa jaaka mofalodisi fa wa mosadi e le motlolamolao. Se, ga se ka tshwanelo ka ntlha ya fa bobedi jo bo na le maikarabelo a go sireletsa le go godisa masea a bona.
3. Molaetsa wa temana e, ke ofe?
 - Molaetsa ke gore bosetlhogo jwa go ntsha mpa kgotsa go bolaya masea bo tshwanetse go fedisiwa.

› Tirwana ya 35

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 85

Mo tirwaneng e, go solofelwa gore barutwana ba tle ba kwale lekwalo go bobegakgang. Ba tlile go tsibogela lekwalo la ga Kenalemang Motlhabane mo tirwaneng ya 86.

1. Ba laele go kokoanya dikakanyo tse ba tla di dirisang kgatlhanong le ngongorego mo lekwalong le.
2. A ba boeletse dintlha tse ba di itseng ka fa go kwalelwa kgaso. Ba bua ka:
 - Kagego ya lekwalo go ba ditirelo tsa kgaso.
 - Setaele le rejisetara ya lekwalo.

3. Ba dirise dikakanyo tse ba di kokoantseng go kwala thulaganyetso ya lekwalo.
4. Kwa bofelong ba kwala ipaakanyetsokwalo ya lekwalo.

Maele

Lekwalo le le kwalelwang ba kgaso

Fa o kwalela ba kgaso o kwalela go morulaganyi wa lekwalodikgang kgotsa makasine fa o batla go tsibogela kgang e ba e phasaladitseng.

Rejisetara le setaele

- Setaele le rejisetara ke tsa mo maemong a a gagametseng.
- Dirisa tlotlofoko e e bontshang go gola, e seng puo ya kwa mebileng.
- Ela tlhoko maemo kgotsa ntlhakemo ya gago mo lekwalong.
- A ga o tseye letlhakore, a puo ya gago e ka tlhaloganngwa ke babuisi ba ba farologaneng ka bogolo leka ditiro tse ba di dirang, jj.? O seke wa dirisa mafoko a mantsi a a tlhagisang bokao bo le bongwe. Bogolo o ka totobatsa ntlha sentle ka bokhutshwane o sa dirise mafoko botlhaswa.

Popego

Kwala ditemana di ka nna pedi kgotsa tharo. Leka go latela popego e:

- Mo moleng wa ntlha kwala setlhogo sa athikele e o buang ka yona. Gone mo temaneng e ya ntlha tlhagisa kgang/bothata jwa gago ka bokhutshwane.
- Mo temaneng ya bobedi kwala dipolelwana di se kae go tshegetsatsa ntlhakemo ya gago.
- Konosetsa ka tshobokanyo ka go kwala mola o o tlhagisang kgang ya gago ka botlhale.

Kagego

Kwala aterese ya lekwalodikgang le ya gago ka dintlha tse di feletseng. Fa o sa batle gore leina la gago le phasaladiwe tlhagisa gore o batla go nna tlhokaina. O ka dirisa se se itsegeng jaaka *de nom de plume*, kgr, moagi yo o tshwenyegileng.

› Tirwana ya 36

Popegopuo le melawana ya tiriso Buka ya Morutwana tsebe 86

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go lebelela nyenyefatso ya leina le diphetogomodumo tse di itemogelwang go tswa kwa mophatong wa bolesomenngwe.

Tlhogo ya leina e fetoga fela fa leina le isiwa kwa bontsing mme fa le nyenyefadiwa ga e fetoge, se se fetogang ke kutu ya leina. Kutu e, e nyenyefadiwa ka go tlhomela setlhongwa “ana” kgotsa “nyana”. Fa o tlhomela setlhongwa “ana” go nna le phetogomodumo e e rileng. Phetogomodumoe, e laolwa ke dinoko tse mafoko a felelang ka tsona jaaka “bo” le “ng”, jj. mme fa o dirisa setlhongwa “nyana” ga go na phetogomodumo e e diragalang.

Tiriso ya setlhongwana “ana”, sekao:

Leina le le nyenyefadiwang	Nyenyefatso	Phetogomodumo	Leina la phetogomodumo
Molomo	Molongwana	m ⇒ ngw	Tengwanafatso
Legodu	Legotswana	d ⇒ tsw	Rinifatso
Bogobe	Bogojana	b ⇒ j	Kgalapatso

Dipotso le ditsibogelo

1. Maina/mafoko a a mo dipolelong tse di fa tlase ga a nyenyefadiwa ka tshwanelo. Buisa dipolelo ka kelotlhoko mme o anyenyefatse sentle ka setlhongwana “ana”. Morutabana o tla le kopa gore fa le feditse le letshwae ka sebedi, mme le siamise diphoso le be le tlhalose gore phoso e diragetse ka mokgwa mang.
 - a) Sebetwane ke kgosie e bogalana.
 - Bogajana
 - b) O ne a kopana le morafyana wa gagwe kwa kgotleng.
 - Moratshwana
 - c) Kgosi e ne e nna kwa setlhoengsa thabaana.
 - Thabana
 - d) Makaunyana a tikologo eo ba ne ba sa mo itse.
 - Makawana
 - e) Ditsebana tsa lekau di ne di katogile tlhogo.
 - Ditsejwana
 - f) Lekau la ga Nteseng le ne le na le molomoana e le mebedi.
 - Molongwana
 - g) Go ne ga tla nako ya gore Nteseng a tsewe.
 - Nakwana
2. Dirisa mafoko/maina otlhe a o a baakantseng jaana:
 - a) Kwala phetogomodumo e ethagelelang mo lefokong/leineng lengwe le lengwe le le baakantsweng.
 - Bogajana – l ⇒ j
 - Moratshwana – f ⇒ tsh
 - Thabana – Ga gona phetogomodumo.
 - Makawana – Ga go phetogomodumo.
 - Ditsejwana – b ⇒ jw
 - Molongwana – m ⇒ ngw
 - Nakwana – Ga go phetogomodumo.
 - b) Kwala leina la phetogomodumo e e diragetseng go ya ka leina/lefoko le le le baakantsweng.
 - l ⇒ j – kgalapatso
 - f ⇒ tsh- rinifatso
 - Thabaana ⇒ tshwaetsano
 - Makauana ⇒ tshwaetsano
 - b ⇒ jw- kgalapatso
 - m ⇒ ng – tengwanafatso
 - Nakoana ⇒ tshwaetsano

> Tirwana ya 37

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 88

Go reeletsa tshedimosetso e e kgethegileng.

Pele ga theetso

Bogole jwa mmele le jwa tlhaloganyo

1. Fa go ka diragala fore fa o tsoga moso mongwe wa iphitlhela o na le bogole mo mmeleng o ka reng?
2. Ditsibogelo di tlile go farologana. Morutwana yo mongwe a ka re; “Nka rwala matsogo mo tlhogong” /Nka rapela thata/Nka ipatla
3. Fa o rakana le motho yo o nang le bogole mo mmeleng o itshola jang? A o a retologa, o rotola matlho, o a gadimakaka o kgotlha yo o gaufi le wena kgotsa jang? Tlhalosa. A maitsholo a, a siame kgotsa jang?
4. Ditsibogelo tsa barutwana di tshwanetse go sekasekiwa. Ba lemose gore batho ba ba nang le bogole ga ba itlhophele go nna jalo le gore fa e ka bo e le bona ba ne ba tla eletsa gore batho ba itshole jang.

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go tsaya karolo mo dipuisanong tsa lekoko. Botsa dipotso tse di latelang, mme ba di tsibogele go ya ka maitemogelo a bona.

1. A o kile wa bogela dipuisano tsa lekoko mo thelebišeneng fa go ne go botsolotswa batho ka ga se ba se akanyang ka setlhogo se se rileng? A ba tlotle ka ga dipuisano tsa ditlhopho tse ba kileng ba di bogela mo thelebišeneng.
 - a) Go ne go buiwa ka eng?
 - Dipolotiki, thuto, bodumedi, setso, jj.
 - b) Tiro ya mmotsolotsi e ne e le efe?
 - Go fata matlhakore a mabedi go tthagisa le go tshegetsatsa dintlha le dintlhakemo tsa bona.
 - c) Tiro ya maloko a ditlhopho e ne e le efe?
 - Ba thusa batsayakarolo go kokoanya dintlha le go di tshegetsatsa. Ba ba naya dikao e bile ba ba thusa go bonela pele ditiragalo.
2. Rulaganyetsa le go tthagisa motlotlo wa dipuisano tsa lekoko ka ga setlhogo sa “Go nna le bogole ga se bokhutlo jwa lefatshe”.
 - Morutwana mongwe e nne mmotsolotsi.
 - Barutwana ba bangwe e ka nna maloko a ditlhopho tsa dipuisano.
 - Ditlhopho di tshwanetse go farologana ka dikakanyo. Mongwe e ka nna yo a ithutetseng tsa bodirediloago mme yo mongwe e ka nna motho fela yo o dumelang mo go reng batho ba ba nang le bogole ga ba a tshwanela go kopakopana le batho ba ba se nang bogole gotlhelele.

Dipotso le ditsibogelo

1. Laela barutwana go kwalololela sethalo se se latelang mo dibukeng.

Bogole jwa mo mmeleng	Dikgwetlho	Diphitlhelelo mo botshelong
1. CP	Go latlhegelwa ke tllhaeletsano ya methapo Puo e e bokoa Go ikgweetsa	Ke mmakgwebo Ke morotloetsi Mokaedimogolo kwa kgaisanong ya bommabontle Go bona lekwatotetla la go kgweetsa

2. Laela gore ba tseye dintlha tse di botlhokwa fa o boeletsa puiso.
3. Fa o konosetsa puiso naya barutwana newa tšhono ya go kwalela dikarabo mo sethalong.
5. Dipuisano tsa lekoko
Setlhogo: Go nna le bogole ga se bokhutlo jwa lefatshe.
4. Kopa barutwana go tsaya dintlha tse ba di kokoantseng pejana go di dirisa fa ba tsenela dipuisano tsa lekoko.
5. A ba rulaganye tshedimosetso sentle.
6. Go botlhokwa thata go ikatisetsa go tlhagisa ka go diragatsa fa pele ga batsadi kgotsa ditsala pele ba ka tlhagisa kwa phaposeng.

Dipuisano tsa lekoko/ditlhopho

Dipuisano tsa lekoko di diragala fa gare ga ditlhopho di le pedi mme go na le monnasetilo yo o tsamaisang dipuisano tse. Batsayakarolo ke maloko a le mararo mo setlhopheng sengwe le sengwe. Setlhopho se tlhagisa ntlhakemo ya sona. Fa monnasetilo a tsamaisa tiro o tshwanetse gobo a tshotse dipotso tse a tla di dirisang go kaela dipuisano ka tsona. Ga go a totobatswa e bile ga go laolelwe gore dibui di bue ka tatelano efe. Ka dinako dingwe e nna fela setlhopho sa batho ba ba kokoanang go buisanela ntlha e e rileng, gore naya tshedimosetso kgotsa go buisanela ditharabololo tsa bothata le fa e lo go buisana ka dintlha tse di amang. Se, se dirwa fa pele ga babogedi.

Mo tirwaneng e, barutwana ba tllile go ipaakanyetsa go tlhagisa dipuisano tsa lekoko.

1. Yo mongwe e tla nna monnasetilo.

Sekao sa dipuisano tsa lekoko

Monnasetilo: Dumelang bagaetsho, le amogetswe mo lenaneong la rona la Ipopeng. Setlhogo sa gompiano ke: “Bašwa ba na le ditšhono di le dintsi go itlhabolola mo botshelong fela ga ba di dirise. Re na le ditlhopho di le pedi. Se se tla buelelang setlhogo, le se se tla ganetsang. Pele re ka ya kgakala, ikitsiseng bareetsi.

Tiego: Dumelang bareetsi, leina la me ke Tiego Ntefang, yo ke Thapelo Mosime mme yole ke Modisaotsile Mogorosi. Re mo Mophatong wa Marematlou kwa sekolong se segolo sa I.R Lesolang. Ke itumelela go tsenela dipuisano.

Dipuo: Dumelang bareetsi, nna ke Dipuo Mogodiri go tswa kwa sekolong se segolo sa Thethe. Ke patilwe ke Kegomoditswe Maditse le Karabo Gaobonwe. Rotlhe re barutwana ba Marematlou.

- Monnasetilo:** Ke a leboga. Setlhogo ke seo, bagaetsho. Re akanya eng ka sona?
- Tiego:** Tshwaelo ya me ke gore ditšhono di teng, di dintsi di tlhoka fela gore mošwa a bule matlho, a di tlampurele ka tsoopedi. O tshwanetse go tswa mo legapeng le o leng mo go lona, o di latelele mme o tla thusega. Ga go ope yo o tla go tsholelang o ntse o pharame fa fatshe.
- Monnasetilo:** Wena Dipuo o di bona jang?
- Dipuo:** Nna ka re ga diyo, kgotsa ga di a lekana. O ka bona fela jaaka bašwa ba sasanka le mebila ba batla ditiro fela go se nko e e tswang lemina. Kwa bofelong bangwe ba bona ba tsena mo ditirong tsa botlhokatshebe etswe ba falotse Mophato wa Marematlou. Re sule, ga go tsholofelo epe.
- Thapelo:** Nnyaya tlhe, nna ke ganetsa sebui se se reng go itlhobogiwe. Ditlamelwana tsa pula di baakanngwa go sa le gale. Ba ba sasankang le mebila ba ne ba sa itse gore ba tla falola, le gore isagwe e ba tsholetse eng. Fa ba ka bo ba itsile, ba ka bo ba dirile dikopo tsa go tsenela duthuto tsa morago ga Mophato wa Marematlou. Fa o kopa ketleetso ya madi, o tshwanetse wa bo o ikwadisitse kwa setheong se o batlang go ya go ithuta kwa go sona pele. Jaanong bontsi jwa rona re emela gore re falole, mme re kopa madi a ketleetso le go ikwadisetsa dithuto go le thari.
- Monnasetilo:** Bagaetsho le utlwile gore ditlamelwana tsa pula di baakanngwa go sa le gale. Mme se se botlhokwa e le gore ditšhono di fitlhelelwe bonolo ke botlhe. Ke tla naya ba le babedi fela go garela puisano ya rona ya letsatsi.
- Dipuo:** A tshedimosetso yotlhe e go buiwang ka yona e fitlhelelwe ke botlhe, tota le ba kwa magaeng. Go nne le tekatekano ya didiriswa gore re netefatse fa bokamoso jwa bašwa botlhe bo tlhokomelwa. Ke a leboga.
- Tiego:** Tiego e tsala tatlhego. Ikgolaganyeng le mekgatlho ya bašwa ka go farologana go bona tshedimosetso. Lekau le le sa eteng le nyala kgaitsadia lona. A re tlogeng mo mebileng, re kokoteng kwa ditheong tse di farologaneng go kopa thuso. Mme re se kgaotse go batla. Mmatla kgomo kodumela o etse mfata sediba.

Ka nako ya theetso

A barutwana ba buise temana ba le mo ditlhopheng tsa bona. Fa ba feditse ba kope go buisa ka bongwe ka bongwe ba ntse ba botsa dipotso go tlhaloganya dintlha le mafoko a mašwa.

Ke rotloetswa ke botshelo ka kakaretso – Masingita Masuga

12 Phatwe 2010

Masingita Masuga o belegwe ka bogole jo bo bidiwang Cerebral Palsey (CP). Motho a ka belegwa ka bona, a ka nna le bona a ise a belegwe, a ka nna le bona fa a sena go belegwa kgotsa fa a ka gobala. CP ke bolwetse jo bo dirang gore tlhaeletsano ka puo e nne bokoa, le motsamao kgotsa tiriso ya diatla e nne bokoa ka ntlha ya bokoa mo methapong e e golaganeng le boko. Motho yo o nang le bogole jo bo jaana, ga se gore o repetlane dithwe.

Le fa dikgwetlho tse Masingita a lebaganeng le tsona di le dintsi jalo, ke motsamaisi mo kgwebong ya gagwe e e bidiwang Masingita Masuga Media. Mme yo, ke thotloetso e kgolo mo baneng ba dikolo, kwa dikerekeng le gongwe le gongwe kwa a rakanang le batho gone. Tiragalo nngwe e e tshwayang naletsana e, ke fa e ne e le mokaedimogolo kwa kgaisanong ya bo mmabontle e e tselwang fela ke batho ba ba nang le bogole (*Miss Confidence Beauty Pageant*).

Phitlhelelo ya gagwe e kgolo ke fa a ne a bona lekwatotetla la go kgweetsa ka 2006. Go ne ga mo tsaya dingwaga di le 8 gore a kgone go fitlhelela se, ka ntlha ya bothata jwa tlhaeletsano ya methapo e e amiwang ke CP. “Ga ke kgone go dirisa methapo ya matsogo le maoto sentle. Ke ne ka ikatisa thata gore ke kgone go kgweetsa. “Jaanong ke dira fela jalo, ke a ikgweeletsana.”

Botshelo ka kakaretso ke thotloetso mo go ene. “Ke dumela mo Modimong, le mo thatong ya gagwe.” A ke mafoko a gagwe.

Masingita o itemogetse dikgwetlho tse dintsi mo botshelong. Baetleetsi ba bangwe ba ne ba mo tlhanogela ka ntlha ya puo e e bokoa. Bangwe ba ne ba mmolelela mo matlhong gore mmabontle yo o nang le bogole a ka se tsewele kgwebo ya bona mosola. Mo dipuisanong ba bangwe ba ne ba mo felela pelo ba ithaya ba re tlhaloganyo ya gagwe e bonya fela jaaka puo ya gagwe. Masingita o ne a re: “Ke itemogela mathata a go tsewelela ka tiro e. Ke utlwa ke sa tsewe sentle ke baagi ba naga ya gaetsho ba ba bonang e le tshenyoo ya nako go etleetsa kgwebo ya motho yo o jaaka nna. Botshelo ga bo bonolo”

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga theetso

1. Ke ka ntlha ya eng Masingita a tsewa jaaka naletsana ya Mzansi?
 - Le fa a na le bogole, ke sekai se sentle mo bathong ba bo mme e bile ke morotloetsi.
2. Bogole jwa Cerebral Palsey bo tlholwa ke eng?
 - Motho o belegwa ka bona kgotsa a ka nna le bona morago ga kgobalo.
3. Masingita o ne a tsaya dingwaga di le robedi pele a ka bona lekwatotetla la go kgweetsa. Goreng go mo tsere lobaka jaana?
 - Ke ka ntlha ya fa methapo ya gagwe e le bokoa.
4. Ke thuto efe e o e ungwang ka botshelo jwa ga Masingita?
 - Sengwe le sengwe se kgonega fela fa o na le maikaelelo.
5. Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go neela puo ya thotloetso.
 - Dikarabo di tla farologana go ya ka bokgoni jwa barutwana.

> Tirwana ya 38

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 91

Pele ga puiso

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go tlhokotsa bokgoni jwa go sobokanya.

1. Ba laele go buisa ka go okola setlhangwa se se latelang go tlhaola ntlhakgolo mo temaneng nngwe le nngwe.

2. A ba gase matlho mo setlhangweng go batla mafoko a mašwa, morago ba batle bokao jwa ona. Ba rotloetse go dirisa Thanodi ya Setswana.
3. Ba laele go sobokanya setlhangwa ka mafoko a le 80–90. Tshobokanyo e tote dintlha tse:
 - Ke eng se se ngokelang kgatlhego ya go buisa setlhangwa se?
 - Dikakanyokgolo tse mokwadi a di tlhagisang ke dife?

Ka nako ya puiso

Tlhopha morutwana mongwe go buisa temana e. Ba tla e itumelela ka ntlha ya fa e bua ka motho ba mo itse.

Rhulani Baloyi, sekgantshwane sa tsa kgaso

1. Rhulani Baloyi, o belegetswe kwa motsaneng wa Elim gaufi le Louis Trichardt kwa porofenseng ya Limpopo. Ke mongwe wa bagasi ba lelaneo la Shift le le bontshiwang mo SABC1. Lenaneo le, le rotloetsa babogedi go tlhagisa maikutlo le dikakanyo tsa bona.
2. Go simolola kwa Mophatong wa ntlha a ntse a tsena sekolo sa batho ba ba nang le bofoku le ba ba nang le pono ka bontlhanngwe. Sekolo se, se ne se laolwa ke kereke ya Katoloki mme molao e ne e le go tsena kereke gabedi mo letsatsing le go rapela maitisiboa.
3. Kwa sekolong o ne a itumelela go botsolotsa barutabana le go buisetsa barutwana ka ene. O ne a dira ka natla ka ntlha ya fa a ne a batla go fetsa dithuto tsa gagwe. Le fa a ne a na le ditsala e ne e se motho yo o ratang go nna thata mo ditlhopheng. O ne a rata go dira a le esi, go itseela ditshwetso le go latela se maikutlo a gagwe a se mo kaelang.
4. “Ke ne ke se motho yo o ratang go dira se ba bangwe ba neng ba se dira, ke ne ke rata go itseela tselana ya me ke le esi. Dirutwa tse ke neng ke di rata thata ke Seesimane le Ditiragalo. Ke ne ke batla go nna morutabana ka letsatsi lengwe ka ntlha ya fa ke ne ke akanya gore barutabana ba itse dilo tsotlhe e bile ba na le maatla a go dira sengwe le sengwe. Ka gongwe ke ne ke akanya jalo ka ntlha ya fa mme le ntatemogolo e ne e le barutabana.”
5. Rhulani ke leitibolo mo baneng ba le baratara. Bontsi jwa nako o goletse kwa gaabo mmaagwe. Rhulani a re “Ntatemogolo o nthotloeditse gore ke nne se ke leng sona gompiano. Ke utlwa gore fa ke ne ke isiwa kwa sekolong se se nang le dihostele ke ne ke le dingwaga di le nne fela, nkoko o ne a sa rate sentle.” Ntatemogolo o ne a mmolelela gore ene le mme ba nkgolole ka ntlha ya fa go sa itse ope gore fa ke gola ke tlile go nna jang. O ne a dumela gore thuto ke lesedi e bile a batla gore ke ithute Seesimane go tswa mo go beng ba puo.
6. Rhulani o ne a ithutela dikirii ya *Bachelor of Arts* kwa Wits University; dirutwadigolo tsa gagwe e le Sociology, English le tsa Bodumedi. Morago ga foo o ne a wetsa dithuto tsa *Higher Education Diploma* go ya ka keletso ya ga mmaagwe fa a ne a gakolola gore a nne le phitlhelelo ya dithuto tse gore fa se a se ratileng pele e bong bogasi bo ka nna le mathatanyana a seke a phuagana, a ikaege ka dithuto tse dingwe. “Go itse mang gore ka letsatsi lengwe nka nna morutabana!” Nngwe ya diphitlhelelo tsa gagwe tse di kwa godimo ke fa jaaka mmegadikgang, a ne a bega ka ga mosomelwana o o

- neng wa fitlhelwa mo senotsididing mme badiri ba seno se seo ba se itumelele kgang e, ka jalo ba tsenya ngongorego kgatlhanong le ene. Tiragalo e e maswe e e kileng ya mo diragalela ke fa a ne a kgothosiwa go tlhometswe, ka nako e a neng a dira dikgang.
7. Rhulani o ne a amogela kabo ya go nna le bokgoni jwa dipuodintsi go tswa go ba PANSALB, kabo ya mosadi yo o fitlheletseng go le gontsi go tswa go lekwalodikgang la City Press/Rapport. Rhulani o na le maitemogelo a magolo mo go begeng ka ga ditiragalo tsa kwa kgotlatshekelo. O ne a re “ke ne ke itumelela tiro ya me mme babolai ba mogoso le babolai bangwe ba ne ba sa fetse go nkgakgamatsa. Ke ne ka gale ke leka go tlhaloganya gore ke eng se se ba tlhotlheletsang go dira se ba se dirileng.”
 8. Rhulani o rata go reetsa mmimo wa seAforika wa jazz. Mmino o a o ratang thata ke wa ga Oliver Mtukuzi, Thandiswa Mazwai le Hugh Masekela. Ka dinako dingwe o reetsa mmimo wa *reggae* o o opelwang ke Jimmy Cliff le Bob Marley. Go ya ka gore o ikutlwa jang o ka tshokane a reetsa mmimo wa *soul* morago ga letsatsi le le lee kwa tirong, a ka reetsa mmimo o o tlhodiang, o le lobelo mme o le monate. Fa go le Latshipi o reetsa mmimo wa Sedumedi.
 9. Rhulani ke motho yo o sa sweng ka boroko fa a robetse mme ga a rate go tsosiwa mo gare ga mpa ya bosigo go araba mogala. Fa batho ba tshwaela ka ga bofofu jwa gagwe, ba ithaya ba re ga a ba utlwe o tenega tota. O rata go ka eta go dikologa lefatshe. O setse a kile a ya kwa Australia le kwa Amerika mme o solofela fa ka letsatsi lengwe a tla etela kwa Caribbean, a tsenela Sejana sa kgwele ya Dinao Lefatshe kwa Brazil ka 2014 le go etela kwa Englane ka setlha sa selemo kwa go bona.
 10. Sengwe se a sa se rateng ka ga gagwe ke gore fa a bua ga a dikadike, o opa kgomo lenaka. Ka dinako dingwe fa a dira jalo o kgopisa batho ba bangwe. O akanya gore o tshwanetse go ithuta go didimala. Go palelwa ke sengwe mo botshelong le go tlhoka madi ke dingwe tse di tshosang Rhulani thata. Keletso ya gagwe ke gore ka letsatsi lengwe a boe a bone gape.
 11. Fa a bone nako ya go iketla o e dirisetsa go buisa. Buka e a e ratang thata ke “Yesterday I cried” e e kwadilweng ke Vansand. O itumelela gape go buisa dikwalo tsa ga John Gresham, Patricia Cornwell le James Peterson. Setshwantsho se a se ratang thata ke White Wedding. O rata go reetsa kanelo ka ga Ray Charles ka ntlha ya fa a ikamanya le ditiragalo tse dintsi tsa sona. Rhulani o rata gape le dikanelo tsa thelebišene mme o itumelela thata Isidingo ka e ama dintlha tsa dipatlisiso.
 12. Lenaneo la Shift le naya tšhono go buisanela dintlha tse di farologaneng, di akaretsa tsamaiso ya matlole, dikgwebopotlana, maatlafatso, boitekanelo, bojanala, tikologo, thekenoloji, botaki, botsweretsi, maele, botsadi, dintlha tsa bong, thuto, le tse dingwe tsa loago.

Dipotso tsa tlaleletso

Morago ga puiso

1. Naya batho ba le babedi ba e leng dikai tse dintle tsa batho ba ba nang le bogole, mme ba tswelletse mo botshelong. Tlhalosa gore ba rotloetsa jang bašwa.
 - Rhulani Baloyi ⇒ o na le bogole jwa bofoku mme o ikemetse mo botshelong e bile ke mogasi wa mananeo a sealemowa le thelebišene.
 - Masingita Masuga ⇒ o ikemetse, o dira sengwe le sengwe se se dirwang ke motho yo o itekanetseng, go akaretsa le go kgweetsa. O rotloetsa batho go se ikobonye. O ne a etelapele kgaisano ya bo mmabontle ya batho ba ba nang le bogole mo mmeleng.
2. Maikutlo a gago ka batho ba ba tlholang ba eme mo makopanelong a ditsela ba kopa madi ke afe?
 - Ba rata go tlhomogelwa pelo mme ba bangwe ba bona ba itekanetse mo mmeleng fa ba ka dirang. Ba ba nang le bogole ba tshwanetse go dira kopo ya madi a ketletso.
3. Go ya ka bogole jo Rhulani a nang le jona, ke dikgwetlho dife tse a lebagang le tsona letsatsi lengwe le lengwe?
 - Fa dilo di ka sutisiwa fa a tlwaetseng di nna teng.
 - Go kgweetsa sejanaga sa gagwe.
 - Go bona mebala e e farologaneng e mentle mme go sa kgonagale.
 - Go bona batho ba a buang le bona kgotsa ba a tsalanang le bona.
2. Sobokanya setlhangwa se ka mafoko a le 80–90. Tshobokanyo ya gago e tote dintlha tse:
 1. Ke eng se se ngokelang kgatlhegelo ya go buisa setlhangwa se?
 2. Dikakanyokgolo tse mokwadi a di tlhagisa ke dife?
Ditsibogelo tsa barutwana di tllile go farologana. Ba bangwe ba tla kgatlhegela go buisa ka ga Rhulani ka ntlha ya seabe sa gagwe mo ditirelong tsa kgaso. Ba bangwe ba tla kgatlhegela go itse gore o tshela jang fa a se mo tirong le gore o tswa mo lemoragong le le jang.

› Tirwana ya 39

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 94

Kopa barutwana go rulaganyetsa go tshwara dipotsotherisano. Jaaka mmotsolotsi, kwala dipotso di le 5 fela tse o tla di botsang kwa dipuisanong tsa lekoko fa go tla bo go buisanwa ka setlhogo “Ditshwanelo tsa botho mo bathong ba ba nang le bogole ga di a sireletsega”.

› Tirwana ya 40

Popegopuo le melawana ya tiriso

Buka ya Morutwana tsebe 94

Mo tirwaneng e, go tllile go lebelelwa tiriso ya leina.

1. Leina jaaka sediri sa polelo.
Sekao: Modise o ja bogobe.
Modise o dira tiro ya go ja, ka jalo ke sediri sa polelo.
2. Leina jaaka sedirwa sa polelo.
Sekao: Seyanokeng o rwele kgamelo.
Kgamelo ke sedirwa sa polelo ka gonne tiro e dirwa mo go yona.

3. Leina jaaka letiro la polelo.
Sekao: Jeso ke Morena.
 “Ke Morena” ke letiro la polelo.
4. Leina jaaka tlhalosi ya letiro la polelo.
 O geletse metsi ka kgamelo.
5. Leina jaaka tlhalosi ya felo.
 O tshetse metsi mo kgamelong.

Dipotso le ditsibogelo

1. A okanya gore leina ka mokgwa o le dirisitsweng mo dipolelwaneng tse di fa godimo go maleba kgotsa nyaya? Tshegetska ka lebaka.
2. Dirisa leina kgosi jaaka;
 - Sedirwa sa polelo.
 Kedibone o ketekile Kagiso ka mabole.
 - Letiro la polelo.
 O phela ka kagiso ke moo o bonang a salane le ene morago.
 - Tlhalosi ya felo.
 O tthola kwa go Kagiso.
 - Tlhalosi ya kopanelo.
 Molefe o ja le Kagiso.

Makgethi ke eng?

Makgethi ke mafoko a a dirisiwang go tlhalosa sediri le sedirwa. A re sekasekeng le go buisa temana e elatelang mme o e le tlhoko makgethi a a tlhagelelang mo go yona.

Dikolo tsa maloba di ne di farologana thata le tsa gompieno, **gongwe** e ne e le ka ntlha ya gore bana ba maloba ba ne ba tlotla mogolo **mongwe** le **mongwe** jaaka motsadi. Ngwana wa gompieno fa a romiwa pele a ka dumela, o lebelela gore ke motsadi ofe yo a mo romang. Fa gongwe e le motsadi yo o tsalanang le motsadi wa gagwe kgotsa a mo itse, o tla ya a ntse a ngodiega. Fa e le motsadi fela yo a sa mo itseng, o tla itirela **disele** fela mme a seke a diragatse thomo ya motsadi yoo. Ga gona **sepe** se bana ba gompieno ba se tsayang tsiya, tota le tsona dithuto **ope** ga a di ise tlhogong ka mokgwa o o tshwanetseng. Barutwana ba maloba ba ne ba itse gore fa ba neilwe tiro mme ba fitlhelwa ba sa dira **sepe**, ga bona e tla nna thabeng. Fa morutabana a mo otlhaile go ne go se na gope kwa a tla yang go tsenya ngongorego kwa teng. Ga go batsadi bape ba baneng ba ka utlwelela ditsiabadimo tse, mme se ba ne ba ka se dira e ne e le go mo okeletsa dithupa.

Popego ya makgethi

Sekaseka gape temana e e fagodimo mme o e le tlhoko makgethi a a dirisitsweng. Ela tlhoko popego ya ona. Ela tlhoko ditlhogo tse di ditrisitsweng jaaka:

Makgethi	Bongwe	Bontsi
Ope	Motho ope	Batho bape
Mongwe	Selo se ngwe	Dilo dingwe
Disele	Selo se sele	Dilo disele
Ofe	Motho ofe	Batho bafe
Efe	Ntlo e fe	Dintllo dife

Makgethi a kgaogantswe ka ditlhopha di le pedi. Go kgaoganya makgethi go ya ka ditlhopha go lebelelwa dikutu mme tsona di kgaogantswe jaana:

Setlhopha sa ntlha	Setlhopha sa bobedi
-ngwe	-sele
	-fe
	-pe

Setlhopha sa ntlha e leng **-ngwe**

Lekgethi/ bongwe	Lekgethi/ bontsi	Dikao	Ditlhopha tsa maina
Mongwe	Bangwe	Monna mongwe o fetile fa gae. (Bangwe)	Mo-Ba
Mongwe	Mengwe	O na le mosese mongwe o o rokilweng ke raggadi wa me. (Mengwe)	Mo-Me
Lengwe	Mangwe	Ka letsatsi lengwe ke ne ka rata go wela mo mosimeng. (Mangwe)	Le-Ma
Sengwe	Dingwe	Sejana sengwe sa tse ke di ratang se thubegile. (Dingwe)	Se-Di
Nngwe	Dingwe	Mosiami o tllabile nku nngwe e e nonneng. (dingwe)	N-Di
Longwe	Dingwe	Dikgabo di iphitlha ka fa morago ga lobota longwe kwa Mmakau. (dingwe)	Lo-Di
Bongwe	Mangwe	Bosigo bongwe Kedisaletse o ne a robala digoba a sa laela. (mangwe)	Bo-Ma
Gongwe	-	Mosekatsaabo o ile golo gongwe kwa makgoeng. (Gongwe)	Go-

Setlhopha sa bobedi e leng; **-fe, -pe le -sele**

(i)

kutu	Lekgethi/ bongwe	Lekgethi/ bontsi	Dikao	Ditlhopha tsa maina
-fe	Ofe	Bafe	Re boleletswe gore ke ofe yo o kgonang go gama dipodi. (Bafe)	Mo-Ba
	Ofe	Efe	O epile mosima ofe? (efe)	Mo-Me
	lefe	afe	O rokile letoitshi la gagwe ka lesela lefe? (afe)	Le-Ma
	sefe	dife	Ke selo sefe se bagolo ba neng ba rata go se dira fa bana ba gana go romiwa? (dife)	Se-Di
	efe	dife	Modisa o rekisitse nku efe? (dife)	N-Di
	lofe	afe	Kgomo e robegile lonaka lofe? (afe)	LO-DI
	bofe	afe	O jele bogobe bofe? (afe)	BO-MA

(ii)

Kutu	Lekgethi/ bongwe	Lekgethi/ bontsi	Dikao	Ditlhopha
-pe	Ope	bape	Ga go monna ope yoo nang le tlhologanyo yoo ka betelelang ngwana wa gagwe. (bape)	Mo-Ba
	Ope	epe	Ga go mosima ope o o thibegeditsweng. (epe)	Mo-Me
	Lepe	ape	Ga go lapa le le sa tlhaselwang. (ape)	Le-Ma
	Sepe	dipe	Go ne go sa tlhabiwa sepe ka lenyalo la ga Nthabiseng	Se-Di
	Epe	dipe	Ga gona le fa e le kgomo epe fa lapeng. (dipe)	N-Di
	Lope	dipe	Ga go logong lope lo lo ka besang molelo. (dipe)	Lo-Di
	Bope	ape	Ga go bope jo ba ka fitlholang ka jona. (ape)	Bo-Ma
	Gope	gope	Ga go gope kwa a kayang	Go

(iii)

Kutu	Lekgethi/ bongwe	Lekgethi/ bontsi	Dikao	Ditlhopha
-se	o sele	ba sele	Ke osele fela yo a neng a bua le nna	Mo-Ba
	o sele	e sele	O apere mosese o sele	Mo-Me
	le sele	a sele	Ba tlhatlhetse dipodi tsa me mo lesakeng le sele	Le-Ma
	se sele	di sele	Nkoko o nwa metsi ka sego se sele (di sele)	Se-Di
	e sele	di sele	Go tlhabilwe kgomo e sele	N-DI
	lo sele	di sele	Go fitlhetswe lonaka losele fa go ne go batliwa dibeela	Lo-Di
	bo sele	a sele	Ge ke rate fa Mosidi a ka nkapeela ka gore o apaya bogobe bo sele (asele)	Bo-Ma
	go sele	go sele	O ile golo go sele (gosele)	Go

Tiriso

Ga se gantsi makgethi a mabedi kgotsa go feta a dirisiwa mo polelong e le nngwe kwa ntle ga lekgethi le le tleng le ipoeletse jaaka **mongwe** le **mongwe**, lebaka ke gore bokao jwa o na bo a thulana sekao; mosimane mongwe ofe? Kgotsa, bogobe bosele bofe?

Makgethi gape a ka dirisiwa mmogo le dikarolo tse dingwe tsa puo jaaka matlhaodi, maamanyi le marui.

Matlhaodi: Mosimane mongwe **yo mo leele**.

Marui: Ntlo nngwe **ya bona** e kwa Manamakgoteng.

Maamanyi: moanna mongwe **yo o bosilo** o laile ntšwa.

Dipotso

- a) Nopola makgethi go tswa mo temaneng o a dirise mo dipolelong
- b) Kgaoganya makgethi a o sa tswang go a nopola ka ditlhophha tsa ona.
- c) A makgethi a ka dirisiwa mmogo mo dipolelong?
- d) Makgethi a ka diriswa le dikarolo dife tsa puo? Naya dikao go uya ka dikarolo tse o di umaki8leng.
- e) Mosola wa makgethi ke ofe?

Dikarabo

1. a) i) **Gongwe:** Rakgadi o nna golo gongwe kwa Magogwe
ii) **Mongwe:** Mosimane mongwe o ne a thusa mosadimogolo yo a neng a tsogetswe kgatlhanonong ke ntšwa ya moagisani wa gagwe
iii) **Ofe:** Ke mosetsana ofe yo e leng mmabontle wa naga?
Ke morogo ofe o o monate?
iv) **Disele:** Rapula o lwala bolwetse jwa tlhaganyo kajalo o bua dilo disele fela.
v) **Sepe:** O tlile a sa tshola sepe.
- b) Setlhophha sa:
 - i) Mongwe, gongwe
 - ii) Ofe, disele, sepe
- c) A thulana ka bokao fa a dirisiwa mo polelong e lenngwe
- d) i) **Letlhaodi:** Mosetsana mongwe yo mosetlha o tsenetse kgaisano ya bo mmabontle.
ii) **Leamanyi:** Kgomo nngwe e e tlhaga e sutlhile mo lesakeng.
iii) **Lerui:** O ne a tsamaya le mosimane mongwe wa gabu kwa marekelong.
- e) Ke go tlhaola sediri kgotsa sedirwa mo polelong.

Beke ya 11

> Tirwana ya 41

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 98

Go reeletsa tshedimosetso e e kgethegileng.

Pele ga theetso

Tlhophha mongwe go buisa temana e e latelang. Laela barutwana go reetsa ka tlhoafalo gore kwa bofelong ba kgone go tsibogela dipotso.

1. Seabe sa ga Cyril Ramaphosa mo dipolotiking tsa naga ke sefe?
 - E ne e le mokwaledi wa Cosatu.
 - O ne a tsaya karolo fa go ne go kwalwa Molaotheo wa Naga.
 - O ne a tsaya karolo mo dipuisanong tse di neng tsa isa kwa goreng naga ya rona e fetogele kwa tsamaisong e ntšhwa ke motlatsa moporesidente wa mokgatlho wa *African National Congress*.
2. Kwa ntle ga botshelo jwa sepolotiki, Ramaphosa o itsege ka eng gape?
 - Ke rakgwebo e bile ke mokaedimogolo mo dikgwebong di le mmalwa.

Ka nako ya theetso

Tshamekela barutwana kgatiso ya temana e e latelang.

Cyril Matamela Ramaphosa, rakgwebo wa MoAforikaborwa

Aforikaborwa, Ditirelo tsa madi le dikgwebo, Bolaodi jwa dipeeletso

Dintlha tsa mong:

Letsatsi la botsalo: 17-11-1952

Tokololo ya palamente mo pusong ya Aforikaborwa (1994–1996)

Ka dithuto, Cyril Ramaphosa ke ramolao. Fa a sena go wetsa dithuto tse tsa molao o ne a ya go nna mogakolodi wa tsa semolao wa Khansela ya Badiri Bosets'haba. E ne e le mokwaledimogolo wa mokgatlo wa African National Congress. O ne a itokolola semmuso mo tirong ya gagwe kwa palamenteng ka 1996. Ke mongwe wa Bakaedibagolo ba Lonmin, e bong setheo sa dikgwebo tsa meepo kwa UK. Kwa tshimologong ya 2011 Cyril Ramaphosa o ne a tsaya taolo mo botsamaising jwa dikgwebo tsa *McDonald's franchise* mo Aforikaborwa.

Dingwe tsa diphithlelo tsa gagwe:

Ramaphosa ke leloko la botsamaisi mo kgwebong ya Coca-Cola. O dira jaaka mogakolodi. Ke motho wa ntlha go nna motlatsamonnasetilo mo Khanseleng ya Dikgwebo tsa *Commonwealth*.

Ramaphosa ke mongwe wa batho ba ba neng ba le mo lekgotleng le le neng le rulaganyetsa go amogela ka 1990 fa rre Nelson Mandela a ne a gololwa kwa kgolegolong.

Ramaphosa o ne a akarediwa mo lekwalodikgangnye la Times ka 2007, le le gololwang ngwaga mongwe le mongwe, a akareditswe mo lenaaneng la banna le basadi ba le 100 ba e leng dikai tse di nnileng le seabe mo go fetoleng le go tlhabololeng lefatshe go lebeletswe maatla, talente kgotsa maitsholo a bona.

Ka 2004 o ne a tlhophiwa go nna motho wa bo 34 mo gare ga baagi ba ba 100 ba Aforikaborwa ba ba balelwang kwa maemong a a kwa godimo.

Ka 1982 ba ne ba simolola mokgatlo wa badiri ba kwa meepong. Ramaphosa o ne a etelela pele mokgatlo o o neng wa itsege ka *Mass Democratic Movement*.

Go tsere lobaka a sa tlhole a le matlhagatlhaga jalo mo dipolotiking fela, leina la gagwe le sa kgale mo ditemeng tsa ba bantsi. Ramaphosa o tlhophilwe go nna motlatsa – moporesidente wa Mokgatlo wa ANC ka 2012, mme go bonala a tla tswelela go nna motlatsa – moporesidente wa naga mo ditlhophong tsa kakaretso ka 2014.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga theetso

Araba dipotso:

Laela barutwana go kwalela tirwana e mo dibukeng tsa tirophaposi.

1. Naya diphithlelo di le NNE fela tsa ga Cyril Ramaphosa.
 - Ke leloko la batsamaisi mo kgwebong ya Coca-Cola.
 - Fa rre Nelson Mandela a ne a gololwa kwa kgolegolong, Ramaphosa ke mongwe wa batho ba ba neng ba le mo lekgotleng le le neng le rulaganyetsa go mo amogela ka 1990.

- Ke motho wa ntlha go nna motlatsamonnasetilo mo Khanseleng ya Dikgwebo tsa *Commonwealth*.
 - Ka 2004 o ne a tlhophiwa go nna motho wa bo 34 mo gare ga baagi ba ba 100 ba Aforikaborwa ba ba balelwang kwa maemong a a kwa godimo.
2. Ke dikgwebo dife tse Ramaphosa a leng mo go tsona? Naya e le nngwe fela.
 - Kgwebo ya Coca-Cola.
 3. Maitlhommo a mokwadi ka temana e ke afe?
 - Go rotloetsa bašwa le go ba lemosa gore mo botshelong ga o a tshwanela go ikanya tsela e le nngwe fela ya go tswelletsa botshelo. Tlhaloganyo ya gago e tshwanetse go bulegela dikakanyo tse dingwe. Cyril ke ramolao fela o mo dipolotiking e bile o na le dikgwebo. Fa dipone di tima ka fa letlhakoreng lengwe o sa ntse a na le tsholofelo ka fa go le lengwe.
 4. Ke mafoko afe a a tlhalosang ditiro/maemo a a farologaneng a ga Cyril Ramaphosa? Neela fela a le 3.
 - Botsamaisi.
 - Mogakolodi wa tsa semolao.
 - Mokwaledimogolo.
 - Motlatsa – mopresidente wa mokgatlho a ANC.
 5. Ponelopele ya gago ka ga botshelo jwa dipolotiki jwa ga Cyril Ramaphosa ke efe? (Dikarabo tsa barutwana di tla farologana.)
 - Go na le kgonagalo ya gore ka letsatsi lengwe, a etelele setšhaba jaaka mopresidente wa naga/
 - Gongwe fa a sa tsewe tsiya mo dipolotiking o tla boela kwa dikgwebong tsa gagwe go tswelletsa botshelo jwa kgwebo
 6. Kwala tatelano ya ditirgalo go tswa mo temaneng e o e neetsweng, o e kwale go ya ka dingwaga. Dirisa polelo e lenngwe fela go tlhalosa tiragalo. (Barutwana ba tla bona tshedimosetso mo temaneng. Sekaseka ditsibogelo tsa bona go ya ka gore di maleba jang).

› Tirwana ya 42

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 99

Puiso ya setlhangwa sa khathunu

Pele ga puiso

Laela barutwana go sekaseka puo e e dirisitsweng ke moanelwamogolo mo khathunung.

Ba laele gapego:

1. Buisa ka go okola tshedimosetso mo setshwantshong se ba se neetsweng go tlhaloganya gore khathunu e, e bua ka ga eng.
2. Jaanong a ba gase matlho mo setshwantshong go batla lefoko “segatamarukwana” morago ba neele bokao jwa lefoko le.
Ba kope go buisanela dipotso tse ba le mo ditlhopeng tsa bona.

Ka nako ya puiso

Laela barutwana go lebelela setshwantsho se se neetsweng ka leitlho la tshkatsheko.

Morago ga puiso

Dipotso le ditsibogelo

1. Bokao jo bo tlhagisiwang ke setshwantsho se ke bofe?
 - Gore babegakgang ga ba a amogelega mo kopanong eo.
2. Sebui se se tlhagisiwang ke mang?
 - Ke Julius Malema.
3. Naya khathunu e setlhogo.
 - Juju o tsena mo ntweng ya mafoko le bobegakgang.
 - Go tlhoka kgotlelelano ya semorafe.
 - Mmegadikgang o kobiwa jaaka ntšwa kwa kopanong.
4. Sekaseka mafoko a sebui. Tshwaela ka puo e a e dirisitseng mme o tshegetse karabo ya gago ka lebaka.
 - Puo ya lenyatso. Fa o raya motho o re ke segatamarukgwana o a be o mo kaya fa e le dišaše a sena kitso ya sepe e bile a nyatsega.
 - Puo ya tshotlo. Mmegadikgang o sotliwa ka mafoko a gore ke segatamarukgwana.
5. Ke ponagalo efe ya moanelwa, e e feteleditsweng mo setshwantshong? Goreng go ntse jalo?
 1. Ke dithama di feteleditswe ka bogolo go kaya fa a ja sentle e bile a nonne.
 2. Mafoko a moanelwa yo, a tlhagisa eng ka ga gagwe le ka ga motho yo a buang le ene?
 3. Mafoko a moanelwa a tlhagisa fa a sa rate tirisano kgotsa tlhaeletsano le moanelwa yo a mo kgesang. / Ba na le lemorago le le farologaneng la sepolotiki.
 4. Ke mafoko afe go tswa mo mafokong a a kwadilweng mo dipuduleng a bontshang fa moanelwa a bontsha lenyatso?
 5. Fa a re yo a buang le ena ke sematla e bile ga a tlhabologa.
6. Fa o kabo o le mo ditlhakong tsa motho yo go buiwang le ene, tsibogelo ya gago e ne e tla nna efe?
7. Ke ne ke tla emelela ka tswa ka tsamaya / ke ne ke tla mo ikgatholosa ka dira tiro ya me / Ke ne ke tla mmiletsa sepodisi.

› Tirwana ya 43

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 101

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go tlhopha, go sekaseka le go tlhotlhomisa dintlha. Laela barutwana go lebelela ditshwantsho, morago ba tlhophe moanelwa a le mongwe fela, ba dire dipatlisiso ka ga gagwe go kgobokanya dintlha tse ba tla di dirisang go kwalela ditsala tsa bona. Ba kope gore mo lekwalong le, ba lotlegele ditsala tsa bona ka fa moanelwa yo ba mo tlhophileng e leng thotloetso ka teng mo botshelong jwa bona.

› Tirwana ya 44

Popegopuo le melawana ya tiriso

Buka ya Morutwana tsebe 102

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go ithuta ka ga:

Maadingwa

Maadingwa ke maina a a adimilweng go tswa mo dipuong tse dingwe. Maina a, a wela mo ditlhopheng tse di farologaneng tsa maina jaaka:

Stoof ➔ Setofo ➔ Ditofo

Broek ➔ Borukgwe ➔ Marukgwe

Ba laele go buisa temana e e ka ga Rhulani Baloyi. (Tirwana 38), morago ba ntshe maadingwa go tswa mo temaneng e. Neela a le mararo fela.

- Sekolo
- Dihosetele
- Porofense
- Thekenoloji
- Katoloki
- Dikirii

Go ipaakanyetswa ditlhatlho

Ditirwana tsa tlhatlho e e tlhomameng:

- **Tiro 1:** Sekao sa tiro ya molomo.
- **Tiro 2:** Sekao sa tiro ya go kwala tlhamo.
- **Tiro 3:** Sekao sa go kwala setlhangwa sa tirisano.
- **Tiro 4:** Sekao sa tiro ya puo e e ipaakanyeditsweng/e e sa ipaakanyediwang.
- **Tiro 5:** Sekao sa tiro ya tekatlhaloganyo, tirisopuo le tshobokanyo.

Tiro ya 1

Tiro ya molomo: Go reeletsa go tlhaloganya

(20)

Buisetsa barutwana leboko "Bathai ba nkwe" R D Molefe. Leboko le, ga le yo mo bukeng ya morutwana. Ba laele go reetsa ka tlhoafalo, morago ba ipuisetse dipotso tse di tla latelang.

Bathai ba nkwe

R.D. Molefe

1. Mphe tshipi ke ye go thaya-tilodi,
2. Ke fitlhetse matubako kwa seffing,
3. Motlhala wa nkwe ga o tshwane le wa phiri,
4. Badisa ba o itse ba sa o rutwa,
5. O tshwana le wa tshetlha mogale wa dikgwa,
6. E e reng e gaotse go bonale fela,
7. Le dikgomo o bone di bula tsothle,
8. Di gana go o tlela tsa ya kgakala.
9. Fa o thaya nkwe o e thaya Sesarwa,
10. O tle o e tshware oto la morago,
11. E re e tlola e seke ya tsapoga,
12. Ka la pele e ka tla ya go tsietsa,
13. Wa utlwa e setse e go dutse godimo,
14. E setse e go kama le ka dinala.

- Boeletsa puiso ya leboko leo gape mme fa o dira jalo barutwana bona ba itseele dintlha tse di tla ba tswelang mosola fa ba araba dipotso.
- Fa o buisa lwa boraro, ba kope go araba dipotso tse di neetsweng. Ba kwalele dikarabo mo dibukeng.
- Fa o buisa lwa bofelo, ba reetse sentle mme ba ete ba baakanya dikarabo tse ba neng ba sa di nepa.

Dipotso

1. Tshwaela ka ponagalokgolo ya leboko le, o lebeletse mofuta wa lona.
 - Ponagalokgolo ya leboko le, ke sonete ka ntlha ya fa le na le mela e le 14. (2)
2. Leboko le, le bua ka eng? Mafoko a karabo ya gago a seke a feta 10.
 - Le tlhalosa matlhale le mokgwa wa go tshwara nkwe. (2)

3. Go dirisitswe puo ya botshwantshi mo temeng ya 1–5, e tlaole o bo o tthalose gore ke ka ntlha ya eng e dirisitswe.
 - Motlhala wa nkwe ga o tshwane le wa phiri. (2)
 - Mmoki o tthalosa ka fa go seng bonolo ka teng go farologanya motlhala wa nkwe le wa phiri. (4)
4. Go tswa mo puisong ya leboko le, ke mafoko afe a a nang le bokao jo bo tshwanang le jwa a a neetsweng fa tlase fa:
 - Nkwe ➔ Tilodi (2)
 - Tau ➔ Tshetlha (2)
5. Tthalosa, o bo o neye sekao sa tlogelo mo lebokong le.
 - Tlogelo. Ke fa go tlogetswe kgotsa go tlotse noko kgotsa tlhaka nngwe mo lefokong. Sekao “oto” mo boemong jwa leoto. (2)
6. Ke maikutlo afe a a tlhagisiwang ke mmoki?
 - Mmoki o tlhagisa maikutlo a poifo. O boifa gore fa nkwe e ka mo tlolela, e ka mo ngapa. (2)
7. A Sonete ya Sentariana e farologana jang le ya ga Shakespeare?
 - Sonete ya ga Shakespeare agiwa ke ditemana di le tharo, nngwe le nngwe e na le mela e le 4, fa sonete ya sentariana e agiwa ke ditemana di le pedi, ya ntlha e na le mela e le 8 mme ya bobedi e na le mela e le 4. (2)

Tiro ya 2

Go kwala: Tlhamo

(50)

Naya barutwana ditlhogo tse 4 tse di latelang mme o ba laele go tlhopha se le sengwe go kwala tlhamo ya kanelo:

Ditlhogo tsa ditlhamo:

1. Thebolelo ya ditirelo.
2. Khumo le lehuma di lala mmogo.
3. Ngwana fa a lelela legodi ...
4. Kgetse ya tsie e kgonwa ka go tshwaraganelwa.

Dira tse/ela tlhoko tse di latelang ka tiro e o e kwadileng:

1. Kwala ipaakanyetsokwalo ya ntlha mme o e tlhotlhe diphoso.
2. Kwala ipaakanyetsokwalo ya bobedi mme o baakanye gotlhe fa gosa nnang sentle gona. Fa go santse go na le diphosonyana, kwala setlhangwa sa bófelo se se phepa mme o se neele morutabana go se tshwaya. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a le 250–300.
3. Netefatsa gore o naya morutabana tiro yotlhe ya gago.

KGOTSA

Barutwana ba ka dirisa nngwe ya ditshwantsho tse di latelang go kwala tlhamo. Ba simolole tlhamo ka go e naya setlhogo:

Tiro ya 3

Go kwala: Setlhangwa sa tirisano

(20)

Morutabana o tla go naya ditlhogo di le nne. Tlhophisa se le sengwe go ya ka mofutakwalo o o neetsweng.

1. Thala thulaganyetso go ya ka setlhogo se o se tlhophileng le mofutakwalo o o tlhophileng.
2. Kwala ipaakanyetsokwalo ya ntlha, mme o e tlhotlhe diphoso.
3. Kwala ipaakanyetsokwalo ya bobedi mme o baakanye fa go sokameng gone. Boleele jwa sekwalwa e nne mafoko a le 120–150.
4. Netefatsa gore barutwana ba go naya tiro yotlhe.

Ditlhogo tse di ka neelwang barutwana:

1. Kwalela ntsalao yo o nnang kwa motsesetoropong lekwalo go mo laletsa go tla go jela malatsi a boikhutso kwa ga lona kwa magaeng. Mo tlhalosetse ka ga botlhokwa jwa go somarela setso mme o mo kaele ka fa le tlileng go dira ka gone go netefatsa fa le ene a tshegetsa ngwao.
2. Kwala puisano fa gare ga gago le malomaago fa a ne a go ruta ditsamaiso tsa go tlhaba kgomo.
3. Kwala tlhamo ka setlhogo: Kgomo ga e nke e ntsha boloko jotlhe.

Tiro ya 4

Tiro ya puo: Puo e e ipaakanyeditsweng/e e sa ipaakanyediwang

(20)

Mo tirwaneng e, go solofelwa gore o tlhophe fa gare ga ditirwana tse pedi tse di neetsweng.

A. Puo e e sa ipaakanyediwang

(20)

Morutabana wa gago o tla go naya setlhogo se o tla buang ka sona. O tlile go newa fela metsotso e le 5 go ipaakanyetsa go tlhagisa puo.

Maele

- Diteng.
- Segalo.
- Bokgoni jwa go bua le go tlhagisa.
- Temogo ya tiriso ya puo ka matsetseleko.

Ditlhogo

1. Motshegakgarebe.
2. Phokojwe ya tshela molapo ke ntšwanyana.
3. Re ka boela kwa ga Lowe.
4. Kgomo mogobeng e wetswa ke namane.

KGOTSA

B. Puo e e ipaakanyeditsweng

(20)

Tlhophisa nngwe ya ditlhogo tse di latelang go neela puo e e ipaakanyeditsweng.

Ditlhogo

1. Lore lo ojwa le sa le metsi.
2. Tlhotsa pele ga se eswa pele.
3. Setsetse se bolawa ke namane.
4. Ntšwanyana e bonwa mabotobotong.

- Ipaakanye, itlhokotse gore ka letsatsi le le beilweng o kgone go buisetsa barutwana botlhe ka tshosologo.
- O tlile go neelwa fela metsotso e le 3 go buisa.
- Tiro ya gago e tlile go lekanyetswa ka ruboriki e morutabana a tla e go neelang.

Tiro ya 5

Teko 1: Tekatthaloganyo le tiriso ya puo, le tshobokanyo

KGOTSA

Dikwalo: Dipotso tse dikhutshwane / tse di telele (tlhamo ya dikwalo).

Temoso ka ga bolwetse jwa tlhaloganyo

O se tshege fa di ja mme ...

Bolwetse jwa tlhaloganyo bo tletsetletse, e bile go le gantsi balwetse ba teng o fitlhele ba sa bonwa ke dingaka go netefatsa fa ba lwala. Mokgatlho wa Lefatshe wa Boitekanelo o kabakanyetsa gore bokana ka dimmilione di le 450 tsa batho mo lefatsheng bo lwala bolwetse jwa tlhaloganyo. Ditlhotlhomiso di bontsha gore go kgoberega tlhaloganyo go lere ditlamorago di le dintsi mo ikonoming ya naga le mo bathong ka kakaretso.

Go ya ka Lefapha la tsa Boitekanelo, palo ya baagi ba Aforikaborwa fa gare ga 1% le 3% ba na le kgonagalo ya go tshwarwa ke bolwetse jo bosetlhogo mo batho ba ka feletsang ba intsha dikgobalo ka bo bona.

Matshwao a temoso

Batho ba bantsi ba dumela gore bolwetse jwa tlhaloganyo ke bolwetse fela jo ka sewelo bo ka tlaselang motho yo mongwe fela yo o kwa kgakala le bona. Bolwetse jo, bo tlwaelegile. Go le gantsi malapa fa a tlaselwa ke bolwetse jo, ba a bo ba sa ipaakanyetsa go tsweletsa botshelo le motho yo o jang ditlhare ka meno. Re tshwenyega thata gore batho ba tla reng ka maemo a o leng mo go ona. Dintlha tse di latelang di botlhokwa thata fa go le mongwe fa gae yo o amilweng ke bowetse jo:

Bolwetse jwa tlhaloganyo bo ka tlhola kgoberego ya dikakanyo kgotsa maitsholo le go retelelwa ke go arabela ditlhokego kgotsa go tsibogela ditsamaiso tse di bonolo. Bo itlhagisa jaaka kgatelelo e e tseneletseng ya maikutlo, go nna le thulano ya maikutlo le go nna mo lefatsheng la ditoro, go fetofetoga ga maikutlo kgotsa maitsholo a a tlwaelegileng go go sa lebelelwang, go fetoga ga mekgwa ya tlwaelo kgotsa go ikgonara o sa batle go kopana le batho.

Balwetse ba tlhaloganyo a golannngwa le kgatelelo e e tebileng ya maikutlo e e tlholwang ke maemo a motho a iphitlhelang a le mo go ona kgotsa fa motho a diragalelwa ke ditiragalo tse dintsi tse di botlhoko ka tatelano mo nakong e khutshwane.

O ka tswelela jang ka botshelo?

Amogela maikutlo a gago. O seke wa a gatelela. Amogela gore mogaeno o na le bothata jo, mme fa go le jalo:

- Batla tshedimosetso ka ga bolwetse jo.
- Bua le bo mankge ba tsa pholo

O ka dira jang ka maitsholo a a sa tlwaelegang?

1. Go le gantsi molwetse wa tlhaloganyo o lemogiwa bonolo ka maitsholo. A ka didimala thata, a nna a ale esi a sa batle ope.
2. A ka thubega ka selelo go sa re sepe
3. A ka nna le ketsaetsego e kgolo kgotsa a bontshe tšhakgalo e e tseneletseng.
4. Bangwe ba bona le fa ba setse ba nole melemo ba bontsha maitsholo a e seng a setho, a a sa amogelesegeng. Fa lo le mo gare ga batho, maitsholo a ka goreletsa maemo kgotsa ditsamaiso mme ga a bonolo go ka amogelesega. Gangwe le gape fa lo ile ngakeng mo tlhalosetse ka botlalo ka ga maitsholo a. Botsa dipotso mme o reetse sentle gore o tle o kgone go naya tshegetso e e maleba.

Tshegetso:

Fa go kgonega, tshegetso go tswa kwa ditsaleng le mo malokong a tshika e a tlhokega. Fa o ketefalelwa ke go bua ka ga bothata jo le mongwe, batla makgotlana a dithuto tsa tshegetso kwa o tla kgonang go bua ka phuthologo gone ka ntlha ya fa batho ba ba yang koo ba na le maitemogelo a a tshwanang le a gago.

Matshwao a temoso mo bagolong:

1. Go tlhakatlhakana tlhaloganyo/Go tlhakatlhakanya dikgetse.
2. Go nna lobaka o itemogela kgatelelo ya maikutlo.
3. Letshogo le le feteletseng.
4. Diphetogo mo go jeng kgotsa mo go robaleng ga motho.
5. Go etegela ga go retelelwa ke go mekamekana le mathata kgotsa ditiro tse di rileng
6. Kgatelelo ya maikutlo, go le gantsi ke yona e dirang gore batho ba se ye kwa ditirong. Ga go a totobala gore tota bolwetse jo, bo tlholwa ke eng, fela ditlhotlhomiso di paka gore batho ba bantsi ba ba lwalang mo tlhogong ba a bo ba goditse golo gongwe mo lesikeng kgotsa e ka nna se, se kopane le dintlha tsa maikutlo le tikologo e ba nnang mo go yona. Kgwedi ya Phukwi ke kgwedi ya go bolotsa letsholotemoso ka ga bolwetse jwa tlhaloganyo. O rotloetswa go tsaya taolo ya botshelo jwa gago, o tlhokomele boitekanelo jwa gago.
7. Dikgakololo tse di latelang di thusa gore o nne o ritibaditse maikutlo ka gale gore boitekanelo jwa gago bo siame.
8. Netefatsa gore o ja sentle dijo tse di siameng ka tekatekano e bile o nwa metsi a mantsi.
9. Nnotagi le diritibatsi ga di a go siamela. Di senya dithwe tsa mmele le tlhaloganyo.
10. Ikatisetse tlhagiso ka gale.
11. Fa o iketlile o repe o ntse o akanya dikakanyo tse di edileng go fokotsa kgotsa go thibela kgatelelo ya dikakanyo.
12. Lebelela botshelo ka leitlho le le siameng. Nna le tsholofelo mme o seke wa tlhola o itiile ka dilo tse di diragetseng bogologolo.
13. Itlote e bile o ikamogele. O seke wa ikobonya. Go itlotla le go ikamogela ke fa o kgona go tlhagisa dikakanyo tsa gago o sa boife sepe.
14. Tsaya nako go iteba, le go lebelela dikgatlhegelo tsa gago.
15. Tlhokomela kemo ya gago ya tlhaloganyo. Fa o dira se, o tla ungwelwa.

Dipotso le ditsibogelo

1. Ke mathata afe a molwetse yo wa tlhaloganyo a ka a ttholang kgotsa a ka a itemogelang?
 - A ka intsha dikgobalo.
 - Go sa ye tirong ga gagwe go lera ikonomi ya naga kwa tlase.
2. Go tshwanetse ga dirwa eng ka molwetse wa tlhaloganyo?
 - O tshwanetse go tlhokomelwa le go isiwa ngakeng.
 - Fa a bontsha gore o kotsi mo go ene le mo bathong ba bangwe, o tshwanetse go nna kwa bookelong.
3. A molwetse wa tlhaloganyo o na le ditshwanelo tsa botho kgotsa nnyaya? Tlhalosa.
 - Ee, molwetse wa tlhaloganyo ke motho, ka jalo o na le tetla yotlhe ya gore go lebelelwe ditshwanelo tsa gagwe jaaka motho.
4. Mokwadi fa a re bolwetse jwa tlhaloganyo bo tletsetletse o raya jang?
 - O raya gore bo atile kgotsa bo bontsi.
5. O akanya gore kgatelelo ya maikutlo kgotsa segotsa ke tsona di lereng bolwetse jwa tlhogo. Tshegetsa.
 - Ee, kgatelelo ya maikutlo e e masisi e dira gore tlhaloganyo ya motho e kgoberege mme e iphetole bolwetse jwa tlhaloganyo/ tlhogo.
 - Nako nngwe o fitlhela lapa lengwe le ratiwa ke bolwetse jo, ka jalo ke a dumela gore bo lerwe ke segotsa.
6. Naya dintlha di le pedi tse o akanyang gore di ka thusa mo go thibeleng bolwetse jwa tlhogo. Netefatsa gore o ja sentle dijo tse di siameng ka tekatekano e bile o nwa metsi a mantsi (tlhopha di lepedi.)
 - Nnotagi le diritibatsi ga di a go siamela. Di senya dithwe tsa mmele le tlhaloganyo.
 - Ikatisetse tlhagiso ka gale.
 - Fa o kwaile o repe o ntse o akanya dikakanyo tse di edileng go fokotsa kgotsa go thibela kgatelelo ya dikakanyo.
 - Lebelela botshelo ka leitlho le le siameng. Nna le tsholofelo mme o seke wa tlhola o itiile ka dilo tse di diragetseng bogologolo.
 - Itlotle e bile o ikamogele. O seke wa ikobonya. Go itlotla le go ikamogela ke fa o kgona go tlhagisa dikakanyo tsa gago o sa boife sepe.
 - Tsaya nako go iteba, le go lebelela dikgatlhegelo tsa gago.
 - Tlhokomela kemo ya gago ya tlhaloganyo.
7. Maitemogelo/kitso ya gago ka balwetse ba tlhaloganyo ke efe?
 - Bontsi jwa bona bo kaila le mebila ka ntlha ya go tlhoka tlhokomelo.
 - Go na le ba ba kotsi mme ba bangwe ba bogale.
 - Bo setlhogo e bile bo a sotla ka gonne o fitlhela motho a ne a tshela botshelo jo bo manobonobo kgotsa jo bo edileng fela fa bolwetse jo bo ka mo kgorogela e nna matlhotlhapelo.
 - Bo batla motho yo o seng bofitlha mme a kgona go tlhagisa maikutlo a gagwe fa a kgoberegile gore a tle a bone thuso jaaka ya go sidilwa maikutlo kgotsa thuso ya mothale mongwe fela.
8. Sekaseka setshwantsho se se neetsweng.
 - Go bontsha sentle gore tlhaloganyo ya mosadi yo o mo setshwantshong ga e a iketla. Go bonala a sa itse le kwa a yang gone, e bile a lapile. Se se tshwenyang ke gore o belege ngwana mme botshelo jwa ngwana bo ka nna mo kotsing.

9. Tlhalosa gore ke karolopuo efe e e dirisitsweng mo go “mokgatlho wa lefatshe”.
- Lerui
 - Feleletsa seane se se latelang:
 - O se tshege fa di ja mme ...
 - O se tshege fa di ja mme o tla lela fa di ja mmago

(12)

Feleletsa sethalo se se latelang mme o tlatse ka tshedimosetso e e maleba.

Leina	Mofuta	Bongwe	Bontsi	Setlhopha
Boitekanelo	Leinakgopolo	Boitekanelo	Boitekanelo	Bo-Ma
Mokgatlho	Leinagotlhe	Mokgatlho	Mekgatlo	Mo-Me
Ngaka	Leinagotlhe	Ngaka	Dingaka	N-Di
Tsholofelo	Leinaina/ leinatota	Tsholofelo	Botsholofelo	Mo-Ba
Baagi	Leinaletswa	Moagi	Baagi	Mo-Ba

(20)

Buisa temana e e latelang morago o e sobokanye. Boleele jwa temana e e sobokantsweng e nne mafoko a a 80–90.

Mafelo a boditshabatshaba a tshomarelo ya ngwao le setso

Lefelo la tshomarelo ya setso ke tlhagisomaikutlo ya mokgwa wa baagi wa botshelo jaaka bo tshwanetse go fetisiwa go tswa mo lesikeng go ya go le lengwe le le latelang. Mokgwa o, wa botshelo o akaretsa ditlwaelo, maitsholo, mafelo, didiriswa, ngwao le tiriso ya puo ya maele le diane. Dingwe tsa dilo tse, di umakilweng ke tse di sa tshwarengeng jaaka dikanelo tsa setso, dikanelo tsa molomo le tshomarelo ya puo. Dilo tse, di ne di ikgatholositse lobaka, mme ga se bogologolo bathai ba melao ba ne ba lemoga botlhokwa jwa tshomarelo ya setso le ngwao mo nageng e e humileng kgotsa e e sa itsholelang. Gajaana le baeteledipele ba dipolotiki ba setse ba lemoga gore setso le ngwao di ka nna le seabe se segolo mo tharabololong ya kgotlang.

Dikgato tsa ga Matsieng

Dikgato tsa ga Matsieng di bonwa 35km go tswa kwa Gaborone. Lefelo le, le ne la kanwa go nna lefelo la tshomarelo ya setso ka 1971.

Bogologolotala lefelo le, le ne le nna Basarwa mme bangwe ba dumela fa dikgato tse e le ditiro tsa botaki tsa Basarwa bao, fa ba bangwe bona ba dumela fa e le dikgato tsa boammaruri tsa ga Matsieng yo e neng e le mongwe wa badimo ba Batswana. Matsieng o ne a gata foo ka nako e majwe a neng a santse a tobetsega. Gaufi le lefelo le, go mosima o go dumelwang fa Matsieng a ne a tswa mo go one. Mosima o, o dimmitara di le nne mme o tletse metsi. Mo lefelong le, go ne go direlwa ditiro tsa setso gone. Kwa ntle ga tse, go matshwao a mangwe gape a balatedi ba ga Matsieng le dipologolo kgotsa leruo la bona go tshwaya botshelo jwa bogologolo. Dikgato tsa ga Matsieng, ke lefelo le le botlhokwa mo historing ya Batswana, ka jalo ke lengwe la mafelo a tshomarelo ya setso.

Mafelo a a botlhokwa mo go rona le mo lefatsheng ka kakaretso:

Go na le mafelo mangwe mo polaneteng ya lefatshe a a kgethegileng e bile a le botlhokwa mo bathong ka go farologana. Mafelo a, a tsewa a le

botlhokwa ka ntlha ya mabaka a a farologaneng. A ka tswa a le mantle, a le botlhokwa go ya ka dintlha tsa bo rrasaense kgotsa a re gopotsa tiragalo e e rileng, e e setseng e fetile. Ka go dira mafelo a, mafelo a boditšhabatšhaba a tshomarelo ya setso le ngwao re ka a itumelela mme ra a tshola sentle a babalesegile, re a somarelela dikokomane tsa rona.

Boleng jwa mafelo go ya ka setso, tiragalo le boleng fela jwa tlhago. Lefelo le le nang le boleng jwa tshomarelo ya setso le ngwao ke lefelo le lekgethegileng go ya ka baagi ba koo. Re kgona go bona gore batho ba bogologolo e ne e le batho ba ba ntseng jang, go tswa mo majweng a a takilweng, mo ditshwantshong, difikantsweng le dikagong tsa mantlo a ba neng ba nna mo go ona. Tshedimosetso e, e re kaela gore ke eng se se neng se le botlhokwa mo go bona le gore ba ne baakanya jang ka tikologo ya bona. Mafelo a, ke mafelo a a jaaka ditoropo tsa bogologolo tsa Djenne kwa Mali le Mausoleum kwa China.

Kwa mafelong a a humileng ka ngwaoboswa ya ditiragalo re bona bosupi jwa gore go nnile le sengwe se se neng sa fetola matshele a batho ba bantsi. Mafelo a, a dira jaaka segopotso sa batho le ditiragalo tse di botlhokwa mo kgolong ya histori ya lefatshe. Dikao tsa mafelo a, ke *Great Zimbabwe National Monument* le tshimo ya diphiramiti e e tlogang kwa Giza e fitlha kwa Dashur. Mafelo a a humileng ka boleng jwa tlhago ke a a ngokelang, a a bontshang bontle jwa tlhago fa bo ise bo senngwe ke motho ka go re o lere ditlhabololo. Mafelo a a re bontshang gore bogologolo lefatshe le ne le ntse jang pele ga fa go agiwa ditsela, dijanaga, madirelo, difofane le meepo. Dikao ke *Great Barrier* kwa Australia le Thaba ya Kenya.

Go na le mafelo a a kgethegileng a a botlhokwa a a farologaneng. A ka tswa a le mantle, kgotsa a gopotsa tiragalo e e rileng e e setseng e fetile. Lefelo le le nang le tshomarelo le ngwao ke lefelo le le kgethegileng go ya ka batho ba ba rileng. Re kgona go bona go ya ka botaki gore batho ba ba neng ba nna foo e ne e le batho ba ba ntseng jang.

- Buisanela le barutwana dintlha tse di botlhokwa di le supa fela go tswa mo temaneng e. Ba rotloetse go dirisa mafoko a bona mme ba ele tlhoko gore ba se fapoge mo bokaong jwa diteng tsa temana.

KGWEDITHARO YA 2

KGAOLO YA 6: TSA BOITEKANELO

Beke ya 13 109

Beke ya 14 116

KGAOLO YA 7: TSA IKONOMI

Beke ya 15 126

Beke ya 16 132

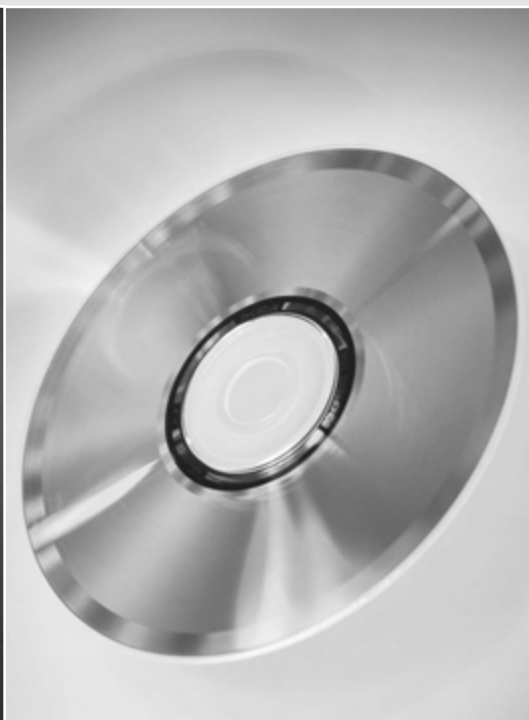
KGAOLO YA 8: PABALESEGO LE TSHOMARELO

Beke ya 17 140

Beke ya 18 146

DITLHATHOBO TSA BOGARE JWA NGWAGA

Beke ya 19 le 20 153

Mo kgweditharong e, boitekanelo jwa gago bo botlhokwa. Boitekanelo jwa mmele, jwa tlhologanyo le jwa semoa. Fa dintlha tse di lolame, botshelo jwa gago bo a lolama. Iteela kobo moroko ka go tlhologanya dintlha tsa ikonomi, pabalesego le tshomarelo.

DIKGONO TSE DI AKAREDITSWENG:

Go reetsa le go bua

- Go reetsa go bona tshedimosetso
- Puo e e tlhomameng
- Ngangisano
- Motlotlo
- Dipuisano tsa ditlhopha
- Ditsamaiso tsa kopano
- Tsa botshelo jwa moswi
- Go reeletsa go tlhologanya

Go buisa le go lebelela

- Ditogamaano tsa puiso
- Tiriso ya dikhathunu go tlhagisa molaetsa
- Diponagalo tsa dikwalo
- Go buisetsa go tlhologanya

Go kwala le go tlhagisa

- Lekwalo la botsalano
- Tlhamo
- Pegelo
- Tshobokanyo ya dintlha
- Tlhamo ya maitlhomomo

Popegopuo le melawana ya tiriso

- Lediri
- Tiriso ya lediri
- Leditotota
- Madirimatswa

Tlhatlhobo ya bogareng jwa ngwaga

> Tirwana ya 45

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 112

Go reeletsa tshedimosetso e e kgethegileng.

Pele ga theetso

O ka tlhokomela diphilo tsa gago jang?

- Ka go nwa metsi ka tekano, le go se nne lobaka o sa nwe metsi gotlhelele kgotsa le fa o ikutlwa o tshwaregile o nna fela o sa ye go arabela ditlhokego tsa tlhago.
- Go ya go itlholo kwa ngakeng go bona fa di sa ntse di siame.
- Go tlogela go goga motsoko.

Ka nako ya theetso

Morutabana o tlile go go tshamekela kgatiso ya temana e e latelang. Reetsa ka tlhoafalo go bona dintlha tse di botlhokwa, tse o tla di dirisetsang go tsibogela dipotso.

Botlhokwa jwa go tlhokomela diphilo tsa gago

Fa o ka tlhokomela diphilo tsa gago, botshelo jwa gago bo ka bolokesega. Letsatsi la 8 Mopitlwe le tshwailwe go ka lemosa batho ka ga botlhokwa jwa diphilo le go fokotsa tshenyo e e bakiwang ke bolwetse jwa diphilo mo boitekanelong jwa batho ka kakaretso. Letsatsi lengwe le lengwe diphilo di tlhotlha bokana ka dillitara di le 200 tsa madi. Di thusa gape le go laola kgatelelelo ya madi, tsweletso ya go nna teng ga disele tse khibidu tsa madi le go dira gore marapo a nne a itekanetse. Go kgonagala gore motho a tshele sentle a na le philo e le nngwe fela fa diphilo ka bobedi di ka phuthlhamo, jaaka go diragala mo dikgatong tsa bofelo tsa bolwetse jwa diphilo, go tla bo go ile fela jalo.

Tlhokomelo ya diphilo e botlhokwa mo thibelong ya malwetse mme o ka thusa se ka go tlogela go goga, go fokotsa nnotagi go fokotsa mmele fa o le mokima thata, go fokotsa kgatelelo ya go akanya, go ikatisa le go ja dijo tse di senang mafura a mantsi – go ja nama e e se nang mafura a mantsi jaaka kgogo le tlhapi, go ja maungo le merogo le go fokotsa letswai mo dijong. Go nwa digalase di le 6–8 tsa metsi ka letsatsi, go fokotsa khafeini le go itlholo kwa ditlilining tsa selegae go botlhokwa thata. A le mongwe mo bagolong ba ba 10 o tshwenngwa ke bolwetse jwa diphilo. Matshwao a pele a bolwetse jo, a akaretso go lapa kgotsa go babelwa ga letlalo. Fa bo etegela matshwao a mangwe a akaretso diphetogo mo motlhapong, go betoga, go tlhatsa le go se nne le keletso ya dijo. A mangwe a akaretso go ruruga kgotsa go felelwa ke maatla, go nna bokoa le go tlhoka maikatlapelo: go fifala ga letlalo le dikerempe. Go mabaka mangwe a a tholang bolwetse jwa diphilo jaaka bolwetse jwa sukiri, kgatelelo ya madi le a mangwe a a fetelang go tswa mo lesikeng go ya go le le latelang.

Bolwetse jwa diphilo bo a alafega fa bo ka lemogiwa fela fa bo santse bo le mo dikgatong tsa ntlha. Matshwao a pele a temoso a ka bonwa fa go tserwe sampole ya motlhapo kgotsa fa go dirwa diteko kwa tliniking go tlhola kgatelelo ya madi.

E tlabelotswe go tswa mo go *Daily Sun* Motsheganong 2008

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga theetso

1. Ke ka ntlha ya eng go le botlhokwa go tlhokomela diphilo?
 - Di dira tiro e e botlhokwa ya go tlhotlha madi. O na le diphilo di le pedi fela. Fa ka bobedi di ka phuthlhamana go tla nna mathata.
2. Matshwao mangwe a a bontshang fa motho a ka tswe a na le bothata jwa diphilo ke afe?
 - Go lapa, letlalo le le babang, diphetogo mo motlhapong, go betoga, go tlhatsa, go se nne le keletso ya dijo, go ruruga, go tlhoka maikatlapelo, jj.
3. Go ka dirwa eng fa diphilo tsoopedi di phuthlhamane?
 - Go ka tsenngwa motšhini wa go tlhotlha madi, o o dirang jaaka diphilo/o ka leta go ka abelwa philo ke mongwe.
4. Kakanyo ya gago ka ga go neelana ka dithwe tsa mmele ke efe?
 - Dikarabo tsa barutwana di tla farologana. Mongwe a ka re ke selo se sentle ka ntlha ya fa o thusa kgotsa o boloka botshelo jwa mongwe.
 - Yo mongwe a ka re ga se kakanyo e ntle ka ntlha ya fa a batla go bolokwa ka dithwe tsotlhe tsa mmele wa gagwe di feletse.
 - E ke tšhono ya go bua le barutwana ka ntlha ya go aba madi kgotsa dithwe tsa mmele. O ka bona tlhaloso kgotsa thuso e e siameng go tswa kwa badireding ba tsa pholo.
5. Puo e e tlhomameng.
 - Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go tlhagisa puo ka ga botlhokwa jwa go tlhokomela diphilo. Baamogedi ba tshedimosetso ke badiri ba kwa polaseng ya Rooiwi.

Ba laele go reetsa ka tlhoafalo fa ba bangwe ba tlhagisa. Fa nako ya bona e goroga, ba gakologelwe gore go botlhokwa go ritibatsa maikutlo, go ela tlhoko kutlwalo ya lentswe thelelo, mosito. Dintlha tse, di tla thusa go ngokela theetso ya baamogedi ba tshedimosetso.

A ba tlhokomele dikgato tse di latelang tsa go bua:

Ipaakanyetso

Batlisisa dintlha go tswa mo metsweding mengwe ya tshedimosetso. Di kokoanye mme o di rulaganye go ya ka botlhokwa jwa tsona. Tlhagisa ya tiro ka tshosologo.

➤ Tirwana ya 46

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 113

Pele ga puiso

1. Laela barutwana go buisa ka go okola tshedimosetso mo setlhogong go batla mafoko a go lebegang e kete se go buiwang ka sone ke se se itumedisang.
 - *Bubbly.*

2. A ba gase matlho ka bonako mo setlhangweng go batla palo ya disekerete tse di lekanang le kgogo e le nngwe.
- 100.

Ka nako ya puiso

Laela barutwana go buisa temana e e latelang mme ba akanye thata ka dintlha tse di tlhagisiwang mo go yona.

Hubbly bubbly mo Aforikaborwa!

Motsoko ka boona ke tlhagala e re sa itseng gore re tlile go e pota kwa kae ka ntlha ya fa bana ba simolola go goga ba santse ba nkga mekgato, bangwe ba ise ba tsholwe mme bontsi re gogisiwa ka pateletso ke batho ba ba gogelang mo phatlalatseng etswa puso e laotse gore go nne le mafelo a a kgethegileng, kwa go gogelang gone.

Tiriso ya *hubbly bubbly* e gola ka lobelo lo lo tsitsibanyang mmele mo Aforikaborwa. Sediriswa se, se ne se sa tlwaelega mme sešeng jaana se dirisiwa ke bašwa ba bantsi ba bogolo jwa dingwaga di le 8–25. Ditlamorago tsa go goga metsi a, ke go dira gore motho a iphitlhele a itumetse ka fa go sa tlwaelegang ka gone mme se kotsi go gaisa metsoko e mengwe e e tlwaelegileng. Se, se dirwa ke gore go gogiwa sebaka se se telele mme botlhole jo motho a bo tsenyang mo mmeleng wa gagwe fa a goga bo lekana le disekerete di le 100 tse di gogiwang ka gangwe. Bašwa ba bantsi ba ba dirisang dipeipi tse tsa metsi ba na le matshosetsi a go tshwarwa ke kankere ya molomo le mometso. Batho ba ngokelwa ke monko o o monate ka go farologana fela ga ba itse fa ba thumathumela go jewa ke kwena.

Ka dinako dingwe metsi a tshelwa diritibatsi go oketsa bogale le gore motho a tsewe ke madiopo. Modirisi wa teng o iphitlhela a itumetse fela jaaka motho yo o gogileng motsoko o o thata. Sediriswa se, se ne se diriswa ke morafe wa maIntia go ka thibela bana ba bona go goga motsoko. Kwa tshimologong o ne o se na botlhole bope, mme jaanong metsi a sona a tsenngwa dilodilo, go simolola ka mayonaese go fitlha ka dipilisi tsa go okobatsa bolwetse jwa Lebolelateng. Ka go tlhoka kitso ga bašwa le go rata go lekelela ba iphitlhela ba setse ba wetse mo bodibeng jo.

Gangwe le gape re bona bašwa ba okwa ka boladu jaaka ntsi. Ka ntlha ya se ba iphitlhela ba le mo dinakeng tsa kukama. Go rata go lekelela le go se fetiwe ke sepe se se lebegang e kete se sentle. *Hubbly Bubbly* e setse e bonwa gotlhe, tota le kwa marekelong a selegae e pepentshwa mo go nnang didiriswa tse di rekisiwang.

Motsoko ka boona, ke tlhagala e re sa itseng gore re tlile go e pota kwa kae ka bana ba simolola go goga ba le bannye, bangwe ba ise ba tsholwe mme bontsi re gogisiwa ka pateletso ke batho ba ba gogelang mo phatlalatseng etswa puso e laotse gore go nne le mafelo a a kgethegileng kwa go ka gogelang teng.

Totatota, bagaetsho *hubbly bubbly* re batla eng mo go yona re le Batswana? Ba mokgatlho wa Malwetse a a golaganngwang le Kankere mo Aforikaborwa (CANSA), ba tshwanetse go tsolotanya letsholotemoso kgatlanong le tiriso ya *hubbly bubbly*.

Tshedimosetso ya tlaletso:

Tiriso ya *Hubbly Bubbly* e setse e tletsetletse mo e leng gore baontsi bo setse bo akanya fa e sena bothole gotlhelele. Bašwa bangwe ba kopana go goga mmogo fa ba repile. E, ke nako ya Mokgatlho wa Malwetse a a golaganngwang le Kankere mo Aforikaborwa (CANSAs), go dira letsholotemoso ka ntlha e. Dipotso tse di latelang di aga di botswa:

Potso: *Hubbly Bubbly* ke eng?

Karabo: *Hubbly Bubbly* (phaephe) ke sediriswa sa go goga motsoko o o tswakanngwang le dinkgamonate. E tsenngwa mo motemeng wa galase o o golagantsweng mo mogaleng o le mongwe kgotsa e le mmalwa. Mosi wa motsoko o rurufatswa ke fa o kgabola mo metsing a a mo motemeng.

Potso: A go goga phaephe ga go botoka go na le go goga motsoko kgotsa disekerete tse di tlwaelegileng ka ntlha ya metsi a a leng moo?

Karabo: Nnyaya, metsi ao ga a tlhatswe motsoko e bile ga a fokotse bothole. *Hubbly Bubbly* le motsoko o o tlwaelegileng ka bobedi di bothole. Di na le sediriswa se ntsho se se kgomarelang mme se fitlhelwa mo ditswaking tse di alang tsela ya sekontiri, bothole jo bo dirisiwang go bolaya magotlo le khabon monokosaete e e leng gase e e bolayang, mme e fitlhelwa mo dintshamosing tsa dijanaga. Llota e e gone fa e gogiwa le fa e ka nna nnye jang, e bothole ka ntlha ya fa e ka senya methapo ya tlhogo e e isang melaetsa kwa dikarolong tsotlhe tsa mmele.

Potso: A nikhothini e e bonwang fa o goga *Hubbly Bubbly* e kwa tlase ga e e bonwang mo sekereteng?

Karabo: Ke boammaruri gore metsi a *Hubbly Bubbly* a monyela nikhothini nngwenyana fela bagogi ba phaephe e, ba goga go le gontsi mme se, se ba fetole makgoba. Mogogi a ka goga ga lekgolo mo metsotsong e e 45 fa go gogwa, fa mogogi wa sekerete ena a ka goga ga lesome. Se, se kaya gore fa o goga phaephe ya *Hubbly Bubbly* gangwe, go tshwana fela le fa o goga disekerete di le lesome tsa motsoko o o tlwaelegileng. Nikhothini e go ntsha lekgoba, le fa e sa senye boitekanelo jwa gago ka tlhamalalo. Karolwana e e fitlhelwang mo ditswaking tsa go ala sekontiri ke yona e totata e tlholang kankere.

Potso: A go goga *Hubbly Bubbly* go ka fetola motho go nna lekgoba?

Karabo: Tiriso ya phaephe e, fela jaaka ya motsoko e ka go fetola lekgoba. Badirisi ba tsaya seritibatsi sa nikhothini ka bontsi fa ba goga. Badiriso bangwe ba *Hubbly Bubbly* ba setse ba bontsha matshwao a bokgoba. Ba nna le keletso e e maatla e e sa laolegeng ya go goga, e bile fa ba batla go tlogela ba tshwara phage ka mangana mme ba itemogele matshwao a ditlamorago tse di sa eletsegeng.

Potso: Ke ka ntlha ya eng bašwa ba rata go goga phaephe ya *Hubbly Bubbly*?

Karabo: Monko o o monate o dira gore motho a goge bonolo a sa gotlhole. Go goga phaephe go dirwa go ntswe mmogo go amogelanwa jaaka maloko a bagogi. Bontsi bo akanya fa e se bothole, e bile e kgodisa keletso ya go goga sekerete.

Potso: Ditlamorago tsa leruri tse di amang pholo ya mogogi ke dife?

Karabo: Borasaense ba tlhotlhomisa ditlamorago tsotlhe tse di golaganngwang le go goga phaephe. Go totobetse gore malwetse a a golannngwang le motsoko a ka golannngwa gape le phaephe, jaaka bolwetse jwa mafatlha le go hema bokete, go le bothoko. O ka

tshwarwa ke bolwetse jwa kankere ya mometso, ya mafatlha kgotsa ya senya, tota le go kubugelwa ke bolwetse jwa pelo. Fa o dirisa phaephe le batho ba bangwe o ka fetelwa ke ditwatsi.

Potso: Fa ke sa goge, a go kotsi go ka nna le batho ba ba gogang?

Karabo: Go hema mowa o o kgotletsweng ke motsoko go dira gore le fa o sa goge o heme botlhole jo bo gogiwang.

Potso: A go na le selekanyo se se babalesileng sa go goga?

Karabo: Nnyaya. Ditlamorago tsa go goga di itemogelwa ka go farologana go ya ka masole a gago a mmele

Morago ga puiso

1. Ke eng se se ngokelang bašwa go dirisa *Hubbly Bubbly*?
 - Ntlha ya gore batho ba bantsi ba a e dirisa le gore go menkgo e e farologaneng e e monate.
2. Ntlhakemo ya mokwadi ka ga tiriso ya sediriswa se, ke efe?
 - Mokwadi ga a beye mokgwa o sebetse, o o ila lekongkong.
3. A o dumelana le ntlhakemo ya mokwadi kgotsa o ganetsana le yona? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka.
 - Go tlike go nna le pharologano ya dikakanyo. Bangwe ba ka re ga ba utlwane/ikamanye le ntlhakemo ya mokwadi ka ntlha ya fa e bontsha a saletse kwa morago. *Hubbly Bubbly* ga e na botlhole e bile e rekisiwa gotlhe. Yo mongwe a ka re ke ikamanya le mokwadi ka ntlha ya gore batho ba bangwe ba simolotse jalo go ithuta go goga.
4. Ke mabaka afe a mabedi a a kgodisang, a a rotloetsang bašwa go tswa gotlhelele mo go diriseng sediriswa se?
 - Ba ka tshwarwa ke kankere ya mometso.
 - Ba ka gogisiwa diritibatsi ba sa lemoge.
5. Ke tshedimosetso efe e o nang le yona ka ga tiriso ya *Hubbly Bubbly* e o ka e abelanang le barutwana ba bangwe go ba lemosa kotsi ya sediriswa se?
 - Letla barutwana go bua sengwe le sengwe se ba se itseng ka *Bubbly* mme o ba bontshe tsela go tswa mo ditshwaelong tsa bona.
6. Dirisa mafoko a a latelang gabedi mo dipolelong go kaya fa a na le bokao jo bo farologaneng.
 - a) Goga:
 - Modise o setse a simolotse go goga motsoko o o thata.
 - Ngwana o tla a goga thari gore mmaagwe a mmelele ka yona.
 - b) Tshelwa:
 - Tlhokatebe o ne a tshelwa ka metsi a a leswe mo ditlhakong.
 - Modiegi o ne a tshelwa ke kgwedi go amogela madi a ketleetso ka ntlha ya fa a ne a bobola.
7. Tshwantshanya mafoko a a latelang:

Monko le monkgo:

Monko ke o o monate fa monkgo o le bosula. Mafoko a ka bobedi a bua ka go nkgaga sengwe.
8. Dirisa mafoko a a latelang go bopa diane mme o neye tlhaloso ya seane sengwe le sengwe se o se neetseng.
 - a) Bodiba:
 - Bodiba jo bo jeleng ngwana wa ga mmaago, e re fa o feta ka bona o bo sikologe.

Tlhaloso: Dirisa maitemogelo a batho ba bangwe go go tswela molemo e seng go wela mo mathateng a ba neng ba wetse mo go ona.

- b) Bana:
- Bana ba kgwale ba bitsana ka melodi.
 - Bana ba tadi ba itsane ka mereto.
- Tlhaloso:** Batho ba itsane ka mekgwa e e tshwanang.
- c) Metsi:
9. Naya malatodi a mafoko a a latelang go tswa mo temaneng:
- Go okobatsa:
- Go etegetsatsa.
- Go oketsa:
- Go fokotsa.
10. A mmuisi a ka ungwelwa go tswa mo tshedimosetsong e e neetsweng? Tshegetsatsa ka lebaka.
- Mmuisi a ka ungwelwa ka ntlha fa ya bontsi bo sa itse ditlamorago tsa sediriswa se.

Mmuisi a ka ungwelwa thata ka ntlha ya fa bangwe ba iphitlha fa ba goga/ mmuisi a ka simolola go ela mokgwa o tlhoko mme a kgalema badiri ba dilo tse.

1. Kakanyo ya gago ka dintlha tse mokwadi a di tlhagisitseng ka ga sediriswa sa *Hubbly Bubbly* ke efe?
- Ke akanya fa e setse e le seretibatsi ka ntlha ya go tswakanngwa ga metsi a yona le dilo tse di kotsi.
 - Ke akanya fa tshedimosetso e, e tlile go thusa barutwana go ikamologanya le tiriso ya yona mme barutabana bona ba bone ditsela tse di maleba tsa go ba thusa gore ba seke ba wela.

› Tirwana ya 47

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 115

Laela barutwana go buisa pele lekwalotaletso le le latelang go tswa go Tona ya Boitekanelo, morago ba tsibogele dipotso.

Baagi botlhe ba Aforikaborwa ba eleleletswa botshelo jo boleele jo bo itekanetseng

Lefapha la Pholo

REPABOLOKI YA AFORIKABORWA

Tona ya Lefapha la Boitekanelo, Ngaka Aaron Motsoaledi o tla tlhoma semmuso letsholo la tshidilomaikutlo mo badiring ba dipolasa ba ba tshwaeditsweng kgotsa ba amilweng ke tshwaetsego ya Mogare wa Lebolelateng. Tshono e, e tla dirisetswa gape go itlholala.

Tlhomosemmuso e tla tshwarwa ka:

Letlha: Laboraro, 04 Phukwi 2012

Lefelo: Brits Skietbaan

Nako: 10h00

Itse seemo sa gago sa boitekanelo mabapi le bolwetse jwa Lebolelateng, o tseye maikarabelo ka botshelo jwa gago mme o tshela botshelo jo bo itekanetseng.

Tirwana

Kwalela ntsalaago yo o nnang kwa motsesetoropong lekwalo go mo tsibosa ka ga ketelo ya ga Tona ya tsa Pholo kwa motsaneng wa gaeno. Tlhagisa maikutlo a gago ka kgato e, o bo o totobatse ntlhakemo ya gago.

Maele

- Dirisa rejisetara le setaele se se repileng sa puo.
- Kwala ka puo e e bonolo.
- Go nne le matseno, mmele le bokhutlo.
- Go nne le aterese e le nngwe ya mokwadi, le letlha le lekwalo le kwadilweng ka lona.
- Ditumediso tse di repileng tse di tlang fa morago ga aterese ya mokwadi.
- Bokhutlo jo bo repileng, bo salwa morago ke leina la mokwadi.

› Tirwana ya 48

Popegopuo le melawana ya tiriso Buka ya Morutwana tsebe 116

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go ithuta ka lediri.

Buisa temana e e latelang mme o ele tlhoko mafoko a a kwadilweng ka bontsho.

Monna o ne a **itatlhela** mo nokeng go falosa botshelo jwa lesea le kgamiwa ke metsi. Fa a se na go **dira** tiro e ka matsetseleko ke fa a **bona** lesea la bobedi le wetse mo metsing le lona e bile le le mo kotsing ya go kgangwa ke metsi. O ne a **boela** mo metsing go mo falosa. O ne a setse a re o a **repa** fa a bona yo mongwe gape go mo **falosa**. Matshwenyego a gagwe a ne a le kgakala le go fela. Monna yo wa batho o ne a **tlhola** letsatsi lotlhe e le dika o kgatlhe. Mogopolo le maikutlo a ne a tlhomilwe fela mo go bolokeng matshelo a mašwa, ntekwane go mosadi kwa letsibogong o tswelletse o **latlhela** bana ba ka bongwe ka bongwe mo nokeng.

Tirwana

1. Fa o tlhalosa lediri o ka re ke eng?
 - Ke lefoko le le bontshang gore tiro e a dirwa, e dirilwe kgotsa e tla dirwa.
2. Mosola wa lona mo polelong ke ofe?
 - Le naya polelo bokao.
3. A go ka diragala gore polelo e kwalwe fela kwa ntle ga go dirisa lediri?
 - Nnyaya, polelo e e jalo e ka se fe tlhologanyo.

Fa o ka kgona go araba dipotso tse di fa godimo, o tla bo o tlhologanya go le gontsi ka ga lediri.

A re lebeleleleng dikao tse di latelang mme re ele tlhoko gore lediri le bopiwa jang:

- Monna o ne a tlhola letsatsi lotlhe kwa letsibogong.
- Monna o boela mo metsing.

Lediri	Modi	Mogatla
Tihola	Tihol	a
Boela	Boel	a

- Naya diponagalo tsa modi wa lediri.
 - O tsaya dinoko tsotlhe mme o tlogele tlhaka ya bofelo ya lediri kwa ntle.
- Tshegetsa karabo ya gago e e mo go potsong ya ka dikao.
 - tshab-a, bul-a.
- Mogatlana wa lediri ke eng?
 - Ke tlhaka ya bofelo mo lediring.
- Naya diponagalo tse di tlhagelelang mo mogatlaneng wa lediri o bo o neye dikao tse di maleba.
 - Tlhaka "a" mo go tshol-a.
- Naya madiri a le mabedi a o a itseng a tlhago. Goreng a bidiwa madiri a tlhago?
 - sila, raga, jj ga a tswe mo karolong epe ya puo.

Beke ya 14

› Tirwana ya 49

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 117

Thuthafalo ya lefatshe

Pele ga theetso

Gotlhe fa re tsamayang gona go buiwa ka ga thuthafalo ya lefatshe. Tshedimosetso e, e bonwa mo dithelebišeneng, makwalodikgannye, diyalemoweng, dimakasineng, jj. Mo dingwageng tse dintsi tse di fetileng, borrasaense ba ne ba ntse ba re tsibosa gore polanete e ya rona e mo matshosetsing a kotsi. Se, se kaya eng? Re amega jang gona? Ke ka ntlha ya eng re tshwanetse go tshwenyega ka polanete ya rona? A go sengwe se re ka se dirang go thusa?

Ka nako ya theetso

Buisetsa barutwana temana ka ga Thuthafalo ya lefatshe. Ba laele go reetsa go bona dintlha tsa tlaleletso le tshedimosetso go ba kgontsha go ka araba dipotso morago.

Thuthafalo ya lefatshe e kaya eng?

Thuthafalo ya lefatshe e ka ga digase tse di tlhatlogelang kwa loaping mme di agelele go dikologa lefatshe jaaka e kete kgetse ya polasetiki. Digase tse, ke tse di tswang mo mesing, dilo tse di diriswang go tshuba malatlha, leokwane le diedi tse dingwe tse di dirisiwang jaaka tse di dirisiwang fa go apeiswa dijo, tota le mesi e e tswang mo dijanageng le mo difofaneng.

Re tlile go amega jang?

Fa digase tse, di tswetse go tlhatlogela kwa loaping, lefatshe le a thuthafala mme go nna le kgoreletsego mo ditsamaisong tsa tlhago.

Maemo a bosa a simolola go fetoga. Kwa mafelong mangwe, mariga a ka nna maruru go gaisa ka tlwaelo kgotsa selemo se ka nna mogote go gaisa ka fa go tlwaelegileng ka gona. Se, ke bothata jo bogolo mo go rona, mo diphologolong le mo dijalong. Mafelo mangwe a tla bona dipula tse dintsi, fa a mangwe a tla nna le tlhalelo e ntsi ya dipula. Go tla tsubutla diphefo tse di maatla go gaisa ka fa go tlwaelegileng ka gona. Malwetse a a jaaka malaria a tla anama bonolo. Mafelo a a kwa bokone le a a kwa borwa jwa kontinente a tla gakologa mme lewatle le tla kokomoga. Se, se tla tlhola bothata mo botshelong jwa dibera le diphologolo tse dingwe tse di nnang koo.

Ke ka ntlha ya eng re tshwanetse go tshwenyega ka ga polanete ya rona?

Polanete ke ya rona rotlhe, ka jalo re tshwanetse go e somarela gore re tshele sentle, le gore bana le dikokomana tsa rona di tle di tshele sentle.

A go sengwe se re ka se dirang?

Re ka simolola ka dingwe tsa dikgato tse di latelang gore re thibele thuthafalo ya lefatshe. Gakologelwa gore kgato nngwe le nngwe e botlhokwa, le fa e ka nna nnye jang.

- Simolola kgotsa tsaya karolo mo diporojekeng tse di etleetsang go talafala ga naga. Ditlhare di monyela khabontaokosaete.
- Dirisa dipalangwa tsa botlhe go le gantsi gore palo ya dijanaga tse di mo ditseleng e fokotsege.
- Se latlhele matlakala gotlhe. A tsenye mo kgamelong ya matlakala.
- O seke wa fisa naga.
- Tshuba dipone tsa diphaposi tse o di dirisang fela go somarela motlakase.
- Tima didiriswa tsa motlakase fa o sa di dirise ka nako eo.
- Ithute go dirisa dilo gape jaaka dipolasetiki, dibotlolo, dithini jj kgotsa o dire madi ka go di kgobokanya mme o di ise kwa ditheong tse di dirang ka dilwana tse go di dirisa gape.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga theetso

1. Ke bokao bofe jo bo tlhagisiwang ke temana e?
 - a) Matshosetsi a go nyelela ga polanete ya lefatshe fa dintlha tse di botlhokwa ka ga tshomarelo di sa tshegetswe.
2. Ditlamorago tsa thuthafalo ya lefatshe ke dife?
3. Go kokomoga ga lewatle, mogote kgotsa maruru a a feteletseng, go swa ga dijalo le diphologolo ka ntlha ya leuba kgotsa lešekere
4. Neela dikgato di le pedi tse di umakilweng, tse di ka latelwang go samagana le manokonoko a ditlamorago tsa thuthafalo ya lefatshe?
5. Go ikamanya le diporojeke tse di tlamilweng go etleetsa go talafala ga naga.
6. Go dirisa dipalangwa tsa botlhe le fa o na le se e leng sag ago.
7. Maitlhommo a mokwadi ka temana e ke afe?
 - a) Maitlhommo a mokwadi ke go tsosolosa kgatlhegelo mo dintlheng tsa thuthafalo ya lefatshe gore ditlamorago tsa se, di itemogelwa ka bomasisi.
 - b) Dirisa setlhogo se se latelang go ipaakanyetsa ngangisano:

“Thuthafalo ya lefatshe ke maikarabelo a botlhe ka go lekana.”

- A barutwana ba tlhagise dikakanyo tsa bona ka kgang ya ngangisano.
- Setlhopha sengwe le sengwe se tshwanetse go tsaya tshwetso gore ke bo mang ba bararo ba ba tla emelang setlhopha ka go nna dibui. Ba ba setseng mo setlhopheng ba tla thusa dibui go ipaakanyetsa tlhagiso.
- Fa dibui di siame, go ka rulaganyetswa go tshwara ngangisano mo maemong a a gagametseng.
- Baakanyetsang maemo a a maleba a ngangisano (ditilo tsa monnasetilo, mokwaledi, molaolanako le dibui.)
- Monnasetilo o tla alela dibui kgang.
- Dibui di latela thulagano e e laoletsweng.
- Ngangisano e bulelelwa lekgotla.
- Tshwarang boutu ya kgang ya ngangisano.
- Monnasetilo o konosetsa ka go naya ditshwaelo tsa bofelo le go leboga batlapitsong.

Maele

Ditsamaiso tsa ngangisano

Setlhopha se se tshegetsang kgang ya ngangisano se bidiwa batshegetsi mme se se kgalhanong le kgang e, se bidiwa baganetsi. Batshegetsi ba ala kgang ka go tlhagisa ntlhakemo ya bona. Go le gantsi kgang e, ke e e tlholang thulano ya dikakanyo, mme e ama ditiragalo tsa gajaana. Sekao: “Kgatelelo ka balekane ke sengwe se sentle. Metshameko ya dibidiyo, e e tlhotlheletsang ntwana e tshwanetse go sekegiwa gotlhelele,” kgotsa “katlholeloloso e tshwanetse go busediwa gape mo tirisong go thibela bosenyi jo bo kwa godimo.” Letlhakore lengwe le lengwe le na le dibui di le tharo. Sebui sengwe le sengwe se nwa tshono e le nngwe. Dibui tsotlhe di thataro, se se kaya gore ditlhagiso di tlele go nna thataro. Tatelano ya dibui e tlhagelela sentle mo mannong a bona mo ditafoleng le nako e mongwe le mongwe wa bona a e abelwang.

Nako ya tlhagiso

Maitlomo a puo ya ngangisano

Mo ngangisanong, puo nngwe le nngwe e na le maitlomo a yona.

- **Sebui sa ntlha sa batshegetsi:** Sebui se, se tlhagisa kgang ya ngangisano ka matlhagatlhaga go gatisetsa ntlhakemo ya batshegetsi. O naya bosupi jwa se ka dintlha tse di botlhokwa di le tharo kgotsa di le nne ka ga setlhogo.
- **Sebui sa ntlha sa baganetsi:** Sebui se, se dira dingangisano di le mmalwa kgalhanong le se se tlhagisitsweng ke batshegetsi. O bontsha fa dintlhakgolo tse di tlhagisitsweng ke batshegetsi e le ditsiabadimo.
- **Sebui sa bobedi sa batshegetsi:** Sebui se, se agelela mo ngangisanong e e adilweng ke motshegetsi wa ntlha. O atolosa ditshitshinyo tsa bona mme a ganetse dintlhakgolo tse di tlhagisitsweng ke letlhakore la baganetsi.
- **Sebui sa bobedi sa baganetsi:** Sebui se, se atolosa ngangisano. Se tlhagisa tshedimosetso e ntshwa go gatelela ntlha ya gore ke ka ntlha ya eng setlhopha sa bona se tshwanetse go nna bafenyi ba ngangisano. O tsibogela dingangisano tsa ntlha tse di tlhagisitsweng ke batshegetsi, o ema kgalhanong le tsona.
- **Sebui sa bofelo sa batshegetsi:** Sebui se, se kokoanya dintlha tsa ngangisano mme se tlhalose gore ke ka ntlha ya eng setlhopha sa bona se tshwanetse go nna bafenyi ba ngangisano. O konosetsa puo ka mabaka a a popota a a tlhagisitsweng ke baganetsi.
- **Sebui sa bofelo sa baganetsi:** Sebui se, se sobokanya dintlha tsa ngangisano mme se tlhalose gore ke ka ntlha ya eng setlhopha sa bona se tshwanetse go tsewa e le bafenyi ba ngangisano. O tsholola dintlhakgolo tsa baganetsi.

Nako e e abelwang tlhagiso:

Nako ya tlhagiso	Nako ya tlhagiso
Sebui sa ntlha sa batshegetsi ba ngangisano.	5 Metsotso
Sebui sa ntlha sa baganetsi ba ngangisano.	5 Metsotso
Sebui sa bobedi sa batshegetsi ba ngangisano.	5 Metsotso
Sebui sa bobedi sa baganetsi ba ngangisano.	5 Metsotso
Sebui sa bofelo se se garelang ngangisano ya batshegetsi.	3 Metsotso
Sebui sa bofelo se se garelang ngangisano ya baganetsi.	3 Metsotso

> Tirwana ya 50

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 120

Pele ga puiso

Poko

Go le gantsi bakwadi le baboki ba tlhagisa maitsholo a a rileng mo ditlhangweng tse ba di kwalang. Ba tsaya maemo a a rileng.

1. Laela barutwana go reetsa puiso ya leboko le le latelang. Maitsholo a mmuisi/mmoki mo ntlheng e e rileng ya leboko a fetoga fa go ntse go tswelwa ka leboko.
 - Lebelela sethalo se se latelang, morago o se kwalololele mo bukeng ya gago.
 - Ba reetsa fela ka nako ya fa go buisiwa lwa ntlha.
 - Ba tsaya dintlha fa go buisiwa lwa bobedi.
 - Jaanong ba tlatsa tshedimosetso e e mo sethalong fa go buisiwa lwa boraro. Dikarabo di ka nna jaana:

	Maikutlo a mmuisi/mmoki
Kwa tshimologong ya leboko.	Kutlobotlhoko.
Kwa bofelong jwa leboko.	Tatlhegelo.
Diphetogo tse dikgolo.	Ga go diphetogo tse dikgolo. Maemo a mosadi yo ga a tokafale.

2. A barutwana ba buisanele ditsibogelo tse ba di neetseng mo sethalong.
 - A tshedimosetso e a tshwana?
 - Ba letle go bua ka dintlha tse ba farologanang ka tsona fa di le teng.

Ka nako ya puiso

A morutwana mongwe a buise temana e e latelang fa ba bangwe ba reeditse ka tlhoafalo.

Mosadi wa letagwa

S A Moroke

1. Mahutsana a matlhotlhapelo,
2. Setlhogo sa matlhabisa ditlhong,
3. Thogo ya morafe le setšhaba,
4. Tiro tsa mosadi wa letagwa,
5. Mohul'a Kgosi Metsimasetlha,
6. Sehuralelamonna le bana,
7. A nyalwa ke phafana ya bojalwa.

8. A latlha bana ba tletse ka ntlo,
9. A fara phafana ya bojalwa.
10. Ya samela mo hubeng sa gagwe;
11. Ya mo atla jaaka ke moratiwa.
12. Dino tsa utswa rato la pelo,
13. Mme a sala phafana morago,
14. A lala le phafana bosigo.

15. Mo tshokologong ya letsatsi,
16. Re mmona a bapile le dipota.
17. Re mmona a tsokotsokotsega,
18. Jaaka e kete setsokotsane
19. Se mo tsentse modikwadikwane,
20. A gatela kwa godimodimo,
21. Maoto a gagwe a tlhela lefatshe.

22. A tetema jaaka temeteme,
23. Temeteme, letlhaka la Thite,
24. A bile a tshwana le bobete.
25. Molomo o tsorotla ditete,
26. Ditlhapa di tlhaba jaaka tshetlho
27. Fa a tlhapaola motho ka mmaagwe.
28. O tlhokisa bana neo e kgolo
29. Lerato la pelo ya mmamotho,
30. Motshwarathipa ka fa bogaleng.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

1. Ka mela e le lesome, kwala morero le diteng tsa leboko le.
 - Fa a tsoga o tsoga a gopotse phafana mme a le bale gore o na le bana.
 - O rata phafana thata ke ka moo, mo go ene e tsewang e le moratiwa wa gagwe.
 - E tlaa re a boa kwa ntlong ya bojalwa a bonwe a gapa dipodi.
 - Matlho a gagwe a nnetse mahibidu pele, mme se ke matlhabisa ditlhong.
 - Fa o ne o ka re o bua le ena, ga go lefoko lepe le le ka tswang ka molomo wa gagwe le na le tlhaloganyo.
 - Kwa gae gona lesea le a lela le batla mmaalona mme ga a yo go le tlhokomela.

- Ga a kgone le go apeela bana dijo tsa dikotla mme ba lalela ka borotho.
 - Go le gantsi o lala a boa masigo kwa bojalweng.
 - Mmoki o tshwantshanya bojalwa le noga e kgolo ya terakone ka gore e ne e kaiwa e le kotsi.
2. Bokao jo bo tlhagisiwang mo moleng wa bo 17, ke bofe?
 - O a thekesela.
 3. Ke ka ntlha ya eng mokwadi go le gantsi a dirisa poapoeletso ya modumo?
 - Go gatelela le go natetsha puo.
 4. Ke ponagalo efe ya poko e e tlhagelelang mo moleng wa 22?
 - Tshwantshanyo.
 5. Nopola dikapuo tse di tlhagisiwang mo meleng ya 21 le 25?
 - Pheteletso.
 6. Neo e go buiwang ka yona mo moleng wa 28 ke efe?
 - Lerato.
 7. Fa motho yo go buiwang ka ene mo lebokong le, e ne e le motsadi wa gago o ne o ka dira eng?
 - Ke ne ke tla mo isa kwa lefelong la kgopololo.
 - Ke ne ke tla mmiletsa bagolo kgotsa moruti gore a rapelelwe.
 - Ke ne ke tla mo itatola ka a ne a tla bo a ntlhabisa kgala.
 8. Ke maikutlo afe a a go tlelang fa o tsweletse go buisa leboko le?
 - Kutlobotlhoko le kutlwelobotlhoko.
 - Tenego ka ntlha ya fa mosadi yo a tlhokofatsa bana ba gagwe mo moweng fa a nole jalo.
 9. Tlhalosa tshwantshanyo e e mo moleng wa 26.
 - O rogana ditlhapa tse di tsitsibanyang mmele.
 10. Tlhalosa popo ya lefoko “Motshwarathipa”.
 - Tshwara = Lediri + Thipa = Leina.
 11. Bua ka fa dipolelo tse di latelang e leng dikao tsa puo ya kgobeletso kgotsa puo ya kakaretso ka teng. Tlhalosa tlhopho ya gago.
 - a) Basadi ba gompiano ba rata bojalwa.
 - ➔ Puo ya kakaretso, ga se botlhe ba ba bo ratang.
 - b) Basadi ba kwa metsesetoropong ga ba na maitseo.
 - ➔ Puo ya kgobeletso, go tsewa letlhakore kgatthanong fela le basadi ba kwa metsesetoropong.
 - c) Ga go monna yo o ka ratang mosadi yo o nwang.
 - ➔ Puo ya kakaretso. Banna ba bangwe ba rata basadi ba ba nwang. Ga se botlhe.
 12. Go tswa mo lebokong le, naya dikao di le pedi tsa mafoko a a dirisitsweng go na le tlogelo. Nopola tlogelo e.
 - a) Hubeng ➔ sehubeng
 - b) Rato ➔ lerato
 - c) Tiro ➔ ditiro
 13. Batla bokao jwa mafoko a a latelang, go tswa mo lebokong le.
 - a) Kgosi metsimasetlha
 - ➔ Bojalwa. Ke kgosi ka ntlha ya fa bo laola matshelo a batho.
 - b) Go tsokotsokotsega
 - ➔ Go tsamaela ka bonako o sa tsamaye o tlhamaletse.

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 122

Laela barutwana go sekaseka ditshwantsho le sethalo sa dipalopalo, morago ba kwale tlhamo e e sa tseyeng letlhakore, e e ikaegileng ka se se tlhagisitsweng mo ditshwantshong tse. Ba simolole ka go naya tlhamo setlhogo. Go botlhokwa thata gore ba thale thulaganyetso le dipaakanyetsokwalo pele ba tlhagisa tlhamo e e phepa.

Dipalopalo tsa dipolao tse di setlhogo tsa ditshukudu mo nageng:

SA	2010	2011	2012
KNP (SANParks)	146	252	147
MNP (SANParks)	0	6	3
GP	15	9	0
LIM	52	74	34
MP	17	31	8
NW	57	21	24
EC	4	11	3

Sekao sa tlhamo e e sa tseyeng letlhakore
(O newa ditemana di se kaenyana)

A motsoko o siame kgotsa ga o a siama?

Kgang ya go goga ke kgang e e masisi mo botshelong ka kakaretso. Malwetse a a golaganang le bolwetse jwa mafatlha ke ona gompieno a leng sebakwasegolo sa dintsho mo nageng, e bile ditlhotlhomiso di supa fa le masea a mantsi a tlhokofala a ise a bone letsatsi, kwa mafelong a a gaufi le madirelo a magolo.

Le fa go ntse jalo, motsoko ke ona o lereng letseno le le bonalang kwa dinageng tse di tshabologileng. Ke dimilione di le 5.5 tsa disekerete tse di tlhagisiwang mo lefatsheng ka ngwaga mme di dirisiwa ke bokana ka 1.1 tsa batho. Dipalopalo tse, di bontsha ka fa motsoko o na le seabe se segolo mo kgolong ya ikonomi. Potso ke gore, a motsoko o siame kgotsa ga o a siama? Go bonala motsoko o na le ditlamorago tse di sa eletsegeng mme ka fa letlhakoreng lengwe o na le mosola. Kwa marekelong dithekiso tsa disekerete di gola ka lobelo lo lo tsitsibanyang mmele, ka dipoelo tse di kwa godimodimo.

Mokgatlho wa Lefatshe wa Tsa Boitekanelo motsoko ke ona go le gontsi o tsholang loso kgotsa bogole, go gaisa malwetse a mangwe. Se, ke ka ntlha ya fa batho ba ba sa gogeng, ba iphitlhela ba hemisitswe mosi wa motsoko ka ntlha ya fa ba le mo tikologong e le nngwe le batho ba ba gogang. Ke bokana ka 3000 jwa bagolo ba ba sa gogeng ba ba latlhegelwang ke botshelo ka ngwaga ka ntlha malwetse a a golaganngwang le go goga motsoko. Malwetse a a golaganngwang le motsoko ke mefuta e e farologaneng ya kankere, bolwetse jwa matlho, bolwetse jo bo dirang gore motho a itemogele mathata a go hema, go

latlhegelwa ke ngwana ka nako ya pelego fa mosadi e le motho yo o gogang jj. Ka bokhutshwane fela motsoko o kotsi thata e bile ga o a siamela boitekanelo jwa rona le jwa batho ba ba nnang le rona. Le fa dipolelo tse di bonwang fa go gwebiwa ka motsoko di namatsha mo kgolong ya ikonomi, go tshwanetse go tshaloganngwa gore ga go kake gwa nna le kgolo mo ikonoming fa batho ba seyo, ka jalo, a go botlhale go letla batho go goga kgotsa motsoko o ilelwelele.

Ka fa letlhakoreng le lengwe badirisi bangwe ba motsoko ba goga ka ntlha ya mathata a a lebaneng Go ya ka bona motsoko o ba ritibatsa maikutlo e bile o fodisa tshaloganyo. Le fa e le gore se, ga se a netefatswa gope ke ntlha gore fa motho a tsuba o tsaya dikgogo lobakanyana mme lobelo lwa go betsa ga pelo lo fokotsege le kgatelelelo ya maikutlo. Go botoka go goga go na le go dirisa nnotagi kgotsa diritibatsi go tshabele mathata a lefatshe.

› Tirwana ya 52

Popegopuo le melawana ya tiriso **Buka ya Morutwana tsebe 124**

Tiriso ya lediri

Letiro ke eng? – Ke mokgwa o lediri le dirisiwang ka ona mo polelong. Go na le mekgwa e mebedi ya go dirisa lediri. Lediri le ka dirisiwa jaaka letiro la polelo e bile le ka dirisiwa gape jaaka letlhaodi mme le tlhaola leina.

A re sekasekeng dipolelo tse di latelang:

1. Mosadi yo o latlhelang ngwana wa gagwe mo nokeng o tshwerwe.
2. Monna o falosa bana gore ba seke ba kgangwa ke metsi o gorogile.
 - a) Tlhalosa gore mo dipolelong tse di fa godimo lediri le dirisitswe jang, o bo o tshegetse karabo ya gago.
 - b) Buisa gape temana ya tirwana 38 le 39 mme o tlhaole letiro fela le letiro le le tlhaolang. Tlhaola a le mararo mo lebakeng lengwe le lengwe mme o a kwale mo dipolelong.

Madirimatswa

1. Mainamatswa go tswa mo dikutung tsa tlhago tsa madiri, re a bitsa madiri a tlhago ka ntlha ya gore a tlholegile a ntse a fela jalo; ga a bopiwa go tswa mo karolong epe ya puo. Madiri otlhe a tlhago a felela ka mogatlana – a kwa ntle ga a le mararo e bong: itse, lere.

Fa re bopa maina go tswa mo dikutung tsa tlhago tsa madiri, re tlhoma ditlhago tsa ditlhopho tsa maina e bong: mo-/ba, mo-/me, le-/ma, se-/di, n-/di, lo-/di, (n), bo-/ma le go-. O tshwanetse go ela tlhoko gore le fa maina a mangwe a setlhopho sa n-/di (n) mo bongweng a sa bontshe tlhago “n” jaaka “thaga”, tlhago ya leina ke “n”.

Ntlha e nngwe e e botlhokwa ke go itse gore fa o ka tlhoma tlhago “go” fa pele ga kutu ya lediri, ga e sa tlhole e le lediri, ke leina (sk go roka).

Dikao:

Dikutu tsa madiri	Mainamatswa
Roka	moroki, baroki, seroki, moroko, go roka
Lema	molemi, balemi, selemi, molemisi, temo, go lema
Tshameka	motshameki, batshameki, setshameki, ditshameki, motshameko, metshameko, tshameko, go tshameka
Rata	morati, barati, serati, dirati, thato, go rata
Bina	mmino, sebini, dibini, mmino, go bina

2. Re ka bopa madirimatswa go tswa mo dikutung tsa tlhago tsa madiri, ka tiriso ya ditlhogo le megatlana. Go na le mekgwa e re ka e latelang go dira se:

Sekao:

Tirwa: Mogatlana – **wa**, kgotsa **-iwa**: Kutu ya lediri, raga.

Bokao: Tirwa e kaya gore tiro e e kaiwang ke lediri mo polelong, e a dirwa, e tsweleditswe pele. Lebelela dikao tse di latelang:

Kgwele e ragwa ke mosimane.

Kgwele e ragiwa ke mosimane.

3. **Tiraki:** Mogatlana **-aka/-akaka**: Kutu ya lediri, raga.

Bokao: Tiraki e kaya gore tiro e e kaiwang ke lediri mo polelong e dirwa ka go tsenelela. Lebelela dikao tse di latelang:

Monna o ragaka legodu.

Monna o ragakaka legodu.

4. **Tiregi:** Mogatlana **-ega**: Kutu ya lediri, raga.

Bokao: Tiregi e kaya gore tiro e e kaiwang ke lediri mo polelong e kgonege go direga. Lebelela dikao tse di latelang:

Kgwele ya dinao e a ragega.

Lekwalo la gagwe le a buisega.

5. **Tiredi:** Mogatlana **-ela**: Kutu ya lediri, raga.

Bokao: Sedirwa mo polelong se dira tiro mo boemong jwa mongwe. Lebelela dikao tse di latelang:

Pule o ragela Modise kgwele.

Monna o agela mosadi ntlo.

6. **Leitiri:** Tlhogo ya maitiri “i”. Kutu ya lediri, raga.

Bokao: Tiro e e dirwang ke lediri mo polelong e wela mo sediring. Lebelela dikao tse di latelang:

Mosimane o ithaga mo leotong.

Keitumetse o itoma sesino.

7. **Tirolodi:** Mogatlana – olola. Kutu ya lediri, roka.

Bokao: Tiro e e kaiwang ke lediri mo polelong e a dirololwa; ke gore e busetswa kwa morago, mme ga re na bonnete jwa gore e kgonega go ka busetswa kwa morago kgotsa ga go kgonege. Lebelela sekao se:

Monna o rokolola kgetse.

8. **Tirologi:** Mogatlana – ologa. Kutu ya lediri, roka.

Bokao: Tiro e e kaiwang ke lediri e busetswa kwa morago, mme re na le bonnete jwa gore, tota e a kgonega go ka dirololwa. Lebelela dikao tse:

Kgetse ya ditapole e a rokologa.

9. **Tirani:** Mogatlana **-ana**. Kutu ya lediri, raga.
Bokao: Didiri tse pedi mo polelong, di dirana tiro e e kaiwang ke lediri. Lebelela sekao se:
 Boipelo le Seapei ba ragana ka ditlhako.
10. **Tirisi:** Mogatlana **-isa**. Kutu ya lediri, raga.
Bokao: Sediri se thusa sedirwa go dira tiro e e kaiwang ke lediri. Lebelela sekao se:
 Morutabana o ragisa Modiegi kgwele ya dinao.
11. **Maboeletsi:** Kutu ya lediri, raga. Kutu ya tlhago ya lediri e a boeletswa.
Bokao: Tiro e e kaiwang ke lediri e dirwa ka bofefe. Lebelela sekao se:
 Modise o ntse **a ragaraga** kgwele.

Madiritota ke eng?

Madiritota ke madiri a a ikemetseng ka boona. Ke mafoko a a go bolelelang ka tiro e e tshwanetseng go dirwa. Sekao: sega, jala, bua, apara, jalojalo.

Madirimatlhaedi

Madirimatlhaedi ke madiri a a dirisitsweng bokao jwa ona jwa tlhologo bo fetotswe.

Sekao: “Batla.”

Re itse gore lediri “batla” le kaya go senka sengwe, fela lediri le, re ka le dirisa ka bokao jo bongwe jo bo farologaneng le jo bo umakilweng pejana.

Sekao: Modise o ne a batla a longwa ke noga. “Batla” mo polelong e, e dirisitswe jaaka lediriletlhaedi.”

Madirimatlhaedi a tlhalosa lediritota mo polelong. Lediriletlhaedi le farologana le lethusi ka gone lona le ka ema le le nosi go tlisa bokao jo bo feletseng. Matlhaedi a ka supa maemo a mabaka gore a ne a ntse jang gape matlhaedi a supa nako kgotsa paka. Dikao tsa Matlhaedi a ka a supang maemo a mabaka.

Ditsibogelo tse barutwana ba ka di tlhagisang:

Lediri	Letlhaedi
Basimane ba batla dikgomo.	Basimane ba batla go nwa metsi.
Banna ba agile bookelo jwa morafe.	Banna ba agile ba tsamaya tsela ya go ya kwa go ena mme ga ba mo fitlhele.
Rakgadi o tlogile sentle ka ura ya boraro.	Pule o tlogile a ntse a le botswa.

> Tirwana ya 53

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 128

Go reeletsa kगतlhegelo le tlhaeletsano le ba bangwe.

Pele ga theetso

Bašwa ba na le dilo tse dintsintsi tse ba eletsang go ka nna le tsona jaaka marukgwe a maina a a itsegeng thata, kgotsa difounu tse dintlentle tsa sešeng. Dilo tse, di tlhwatlhwagodimo ka jalo go botlhokwa thata gore ba itse go dirisa madi sentle.

1. A barutwana ba tlotle kगत ka fa bašwa ba bonang ka teng madi a go reka dilo tse ba di batlang kgotsa tse ba di tlhokang.
2. Ba laele go tlhopha mongwe mo setlhopheng go buisa temana. Maloko a mangwe a setlhopha a tshwanetse go reetsa ka tlhoafalo mme a dire tse di latelang:
 - Kwala dikakanyokgolo tse pedi kgotsa dintlhakgolo di le pedi go tswa mo setlhangweng.
 - Tshitshinya setlhogo se se ka neelwang temana e.

Ka nako ya theetso

Tlhopha mongwe wa barutwana go buisa temana e e latelang:

Fa go direga gore mošwa a wetse dithuto mme a simolole go dira, go le gantsi basimane ba tla bo ba leba kwa marekelong a dijanaga, megala ya letheke e e tlhwatlhwagodimo le didiriswa tsa thekenoloji ka go farologana. Basetsana bona ba reka diaparo tsa sešeng. Mojako wa ntlopolokelo ya madi ona ga o itsiwe. Motho wa teng fa a tsena koo, e a bo e le fa a ile go adima madi a kwa bofelong a tileng go dira gore a iphitlhele a le mo dipharagobeng ka ntlha ya ona.

Go botlhokwa go itse ditlhokego tsa gago le go di sekaseka sentle gore ka moso o seke wa di gama o sa di tlhapela. Lefelo le le babalesegileng go naya maele le go etleetsa go tsaya maikarabelo a dipolokelo ke kwa ntlopolokelong ya madi. O ka dira se, fa o sa le mmotlana mme fa o gola o tla bo o tlwaetse gore madi a a bolokwa e bile a dirisiwa ka maikarabelo.

Bašwa bangwe ba aga ba tshwenya batsadi ba bona go ba naya madi a mantsintsi go ba kgontsha go tshela botshelo jo bo manobonobo. Puo ya gore o ja tla mofufutso wa phatla ya gago, ga e lebeletse ka gope. Puo ya gore re ka se lekane re se meno le yona ke e e kgapelwang kwa thoko le ke batho ba bona tlalelo ba le mo go yona go iponela diyamaleng. Bangwe ba ineelela mo bogodung le mo ditirong tse dingwe tsa bosenyi, fa ba bangwe ba tsena mo dikgolaganong tsa marato tse di tileng go ba senyetsa botshelo. Go mekgwa e mentsi e batho ba ka ikokoanyetsang madi mme ba sa senyetse ope, e bile ba sa itatlhele mo kgabong ya molelo ba e lebile.

Gajaana go digongwana tsa bašwa ba ba rekang diaparo tse di tlhwatlhwagodimo, e nne bo mponeng mme ba fise diaparo tse, tse batsadi ba di diretseng ka bothata.

Se se botlhoko ke gore mokgwa o, o fetola batho go nna makgoba a e leng gore kwa bofelong bangwe ba senye, kgotsa ba ipolaya ka ntlha ya go retelwa ke go mekamekana le dikgwetlho tsa go reka diaparo tse di tlhwalhwagodimo le go di ja ka molelo go kgatlha balekane ba bona. Digongwana tse, di itsege ka leina la *Isikhothane* mme di gola mo metsesetoropong ka lobelo lo logolo.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga theetso

1. Etleetsa motlotlo o o sa tlhomamang ka kgang ya gore ba bona jang madi a go reka dilo tse ba di batlang. Ba letle go tlhagisa maikutlo ka ga botshelo jo jwa majabajaba jo bašwa ba bo ratang.
 - Mongwe a ka re o a bo rata ka ntlha ya fa go lebega bo le monate e bile bo kgatlhisa. Fa batsadi ba kgona go duelela botshelo jo bo jaana, gona bana ba bo itumelele.
 - Yo mongwe a ka re ga ke bo rate ka ntlha ya fa bo baya bašwa ka dinako tsotlhe mo kgatelelong. Le fa batsadi ba leka go itepatepanya le ditheko tse di tlhwalhwagodimo tsa diaparo tse, bana ba, ga ba kitla ba kgotsofala. Bangwe kwa bofelong ba a ipolaya ka ntlha ya fa kgatelelo e gola ka dinako tsotlhe.
2. A go tlhophiwe morutwana a le mongwe mo setlhopheng go buisa. Maloko a mngwe mo setlhopheng a tshwanetse go reetsa ka tlhoafalo mme a dire tse di latelang:
 1. Ba kwale dikakanyokgolo di le pedi go tswa mo temaneng
 2. Bašwa ba rata botshelo jo bo bonako jwa majabajaba.
 3. Bašwa ga ba lemoge fa botshelo jo bo tlhwalhwagodimo jo, bo ka feletsa bo ba senyeditse bokamoso.
 4. Ba tshitshinye setlhogo se se maleba.
 - Kgomo mogobeng e wetswa ke namane.
 - Bašwa ba itatlhela mo leganong la tau re ba lebile.
 - Sekaseka le barutwana dikao tse di neetsweng fa godimo le tse bona ba tlang ka tsona.
 5. Tlhalosa puo ya maikutlo mo tirisong ya lefoko “digongwana”
 - Lefoko “digongwana” le dirisitswe go tlhagisa maikutlo a go se rate ditlhotshwana tsa bašwa tse di umakilweng ka ntlha ya go se etleetse maitsholo a bona. Lefoko le le botlhofonyana le le neng le ka dirisiwa ke “ditlhotshwana”.
3. A ba bue fa dikakanyokgolo tsa bona le setlhogo di tshwana le tsa setlhopha se sengwe mme ba tlhalose gore ke ka ntlha ya eng go ntse jalo?

› Tirwana ya 54

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 129

Pele ga puiso

Makwalodikgang le dimakasine di na le dikhathunu. Kopa barutwana go tshwaela ka ga khathunu e e tlhagisitsweng mo tirwaneng e.

Dipotso le ditsibogelo

1. Ba laele go gasa matlho mo temaneng go tlhaola dinaga tse di leng karolo ya Samiti ya BRICS.
 - Aforikaborwa, Brazil, Russia, India le China.

2. A ba tlhalose gore baanelwa ba ba tlhagisitsweng mo khathunung ba tshwana le bomang le gore ke ka ntlha ya eng mokwadi a dirile jalo.
 - Baanelwa ba, ke baeteledipele ba dinaga tse di umakilweng fa godimo. Mokwadi o dirisitse bona gore go nne bonolo go bona gore naga eo ke efe. O thusiwa gape le ke difolaga tsa dinaga go amanya baeteledipele le dinaga tsa bona.

Lebelela maele a a neetsweng:

Maele

Dikhathunu di dirisa puo ya tsona e e kgethegileng. Go le gantsi ga di dirise mafoko a mantsi. Puo e e dirisiwang e, e tlaleletswa ke tiriso ya matshwaopuiso le dikapuo jaaka:

Dikao tsa matshwaopuiso:

- Letshwao la potso: go ngoka mmuisi go ipotsa potso ka se se tlhagisitsweng go itepatepanya le bonnete kgotsa seemo sa ditragalo tse di susumeditseng khathunu eo.

Ka nako ya puiso

Barutwana ba buise mme ba tlhalose khathunu e e tlhagisitsweng fa tlase fa, morago ba buise diteng tsa temana mo lebokoswaneng le le fa tlase fa go iponela dintlha.

SAMITI YA BRICS KA 2013

Naga e e tla amogelang baeng Aforikaborwa

Letlha 2013

Samiti ya BRICS e e tla tshwarwang ka 2013 e tla bo e le kopano ya botlhamo ya ngwaga e e tshwarwang ke ditlhogo tsa dinaga tse tlhano e bong Brazil, Russia, India, China le Aforikaborwa.

Tumelano e e dirilweng kwa bofelong jwa Samiti ka 2012 e buisega jaana: Dinaga e bong Brazil, Russia, India le China di lebogela tshitshinyo ya Aforikaborwa ya go amogela kopano ya botlhano ka 2013. Botlhe ba ne ba thela lošalaba go nesetsa tshitshinyo e pula le go solofetsa kemonokeng.

Dintlha tsa tlaleletso ka ga BRICS

Kakanyo ya go aga BRIC e ne ya tla ka Goldman Sacho ka ngwaga wa 2001. Se, e ne e le karolo ya go leba dintlha tsa ikonomi mo lefatsheng ka bophara. Akeronimi e, e dirisitswe lwa ntlhantlha gone ka 2001 mo setlankaneng sa dintlha tsa tlhabololo ya ikonomi ya lefatshe.

Katoloso ya bric

Ka Diphallane 2010 ditona tsa merero ya kwa ntle ya dinaga tsa BRIC di ne tsa dumelana gore Aforikaborwa e lalediwe go dirisana le tsona. Go ne ga nna fela jalo, Aforikaborwa e ne ya lalediwa go tsenela Samiti e e latelang ya maloko.

Disamiti tse di fetileng

Samiti ya ntlha e ne ye tshwarelwa kwa Yakerinburg, Russia ka Seetebosigo 2009. Ya bobedi e ne ya tshwarelwa kwa Brasillia ka 15 Moranang 2010, ya boraro ka 14 Moranang 2011 kwa Sanye, China, fa ba bone e ne ya tshwarelwa kwa New Delhi, India ka 29 Mopitlwe 2012. Aforikaborwa e ne ya tsaya karolo mo samiting ya boraro ka e ne e laleditswe mme e ne ya nna tokololo e e tletseng fa go ne go tshwerwe samiti ya bone. Baeteledipele ba Brics ba tsewetse go kopanela kwa thoko go tlhagola tsela le go netefaletsa kemonokeng. Samiti ya botlhano e ne ya tshwarelwa kwa Durban, Aforiborwa ka 26–27 Mopitlwe 2013.

BRICS e tsosa tsholofelo mo baaging ba dinaga ka bophara. Moporesiente wa naga, Jacob Zuma fa a ne a eme batsenelakopano ya khonferense ya *Commonwealth* ka lefoko o ne a umaka fa go solofelwa gore Samiti ya BRICS e nne le seabe mo go arabeleng ditlhokego tsa ditiro mo bašweng. O ne a bua jaana ka ntlha ya temogo e e tseneletseng ya dikamano fa gare ga bašwa ba e leng badiri ba *Commonwealth* le kopano ya BRICS. Bobedi jo, bo ka dirisana go lere tlhabololo mo lefatsheng. Moporesidente o ne a konosetsa ka gore go nna tokololo ya BRICS go maatlafatsa botsayakarolo jwa naga mo mekgatlhong mengwe ya *Commonwealth*.

Makgotlana a a tsamaisang merero ya brics

1. Mafapha a merero ya kwa ntle.
2. Mafapha a tsa matlotlo a naga.
3. Baemedi ba maemo a a kwa gdimo mo dintlheng tsa tshireletso bosetšhaba.
4. Mafapha a tsa temo.
5. Mafapha a tsa pholo.
6. Batlhankedi ba bagolwane mo lefapheng la bonetetshi le thekenoloji.
7. Batlhankedi ba ba etleetsang dikopano tsa dikgaisano.
8. Mafapha a tsa kgwebo.
9. Dibanka tsa BRICS, tsa tlhabololo.

10. Mafapha a tshwaraganelo ya ditirelo.
11. Ditheo tse di dirang ka dipalopalo bosetšhaba.
12. Lekgotla la tsa borutegi.
13. Lekgotlana le le lebeletseng tirisano le dikgolagano le dinaga tse dingwe.
14. Lekgotlana le le lebeletseng dintlha tse di tshwanetseng go buisanelwa mo disamiting tsa BRICS.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

1. Bomaleba jwa ditena mo ditshwantshong tse di neetsweng fa godimo ke bofe?
 - Bomaleba jwa ditena mo khathunung bo tlhagelela sentle mo puong ya Seesimane. Lefoko BRICS le kapodisiwa jaaka BRICKS e bokao jwa yona e leng ditena mo Setswaneng. BRICS ke akeronimi ya dinaga tse tlhano tse di ikamanyang le Samiti e.
2. Fa o gasa matlho mo ditshwantshong ke pharologano efe e e totobetse? Tlhalosa bokao jwa tlhagiso ya pharologano e go ya ka mokwadi. Go totobetse gore ditena di le nne di a lekana mme sa bofelo sa Aforikaborwa ke sona se sennyenne.
3. Go ya ka wena, Aforikaborwa e ungwelwa go utlwala kgotsa e jewa ntsoma mo tirisano le dinaga tse? Tshegetsatsa karabo ya gago ka lebaka. Buisanela dintlha tse le morutabana wa serutwa sa tsa Kgwebisano le Ikonomi go bona dintlha tse di maleba ka botlalo. Karabo e tshwanetse go tlhagisa mabaka le dikao fa re re Aforikaborwa e a ungwelwa, le fa re re jewa ntsoma mo kamanong ya yona le dinaga tse. A ba tshwaele ka Matšhaena a a tletsetletseng mo nageng mme a rekisa dithoto tsa boleng jo bo kwa tlase, le thefosano ya maele, ditirelo le dithoto mo dinageng tse tsa BRICS.
4. Tshwaela ka tlhagiso ya sefatlhego mo baanelweng ba ba neetsweng. Ditsibogelo tsa potso e, di tla farologana. Di buisanele le barutwana mme le di sekaseke.
 - Tlhagiso ya sefatlhego sa MoBrazil e bontsha fela monyenyo, go itumelela kgolagano e. Tlhagiso ya sefatlhego sa MoIntia e bontsha fa matlho a lebile fela mo go reng o tlile go iponela eng mo kgolaganong e. Tlhagiso ya sefatlhego sa MoRussia e bontsha fa a sa tshepe go le kalo, mme a tla bona kwa pele gore go tsamaega jang. Tlhagiso ya sefatlhego sa MoTšhaena e bontsha fa a itumetse tota, e bile ke ene a amogelang Aforikaborwa. O tlhomile leitlho mo go tse a tla di ungwelwang, bogolo jang go tswa mo go Aforikaborwa.
5. O akanya gore maitlomo a moanelwa wa bone a go amogela Aforikaborwa ke afe?
 - O setse a bona kwa a tla jang gone, le fa setena sa Aforikaborwa se le sennye jalo.
6. Fa o bonela pele o bona fa Aforikaborwa ka letsatsi lengwe e tla lekana le dinaga tse dingwe tse di mo setshwantshong? Tshegetsatsa gore se, se tla kgonega fa go tlile eng.
 - Go na le kgonagalo ya gore Aforikaborwa e gole, fela fa e ka inaakanya le dipholisi tsa Tsamaiso ya Ikonomi go ungwelwa bontsi jwa baagi.
 - Ka gongwe e ka se dike e godile ka ntlha ya gore le gompiano bontsi jwa baagi bo ingwaya ka la pele.

7. Dira dipatlisiso ka ga Samiti ya BRICS mme o neye dipoelokonôkonô tsa samiti ya bone ya maloko a BRICS. Kwala dintlha di le tlhano fela go tswa mo go tse di lesome tse di neetsweng. Rotloetsa barutwana go batla tshedimosetso e mo inthaneteng mme ba e kwale ka Setswana se se tlhololo.
 - Amogela dintlha tsa borutwana mme o netefatse gore di tsamaelana le moonno le maikaelelo a BRICS.
8. Tlhalosa gore mokwadi o dirisitse jang tshotlo le tshegiso go tlhagisa moanelwa mongwe, o bo o bue gore ke moanelwa ofe yo o amegang.
 - Mokwadi o dirisitse tshotlo go tlhagisa moporesidente wa naga ya rona ka go mo tlhomela sediriswa sa go tlhapa.
 - O dirisitse tshegiso ka go thala setshwantsho se sennyennyne go gaisa baeteledipele ba bangwe.
9. Go ya ka wena, tlhagiso e e jalo e siame kgotsa ga e a siama?
 - Ke tlhagiso e e sa siamang ka ntlha ya fa go sotliwa moeteledipele wa naga, e bile a le mogolo. Maitsholo a a jaana a ka etegetsa dithulano tse di sa tlhokegeng.
 - Tlhagiso ya setshwantsho se sennyennyne le yona e a kgopisa ka ntlha ya fa naga ya rona e tlhagisiwa e le nnye mo go tsotlhe.

› Tirwana ya 55

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 133

Pegelo

Laela barutwana go batla tshedimosetso mo inthaneteng ka ga dintlha le ditshwetso tse di neng tsa tsewa kwa Samiting ya BRICS ka 2012. Dirisa dintlha tse go kwala pegelo. Pegelo e, e tlile go neelwa Lefapha la Tlhabololo ya Ikonomi.

Kgotsa

Morago ga go botsolotsa segongwana sa bašwa se se ipitsang bo Isikhothane kwala pegelo e o tla e neelang Mokhuduthamaga wa Porofense ya gaeno, maitlhommo e le gore go tle go dirwe sengwe go inola bašwa ba mo leganong la tau.

› Tirwana ya 56

Popegopuo le melawana ya tiriso

Buka ya Morutwana tsebe 133

Madirimatswa

Mainamatswa a bopiwa go tswa mo madiring a tlhologo. A bopiwa ka go gokelela mogatlana boemong jwa mogatlana “a” go ya ka tsela e modirisi a e letsang go le dirisa.

A re diriseng “loga” jaaka sekao sa rona:

Lediri la tlhologo	Mogatlana o o fetogang	Mogatla wa lediriletswa	Lediriletswa	Mofuta
Loga	a	isa	Logisa	Ledirisi
	a	ela	Logela	Lediredi
	a	ega	Logega	Lediregi
	a	ologa	Logologa	Ledirologi
	a	aka	Logaka	Lediraki
	a	ana	Logana	Ledirani

Tirwana

Boela kwa kgaolong ya ntlha ya Beke ya 2, Tirwana ya bo 5 kwa temaneng ya go itshedisa mme o sekaseke mafoko a a ntshofaditsweng ka kelotlhoko. Go tswa mo go ona, tlhagisa madiri a tlholego mme o tlatse sethalo se se latelang go ya ka fa ditlhogo di kwadilweng ka gone.

Lediri la tlholego	Mogatlana o o fetogang	Mogatla wa lediriletswa	Lediriletswa	Mofuta

Beke ya 16

> Tirwana ya 57

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 134

Go reeletsa tshedimosetso e e kgethegileng.

Tiriso ya madi

Pele ga theetso

1. Madi a botlhokwa jang mo matshelong a rona?
 - Madi a botlhokwa thata ka ntlha ya fa a dira gore botshelo bo nne bobebe. Fa go na le madi o kgona go fitlhelela go le gontsi.
 - Yo mongwe a ka re madi a tlhola dintwa le letlhoo. Bangwe ba a bolaana ka ntlha ya one fa ba bangwe ba tsene mo thaelong ka ntlha ya one.
2. Fa o ka nna le madi a mantsintsi o ka dira eng?
 - Dikarabo tsa barutwana di tla farologana. Mongwe a ka re nka reka dilo tsothe tse ke di tlhokang, yo mongwe a ka re nka thusa batlhoki kgotsa nka duelela dithuto.

Ka nako ya theetso

A barutwana ba refosanele go buisa temana fa ba bangwe ba reeditse.

Madi ke karolo e e botlhokwa mo matshelong a rona rotlhe. Fa re ne re le bannye re ne re tshameka ka dipampiri re di kaya e le madi, go ya ka puo ya kwa mantlwaneng. Jaaka barutwana, re tlhoka madi a nnete go reka dibuka, dijo, go iitumedisa jalajalo. Jaaka bašwa ba ba golang re tlhoka madi a go reka diaparo, dijo go duelela bonno, dipalangwa, go ipolokela jj. Morago re tlhoka madi go reka sejanaga, ntlo, dithoto tsa ntlo le go duelela ditirelo. Re tlhoka go tlamela ba lelapa go ya ka ditlhokego tse di farologaneng.

Dirisa madi go ya ka kgetse ya gago

Mosidi e ne e le ngwana yo o neng a tlhokofalelwa ke batsadi a le monnye. O ne a godišwa ke mogolowe ka thuso ya madi a ketleetsa a a tswang kwa

pusong. Kwa bofelong jwa kgwedi nngwe le nngwe mogoloe, Letlantirang fa a sena go bona madi o ne a leba ka tlhamalalo ntlong ya bojalwa go ya go iphanya. Botlhe ba ne ba itse fa e le podi ya momela. Mosidi o ne a tshela ka go kopa dikgadika le kwa baagisaning go fetisa bogobe. Letlantirang o ne ka gale a boa bosigo, a gapa dipodi. Mme Nthane o lekile go mo kgalema fela ga retela. Lemphorwana la bojalwa ga le fofe.

Fa go setlhetse o ne a ya kwa ntlwaneng e e neng e thapisetswa baditšhaba go ya go kapodisa ya go baya fa ntshung ka morokotso o o kwa godingwana. Mosidi o ne a swetsa ka go mo isa kwa ga mmagisetara go arabela tirisobotlhaswa ya madi a ketleletso go tswa kwa pusong.

Batho ba le bantsi ba iphitlhela ba dirisa madi a a fetang a ba a amogelang ka kgwedi. Batho ba, ba feletsa ba adima madi mo go ba bangwe, ba reka ka sekoloto ba dira kadimo kwa bankeng kgotsa ba kapodisa go tswa kwa ditheong tse dingwe tse di adimisanang ka madi mme ba duele morokotso. Se, se dira gore maemo a etegele. Mongwe le mongwe o tshwanetse go itekanyetsa go ya ka morwalo wa gagwe. Goreng re itsenya mo kgetseng? Tharabololo ke eng?

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga theetso

1. Dirisa mafoko a a latelang gabedi mo dipolelong go kaya fa a na le bokao jo bo farologaneng:
 - a) Madi:
 - Monna yo o beditsweng o ne a dutla madi a mantshi thata.
 - Kefilwe o tla go naya madi a go reka dijo gompieno.
 - b) Morokotso:
 - Morekisi o tla bona morokotso go tswa mo dithotong tse di rekilweng ka bontsi.
 - Malome o tla letla namanyane go anya morokotso pele a re gamela.
 - c) Go kapodisa:
 - Rre Zulu o palelwa ke go kapodisa mafoko a Setswana sentle ka ntlha ya fa se mo palela.
 - Mothudi o kapodisa madi a mantshi gotlhe mme o palelwa ke go a busa.
2. Kwala lenaane la dilo tsotlhe tse o di dirisang mo bekeng mme di tlhoka madi. Refosanelang manaane, wena le molekane wa gago le sekaseke lenaane la gago go ntsha dilo tse di ka bong di rekilwe ka ntlha ya mabaka a a latelang:
 - a) Ditsala tsotlhe tsa gago di na le tsona.
 - b) O tota o tlhoka dilo tseo.
 - c) O ne o ijesa monate fela ka ntlha ya fa go tshwanetse.
 - Manaane a bona a tlile go farologana mme a tlile go akaretsa dijo, diaparo, ditlhako, dibenya, jj.
 - a) Di tla farologana go ya ka dikgatlhegelo tsa ditsala tsa gagwe sk botlhe ba na le ditlhako tse di bidiwang *dikhavela*, kgotsa botlhe ba na le mogala wa letheka wa modiro wa *Black Berry*.
 - b) Barutwana ba tshwanetse go sekaseka mabaka a go nna le dilo tse di rileng, a ke ka ntlha ya fa ba di tlhoka kgotsa ke ka ntlha ya fa tsala e na le tsona?
 - c) Gape ba tshwanetse go lebelela gore a dilo dingwe ba ne ba di rekela fela go itumedisa kgotsa go ne go tshwanetse gore ba nne le tsona,

- sk. fa o reka mogala wa letheka, o batla go dira eng ka ona? A o batla gore batho ba bone gore o kgona go duelela mogala o, kgotsa o batla fela sediriswa sa go amogela le go romela molaetsa?
3. Fa o sekaseka mokgwa le tlwaelo ya gago le ya molekane wa gago mo tirisong ya madi o lemoga eng? Kwala dintlha di le PEDI fela. Letla barutwana go buisanela kgang e, ba sekaseka ditlwaelo tsa bona go bona fa tota ditshwetso dingwe tse ba di tsayang mmogo di na le maikarabelo.
 4. **Dipuisano tsa ditlhophha:** Dipuisano tsa ditlhophha ke ditlhophha tsa batho ba ba tlhagisang dikakanyo tse di thulanang ka ga setlhogo mme ba ngangisana. Mongwe wa bona o etelela dipuisano. Setlhogo se go buisanwang ka sona go le gantsi se bontsha thulano ya dikakanyo mme se le ka ga tiragalo ya gajaana.
 - A. A o kile wa lebelela tlhagiso ya dipuisano tsa ditlhophha mo thelebišeneng? Tlotlela maloko a setlhophha sa gago ka yona o lebeletse dintlha tse:
 - Ka fa ditlhophha di rulagantsweng ka teng.
 - Maitsholo a maloko a ditlhophha.
 - Tsamaiso tsa dipuisano (seka; a mongwe le mongwe fa a batla go tshwaela o phatloga fela kgotsa go refosanelwa puo?)
 - Tiro ya monnasetilo kgotsa motsamaisatiro kgotsa molekanyetsi.
 - B. Tlhophha setlhogo mme le buisanele dintlha tse setlhophha se tla di tlhagisang mo dipuisanong. Gakologelwa gore setlhogo se tshwanetse go tsosa maikutlo a thulano ya bokao mme se ikamaganya le ditiragalo tsa gajaana. Dikakanyo/dintlha dingwe tse o ka di dirisang go aga dipuisano di latela fa tlase fa:
 1. Kwa mafelong a thebolelo ya ditirelo e leng bokoa gone, baagi ba na le tshwanelo ya go dirisa dikgoka go pateletsa puso go ba rebolela ditirelo tse di siameng.
 2. Mapodisi a tshwanetse go letlelelwa go dirisa dithunya mo bangongoreging ba ba tletseng tshenyo mme ba baya matshelo a batho le dithoto mo kotsing.
 3. Ditirelo tsotlhe jaaka metsi, motlakase le kgeleloleswe di tshwanetse go neelwa fela go sa duelwe sepe.
 4. Baagi ga ba a tshwanelwa go rebolelwa ditirelo dipe ba sa di duelela pele.
 5. Puso e tshwanetse go tsaya taolo kwa meepong yotlhe.
 6. Lefatshe le tshwanetse go tseelwa bahumi kwa ntle ga go ba duela mme le newe bahumanegi kwa ntle ga tuelo.
 7. Puso e tshwanetse go bua se makwalodikgang a letleletsweng go se phasalatsa.
 8. Batho botlhe ba tshwanetse go letlelelwa go tsenela dithuto tsa Yunibesithi go sa kgathalesege gore dipholo tsa bona tsa Mophato wa 12 di ntse jang.

- C. Barutwana ba buisanele maele kwa bofelong jwa tirwana e. Ba dirise setlhogo se ba neng ba kokoantse dikakanyo ka ga sona mmogo le Maele mo karolwaneng e. Ba baakanyetsa go tshwara dipuisano tsa ditlhophha mo bekeng e e tlang.
 - Go tlhophiwe monnasetilo.
 - Go nne le setlhophha se se tla buelelang setlhogo le se se tla ganetsanang le sona.
 - Fa o ipaakanyetsa ditshwaelo o dira le ditlhophha tse pedi tse (baemanokeng le baemakgatlanong). Netefatsa gore dibui mo setlhopheng sengwe le sengwe ga di boeletse dintlha tse ba bangwe ba setseng ba di umakile. Leka go tshegetsa ntlhakemo ya gago ka bosupi kgotsa dintlha.

Maele

Maele a go tshwara dipuisano tsa ditlhopha.

Dipuisano tsa ditlhopha di naya batho ba ba nang le kgatlhegelo ya go reetsa tšhono ya go reetsa dintlhakemo tsa batho ba ba nang le kitso fa ba bua ka setlhogo se se rileng kgotsa ba bua ka ntlha e e rileng. Dipuisano tsa ditlhopha di ka thusa maloko a baamogedi ba tshedimose tso go tsaya tshwetso ka ga dikakanyo tsa bona ka ga setlhogo se se rileng kgotsa ka ntlha e go tlotliwang ka yona.

O tswela jang?

1. Tlhopha setlhogo kgotsa ntlha e e amang kgotlhang e e botlhokwa kgotsa thulano ya ngwao kgotsa dikgatlhegelo. Ntlha kgotsa setlhogo se ka tlhagisiwa jaaka potso. Sekao, "A puso e tshwanetse go tsaya taolo yotlhe ya go tsamaisa meepo mo nageng?"
2. Netefatsa gore maloko a ditlhopha tsa dipuisano a na le tshedimose tso yotlhe ka ga ntlhakemo e e tshotsweng ka setlhogo kgotsa ntlha e e rileng. Dipuisano tsa maloko tse di akaretsang maloko a le mararo go ya go a le matlhano go le gale di dira sentle. Tlhopha moeteledipele kgotsa molekanyetsi.
3. Tsaya tshwetso gore o latela popego e e jang ya dipuisano tsa lekoko. Sekao:
 - Moeteledipele kgotsa molekanyetsi o tlhagisa matseno a setlhogo. Morago maloko a ditlhopha tsa puisano a tlhagisa dintlhakemo le dikakanyo tsa bona ka ga ntlha kgotsa setlhogo mo nakong e ba e beetsweng.
 - Maloko a ditlhopha tsa dipuisano ba buisanela kgang kgotsa setlhogo. Ba botsa dipotso kgotsa ba tsibogela dintlha le dikakanyo tsa setlhopha se se leng kgatlhanong le bona. Go nako e e beetsweng kwa thoko go diragatsa tsotlhe tse.
 - Moeteledipele kgotsa molekanyetsi o tswalela dipuisano mme o naya tshobokanyo ya dipuisano tse di tlhagisitsweng le tsotlhe tse go ntseng go buiwa ka tsona.
 - Moeteledipele kgotsa molekanyetsi o bitsa foramo ka nako e maloko a baamogedi ba tshedimose tso ba ka tsayang karolo go botsa maloko a a farologaneng a ditlhopha kgotsa ba ka tlhagisa dintlhakemo le dikakanyo tsa bona. Moeteledipele kgotsa molekanyetsi o tsamaisa foramo eo ka nako eo.

> Tirwana ya 58

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 138

Pele ga puiso

Naane: Monnamogolo Mathubadifala le esele ya gagwe

Mo tirwaneng e, go tlile go ithutiwa ka ga diponagalo tsa dikwalo.

1. A barutwana ba buise ba tlodisa matlho go tlaola mafoko a a kwadileng fa tlase ka ditlhaka tse dintshontsho.
 - Direpodi.
 - Dihutshana.
 - Leokoriba.
 - Bopelotlhomogi.
- a) Ba laele go kwalololela mafoko mo dibukeng tsa bona mme fa thoko ga lengwe le lengwe ba kwale bokao jwa lona.
 - Direpodi ⇒ Dikgato tse di agetsweng ruri tse o gatang mo go tsona fa o tsena mo kagong.
 - Dihutshana ⇒ Dipodi le dinku.
 - Leokoriba ⇒ Losi lwa noka.
 - Bopelotlhomogi ⇒ Boutwelobotlhoko.

- b) Dirisa lefoko lengwe le lengwe gabedi mo dipolelong go bontsha fa o tthaloganya bokao jwa lona.
- i) Golola.
 - Lundi o tlile go **golola** alebamo e ntšhwa fa kgwedi e fela.
 - Rangwane o **golola** nama ka thipa.
 - ii) Gwetlha.
 - Morutabana o gwetlha basimane ka letsogo gore ba boele mo sekolong.
 - Modise o gwetlha mosimane yo o kwenneng a ntse a itse gore o tlile go mo otl.
 - iii) Tshelela.
 - Morago ga go tlaselwa ke dinokwane, mme Mmamaboko o tshelela mo letshogong.
 - Mothogobeng o tla re tshelela mogodungwana fa re sena go ja.
2. A barutwana ba buisane ka ga se ba se itseng ka diponagalo tse di latelang tsa dikwalo:

Maele

Morero ⇒ O tthagisa molaetsa kgotsa kganggolo e mokwadi a batlang go e tthagisa.

Maitshetlego ⇒ A tthagisa lefelo la ditiragalo le lemorago la baanelwa jaaka lemorago la go kaela gore ke ka ntlha ya eng baanelwa ba itshotse ka fa ba itshotseng ka gone.

Moanelwa ⇒ Motsayakarolo mo ditiragalong tsa padi kgotsa terama, jj.

Moanedi ⇒ Motho yo o anelang kgang kgotsa ditiragalo. Go le gantsi bakwadi ba dirisa moanedi go tthagisa kgang. Ka dinako dingwe moanedi yo, ke moanelwa mogolo. Fa go le jalo, mokwadi o dirisa motho wa ntlha mme babuisi ba kgona go bona le go tthaloganya baanelwa botlhe le tse ba di dirang go tswa kwa ntlhakemong ya moanedi. Moanedi wa motho wa bobedi o a tle a dirisiwe mo dipading le mo dikgangkhutshweng fela go tlwaelegile go dirisa motho wa boraro.

Dikapuo ⇒ Ke puo e mokwadi a e dirisang go tthalosa baanelwa kgotsa ditiragalo ka tsela e e kgethegileng jaaka:

- Tshwantshanyo.
- Tshwantshiso.
- Kaediso.

Ka nako ya go puiso

Jaanong laela barutwana go buisa naane e e latelang:

Ga twe go kile gabo go na le monnamogolo a bidiwa Mathubadifala. Monnamogolo yo, e ne e le morui wa mefuta yotlhe ya diphologolo tsa gae go akaretsa dikgomo, diesele, dikgogo le **dihutshana** kwa motselegaeng o o bidiwang Lepheng. O ne a ratile badisa ba gagwe gore fa nngwe ya diphologolo e lwala ba seke ba itlhaganela go tsaya tshwetso a seyo mme ba mo itsise pele.

Monnamogolo yo o ne a ratwa ke leruo ka jalo badisa ba gagwe ba ne ba feta lesome. O ne a dirisa matshwao a a farologaneng go tshwaya diphologolo tsa gagwe go ya le gore ke phologolo ya mofuta ofe. Ka di ne di le dintsi bangwe ba badisa ba ne ba sa kgone go lemoga bonolo fa go le e e timetseng, ka jalo monnamogolo o ne a di bala maitsiboa mangwe le mangwe fa di goroga.

Ka letsatsi le lengwe monnamogolo o ne a ikutlwa a lapile mme a seke a netefatsa palo ya diphologolo tsa gagwe, ntekwane ka lona

letsatsi leo monna wa mofeti a bona esele e wetse mo mosimeng. Ka **bopelotlhomogi** a leka go e ntsha mme a retelelwa. O ne a tsamaela fa nokeng mme a bona basimanyana ba kotame fa **leokoribeng**, ba bopa dipholo tse morago ba tlileng go di lwesa go bona e e thata mo go tsona. O ne a ba gwetlha mme ba sianela kwa go ene. O ne a ya le bona kwa mosimeng go ba supetsa esele e e neng e lela go bonala fa e utlwa botlhoko. Yo mongwe wa basimanyana o ne a kaya fa e le ya ga rremogolo wa gagwe.

Monna wa mofeti o ne a laela mosimane gore a sianele kwa gae go ya go bega gongwe mong o ne a ka loga leano le le botoka go falosa esele. Mosimanyana o ne a dira jalo mme a tla le rremogolo wa gagwe a patilwe ke badisa ba gagwe ba babedi. Ba ne ba leka go ntsha esele mo mosimeng mme ga retela. E rile fa monnamogolo a bona go retetse a gakologelwa gore pejana go ne go laetswe gore mosima o thibegetswe go tla kotsi e e ka tlhagelang bana ka ba ne ba rata go tshamekela gaufi le ona. O ne a laela gore mosima o khupetswe esele e e ntse e le ka fa gare ga ona. O ne a laela jalo ka go bona e ne e setse e tsofetse e bile e utlwisitswe botlhoko ke go wela ka mo mosimeng. Maikaelelo a gagwe e ne e le go e golola mo ditlhabing tse e neng e le mo go tsona.

Badisa, monnamogolo mmogo le monna wa mofeti ba simolola go tshelela mosima. Mosima o ne o le botengnyana fa go ba tsereng lobakanyana ba sa bone tema. E rile fa ba ntse ba tswetsetse ga feta setlhotswana sa makawana mme monnamogolo a ba kopa gore ba ba tshware letsogo. Tiro e ne ya simolola go nna bobebe. Ka ba ne ba tshelela ba iname, mongwe wa makawana a okomela ka mo mosimeng go lekola tema mme a bona dikgakgamatso. O ne a akabala fela mme ka pelo a re: “Ke batla go bona gore motlholo o o tlike go felela kae.” O ne a simolola go ela tlhoko fa ba bangwe ba ntse ba tshela mmu. O ne o ka re o a lora, a ipitla matlho go netefatsa fa a sa lore. Moragonyana ya nna e kete o a itebala mme e rile a tsosa tlhogo a bona esele e tswela kwa ntle ga mosima. Botlhe ba ne ba gakgamala ka ba ne ba solofetse gore e ne e tshwanetse ya bo e setse e hupetswe mme e iketse badimong.

Se se lemogilweng ke lekawana le le neng la ela tlhoko ke gore, nako nngwe le nngwe fa go tshelwa mmu, esele e ne e ithlotlhora mme e dirisa mmu o jaaka **direpodi** go tantabelela kwa godimo go fitlha e tswela kwa ntle ga mosima. Monnamogolo le bathusi ba gagwe ba ne ba gakgamala mme ba lemoga gore esele le yona e kgona go akanya.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

1. Tlhalosa maitshetlego mo naaneng e.
 - Maitshetlego a naane e, ke motseselegae wa Lepheng. Ditiragalo di diragalela kwa sekgweng se se gaufi le noka.
2. Kgato e e tshotsweng ke mofeti ka tsela e re kaela eng?
 - Kgato e, e re kaela gore fa o bona seruiwa sa motho se le mo kotsing o tshwanetse go ya go bega, o seke wa se ithlokomolosa.
3. Fa go twe motho ke “esele” go a bo go kaya eng?
 - Go kaiwa gore ga a akanye e bile o motlapa.

4. Mokwadi o dirisa boanedi jang mo naaneng e?
 - Mokwadi o dirisa motho wa boraro go anela kgang/naane e. Motho yo, o itse tsotlhe e bile o bona tsotlhe.
5. Thuto ka ga naane e ke efe?
 - Thuto ke gore motho ga a tlhobogiwe. Le fa go ka tswe go le thata jang mo botshelong, o ka dirisa dikgwetlho tsa botshelo go thatafala le go fitlhelela se se tshwanetseng.
6. Naya tlhaloso ya mafoko a mane a a kwadilweng ka ditlhaka tse dintshontsho.
 - Bopelotlhomogi ➔ Go utlwela motho botlhoko
 - Leokoriba ➔ losi lwa noka
 - Dihutshana ➔ Dinku le dipodi
7. Morero wa temana e e neetsweng ke ofe?
 - Ga o a tshwanela go ineela fela mo botshelong.
8. Ke ntlhakemo efe e mokwadi a batlang go e tlhagisa?
 - Gore fa o na le maikaelelo ga go sepe se se ka go palelang, o ka kgona go emelela dintelo tsa lefatshe.
9. A o dumelana le ntlhakemo e, kgotsa nnyaya?
 - Ee, ke dumelana le ntlhakemo e, ka ntlha ya gore fa o ineela bonolo ga o kitla o gola.
10. Ke dintlha tse dife tse o eletsang fa mokwadi a ka bo a di akareditse mo nopolong?
 - Maikutlo a ga mong wa esele
 - Boikotlhao jwa monnamogolo fa a ne a laotse gore esele e khurumetswe mme yona ya kgona go falola se. jj

› Tirwana ya 59

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 142

Fa o na le tshedimosetso e ntsi e o tshwanetseng go e sobokanya, go botlhale gore o dirise moggwa wa tshobokanyo ka go tsaya dintlha. Mo tshobokanyong e, o tlaola tshedimosetso e e botlhokwa kgotsa dintlhakgolo mme o di kwala ka go latelana.

Kopa barutwana go lebelela temana e e neetsweng mo tirwaneng ya 58 morago ba e sobokanye ka go kwala dintlha tse di botlhokwa, di le supa fela. Dikarabo di tla sekasekiwa go ya ka bomaleba jwa tsona.

› Tirwana ya 60

Popegopuo le melawana ya tiriso

Buka ya Morutwana tsebe 142

Madirimatswa

Mefuta e mengwe ya madirimatswa e akaretsa; maboetsi, madirimatswa mo maineng, le madirimatswa a a tswang mo mading a dipuo tse dingwe.

A re lebeleleng dikao tse di latelang:

- Madirimaboetsi: Ona a bopiwa ka go boeletsa lediri la tlholego jaaka fa o kare: Emelela o tsamae o tlogele go sutasuta mo setilong.
- Madirimatswa go tswa mo dikarolong tse dingwe tsa puo jaaka go tswa mo matlhaoding, sekao: ntsi – ntsifala.

- Madirimatswa go tswa mo maineng, sekao: tsididi – tsidifala.
- Madirimatswa mo madiring a dikarolo tse dingwe tsa puo.

Jaanong buisa temana e e latelang, morago o tsibogele dipotso.

Mosekatsaabo

Mosekatsaabo ne a re: “Bopelonomi bo bolaile mmamasiloanoka.” O ne a tlhola a etsaetsega fa e le nako ya fa dikolo di bulwa. O ne o tla fitlhela matlho a ga Modise a rotogile e bile a sweufetse ka ntata ya go batla madi a sekolo. O ne a lebega jaaka ngwana yo o ragaragang e bile a tseela dithuto tsa gagwe matsapa. E ne e kete motho a na le maikarabelo ntekwane owaii! O baya Mosekatsaabo le barutabana phori mo matlhong. Go nnile letsatsi lengwe fa mapodisi a neng a konyakonya mo kgorong ya ga Mosekatsaabo. E ne e le bosigogare ka ura ya bolesomepedi. “O kae mosimane wa ka fa lapeng le, o kae? Di kae dithoto tse a di utswitseng? Le gona ka ke ngwana wa sekolo, o tsaya kae madi a go reka motsoko o o thata?” ga botsa mapodisi ba setse ba tsene ka diphaposi ba phuruphutsa mosimanyana yo. O ne a ise a itse kgolegelo pele ga foo, ccc! “O mo motshamekong.”

E rile Mosekatsaabo a santse a re ga se koo ke kwano, ba bo ba setse ba rile phele! mo phaposing ya mosimane, ba ne ba fitlhela garetene e fokiwa ke phefo mme ya nna, o ne o mpeile motho. A le jele phokoje mosimane wa Motswana a re fataka! Mosekatsaabo ne a tlhola a leboga yo o kwa godimo fa kgaitsadie a mo tlogeletse mmoloki ntekwane o mo tlogeletse mathata.

Tirwana

1. Buisa temana e e fa godimo mme o tlhaole mefuta e e latelang ya madirimatswa:
 - a) Madirimatswa mo maineng a le mabedi.
 - E ne e le bosigogare.
 - b) Madirimatswa mo dikutung tsa matlhaodi a le mabedi.
 - Sweufala
 - c) Madirimatswa mo madiring a dipuo tse dingwe (le le lengwe).

Ga a yo- (o ka ba direla sekao ka “bereka”) – go tswa mo lefokong la sejakolobe “werk”.
2. Dirisa madiri otlhe a o a tlhaotseng mo dipolelong.
 - Tlhotse mo motshamekong motshegare otlhe.
3. Ke ponagalo efe e o lemogang ka madirimatswa mo dikutung tsa matlhaodi le madirimatswa mo maineng?
 - Fa o ka tlhatswa ka *Omo* diaparo tsa gago di tla sweufala.

> Tirwana ya 61

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 144

Go reeletsa tshedimosetso e e kgethegileng.

Dipotso le ditsibogelo

Pele ga theetso

Izinyokanyoka

1. Fa o buisa setlhogo sa temana e, o ka ithaya wa re diteng tsa yona di ka ga eng?
 - O ka ithaya wa re go tlile go buiwa ka dinoga.
2. Ditlamorago tsa go ikgolaganyetsa motlakase e se ka fa molaong ke dife?
 - O ka latlhegelwa ke botshelo kgotsa o ka tsenya batho ba bangwe mo kotsing fa ba ka tlabolwa ke motlakase.
3. Fa o ka lemoga fa moagi mongwe a ikgolaganyeditse motlakase e se ka fa molaong o tshwanetse go dira eng?
 - O tshwanetse go itsise motho yoo gore o tlola molao.

Ka nako ya theetso

Morutabana o tla tlhopho mongwe go buisa temana. Reetsang ka tlhoafalo mme le tsibogela dipotso ka bomaleba.

Go ikgolaganyetsa motlakase e se ka fa molaong e setse e le tlhobaboroko mo ditlamong tsa tlamelo ya motlakase. Go le gantsi disenyi di epa ditsela go itsenyetsa megala ya go gogela motlakase kwa matlong kgotsa kwa metlaaganengng ya tsona. Batho ba, ba itlhokomolosa ntlha ya gore ka go dira se, ba ikepela lemena. Matshelo a baagi, bogolo jang bana a mo kotsing. Fa o tsamaya o tshwanetse go leba sentle gore o gata kae, le gore o gata jang. Go mesima e e atlhameng, mme megala e tlhatlhametse e bile e kgobelane botlhaswa mo ditseleng. Fa go le jalo, o itse fela gore bo *Izinyoka* ba a bo ba fetile. Disenyi tse, di duedisa baagi madi a mannye go golaganya motlakase ntekwane kgato e, e ka isa kwa go jeweng ga tlhogo ya motho. Batho ba bantsi ba setse ba ingwaya lebadi ka ntlha ya ditiro tsa bo *Izinyoka*. Gajaana ba setheo sa thebolelo ya ditirelo tsa motlakase ba samagane le go tlhoma sediriswa se se tla tanyang batlolamolao le magodu a motlakase. Tsibogelo ya baagi bangwe ke gore ba letile lobaka go tsenyetswa motlakase mme ditopo le dingongorego tsa bona di wela mo ditsebeng tse di thibaneng. Go ya ka maitemogelo a ga Gaasite Gobuang, moagi wa kwa Lenasia, go epiwa mesima mo ditseleng mme go tsenngwa megala e e tlwaelegileng ya go golaganya motlakase. Gaasite o tswelela ka gore "Batho ba, ga ba epe mesima fela mo mebileng, ga ba lemoge gotlhelele gore ba ikepela lebitla. Botlhoko jwa kgang e, ke gore botshelo jwa baagi le bana ba ba senang molato bo mo kotsing.

Ba dira jalo ka ntlha ya go latlhegelwa ke tsholofelo mo bathating ba ba tshwanetseng go ba tlamela ka ditirelo. Fa o tsamaya kwa mebileng ya Snake Park, go megala gotlhe e e epetsweng go ikgolaganyetsa motlakase e se ka fa molaong.

Gaasite o tlhaloseditse ba lekwalodikgang la Gaabomotho gore tuelelo ya go golaganya ke R100.00 fela. E tlhwatlhwatlase jalo, fela ditlamorago tsa teng di masisi. “Ke sale ke ikwadisetsa go amogela ntlo e e abelwang batlhoki, le jaanong wa jaanong ke ntse ke beile letsogo mo phatleng. Ka ntlha ya se, botshelo jwa *Izinyoka* e setse e le selomodiro.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga theetso

1. Bo *Izinyoka* ke bo mang?
 - Go tewa batho ba ba ikgolaganyetsang motlakase go se ka fa molaong.
2. Mokgwa o wa bo *Izinyoka* o re ama jang jaaka baagi?
 - Kwa ntle ga matshosetsi a go latlhegelwa ke matshelo, mokgwa o, o koafatsa ikonomi ya naga. Bo *Izinyoka* ba badirisa motlakase o montsi mme ba sa o duélele kgotsa go duelelwa o monnye thata.
3. Ke polelwana efe e e kayang gore ditiro tse di maswe tsa bo *Izinyoka* di tsweliswa letsatsi lengwe le lengwe?
 - Mafoko a, e setse e le selomodiro.
4. Maikarabelo a gago mo go fediseng tlolomolao e ke afe ka kakaretso?
 - Go gakolola batlolamolao/go bega ditiro tse tsa bosenyi.
5. Tlhalosa popego ya mafoko a a latelang:
 - a) Batlolamolao ➔ tlola + molao ➔ Lediri + Leina
 - b) Tlhobaboroko ➔ tlhoba + boroko ➔ Lediri + Leina
 - c) Ditlamorago ➔ go tla + Morago ➔ Lediri + Letlhalosi
6. Puo e dirisitswe jang mo dipolelong tse?
 - a) Bo *Izinyoka* ga ba lemoge fa ba ikepela lebitla ka go ikgolaganyetsa motlakase e se ka fa molaong.
 - b) Puo ya maikutlo e dirisitswe go naya boako jo b osa tlhamalalang
 - c) Baagi ba kwa Snake Park ba dirisa motlakase wa bogodu
 - d) Puo ya kakaretso ka fa go akareditswe baagi bao
7. Ditsamaiso tsa kopano:

O setse o ithutile go tlala seatla ka ga dikopano. Jaanong o tshwanetse gobo o siametse go ka tsamaisa kopano. Jaaka go dirilwe mo tirwaneng ya 27, akanya fela gore o nna kwa Thulamabota kgotsa kwa motseng mongwe fela kwa go itemogelwang thebolelo e e bokoa ya ditirelo.

 - a) Itlhophela ntlha ya thebolo ya ditirelo e o batlang gore go buisanwe ka yona kwa kopanong.
 - b) Tlhopha batsayakarolo ba baagi, mmeiyara, makhanselara, bagwebipotlana ba selegae, mapodisi.
 - c) Ikgaoganyeng ka ditlhopha gore morutwana mongwe le mongwe a emele batsayakarolo ba ba rileng. Buisanelang gore ke mang yo o tla nnang monnasetilo, le gore mokwaledi e tla nna mang.
 - d) Lebelelang lenanetema le le neng la thalwa mo tirwaneng ya 27. Fa go tlhokega go ka dirwa diphetogo.

Maele

Tsamaiso ya kopano

1. Le fa maemo a ditsamaiso dingwe tsa kopano a farologana ka go gagamala, go maitsholo a le mangwe a a lebeletsweng mo go tsona tsotlhe. Ka kakaretso, go botoka thata gore maemo a gagamale, go na le gore e nne a a repileng. O tshwanetse go akanya ka dintlha/dikgakololo tse di latelang:
 - Maikarabelo a go bula kopano le go e tswala ke a monnasetilo.
 - Monnasetilo o tshwanetse go tlhokomela gore thulagano e latelwa kwa ntle ga go tswa mo tseleng.
 - Mo dikopanong tse di gagametseng leloko la kopano ga le bue ka tlhamalalo le leloko le lengwe, mafoko a feta ka monnasetilo. Se, se lebega se gakgamatsa, fela go dirwa jalo. Go thibelwa thulano kgotsa manganga fa gare ga maloko.

Dikao:

- "Mme monnasetilo kgotsa rre monnasetilo/monnasetilo ke rata go tshitshinya gore maloko a ntshe madi a boloko ka kgwedi e seng ka ngwaga"
 - "Monnasetilo ga ke ikamanye le tshitshinyo ya gore re duele madi a boloko ka kgwedi"
2. Dirisa lenanetema le o le rulagantseng mo tirwaneng ya 27 go tsamaisa kopano ya gago. Gakologelwa dintlha tse di latelang:
 - O tshwanetse go latela ditsamaiso tse di nepagetseng tsa go tshwara kopano.
 - Motho yo o tlhophilweng go nna mokwaledi a tseye metsotso ya kopano le ditshwetso tsa kopano le gore maikarabelo a ntlha nngwe le ngwe ke a ga mang. Leloko lengwe le lengwe la setlhopho le tla neelwa khopi ya dintlha/ditumelano tse.

Tirwana ya 62

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 146

Go buisetsa go tlhaloganya

Lefatshe le ema ka dinao go latela kgosomano ya moepo kwa Chile.

Pele ga puiso

1. Buisa o okola temana go tlhaola mafoko a a tlhagisang maikutlo a badiramoepong ka nako e ba neng ba gaeletswa mo moepong. Kwalololela maikutlo a mo bukeng ya gago mme o neye tlhaloso ya lefoko lengwe le lengwe le o le kwadileng.
 - Ketsaetsego, go kgopisega bonolo/go latlhegelwa ke kgatlhegelo.
2. Dirisa lefoko lengwe le lengwe le o le umakileng fa godimo mo polelong go bontsha fa o tlhaloganya bokao jwa lona.
 - Badiramoepong ba na le ketsaetsego ya gore ba tlile go nna nako e kanakang mo mpeng ya lefatshe.
 - Mo tsamaong ya nako ba ne ba latlhegelwa ke kgatlhegelo ya sengwe le sengwe ka ntlha ya fa ba gaeletswa mo moepong.
 - Banna ba ne ba kgopisega bonolo fa ba bona e kete thuso e kgakala le go goroga.
3. Gasa matlho ka bonako mo temaneng go tlatsa tshedimosetso e e tlhaelang mo sethalong.

Dintlhakgolo	Dintlha tsa tlaleletso
a) Badiramoepong ba gaeletswe mo mpeng ya lefatshe.	Ba dira sengwe le sengwe go leka go boloka matshelo a bona.
b) Baitseanape ba ba farologaneng ba dira ka natla go ba falosa.	Badiramoepong ba tsamaisa nako ka mekgwa e e farologaneng gore fa thuso e goroga ba bo ba santse ba siame.
c) Tona ya Boitekanelo kwa Chile o tlhoma setlhopho go tlhotlhomisa maemo a tlhaloganyo a badiramoepong go baakanyetsa phaloso ya bona.	Ba mo maemong a a botoka le fa go sena sephiri sa mong ka go se matlwanaboithusetso.

Ka nako ya puiso

A barutwana ba ipuisetse temana e e latelang, morago ba latele ditaello.

Go ka utlwalega jang fa o ka gaelelwa mo mpeng ya lefatshe dibekenyana, kgotsa dikgwedinyana di se kae? Se, ke ketsaetsego e e neng ya itemogelwa ke banna ba le 33 ba ba neng ba fitlhelwa ba santse ba tshela ka Latshipi, malatsi a le 17 morago ga go gosomana ga moepo wa kwa Chile. Lefelonyana la tshireletso la ntlha le ba neng ba ntse mo go lona le ne le dikgato di le 530 tsa sekwaere – le ne le lekana ka phaposi ya dikgatiso tsa bodiragatsi fela morago ba ne ba phuthologanyana mo mosimeng oo.

Ka ntlha ya kotsi ya go epa gaufi le fa ba neng ba iphitlhile gona, go ne go tla tsaya bafalodisi lobaka lwa dikgwedi di le nne go ba fitlhelela. Potso fela ke gore ba ne ba tla kgona jang mo maemong a a masisi a. Kwa tlase koo, go ne go le baitseanape, badiri ba moepo ba Australia ba ba neng ba falola go gaelelwa mo moepong, le mongwe wa ba ba neng ba kgona go romela mosadi wa gagwe lekwalo.

Boitekanelo jwa tlhaloganyo

Tona ya Boitekanelo kwa Chile, Jaime Manalich o ne a re, “Re tshwanetse go tlhotlhomisa ka bonako gore maemo a tlhaloganyo a ba leng mo go ona ke afe. Go tlile go re tsaya lobakanyana go ka ba falosa. Go tshwanetse gore go nne le baeteledipele mo go bona go ba naya tshagetso le go rulaganyetsa kgato e e latelang.”

Motlhotlhomisi wa maemo a tsa tlhaloganyo Kathleen Kowalsia Trakofler ene a re ditlhotlhomiso tsa mothale o di na le tlhalelo, fela go ka nna le ditsibogelo dingwe tsa kakaretso tsa maitsholo. Mo tsamaong ya nako ba tlile go pitlaganelwa mo lefelong leo, ba kgopisega bonolo, ba latlhegelwa ke kgatlhegelo ya sengwe le sengwe mme ba nna le ketsaetsego. Mabaka a mangwe ke a tlhago a go tlhoka sephiri ka go se matlwana boithusetso. Ba tla utlwalelwa ke monkgo le modumo wa metšhini e e dirisiwang ke badiri ba ditirelo tsa tshoganyetso.

Boitekanelo jwa mmele

Go ne go phuntswe phatlhanyana e e neng e dirisetwa go ba naya dijo le melemo mme ba kgona go tlhaleletsana le ba tshika ka di mmakerofounu le makwalo. Setshwantsho sa thelebišene se ne se senola fa ba ne ba gotela thata e bile go na le tlhalelo ya mowa gonne ba ne ba ntse ka digompo. Batlhankedi ba boifa gore badiramoepong

ba, ba ka tswe ba setse ba digile bokete jwa mmele ka bontsi. Ba ne ba tlhophelwa dijo tse di maleba go thusa ka se. Ba ne ba nna lesego ka ntlha ya fa ba ne ba bona metsinyana a go nwa go tswa mo moepong.

Maemo kwa tlase ga lefatshe

Ba ne ba dirisa dibetirii di le pedi tsa dijanaga tsa dithoto go bonesa ka ditlhorho tsa bona.

Go tsamaisa nako

Bathati ba kwa Chile ba akanya gore phaloso e ka ba tsaya dikgwedi di le 4. Ke paka e telele tota e e iseng e ke e tle e itemogelwe boditshabatshaba mo diphalosong. Ngaka ya tsa tlhaloganyo e ne ya umaka fa ba dira sentle e bile go bonala ba itekanetse.

Dintlha tse pedi tse di botlhokwa ke ka fa ba ithulaganyang ka gone go bontsha matlhagatlhaga a ka gale. Tlhaeletsano le ba masika le ba ditirelo tsa phaloso e ne e le botlhokwa. Go ne ga atlenegisiwa gore ba neelwe metshameko ka khomputara le dibidiyo go di bogela fa go santse go letilwe. Gomez, mongwe wa banna ba ba neng ba gaeletswe mo moepong o ne a kwalela mosadi wa gagwe go mmolelela gore le fa e le gore go tlile go tsaya lobakanyana go kopana, o netefaletsa botlhe gore o siame – ka thata ya Modimo yo o tlileng go ba kgontsha go falola mo mpeng ya leruarua. Russel o ne a bua gore tiragalo e, ga ba kitla ba e lebala ka ntlha ya gore letsatsi lengwe le lengwe ba ne ba lebagana le kgwetlho ya go se itse gore go tlile go felela jang.

Dikgakololo go badiri ba tsa tshoganyetso

Mokgwa o o neng o dirisiwa e ne e le go phunya tselana/phatlhana mo letlapeng le le popota gore ba tswe mo go yona. Badiri ba tsa tshoganyetso ba ne ba na le maitemogelo a go falosa badiri mo moepong fela kgwetlhokgolo ka ba, e ne e le lefatshe le le reketlang. Ba ne ba tshwanelwa ke go nna kelotlhoko tota go netefatsa fa mosima o e leng gore go tla ntshiwa motho a le mongwe ka gangwe, o siametse se.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

1. Jaaka morutwana wa Mophato wa Marematlou, morago ga go buisa temana e, ke ditiro dife tsa boporofeshe nale tse o boneng di tsenya letsogo mo go faloseng badiramoepong?
 - Ditirelo tsa tshoganyetso, ngaka ya malwetse a tsa tlhaloganyo, ngaka ya tshidilomaikutlo, moitseanape wa dijo, baenjenere, batlhotlhomisi, baitseanape ba tsa tlhaeletsano, jj.
2. A o utlwela badiramoepong ba, botlhoko kgotsa o bona fa go diregile sentle ka bona? Tshegetska ka lobaka.
3. Ke ba utlwela botlhoko ka ntlha ya fa e se maitemogelo a a eletsegang go gaelelwa mo mpeng ya lefatshe.
4. Fa o kabo o ne o le mongwe wa badiramoepong ba ba gaeletsweng mo mpeng ya lefatshe, ke maele afe a o neng o ka a neela badirikawena?
5. Ke ne ke tla ba naya tsholofelo ya gore yo o kwa godimo o tla ba falosa.
6. E ne e le ka ngwaga ofe gautshwane fa moepo o, o gosomana kwa Chile
7. E ne e le ka 2010 fa moepo wa kwa Chile o gosomana.

8. Dirisa tshedimosetso ya dintlha tse o di tlaotseng go kwala tshobokanyo ya temana ka go kwala dintlha di le supa. Dirisa mafoko a gago fa go kgonega.
- Go ketsaetsego kwa Chile morago ga kgosomano ya moepo.
 - Badiramoepong ba gaelelwa mo moepong.
 - Ba dira dilo tse di farologaneng go tlhomamisa gore ba siamele phaloso.
 - Ba newa dijo le tshegetso ke batlhankedi le dingaka.
 - Badiramoepong ba tlaeletsana le ba lesika le batlhankedi ba ditirelo tsa phaloso.
 - Go agilwe sediriswa se o ka reng ke pilisi e e phuthetsweng go ba gopa ka sona mo mosimeng ka bongwe ka bongwe.
 - Go phuntswe phatlhanyana go ba ntsha ka kelotlhoko mo mosimeng.

› Tirwana ya 63

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 149

Mo tirwaneng e, morutwana o tlike go rulaganyetsa go kwala tlhamo ka maitemogelo a gagwe jaaka mongwe wa badiri ba ba neng ba gaelelwa kwa mpeng ya lefatshe kwa moepong wa kwa Chile. A ba simolole ka go naya tlhamo setlhogo.

Maele

- Kwala letlhomeso.
- Batla dikakanyo tse o tla di dirisang go ya ka setlhogo se o se tlhophileng.
- Thala mola mo mpeng ya dikakanyo tse di seng maleba.
- Dirisa dikakanyo go kwala letlhomeso le le tlhomameng.
- Buisanela letlhomeso le, le molekane wa gago fa go tlhokega.
- Kwala ipaakanyetsokwalo ya ntlha. E tlhotlhe diposo.
- Kwala ya bobedi, e buise gape go baakanya fale le fale.
- Kwala setlhangwa sa bofelo se se phepa.

Ditsibogelo

Barutwana ba tla tlaleletsa dintlha go ya ka boitlhamedi jwa bona. Ba rotloetse go dira dipatlisiso ka kgang e mo inthaneteng mme ba dirise maitemogelo a bangwe ba badiramoepong go ikagela dintlha.

› Tirwana ya 64

Popegopuo le melawana ya tiriso

Buka ya Morutwana tsebe 149

Madirimatlhaedi

Madirimatlhaedi ke madiri a a dirisitsweng bokao jwa ona jwa tlhologo bo fetotswe.

Sekao: “Batla.”

Re itse gore lediri “batla” le kaya go senka sengwe, fela lediri le, re ka le dirisa ka bokao jo bongwe jo bo farologaneng le jo bo umakilweng pejana. Sekao: Modise o ne a batla a longwa ke noga. “batla” mo polelong e, e dirisitswe jaaka lediriletlhaedi.

Madirimatthaedi a tlhalosa lediritota mo polelong. Lediriletthaedi le farologana le lethusi ka gonne lona le ka ema le le nosi go tliša bokao jo bo feletseng. Matthaedi a ka supa maemo a mabaka gore a ne a ntse jang gape matthaedi a supa nako kgotsa paka. Matthaedi a a supang maemo a mabaka.

Dipotso le ditsibogelo

1. O tšaloganya eng ka madirimatthaedi?
 - Ke madiri a go fetotsweng bokao jwa ona jwa tšholego. Madiri a, a tlhalosa madiritota mo polelong, sk. “O setse a tsamaile” lefoko “setse” ke lediriletthaedi.
2. Go tswa mo temaneng ya Mosekatsaabo nopola madirimatthaedi a le matlhano mme o a dirise mo polelong.
 - O ne a **tlhola** a etsaetsega.
 - Ga botsa mapodisi a **santse** a re ga se koo, ke kwano.
 - Mosekatsaabo o ne a **tlhola** a leboga yo o kwa godimo.
 - Ga a **ise** a itse kgolegelo.
 - O ne a **fitlhela** a rototse matlho.
3. Dirisa matthaedi a gago mo dipolelong jaaka madiritota.
 - **O tlhola** a pharame motshegare otlhe.
 - **O setse** a le esi fa ba bangwe ba ile kwa tirong.
 - **O ntse** fela, batho ba bangwe ba dira.
4. Mosola wa madirimatthaedi ke ofe mo polelong?
 - Madirimatthaedi a tlhalosa madiritota.

Beke ya 18

> Tirwana ya 65

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 150

Go reeletsa tshedimosetso e e kgethegileng.

Tirisodikgoka mo ditseleng

Pele ga theetso

Tirisodikgoka ya mo ditseleng e ama bakgweetsi le batsamayadinao ka go tšhwana. Batlolamolao go le gantsi g aba ipone phoso.

Temana e, e naya ntlhakemo go tshegetsana ngangisano.

- Ngangisano ke eng? E farologana jang le ntlhakemo?
- Ntlhakemo e tshegetsana ngangisano jang?

Ka nako ya theetso

Tlhopha mongwe wa barutwana go buisa temana e e latelang, Barutwana ba tšhwanetse go reetsa ka tšhoafalo go tšhaola mafoko a a nang le bokao bo le bongwe.

Batho ba bantsi ba ithaya ba re ke maemo go nna bogagapa mo ditseleng. Ba pepentsha dijanaga tša bona, modiro wa tšona le lobelo lwa tšona mme ba tsaya fa ba le kwa setlhoeng sa botshelo ka ntšha ya phitšhelelo e. O ka ba bona jaaka ba tša bo ba butse dijanaga phogwana, ba thetheekela ba relela mo ditseleng e bile ba bona fa lefatshe e le la bona ba le bosii. Moono wa bona ke gore ba ja botshelo mme ba lebala mareledi a bona.

Ditsela tse di fa gare ga motse, tse di kwa ntle le ditselafefo di na le lobelo lo lo lekanyeditsweng gore bakgweetsi ba kgweetse ka bomaleba. Go na le mokgwa wa gore bakgweetsi bangwe fa go le sejanaga fa pele ga bona mme go ya ka bona mokgweetsi yo o tsamaya ka lobelo lwa leobu, le fa e le lobelo lo lo maleba lo lo lekanyeditsweng go ya kgaolo eo, ba bo ba kukega mafatlha, ba sege sejanaga seo tsebe mme ba tsewelele go kgotlhana maikutlo ka puo ya molomo kgotsa ya diatla e e nang le bokao jwa lenyatso kgotsa ditlhapa.

Ditsela di fetogile patlelo ya dintwa le thumulano. Dintwa tse, ga di na tlhaloganyo. Fa o le mokgweetsi ga o molaolapharano e bile ga o moatlhodi kwa kgotla. Go le gantsi ena mokgweetsi yoo le fa e le ena tota yo o phoso, o bonako go tseweletsa thumolano. Kwa pheletsong dintwa dingwe di tseweletsa bosemorafe mme se, se ngokele kगतहेगेलo ya bakgweetsi ba bangwe ba ka dinako dingwe ba tsayang letlhakore boammaruri bo ntse bo totobetse. Mo Aforikaborwa, bakgweetsi ba tseweletsa tirisodikgoka ka go se nne pelotelele le bogagapa. Bangwe ba bona fa dijanaga tsa bona e le tsona fela tse di tshwanetseng go tsamaya mo mebileng mme tsotlhe tse dingwe e le dikgorokgoro fela tse di tshwanetseng go tloswa mo tseleng kgotsa go fapoga ka gangwe ba dijanaga tse di tlhwatlhwagodimo di tla di gagasela. Batho ba bantsi ba latlhegelwa ke matshelo ka ntlha ya tirisodikgoka fa gare ga bakgwetsi.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga theetso

1. Tlhaola ngangisano mo temaneng e e fa godimo fa.
 - Ngangisano ke ka ntlha ya gore ke maemo go tsamaya ka sejanaga jaaka o rata mo tseleng.
2. Tlhaola ntlhakemo mo temaneng e go tshegetsa ngangisano.
 - Ntlhakemo ya temana ke gore bogagapa jwa mo tseleng ke bokwatlase tota, ga se maemo jaaka bakgweetsi bangwe ba ithaya.
3. Sekaseka maitsholo a baanaelwa ba ba mo setshwantshong, o lebeletse tlhagiso ya sefatlhego sa moanelwa yo o mo sejanageng.
 - Moanelwa yo o mo sejanageng o tletse tshakgalo. Mafoko a a tswang mo molomong wa gagwe go bonala a galaka.
4. Kopa barutwana go ikwalela dintlha tse di botlhokwa go tswa mo temaneng e. Ba neye fela di le 7 mme palo ya mafoko e nne 80–90.
 - Ditogamaano tsa go bua.
5. O neilwe setlhogo; “Tirisodikgoka ya mo ditseleng e etegetswa ke bakgweetsi ba dijanaga tse di lobelo”
 - Dirisa dintlha tse di latelang go ipaakanyetsa tiro ya molomo. Batlisisa dintlha go tswa mo metswedeng e e farologaneng ya tshedimosetso.
6. Tirisodikgoka ke eng?
 - Tirisodikgoka ke go lwa ka ntlha ya go sa utlwane, dithulano me go dirisiwa boagapa. Ka dinako dingwe go diriswa ntwaga ya diatla.
7. Tirisodikgoka e, e ama bo mang?
 - E ama bakgwetsi ba dijanaga mmogo le badirisi ba bangwe ba ditsela.
8. Go ka dirwa eng go fokotsa ditlamorago tsa tirisodikgoka ya mo mebileng?
 - Rulaganya dintlha tse di botlhokwa go tswa mo tshedimosetsong e o e kgobokantseng.
 - Ikatisetse go tlhagisa ka go itshepa mme fa tshono ya go tlhagisa e goroga, dira se, ka tshosologo.

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 151

Pele ga puiso

Baboki ba dirisa puo ya poko go tlhagisa dikakanyo tsa bona ka batho, dikgolagano le maemo. Dikakanyo tsa mothale o, di bidiwa morero. Buisana le barutwana ka dintlha tse di latelang:

1. Ke dikakanyo dife tse o di itseng ka batho, dikgolagano le maemo mme di tlhagisiwa ke mmoki? Fa o kabo o le mmoki o ne o tla tlhagisa morero ofe?
2. Lebelela maele a a neetsweng:

Maele

Morero

Morero ke ntlhakgolo mo pading, mo khutshweng, mo terameng kgotsa mo pokong. Mo lebokong mmoki o aga/tlhagisa morero ka go dirisa mafoko a a botlhokwa, a a tlaolang ngang mmogo le maikutlo a gagwe ka ga se mmoki a ka tlhagisang morero mo setlhogong kgotsa mo karolwaneng ya leboko. Fa a dira se, ga a dire ka tsela e e leng gore mongwe le mongwe o bona gore go lebisitswe kae, fela mmuisi a ka lemoga. Gakologelwa gore morero ke kakanyokgolo/kakanyo e e botlholwatlhokwa, e seng e e tlaletsang. Merero e mengwe mo pokong e akaretsa loso, bogatlamelamasisi, lerato, tsholofelo, go itshwaya phoso, boitshwarelo, botsalano, tshotlego, lefufa, ntwana, jj.

Dipotso le ditsibogelo

Ka nako ya puiso

Barutwana ba tlile go tsibogela dipotso tse ka go farologana. Buisanela dintlha tsotlhe tse le bona mme o lekole lenaaneefoko la bona go tlhotlhomisa fa ba itse bokao jwa mafoko le go naya dikakanyo tsa bona ka leboko le.

1. Buisa leboko le le latelang ka bonako mme o dire se:
 - Nopola mafoko a mašwa kgotsa a o sa a itseng.
 - Kwala lenaaneefoko.
 - Kwala bokao jwa lefoko lengwe le lengwe le o le kwadileng.
2. Buisa leboko ka bonako go bona gore le bua ka ga eng.
 - O akanya eng ka leboko le?
 - Morero wa leboko le, ke ofe?

Aforika

1. Lefatshe leno le lentle jang!
2. Le makhubu, ee le dipala.
3. Le ditlharetlhare le majang;
4. Dikgama, dikgokong, diphala
5. Phologolo tsotlhe tsa naga,
6. Kgetwane, kgwathe le dinoga,
7. Digagabi di ilang mariga,
8. Di a ila fela mono Aforika.

9. Lefatshe le ke mosetsana,
10. Moratwa a thaka tse dikgolo,
11. Ntšwa fela a le mmala motshwana,
12. Mmala o o bosulabogolo.
13. Selefera ke meno a gagwe;
14. Gouta ke marinini a gagwe;
15. Taemane dinala tsa gagwe;
16. Tsotlhe tse di mono Aforika.

17. Lefatshe leno le meriti;
18. La thunya di methalethale;
19. La dinoka di emang sesiti
20. Di ikgarakgarang jaaka tlhale
21. Ke lefatshe la matlhomola,
22. Ruri fa go le letlhafua,
23. Fa dinku le dipodi di fula
24. Diruiwa tsa mono Aforika

25. Aforika, fatshe la letsatsi
26. Le phatsimang ngwaga otlhe fela;
27. Aforika lefatshe la metse
28. A masetlhana nokeng tsotlhe.
29. Lefatshe leno ke la temo.
30. Lefatshe leno ke la kgomo,
31. Lefatshe leno ke la khumo,
32. Tse di bonwa mono Aforika

33. Lefatshe leno le lentle jang!
34. Le makhubu, eng, le dipala,
35. Le ditlharetlhare le majang
36. Dikgomo, dikgokong, diphala,
37. Phologolo tsotlhe tsa naga,
38. Kgetwane, kgwathe le dinoga,
39. Digagabi di ilang mariga,
40. Di a ila fela mono Aforika.

Morago ga puiso

Dipotso le ditsibogelo

1. Tlhalosa mola wa bo 7 & 8.
 - Fa e nna mariga digagabi di a iphitlha mme di emele mariga a fete. Fa mokwadi a re “di ila fela mo Aforika” ke ka ntlha ya fa go le setlha sa selemo kwa mafatsheng a mangwe fa mo Aforika re le mo marigeng.
2. Go dirisitswe morumo mo moleng wa bo 13, 14 le 15. Goreng go le jalo?
 - Go gatelela se mmui a se buang, e leng dikuno tsa Aforika
3. “A gagwe” ke karolo efe ya puo?
 - Ke lerui
4. Ke sekapuo sefe se se dirisitsweng mo moleng wa 9?
 - Tshwantshiso

5. Dinku le dipodi fa di tlhakane di bidiwa eng?
 - Dihutshane
6. Sekaseka leboko mme o neele molaetsa o o tlhagisitsweng.
 - Molaetsa ke go lemosa mmuisi ka ga bontle jwa Aforika
7. Ditlhaloso tsa naga ya Aforika jaaka di neelwa mo ditemaneng tse di ka lere ditlamorago dife tse di sa eletsegeng mo dinageng dingwe tsa Aforika?
 - Go ka nna le thologelo e ntsi mo nageng
8. Naya tlhaloso ya mola wa bo 38.
 - Go buiwa ka dinonyane le digagabi tse di ilang mariga

› Tirwana ya 67

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 153

Fa o ikaelela go tsaya leeto, go botlhokwa thata gore o bo o tshotse mmepe. Se, se tshwana fela le fa o batla go kwala mofuta o o rileng wa setlhangwa, o tshwanetse go nna le sengwe se se tla go kaelang tsela. Se se bidiwa ipaakanyo.

Buisanela le barutwana dintlha tsa go kwala.

- Ba laele go kwala ipaakanyo ya tlhamo ya maitlhommo go tswa mo lebokong le le neetsweng. Setlhogo sa tlhamo ke: Go ka bo go ne go diragetse eng fa ...?
- Ba neye tšhono ya go buisanela tiro ya ipaakanyo le barutwana ka bona mme morago ba boeletse ipaakanyo fa go tlhokega, go tlhotlha diphoso.

Maele

Go kwala ipaakanyo ya tlhamo

Fa o kwala ipaakanyo ya tlhamo o dira mmepe o o tla o dirisang fa o kwala ipaakanyo. Gore o kgone go dira se, o tlhoka go ka latela dikgatonyana di le mmalwa tse di latelang:

1. **Sekaseka potso:** Netefatsa gore o tlhaloganya potso. Potso e, e go neela tšhono ya akanya gore o kwala ka ga eng? Kgangkgolo ke eng? Sekaseka mareo a a dirisitsweng le ditaello fa di le teng.
2. **Kokoanya dikakanyo:** Go botlhokwa thata go kokoanya dikakanyo tsa tlhamo. Mo pampitshaneng nngwe fela fa thoko o ka kwala dintlha, tse o di lemogileng, maikutlo. Kwala sengwe le sengwe se o akanyang se ka nna botlhokwa go ka akanngwa mmogo ka sona mo kgatong e.
3. **Tlhopha dikakanyo:** Mo pampitshaneng ya bobedi, nopola go tswa mo dikakanyong, mo maikutlong, mo go se o se lemogileng kgotsa dintlha tse di maleba mo potsong le mo kgangkgolong. Latlha dintlha dingwe le dingwe tse di sa golaganeng le potso ya tlhamo ka tlhamalalo.
4. **Rulaganya dikakanyo ka tatelano:** Mo pampitshaneng ya boraro, kwala maikutlo, se o se lemogileng kgotsa dintlha tse di tlhophilweng go rulaganngwa ka tatelano e e siameng.
5. **Ithalele letlhommo:** Dirisa dikakanyo, maikutlo, se o se lemogileng kgotsa dintlha tse di rulagantsweng go aga letlhommo la tlhamo ya gago. Gakologelwa gore letlhommo la tlhamo le go kaela sentle gore karolo nngwe le nngwe ya tlhamo ya gago e tla tshola eng. Sekao sa se se latela fa go tswa mo temaneng ya ...

Matseno:

- Kakanyokgolo: _____

Temana ya 1:

- Aga kakanyo ya 1: Naya mabaka gore ke ka ntlha ya eng.

Temana 2:

- Aga kakanyo ya 2: _____

Temana ya 3:

- Temana ya 3: _____

Bokhutlo:

- Konosetsa: _____

Tlhamo ya maitlhamo

Mo mofuteng o wa tlhamo, mokwadi o leba kakanyo, a bo a tlhagisa maikutlo/ tsibogo ya gagwe. Mokwadi a ka leba ditoro kgotsa se a eletsang go se fitlhelela mo botshelong jwa gagwe, mme a kwale maitlhamo a a gagwe.

Sekao sa ditlhogo:

1. Ka ka fa ke gopolang morutabana wa me yo o gaisang ka gone.
2. Naya ntlhakemo ya gago mabapi le tsa botshelo ka kakaretso gammogo le ka mo batho ba tshwanetseng go tshela ka gone.

Fa o kwala tlhamo ya maitlhamo o tshwanetse go ela tlhoko dintlha tse di latelang:

1. Tlhamo ya maitlhamo e tsaya letlhakore.
2. Maikutlo a tsaya karolo e e botlhokwa.
3. Karolo e kgolo mo tthamong e ka tlhalosa. Ditlhaloso di tshwanetse go bonala, maikaelelo e le go tlhagisa gape maikutlo a mokwadi a nako e e fetileng
4. Dikakanyo/ megopolo/ maikutlo di tshwanetse go senola boammaaruri le maitemogelo.

> Tirwana ya 68**Popegopuo le melawana ya tiriso Buka ya Morutwana tsebe 155****Madirimathusi**

Ledirilethusi le dirisiwa le lediri go tliša bokao jo bo tletseng. Lethusi le dirisiwa le lediri mo mabakeng a a latelang. Lediri lethusi le fitlhelwa thata kwa medirisong. Le dirisiwa gape go supa kganetso, le go supa paka.

Go supa paka	Go supa kganetso
Magodu a ne a utswa dithoto (pakapheto)	Magodu ga a kitla a utswa dithoto (pakaisago).
Magodu a ne a tla utswa dithoto (Pakaisagotsweledi)	Magodu ga a nke a utswa dithoto (pakaisago).
Magodu a ne a utswitse dithoto. (Pakaphetopheti)	Magodu a tla bo a sa utswa dithoto. (Pakaphetoisagopheti).

Bua gore madirimathusi a a latelang a dirisitswe jang.

1. Mosekatsaabo o ne a sa golola Modise.
 - Kganetso – pakafetileng – pheti.
2. Modise o ne a tla tsena sekolo ka tlhomamo
 - Pakaisago tsweledi.
3. Modise o tla tshwarwa
 - Modirisopego-tumelo.
4. Maphodisi ga ba kitla ba golola Modise
 - Pakaphetoisagopheti – Modirisopego.
5. Mapodisi a ne a bile a mo utlwetse botlhoko.
6. Buisa temana ya ga Mosekatsaabo morago o tlhaole madirimathusi.

Letla barutwana go tlhaola madirimathusi jaaka ba laoletswe. Sekaseka ditsibogelo tsa bona go bona ba ba sa tlhaloganyeng sentle mme o ba thuse.

Go buisa le go lebelela

Karolo A: Tekatlhaloganyo le tiriso ya puo

Pina ya Bošetshaba

Molaotheo wa Naga wa 1993, o ne o ikuela gore go nne le dipina di le pedi tsa bosetšhaba, e bong “*Die Stem van Suid Afrika*” le “*Nkosi Sikelel’iAfrika*”. Molawana wa 10 Diphlane 1997 o ne wa laela gore dipina tse pedi tse, di kopanngwe go aga pina e le nngwe ya bosetšhaba mme e le khutshwane.

Die Stem van Suid Afrika

Pina e, sentlente ke leboko le le kwadilweng ke C.J Langenhoven ka Moranang 1918. Mmino o o felegetsang pina e, o ne wa tlhamiwa ke moruti M.L de Villiers ka 1921. Ba ditirelo tsa Kgaso mo Aforikaborwa fa ba ne ba tswalela mananeo a bona a letsatsi ba ne ba dirisa *Die Stem* le *God Save the King* mme batho ba tlwaela se ka bontsi. *Die Stem* e ne ya opelwa lwa ntlhantlha mo phatlalatseng fa go ne go pegwa folaga ya bosetšhaba semmuso kwa MotseKapa ka 31 Moranang 1928 fela puso yona e ne ya tsaya ditshwanelo tsa kgatiso ya pina e mme go ne ga nna le molawana o o fetisiwang kwa palamenteng ka ga se.

Nkosi Sikelel’iAfrika

Nkosi Sikelel’iAfrika ke pina e e neng ya tlhamiwa ka 1897 ke Enoch Santongo yo e neng e le morutabana. Mafoko a ntlha mo temaneng ya ntlha kwa tshimologong a kwadilwe ka isiXhosa jaaka kopelo. Mela e le 7 e e latelang e ne ya tlaleletswa ke Samuel Mqhayi yo e neng e le mmoki. Karolo ya Sesotho e ne ya phasalatswa ke Moses Mphahlele ka 1942. Pina e, e ne ya nna pina e e neng ya itsiwe gotlhe ka ntlha ya fa e ne e dirisiwa thata.

Mafoko a Pina ya Bosetšhaba

Nkosi Sikelel’iAfrika (Maluphakanyiw’ uphondo lwayo, Yizwa imithandazo yethu Nkosi sikelela, thina lusapho lwayo	isiXhosa le isiZulu
Morena boloka setjhaba sa heso, O fedise dintwa le matshwenyeho O se boloke, O se boloke Setjhaba sa heso Setjhaba sa South Africa – South Africa	Sesotho
Uit die blou van onse hemel, Uit die diepte van ons see, Oor ons ewige gebergtes, Waar die kranse antwoord gee,	Afrikaans
Sounds the call to come together And united we shall stand, Let us live and strive for freedom, In South Africa our land.	English

Dipotso

1. Bokao jwa Pina ya Bosetšhaba mo baaging ke bofe?
 - Pina ya Bosetšhaba ke boikgantsho jwa baagi. E tshwanetse go tlotliwa ka dinako tsotlhe mme fa e opelwa go nne le tshisibalo. (2)
2. Maikutlo a gago ke afe ka batho ba ba sa kgathaleleng go ithuta Pina ya Bosetšhaba?
 - Ga ba ithate, ga ba rate naga ya bona e bile ga ba ikitse. Ba lenyatso kgotsa kitso e potlana e ba tlhokisa tlotlo. (2)
3. Sekaseka temana ya bobedi e leng ya Sesotho mme o tlhaole maina a o akanyang gore a ka tswe a dirisiwa gape le mo Setswaneng. A dirise mo ditemaneng go netefatsa fa o itse bokao jwa ona.
 - Boloka ⇒ Mothoagae o boloka madi a mantsi gompiano.
 - Fedisa ⇒ Puso ya Temokerasi e etleetsa go fedisa go sa lekalekang ga maloba.
 - Matshwenyego ⇒ Pule o nnile le matshwenyego fa rraagwe a sena go tlhokofala. (4 × 2 = 8)
4. Tshwaela ka ga maikutlo a gago mabapi le dipuodintsi tse di dirisiwang mo pineng ya bosetšhaba.
 - Dipuodintsi ke sekao se se ntle gore Aforikaborwa ke naga ya baagi ba dipuo tse di farologaneng. (2)
5. Naya lebaka la gore ke goreng *Die Stem* le *Nkosi sikelel'iAfrika* di diriswa jaaka pina e lengwe ya bosetšhaba.
 - Kwa tshimologong di ne di kopantswe mme se, se dira gore Pina ya Bosetšhaba e nne telele go gaisa.
 - Dipina tse, di emetse baagi mo nageng fa ba farologanngwa go ya ka mmala. Ke ya Bantsho le ya Basweu mme di kopantswe go etleetsa tirisanommogo. (2)
6. Nopola maina mo temaneng o b o o bue gore e tswa mo karolong efe ya puo.
 - Dintwa ⇒ lwa = Lediri
 - Morena ⇒ rena = Lediri
 - Matshwenyego ⇒ Tshwenyega = Lediri (3 × 2 = 6)
7. Goreng go dirisitswe letshwao la ditsejwana mo go *Die stem* le *God save the queen*?
 - Ke go bontsha nopolo (2)
8. Go tswa mo meleng e mebedi ya ntlha mo temaneng ya bobedi go "le" bua gore ke karolopuo efe?
 - Lekopanyi. (2)
9. Ke letlhaodi la mofuta ofe le le dirisitsweng mo moleng wa temana ya ntlha.
 - Palo ⇒ tse pedi. (2)
10. Kwala temana ya ntlha le ya boraro ya pina e ka puo ya Setswana.
 - Barutwana ba tshwanetse go botsa beng ba puo gore ba tle ba kgone go tšhomolola ditemana tse. Se, se etleetsa tirisanommogo le go fisegela go tseweletsa bokgoni jwa dipuodintsi. (8)

Karolo B: Tshobokanyo

Buisa temana e e latelang, morago o e sobokanye ka mafoko a le 80–90.

Es'kia Mphahlele

O belegwe ka 17 Sedimonthole 1919

O tlhokofetse ka 27 Diphlane 2008

Emeritus Professor Es'kia Mphahlele o ne a iletswa go dira tiro ya borutabana ka ntlha ya fa a ne a nyatsa molawana o o neng wa atlenegisa thuto ya boleng jo bo kwa tlase, ya kgethololo, e e neng e neelwa bantsho fela ka 1952. Kgato e, e ne ya dira gore a tseye tiro jaaka Morulaganyi wa dikwalo mo makasineng wa *Drum* go fitlha a pateletsega go ya botshabelo kwa dinageng tse di kwa ntle ka 1957. Teng koo o ne a tswelela go ruta le go tsweletsa mananeo a dithuto tsa setso kwa dinageng tse dingwe tsa Aforika le kwa Fora, e bile o ne a ruta dingwaga di le robongwe kwa Yunibesithing ya Denver le ya Pennsylvania kwa USA. Rre yo, o belegetswe kwa Marabastad mme o ne a nna bogolo jwa dingwaga tsa bonyana e le modisa. O ne a itlhabolola jalo mme a fitlhelela go le gontsi jaaka re ithuta ka ga gagwe.

Mo botshelong jwa gagwe o ne a amogela dikgele di le mmalwa tsa boditshabatshaba go latela tiro le matsapa a gagwe mo thutong. Ka 1969 o ne a tlhophiwa go amogela sekgele sa tlotlomatso mo dikwalong se se itsegeng ka gore ke *Nobel Prize*. Ka 1984 puso ya kwa Fora e ne ya o abela *Order of the Palm* go mo tlotlomatsa. Ka 1998 o ne a amogela *World Economic Forum's Crystal Award* ka ntlha ya go neela tirelo ka manontlhotlho go tsa botsweretsi le thuto. Gone mo ngwageng oo ke fa Moporesidente wa pele wa naga, rre Mandela a mo abela sekgele sa *Order of the Southern Cross*. Ka 2000 Es'kia Mphahlele o ne a abelwa sekgele sa tsa dikwalo sa Titan jaaka mokwadi yo o gaisitseng mo ketekgolong. Botshelo jwa gagwe bo tshwaya dipuisano tse di gwetlhang ka dintlha tsa boAforika.

Botlhokwa jwa se bo mo go tsibogeleng ga gagwe ka bomaleba mo dintllheng tsa tatlhegelo ya setso le matsapa a a ka tsewang go tsosolosa boAforika. Moporofesara Kader Asmal, o ne a kwala mo bukeng nngwe ya gagwe gore: Botshelo jwa ga Es'kia Mphahlele le thuto ya gagwe ke thotloetso mo go rona rotlhe e bile o tla tswelelela go nna sekai le motlhala o o ka latelwang gore re seke ra kgaotsa go ithuta. Fa o batla go ithuta go le gontsi ka ga ditro le botshelo jwa ga Es'kia Mphahlele o ka ya kwa The Es'kia Institute, e bong setheo se e seng sa puso, mme se sa dire letseno ka go thusa batho ka tshedimoesto. Setheo se, se kwa Johannesburg. Boineelo jwa gagwe mo mererong ya tsa thuto ga bo na selekanyo. Botshelo jwa gagwe bo tshwaya boineelo le tumelo ya gore fa go fitlheletse dithuto tse di kwa godimo, kgato eo e tla isa go kgololosego ya boammaruri.

Barutwana ba tlile go tsibogela potso ka go farologana fela dintlha tse di latelang di ka tlhagisiwa:

1. Moporofesara Eskia Mphahlele ke morutabana ba dithuto le fa a ne a iletswa go tsweletsa thomo e ka ntlha ya puso ya kgethololo.
2. O ne a bona tiro kwa makasineng wa *Drum* jaaka morulaganyi mme se, se ne sa mo naya tshono ya go amusa setshaba kitso ka dikwalo.
3. O ne a dira ka natla ka dinako tsotlhe mme se, sa dira gore a neelwe dikgele di le mmalwa boditshabatshaba go tlotlomatsa seabe sa gagwe.

4. Botshelo jwa gagwe ke thotloetso mo baruteging le mo bathong ba ba sa rutegang.
5. Ke thuto le motlhala o o ka latelwang ke bašwa le bagolo.
6. Fa a ne a gatelelwa ga a ke a ineela, o ne a dirisa tlhaloganyo, e seng maikutlo.
7. Bagaka ba ba jaaka rre yo, ke bona ba neng ba re tlhagolela tsela go leba kwa kgololosegong.

Karolo C: Dikwalo

Karolo C1: Poko

Leboko le le bonweng (dipotso tse dikhutshwane/ dipotso tsa tlhamo go tswa mo mabokong a le mane a a bonweng; go tswa mo go ona go tshwanetse ga arabiwa a le mabedi) le le iseng le bonwe (dipotso tse dikhutshwane). (Le le bonweng = 20; le le iseng le bonwe = 10.)

Poko 1

Araba maboko a mabedi fela go tswa mo go a mane a o a neilweng.

Leboko la dikgomo

1. Malenku wa marumo
2. Seapaya letoutou
3. Modimo o o nko e metsi, mogodungwana o molelo
4. More o fisa banna ditedu
5. Dinyamafura di sa a tlotleng
6. Selo sa mosimane wa mokalaka
7. Ka nna nayo ka tlhoka boroko
8. Ka e tlhoka ka tlhoka boroko
9. Kgomo modimo wa gae
10. Modimo o o jeleng rre,
11. Le nna ngwana o tla nja!
12. Kgomo lotlhanya ditšhaba,
13. Banyana ya re ba re e lela e re mmuo!
14. Bagolo ba re ya bo e re marumo
15. Ka e se kgomo e le ditsosamodimo
16. Kgomo e bolaile banna ba le bantsi
17. Nna lo na basadi lo bolawa ke eng
18. A re rona banna re a ipolaya
19. Re ipolaya ka go tlabana ntwana
20. Manong ga a ka a nna mapiping fela
21. A a be a bona dinama tsa batho
22. Tsa banna ba ne ba tlabanela ngope
23. Mma mpona kamoso ke bolola
24. Kampo ke yang go boa ke itse
25. Makolwane re bo madi a tlhageng
26. Re bo madi matlalatlala le naga
27. Naa motho yo o rileng kgomo ke mang?
28. A ka bo a rile mmankwanyana
29. A rile monamaladi mokokotlo wa se rema banna,
30. Ka e ntse e kgaola batho mekwatla.

Dipotso le ditsibogelo

1. Leboko le, ke la mofuta ofe? Tshegetsa ka mabaka a mabedi.
 - a) Ke leboko la segologolo (1)
 - b) Ga le na ditemana (1)
 - c) Ga le na matshwao puiso (1)
 - d) Ga le bontshe moribo (1)
2. Neela diponagalo di le tharo tse di tlhagelelang mo moleng wa 7 le 8?
 - a) Neeletsano ⇒ Ka nna nayo ka tlhoka boroko.
Ka e tlhoka ka tlhoka borobo
 - b) Poeletsomodumo ⇒ Go boeletswa ga modumo “tlh-” mo lefokong “tlhoka”
 - c) Morumo ⇒ Morumo ke (aa) ka ntlha ya fa mola 7 o felela ka “o” le mola 8 o felela ka “o” mo lefokong “boroko”. (3)
3. Tlhopha ponagalo e le nngwe mo go tsona mme o tlhagise lebaka la tiriso ya yona mo moleng o.
 - a) Neeletsano ⇒ Mmoki o tswetsa ntlha ya go tlhoka boroko ka go dirisa lefoko “tlhoka” mo meleng e mebedi e e kologaneng.
 - b) Poeletsomodumo ⇒ E dirisitswe go naya leboko mosito o o nang le seabe mo moribong.
 - c) Morumo ⇒ Morumo o golaganya mela ya ditematheo tse di tshwanang ka bokao jaaka mo go 7 le 8. (2)
4. Go tawang fa go twe:
 - a) Kgomo totlhanya ditšhaba? ⇒ Ka ntlha ya boleng jwa yona, batho ba ka lwa gore ba nne le yona e le ka fa molaong kgotsa e le fa ba bangwe ba rata go jabetsa. (2)
 - b) Mogodungwana o molelo. ⇒ Mašwi a a bolelo a kgomo fa e sa tswa go gangwa. (2)
 - c) Modimo o o nko e metsi. ⇒ Kgomo ka ntlha ya fa e tlamela batho ka dilo di le dintsi jaaka Modimo a re fepa rotlhe/Ka tlhamalalo nko ya kgomo ka dinako tsotlhe e nna e le metsinyana. ✓✓ (2)
 - d) Fa go twe motho ke moAforika go a bo go kaiwa eng?
 - e) Go a bo go tewa gore ke motho wa mmala wa sebilu/O tswa kwa nageng ya Aforika. ✓✓ (2)
 - f) Naya setlhogo sengwe sa leboko le, o ikaegile ka diteng. (Dikarabo tsa barutwana ditla farologara mmme amogela tse di maleba.) (2)

(20)

KGOTSA

Poko 2

Metsi masetlha

1. Ke metsi-masetlha Setsimpa boko
2. O dubisa banna thankga maibing
3. Ba je mmamodikwane mananeng
4. Ba rwale mabogo tlhogong go umakwa
5. Masetla – dibete a tiro tsa bojalwa

6. Ruri o setlhogo o sa bolaya motho
7. O gopisa bagale ka mpa ya sebetse
8. O ba tlogele ba le pududu dikhaing
9. O boe o ba a moge seriti
10. Ba sa le ba sasanka mananeng

11. Balatedi ba gago ba dule bomphe-ke-gore
12. Matlho a bona a ditoto a totomologile
13. Melomo ke dibete diphafaneng
14. Godimo ga moo, o botlha ka tatso le lonko,
15. Mme o pakwa go feta kgotlha o mone

16. Ka ntlha ya gago merafe e latlhegetswe ke dikgosi
17. O busa metse boemong jwa magosi
18. O garasitse kagiso makgotlheng
19. Go setse fela selelo le khuranyo ya meno

20. Malapeng magora a tswetswe ka mfiko
21. Dipitsa di tlhoka baapei,
22. Mamphorwana a atlhametse babolai
23. Ka dinong di fofile le metsi – masetlha
24. Mabele kgaitse dia mmu le pula.

Dipotso

1. Tlhalosa setlhogo sa leboko le ka botlalo. (2)
 - Metsi a masetlha a, ke bojalwa.
2. Ka mela e le lesome tlhalosa diteng le morero wa leboko la metsi-masetlha.
 - Bojalwa bo tlhokisa tlhaloganyo ✓✓
 - Bo dirisa banwi diphoso ✓✓
 - Morago ba ikotlhaya ✓✓
 - Bo tlontlolola monwi ka go mo pitikisa fa fatshe ka dinako dingwe ✓✓
 - Motlotlegi le motho fela ba a tshwana fa botlhe ba nwa phetelela ✓✓
 - Bo tlhanola dikgetse tsa mongwe le mongwe yo o bo dirisang botlhaswa. ✓✓
 - Fa o bo dirisa botlhaswa bo nka le fa o sa bonwa ✓✓
 - Ga go siame sepe kwa gae tota le gona kwa lekgotleng fa botlhe ba bo ineeletse. ✓✓
 - Go nna komelelo fa lapeng, bana ba lalela ka metsi. ✓✓ (18)

[20]

KGOTSA

Botsofe

1. Dikatikanyi tsa koko le banana
2. Thaka tsa ga morwa kgosikgolo re ile
3. Re e ditse mašelang fela re tšhipile
4. Re le bontshe nkoo re le ba batubanyana
5. Nkile ra nna bakgaodisi ba mekgosana
6. Bakgaodi ba mekgosi ba re tsholele,
7. Re tsholelwa fa motho re mo tlhabile
8. Ntwa e utlwalelwa ka matshwelelenyana
9. Re banana bagolo, re ole sebarong.

10. Fa re tsoga jaanong re kuakua mekgosi,
11. Thobane-kima re di lese mabogong
12. Mangole a rona a setse a ipaya bosisi
13. Meriri ya rona mesweu mo ditlhogong
14. E mesweunyana jaaka bosweu jwa maswi

Araba dipotso tse di latelang:

1. Sekaseka setlhogo sa leboko le mme o tlhalose gore se kaya eng.
 - Go gola thata/go tsofala (2)
2. Leboko le ke la mofuta o fe?
 - Sonete (2)
3. Tlhalosa ka botlalo karabo ya gago ya mo go 2.
 - Le na le melatheto e le 14. (1)
 - Mokwadi o tlhalosa tiragalo ka fa a e boneng ka teng. (2)
 - Go dirisiwa morumo mo mafokong a bofelo a mela ya poko. (2)
 - Molamongwe le mongwe o na le dinoko di le lesome (mo Setswaneng ga se gantsi, se se fitlhelwa thata kwa Sekgoeng le se Aforikanseng. (2)
 - Mo meleng e e robedi ya ntlha go tiragalo e e buiwang mme e tlhalosiwe ka leitlho la mokwadi. (2)
4. Mofuta o wa poko o simolotse kae?
 - Itali (2)
5. Ke sekapuo sefe se se dirisitsweng mo meleng ya 5 le 6.
 - Neeletsano (2)
6. Naya lebaka la tiriso ya sekapuo se o sa tswang go se umaka.
 - Go tswelletsana kakanyo ya mmoki le go tshwaraganya dipolelo. (3)

[20]

Loso

1. Loso kana ga se tlaa tlaola malata
2. Ke leroborobo le robekelang dilo go tshwana,
3. Ga ke tllhole ke segajaja se molelo majagotlhe
4. Kgabo e e fisang go šwe go sa le molora
5. Go tlhokwe le mosidinyana o montsho go bonwa
6. Ke kopanye le ngwana a puputla dikeledi
7. Di mo farafere matlho a sa bone
8. Manyaapelo 'fatlhegong sa gagwe a sa gake
9. Ana loso o setlhogo jang go ipoa kgatsu
10. O mpone bosielana maloba, gompiano ke khutsana
11. Loso o tshutlheledi e senang botshelo,
12. Ka kodu kgolo a bitsa o ratang le o ganang
13. Kana ga o bitse o ganang sephatlolapelo
14. Maano a batlhalefi a tšhwa jaaka metsi a sebataola
15. O tlhokise monna go laela mogatse le bana
16. Loso tsamaela koo nna ga ke go rate o bosula
17. O bosula o sa jewa e kare o legodu
18. O botlhoko o galaka jaaka santlhoko
19. O tlhokofatsa tshelo jwa batshedi botlhokotlhoko
20. O phatlole pelo tsa batshedi go sale botlhoko.

Dipotso le ditsibogelo

1. Maikutlo a a tlhagisiwang ke mmoki ka ga loso ke afe? (4)
 - Go bonala fa mmoki a amilwe ke loso lwa mongwe yo a leng gaufi le ene, e ka nna mo tshikeng kgotsa tsala.
 - O tlhalosa maikutlo a motho a sa tswa go amogela pegi ya motho a mo rata.
 - O arabela maikutlo a gagwe a kutlobotlhoko ka selelo.
 - Morago go tla kakanyo ya gore kana loso le tlhodilwe ke Modimo.
 - O ne a ikgomotsa mme dikeledi di kgala ka go lemoga gore loso ga lo tlele lapa le le losi mme le tsena lapa lengwe le lengwe le sa lalediwa.
2. Ke ka ntlha ya eng fa go dirisitswe poeletsomodumo mo moleng wa bo 19? (2)
 - E thusa go naya leboko mosito o o rileng/e e na le seabe mo moribong.
3. Pharologano fa gare ga bosielana le bohutsana ke eng? (2)
 - Lesielana ke ngwana yo o tlhokofaletseng ke batsadi a le monnye.
 - Khutsana ke ngwana/motho yo a tlhokofaletseng ke batsadi go sa lebelelwe dingwaga tsa gagwe.
4. Nopola lefoko le tlogelo e dirilweng mo go lona mme o le kwale ka botlalo. (2)
 - fatlhegong ➔ sefatlhegong
5. Tlhalosa tiriso ya sekapuo se se dirisitsweng mo moleng wa bo 18. (2)
 - Tshwantshiso, go bontsha ka fa a leng bogale ka gone.
O tshwantshwanngwa le santlhoko.

Ke baanelwa bafe ba babedi ba ba tlhagisiweng mo lebokong le? (2)

 - Baanelwa ga ba tlhagisiwa ka tlhamalalo. Mmoki o bua le loso.
6. Ke thekeniki efe e mokwadi a e dirisang go tlhagisa maikutlo a gagwe ka ga loso? A e a mo direla kgotsa nnyaya? Tlhalosa. (2)
 - O bua le selo se se sa bueng. O mothofatsa loso. Se, se a mo direla ka ntlha ya fa a ntsha mafatla a gagwe.
7. Tlhalosa mafoko a a latelang: (4)
 - a) Leroborobo – loso lwa bontsintsi jwa batho.
 - b) Sephatlolapelo – selo seo se utlwisang botlhoko jo bo tseneletseng.

[20]

Leboko le le sa bonwang:

Ngwaga o mošwa

L D Raditladi

1. Re letse re fitlhile ngogola,
2. Tshipi di letse di mo lelela,
3. Bana ba letse ba sa ikutlwe,
4. Bohutsana e kete bo a ba wela

5. Ngogola nna ga ke mo lelele
6. Ngwaga ole o o sa nthateng
7. Wa go ka wa se ka wa mpoela,
8. Ngogola sia tlhe, o nkidile

9. Jaanong ke setse ke itshopere
10. Nna ke ntse ke ologa matlhare
11. Dikala tsa me di epetswe mmung
12. Ke imene ka esi jaaka tlhware

13. Ngwaga o mošwa tlaa tlhe, ke a go atla,
14. Moeng goroga nna ke a go batla
15. Gata tlhe, ka mabedi sekau,
16. Gata tlhe, o seke wa kokotla

17. Ngwaga o mošwa nna ke a leboga
18. Ke fano jaanong ke a phaloga
19. Ke sutlha dikgwa ke itebetse
20. Ntswa malatsi o ne a ntse a robega

21. Tsatsi leno ke le ke fano
22. Bontsi bo le tlhoketse pono
23. Bo robetse losong maloba
24. Nna ke sa le sego ke yono

Dipotso le ditsibogelo

1. Mo moleng, 5 mokwadi o dirisitse leemedi “nna” fa morago ga leina “ngogola” naya. (1)
 - Le dirisitswe go gatelela se a se buang.
2. Naya tlhaloso ya mafoko a: (2)
 - a) Ngongola ⇒ Ngwaga o o fetileng.
 - b) Go itshopara ⇒ Go sala fela, o sena sepe.
3. Mo temaneng ya bo 17 le ya 18 o leboga ngwaga o mošwa, tlhalosa. (2)
 - O itumelela go goroga mo ngwageng o mošwa mme o solofela katlego fela mo go ona.
4. Tlhalosa tlhatlagano e e fitlhelwang mo temeng ya bone. (2)
 - Tlhatlaganyo ya bokao e supa le go gatelela tlhoafalo ya mmoki ya gore ngwaga o mošwa o tle. O boeletsa le go tlhatlaganya bokao ka kgorogo ya ngwaga o mošwa.
5. Feleletsatsi seane se se simololang ka “moeng goroga ...” o bo o se tlhalose. (2)
 - Moeng goroga re je ka wena. Fa moeng a gorogile go dirwa matsapa a gore go rekiwe dijo tse di botoka mme beng gae le bona ba itatswe.
6. Tlhalosa maitemogelo le tsholofelo ya mmoki ka go wela ga ngwaga le go simologa ga ngwaga o mongwe. (1)
 - Maitemogelo a gagwe fa ngwaga o wela a lemosa a ne a se mantle mme a solofela gore ngwaga o o simologang o tla nna botoka.

[10]

Karolo C2: Padi/dinaane – Potso ya tlhamo

Kwala tlhamo ka merero e le mene e e tlhagelelang mo bukeng ya ga Umphi Omphile Modise.

Karolo C3: Terama – Dipotso tse dikhutshwane

Buisa nopolole e e latelang, morago o arabe dipotso.

Ga se lerato

KGAOLO 2: TEMA 2

Go Labotlhano, Motsamai le Angy ba kwa Mawela Tavern kwa Hartebeespoortedam.

Angeline: (*Ka ditshegwana.*) O a itse golo fa go monate...ratu. Go raya gore lo itse mafelo a mantle.

Motsamai: Rona re batsamai ba nnete, fela re dirwa ke feme ya UTC. E a ne e re romela kgakala. Fa re lala kwa kgakala, e re batlela maroko a manaana, e be e re duelele le dijo. Sengwe le sengwe se o se batlang, o ka nne wa se mpolelela.

Angeline: (*Ka dithongnyana a ipateletsa.*) Kana rona kwa Namamaoto re ikitsetse morogo le madila fela. Nama re ijela ya kgogo fela ya kgomo re e bona kwa mererong, kgotsa fa kgomo e tshwerwe ke seretse. Jaanong dijo tse mebala tse. Le gone tse di rekwang ka buka tse, ga re itse gore ke dilo mang. Bona gore tsele di jewa jang! Ba ja ka dithobanyane.

Motsamai: (*O keketega ka ditshego.*) O tota o le motho wa kwa metseng. Go nna mo gae mo ga lona go dira gore lo robale ka ditlhako. Ke gore o fudugetse kwa Kgaolo ya 5, Mogwase gore o tle o itse dilo tse? Batho ba ke ba kwa China. Selo se e keteng lefulo mo galaseng sele, Se bidiwa 'milk-shake'.

Angeline: Lo tota lo le Basweu tota. Le bommelekesheiki lo a ba itse.

Motsamai: (*O bolailwe ke ditshego.*) Ke go dira le Basweu. Le gone rona re tsamaya le dinako.

Angeline: (*O mo pega letsogo mo legetleng.*) O a itse ratu ke na le matsapa.

Motsamai: (*Ka go makala.*) Matsapa a eng jaanong? A kere fa ke na nao Ke nna tharabololo ya mathata, ga go se se tshwanetseng go go tshwenya.

Angeline: Ke raya matsapa a ntlo. Kana ke mogolo fa ke riana. Ke tshwanetse go aga ntlo e e botoka. E e tla reng o tla le ditsala tsa gago, o ba bolelela gore ke wena rre wa foo, le gore ke nna mmasetene wa foo, o be o sena ditlhong.

Motsamai: (*O inamisa tlhogo, o boa a e tsosa*) Foo o a bua ratu, fela ke na le kakanyo nngwe.

Angeline: Kakanyo ya eng jaanong?

Motsamai: Go aga mo Namamaoto go tla tlisa ditlhakatlhakano. Le gone batho ba teng ba tloge ba fufega ba be ba re lowa. Selo sengwe gape ke se. Bontsi jwa batho ba koo baa nkitse. Batho ba jewa maleme e se dikgomo. Ba ka tloga ba ya kwa gae...Ke raya kwa batsading ba me, kwa ke ka beng ke le mojaboswa teng, ba ya go akga maleme ba aketsa ...ba ke tsalwang nabo gore ke nna kwa kae.

Angeline: (*O dumela a ngomaela*) Seo ke lebaka. Le rona re tle re itse motlakase, re tlhapele fa tlase ga pula. Jaanong ka baagi re ya go dira jang?

Motsamai: (*Ka boikgantsho*) Ke go reile ka re o Motswana fela, ga o itse dilo tse sentle. Ke ya go go bontsha diabana. Go na le 'Long Homes Constructions', e tla dira dilo tsotlhe. Wena ba go naya dinotlele fela, Le gone go duela nna, wena o nna fela, ne!

Angeline: Ke ka itse gore o bothale tota. Fa o ka dira ditsholofetso tsa gago.

Motsamai: (*Ka letsapa*) E tloga e nna phakela. Nte re tle re tsamae. Re tla nne re tla gape.

Angeline: (*Ka boitumelo le menyobo.*) Go ne go le monate tota. A re tla nne re eta jaana?

Motsamai: Ga go sepe se se ka re thibelang Wena fela fa o batla go ijesa monate, Bolelela nna Morena “Goer” Motsamai. (Ba a tswa)

KGAOLO 2: TEMA 3

Tshimologo ya kgwedi ya Mopitlwe. Ke tshokologo kwa ga Angeline.

Motsamai: (*Ka boikgogomoso.*) Dudu ke tlhotse ke letseditse mogala kwa *Long Homes*.

Angeline: (*Ka phisegelo ya go itse.*) Ba reng ratu?

Motsamai: Ba re dilo tsotlhe di siame. Re tle kwa go bone ka Labotlhano. Sa rona fela ke go saena.

Angeline: (*O itira yo o sa tlhaloganyeng.*) Ba re go saena ... kgotsa! Kana re ka se kgone go saena. Re ka saena jang o ise o ntshe bogadi?

Motsamai: (*O a keketega.*) Ga ke bue ka go saenela lenyalo. Le gone nna ke ... ke tla go nyala ... Ke raya re saenela konteraka ya ntlo.

Angeline: Jaanong ke a tlhaloganya. Jaanong re tla tsamaya nako mang? A le gone re tla ikopa re le babedi?

Motsamai: Fo o ga se mathata. Go tla ikopa wena fela. Nna kana ke tla bo ke ntse ke a tsamaya ke ya go folosa disekerete kwa *Sun City*. Wena o nkemele kwa Fox Lake, ke tla go tsaya koo.

Angeline: (*Ka boitumelo.*) Ke tla dira jalo wa pelo ya me. (Ba kgagogana, la botlhano morago ga go saena konteraka, ba boela kwa tirong ba itumetse.)

Motsamai: O bone gore go bonolo jang? Dilo tse dintle di a itirelwa. Akanya fela morago ga dikgwedi di le tharo o bo o nna mo ntlong ya mabono-mantle.

Angeline: (*O a imakatsa.*) Jaanong R60 000 re ya go e tsaya kae?

Motsamai: (*Ka boikgantsho*) Seo ga se mathata a gago. Le ga le o belaela gore a nka kgona, o tla sala foo o maketse.

Angeline: Ga ke reye jalo love. Kana dilo tse rona ga re di itse.

Motsamai: Go tloga jaanong o tla di itse. (*Ba tsena ka teropo ya Tlhabane.*) Ba tsena kwa tirong. Morago ga kgwedi di le tharo ntlo e fedile.

Angeline: (*Ka boikgogomoso ba mabela.*) O a bona gore ke go diretse boswa? O tsoge o sa tshwenyega ka gope. Bona gore ntlo e e ntle jang?

Morake: Tota ga ke itse gore o kgonne jang! Kana ga twe matlo a a tlhwatlhwa godimo. Kgotsa o thusitswe ke mongwe ka madi?

Angeline: (*Ka bogale*) O didimale o re tu! Ke thusiwa ke mang? Kgotsa wa re ke direla matlapa? Sa gago fela ka go tsena sekolo.

Morake: Go siame mma, o ntiretse bontle.

Dipotso

1. Tlhalosa maitshetlego jaaka a tlhagelelela mo nopolong e e fa godimo.
 - Hartebeespoortdam, Tlhabane, Sun City, Fox Lake. (1)
2. A o akaya gore Angelina ke mosadi tota yo o ka agang lelapa? Tshegetsatsa.
 - Nnyaya. Ga se mosadi yo o ka agang lelapa. O itebeletse a le esi go ungwelwa mo kgolaganong ya gagwe. Ga a ikanyega e bile o palelwa ke go bolelela ngwana wa gagwe boammaruri. (2)
3. A o akanya gore ke kgato e e siameng e Motsamai a e tsereng ya go reka ntlo? Tshegetsatsa.

- Ga se kgato e e siameng ka ntlha ya gore o santse a le mo kgolaganong ya lenyalo, ga a ise a ikgolole mo go yona. Maikarabelo a gagwe ke lelapa la gagwe. (2)
- 4. Naya kamano ya ga Morake le Angelina.
 - Morake ke ngwana wa ga Angelina. (1)
- 5. Go ya ka setlhogo “Ga se lerato” ponelopele ya gago ke efe mabapi le lerato la ga Mogapi le Angelina.
 - Leratonyana la bona le ka se tukele kgakala. Angelina o ipatlela madi fela e seng sengwe gape. O tlike go tshameka. (2)
- 6. Motsamai le Angelina ba dira kwa kae?
 - Kwat Tlhabane (1)
- 7. Fa wena o ne o le Motsamai o ne o ka dira eng fa o goroga kwa ntlong ya gago e ntšhwa mme o fitlhela mosadi yo o sa itseng fa a na le ngwana a fudugetse le ene koo? (1)
 - Ke ne ke tla mo rwesa dithotonyana tsa gagwe.
 - Ke ne ke tla batlisisa pele gore totatota mmaagwe Morake ke mang.
 - Ke ne ke tla gotolela Angelina matlho gore a bue gore ngwana ke wa ga mang.
 - Le nna ke ne ke tla ya go tsaya banake kwa ba leng gone gore ba tle go nna mmogo le rona ka ntlha ya fa kgaisano e simologa (nngwe le nngwe).
- 8. Naya semelo sa ga Angelina le sa ga Mogapi. Naya mabaka a le mararo mo go mongwe le mongwe. (2)

Semelo sa ga Mogapi

- Ke rabasadi, ga a na lerapo la mokwatla. Ga a tlotle mosadi le bana ba gagwe e bile ga a na maikarabelo.

Semelo sa ga Angelina

- O rata madi thata. O pelotshetlha e bile o itebeletse a le esi. O na le pelo e e maswe ka ntlha ya fa a sa akanye ka bana ba motho yo a ratanang le ena (12)

Go kwala

A: Tlhamo? E le nngwe (50)

Tlhamo ya Kanelo/tlhaloso/ngangisano/maitlhomomo/e e sa tseyeng letlhakore.

Naya barutwana ditlhogo tse di latelang go kwala tlhamo ka sengwe sa tsona.

1. Kwala thulaganyetso ya tlhamo.
2. Kwala ipaakanyetsokwalo ya ntlha mme o e tlhotlthe diphoso.
3. Kwala ipaakanyetsokwalo ya bobedi morago o baakanye gotlhe fa go sa siamang gone. Fa go sa ntse go na le diphosonyana, kwala setlhangwa sa bofelo se se phepa mme o se neele morutabana go se tshwaya.
4. Dirisa setshwantshong se, go kwala tlhamo. Simolola ka go naya tlhamo ya gago setlhogo.

Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a le 250–300.

Netefatsa gore barutwana ba go naya tiro yotlhe.

B: Ditlhangwa di le pedi? Ditlhangwa tsa tirisano

Makwalo a botsalano, a semmuso (kopo/ngongorego/phatlhatiro/kgwebo/makwalo a semmuso le a e seng a semmuso go ba kgatiso/lekwaloikitsiso le lekwalo la phatlhatiro/tsa botshelo jwa moswi/lenanetema le metsotso ya kopano/pegelo/thadiso/athikele ya lekwalodikgang/athikele ya makasine/puo/mmuisano.

Naya barutwana ditlhogo tse di latelang gore ba itlhophele go kwala setlhangwa sa tirisano.

Barutwana ba ele tlhoko dintlha tse di latelang:

1. Kwala thulaganyetso ya lekwalo.
2. Kwala ipaakanyetsokwalo ya ntlha mme o e tlhotlhe diphoso.
3. Kwala ipaakanyetsokwalo ya bobedi morago o baakanye gotlhe fa go sa siamang gone. Fa go santse go na le diphosonyana, kwala setlhangwa sa bofelo se se phepa mme o se neele morutabana go se tshwaya. Boleele jwa lekwalo e nne mafoko a le 120–150.

Ditlhogo

1. Mo kgweditharong ya bobedi o ne wa sekegiwa mo dithutong ka ntlha ya maitsholo a a bodileng. Kwalela mogokgo wa sekolo sa gago lekwalo go kopa maitshwarelo.
2. Kwalela makasine wa selegae athikele go tlhagisa maitemogelo a gago ka ga botlhokatsebe jo bo tseweletswang ke bašwa.
3. Modiragatsi yo o itsegeng ka leina la John Black mo terameng ya thelebišene ya *Days of our Lives* o etetse naga. Ka lesego o ne wa newa tšhono ya go buisana le ene. Kwala puisano ya lona.

Netefatsa gore barutwana ba go naya tiro yotlhe.

KGWEDITHARO YA 3

KGAOLO YA 9: TSA DIPOLOTIKI

Beke ya 21 169

Beke ya 22 176

KGAOLO YA 10: RE IPAAKANYETSA

BOTSHELO

Beke ya 23 185

Beke ya 24 191

KGAOLO YA 11: DITLHAELETSANO

Beke ya 25 197

Beke ya 26 204

KGAOLO YA 12: THEKENOLOJI

Beke ya 27 210

Beke ya 28 215

IPAAKANYETSO YA DITLHATLHOBO

Beke ya 29 le ya 30 222

Mo kgweditharong e, o tlike go ithuta ka ga dikgwetlho tse bagaka ba dipolotiki ba fetileng mo go tsone go isa kwa kgololosegong, matlhale a go ipaakanyetsa botshelo le diphetogo mo thekenolojeng ya kgaso le tlhaeletsano.

DIKGONO TSE DI AKAREDITSWENG:

Go reetsa le go bua

- Go reetsa tshedimosetso
- Tlhagiso ya puo e e batlisisitsweng
- Go reeletsa go ijesa monate
- Ntlhakemo
- Puisano

Go buisa le go lebelela

- Diponagalo tsa poko
- Diponagalo tsa terama ya seyalemowa
- Go buisanela dintlha

Go kwala le go tlhagisa

- Dikgato tsa go kwala ditlhangwa
- Tlhamo ya tlhaloso
- Tlhamo ya kanelo
- Diponagalo tsa puo mo kanelong
- Lekwaloikitsiso
- Athikele ya lekwalodikgang
- Go tlhagisa puo

Popegopuo le melawana ya tiriso

- Mediriso ya lediri
- Letlhalosi
- Letlhaodi
- Maetsi
- Dikapuo
- Lesupi

› Tirwana ya 69

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 170

Go reeletsa tshekatsheko ya tsenelelo le tlhatlhobo.

Pele ga theetso

Mo tirwaneng e, go tlile go lebelelwa ntlha e e botlhokwa ya thebolelo ya ditirelo, le dikgwetlho tse di leng gone mo go atlegiseng phitlhelelo e. Gwetlha barutwana go akanya ka tsenelelo le go sekaseka dintlha go bontsha fa ba kgona go ikemela ka dikakanyo. Dikarabo tsa bona di tlile go farologana, fela se, se botlhokwa ka ntlha ya fa go rotloetswa gore ba bue, ba tlhalose ba bo ba neye mabaka.

Ka nako ya theetso

Buisetsa barutwana temana e e latelang.

Dipotso le ditsibogelo

1. Fa o ka bo o le Tona ya Matlo mo nageng, ke eng se se farologaneng, se o neng o tla se dira go netefatsa fa batho ba nna mo matlong e bile go babalesegile?
 - Ke ne ke tla tlhoma setheo se se tla lebelelang le go tlhotlhomisa fa baamogedi ba matlo a puso e le ba ba maleba.
 - Batho ba ba nang le matlo kwa mafelong mangwe, mme ba ile majako, ba ne ba tla agelwa dikago tse di maleba go ba kgontsha go tlamela malapa a bona. Go le gantsi bontsi jwa bona bo iphitlhela bo lwela go newa matlo a puso e lebeletseng gore e nne a batlhoki.
 - Ke ne ke tla netefatsa gore motho yo o fiwang konteraka ya go aga matlo a puso o na le bokgoni jwa go aga matlo a boleng, mme fa a tswetse go aga, tiro ya gagwe e lekolwa le go tlholwa ke baitseanape go netefatsa boleng.
2. Ke dikgwetlho dife tse Tona ya Matlo e ka rakanang le tsona go diragatsa thomo ya go abela batlhoki matlo ka bomaleba.
 - Bafudugedi ba ba tswang kwa metseselegaeng ba tlile go senka ditiro kwa metsesetoropong ba bantsi, mme ba tlhoka bonno.
 - Baditšhaba ba ba thologelang mo nageng ka go tshaba ntwana, tlala kgotsa maemo a a sa jeseng diwelang a sepolokiti kwa magabone ba dira gore go nne thata tota go laola dipalopalo tsa bona le goba akanyetsa fa go dirwa tekanyetsokabo ya baagi.

Jaanong buisetsa barutwana temana e e latelang. Ba laele go tsaya dintlha fa o ntse o tswetse go buisa. Ba tlile go dira ba le kwa ditlhopheng tsa bona mme mongwe le mongwe o tshwanetse gore a kgone go tshwaela.

Tshalelomorago mo kagong ya matlo e ama maAforikaborwa a le 12 m

Le fa tota e le gore go tloga ka 1994 go ntse go agiwa matlo a a tlhwatlhwatlase go a abela batlhoki go santse go na le tshalelomorago ya bokana ka dimilione di le pedi tsa matlo a a letilweng. Go ya ka baitseanape, ke batho ba ba kana ka 12 m ba ba amegang.

Go mabaka a mantsi a a tiholang se. Ka 2009, go ne ga thubiwa matlo a le mantsi mme diporojeke dingwe tsa go aga matlo di ne tsa se tswelele ka ntlha ya fa mafelo a a neng a a lebeleletswe a ne a sa siamela go ka agiwa mo go ona. Go ne ga diragatswa molao wa go tlosa batho mo mafelong ao go ba fudusetsa kwa mafelong a mašwa. Le fa go ntse jalo, bangwe ba bona ba ne ba dira madi ka go thapisetsa batho megwaafatshe ya bona ya bogologolo.

Gajaana go diporojeke di le 8 000 tsa go aga matlo mme re solofela fa se, se tla samagana le tshalelomorago ya go agiwa ga matlo. Re tshwanetse go gakologelwa gore fa lefelo le na le kgogedi ka ntlha ya fa bontsi bo le kgatlhegela, thologelo e nna ntsi koo. Bothata jo jwa matlo bo tshwana fela le kgetse e e sa tlaleng Letsasti lengwe le lengwe puso e rulaganyetsa go abiwa ga matlo kwa bathong ba ba maleba, go tsogiwa go saraletse megwaafatshe e go sa itsiweng gore e tswa kae, le gore e agilwe leng. Fa Aforikaborwa e fetola puso go ya temokerasi ka 1994, e kete go ne gat we “Phuti, tlaya o je letlhodi.” Kgang e, e dubakakilwe gantsintsi mo e bileng go leng baagi bangwe ba naga ba ba neng ba simolola go nna le letlhoo le le tiholang ke letshogo go mongwe le mongwe yo o tswang kwa ntle ga naga. Go totobetse gore go tshalelomorago mo go agiweng ga matlo a a abelwang batlhoki, fela potso ke gore a palo e e tshwaiwang e, ke ya maAforikaborwa fela kgotsa jang?

Morago ga theetso

Ngangisano

A barutwana ba ikgaoganye ka ditlhopho di le pedi mme ba ngangisane ka ntlha e ya go abela batlhoki matlo. Setlhopho sengwe se dumelane le kangang fa se sengwe se ganela ka gore ga go botlhokwa ka ntlha ya fa go le tirisobotlhaswa e ntsi mo kabong ya matlo a a jalo.

Setlhopho sengwe le sengwe se latele dikgato tse:

- Ipaakanyetso, go dira dipatlisiso go tswa mo metsweding mengwe ya tshedimotsetso.
- Go ikatisa le go tlhagisa ngangisano.

Maele

Tsamayatsamaya fa gare ga bona go lebelela bokgoni jwa go dirisana mo ditlhopheng mme o lebelelele fa ba kgona go:

- Tsepama mo setlhogong, ba sa tlotle dilo di sele.
- Naya ditshwaelo tse di nang le boleng e bile ba tla ka dikakanyo tse dintšhwa.
- Ba kgona go refosanela tšhono ya go bua, ga e re mongwe a bua a bo a tsenwa ganong.
- Ba kgona go tlhagisa maitemogelo a bona le a baagi ka kakaretso.

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 171

Botshelo jwa ga Robert Sobukwe

Mo tirwaneng e, go tlile go lebelelwa botshelo jwa sepolotiki, bosetlhogo jwa puso ya maloba ya kgatelelo go bontsha ka fa balwelakgololosego ba neng ba ineela ka gone gore gompieno re bo re le Aforikaborwa yo mošwa. Botshelo jwa ga Robert Sobukwe bo ka lebelelwa gape le jwa balwelakgololosego ba bangwe mme barutwana ba ka bona dintlha tse di tshwanang fa gare ga bona.

Dipotso le ditsibogelo

Pele ga puiso

1. Buisa ka go okola temana go tlhaloganya gore e ka ga eng.
 - Temana e, e bua ka ga botshelo jwa ga molwelakgololosego wa malobeng, Robert Sobukwe.
2. Jaanong gasa matlho mo temaneng go batla bokao jwa mafoko a a kwadilweng ka ditlhaka tse dintshontsho.
 - Gofejane ⇒ Ngwana wa bófeló mo lapeng.
 - Mmotlana ⇒ Motho yo monnye/ngwana.
 - Go ngodiega ⇒ Go tsaya nako go dira sengwe e bile o kgobegile marapo.
3. Tlhaola diakeronimi tse di tlhagelelang mo temaneng e, o bo o kwale ka botlalo.
 - ANC ⇒ African National Congress
 - PAC ⇒ Pan Africanist Congress
 - JC ⇒ Junior Certificate

Ka nako ya puiso

Tlhopha barutwana go refosanela puiso ya temana e e latelang.

Botshelo jwa ga Robert Sobukwe

1. Sobukwe, Robert Mangaliso o belegwe ka 5 Sedimonthole 1924 kwa terotswaneng ya Graaff-Reinette e e kwa Kapabotlhaba mme o tlhokofetse 27 Tlhakole 1978, a tlhokofalela kwa Kimberley. E ne e le **gofejane** mo baneng ba ga Hubert le Angelina Sobukwe. Rraagwe e ne e le modiri kwa mmasepala mme a dira tiro ya nakwana ka go rema ditlhare fa mmaagwe e ne e le modiri le moapei kwa bookelong jwa selegae.
2. Go simolola fa Sobukwe a ne a le **mmotlana** o ne a buisa dibuka tsa bo mogolowe. O tsene sekolo kwa Graaf Reinette mme fa a sena go falola mophato wa borobedi a tsenela dithuto tsa borutabana ba ba botlana. Le fa a ne a ithutile jalo, o ne a timiwa phatlhathiro ya borutabana. O ne a boela kwa sekolong a ikwadisetsa dithuto tsa tsamaiso ya matlole kwa Setheong sa Healdtown. O ne a wetsa dithuto tse mo dingwageng di le thataro mme a tlhabolola dithuto gape ka go wetsa lokwalo lwa *Junior Certificate* (mophato wa lesome) le lwa Marematlou. Dithuto tsa gagwe di ne tsa kgoreletsega ka 1943 fa a ne a amogelwa kwa bookelong ka ntlha ya bolwetse jwa mafatlha.
3. Sobukwe o ne a tlhophiwa go nna Poresidente ya Mokgatlho wa Kemedi ya Baithuti kwa Fort Hare. E ne e le kgeleke mo puong. Puo ya gagwe fa a ne a wetsa paka ya boporesidente ka Diphalane 1949 e ne ya mo tlotlomatsa mo mophatong wa gagwe. Ka Sedimonthole ke fa Pitje a mo tlhopha go nna mokwaledi wa Mokgatlho wa Bašwa wa ANC. O ne a rotloetswa gape ke dikwalo tsa ga Anton Lebembe mme a tsaya kemo

ya go latela go ikitse jaaka MoAforika. O ne a kopana le Veronica Mathe ka 1949 kwa bookelong jwa Alice. Veronica o ne a ikatisetsa dithuto tsa booki. Bobedi jo, bo ne jwa tsena mo lenyalong ka 1950.

4. Gone ka 1950, Sobukwe o ne a newa tiro ya borutabana kwa sekolong se segolwane sa Jandrell kwa Standerton. O ne a ruta dithuto tsa Ditiragalo, Seesimane le Thutalefatshe. Ka 1952 o ne a kobiwa mo tirong ka ntlha ya go tlhagisa dikakanyo tsa gagwe go ema nokeng letsholo la go ikgatholosa melawana ya puso ya kgethololo. Ga a ke a kobiwa lobaka lo lolelele, o ne a busetswa gape mo tirong. Le fa e ne e le mokwaledi wa mokgatlo wa ANC kwa lekaleng la Standerton go tloga ka 1950 go fitlha ka 1954 o ne a sa amane ka tlhamalalo le ditiragalokgolo tsa ANC.
5. Fa go lebelelwa botshelo jwa gagwe jwa sepolotiki, Sobukwe o ne a dumela thata mo BoAforikeng. O ne a dumela gore bokamoso jwa MaAforikaborwa bo tshwanetse go nna mo maruding a Bantsho ba Aforikaborwa. Ka ntlha ya kgopolo e, e e neng e le kgatlhanong le moonono wa ANC wa go re Aforikaborwa e kopanelwe ke batho ba merafe kgotsa lotso lo lo farologaneng o ne a nna thotloetso mo go tlhamiweng ga mokgatlo o o neng wa isa kwa go tlhamiweng ga mokgatlo wa PAC, go tswa mo go wa ANC.
6. Sobukwe o ne a latlhelwa kwa ntlolefithwana ka 4 Moranang 1960 dingwaga di le tharo ka ntlha ya go tlhotlheletsa MaAforika go pateletsa go fetolwa ga melao ya kgatelelo. O ne a gana go ikuela kgatlhanong le katlholo ka ntlha ya gore tatofatso e, e ne e sena motheo. Kwa bofelong jwa katlholo ya gagwe ya dingwaga di le tharo ka 3 Phukwi 1963 ke fa palamente ya nako eo e tlhoma molawana wa tlaleletso o o neng o bidiwa "Molawana wa ga Sobukwe". Molawana o, o ne o naya Tona ya tsa Tolamo maatla a go oketsa paka ya go tshwarwa ga bangongoregi ba sepolotiki go ya ka thato ya gagwe. Ka ntlha ya se, Sobukwe o ne a romelwa kwa Setlhaketlhakeng sa Robben dingwaga di le thataro gape. Molawana o, o ne o sa dirisitswe ope fela fa e se ene Sobukwe mme o ne o ntshwafadiwa ngwaga mongwe le mongwe. Fa o ne o ya bofelong jwa tiriso ka 30 Phukwi 1965 ke fa puso e o ntshwafatsa jaaka go ne go lebeletswe.
7. Kwa Setlhaketlhakeng sa Robben o ne a kgaogantswe le batshwarwa ba bangwe a nna a le esi kgakajana le kgolegelo e kgolo. O ne a letlelelwa go tshola dibuka le go apara diaparo tse e seng tsa kgolegelo. Ka ntlha ya se, o ne a dirisa nako e ntsi go buisa mme o ne a falola dikirii ya dithuto tsa ikonomi tse di ikwadisetswang le Yunibesithi ya London. Ka 1964 ke fa a fiwa tiro ke ba setheo se se neng se etleetsa maatlafatso ya batho ba mmala bosetshaba ba na le ba Montgomery Fellowship ya kwa Amerika. O ne a dira lekwelokopo go tswa mo nageng le ba lelapa la gagwe go ya go dira koo fela Tona ya Tolamo, John Voster, o ne a gana go rebola tetla eo.
8. Sobukwe o ne a gololwa kwa ntlolefithwana ka Motsheganong 1969 mme a rebolelwa go nna fela kwa Galeshewe kwa Kimberly. Ba lelapa la gagwe ba ne ba tla go nna le ena koo. O ne a le botshwarwa mo ntlong diura di le somepedi ka letsatsi e bile a kganelwa go ikamanya le ditiro tsa sepolotiki.
9. Fa a sena go ipulela kgwebo ya ditirelo tsa semolao o ne a tlaselwa ke bolwetse. Ka Phatwe 1977 ke fa a tla ya kwa Johannesburg go bona thuso ya kalafi. Tsala ya lelapa e bong Benjamin Pogrand o ne a tsereganya mo ntlheng e, mme Sobukwe a letlelelwa go ya kwa Johannesburg. Tlhatllhobo ya ngaka e ne ya supa fa a tshwerwe ke kankere ya lekgwafo mme maemo a gagwe a pholo a le masisi. O ne a romelwa kwa bookelong jwa Groote Schuur kwa Kapa. Fa a le koo ba tshireletso ke fa ba laela dingaka go se letle ope a mo jela nala fa e se wa lelapa la gagwe fela. Mosadi wa gagwe o ne a dira lekwelokopo gore a nne le tsala ya lelapa MoBishopo Pat Matolengwe. Puso e ne ya nna ya **ngodiega** go rebola tetla mme ka 14 Diphlane ke fa a tswa kwa bookelong mme a nna nakwana le ba ga Bishopo Pat Matolengwe yo o neng a nna a mo isa kwa bookelong go bona kalafi. Morago ga foo ke fa a tla busetswa morago kwa Kimberly. Gangwe le gape fa a ne a tswa kwa Kimberly le fa a ne a goroga o ne a tshwanetse go ipega kwa sepodising fela jalo kwa Kapa.

10. Puso ya kgethololo e dirile jalo ka boomo gore Sobukwe a ketefalelwe ke go bona kalafi mme ba bua fa ba tshegetsa molao wa go mo itsa kgololosego le fa maemo a gagwe a pholo a ne a le bokoa. Go ne go le 27 Tlhakole 1978 fa Sobukwe a tlogela lefatshe le le ka kwano ka ntlha ya mathata a makgwafo. O ne a le kwa bookelong jwa General kwa Kimberly. O ne a fitlhwa ka 11 Mopitlwe 1978 kwa Graaff-Reinet. Botshelo jwa gagwe le gompiano bo ketekiwa ka ntlha ya seabe sa gagwe mo dipolotiking tsa Aforikaborwa tse di neng tsa re lerela kgololosego.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

1. Kwala polelo e le nngwe fela go tlhalosa botshelo jwa ga Sobukwe jo bo neng jwa amiwa ke dipolotiki.
 - Robert Sobukwe o tshetse botshelo jo bo bokete, jo bo makgwakgwa, le fa a ne a rutegile e bile a ne a na le tshusumetso ya go tlhabolola morafe oo Rantsho.
2. Maikutlo a gago ka ga “Molawana wa ga Sobukwe” ke afe?
 - E ne e le molawana o o bontshang bosetlhogo jwa mogateledi. O bontsha kgatelelo e e tseneletseng mme e totile go sulafaletsa motho botshelo.
3. Maitlhommo a mokwadi ka temana e ke afe?
 - Maitlhommo a mokwadi ke go ruta le go lemosa mmuisi gore kgololosego e ne ya bonwa ka bokete. Bangwe ba ne ba latlhegelwa ke matshelo, fa bangwe ba ne ba bogisiwa go isa lesong. Mmuisi o tshwanetse go tlhaloganya kgaratlho e le molemo wa yona.
4. Go ya ka wena, maitlhommo a, a mokwadi a fitlheletse kgotsa nnyaya? Tshegetsa ka lebaka.
 - Maitlhommo a fitlheletse ka ntlha ya gore go Molaotheo o o busang baagi botlhe e bile go melawana e e tlhomilweng ka ga tekatekano ya botlhe.
 - Maitlhommo a, ga a fitlhelwa ka ntlha ya gore le fa Aforikaborwa e ne ya bona kgololosego go tloga ka 1994, Bantsho ba bantsi ga ba ise ba ke ba tsamaye ba bone kgololosego ya ikonomi. Bantsi bo santse bo ithuna dinta.
5. Ke thuto efe e o e boneng go tswa mo puisong ya temana e?
 - Thuto ke gore fa o dumela mo go sengwe o tshwanetse go tshwarelela mo go sona. Ka letsatsi lengwe dikokomana tsa gago di ka ungwelwa go tswa mo go sona.
6. Ke diponagalo dife tse di tshwayang fa Sobukwe e ne e le moeteledipele tota?
 - O ne a tlhophiwa go nna Moporesidente wa Mokgatlho wa Kemedi ya Baithuti kwa Fort Hare.
7. Fa o ne o kabo o ne wa newa tshono ya go bua le Sobukwe fa a ne a le kwa bookelong jwa Kimberly a lwala o ne o tla mo raya wa reng?
 - Ke ne ke tla mo akgolela seabe sa gagwe mo dipolotiking le go mo solofetsa fa ntwaga katlanong le bohuma le go tlhoka tekatekano e santse e tla tsweletswa.
 - Ke ne ke tla mo kopa maele a botshelo ka ntlha ya gore le fa a ne a gateletse ke puso ya maloba ya kgethololo, ga a ke a ineela.
8. Ke mang yo o tshwanetseng go tsaya maikarabelo a loso lwa ga Sobukwe?
 - Maikarabelo a loso lwa ga Sobukwe a tshwanetse go tsewa ke puso ya maloba ya kgethololo ka ntlha ya fa ba ne ba mo thatafaletsa go bona kalafi le fa a ne a le bokoa thata.

9. Sekaseka setshwantsho sa ga Sobukwe, mme o neele tshwaelo ka ga sona.
 - O bontsha matlhagatlhaga
 - Puo ya diatla e kaya fa a tlhalosetsa bangwe kgotsa mongwe sengwe kgotsa a ba eme ka lefoko
 - O faraferwe ke dibuka ka ntlha ya fa e le mmuisi yo o tlhwatlhwa

› Tirwana ya 71

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 175

Bomme ba e tshwara ka fa bogaleng

Kwala tlhamo ka mongwe wa bagaka ba dipolotiki, ba ba tlhagisitsweng mo ditshwantshong tse di fa godimo. O letlelelwa go se tsepame mo go a le mongwe fela fa o batla go ama dintlha tse di farologaneng.

KGOTSA

Tsa botshelo jwa moswi:

Maele

Dintlha tse di latelang di ka akarediwa mo botshelong jwa moswi:

- Tlhagisa sefane le maina a moswi (o ka tlaleletsa ka leina le moswi a tlwaelegileng ka lona).
- Tlhagisa lefelo la matsalo fa le farologane le le a ntseng a agile kwa go lona.
- Tlhagisa letlha la matsalo, letlha le a tlhokafetseng ka lona le se se bakileng loso ka bokhutshwane.
- Tsa lenyalo le bana (fa go le maleba).
- Diphitlhelelo/thutego/seabe mo loagong.
- Tsa tiro (fa a ne a dira).
- Mafoko a go robatsa moswi ka kagiso.

Ela tlhoko:

- Botshelo jwa moswi bo ka tsenya leboko la thorisano la kgotla/kgoro(lotso) ya moswi.
- Puo, setaele le rejisetara tse di tlhomameng.
- Dirisa phefofatso ka mo o ka kgonang.

O ne wa kopiwa go ipaakanyetsa go tlhagisa puiso ya tsa botshelo jwa moswi Robert Sobukwe. Tsaya dintlha go tswa mo temaneng, le mo dipatlisisong tsa gago go kwala setlhangwa se.

Sekao sa tsa botshelo jwa moswi:

Tsa botshelo jwa moswi

Moswi Nteseng, Mojalefa o belegwe ka 22 Lwetse 1953 kwa motsaneng wa Disake. E ne e le leitibolo mo baneng ba batlhano ba ga rre le mme Maletle Mojalefa kwa kgotleng yoo Lefifi kwa Kgatleng, Moruleng.

O tsene sekolo kwa Hebron Training College, kwa a boneng lokwalo lwa borutabana gone ka 1978. O dirile kwa dikolong di le mmalwa pele a digela e le motlhatlhabi wa dikolo kwa sedikeng sa Tlhabane.

Moswi Nteseng o tsene mo nyalong e e boitshepo le moswi Keboneng Gadifele Morutlwa mme ba tshegofadiwa ka bana ba le bane (basimane ba le babedi le basetsana ba le babedi).

O tlogela lefatshe le ka 20 Lwetse 2012 morago ga bolwetse jo boleele. O eteletse pele ke mosadi le ngwana a le mongwe wa mosetsana, ka jalo o tlogela bana ba le bararo le ditlogolo di le tharo.

ROBALA KA KAGISO KUBU

› Tirwana ya 72

Popegopuo le melawana ya tiriso Buka ya Morutwana tsebe 177

Mo tirwaneng e, go tlike go lebelelwa modiriso go.

Mo medirisonng, lediri le dirisitswe jaaka leina ka go tsaya tlhogo ya leina. Go na le tlhogo “e”, ga e tshwaragannngwe le kutu ya lediri jaaka go ka twe: Go ja go a tshwenya. Jaanong a re sekasekeng polelwana e ya modiriso:

- Go ja ⇒ Lediri le dirisitswe jaaka sediri sa polelo. Ela tlhoko tlhogo “Go” ga e a tshwaragana le kutu ya lediri “ja” jaaka go builwe pejana.
- Go a tshwenya ⇒ Ke letiro la polelo.

Diponagalo tsa modiriso.

- Go nna le sedirwa.
- Go nna le sediri sa polelo.
- Go kgona go nna mo maemong a tumelo le kganetso.
- Go nna le matlhalosi.

Jaanong a re ithuteng ka go sekaseka dikao tse di latelang:

Polelo	Modiriso	Tiriso
Go robala go a lapisa.	Go	Go robala ⇒ sedirisa polelo.
Go a lapisa ⇒ letiro la polelo.		
Barutwana ba itse go opela pina ya Bosetšhaba.	Go	Go opela ⇒ sedirwa sa polelo.
Pina ya bosetšhaba ⇒ tlhalosi ya sedirwa.		
Go laola ga bona go a tena.	Go	Ga bona ⇒ lerui le a tlaola.

Dipotso le ditsibogelo

1. Bopa dipolelo tsa modiriso “go” mme o dirise lediri la teng jaaka:
 - Sediri sa polelo.
 - Go tsamaya go siame.
 - Sedirwa sa polelo.
2. Modiakgotla o rata go lema tshimo.
 - Dirisa “gagwe” mo polelong ya modiriso “go” o bo o bue gore e tsaya karolo efe mo polelong.
 - Go lwala ga gagwe go lomeleditse maAforikaborwa otlhe ka go ne go se ope go re buelela. “Gagwe” ke lerui.
3. Dirisa “go go boitshegang” mo polelong ya modiriso “go” o bo o tlhalose gore ke karolo efe ya puo go ya ka fa o tla bong o e dirisitse ka gona. Go gatelelwa go go boitshegang ga kgethololo go ile bokhutlong. Go go boitshegang ke letlhalosi la mokgwa.

› Tirwana ya 73

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 178

Go reeletsa tshekatsheko ya tsenelelo le tlhatlhobo.

Dipolao tsa mogoso kwa Sharpville, 21 Mopitlwe 1960

Dipotso le ditsibogelo

Pele ga theetso

1. Fa batho ba ya mogwantong, go le gantsi go a bo go rileng?
 - Go le gantsi ba a bo ba ile go ngongorega.
 - Ba a bo ba dira letsholotemoso la sengwe, jk. bolwetse jwa seebana kgotsa thuto ka ga maatlafatso ya basadi ji.
2. Maitlhommo a go tshola lekwaloitshupo ke afe?
 - Fa o batla go ikwadisetša go amogela thuso nngwe jaaka ditirelo kgotsa o reka dithoto go tshwanetse go itsiwe gore go dirisanwa le mang gore ka moso fa go na le dipotso kgotsa dingongorego di lebišwe kwa mothong yo o maleba.

Ka nako ya theetso

Tlhopha bangwe ba barutwana go refosanela puiso ya temana e e latelang fa ba bangwe ba tshwanetse go reetsa ka tlhoafalo.

1. Go ya ka bopaki jwa ga Robert Sobukwe, go ne ga tsewa dintlha tse di latelang:
Ka di 18 Mopitlwe go ne ga dirwa kitsiso ka ga letsholo le le neng le tla bolotswa. Go ne ga kwalwa makwalo mme a romelwa maloko a mokgatlho wa *Pan Africanist Congress (PAC)* gore ka 21 Mopitlwe, go le Mosupologo go tla diragadiwa tumelano ya go tsenela mogwanto. Gongwe le gongwe kwa ba neng ba le gona ba ne ba ya kwa setešeneng se se gaufi sa mapodisi go ya go ineela go tshwarwa.
2. Kwa khonferenseng ya bobegakgang Sobukwe o ne a gatelelela gore letsholo le, le bolotswe ka kagiso le tlotlo mme go se nne ditiragalo dipe tsa tirisodikgoka. PAC e ne e bona se, e le kgato ya ntlha e e tla lereng kgololosego le boipuso jwa Bantsho. Sobukwe o ne a nopolwa fa a ne a re, “MaAforika a beile bokamoso jwa bona mo go rona, e bile re ikana gore re tla ba etelela pele go isa kwa botshelong jo bo tletseng e seng go ya kwa losong. Ditaello tsa me, ka jalo ke go re bagarona ba rutwa jaanong le ka bosakhutleng gore letsholo le re yang go le bolotsa, le seke la nna le ditiragalo dipe tsa tirisodikgoka.”
3. Mo mosong wa 21 Mopitlwe ke fa maloko a PAC a tsamaya mo matlong a tsosa batho go ba rotloetsa go tsaya karolo mo ditshupetsong. Bangwe ba bona ba ne ba leka go thibela bakgweetsi ba dibese go dira. Se, se ne sa dira gore go nne le bothata jwa dipalangwa ka letsatsi leo go isa baagi ba Sharpville kwa ditirong kwa Vereeniging. Bontsi bo ne jwa dirisa diperetshitswana go ya kwa ditirong fa ba bangwe ba ne ba leka ka la ga Mmoše. Go bangwe ba ba neng ba tshosetswa gore makwaloitshupo a bona a

tlile go fisiwa kgotsa ba tlile go utlwiwa botlhoko ka tsela nngwe fa ba ne ba ka le baya kwa tirong. Le fa go le jalo, matšhwititšhwiti a batho a ne a tsenela mogwanto ba sa patelediwe ke ope ka ntlha ya fa ba ne ba bona go le botlhokwa go dira jalo.

4. Mo mosong baeteledipele ba PAC ba ne ba kopanela kwa lebaleng gaufinyana le seteišene sa mapodisi, ba opela dikoma tsa kgololosego e bile ba dirisa mafoko a puo ya mogwanto *Izwe lethu* (Lefatshe la rona), *Awaphela amapasi* (Re kगतलhanong le mokgwa wa go tshola dipasa), *Sobukwe Sikhokhele* (Sobukwe re etelelele pele), *Forward to Independence, Tomorrow the United States of Africa* (Re ema nokeng kgololosego, re fisegela go nna le kopano ya dinaga tsa Aforika mo isagweng).
5. Fa ba goroga koo ke fa mapodisi a phuthegile ka bontsi a eme kwa ntle mo godimo ga dijanaga tsa ntwā. Rre Tsolo o ne a latela moonno wa PAC wa go re “baeteledipele ba tshwanetse go nna kwa pele gotlhe” mme a kopa lepodisi la Mosweu go ba letla go tsena go ya go ineela kwa sepodising ka ntlha ya fa ba le kगतलhanong le go tshola makwaloitshupo gongwe le gongwe kwa ba yang gona. Kwa tshimologong o ne a gana, moragonyana ka ura ya 11 ke fa a ba naya tetla. Kopelo ya dikoma tsa kgololosego e ne ya ya magoletsa mme mafoko a dipuo tsa kwa mogwantong a ntse a boelediwa ka go gatelelwa. Babegakgang go tswa kwa mafelong a mangwe ba ne ba thologela koo, morago ga go amogela lefoko gore letsholo le atlegile.
6. Ka sethoboloko ke fa mapodisi a le 300 a a tlhometseng a lebagane le batho ba ba neng ba balelwa go fitlha go 50 000 ka palo. Ka 13:15 fela gaufi le mojako wa seteišene sa mapodisi ke fa lepodisi le kgarametswa ka phoso mme la wela fa fatshe. Bontsi jwa batho bo ne jwa fetela kwa pele go ya go bona gore go diragala eng. Go ya ka mapodisi bangongoregi ba ne ba ba konopa ka matlapa ka jalo mongwe wa bona a simolola go thuntsha ka ntlha ya letshogo. Mapodisi a mangwe le ona a ne a tsenela moletlo. Mo metsotsong e mebedi ke fa batho ba le 69 ba lalaane fa fatshe ba sule mme go ya ka pegelo ya sepodisi ba le 180 ba ne ba dule dikgobalo tse di masisi. Go tlhalosiwa fa mapodisi a ne a le mo tlalelong e kgolo morago ga tiragalo nngwe ya kwa Durban kwa go neng ga thungwa le go bolawa badirikabona ba le robongwe.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga theetso

1. Tlhalosa maitsholo a batho ba baneng ba tsenela mogwanto ka di 21 Mopitlwe 1960.
 - Ba ne ba itshotse sentle, ba gwanta ka kagiso. no.
2. Ke eng se se bontshang fa batho ba se kitla ba tshwana ka dikakanyo ka dinako tsotlhe?
 - Maloko mangwe a Mokgatlho wa Sepolotiki a ne a pateletsa batho go thinya kwa ditirong le go tsenela mogwanto. Ba ne ba sa tshwanela go ba pateletsa, ba ne ba tshwanetse go ba bontsha mabaka le dintlha gore ke ka ntlha ya eng go le botlhokwa go ya mogwantong. Bangwe ba bona ba ne ba bona fa go le botoka go phuaganya tiro le go leba kwa mogwantong fa ba bangwe ba ne ba pateletsa go ya kwa ditirong le fa dipalangwa di ne di seyo).

3. Sekaseka maitsholo a mapodisi kwa seteišeneng sa Sharpville ka letsatsi leo.
 - Mapodisi a ne a ngodiega go tsaya kgato ya go letla bagwanti go tsena ka seteišene sa sepodisi go tliša ngongorego. Go tsaya nako ga bona go ne gwa isa kwa tatlhegolong ya matshelo gonne baba kwa morago ba ne ba sa bone gore kwa pele go diragala eng mme ba tšwelela go pateletsa go tsena ka dikgoro.
4. Maikutlo a gago ka ga bobegakgang ka kakaretso ke afe?
 - Maikutlo a me ke gore ba dira tiro e ntle ka ntlha ya gore re kgona go utlwa le go itse ka ga ditiragalo tse di gaufi le rona le tse di kgakala le rona.
 - Maikutlo a me ke gore ka dinako dingwe gaba re begele tsotlhe, ba tlhophisa se ba batlang gore se itsiwe go ya ka maitlhomong a bona e seng gore re itse boammaruri jotlhe.
5. Go ya ka temana e, mogwanto o, o ne o rulaganyeditswe go tšenelwa kwa kae?
 - Mogwanto o ne o rulaganyeditswe go leba kwa seteišeneng sengwe le sengwe sa mapodisi.
6. Tlhagiso ya puo e e batlisisitsweng:

Jaanong morutwana o tliše go tšhagisa puo. Puo e tšhwanetse go tsaya metsotso e le mebedi go ya go e le meraro. Setlhogo: “Ga re solofele go bona gape Aforikaborwa wa maloba.”

 - a) Boeletsisa diteng tsa puo ya gago. Netefatsa gore tse di latelang di elwa tlhoko:
 - matseno le bokhutlo di na le maatla.
 - dikakanyo mo mmeleng wa puo di golaganngwe ka makopanyi.
 - o dirisitse tlotlofoko e e siameng mme e le maleba.
 - b) Ikatisetse go tšhagisa puo, o bulele kwa godimo o le esi, pele o ya go e tšhagisa kwa phaposeng.
 - c) Netefatsa gore o tšhaloganya ka fa puo e tšileng go lekanyetswa ka gone. Go botlhokwa go itse ditlhokego tse di tšileng go dirisiwa.
 - d) Tšhagisa puo e, fa tšhono ya go bua e goroga. Ritibatsa maikutlo mme o itshepe.

Maele mo tšhagisong ya puo

Fa o tšhagisa puo, o tšhwanetse go lebega o na le kgatlhegelo ya go itse, o itshepa e bile o le motlotlo fela o se makgakga. Nna o ritibaditse maikutlo mme o repe le fa o ikutlwa o tšhogile go le gonnye. Bua ka bonya gore puo ya gago e utlwagale mme o bulele o tšhagisa maikutlo ka bomaleba mo setlhogong. Bua o totile go utlwiwa ke motho yo o kgakajana yo o kwa mannong a a kwa moragorago. Bua ka go dirisa segalo se se maleba, o farologanya lentswe gore puo ya gago e ngoke kgatlhegelo.

- Puo e e tšhagisiwang ka lentswe le sa farologanngweng e dira gore baamogedi ba tšhedimosetso ba latlhelwe ke kgatlhegelo ya go reetsa.
- Puo ya mmele e botlhokwa. Go ema, go tsamaya kgotsa go sutasuta o dirisa puo ya matsogo ka bomaleba go gaisa go nna fa fatshe o sa tšhikinyege e bile o tšentsa tlhogo o buisa puo go tšwa mo pampiring.
- Bua ka tsela e e tla dirang gore batho ba dumele se o buang ka sone, o bua e kete o dumela mo go se o se buang. Atlega mo go tlhotlheletseng baamogedi ba tšhedimosetso.
- Se o se tšhagisang ka molomo se tšhwanetse go nna le tšwelelo e e jaaka e e bonwang mo pampiring e e kwadilweng ya dipatlisiso.

MATSENO

(Tlhagiso e khutshwane ya seo o kwalang ka ga sona). Ke go thala dimapo ka go thusa moreetsi go nna le kakanyo ya seo o tla tlhalosang/tlotlang ka sona mo puong ya gago.

MMELE

(Dingangisano tse di popota, di le maleba e bile di na le tshedimosetso ya sešeng.)

BOKHUTLO

- O seke wa buisa lobaka go tswa mo dintlheng tse o di kwadileng le fa go amogelesega go di dirisa o latlhela bofofu mo nakong e e rileng. Buela kwa godimo o utlwale sentle. Bontsha go itshepa. O seke wa mumura. Fa o dirile phoso e baakanye mme o tlhabele pele. Ga go botlhokwa go ikopela maitshwarelo.
- O age o lebile baamogedi ba tshedimosetso o sa ikobonye. Dirisa thekeniki ya metsotswana e le meraro: Tlhome mongwe wa bareetsi matlho ka nako. Fetela kwa go ba bangwe ba le mmalwa, gangwe le gape o gasa matlho mo baamogeding botlhe ba tshedimosetso fa o ntse o bua. Dirisa tebo ya matlho go pateletsa botlhe go ikutlwa e le batsayakarolo.
- Bua le botlhe, arabela ditlhokego tsa go tsiboga ga bona, mme o ipeye sentle. Fa e le gore se o se ipaakanyeditseng ga se ba fitlhelele sentle, fetola mokgwa wa tlhagiso fa o le fa gare, mme fa e le gore o ikaelela go dira jalo. Gakologelwa gore tlhaeletsano e e tlhololo ke yona senotlele sa tlhagiso e e atlegileng.
- Ema go le gonnye. Iphe nako o bo o fe baamogedi ba tshedimosetso nakonyana ya go akanya gape ka tlhagiso ya gago. O seke wa neela puo ka lobelo lo lo tseisang maanya.
- Eta o tsenya metlae fale le fale fa go le maleba go dira jalo. Dira gore kgatlhegelo ya baamogedi ba tshedimosetso e seke ya fokotsega mo dikgatong tsotlhe tsa tlhagiso. Gakologelwa gore puo e e monate e dira gore nako e tsamae o sa lemoge, mme e e sa ngokeleng kgatlhegelo yona ga go ope yo a batlang go e itshokela, e bile go bonwa e le telele go gaisa le fa e ka neelwa mo nakong e e abetsweng.

Dingwe tsa dintlha tse barutwana ba ka di amang fa ba tsibogela potso:

- Tlhaloso ya setlhogo.
- Lemorago la sepolotiki/ikonomi/pholo/seloago mo malobeng.
- Ke ka ntlha ya eng go sa solofelwe go boelwa morago.
- A tsholofelo/maitlhommo a go se batle go boela kwa Aforikaborweng wa maloba a tshegediwa?

> Tirwana ya 74

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 181

Pele ga puiso

Mo tirwaneng e, o tllile go tlhokotsa bokgoni jwa gago jwa go buisa dikwalo.

Dipotso le ditsibogelo

Buisanelang dipotso le dikakanyo:

1. Padi le poko di farologana jang?
 - Padi e telele go feta leboko mme e tsaya ditsebe di le mmalwa fa leboko le ka tsaya tsebe e lenngwe kgotsa seripa sa tsebe, jj.
 - Molaetsa wa padi fa o tshwantshannngwa le wa poko o tlhaloganyega bonolo fa wa poko o le bofitlha.
 - Mo pading, tlotlofoko e tlhaloganyega bonolo fa mo pokong ka dinako dingwe go dirisiwang mafoko a e leng gore ga re itse gore a tswa kae, le fa re batla bokao jwa ona mo Thanoding re ka seke ra bo bona. Go batlega fela gore o akanye boteng go fatolola bokao joo.

14. Ba jelwe ke tau e sa sisimogeng motho mmala,
15. Ba meditswe ke metse a se nang pelotlhomogi.

16. Go no go sa bolola legatlapa lepe nabo,
17. Go no go ile bomorwa-losa-lo-dirwang fela-
18. Banna ba tshwantshitseng bolalome le dibatana,
19. Thaka tse dikgolo tse di pelo di ritibetseng.
20. Fa mongwe a na a ba tllhasela lonyatsong
21. A re ke bodišaše ba ka mo tshoga seemo,
22. Na a tlaa thanya fela lomapo lo le tsebeng.
23. Mme fa le ene gongwe e le mosimane wa pholo,
24. Bogolo go no go ka ša logong ga sala molora.

25. Mephato e boile, bone ba sa tlhokofala,
26. Re saletse go oketsa diphatlha ka diatla fela.
27. Bana ba Mautlwakgosi ba setse masiela,
28. Le magae a bone a fetogile matlotla,
29. Masalela a bone a tla tswa mpeng tsa ditlhapi.

30. Go no go sa bolola ope yo o boboi le bona,
31. Go no go ile banna ba basa tshabeng loso:
32. Banna ba bana ba tshwana le dibatana ka bogale,
33. Thaka tse di ne di sa tlalelwa-tlalelwe fela.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

Kwala diteng le morero wa leboko le. Tlhokomela gore palo ya mafoko e seke ya feta 400.

- Dikarabo tsa barutwana di tla farologana. Sekaseka dintlha tse di maleba mme o neye maduo o etse tlhoko le tirisopuo e e phepa.

› Tirwana ya 75

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 183

Mo tirwaneng barutwana ba tllile go kwala tlhamo ya kanelo. Ba kope go lebelela dintlha tse di latelang ka kelotlhoko.

1. Ithute mme le buisanele maele kwa bofelong jwa tirwana e.
2. Kwala tlhamo:

Setlhogo

Bapalami ba sekepe sa Mendi ba falola ka la mogodu.

1. Ipaakanyetse go kwala tlhamo ya kanelo ya boleele jwa mafoko a le 250–300. Gakologelwa, fa o ipaakanyetse go kwala tlhamo nngwe le nngwe sa ntlha o tshwanetse go dira ipaakanyetsokwalo ya ntlha o latela dikgato tsa kwalo:
 - akanya ka ga kagego ya tlhamo.
 - ela tlhoko dintlha jaaka diponagalo le rejisetara.
 - ela tlhoko maitlhamo, baamogedi ba tshedimosetso le bokao.
 - akanya ka dintlha tse o ka di dirisetsang setlhogo (sekae, o ka dirisa mmepe wa dikakanyo).

- bua ka ga dintlha tse di lebeletsweng tse di tla dirisiwang fa go sekasekiwa sekwalwa.
 - jaanong dira thulaganyo e o tla e dirisetsang kanelo ya gago o dirisa dipopego le dikakanyo tse di tlhagisitsweng mo dikgatong tsa pele ga go kwala.
 - tthaola dintlhakgolo le dintlha tsa tlaleletso.
 - kwala dikakanyo ka tatelano e e tlhaloganyegang.
4. Buisanela le molekane thulaganyo ya gago mme o e baakanye fa go tlhokega. Jaanong o ka kwala ipaakanyetsokwalo ya ntlha. Gakologelwa gore fa o kwala a ipaakanyetsokwalo ya ntlha, o tshwanetse go ela tlhoko dintlha tse – maitlhommo, baamogedi ba tshedimosetso, setlhogo le mofuta wa setlhangwa:
- netefatsa gore dikakanyo tsa gago di rulagane sentle ka tatelano e e siameng, di golagane gore temana e relele.
5. Tlhotlha diphoso mo ipaakanyetsokwalong ya ntlha. Jaanong kwala ipaakanyetsokwalo ya bobedi, kopa morutwana ka wena a go tlhotlha diphoso. Gakologelwa gore fa o tlhotlha diphoso mo setlhangweng sengwe le sengwe o tshwanetse go:
- baakanya tlhopho ya mafoko, popego ya dipolelwana le ya ditemana.
 - netefatsa fa tatelano le kgolagano ya ditemana e siame.
 - tlosa mafoko a a timetsang bokao jo bo lebeletsweng, mafoko a mantsi go sa tlhokege le mafoko a a kgopisang e bile a sa amogelesege.
 - baakanya diphoso tsa thutapuo, mopeleto le matshwaopuiso.

Tlhamo ya kanelo

Mofuta o wa tlhamo o anela sengwe kgotsa tiragalo e e fetileng. E ka kwalwa go tswa mo matlhakoreng a a farologaneng. Tlhamo ya kanelo e dirisa diponagalo tsotlhe tsa kgankhutshwe jaaka tshimologo le bokhutlo, poloto, baanelwa, maitshetlego le setlhoa, tsotlhe tse di aga kgang e e anelwang. Ntlha e e totilweng thata ke poloto e e dirisang dintlha tse di lekaneng mme di agelela go isa setlhoeng. Se se diragala jaana:

1. Ditiragalo di latelane sentle, mme mmuisi a dumele fa go diragetse jalo le fa e ka tswe e le dijo tsa ditoro fela.
2. Matseno a nne le kgogedi.
3. Bokhutlo e nne jo bo kgodisang.
4. Setaele, puo le ditiragalo di tshwanetse go itumedisa babuisi.
5. Go maitlhommo a go le gantsi a tlhagisiwang kwa matsenong
6. Go ka dirisiwa mmuisano
7. Ditlhaloso di totobale mme di ngokele mmuisi. Diteng tse di maleba di tlhagisiwe ka pono, modumo, monko/monkgo le tiriso ya ditemosi tse dingwe.

Dintlha tsotlhe tse, di tshwanetse go nyalelana sentle

Sekao sa temana e e kwadilweng ka mokgwa wa kanelo:

Setlhogo: Ditsuetsue tse di maatla di re tlogela re iphotlhere.

Go ne go le motshegare, tadi e amusa fa maru a mantsho a tlhaga a biloga go tswa kwa borwa. Ke ne ka phuthaphutha, ka tswalela matlhabaphefo le mejako yotlhe. Ka ponyo ya leitlho ke a di simolola go tsubutla. Dithulelo di ne tsa reketla ka gangwe. Ke ne ke tshwere pelo ka seatla, ke sa itse gore ke tla nna wa ga mang....

Popegopuo le melawana ya tiriso Buka ya Morutwana tsebe 186

Mediriso ya lediri

Kwa mophatong wa 10 le wa 11 o ne wa ithuta ka ga mediriso e e farologaneng. A re eleng tlhoko lemmyana le la dikao tse di fa tlase go re gakolola.

Polelo-Tumelo	Modiriso	Kganetso	Ponagalo	Paka
Mosekatsaabo a ka tshwarisa Modise.	Kgonego	Mosekatsaabo a ka se tshwarise Modise.	Tumelo – lediri le felelela ka mogatlana “a” kganetso ke mogatlana “e”	Pakajaanong
Mosekatsaabo o laetse gore Modise a golegwe.	Keletso	Mosekatsaabo o laetse gore Modise a se golegwe.	Tumelo – lediri le felelela ka “e”	
Kganetso – popi “se” le ledirilethusi “ka”				
Mo golegeng!	Taelo	Se mo golegeng	Tumelo – kutu ya lediri e diriswa e le yosi.	
Kganetso – popi a kganetso se etsiwe ka kutu “e”. Simolola polelo.	Pakajaanong			
Modise o ne a ka gololwa.	Kgonego	Modise o ne a ka se golegwe.	Pakatlang e bopiwa ka ledirilethusi – “tla” fa pakafetileng e bopiwa ka ledirilethusi – tla	Pakafetileng
Modise o a tle a tshwarwe.	Tlwaelo	Modise o a tle a se tshwarwe.	Go dirisiwa ledirilethusi – ne le ledirilethusi – tle	

1. Nopola madirimatlhaedi le madiritota mo dipolelwaneng tse di latelang:
 - a) Mafoko a dipina tsa mogwanto a ntse a boelediwa.
 - a ntse – Letlhaedi.
 - b) Babegadikgang ba bothologela kwa Sharpville.
 - ba thologela – Leditotota.
 - c) Mapodisi a ne a tle a ba tshosetse fela tsatsi leo ba paletswe.
 - a tle – Letlhaedi.
 - d) Baagi ba bangwe ba kopanela kwa ba laetsweng.
 - ba kopanela – Leditotota.
 - e) Baeteledipele ba tla etela pele ka letsatsi la mogwanto.
 - ba tla – Letlhaedi

2. Dirisa lediri “tshaba” ka go le kwala mo dipolelong jaaka.
Modirisotaelo, modirisakgethi, modirisokgonego le modirisotlwaelo.
 - Modirisotaelo ➔ Tshabang!
 - Modirisokgethi ➔ Badiraditshupetso ba gwanta ba tshaba sepodisi.
 - Modirisokgonego ➔ Batswasetlhabelo ba ka tshaba go bua.
 - Modirisotlwaelo ➔ Ba tlhola ba tshaba tiro.
3. Kwala dipolelo tse o di dirileng mogo (a) ka fa kganetsong.
 - Modirisotaelo ➔ Se tshabeng ga go kotsi epe!
 - Modirisokgethi ➔ Badiraditshupetso ba gwanta ba sa tshabe sepodisi.
 - Modirisokgonego ➔ Batswasetlhabelo ba ka se tshabe go bua.
 - Modirisotlwaelo ➔ Ba tlhola ba sa tshabe tiro.

> Tirwana ya 77**Go reetsa le go bua****Buka ya Morutwana tsebe 191**

Go reeletsa kgatlhegelo le tlhaeletsano le ba bangwe.

Dipotso le ditsibogelo**Pele ga theetso**

1. Ke dilo dife tse motho a ka di dirang go ipaakanyetsa botshelo jo bo siameng? Go tshela sentle o ja dijo tse di nang le dikotla, go ikatisa, go tsena sekolo, jj. no.
2. Botlhokwa jwa go ipaakanyetsa botshelo o sa le mmotlana ke bofe? O tlhomama mo torong ya gago, ga o fapoge le fa dikgwetlho di le dintsi. Motho o na le botshelo bo le bongwe fela. Fa o ka bo senya o le mošwa, le isagwe ya gago e a fifala.

Ka nako ya theetso

Jaanong kopa barutwana go retesa ka tlhoafalo fa o ba buisetsa temana e.

Go gola go tlhogola

Maikutlo a go falola dithuto tsa Marematlou a a namatsha, e bile a ka tlhola ketsaetsego. Kgwetlho ya go kgaogana le tshireletsego le tlanelo ya fa gae e gola jalo e tlhole kgatelelo fa go kwalwa ditlhatlhobo le fa go ketekiwa meletlo e e farologaneng ya taelano e e tshwayang go tla kwa bokhutlong ga paka ya sekolo. Bašwa ba lebanwe ke maikutlo a bodutunyana le letshogonyana la go kgaogana le legae.

Fa ba bona e kete batsadi ba itshunya thata mo mererong ya bona e a bo e le fa ba mekamekane le ntlha e. Fa go ipaakanyetswa botshelo jo bošwa go tshwanetse ga kgaoganwa le sengwe se se ntseng se tlwaelegile. Ba mo tseleng ya go nna bagolo, ba tlogele bonyana mme ba tlampurele botshelo jo bošwa jo. Tiro e kgolo e ba tshwanetseng go e dira ke go ipatla le go ikitse. Dikgwetlho tsa go itirela ditlhopho mo dintlheng tsa botshelo, go ikemela le go lebana le lefatshe le tsotlhe tsa lona. Ketsaetsego ka ga isagwe e bonala le fa go ipaakanyetswa ditlhatlhobo. Kgatelelo e, go le gale ga e bonale, fela o ka e lemoga mo maitsholong a bona.

Bangwe ba bona kgatelelo e, e ka fetola le mokgwa wa go ja. Ka nako e, ke nako e ba tlhokang batsadi thata go ba kaela le go ba tiisa mooko gore ba tla kgona go fenywa dikgwetlho tsotlhe tse, e bile ga se bona batho ba ntlha go tsena mo maemong ao.

Fa mošwa a sena motsadi, gone ga go kaye gore o tshwanetse go phuaganya botshelo go nna motswasetlhabelo wa ditiragalo kgotsa maemo. Go bagolo ba bantsi ba e ka nnang dikai tse dintle tse di ka latelwang. Go simolola fa gae go ka nna le malome, mmame, rangwane kgotsa rakgadi yo o ka tsayang karolo e mme a e dira ka matsetseleko. Se, ke tsweletso ya loeto mme le fetoga fela jalo go ya ka maemo ka ntlha ya fa kgodiso tota e sa fele.

Morago ga theetso

1. Bomaleba jwa molaetsa wa temana e mo go wena ke bofe?
Bomaleba jwa molaetsa wa temana e ke go re jaaka morutwana wa Marematlou ke itse ka ga diphetogo tse, gore ke tle ke itse gore ke tla samagana le tsona jang.
2. Naya tlhaloso ya setlhogo sa temana e e neetsweng.
Go gola, go tlhogola, go bona dilo ga go fele go kaya gore fa bogolo bo tsena go nna le dikgwetlho tse di go maatlafaletsang isagwe.
3. Ke dilo dife tse tharo tse motho yo o ipaakanyetsang botshelo a di dirang go netefatsa fa a bona phitlhelelo e?
 - O kgaogana le dilo dingwe tse di tlwaelegileng.
 - O simolola go tsaya maikarabelo a maitsholo a gago.
 - O a ipatla, o batla go ikitse.
 - O dira ditlhopho tsa ditshwetso tsa gago e bile o a ikemela.
4. Tlhalosa ka fa lefoko “motswasetlhabelo” le bopilweng ka gone.
5. Go tswa mo temaneng e, ke mafoko afe a a nang le bokao jo bo tshwanang le jo:
 - a) Go namatsha.
 - b) Go itumedisa.
6. Tlhalosa kamano ya gago le batho baba latelang:
 - a) malome ➔ kgaitsemi wa ga mme
 - b) rakgadi ➔ kgaitsemi wa ga rre
 - c) rangwane ➔ monnawe rre (fa e le monna)
 - d) mmane ➔ monnawe mme (fa e le mosadi)
7. Lefoko “Phuaganya” mo temaneng ya bofelo le dirisitswe jang go tlhotlheletsa maikutlo a mmuisi?
 - Lefoko le, le dirisitswe go kaya go tlogelela dilo fela o ka re ga o tshwenyega ka gope. / Go latlhaganya dilo tse di botlhokwa mo go wena.
8. Baakanya motlotlo kgotsa puisano fa gare ga mogolo le mošwa, go lebilwe kgogakgogano e ka dinako dingwe e nnang gone fa gare ga bona, mme e tlholwa ke go se tlhaloganyane. (Ditsibogelo tsa barutwana di tla farologana. Netefatsa fa barutwana ba latela dikgato tsa go bua di.)

> Tirwana ya 78

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 192

Pele ga puiso

Mo tirwaneng e, barutwana ba tle go ijesa monate ka puiso ka ntlha ya fa dintlha tse di tlhagisiwang di lebagane le bona.

Ditšhono tsa dithuto tsa morago ga Marematlou.

Dipotso le ditsibogelo

1. Buisa o okola setlhangwa sotlhe go tlhaola mafoko a mašwa.
Fa go le mafoko a mašwa morutwana mongwe le mongwe o tla a tlhagisa.
2. Buisa kgang e. Akanya ka dintlha tse di latelang:
 - a) Ke eng se se dirang gore kgang e, e nne e e siameng kgotsa e e sa siamang?
 - b) Kgang e, e siame ka ntlha ya fa e naya mmuisi tsholofelo.

- c) Kgang e ga e a siama ka ntlha ya fa bangwe ba barutwana ba retelelwa ke go fitlhelela ditšhono tse go buiwang ka tsona ka ntlha ya botlhokakitso kgotsa botlhoki.
- d) Ke ka ntlha ya eng o itumelela kgang e, kgotsa o sa e itumelele?
- e) Ke itumelela kgang e ka ntlha ya fa go lebega ke tla bona maele a nka a latelang morago ga go wetsa lokwalo lwa Marematlou.
- f) Ga ke itumelele kgang e, ka ntlha ya gore ga ke na ditlogo gotlhelele. Le fa nka falola go tlile go nna thata gore ke bone ketleetso ya matlole, dijo, diaparo le dithuto ka kakaretso. Ga ke itse gore nka bona thuso yotlhe e jang ka ntlha ya fa ke tlhoka thuso e e tseneletseng.
- g) Go ya ka wena, maitlhommo a mokwadi ke afe?
- h) Maitlhommo a mokwadi ke go gwetlha dikakanyo ka ga ditšhono tsa dithuto, gore yo o senang kitso a e bone mme kwa bofelong a dire tlhopho e e siameng.

Ka nako ya puiso

Buisetsa barutwana temana e e latelang, e re morago ba tsibogele dipotso.

Toro ya bašwa ka bontsi ke go iphitlhela ba le kwa diyunibesitshing. Ka maswabi, ga se botlhe ba ba kgonang go fitlhelela tšhono e. Bangwe ba retelelwa ka ntlha ya fa dipholo tsa bona di sa arabele ditlhokego tsa Yunibesithi kgotsa Lefapha la Dirutwa tseo. Ba bangwe ba falola sentle fela maemo a kwa gae ga a ba letle go kgona dituelelo tse di kwa godimo tsa dithuto.

Se, ga se bokhutlo jwa lefatshe. Mo Aforikaborwa go na le dikholeje tsa thuto e kgolwane kwa o ka tsewetsang dithuto gone mo pakeng e khutshwane. Fela jaaka go na le tlhalelo ya barutwana ba ba ithutelang bongaka, boenjenera le tse dingwe, go na le tlhalelo ya batho ba ba ithutelang tiro ya diatla, bolemirui le bothekenišene.

Dikholeje tsa thuto di tlhomilwe go arabela ditlhokego tsa katiso ya bokgoni jo bo rileng go ba baakanyetsa maemo a kwa ditirong. Go dithuto tse di botlhokwa tse di ka netefatsang fa barutwana ba bantsi ba Aforikaborwa ba ikemela, le go itlamela e bile ba na le seabe mo kgodisong ya ikonometri ya naga. Go botlhokwa go dira ditlhotlhomiso ka ga ditšhono tse tsa dithuto pele o ka kgapela kakanyo e kwa thoko.

Dintlha tse di botlhokwa ka ga dikholeje tsa Thuto e Kgolwane:

- Mo Aforikaborwa go na le dikholeje tsa thuto e kgolwane tse di kwadisitsweng mo molaong di ka nna 50 mme makala a tsona a ikadile kwa metseselegaeng le kwa metsetoropong.
- Thuto ya kwa dikholejeng tse, e reboelwa ka fa tlase ga molawana o o atlegisitsweng wa Lefapha la Thuto.
- Dikholeje tsa thuto di bona madi a ketleetso go tswa kwa pusong- bokana ka dibilione di le nne ka ngwaga.
- Mokaedimogolo wa Lefapha la Thuto e kgolwane ke ene mokwadisi kwa Kholejeng ya Thuto e Kgolwane.
- Go dikholeje di le dintsi tse di dirang sentle fela ka dinako dingwe go na le tse di tsewetsang dithuto go se ka fa molaong. Pele o ikwadisa kwa Kholejeng ya Thuto e Kgolwane, batlisisa seemo sa setheo seo.

Dintlha tse di botlhokwa ka ga diyunibesithi

1. Ditlhokego tsa go ka ikwadisetsa dithuto tsa yunibesithi ke go falola dirutwa di le NNE ka maduo a a lekanang kgotsa a feta diphesente di le some a matlhano

2. Lekala lengwe le lengwe la dithuto kwa yunibesithing le na le ditlhokego tsa tlaleletso tse di lebelelwang ka go dirisa lenaane la dintlha tse di abelwang phesente e o falotseng serutwa ka yona.
3. Go bothokwa go itse gore fa o fitlhetse ditlhokego tsa motheo o ka ya go ithutela sengwe kwa yunibesithing nngwe le nngwe
4. Batlisisa ka ga dintlha tse, kwa ditheong tse, di farologaneng ka ntlha ya fa yunibesithi nngwe le nngwe e baya ditlhokego tsa tlaleletso tse e leng tsa yona di le esi mme di farologane le tsa kwa diyunibesithing tse dingwe e tswa borutegi bo le bongwe.
5. Kwa bofelong netefatsa gore o falola serutwa sa puo e e dirisiwang go ruta le go ithuta kwa yunibesithing e o ikaelelang go ya go ithuta kwa go yona.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

1. Sekaseka setshwantsho se se neetsweng mme o tlhagise maitlhommo a mokwadi ka go dirisa setshwantsho se.
 - Maitlhommo a mokwadi ka go dirisa metsu e e lebileng kwa dintlheng tsotlhe ke go bontsha fa tlhopho ya go latela tiro kgotsa dithuto tse di farologaneng e le ntsi.
2. Kakanyo ya gago ke efe ka ga “Ngwaga wa go ikhuletsa dithuto?
 - Morutwana yo mongwe a ka re go botoka go ikhutsa ngwaga mme o ikakanya gore o tla leba kwa kae go na le go phasumela fela o bo o iphitlhela o ithutela selo se o sa se rateng mme wa senyetsa batsadi madi a a seyong.
 - Go ikhutsa ngwaga ke tshenyo ya nako. Bagwe ba simolola ka gore ba ikhutsa ngwaga mme kwa bofelong ba ikhuletsa ruri.
3. Mosola le dithapolo tsa go ikhuletsa dithuto morago ga go falola Mophato wa marematlou ke dife?
 - Fa o ikhutsa o ka akanya sentle o na le nako mme wad ira dikopo tsa go tsenela dithuto ka nako o itlhaloganya.
 - Fa o ikhutsa o ka tshabelelwa ke dilabe ka ntlha ya fa o na le nako e ntsi e o sa e diriseng. O ka tsenwa ke botlapa mme wa nnela ruri.
4. Batlisisa ka ga ditlhokego tsa go tsenela dithuto tsa kwa Yunibesithing.
 - A barutwana ba tle le diforomo tsa kwa diyunibesithing tse di farologaneng. Ba kope go lebelela dithuto tse di rileng, sk. Tsa booki gore o ka ithutela booki jo kwa kae, dithuto tse di farologaneng tsa teng ke dife go ya ka maemo a tsona le gore go tlhokega gore o falole dithuto tse jang le gore bonnye dintlha tsa kakaretso tsa dipolo tsa gago e nne bokae. O ka feleletsa ka go tshwantshanya tshedimosetso e e newang ke diyunibesithi tse.
5. Mosola wa dikholeje tsa thuto e kgothwane ke dife? Mathata a a ka itemogelwang ka dingwe tsa tsona ke afe?
 - Dikholeje tsa thuto e kgothwane di kgontsha motho go fitlhelela borutegi ka bonako. Mathata a a itemogelwang ka tsona ke gore dingwe tsa tsona ga di mo molaong. Baithuti ba aga ba lela mo dithelebišeneng morago gago jewa ntsoma ke batsamaisi ba ditheo tse.
6. Fa go ka diragala gore o iphitlhele o sa falola Mophato wa Marematlou gotlhelele, ke dikgato dife tse di ka tsewang?

Fa ke sa falola nka:

- Boeletsa dirutwa tsotlhe tsa Mophato wa 12.
- Boeletsa fela dirutwa tse ke dirileng bokoa mo go tsona.
- Fa go kgonega gore ke kwale tlhatlhobo ya tlaleletso mo ngwageng o o latelang ka Mopitlwe ke tla dira jalo.

- Fa ke dirile bokoa thata kgotsa ke sa batle go boeletsa nka ikwadisa kwa kholejeng ya thuto e kgolwane ka ntlha ya fa ba tla nkamogela ka gobo ke falotse mophato wa 9, mme fa ke feditse ke tla batla tiro mme ka tsenela thuto ya bagodi e e mpayang mo maemong a le mangwe le batho baba falotseng Marematlou.
- Fa go sena le ka penenyana e ntsho ya go reka motenantšwa mme o batla go tsena sekolo le go tswelletsa dithuto kwa Yunibesithing ke eng se o tshwanetseng go se dira go fitlhelela toro e?
- Go dira kopo ya ketleetso ya madi gosa le gale kwa ditheong tse di farologaneng le go netefatsa fa ke falola ka dinaledi.

> Tirwana ya 79

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 195

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go kwala tlhamo e e sa tseyeng letlhakore.

1. A ba boeletse dikgato di le 4 tse ba tshwanetseng go di latela fa go kwalwa tlhamo, mme ba tlhalose kgato nngwe le nngwe.
 - Thulaganyetso.
 - Ipaakanyetsokwalo.
 - Tseleganyo.
 - Baakanya diphoso.
2. Maele tse di ka buisanelwang di latela fa tlase fa. Netefatsa gore barutwana ba tlhaloganya sengwe le sengwe se se tlhagisitsweng mo dintlheng tse di neetsweng.

Fa go kwalwa tlhamo e e sa tseyeng letlhakore:

Tlhamo e, e tlhagisa le go buisanela matlhakore oomabedi a kgang. Maitlhamo a tlhamo e, ke go tlhotlheletsa mongwe gore ntlha e e rileng e botlhokwa kgotsa go lebelela matlhakore otlhe a mabedi go tlhagisa ngangisano. Go le gantsi ditlhamo tse di:

- Tshwantshanya kgotsa di farologanya dilo tse pedi kgotsa tse di fetang pedi.
- Tlhagisa bothata e bile di tla ka ditshitshinyo kgotsa tharabololo kgotsa ditsela dingwe tse di ka thusang go rarabolola bothata.
- Tlhagisa dingangisano go tshegetsatsa ntlha e e rileng kgotsa go e ganetsa.

Matseno: A tlhalosa maemo a gajaana kgotsa matlhakore a mabedi a ngangisano.

Mmele: O tlhalosa matlhakore a a farologaneng a ngangisano, setlhogo kgotsa tshitshinyo.

Bokhutlo: Bo sobokanya ditsela tse di ka latelwang, tse di tlhagisiwang mo mmeleng wa tlhamo.

Jaanong ba ka kwala tlhamo ka nngwe ya ditlhogo tse di fa tlase, ba latela dikgato tsa go kwala tlhamo.

- Toro ya me ya morago ga go falola mophato wa Marematlou.
- Kodumela moepathutse, ga go lehumo le le tswang gaufi.

Popegopuo le melawana ya tiriso Buka ya Morutwana tsebe 196

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go lebelela letlhalosi. Letlhalosi ke eng? Letlhalosi ke lefoko le letlhalosang le diri mo polelong. Sekao: A ba sekasekeng le go buisa temana e e latelang go re ba tle ba tlhaloganve matlhalosi.

Go ne go le Lamatthatso wa Sedimonthole 2011 fa go ne go ketekiwa moletlo wa lenyalo la ga Karabo kwa ga Ratshwene. Bo majaditlhogo ba ne ba gorosa dimpho tsa bona tse dintle ka ura ya bolesome pele monyadi a goroga. Ba tlile ba gapa nku e le nngwe e tshweu mme yona e apesitswe sekhipa se se serolwana sa kgwele ya dinao ya bosetšhaba. Malome o ne a apere mosese o o ka bong o ne o le mosweu mme ka ntlha ya gore e ne e le wa bogologolo o le mofitshwa. Ka a ne a le mosesanyane e bile a le moleele, mosese le one o ne o le mogolwane mo go ene e bile o le mokhutshwane, a rwele ditlhako tse di kwa godingwana tse khibidu. Baetleetsi ba gagwe ba ne ba mo gorosa ka mogolokwane. E rile mo tshokologong ga goroga ene monyadi yo o neng a ntse a e letiwe. Go ne go utlwala mogolokwane mme diphala le tsona di lelela boatleng. Fa ba tsena mo lapeng lerole le ne la beta mokodue. Monyadiwa o ne a le montle, mosetsana yo mosetlhana, a apere mosese o mosweu. Ditlhako o ne a rwele tse di tshweutshweu. Batshwari ba babedi ba ne ba apere mebala e e tshwanang le ya monyadiwa. Rakgadi o ne a rwele sejana se segolo sa dikgaragana mme go abelwa mongwe le mongwe yo a neng a tlile moletlong. O ne a itumeletse go ja setlhana, kgadi e kgolo e e ntshiwang ke ditaola. Karabo o ne a apere sutu ya mabono e ntsho. Go ne ga jewa monyakaladi, bagolo le bana ba itumeletse go keteka moletlo wa lenyalo.

Letsatsi le le latelang borangwane ba ne ba apaya masufu ka dipitsa tse di kgolo tse dintsho tsa maotwana a mararo. Ba ne ba itumetse e bile ba ntse ba tsholetsa phafana gangwe le gape go itumelela moletlo o. Bo mme le bona ba ne ba apeile dipitsa tsa bona gore e re fa ba fetsa go phepafatsa go beiwe fa ntshung. Folaga e tshweu e e saleng e tlhomiwa fa digaboi di fologa, beke pele ga lenyalo, e ne e santse e phaphasela mme e letile go foloswa. Makawana a ne a phutha dipitsa mme ba di pega mo kolotsaneng ya ditonki ya maotwana a mabedi, ba di busetsa beng ba tsona. E ne e le tiro e kgolo e e tshwanetseng go dirwa ka letsatsi la bobedi la lenyalo. Ngwetsi yona e ne e apere letoitšhi le letala e direla badiri mogodungwana. E rile fa tiro e fela, borangwane le bo ramogolo le badiri botlhe ba ne ba iphanya ka masufu. Bo mme le bona, ka ba ne ba thusa rakgadi go ja setlhana ba feleletsa tsa bona. E rile fa le kotama thaba ke fa mongwe le mongwe a leba kwa gae.

Popego

Letlhalosi ga le na popego e e ka lokololwang ka dipopi. Bontsi jwa matlhalosi a bopilwe go tswa mo dikarolong tse dingwe tsa puo. Matlhalosi a tlhologo ga a mantshi. Go na le mefuta e meraro ya matlhalosi; letlhalosi la nako, letlhalosi la felo le la mokgwa.

Dipotso

Buisa temana e e fa godimo mme le tthaole matlhalosi a a fitlhelwang mo go yona. Kwalolola sethalo o a kwale go ya ka fa o kaelwang ke ditlhogo.

Letlhalosi la nako	Letlhalosi la felo	Letlhalosi la mokgwa
Ura ya bolesome.	Kwa ga Ratshwene.	Ya mabono.
Mo tshokologong.	Diphala di lelela boatleng.	
Lamatlhatso.	Ka mogolokwane.	

Itlhopele le tlhalosi le le lengwemme o le dirisemopolelong jaaka:

1. Tlhalosi ya letiro.
 - Diphala di lelela boatleng.
2. Thui.
 - Karabo o ne a apere diaparo tsa mabono.
3. Tlhalosi ya leina.
 - Letsatsi e ne e le Lamatlhatso.

Beke ya 24

> Tirwana ya 81

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 199

Go reeletsa kgatlhegelo le tlhaeletsano le ba bangwe.

Pele ga theetso

Theetso ya puiso ya leboko

Maboko a a farologaneng a ruta le go gorosa molaetsa ka go farologana. Buisana le barutwana ka dintlha tse di latelang:

1. Go tlhoma letlhokwa.
2. Go beeletsa sego.

Ka nako ya theetso

Buisetsa barutwana leboko le. Ga le yo mo dibukeng tsa bona.

Ke go tsenya phatsimane

G S Setou

1. Phatsi, phatsi, tseke, tseke! Selo sa botlhokwa,
2. Selo se jang madi go tlogela kgetse e le leome;
3. Phatsimane tshitswana sesupa go rata,
4. Selo e reng se tsentswe monwaneng go lebelebiwe;
5. Phatsimo e gakolola molebi go jesa matlho bontle.

6. Ke go tsenya phatsimane, morwadia Sefike,
7. Ke go galaetsa monwana tsatsi le tshoga,
8. Ka ntlha ya kgalalelo ya lorato pelong ya me.
9. Phatsimo ya phatsime e tla phimoga fa a e phimola;
10. Lorato le lona ke leoto la moraga go gata bogatogo.

11. Fetoga letsatsi, ngwana wa Bakwena, mo motshegareng,
12. Tsatsi le letsatsi a mphatsimele se-ka phatsimane.
13. Fetoga ngwedi bosigo, a nkgalalelele ka lorato.
14. Marang a lorato lwa gago e nne lefelo lentle go latsa tlhogo.
15. Phatsimane ke e go tsenyang, e phatsimise bophelo ba me.

16. Kana o a bo o galalela jang morwadia rratsalaaka!
17. Bontle ba gago bo ka eledisa difofu pono,
18. Bontle ba gago bo ka fetola segopa sa makau dimumu.
19. Sefike ga a itire a bitsa palo ya medimo a buduletse,
20. Pelo e a fufula fa a nagana go go naya matlaafuduga,
21. Nna morwa Setou ooManyane wa Morokologadi ke a go tsaya.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

1. Tlatsang tshedimosetso e e tlhaelang mo sethalong se se neetsweng.

Potso	Tsibogelo ya gago
1. Tlhalosa tshobotsi ya ga morwadie Sefike.	O montle tota. Ga twe o a galalela.
2. Leboko le bua ka eng?	Lerato.
3. Go tsenya motho phatsimane go kaya eng? Go mo nyala.	Go mo tsenya palamonwana.
4. Mmoki o bua le mang?.	O bua le morwadia Sefike ka tlhamalalo.
5. A o kile wa nna le maitemogelo a a jaaka a? Tlhalosa ka bokhutshwane.	Dikarabo tsa bona di tla farologana go ya ka maitemogelo a bona.
6. A o ne wa itumelela go reetsa leboko. le?Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka.	Ke leboko le le itumedisang ka ntlha ya fa le bua ka lerato la lekau.

> Tirwana ya 82

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 200

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go lebelela dintlha tse di botlhokwa thata. Ditlhokego tsa ditiro. Dintlha tse di botlhokwa ka ntlha ya fa di ba ama ka tlhamalalo. Fa ba sa itse ditlhokego tsa ditiro go tlile go nna thata go ipaakanyetsa ditiro tsa ka moso.

Dipotso le ditsibogelo

Pele ga puiso

1. Fa o leba ditshwantsho tse di latelang, ke tiro efe e o bonang e go tshwanetse? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka le le utlwalang. Morutwana mongwe le mongwe o tla tlhagisa kgatlhegelo ya gagwe.
2. Buisa ka bonako o okola temana go tlhaloganya gore temana e, e bua ka eng?

Ka nako ya puiso

Buisetsa barutwana temana e e letaelang:

Ditlhokego tsa ditiro

Go na le maitsholo a a rileng a a lebeleletsweng gotlhe kwa ditirong mme go tsewa e le maitsholo a motheo a a kgontshang motho go tsewelela mo tirong ka katlego. Maitsholo a, a botlhokwa mo modiring ka boena jaaka karolo ya tlhagiso kwa setheong se a se direlang, e bile ke motheo o o tla ungwelang setheo seo ka namana ka dipoelo tse di namatshang.

Maitsholo a motheo a tshwana kwa ditirong tsotlhe, go sa kgathalesege gore tiro eo, ke ya mofuta ofe, e kwa kae le gore go tlhokega dikwalo dife tsa borutegi go ka e dira. Maitsholo a, akaretsa tse:

Go reetsa le go obamela melao ka dinako tsotlhe

Ga go sepe se se ka tsewelelang sentle fa batho ba sa itshole sentle. Go botlhokwa gore botlhe kwa ditirong ba nne le maitsholo go sa kgathalesege gore o bogolo jwa dingwaga tse kae, maemo a gago ke afe kgotsa tiro ya gago ke efe. Maitsholo a mantle a tshwanetse go bonwa mo modiring le mo mothaping. Se, ke mokwatla wa tswelopele mo tirong, e ka tsewe e le bokete jang kgotsa go boabeletswa ditsamaiso, e sa go gwetlhe kgotsa ka dinako dingwe o sa e kgotsofalele.

Fa o dira o tshwanetse go bontsha matlhagatlhaga

Go nna matlhagatlhaga fa o le mo tirong go kaya fa o rata tiro e bile o direla setheo ka botswapelo. Se, se kaya gape gore o kgotsofalela go dira le fa bangwe ba ka e tsaya gore e a nyatsega.

Dikwalo tsa borutegi

Borutegi bo bonwa ka dikwalo tsa di dikirii, dipoloma kgotsa disetifikeiti. Dikwalo tse, di tlhagisa se motho a rupeletsweng go se itse fa a ne a ithuta kwa dikholejeng, kwa diyunibesithing le kwa ditheong dingwe tsa katiso. Fa motho a ikwadisetsa dithuto o a bo a na le phisegelo ya go bona kitso le tshedimosetso ka botlalo ka ga se a se kgatlhegelang. Motho yo o matlhagatlhaga, go le gale o rata go ithuta e bile o tsewelela go ithuta go le gontsi ka tiro ya gagwe.

Bokgoni jwa go dirisana le batho

Bokgoni jwa tiro le go dirisana le batho bo kaya fa motho o na le bokgoni jwa go laola maikutlo ka tsela e e botlhale, a dira se ka go bua le batho sentle, a reetsa e bile a tsibogela dintlha a ritabaditse maikutlo le fa mongwe yo o buang le ena a ka tsewe a gagwe maikutlo a ile magoletsa. Bokgoni jo, bo maatlafatsa tisanommogo, tiro le ditshono tsa go ka tsewelela mo botshelong. O leka ka gotlhe go netefatsa fa tiro e dirwa ka manontlhotlho, mme mothapiwa le ene a itshotse sentle. Dilo tse, di akaretsa tlhaeletsano e e edileng, fa gare ga mothapi le modiri, bokgoni jwa go dirisa khomputara, bokgoni jwa go dirisa puo fa go tlhokega, go nna le seriti, bokgoni jwa go rarabolola mathata kgotsa go tsaya ditshwetso tse di maleba, di ungwela setheo mme di sa gobebele. Dilo tse, di tshwanetse go agiwa mo mothong a ntse a lemoga gore go lebisitswe kae.

Ditlhokego tsa tiro le fa di tota tiro eo, gone di tshwana fela gotlhe kwa go dirwang gone, mme di dira gore modiri e nne motho yo o botoka mo tirong ya gagwe le fa go dirwa mmogo go lebisa wa moônong wa setheo.

Fa o tlhopha dirutwa kwa mophatong wa lesome, o bo o tswela ka tsona kwa mophatong wa lesomepedi, o tshwanetse gobo o itse sentle gore tshedimosetso e o e kgobokantseng e aga lemorago le motheo mo dithutong tse o batlang go di latela kwa Yunibesithing kgotsa mo tirong e o batlang go e dira mo isagweng. Batho ba bantsi ba iphitlhela ba latetse ditiro tse ba sa di rateng e bile di sa ba itumedise kgotsa ba sa di kgone sentle. Itse makoa a gago le bokgoni jwa gago go bona fa o ka kgona go samagana le maemo a tiro e o e itlhophetseng. Go botlhale go batla tshedimosetso ka ga ditiro tse di farologaneng pele o swetsa.

Dira dipatlisiso tse di tseneletseng go kokoanya tshedimosetso e o tla e dirisetsang go batla ditshono tse di maleba tsa ditiro.

Morago ga puiso

1. Botlhokwa jwa ditiro tse di tlhagisitsweng mo ditshwantshong tse ke bofe?
2. Tlatsa tshedimosetso e e tlhaelang:

Tiro	Ditlhokego tsa tiro	Kwa o ka ithutang gone
Molemi	Dipoloma, dikirii	Yunibesithi, kholeje ya temo.
Motsamaisi	Dipoloma, dikirii.	Kholeje ya thuto e kgolwane, yunibesithi.
Morutabana	Dipoloma, dikirii.	Yunibesithi, kholeje ya dithuto tsa setegeniki.

3. Sekaseka ditshwantsho tse di neetsweng mme o tshwaele ka dintlha tse di latelang:

a) Tlhagiso ya sefatlhego/puo ya mmele.

1. Go lebega mosadi a bontsha monna yo a buang le ena mabaka kgotsa a mo tlhalosetsa sengwe se e leng gore monna yo ga a se amogele/o a se gakgamalela ka ntlha ya fa a itshwere letheka.
2. Mosadi le monna yo o tsentseng didiriswa tsa theetso ba lebega ba itumelela tiro ya bona. Se, se bontshwa ke ka fa mosadi yo a nyenyang ka teng
3. Morutabana o itumeletse go serutwa sa gagwe jaaka a eme fa pele ga barutwana ba gagwe a tlhalosa.

b) Tlhagiso ya baanelwa go ya ka bong, le gore bong bo dirisitswe mo bokaong bofe?

Basadi ba tlhagisitswe ba semeletse ba dira tiro e e thata ya go tlhagola, ya go sidila le go naya mabaka a a kgodisang. Banna ba tlhagisitswe ba sa dire tiro epe fela e e thata. Ba a bua.

1. Tlhagiso ya baanelwa go ya ka mmala mo ditirong tse di nopotsweng. Ke eng se o ka se akanyang ka se?

Go tekatekano mo nngwe mo tlhagisong ya ditshwantsho. Mosadi wa montsho o dira tiro e le nngwe le wa mosweu. Monna wa montsho o ruta mosweu le montsho kgotsa mosimane le mosetsana. Ke setshwantsho se le sengwe fela sa basadi ba ba tlhagolang fa go se nang monna wa montsho kgotsa wa mosweu gona.

> Tirwana ya 83

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 203

Lokwaloikitsiso ke lokwalo lo lo buang ka botshelo jwa mokwadi. Lo kwalelwa ditheo le mafapha a puso fa motho a batla tiro. Ke tshedimosetso e e kitlaneng e e maleba thata le mofuta wa tiro e e kopiwang.

Dintlha tsa tlhokomelo

- Neelana ka tshedimosetso e ntsi ka moo o ka kgonang ka teng, fela e nne e e maleba.
- Boikitsiso jo bo tshwanetse go kitlana, bo tihamalale le go nepagala.
- Dirisa ditlhogo tse di leng botlhofo go di buisa le go di tlhologanya, le diphatlha tse di lekaneng go aroganya dikarolo tse di sa kopaneng.
- Supa bokgoni jwa boeteledipele fa go kgonagala, supa le dikgono tsa go dira ka setlhopha le ka go dira o le esi.
- Leka go dira gore boikitsiso jwa gago bo farologane le jwa batho ba bangwe.
- Boikitsiso jwa gago bo agiwe go tshwanela ditlhokego tsa tiro.

Sekao sa lokwaloikitsiso lwa go batla tiro (CV):

LOKWALOTKITSISO LWA GA GOMOLEMO MODISE NTEFANG

DINTLHA TSA MONG

LEINA:	Gomolemo, Modise Ntefang
ATERESE:	166 Hellen Zille Street Galeshewe 335
DINTLHA TSA KGOLAGANO:	Mogala: 053 5 56 698 Wa letheka: 072 99915442 Emeile: gomolemoN@global.co.za
LETLHA LA TSALO:	27 Seetebosigo 1996
NOMORO YA BOITSHUPO:	960627 088007
MAEMO A NYALO:	Ga ke ise ke nyale
BOSETŠHABA:	MoAforikaborwa

DINTLHA TSA DITHUTO

SEKOLO SE SEGOLO:	Sekolo se Segolo sa Totonyane 2011–2014 DITHUTO TSE DI FALOTSWENG
Dithutego tse di fitlheletsweng:	Lokwalo lwa Marematlou
Dirutwa:	Setswana Puo ya Gae English 1st Additional Language Afrikaans 1st AdissionaleTaal Mathematics Physical Science Life Sciences
Metshameko:	Setlhopha aa 1 sa bolotloa
Tsa setso:	Student Christian Movement: Chairman
THUTO E KGOLWANE	2006–2007 Moremogolo FET College

Dithutego tse di fitlheletsweng:

Diploma in Seretary and Office Management

Bokgoni jo bongwe:

Kitso ya Microsoft Office 2003

BAATLENEGISI

Ken Seojane (Rre)
156 Jones Street
Kimberley 8300

Seojane and Associates
Mogala: 053 861 0092

Renette Bojang
19 Modimogale Street
Galeshewe 8300

Moremogolo FET College
Mogala: 053 861 3942

Kopa barutwana go simolola go kwala lekwelokopo le ba tla le dirisang go batla tiro.

› Tirwana ya 84

Popegopuo le melawana ya tiriso Buka ya Morutwana tsebe 206

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlele go lebelela letlhaodi. A ba ikgakolole go tswa mo bukeng ya bona ya mophato wa 10 le wa 11.

Mefuta ya letlhaodi

Go na le mefuta e meraro ya letlhaodi e bong letlhaodi la mmala, la popego le la palo.

Letlhaodi le bopegile jang?

Letlhaodi le bopilwe ka dikarolo di le pedi e leng:

- Thuanyitlhaodi le
- Kutu ya letlhaodi.
- Nopola letlhaodi le le lengwe mme o kope gore go ya ka kitso ya barutwana ya pele ba lekgaoganye go ya ka dikarolo tse di fa godimo.

Laela barutwana go buisa temana e e mo tirwaneng ya bo 80 morago ba arabe dipotso.

1. Nopola matlhaodi mo temaneng e o sa tswang go e buisa mme o a kgaoganye go ya ka mefuta ya ona.
2. Tlhopha letlhaodi mo mofuteng mongwe le mongwe mme o kgaoganye go ya ka dikarolo tse pedi e leng thuanyitlhaodi le kutu ya letlhaodi.
 1. **Letlhaodi la mmala**
Yo mosetlha – yo mo – thuanyitlhaodi
setlha – kutu ya letlhaodi
 2. **Letlhaodi la popego**
Se segolo – se se – thuanyitlhaodi
golo – kutu ya letlhaodi
 3. **Letlhaodi la palo**
Di le pedi – di le – thuanyitlhaodi
pedi – kutu ya letlhaodi

> Tirwana ya 85

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 207

Go reeletsa tshedimosetso e e kgethegileng

Mo tirwaneng e, go tlile go lebelelwa mekgwa e e farologaneng ya go tlhaeletsana. Barutwana ba ka tshwaela go le gontsi ka ga se.

Dipotso le ditsibogelo

Pele ga theetso

1. Fa o bua ka ga mefuta e e farologaneng ya tlhaeletsano o tlhaloganya eng?
Go buiwa ka makwalo, mogala wa mo ntlong, mogala wa letheke (*mxit, facebook, Twitter, WhatsApp* le tse dingwe, imeile, jj.)
2. Mefuta e, e farologanngwa go ya ka nako e e tsewang go gorosa molaetsa.
Lekwalo le ka tsaya beke go ya go tse pedi go goroga, fa mogala wa letheke o tsaya motsotswana go gorosa molaetsa.
3. Totobatsa maitlhommo a molaetsa o o romelwang, gore o kgone go tlhopho mofuta wa tlhaeletsano o o ka o latelang.
Molaetsa e ka nna wa go bega ngwana yo o tshotsweng, go bega loso kgotsa go laletsa jj.
4. Fa o leba setlhogo *Khumbul'ekhaya* a go maleba go dirisa se jaaka mofuta wa tlhaeletsano?
Go maleba ka ntlha ya fa lenaneo le, le dirisiwa ka katlego go tlhaeletsana le batho ba e leng bogologolo bas a kopane.
Ga go maleba gonne, setlhogo se, se kaya gore batho ba gakologelwe magae a ba ntseng ba a lebetse.

Ka nako ya theetso

Buisetsa barutwana temana e e latelang.

Khumbul'ekhaya

Ke ka ntlha ya eng batho ba leta dingwagangwaga pele ba ka bolotsa letsholo go batla bagabone? A go maleba gore motho a rutlomololwe kwa a iphitlhileng gone pele a ka gakologelwa gore o na le bana?

Mo malobeng go ne go romiwa motho ka kolotsana ya ditonki kgotsa ya dipholo go isa molaetsa. Fa tlhabologo e tsena ke fa go dirisiwa dithelekeramo, go dirisiwa le megala go tlhaeletsana le ba lesika le ditsala. Fa motho a ne a jele huralelabeno go ne go se ka fa a ka fitlhelwang ka teng ka go ne go tla bo go ikaegilwe ka aterese ya mokwalelwa. Bo-nkadingala ba ne ba kopiwa go busa motho yoo ka ditlhare.

Kgang ya bokgwelwa ga se tholontshwa. Le mo malobeng batho ba ne ba tloga kwa magang ba ya majako mme fa ba fitlha koo ba

metswe ke botshelo jwa toropo le monyikeledi wa koo. Ka ntlha ya tlhaeletsano e e bokoa bangwe ba tla raga thokolo koo mme go tlhokiwe le motlhala. Puso ya kgatelelo le yona e tsere karolo mo go etegetseng bothata jo. Ka dinako dingwe badiri ba ne ba fiwa malatsi a khunologo morago ga ngwaga.

Bontsi bo ne bo ineela ntshe go itebatsa matsadi a letlhologelelo le ka dinako dingwe ba neng ba le itemogela. Mokgwa o, o ne o lebisa kwa goreng go nne le bo podi ya momela ba ba thetheekelang mo mebileng e kete ga ba na bagabone.

Gompieno thekenoloji e dirile dilo bobebe. Go dirisiwa, diyalemowa, thelebišene le inthanete go kgobokanya tshedimosetso e e lebisang kwa go fitlheleleng letimela. Montsamaisabosigo ke mo leboga bo sele. Motho o kgonwa go fitlhelela le fa a ka tlhola a le bokgakala jo bo boitshegang. Lenaneo la Thelebišene, *Khumbul' ekhaya* le setse e thusitse ba le bantsi e bile le tswelletse go kopanya ba ba sa bolong go batliwa ke ba masika le ditsala. Tsela ya go ikopanya le ba ga *Khumbul' ekhaya* e bobebe; go kwalelwa fela kwa dikantorong tsa SABC kwa lefapheng le le maleba. Bagasi ba tla goeletsa leina la motho yo o batliwang mo thelebšeneng le setshwantsho sa gagwe kgotsa tsa yo a mmatlang go fitlha go bonwa motlhala o o tlhapileng. Ka dinako dingwe o fitlhele yo o batliwang a setse a balelwa le badimo.

Go le gantsi batho ba batla bagabone fa ba ragilwe ke ntlokwe kgotsa ba setse ba okometse lebitla, lebaka e le gore ba tle ba bewe le badimo ba bona kgotsa ba ikitse. *Khumbul' ekhaya* e etleetsa lerato, tirisano le tlhokomelo ya batshika mme go botlhokwa gore mongwe le mongwe fa a ile majako a boele gae a santse a gakologelwa tsela, kgotsa mongwe le mongwe a tseye maikarabelo a go tlhokomela bana ba gagwe kgotsa ba ba leng mo tlhokomelong ya gagwe.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga theetso

1. Fa o buisa temana ya ntlha, go lebe ga mafoko a temana eo a lebisitswe kwa go mang?
Go lebe ga kete mafoko a lebisitswe batsadi.
2. Maitlhommo a tiriso ya potso e e sa batleng karabo mo temaneng ya ntlha ke afe?
Maitlhommo ke go gwetlha dikakanyo le go totobatsa fa mokgwa wa go tlogela le go itebatsa legae e le mokgwa o o duleng mo tseleng.
3. Go tawang fa go twe motho ke:
 - a) Nka di ngala ➔ Ngaka ya setso.
 - b) Maila go kgotlwa ➔ Motho yo o sa rateng go rumolwa, fa a ka rumolwa go ka senyega.
 - c) Montsamaisa bosigo ➔ Motho yo o neng a go thusa fa o ne o le mo pitlaganong.
 - d) Komang ka nna ➔ Motho yo o ratang go laola, yo go utlwiwang ka ena.
 - e) Pharamosese ➔ Mosimane yo o ratang thata go fitlhelwa a le fagare ga basetsana.

4. Naya tlhaloso:
 - a) Go ragiwa ke ntlokwe ➔ Go sotlega thata mo botshelong.
 - b) Go balelelwa le badimo ➔ Go swa.
 - c) Go okomela lebitla ➔ Go nna gaufi le go swa.
5. A o bona fa maitlamo a lenaneo le le jaaka *Khumbul' ekhaya* a fitlhelwa? Tlhalosa.
Maitlamo a, a a fitlhelwa ka ntlha ya gore lenaneo le, le kgona go rutlomolola batho ba, kwa ba tshabetseng gone mme ba sa bolo go batliwa.
6. Go ya ka wena, go tla jang gore go nne le batho ba ba jang huralela beno? Batho ba retelelwa ke go itshokela mathata/Bangwe ba bobeto, ga ba rate go kgalemiwa fa ba kgalemiwa ba a ngala/Batho ba rata go itaola le go tshabela maikarabelo a bona.
7. Puo e e reng motlhala wa motho ke molomo e humile boammaruri. Fa o le kwa lefelong le o sa le itseng sentle mme o retelelwa ke go goroga bonolo kwa o yang gone, botsa. Le gale gompieno thekenoloji e ntsi e e dirisetwang go ka kaela motho gore a goroge a tshela. Netefatsa gore:
 - a) Fa o kaela motho lefelo, o tshwanetse go mo naya dintlha tse di botlhokwa, mme di le maleba.
 - b) Tlhalosa matshwao a a tla mo tsibosang le go mo lemosa gore o mo tseleng e e maleba.
 - c) Ditaelo di tlhamalale, di se nne bofitlha.
 - d) Di nne dikhutshwane, di tlhologanyege bonolo go thusa le fa motho a sa kgone go di kwala a go reeditse fela.

Go botlhokwa thata go itse ditsela le go nna le bokgoni jwa go kaela motho go tloga mo lefelong lengwe go ya go le lengwe le le rileng. Lebelela mmepe le matshwao a a neetsweng gore di kaya eng eng. Jaanong kaela motho go tloga kwa Johannesburg go fitlha kwa Willow Park kwa motho yo a tlleng go tsenela kopano e e botlhokwa gone. Dira dipatlisiso ka ga se, gore o mo neele tshedimosetso e e maleba go mo kgontsha go goroga ka nako a babalesegile. Tshedimosetso ya tlaleletso e ka bonwa mo inthaneteng le mo metsweding mengwe ya tshedimosetso. Rulaganya dintlha tsa gago sentle morago o ikatisetse go tlhagisa mme fa tshono e, e goroga, ribibatsa maikutlo go ka tlhagisa ka tshosologo.

Sekao sa ditaelo (Tlhagiso ya molomo)

Mmepe o o latelang ke mosupatsela go fitlha kwa Willow park Conference Centre. Fa o ka etsaetsega, leletsa Letlhogonolo go 011 565 660

Go tswa kwa Pretoria

1. Tsaya tsela ya R21 e e yang kwa Kempton Park/Boemelafofane jwa Boditshabatshaba jwa O.R. Tambo.
2. Go tla tswa tsela e e fapogelang ka fa molemeng e ya Benoni. Fapoga le yona.
3. Kgweetsa bokana ka 1.2KM go ralala masimo. O tla bona matshwao a a bofitshwanyana a Bojanala. Matshwao a, a go kaela Willow Park Conference Centre, a sale morago.
4. Fapogela ka fa molemeng ka tsela ya sekontiri mme o tsewelele jalo. O gorigile

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 209

Botshelo jwa gompieno

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlike go lebelela mofutakwalo wa lekwalo le le kwaletsweng makasine mongwe.

Dipotso le ditsibogelo

Pele ga puiso

1. Mofutakwalo wa temana e e tlhagisitsweng ke ofe?
 - Lekwalo
2. Go ya ka diponagalo tsa mofutakwalo o, temana e, e wela kae?
 - Lekwalo la semmuso
3. Mokwadi wa temana e ke mang?
 - Kenalemang Motlhabane

Ka nako ya puiso

Jaanong barutwana ba ka buisa lekwalo le le latelang, morago ba tsibogele dipotso ka bomaleba.

65 Puseletso street
Warmbaths
0408

Morulaganyi
Tsa setho
P. O. Box 976655
Pretoria
0001

Morulaganyi

Bagolo ba tshwanetse go tlhaloganya botshelo jwa gompieno

Jaaka mošwa wa dingwaga di le 18, ke akanya gore go le gantsi, bagolo ba rona ga ba tlhaloganye botshelo jwa gompieno. Mo malobeng go ne go sa itemogelwe kgatelelo e e itemogelwang ga jaana ka ntlha ya moaparo wa sešeng. Tiriso ya mafoko a a jaaka fa go twe bašwa ba tlhoka tlhaloganyo e bile ga ba na maikarabelo ga e maleba e bile ga e thuse go le kalo.

Bašwa ba tlhoka dikgakololo le tshegetso e e tseneletseng go tswa mo bagolong. Go bagolo ba bantsi ba ba sugelang kobo le leswe fela dilo di sa tsamae sentle mme e tla re kwa bofelong ba bo ba lelela kgama le mogogoro. Kgang ke gore bagolo ba tshwanetse go bua le bana e seng go tlhoma molao fa go setse go senyegile. Bašwa ba gompieno ke batho ba ba ratang go tlhaloganya le go botsa dipotso mme ba newe dikarabo tsa nnete ka tlhamalalo e seng go dirisitswe kunamo.

Bašwa ba lebagane le dikgwetlho tsa semoa, ikonomi, seloago, sepolotiki jj mme ba tlhoka go tsewa ka letsogo, e seng go buledisiwa mo leetong la botshelo. Ka ntlha ya seo, ba tshwanetse go newa tlotlo le tshegetso fa ba kgalemiwa. Go letsa lepatata o ragakaka o bo o thulakaka dipota o tshwanetse go kgalema go ka se tswele ope molemo.

Weno

Kenalemang Motlhabane

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

1. Ke ntlhakemo efe e e tlhagisiwang mo temaneng e?
 - Ntlhakemo ke gore bašwa ba lebagane le dikgwetlho tse di tlhokang gore bagolo ba ba tlhaloganye kaba sa dire ka bomo.
2. Ke ntlha efe ya ngangisano e e tlhagelelang? no.
 - Ke ka ntlha ya gore bagolo ga ba tlhaloganye bana ba bona.
3. Ngangisano e, e tshegetsa ntlhakemo jang?
 - Ngangisano e, e tshegetsa ntlhakemo ka gore fa bagolo ba ka tlhaloganya bašwa ba tla kgona go tla ka mano a goba thusa kgotsa ba tla tlhaloganya gore ke ka ntlha ya eng ba dira dilo ka tsela e e rileng.
4. Ke eng se o ka se buang ka mošwa yo wa dingwaga di le 18?
 - Mošwa yoo o lebagane le dikgwetlho tsa semoa, ikononi, seloago, sepolotiki, jj. O tlhoka go tshegetswa.
5. Mafoko a a latelang a kaya eng?
 1. Go lelela kgama le mogogoro. ➔ Go ikotlhaya ka ntlha ya fa go le thari, o setse o latlhegetswe/go sets ego diragetse.
 2. Go dirisa kunamo ➔ Go sa tote boammaruri.
6. Setlhogo sa lekwalo le, se tshitshinya ntlha efe ka bagolo ka kakaretso?
 1. Ntlha ya gore g aba tlhaloganye botshelo jwa gompieno.
 2. Fa mmui a re “ga ba tlhoke go buledisiwa mo leetong la botshelo o kaya eng?
 3. O kaya gore batlhoka bagolo ka dinako tsotlhe e seng fa ba santse ba le bannye fela.
 4. Ntsha dikao tse pedi tsa ledirakaki mo temaneng e e neetsweng, mme o dirise lengwe le lengwe mo dipolelong go bontsha fa o tlhaloganya bokao.
 - Ragakaka
 - Thulakaka
 5. Neela dintlha di le 7 fela tse di botlokwa tse di tlhagisiwang mo lekwalong le. (Sekaseka dintlha le barutwana mme le di rulaganye go ya ka botlhokwa jwa tsona).
 6. Go ya ka wena go ka tswe go diregile eng gore mošwa yo a feletse a tlhagisa maikutlo a gagwe kwa bobegakgannye? Ke eng se se ka dirwang go tla kgato e?
 7. Ka gongwe ngongorego ya gagwe e ntse e wela mo disebeng tse di thibaneng. Go tlhokega tirisano mogo le kgotlelelo.

› Tirwana ya 87

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 211

Mo tirwaneng e barutwana ba tlile go lebelela athikele ya lekwalodikgang. Athikele ya lekwalodikgang ke karolwana ya lekwalodikgang kgotsa makasine e batho ba kwalang dikgang dingwe kgotsa ba bega sengwe gore se buisiwe ke botlhe.

Maele a go kwala athikele

- Athikele e tshwanetse go nna le setlhogo.
- E tshwanetse go tota bokao jo bo tlhagisiwang, e seke ya bo fapoga.
- Kwala ditemana go ya ka se go buiwang ka sone/se go ngongoregwanng ka sone.

- Tlhalosa dintlha e bile o tle ka tharabololo kgotsa dikatlenegiso, o seke wa latlhela mathata fela mo phefong.
- Puo, segalo, setaele le rejisetara di nne maleba.

Dintlha tsa tlhokomelo

- Mmegadikgang o na le kgololesego ya bobegadikgang.
- Ka ntlha ya phatlha e a e reboletsweng ka nako nngwe o patelesega go ngotla kgang ya gagwe mme a se fokotse bonnete jwa kgang.
- Temana ya ntlha e tshwere bontsi jwa dikgang gonne mo go yona o araba dipotso kae? Mang? Leng? Jang? le Ka ntlha ya eng?
- Kgang e neelwa setlhogo se se itlhalosang e bile se gogela.

Sekao sa athikele ya makasine:

Letsatsi la Boditšhabatšhaba la Malapa

Lucky Pitse

Motsheganong a tlhola malatsi a le 15 ke letsatsi le le beetsweng thoko go nna la boditšhabatšhaba la malapa. *Bua Kgabo* e buisane le moitsenape wa setso sa Setswana Mme Grace Masuku ka ga lelapa. “Lelapa ke setheo sa ntlha mo morafeng, se morafe o ikaegang ka sona. Le agiwa ke batho ba babedi e leng monna le mosadi ba ba nnang mmogo ka kgolagano e e tshapileng ya lenyalo. Bobedi jo, bo tshwanetse go nna le molao le go itse seemo sa bona mo morafeng.”

Mme Masuku a re malapa a ikaegile ka masika. “Kgolagano ya one mo morafeng e ka lesika, lapa lengwe le lengwe le na le kgorwana e le tsenang ka yona mo morafeng. Kgoro ke yona e fang lapa maemo mo motseng le mo morafeng.” Maikaelelo le maitlomo a letsatsi la boditšhabatšhaba la malapa ke go gakolola le go rotloetsa malapa gore ba seke ba lebala seabe sa lapa jaaka pilara ya kago ya setšhaba.

“Malapa a tshwanetse go tlhokomela kagiso, kagisano, boagisani le masika le go nna le seabe se se bonalang mo ditirong tsa morafe gore bana ba bone sekai le thuto ya gore morafe o ikaga jang.” Go rialo Mme Masuku.

O tthalositse gore tshabologo e e tšileng le batswakwa e e senang metheo ya botho e e tshwanang le ya rona e phatlhaladitse le go thuba malapa ka gore gompieno re bona bana ba tsamaisa malapa gonne batsadi ba tlhokafetse, bo mme bangwe ga ba a nyalwa mme ba tsamaisa malapa ba le bangwe. Mme Masuku are thulaganyo e, e tsenya phefo mo morafeng ka jalo bana ba tlhoka sekao se se rulaganeng sa botho, ke ka moo gompieno re nang le bana ba ba dirisang dritibatsi le nnotagi botlhaswa, bangwe ba tshabile kwa malapeng mme ba nna mo nageng. Mme Masuku o segofaditse moletlo ka mmino wa sedumedi le wa lenyalo.

Temana e, e tswa mo makasineng wa *Bua Kgabo* 3 wa 2011.

Jaanong kopa barutwana go kwalela morulaganyi wa makasine wa Bua Kgabo lekwalo go tsibogela dintlha tse di tshagisitsweng mo makasineng o wa Bakgatla.

Popegopuo le melawana ya tiriso Buka ya Morutwana tsebe 213

Mo tirwaneng e, barutwana ba tla ithuta ka ga maetsi.

Maetsi ke mafoko a a tshwantshang selo se motho a se boneng kgotsa a se utlwang ka ditsebe.

Mefuta ya maetsi

Maetsi ke karolopuo e e dirisediwanng go etsa se se diragalang kgotsa se se bonwang.

Go na le mefuta e mebedi ya maetsi. Go na le leetsi la tlhologo le leetsi le lebopiwanng go tswa mo dikarolong tse dingwe tsa puo (Maetsimatswa). Go le gantsi, leetsi le latela kutu ya lediri jaaka fa o ka re: Ke bona legadima le re bai!

Maetsi a tlhologo

Maetsi a, ga a a kgaoganngwa ka dipopi.

Maetsi a bopiwa jang go tswa mo mading? A re lebeleng dikao tse di latelang:

Mefuta	Madiri	Maetsi
Maetsi a a tlogelang dinoko tse pedi tsa madiri.	Magodu a phatlhalala.	A re phatlha!
Maetsi a a tswang mo dikutung tsa matlhaodi.	Mosese wa monyadi o mosweu.	
	O ntse o re sweuu!	
Maetsi a a tlogelang noko e le nngwe ya madiri.	Letsatsi le a dikela.	Le re dike!

Dipotso le ditsibogelo

Kwala maetsi go tswa mo mafokong a a thaletsweng.

1. Monyadiwa o ne a le montle, mosetsana yo mosetlhana, a apere mosese o mosweu.
 - Sweuu!
2. Ditlhako o ne a rwele tse di tshetlha.
 - Setlhee!
3. Ngwetsi yona e ne e apere letoitshi le letala.
 - Tala!
4. O ne o tla fitlhela matlho a ga Modise a rotogile.
 - Roto!

Malatodi

Malatodi ke mafoko a a ganetsanang ka bokao. Sekaseka dikao tse di latelang
 Kedisaletse o **rwala** kgamelo-kedisaletse o **rola** kgamelo
 Badisa ba **aga** lesaka-moruti o **thuba** lesaka
 Ngaka e **robatsa** molwetse-ngaka e **tsosa** molwetse
 Tshwene e **palama** setshare-tshwene e **fologa** setlhare.

Kwala malatodi a mafoko a a kwadilweng ka bontsho jo bo tseneletseng mo dipolelong tse di latelang.

1. A go maleba gore motho a rutlomololwe kwa a iphitlhileng gone pele a ka **gakologelwa** gore o na le bana?

2. Go dirisiwa diyalemowa go **kgobokanya** tshedimosetso.
3. O rotlowtsa malapa gore a seke a **lebala** seabe sa bona.
4. Khumbule khaya e e tletsa **lerato**.
5. Mme Masuku a re thulaganyo e e **tsenya** phefo mo morafeng.

Beke ya 26

› Tirwana ya 89

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 215

Go reeletsa kgatlhegelo le tlhaeletsano le ba bangwe.

Pele ga theetso

Puo ke sediriswa se se botlhokwa sa tlhaeletsano. Kopa barutwana go ela tlhoko ka fa mogokgo kgotsa morutabana a agang puo ya gagwe ka teng fa a bua le barutwana. Ba ka tsaya malebela gape kwa ditirong tse di farologaneng jaaka kwa dikolobetsong, kwa diphithlong le kwa manyalong.

1. Ba laele go reetsa fa o ba buisetsa puo e e neng ya neelwa ka ga botlhokwa jwa puo ya Setswana.
2. Morutabana o tla go buisetsa dipotso tse go solofelwang gore o di arabe.
3. Tsaya dintlha tse di botlhokwa fa a ntse a tswelletse go buisa.
4. Ntlhakemo ya gago ka ga puo e ke efe?
5. Ntlhagolo e mokwadi a e tlhagisang ka yona ke efe?
6. Naya kakanyo ya gago ka ga ntlhakemo ya mokwadi.

Ka nako ya theetso

Mo tirwaneng e, o tlele go ipaakanyetsa go tlhagisa puo.

Dikgato tsa ditogamaano tsa go bua

Thulaganyo ya go bua e na le ka dikgato tse di latelang:

- Ipaakanyetso, patlisiso le thulaganyo.
- Ikatiso.
- Tlhagiso.

Sekao sa puo e e neng ya neelwa go tlotlomatsa puo ya Setswana:

Bagaetsho, puo ya rona ya Setswana e ya moribe e a felela, e dirwa ke gore beng ba yona ba e tlhabelwa ke ditlhong go e godisa. Ga ba e bue mme se se tsala gore e nyelele ka iketlo gonne tota polawa ke mong, ga e na lobelo, ke gore selo se mong a sona a sa se tshegetseng, go bonolo gore se fele mme se felele ruri. Bana ba dikolo ga ba bue puo ya gaabobona, ba bua puo e sele e ba rakanang nayo mo dikolong, le mo dikhutlwaneng. Ka go rialo, gonne kamoso e le bona beng ba naga, ba lefatshe, ba ikonomi, ba puso, ba tlhoka go itlhwatlhwaetsa ka go godisa puo gore kamoso fa ba na le dithata, ba itse go di dirisa go ikgodisa.

Kana motho fa a godisa puo, o a ikgodisa gonne o dirisa puo go itlhalosa, go tlhalosa setso sa gaabo, maikaelelo a gagwe jaaka motho

tota le ponelopele ya gagwe jaaka moeteledipele. Fa go buiwa ka ga Setswana e le puo ya Motswana, go tshwana le fa go buiwa ka ga BOTHO jwa gagwe, gonne ke motho yo o mo teng ga motho ka boene. Motho yo mongwe le yo mongwe o na le boleng jwa gagwe, tshiamo ya gagwe, seriti sa gagwe, tota e bile seriti se go buiwang ka ga sona, ke MOTHO ka boena. Fa seriti le tshiamo di seyo mo mothong, ga twe ga a na BOTHO. Botho jo, ke jona jo bo dirisiwang go tshwantsha motho le Modimo.

Re tshwanetse go dibela puo ya rona e e tshageditsweng e le komota mo dianeng, maeleng, dithamalakwaneng le mo dikapuong tsothle tsa rona. Puopoko le puo ya botshwantshi, tota ke tsona seriti sa Motswana ka a di dirisa go senola boleng jwa gagwe. Gompiano, bana ba rona ga ba dirise puopoko ka gonne e le thata, go ya ka bone. Fa motho a boka ba re o a opela, kgotsa o bua puo e e thata. Dipina tsa bogologolo ga di sa tlhole di le teng mme se se dira gore puo e utlwale e fokotsega boleng. Kana dipina tse, di ne di tletse molaetsa e ka nna wa tao kgotsa kgalemo, wa selelo, wa tshedimosetso, wa go ribolola se se sa bonweng bonolo. Puo e ne e dira jalo ka pina e bapisa dilo ka maitlomo a go kgalema e sa tlhapatsa e bile e le seriti thata ka e dira tseo ka tlotlo.

Puo ya gompiano e fokoditswe seriti ka go tloga e buiwa ka go phamoga le go tlhakatlhakannwa le dipuo tse dingwe tse di e fokotsang bogale. Ga e na tlotlo mme e bile e thiba ditsebe fa e buiwa mme se se dirwa jalo go sa kgathalelwe lentswe la gore kana fa o bua, o tshwanetse wa tlotla le go ikokobetsa gonne motho Modimo o a rapelwa.

Re tshwanetse go bua puo ya rona gore re se nyelele gonne setšhaba se itshegeletsa ka puo ya sona gore se se ke sa nyelela. Re tlogetse puo ya rona mme re diwa ke go amogela dipuo di sele mme ka go rialo, puo ya rona e tla nyelela.

Fa setšhaba se latlha puo ya sona, se tshwana fela le setlhare se se suleng se eme, e nna Moswaoeme, ga o na leungo, ga o na boleng, ga o na lotso. Go fedile ka lotso la setlhare se. Le rona Batswana fa re sa tlhokomele puo ya rona, re tla mediwa ke dipuo di sele.

Go botlhokwa gore re tshegetse le go dibela puo ya rona gore e tiise setso sa rona mme seno se ka dira gore re nne le seriti sa tlotlo e e tshwanetseng Motswana. Dingwao, ditlwaelo le molao wa Setswana, tse e leng tsona modi le pinagare ya setso sa motho di tshaloganyega fela ka puo ya Setswana.

Morago ga theetso

A barutwana ba dire tirwana e e latelang:

Jaanong jaaka moemedi wa barutwana a a ipaakanyetse puo e a tla e neelang barutwana ba Mophato wa 12 kwa moletlong wa go laelana le barutwana ba Marematlou.

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 216

Thekenoloji ya tlhaeletsano.

Dipotso le ditsibogelo

Pele ga puiso

Thekenoloji ya tlhaeletsano e fetotse mekgwa ya go tshela le go tlhaeletsana ka kakaretso. Le fa go santse go na le batho ba ba tswelletseng go kwala makwalo, gompiano batho ba bantsi ba dirisa thekenoloji jaaka di imeile, melaetsakhutshwe, *mxit*, *WhatsApp*, *Twitter*, *diblog*, *Skype* le *Facebook* go golagana le ditsala le ba lesika.

1. Buisanang ka ga mekgwa e e farologaneng e o e itseng, ya thekenoloji ya tlhaeletsano.
 - A o kile wa dirisa mongwe wa mekgwa e ya tlhaeletsano? Morutwana mongwe le mongwe o tla tsibogela potso e go ya ka maitemogelo a gagwe.
2. O ikutlwa jang fa o dirisa thekenoloji ya tlhaeletsano? A o tlhabiwa ke ditlhong fa o romela mongwe molaetsakhutshwe mo boemong jwa go bua le ene ka tlhamalalo?
 - Barutwana ka bontsi ba tla tlhagisa fa ba itumelela go dirisa mekgwa wa thekenoloji ya sešeng. Mongwe le mongwe o rata go golagana le go tlhaeletsana ka mekgwa o. Yo o sa kgoneng go dirisa mekgwa e ya sešeng kgotsa yo mogala wa gagwe o sa kgoneng go dira ditirelo tse di rileng go le gantsi o nna mo kgatelelong e kgolo. Sešeng jaana go ba ba tsalanang ka ntlha ya fa ba dirisa mogala wa BlackBerry mme mogala o, o na le ditirelo tse di kgethegileng.
3. Mefuta e ya thekenoloji ya tlhaeletsano e dirisiwa jang?
 - Barutwana ba itse botoka. A ba tlhalose tiriso e, mme o ba rotloetse go dirisa puo ya Setswana.
4. Buisa o okola setlhangwa se se latelang go batla ditsela tse di ka latelwang fa go tlhaeletsanwa. Mafoko a teng a kwadilwe ka mokwalo o o sokameng. (*mxit*, *WhatsApp*, *Twitter*, *Blog*, *Skype*, *Facebook*).
5. Jaanong buisa setlhangwa se ka bonako go tlhaola mafoko a mašwa kgotsa a o sa a tlhaloganyeng. Batla bokao jwa lefoko lengwe le lengwe le o le tlhaotseng.

Morutwana mongwe le mongwe o tla tlhagisa lefoko le a le ithutileng fa le le teng.

Go le gantsi ditlhabologo di itelekela fela mme tse dintšhwa di nna di tshwantshangwa le tsa maloba. Se, se bontsha lobelo lo tlhabologo e tsamayang ka lona. Fa re lebelela kwa morago, mme re akanya ka fa go neng go golanwa ka teng go ya ka tlhaeletsano, motho a tshwana le mošwa a ka gakgamala e bile a ka re ke dinoolwane fela.

Mo malobeng fa go ne go tlhaeletsanwa, go ne go romiwa batho ka dinao go ya go gorosa molaetsa kwa o tshwanetseng. Fa go ne go na le loso, o ne o utlwa lepatata le kgelebetega mme ka nako eo, fa o le lekau o ne o itse fela gore kwa gaeno ke kwa thabeng. Lepatata le, le ne le bitsa makawana a e setseng e le diphiri gore ba ye go kgobokana kwa lapeng le le tlhagetsweng ke loso. Mongwe le mongwe o ne a ipotsa gore thomo e tlike go mo latlhela kwa kae.

Fa ba fitlha ba ne ba fitlhela bagolwane ba diphiri ba setse ba ba letile e bile ba itse sentle gore mang o ya go bega kwa kae. Makawana a ne a phasalatswa go ya kwa mafelong a go neng go na le masika a baswelwa gone. Mangwe a ona a ne a le bokgakala jo bo neng bo ka nna dikilomitara di le some, mme ngwana wa motho a tshwanelwa ke go itepatepanya le sekgala seo ka la Mmoše. Yo o lesego ke yo o neng a ka tshokane a latlhelwa gautshwane.

Go tsamaya ka dinao go ne ga latelwa ke tiriso ya dilei le dikolotsana tsa dipitse le dipholo. Makwalo le dithoto di ne di tsamaisiwa ka dipalangwa tse. Ka dinako dingwe go ne go palangwa dipitse kgotsa tsona dipholo fa go isiwa molaetsa felo gongwe.

Kgorogo ya Basweu mo Aforika e ne ya lere diphetogo. Ba ne ba lebelela diphologolo tse di neng di dirisiwa tse, mme ba tla ka maano a go dira sepalangwa se se tokafaditsweng mme se dira jaaka tsona tseo tsa bogologolo. Ba ne ba aga sepalangwa, ba se tlhomela dinaka fela jaaka tsa kgomo mme sa bidiwa peretshitswana. Le gompieno peretshitswana e santse e dirisiwa ke bagolo le fa e ratiwa thata ke bana. Bangwe bona ba e dirisetsa go diga bokete jwa mmele.

Fa ditlhabologo di ntse di oketsega ke fa go dirwa dijanaga tsa mafura le ditimela tse di tsamaisiwang ke maatla a molelo wa malatlha. Makwalo ale le dithoto le tsona di ne di rwalwa ka dipalangwa tse go ya kwa mafelong a a farologeng, mme go ne go le botlhofonyana go isa molaetsa kwa o tshwanetseng go ya gone. A ne a rolwa kwa diteišeneng tsa ditimela mme a rwalwe ka dijanaga go ya kwa ditoropong tse di maleba. Gompieno lobelo lwa ditimela dingwe lo okeditswe mme go bonolo thata go ka fitlhisana molaetsa.

Megala ya tlhaeletsano le yona e ne ya tokafatswa go tswa kwa mogaleng o e neng e re fa o letsa o bo o tshwanelwa ke go dikolosa letsogwana o bo o emela mongwe ka mo kantorong go go golaganya le yo o mo leletsang. Gajaana o bua ka tlhamalo le mongwe le mongwe yo o ratang go bua le ena nako nngwe le nngwe. Megala ya letheke le yona e tlhabolotswe go dira gore tlhaeletsano e nne bonolo tota.

Mxit ke tsela e e bonolo ya go tlhaeletsana ka mogala wa letheke ka gangwe. Bontsi bo e ratela gore e tlhwalhwatlasenyana fa e bapisiwa le ditirelo tsa molaetsakhutshwe. Badirisi ba (*mxit* ba kgona go tlhaeletsana ka mogoso lobaka ka dituelonyana tse di kwa tlase thata. Bosula fela ke gore mafelo a dipuisano a kgona go fitlhelwa ke phiri mme e ba tseye ka bongwe ka bongwe, batsadi ba thanye lomapo lo le tsebeng.

Batsadi ba bantsi ba itumelela tiriso ya *WhatsApp* ka ntlha ya fa dituelelo tsa tiriso di sa tlhoke gore ba tsenye letsogo kwa teng. Go ya ka bona se ke tharabololo ya dikgwetlho tsa tlhalelo ya madi mo malapeng fela go le gantsi tiriso e ya thekenoloji e tlogela dipelo tsa batsadi di geletse kgodu ya madi. Ba baya phori matlhong fa ba rekela bana megala e ya tlhaeletsano go kaiwa fa ba dira jalo ka ntlha ya fa ba batla go golagana le bona nako nngwe le nngwe. Fa se e ne e le boammaruri bana ba ka bo ba rekela fela mogala o o kgonang fela go dirisiwa fa o bua le mongwe e seng o o kgonang go dirisetswa ditiro tse dingwe gape. Kooteng go manaba a mantsi a a ba laletseng, mme tladi e ka ratha nako nngwe le nngwe.

Dikapuo	Tlhaloso	Sekao
Tshwantshanyo	Go tshwantshanngwa dilo tse pedi ka tlhamalalo.	
Sekao, "jaaka	Ntatemogolo o bogale jaaka tau.	
Tshwantshiso	E dirisa tsela e e bofitlha ya go bapisa.	Mogale ke tau.
Mothofatso	Re kgona go bua ka dilo tse di sa tsheleng jaaka e kete di a tshela.	Pula nayatlhe, re batla go lema.
Phefofatso	Phefofatso e dira gore selo se se maswe kgotsa se se sa rategeng se buege bonolo.	Malome o ne a ijetse fa a tla thulwa ke sejanaga.
Pheteletso	Pheteletso ke sekapuo se tiro kgotsa tiragalo e kaiwang go feta ka moo e ka diragalang ka teng.	Sedibe ga a siane o a fofa.
Kaediso	Kaediso e bitsa selo ka se se tsamaelanang le sona mme ga e bitse selo ka tlhamalalo.	Kgosi Leruo o apere nkwe.
Kobiso	Kobiso ke fa motho a sotla mme a sa go bolelele ka tlhamalalo.	Ke kopane le Seanokeng a le montle.
Kgakantshi	Kgakantshi ke sekapuo se setlhagisang nnete e e fitlhegileng.	Ditlamelwana tsa pula di baakanngwa go sa le gale.

Dipotso

Kwala temana e lenngwe fela e o itlhametseng yona mme o tsenye dikapuo go e natefisa ➔ Ela tlhoko: dirisa dikapuo tse di fetang pedi ka palo.

Lebelela sekao sa temana e e latelang, go dirisitswe maele le dikapuo go natefisa puo.

Botlhogoputswa, ba a tle ba **ikabe ditsebe** e le go swaba mme ba sale ba **tuka malakabe** ba fa ba utlwa mokgwa o bašwa ba gompieno ba tshwaraganyang puo ya Setswana ka ona. Bašwa ba, ba dirisa mafoko a a **tlhabang mo ditsebeng** ka gonne e bile bontsi jwa bona **fa ba robile kobo segole**, ba re ba bua Setswana, o ka re lefatshe phatloga ke tsene. Fa o ba reeditse ba re ba a itlhalosa, puo ya bonae **itaya tsebe**. Puo ya motho, ke yona sediriswa segolo sa tlhaeletsano, ke thwadi ya mekgwa, dingwao, meono le ditso tsa gagwe gonne tsotlhe tse di senoga ka yona.

> Tirwana ya 93

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 221

Go reeletsa tshedimosetso e e kgethegileng.

Letsogo la dikgakgamatso!

Mo tirwaneng e, go tšile go lebelelwa mekgwa mengwe ya thekenoloji e e dirisiwang gore botshelo jwa motho yo o nang le bogole bo nne bofelo.

Dipotso le ditsibogelo

Pele ga theetso

1. Fa o reetsa setlhogo sa temana e, o tšelwa ke dikakanyo dife?
Kakabalo, gore letsogo la dikgakgamatso ke le le ntseng jang, le gore ke ka ntlha ya eng go twe ke la dikgakgamatso.
2. Naya sekao sa didiriswa tse dintšhwa tsa thekenoloji e e neng e seyo malobeng.
Dikao di dintsi tota, jaaka mogala wa letheke, thelebišene, *Ipod*, laptop le tse dingwe.

Ka nako ya theetso.

Buisetsa barutwana temana e e latelang, mme o ba kope go reetsa ka tlhoafalo fa o tšweletse go ba buisetsa.

Mo malobeng fa thekenoloji e ne e ise e goroge go ne go sa lemogiwe bonolo fa ngwana yo o iseng a tšholwe a na le bogole jo bo rileng. Ditirelo tsa gajaana di tšhalosa masaikategang otlhe a tsa pelegi le boimana bonolo. Go ya ka merafe, tsibogelo ya go tšhola ngwana a na le bogole e ne e farologana. Ka ntlha ya se, basadibagolo e ne e re go lemoga fa ngwana a na le bogole a bo a fetisiwa fa a sena go bona letsatsi. Go dipuopuo tsa gore ngwana yo o jalo o ne a nniwa ka marago go fitlha a neela mowa. Mmaagwe o ne a bolelelwa fela fa ngwana a tšile a lapile. Mo tsamaong ya nako mokgwa o, o ne wa fetoga go lemogiwa fa ditšhwanelo tsa motheo tsa botho di tšolwa. Go mabaka a mantsi a a ka dirang gore motho a tšhotswe a itekanetse a fetoge segole. Dikotsi tsa dijanaga, malwetse a a farologaneng jj di na le seabe se segolo. Bangwe ba iphitlhela ba latlhegetswe ke dikarolo dingwe tsa mmele jaaka maoto, matsogo, matlho jj. Mareo a a neng a dirisiwa ke jaaka bo tsogwana, kotwana, moitlhwe jj go kaya fa motho a na le bogole jo bo rileng.

Gajaana thekenoloji e gola ka lobelo mme go agilwe didiriswa tse di kgonang go dira jaaka dithwe tsa mmele tse di latlhegileng. Go matlho a di mmabole, maoto le matsogo a a agilweng sentle go ya ka seemo sa motho. Ka dinako dingwe ga go bonolo jalo go lemoga fa motho a dirisa dingwe tsa didiriswa tse.

Didiriswa tsa sešeng di matlafatsa botshelo ka kakaretso. Thekenoloji ya ga jaana e e thusang motho yo o se nang letsogo.

Letsogo le la dikgakgamatso le golaganngwa le boboko jwa motho gore le dire ka bomaleba. Bokete jwa lona bo tshwana fela le jwa letsogo la tlhago mme modirisi wa lona o kgona go tsamaisa menwana jaaka a rata. Ga jaana ga le ise le nne teng kwa marekelong ka ntlha ya fa go santse go tlhotlhomisiwa fa le siametse go ka dirisiwa kgotsa nyaya. Modiro wa letsogo le, o tshwana le thekenoloji e e dirisitsweng go agela mothubalobelo yo o tlhwatlhwa, Oscar Pistorius, maoto go taboga.

Morago ga theetso

Motlotlo o o sa tlhomamang

Kopa barutwana go tlhopha sediriswa sengwe fela sa thekenoloji mme dire dipatlisiso ka gas onea go bona tshedimisetso, morago ba tlotlele barutwana ba bangwe ka sona. A ba tlhagise leina la sona le gore se ka bonwa kwa kae. Kwa bofelong ba konosetse ka go tlhagisa maikutlo a bona ka ga sediriswa se. Naya barutwana tšhono ya go tlhagisa kitso ya bona ka ga didiriswa tsa thekenoloji. Ba rotloetse go di tlhalosa ka Setswana gore ba age tlotlofoko.

> Tirwana ya 94

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 221

Mo tirwaneng e, go tlile go lebelelwa puiso ka ga diphetogo mo thekenolojing ya kgaso. Barutwana ba ka tla le metswedi e mengwe jaaka makwalodikgang a a buang ka ga kang e, mme a e tlhalosa ka botlalo. Ba rotloetse gape go dira dipatlisiso mo inthaneteng go bona tshedimisetso ya tlaleletso.

Dipotso le ditsibogelo

Pele ga puiso

Buisa ka bonako o okola tshedimisetso go batla mafoko a a kwadilweng ka Sekgowa mo temaneng e e neetsweng. O akanya gore ke ka ntlha ya eng mokwadi a dirile jalo?

Mafoko a a lebeletsweng ke a a jaaka *digital decorder*.

Ka nako ya go buisa

Morutabana o tla tlhopha bangwe ba lona go refosanela puiso ya setlhangwa. Reetsang ka tlhoafalo gore le tle le tlhaloganye sentle.

Diphetogo mo thekenolojing ya kgaso

1. Kgwebo ya ditirelo tsa kgaso mo lefatsheng e fetola thekenoloji go tswa mo mokgweng o o bidiwang analoko go ya kwa tsamaisong ya tshedimisetso ka go e gatisa kgotsa go e romela ka se-eleketeroniki go dirisiwa dipalo. Aforikaborwa le yona e tshwanetse go gata kgato e le nngwe le diphetogo tse.
2. Maloko a Kopanelo ya Ditlhaeletsano Bodišhabatšhaba (*International Telecommunication Union/ITU*) a ne a dumelana kwa khonferenseng ka 2006 gore ka Phukwi 2015 dithelebišene di

fetogele mo mokgweng o mošwa wa kgaso. Aforikaborwa jaaka leloko e ne ya dumela gore ka letlha le le beilweng le yona e tla bo e fitlhetse maitlhomona.

3. Go dumelanwe gape gore morago ga letlha le, matshwao a thelebišene ya analoko a ka se tlole a sireletswa kगतलhanong le dikgoreletsi tse di tlohwang ke thekenoloji e ntšhwa ya thelebišene, jaaka go dirwa go fitlha gompiono. Tumelano e, e botlhokwa thata ka e nolofaletsa Aforikaborwa go fetogela kwa thekenolojing ya go gatisa tshedimosetso se-eleketeroniki o dirisa dipalo ka katlego, ka bonako jo bo kgonegang, go se sepe se se kgoreletsang ditsamaiso tsa pele ga letlha le le beilweng la 2015. Thekenoloji ya bogologolo e na le tlaelo e ntsi, mme e kgona fela go dira gore thelebišene e bogelwe, e seng go feta foo.
4. Thelebišene ya digital e neelana ka maitemogelo a mašwa ka ditshwantsho tsa boleng le modumo o o tlhapileng. E go kgontsha gape go amogela mananeo a mantsinyana. E tla bo e le lwa ntlha baagi botlhe ba maAforikaborwa ba fitlhelwa ke ditirelo ka thelebišene.

Mananeo ke ntletsentletse!

Matshwao a mantsi a thekenoloji e ntšhwa a kaya gore mananeo a mantsinyana mme a gasiwa go tswa mo motsweding o le mongwe. Se, se kaya gore thelebišene e tla nna le seabe se se botlhokwa go tokafatsa matshelo a baagi kgotsa batho fela.

Aforikaborwa e tšile go thankgolola leng thekenoloji e ntšhwa ya thelebišene?

Go fetogela kwa thekenolojing e ntšhwa e ya tirelo ya thelebišene ke kgato e kgolo, fela naga ya Aforikaborwa e ipaakanyetsa go thankgolola se, jaaka go solofetswe. Baagi ba tla bona tirelo e fela fa ba ka reka sediriswa se se amogelang matshwao jaaka ditshwantsho le modumo mme se a fetole go ka diriswa ke thelebišene (*decoder*). Sediriswa se, se tshwanetse go nna se se dirisang dipalo. Didiriswa tsa mothale o, di tla bo di le kwa marekeleong fa ngwaga wa 2012 o ya fifing.

Jaaka modirisi, ke eng se o tshwanetseng go se dira go fitlhelela diphetogo tse di umakilweng tse?

1. O tlhoka gobo o na le thelebišene e e tlwaelegileng, le sediriswa se se bidiwang *digital decoder* mme di reboletswe tetla ya go dirisiwa ke ba mokgatlho wa mo Aforikaborwa o o atlenegisang boleng jwa dithoto. Go bonolo go tlhomela decoder e mo thelebišeneng ya gago. Ga go tlhokege bokgoni jo bo kgethegileng kgotsa baitseanape go ka tsenya *decoder* e. Sediriswa se sa thekenoloji se tla netefatsa gore thelebišene ya gago ya gajaana e e dirisang thekenoloji ya analoko e kgona go amogela le go fetlha matshwao a *digital* gore thelebišene ya analoko e kgone go bonwa bonolo. Babogedi ba tshwanetse go ithekela di *decoder* tsa digital mme di tla nna teng fela kwa marekelong fa ngwaga o o ya fifing. Lebelela dintlha go tswa mo diphasalatsong gore didiriswa tse di tla rekisiwa kwa kae.
2. Ga go thelebišene epe mo Aforikaborwa e e tla kgonang go amogela tirelokgaso ka thekenoloji ya sešeng mme e sa golaganngwa go *decoder* ya digital.

Kgaso e tla dirisa mafaratlhatlha a a leng gone e seng sathalaete. Se, se kaya gore badirisi ba DSTV ba tla tswela go amogela mananeo a thelebišene ka sathalaete ya thelebišene fela le bona go tlhokega gore ba reke *decoder* ya *digital* fa ba eletsa go fitlhelela ditirelo tsa kgaso ka thekenoloji ya sešeng. Di *decoder* tse di maleba, ke tse di nang le letshwao le le tlhagisang moonwa wa go tsena tirisong e bong *GoDigital*. Tse, ke tsone fela tse di ka rekiwang.

Jaanong a re lebeleleleng masupi a a latelang go ya ka ditlhopho tsa maina Tlatsa tshedimosetso e e tlhaelang.

Tlhogo ya leina	Lesupi la maemo a ntlha	Lesupi la maemo a bobedi	Lesupi la maemo a boraro
Mo-Ba	Yo-Ba		
Mo-Me			
Le-Ma			
Se-Di			
N-Di			
Lo-Di			
Bo-Ma			
GO			
Fa			
Mo			

Sekao: “seo” ke lesupi la maemo a bobedi ka gore motho yo o buang ka sona selo seo ga a gaufi le sona. Fa selo se mmui a buang ka sona se lekgakala le mmui ga mmogo le mmuisiwa se supelwa kgakajana le bona ra re “sele”. Lesupi, le re le bitsa lesupi la maemo a boraro.

Masupi a rulaganngwa go ya ka ditlhogo tsa maina.

Sekao: Yo mosimane ga a na tsebe.

Lesupi le ka dirisiwa jaaka karolwana ya thuanani mme e nna lesupi la maemo a ntlhafela.

Sekao: Mosadi yo o mokima.

Dipotso

- Buisa temana ya tirisodikgoka ka tsenelelo mme o nopole maina a a welang mo ditlhopheng tse di latelang:
 - Mo-Me
 - Mo-Ba
 - Le -Ma
 - N-Di
- Dira dipolelo tse di nang le masupi ka maina a o sa tswang go a tlhola.
- Kwala masupi a maemo a bobedi le aboraro ka dipolelotse di leng mo go c.

Tsibogelo ya barutwana e tlile go farologana, fela dintlha dingwe tse di tlhagisitsweng mo sekaong se se latelang di tla tshwana.

Sekao sa tshobokanyo ka temana:

Thekenoloji ya kgaso mo lefatsheng e fetogela go tswa mo analokong go ya kwa kgasong ka go tsamaisa tshedimosetso ka go e gatisa le go e romela se eleketeroniki go dirisiwa dipalo. Se, se bidiwa mkgwa wa digital. Thelebišene ya digital ke e e tlabolotsweng, e bile ke ya boleng jo bo kwa godimo ka mananeo a mantsinyana, ditshwantsho tse di tshapileng le modumo o o utlwalang sentle. Mongwe le mongwe o tshwanetse go reka *digital decoder* e e nang le letshwao le le tshagisang moonoo wa *GoDigital* go kgona go fitlhelela se. Diphetogo tse, di tshwanetse gobo di diragaditswe ka Phukwi 2015.

> Tirwana ya 95

Go kwala le go tshagisa

Buka ya Morutwana tsebe 225

Mo tirwaneng e, barutwana ba tšile go ithuta ka fa makwalo a a kwalelwang makwalodikgang a kwalwang ka gone.

Kholomo ya lekwalodikgang:

Kholomo ya lekwalodikgang ke karolwana, mo lekwalodikganye kgotsa mo makasineng e mokwadi mongwe yo o rileng a e dirisang ka dinako tsotlhe go kwala ditiragalo mo go yona.

Go go tšhaba botlhale:

- Kwala ka dikgang tse di kgatlhisang.
- Dirisa puo e e tšhaloganyegang.
- Setlhogo sa gago se tshwanetse go ngoka.
- Tšhama moonoo wa kholomo ya gago mme le ona o nne le kgogedi.
- Laletsa babuisi go romela ditshwaelo.
- Tšhagisa aterese ya gago ya inthanete mo babuisi ba ka romelang ditshwaelo gona le go buisa go le gontsi ka kholomo ya gago.
- O ka nna wa tšhagisa setshwantsho sa gago jaaka mokwadi.

Kwala athikele ya lekwalodikgang go tšibogela kang ya thekenoloji e ntšhwa.

> Tirwana ya 96

Popegopuo le melawana ya tiriso

Buka ya Morutwana tsebe 225

Mo tirwaneng e, go tšile go lebelelwa lesupi.

Lesupi ke karolopuo e e supang selo se se rileng

Masupi a kgaogantswe ka dikarolo di le tharo. Re na le masupi a maemo a ntšha e leng karolo ya bobedi le masupi a maemo a bobedi. Karolo ya bofelo, e leng ____ ya boraro ke masupi a maemo a boraro.

Popego ya masupi

Popego ya lesupi e amana le tšhogo ya leina le le supiwang.

Lesupi la maemo a ntšha- lesupi le le bopiwa ka tšhogo ya leina kgotsa ya thuanyisediri.

Le bopilwe gape ka tumanosi ya leina le le supang. Lesupi le lengwe la maemo a ntlha le bopilwe ka go gokelela mogatlana “go”

Sekao: Mananeo a, a tlile go kgatlha batho ba le bantsi
a – Wa ntlha ke lesupi la maemo a ntlha.
Mananeo ano a tlile go kgatlha batho ba le bantsi
Ano- ke lesupi la bobedi la maemo a ntlha.

Lesupi la maemo a bobedi

Lesupi la maemo a bobedi le bopiwa ka go tihomela mogatlana mo lesuping la maemo a ntlha. A re direng sekao ka temana ya lesupi la maemo a ntlha e re sa tswang go dira ka yona.

Sekao: Mananeo a, a tlile go kgatlha batho ba le bantsi.

A wa ntlha ke lesupi la maemo a ntlha. Fa o gokelelwa ‘o’ e nna lesupi la maemo a bobedi sk: ‘ao’

Lesupi la maemo a boraro

Lesupi la maemo a boraro le bapiwa ka go gokelela mogatlana ‘le’ kgotsa ‘la’ mo masuping a maemo a ntlha.

Sekao: Mananeo a a tlile go kgatlha batho ba bantsi
Mananeo ao
Mananeo ale

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

1. Ketsaetsego e o akanyang fa e ka nna gone fa go fetolelwa kwa thekenolojing e ntšhwa ya kgaso ke efe?
 - Go se tlwaele ka bonako gore mananeo a o a ratang a ka bonwa kae.
 - Go se tlhaganyane gore dituelelo tsa tirelo e, di ya go ba ma jang.
2. Go ya ka maitemogelo a gago, ke matshwao afe a a bontshang fa re tota re lebile kwa go fetogeleng kwa mokgweng o wa kgaso? Fa o ise o itemogele sepe go fitlha jaanong batla tshedimosetso mo inthaneteng le mo metswedeng e mengwe ta tshedimosetso go bona se.
 1. Thusa barautwana go batla matshwao a. Fa tshedimosetso e bonwe, go tlile go nna bonolo gore matshwao a jang.
 2. Sobokanya diteng tsa setlhangwa se se sa tswang go buisiwa. Kwala temana e le nngwe fela mme bolelele jwa temana e nne mafoko a le 80–90.

Beke ya 28

› Tirwana ya 97

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 227

Go reeletsa kgatlhegelo le tlhaeletsano le ba bangwe.

Thekenoloji ya ditlhaeletsano

Pele ga theetso

Dipotso le ditsibogelo

Letla barutwana go buisana ka ga mefuta e e farologaneng ya ditlhaeletsano e e tlhagisitsweng fa godimo fa:

1. Pharologano fa gare ga *mxit* le molaetsakhutshwe ke efe?
 - *Mxit* e farologana le molaetsakhutshwe ka ntlha ya fa o le tlhwatlhwatlasenyana. Bosula ke gore mafelo a dipuisano ka *mxit* a kgona go fitlhelwa bonolo ke dilalome.

2. O aga *blog* jang? Bua mekgwa e mebedi ya go dira jalo.
 - *Blog* e tshwana fela le bukatsatsi e motho a e dirisang go kwala maitemogelo. dikakanyo, ditshwaelo mo go yona ka ntlha kgotsa tiragalo e e rileng. Tlhaeletsano e, e dirwa jalo ka inthanete.
3. Mosola wa go dirisa *blog* ke ofe?
 - O kgona go nna le kgolagano e e kgethegileng le baamogedi ba tshedimosetso, b aba bidwang baagi. O kgona go buisana le bona ka ditshwaelo. Bagwebi ba bangwe ba e dirisetsa go neela bareki tshedimosetso kgotsa tharabolo. *Blog* e fitlhelega bonolo mme fa go golaganwe ka inthanete ga go duelwe sepe.
4. Kwalang tlhaloso e e tletseng, ka puo ya Setswana go kaela mongwe yo o sa itseng sepesepe ka tiriso e ya thekenoloji gore go dirwa jang.
 - Naya barutwana tshono ya go tlhalosa dikgato tsotlhe.
5. **Puisano:** Gajaana maemo a tiriso ya thekenoloji ya tlhaeletsano a kwa godimo. Go santse go na le batho ba bantsi ba ba sa e diriseng ka botlalo. Bua le malomaago go mo lemosa ka botlhokwa jwa go itse go dirisa didiriswa tse tsa thekenoloji gore botshelo bo nne bobebe.

Ka nako ya puiso

Buisetsa barutwana temana e e latelang, morago ba tlotle ka ga mefuta e e farologaneng ya tlhaeletsano. A ba tlhalose gore ke ka ntlha ya eng ba rata mofuta o o rileng fa ba golagana le ditsala, mme ba rata go dirisa o sele fa ba bua le bagolo.

Go aga boloko jwa tlhaeletsano

Lefoko "*blog*" ke khutshwafatso ya "*web logs*". Boloko bo, ke jenale e e dirisiwang fela ka inthanete. Weposaete ya diboloko e tshola tshedimosetso mo tswelong ya nako, mme tshedimosetso e ntshwa ka ga setlhogo tsenngwa gangwe le gape go netefatsa fa e le ya sešeng ka ga setlhogo.

Boloko bo akaretsa dikgang, diathikele, bukatsatsi ya mong, ditshwantsho, ditlangwa tse di reetswang, dibidiyo, tshedimosetso ka ga setheo se se rileng, ditlhagiswa tse di rekisiwang, dipapatso jj.

Mokgwa o wa tlhaeletsano o simolotse go dirisiwa thata ka dingwaga tsa bo 1990 mme ka 2003 ke fa di setse di dirisiwa thata.

Mosola wa boloko

Motho yo o dirisang boloko o nna le kgolagano le baamogedi ba tshedimosetso ba ka dinako ba bidwang baagi. Baagi ba ba rileng ba aga lefelo la tlhaeletsano le le totang bona ba le bos. Bengkgwebo ba bantsi ba ba tlhogatlhogang ba tlhaeletsana le bareki ka diboloko go ba naya tshedimosetso e e nayang tharabololo ya mathata a a ka itemogelwang ka ditlhagiswa tsa bona.

Boloko, bo na le sediriswa se s ekgonang go batla tshedimosetso ya sešeng go baya tiriso mo dinakong. Se, ke sona se dirang gore boloko bo itlhole mo di weposaeteng tse dintsi tse di tlhagisang tshedimosetso ya bogologolo.

Diboloko di fitlhelelwa bonolo kwa ntle ga tuelo. Motho yo o ikagelang boloko ke ena a rekang lefelonyana le a le dirisang go tlhagisa morero wa gagwe mme fa a batla tshedimosetso e, o e fithelela fela go sa solofelwe gore o duele.

Twitter

Twitter ke nngwe ya dikgokaganyo tse di sa duelelweng mme di fetotse mokgwa wa tlhaeletsano mo bathong ba le bantsi. Fa o ikwadisetsa tirelo e, o ka romela se gotweng ke “tweets” e bong sethangwa se se ikaegileng ka lefelo la tlhaeletsano go weposaete ya *Twitter* ka sediriswa se se kgonang go romela melaetsa e mekhutshwane jaaka mogala wa letheke, khomputara ya kwa gae kgotsa ya kwa tirong jj. “Tweet” e, e romelwa kwa bathong botlhe ba ba nang le kgokagano le *Twitter*.

Ka mafoko a mangwe ga o romelele palo e e rileng ya batho ba o batlang go ba romelela molaetsa. O romela fela molaetsa o le mongwe gangwe kwa akhaontong ya twitter mme yona e romelele ditsala tsotlhe tsa gago. Tirelo e, e dirisiwa gape go rulaganya dikopano tsa tshoganyetso kgotsa go tlhaeletsana le setlhopha sa batho ka gangwe.

Tirwana ya 98

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 228

Mo tirwaneng e, barutwana ba tlile go lebelela terama.

Dipotso le ditsibogelo

Pele ga puiso

Go le gantsi bakwadi ba dirisa baanelwa go tlhagisa morero o o rileng.

1. Buisa ka go okola nopolole e e fa tlase fa:

- Sobokanya temana e ka mafoko a le 20.
Fa barutwana ba feditse go kwala ditshobokanyo, ba kope go buisetsana ditshobokanyo tse. Ba letle go tshwayana diposo le go gakololana kgotsa go tlaleletsa/fokotsa tshedimosetso gore tshobokanyo e nne maleba. Ba neye tshono ya go tlhagisa mabaka a go ganetsana kgotsa go dumelana ka tshedimosetso e ba e neelang.
- Buisetsa morutwana ka wena tshobokanyo ya gago.
Fa barutwana ba feditse go kwala ditshobokanyo, ba kope go buisetsana ditshobokanyo tse. Ba letle go tshwayana diposo le go gakololana kgotsa go tlaleletsa/fokotsa tshedimosetso gore tshobokanyo e nne maleba.
- A o dumelana le ena? Fa o dumelana kgotsa o ganetsana le ena, tlhalosa gore ke ka ntlha ya eng go le jalo.
Ba neye tshono ya go tlhagisa mabaka a go ganetsana kgotsa go dumelana ka tshedimosetso e ba e neelang.

2. Gaso matlho mo nopolong ka bonako go tilhaola mafoko a mašwa kgotsa a o sa a tlhaloganyeng.

- Kwala lenaane la mafoko a o a tilhaotseng a.
- Fa thoko ga lefoko lengwe le lengwe, kwala bokao jo bo maleba.

Ka nako ya puiso

Jaanong buisang temana e e latelang ka go refosanela puiso. Morutabana o tla tlhophisa babuisi go ya ka baanelwa ba kang.

(Lamatlhatso wa ntlha wa Sedimonthole, maitсибо fa di fulela sakeng, Motsamai o tsena fa lapeng)

Motsamai: *(Ka lentswe le le wetseng)* Dumelang fa lapeng. Ao! Banake ba godile jang ne? Ke dumela gore lo setse lo dira.

Gadifele: *(Ka mekgeso)* Le nna ke dumela gore o santse o dira. E bile ke go gakgamelela fa o le fa ka nako e. Gongwe ba setse ba bile ba go batla kwa tirong.

Lesego: Le nna ke setse ke dira. Nna le kgaitse diake Emang.

Motsamai: *(Ka bohutsana)* Bathong ka re dumelang. Ga ke ise ke botse dipotso tseo tsa lona.

(Ka mowa o o fuduegileng) Kooteng lo ntse lo nthera. Utlwa gore mme lebana ba bua eng. O ka re batho ba sena tlhaloganyo.

Emang: *(Ka boikgantsho)* Re na le tlhaloganyo. Ga o bone fa re rutegile jaana.

Motsamai: Ga o na maitseo selo ke wena.

Gadifele: Ga se gore ga a na maitseo. Kana se a tle se fetele. Le gona bana ba rutwa ke bo rraabo. Jaanong ba ba senang bo rraabona ga ba ke ba boifa monna ope.

Lesego: Naare Emang ga o ise o ipaakanye? Kana re tshwanetse go ya *Sun City*. Kgotsa o tsamaya le rona mama? Kana o ka tloga wa sala o jewa ke bobodu.

Motsamai: *(Ka bogale)* Le re lo ya kae? Ga go kwa lo yang teng. E ka se ka ya re ke goroga mo gae, lona lwa be lo re lo a tsamaya. Fa e le gore bana ba a tsamaya jaaka o ba tlwaeditse go itaola, wena ga o ye gope. Kana o mosadiwa me. Ke na le thata ya go go laola.

Gadifele: *(Ka boikgantsho)* Wa reng! Nna? E seng nna Gadifele. Nna ke motsadi le mosadi wa bana ba. Sengwe le sengwe se ba se nkopang, ke se dira jaaka go ka ba kgatla. Fa ke ne ke le mosadi wa gago o ka bo o ntse o nna le nna.

Emang: *(Ka lenyatso le makgakga)* O mmoleletse ausi Gadifele. Ga re bolo go bogisega fa re bolawa ke tlala ya bodidi. Jaanong ene o tla dipitsa di budule a be a re o ka di laola.

Motsamai: *(Ka tenego)* Wena ke tloga ke go bolaya! Ga se gore fa o rutegile o rutegetse nna. Le fa o ka nna serutegi se segolo, o ka seke wa intaolela.

Lesego: Ausi Gadifele, koloi ya bra Dan ke ele, gongwe o batla go go bona. Re tla go bona fa re boa kwa *Sun City*. Ke tsamaya le Emang le mmaagwe banake.

Gadifele: Ijoo! Ga ke ise ke ipaakanye sentle. Kana re ya kwa Lentelus. Go na le baopedi ba ba tumileng koo. Le gale ke tla eta ke ntse ke ipaakanya mo tseleng.

(Gadifele o a tswa. Lesego le Emang le bone ba tsena mo koloing. Motsamai o sala a le esi)

Motsamai: *(O bua a lela)* O aitse batho ba lelapa le ba setlhogo. O kare ga ba itse gore ke mang. Ke gore le fa ke sotlega jaana, o kare ga go ba tlhomole pelo. Bona jaanong ke gone ke gorogang. Ba setse ba ntlogela mo ntlong. Le ga le ba tla bonwa ke Modimo. *(O a thulamela. Morago ga malatsi a beke)* Gadifele ga ke itse gore wa re ke reng.

Gadifele: *(Ka bokhutshwane)* Le fa o ka seke wa re sepe, o seke wa nkgakgamalela. Le nna ke tshwana nao, ke ratwa fela jaaka o ne o ratwa.

Motsamai: A kere ke ne ke ile go le direla lona lo tlhola lo pharame fa gae, jaanong lo jele dithata tsa me, le mpona fa ke le sekatana.

Gadifele: *(O thwantsha setshego)* Le nna ke a be ke ile go go jakela. A kere ke fa ga o dire, o tlhola o pharame mo letsatsing, mme dijo tsona o a di batla. O itshoke jaaka le nna ke ne ke itshokile. Le nna ke ne ke itse gore fa yo mongwe a ile majako yo mongwe o sala le lapa. Wena e bile o lesego, re kgona go go fa dijo tsa rona. Wena o ne o sa itse fa re le batho. O ne o re ntshitse dinoga re phela ka mmu.

Lesego: Kana dijo ga di timanwe. Le nna le fa motho a ka ntshotla, motlhang a bolawang ke tlala, ke kgona go motlhomogela pelo.

Emang: Le nna ka re a re mo feng dijo, fela e seng diaparo le madi a rona. Fa e le sejanaga sona, o eletsa go se pagama.

Motsamai: (*Ka go ngala*) Le dijonyana tseo tsa lona lo ka nnalwa di ntima. Ga go thuse gore lo mphe dijo mme lo sena tlhokomelo le lerato mo go lona.

Gadifele: Ao! O itse tlhokomelo le lerato? Tse o neng o sa di diragatse fa o sa batle dijo tsarona foo go mo go wena. Rona re leka go go tlhomogela pelo. Tlala e tla lepalepana le wena.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

Buisanelang dintlha tse di latelang:

1. Ke ntlha efe e e tlhagisiwang ke mafoko a ga Motsamai mo moleng wa 1 fa a re “Dumelang fa lapeng, Ao! Banake lo godile jang ne? Ke dumela gore lo setse lo dira”
 - Ke ntlha ya gore ke bogologolo a furaletse lelapa la gagwe e bile o boa bana ba godile.
2. Sekaseka kgolagano ya lenyalo ya ga Motsamai le Gadifele. Tshwaelo ya gago e ame gore kgolagano e, e ama bana ba bona jang.
 - Ga go sa tlhole go na le kgolagano ele ya pele. Ke monna le mosadi fela ka ntlha ya gore ba tsene mo lenyalong e bile ban a le bana. Kgolagano e, e senya bana ditlhaloganyo. Gab a bontshe tlotlo mo go rraabona.
3. Go ya ka wena, ke dikgato dife tse di ka tsewang go lere tharabololo ya mathata a a itemogelwang mo lelapeng le?
 - Lelapa lotlhe le tlhoka tshidilomaikutlo
4. Tlhalosa semelo sa baanelwa ba ba latelang o ikaegile fela ka temana e e nopotsweng:
 1. Motsamai
 - O makgakga, o tlhoka maikarabelo e bile ga a na ditlhong.
 2. Gadifele
 - O ikemetse mo botshelong. Ga a ikaega ka ope.
 3. Lesego.
 - O bua thata e bile o tsena dikgang tsa bagolo.
 - Sobokanya ditiragalo tsa terama e, ka temana e le nngwe fela. Boleele e nne mafoko a le 80-90.

Buisanela dintlha le barutwana. Go tseiwe tse di botlhokwa fela mme di le maleba.

› Tirwana ya 99

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 230

Dilwana tse di tlhagisitsweng mo ditshwantshong tse di fa godimo di tla bo di rekisiwa ka tlhwalhlwatlase mo kgweding e e jang. Buisana le motsamaisi wa lebentlele la dilwana tseo go mo kopa gore a neye setlamo se se direlang tshono ya go reka pele go ka bulelwa botlhe. Kwala puisano ya lona ka ga se.

› Tirwana ya 100

Popegopuo le melawana ya tiriso

Buka ya Morutwana tsebe 231

Mo tirwaneng e, go tlile go lebelelwa matsamayammogo le dikarolopuo tse dingwe. O setse ithutile go le gontsi mo mephatong e e kwa tlase, ka jalo go solofelwa gore o kgone go tsibogela dipotso tse di latelang ka bomaleba.

Dipotso le ditsibogelo

1. Pharologano fa gare ga makaelagongwe le makwalwatshwana ke efe?
 - Makaelagongwe ke mafoko a a nang le bokao jo bo tshwaneng mme a sa kwalwe ka go tshwana fa makwalwatshwana a kwalwa ka go tshwana mme a farologana ka bokao.
2. Mosola wa go dirisa matsamayammogo ke ofe?
 - Mosola ke go bontsha go tsalana ga dilo/batho.
3. Kwala lefoko le le lengwe mo boemong jwa ditlhaloso tse di latelang:
 - a) Bolwetse jwa go dutla madi ka dinko.
 - Ngope
 - b) Dijo tsa mo mosong.
 - Difitlholo
 - c) Kgomo e e gangwang e swetswe ke namane.
 - Sengetana
 - d) Maswe a a tswang ka mo gare ga ditsebe.
 - Ditshoka

Matsamayammogo

Matsamayammogo ke eng?

Ke mafoko a gantsi a dirisiwang mmogo go tlhagisa bokao jo bo tlabosang. Ela tlhoko ka mokgwa o matsamayammogo a dirisitsweng ka teng mo temaneng e e latelang:

Motsamai le Gadifele e ne e le **monwana le lenala**. O ne o ka kgatlhega go bona fa ba tsamaya kwa marekelong ba tshwaragane ka sebidibidimonwana. Morago ga dikgwedi tse tharo ba ntse ba nyalane Motsamai a simolola go lema dipanka mme Gadifele a mo tshwarele ka fa a tlhaloganya gore ke motho wa **madi le nama** e bile phoso ga e diriwe ke kota. O ne a etegela mo e bileng a ne a tle a mo ise letsogo. Bo kgaitساديا Gadifele ba ne ba tle ba leke go tsereganya go fitlha Motsamai a ba ila sa **ntšwa le katse**. Ka letsatsi lengwe o ne a ntsha Gadifele kotsi ka go mo keteka mme a leletsa maphodisa. Fa a bodiwa gore mosadi o mo dirile eng, o ne a tshwara fa, a lesa fa, kgang ya gagwe e sena **ntlha le kutu**. Mapodisi ba ne ba lapisiwa ke dika o kgatle o o neng o dirwa ke Motsamai mme ba mo ngomela ka ditshipi ba mo latlhela kwa ntlolefitshwaneng.

Makwalotshwano

Makwalotshwana ke mafoko a a kwalwang ka go tshwana mme a sa kapodisiwe ka go tshwana. Mafoko a, a farologana ka bokao. Dikao:

1. Mosimane o ne a **bona** tau mme a tshaba ka lobelo lo lo boitshegang
2. Mapodisi a ne a tsamaya le **bona** kwa kgolegolong
3. **Noka** ya Legadigadi e tla gore e penologe
4. Go tshwarwa ke **noka** go botlhoko go phalwa ke fa o ka thulwa ke setimela
5. Go **fitlha** ga Gadifele go ne ga nolofatsa tiro
6. Lesego one a sa dire fela o kgonne go **fitlha** nkoko wa gagwe ka phitlho e e seriti
7. Mme o ne a **tshola** nkoko go fitlha a ikela badimong
8. Reetsang o ne a **tshola** dijo tse dintsi go feta tsa ba bangwe.
9. Tiriso ya jitithale e tlile go **phala** tiriso ya monoloko
10. Segwapa sa **phala** se monate.

Ditumatshwano

Ke mafoko a a kwalwang le go kapodisiwa ka go tshwana mme bokao jwa ona bo sa tshwane.

Dikao:

1. Malome o **gasa** kgomo pele a e bua.
2. Molemi o **gasa** mabele mo tshimong pele a lema.
3. Kedisaletse o ne a **tshola** ngwana wa mosimane mme a mo naya leina kgololosego.
4. Pule o ne a letlelelwa go **tshola** kgetsana e e seng ya sekolo.

Sekao sa Pampiri ya ntlha ya tlhatlhobo

Karolo ya A: Tekatlahoganyo

(40)

Pegelo ya bobegakgang ka ga mafelo a setimela sa phetogo ya maemo a loapi se tšileng go ema kwa go ona fa se tšweletse ka loeto go ya kwa Durban.

Setimela sa phetogo ya maemo a loapi

1. Bobegakgang bo laletswa go tsaya karolo mo letsholong la dipuisano tsa bosomesupa tsa maloko a ditšhabakopano (COP17) ka ga phetogo ya maemo a loapi. Setimela sa phetogo ya loapi se tšile go ema kwa seteišeneng sa Klerksdorp ka Labotlhano 4 Ngwanatsele 2011. Se tla goroga phakela mo mosong ka 02h00 ka Labotlhano mme sa leba Krugersdorp ka 22h00 maitsiboa. Baagi ba ba nang le kgatlhegelo ya go tsaya karolo ba letlelelwa go pagama setimela se magareng ga 10h00 le 17h00 ka Labotlhano le ka Lamatlhatso.
2. Setimela se sa phetogo ya maemo a loapi se emetse dipuisano tse di botlhokwa thata tsa ditšhabakopano. Ka moonno wa go ngokela batho ka bontsintsi, dipuisano le bosiamisi mo dintlheng tsa maemo a loapi, lenaane le, le ikaelela go bua le baagi ba ditoropo di le 16 le dinaga tse di mabapi ka ga diphithlelelo, maitemogelo le ditharabololo tse ba ka tlang ka tsona. Kgato ya go kampana le dintlha tsa phetogo ya maemo a loapi ke kgato e e masisi ka ntlha ya fa e ama batho ba ba tshelang jaanong, le bana ba ba iseng ba belegwe. Bothata jo, bo tlhoka gore batho ba dirisane ka go tshepana, ba dirisa ditsela tsa go tsereganya ka tsenelelo go mekamekanwa le go fetofetoga ga maemo a loapi. Se, se kaya bosiamisi mo dintlheng tsa maemo a phetogo ya loapi.
3. Setheo sa fa gae fa sa tsa tikologo, *Indalo Yethu* ka tshwaraganelo le Khansela ya Borithani di tšhegeditswe ke Lefapha la Merero ya tsa Tikologo, Setheo sa badirisi ba dipalangwa tsa ditimela mo Aforikaborwa (PRASA) – *Passenger Rail Agency of South Africa* le Ntlokemedi ya Rephaboliki ya Jeremane botlhe ba dira mmogo go netefatsa gore maitlhommo a leeto ka setimela sa phetogo ya maemo a loapi a a fitlhelwa. Setimela se sa phetogo ya maemo a loapi se tlhagisa sepalangwa se setelele se se bontshang ditlamorago tsa phetogo ya maemo a loapi mo baaging. Se tsamaya se tsaya dintlha le ditsibogelo, ditsholofelo le ditharabololo go tswa mo baaging se ntse se tšweletse ka leeto. Setimela se, ke sediriswa se se tlhagisang thekenoloji le tshedimose tso mmogo le se se ithutilweng ka ga ka fa go ka samaganwang ka gone le go fetofetoga ga maemo a loapi, le maano a mašwa a a ka latelwang.
4. Go ya ka thulaganyo, setimela se tla goroga kwa Durban ka 27 Ngwanatsele 2011, se goroga ka nako, pele ga ditiragalo tsa dipuisano tsa bosomesupa tsa ditšhabakopano (COP17). Se tla emisiwa gona kwa seteišeneng koo gore baemedi ba dinaga, barutwana, baagi le mekgatlo e e farologaneng ya dipolotiki ba ye go bogela.

Dipotso

1. Kwala tatelano ya ditiragalo go ya ka nako go kobisitswe loeto lwa setimela sa letsholo la kgoeletso ya COP17.
04 Ngwanatsele 2011 – Labotlhano
02H00 La botlhano: Setimela se goroga mo seteišeneng sa Klerksdorp.
10H00-17H00: Baagi ba ba nang le kgatlhegelo ya go tsaya karolo ba palama setimela.
22H00: Setimela se leba kwa Krugersdorp.
5 Ngwanatsele 2011 – Lamatlhatso
10:H00 – 17H00: Baagi ba ba nang le kgatlhegelo ya go tsaya karolo ba palama setimela.
27 Ngwanatsele 2011: Setimela se goroga kwa Durban. (8)
2. Moono wa setimela se ke ofe? (Naya dintlha tse pedi).
 - Go ngokela batho ka bontsintsi.
 - Dipuisano mo dintlheng tsa maemo a loapi. (2)
3. Bomasisi jwa kgato ya go kampana le dintlha tsa phetogo ya loapi bo tlhagisiwa jang?
 - E ama batho ba ba tshelang, jaanong le banaba ba iseng ba belegwe. (2)
4. Bothata jo jwa phetogo ya maemo a loapi bo tlhoka gore batho ba dire eng?
 - Bo tlhoka gore batho ba dirisane ka go tshepana, ba dirisa ditsela tsa go tsereganya ka tsenelelo go mekamekana le go fetofetoga ga maemo a loapi. (2)
5. Setheo sa tikologo sa mo Aforikaborwa se bidiwa eng?
 - Indalo Yethu (1)
6. PRASA e emetse eng?
 - Passenger Rail Agency of South Africa (1)
7. Go ya ka thulaganyo, setimela se tla goroga leng kwa Durban?
 - 27 Ngwanatsele 2011 (1)
8. Ke dintlha tse dife tse di tla tlhagisiwang ke sepalangwa se sa maemo a loapi?
 - Se tlhagisa thekenoloji le tshedimosetso.
 - Dintlha tsa go samagana le go fetofetoga ga maemo a loapi.
 - Maano a mašwa a a ka latelwang. (1)
9. Maitlhommo a ditheo tse di umakilweng tse di jaaka PRASA a go dira mmogo ke afe?
 - Ke go netefatsa gore maitlhommo a leeto ka setimela sa phetogo ya maemo a loapi a a fitlhelwa. (2)

[20]

Popegopuo le melawana ya tiriso

1. Kwala lekaelagongwe la lefoko belegwa.
 - tsalwa (1)
2. Lokolola polelo e e fatlase:
Setimela se se telele se gorogile kwa seteišeneng.
Setimela se gorogile – Polelwanakutu.
Setimela se segolo – Polelwanakalatilhaodi e tlhaola sediri e bong setlhare.
Kwa seteišeneng – Polelwanakalatlhalosi ya felo. (6)

3. Dirisa lefoko “tlile” jaaka lediri mo polelong.
 - Kedisaletse o tlile maabane bosigo. (2)
4. Kwala nyenyefatso ya lefoko telele o bo o tlhagise phetogomodumo e e fitlhelwang mo nyenyefatsong.
 - elejana
 - Phetogomodumo = le ➔ =Kgalapatso (2)
5. Dirisa lefoko “batho” go bopa letlhophiletlhotlholodi go tswa mo temeng e e fa godimo, o bo o ledirise mo polelong go supa fa o le tlhaloganya.
 - Bosi
 - E ne e le batho bosi ba ba neng ba tlogetswe ke setimela. (2)
6. Kwala polelo e e latelang ka puosebui:
 - Mmegadikgang o ne a bolelela baagi gore fa setimela sa phetogo ya loapi se tlile go ema kwa seteišeneng sa Krugersdorp.
 - Mmegadikgang o ne a bolelela baagi a re: “Setimela sa phetogo ya loapi se tlile go ema kwa seteišeneng sa Krugersdorp.” (2)
7. Naya leinakgopolo le le fitlhelwang mo temaneng ya ntlha.
 - Bobegakgang (1)
8. Ke modiriso ofe o o tlhagisiwang ke polelo e, “se tsamaye” o bo o o kwale ka fa tumelong.
 - Modirisotaelo (2)
9. Leina le “baagi” le tswa mo karolong efe ya puo?
 - Lediring – aga (1)
10. Fetolela polelo e mo pakaphetong.
 - “Go na le batho mo setimeleng”
 - Go ne go na le batho mo setimeleng (1)

[20]

Palogotlhe ya maduo: 40

Karolo B: Tshobokanyo

(10)

Buisa temana e e latelang, morago o sobokanye ka go tlhagisa dintlha di le supa.

Lemoga ka bonako matshwao a tshotlakako

Tshotlakako ke eng?

1. Ka dinako dingwe batho ba fosa bokao jwa tshotlakako ka go tsaya fa motho yo o go ratang a na le tetla ya go dira sengwe le sengwe ka wena. Mokapelo yo o lefufa thata, o lebega ekete o go rata thata. Lefufa le le feteletseng le mokgwa wa go pateletsa le go laola motho yo mongwe go feta tekano ga se matshwao a lerato. Lerato le bontsha tlotlo le go tshepa e bile ga le na matshosetsi a gore kgolagano e ka fedisiwa motsotso mongwe le mongwe. Tshotlakako e ka nna ya mo nameng, ya semowa, ya mafoko le ya thobalano, jj. Go betsa motho ka legofi, go mo ratha kgotsa go mo keteka le go mo ragakaka ke matshwao a tirisobotlhaswa e e itemogelwang mo dikgolaganong dingwe tsa lerato.
2. Tshotlakako kgotsa tirisobotlhaswa ya semowa e bonwa ka go dirisa mafoko a tshotlo, go kgerisa le go nyenyefatsa motho. Go le gantsi ga e bonale sentle ka ntlha ya fa e sa tlogele motlhala ope

jaaka mabadi, dintho, jj. Tshotlakako ya thobalano e ka diragalela mongwe le mongwe, mosimane kgotsa mosetsana. Thobalano e e patelediwang ga e letlelesege. Kgato ya ntlha e o ka e tsayang ke go tswa mo kgolaganong ya mothale oo fa o lemoga gore o dirisiwa ka fa go sa tshwanelang ka gone. O na le tshwanelo ya go bona tlotlo e seng go sotlakakiwa mo moweng le mo nameng.

3. Motho yo o dirisiwang botlhaswa o tlhoka tshegetso mo go mongwe yo a ka dumelang mo go ene. O tshaba go bolelela batsadi ba gagwe ka ntlha ya poifo ya gore ba tla mmaya mo kgatelelong ya go tswa mo mothong yo o mo sotlang yo. Go le gantsi batswasetlhabelo ba tshotlako ba aga ba itshwaya phoso ka se se ba diragaletseng. Ba tsaya gore se se ba diragalelang ke ka ntlha ya fa ba fositse golo gongwe kgotsa ba tshwanelwa ke go ka otlhaiwa. Motho yo o sotlakakang yo mongwe o na le bothata jo bo masisi jo bo tlhokang thuso ya seporofesinale. Fa tsala ya gago e le mo kgolaganong ya tshokakako, o tlhoka tshegetso ya gago, lerato, bopelotelele le go mo tlhaloganya. O tlhoka gape thotloetso go batla go bona thuso ka bonako go tswa mo batsading kgotsa mo mogolong yo mongwe yo o maikarabelo.

Fa e le gore ke wena o šang mo molelong, o ka dira eng?

4. Fa o akanya gore o rata motho mme ka dinako dingwe o nna le letshogo mo kgolaganong ya gago le ene, ke nako e e siameng gore o tswa go tlhela mo kgolaganong eo. O tlhoka go tlotliwa le go ratiwa o sa tshoge sepe. Lwa ntlha o netefatse gore o bolokesegele. Mogolo mongwe yo o mo tshepang a ka go thusa. Fa e le gore motho yoo o go tlasela ka namana, o seke wa emela gore o tswa dikgobalo tse di masisi, bitsa mapodisi. Go ketekwa ke motho ga go ka fa molaong fela jaaka go thulwa ke motho o intshitse le ene. O seke wa iphitlhela o kgaogane le bagaeno le ditsala tsa gago ka ntlha ya mosotlaki. O ka ikutlwa e kete ga go kwa o ka bonang thuso gone kgotsa o ka tlhabiwa ke ditlhong go ntsha mosi ka sekhumelo fela itse gore bagaeno ba a go rata e bile ba a go tlhoka. O seke wa lebelela fela gore mmu wa sekara o tla wela kae. Tswaya mo nthagarageng e.
5. Go botlhokwa gore go elelelwe gore fa o kopa thuso ga se sesupo sa gore o bokoa, se, se bontsha sentle gore o segatlamelamasisi e bile o kgona go ikemela.

Tshobokanyo

- Batho ba tsaya gore fa o ratana le motho a ka dira boithatelo ka wena.
- Lefufa le le feteletseng ga se lerato.
- Tshotlakako e ka nna ya semowa, ya molomo, ya thobalano le ya nama.
- Tshotlakako e ka diragalela mongwe le mongwe.
- Motswasetlhabelo a ka tshaba go bua mo phatlalatseng kgotsa go bolelela mongwe.
- O tlhoka thotloetso mo bagolong kgotsa mo lesikeng.
- Fa motho a go kgerisa tswaya mo kgolaganong eo.

Karolo C: Dikwalo

Karolo C1: Poko

Leboko le le bonweng (dipotso tse dikhutshwane / dipotso tsa tlhamo go tswa mo mabokong a le mane a a bonweng; go tswa mo go ona go tshwanetse ga arabiwa a le mabedi) le le iseng le bonwe (dipotso tse dikhutshwane). (Le le bonweng ke maduo a le 20 fa le le iseng le bonwe e le maduo a 10).

Araba dipotso tse di latelang go ya ka ditaello tse di fa godimo.

Araba le le lengwe la maboko a a latelang a a bonweng.

Bosiela

L.D. Raditladi

1. Bosiela ga bo phimoge sekalobadi,
2. Ga bo na motho a bo tlhapa ka mosidi,
3. A bo phimola a bo tlapela bodibeng,
4. Go tswa maswe jona bo salele nameng.

5. Ke ledimo le le jang batho le motlhape,
6. Moselesele o o sadisang le makape,
7. Go sale bolota go sale botlhoko,
8. Go sale sebedu se tlhokang dipheko.

9. Bosiela ke pula ya kgogolammoko,
10. Ke mosetlha o o sa rwalelweng le ditlhako
11. Bo go kolobetsa bo sa go rapele
12. Bo go tlhabe dinao ditlhako o di rwele.

Dipotso

1. Kgangkgolo ya leboko le ke efe?
• Bosiela (2)
2. Moselesele ke eng?
• Setlhare sa kwa nageng (2)
3. Tlhalosa temana ya boraro o sa fapoge bokao.
Ntlha ya gore motho ke lesiela e k amo diga mmele ka ntlha ya gore lefoko le, le mo tlhorontsha. Mmui o tlhafetswe ke botshelo mme o bua fa mmaagwe-yo o tlhokofetseng a mo letile.
4. Itsenye mo ditlhakong tsa mmoki mme o bue gore fa e ka bo e le wena mme o na le ba lesika bag o tshwere makgwakgwa o ne o tla dira eng?
 - a) Ke ne ke tla tswa mo go bona ke ye go nna kwa mafelong a a tlhokomelang dikhutsana
 - b) Go ya ka wena dintlha tse mmoki a di tlhagisang ke ditsiabadimo fela kgotsa go ka tswe go na le boammaruri mo go tsona?
 - c) Ke boammaruri. Batho ba nna bosula thata fa o sena botshabelo.

Ka mela e le lesome kwala diteng tsa leboko la ga Kgosi Setšhele wa Ntlha le le kwadilweng ke Rre L D Raditladi. (10 × 2)

KGOTSA

Ngwaga o sa nthateng kgabaganya

1. Ngwaga o sa nthateng kgabaganya
2. Ngwaga o sa nthateng kgabaganya
3. Ke go ratile morwamotho ka o sa' phela
4. O buisiwa fela ke go gola
5. Ke itletse fela e bile ke ipoela fela
6. Sepe sa gaetsho ke sa se gopela
7. O nkuile ke robetse o lelela phetogo
8. O lelela bogolwane, o lelela go suta
9. Ka kubuga ka go sutisa ka go neela phetogo.
10. Letlalo la ngogola ke setlhako
11. Thabagadi ya maloba ke tsela
12. Keledi tsa maabane magotsane
13. Maabane o ne o ja rraago setshego
14. Kamoso o tla sotlwa ke banaba gago
15. Ke tla kgabaganya ka suta
16. Wa sala le bogodi
17. Wa sala o ntelela
18. Le fa nna tota ke sa kgabaganye
19. Go kgabaganya wena mosakgoreng
20. Go nkgadima go sekitla go nthusa
21. Mafega a gofeta o tsetswe nao
22. Mosena-kgotso
23. Dumedisa morwarre ka pula ke eo!

Dipotso le ditsibogelo

1. Leboko le, ke la mofuta ofe? Tshegetsa ka mabaka a mabedi.
 - Segologolo
 - Ga le na ditemana
 - Ga le na morumo(4)
2. Tlhalosa bokao jwa setlhogo sa leboko le le fa godimo.
 - Fa dilo di ne di sa go tsamaele sentle mo ngwageng o o rileng, gongwe di tla go tsamaela botoka mo ngwageng o o latelang.(2)
3. Ka mela e le merataro tlhalosa diteng tsa leboko le.
 - Mmoki o ne a itumeletse ngwaga o a leng mo go ona.
 - Ga go na katlego epe e a kileng a e bona mo ngwageng o.
 - Diphetogo mo mmeleng tsona di teng go bontsha bogodi fa ngwaga o kgabagantse.
 - Mmoki o ne a tshelela mo kutlobotlhokong mme e bile a ikgomotsa ka gore, "Ba ba mo tshegang ka a sa phuthela sepe le bona ba tla tshegiwa ke ba bangwe ngwaga mongwe fa ba sa phuthela sepe."
 - O laela ngwaga gore o kgabaganye sentle mme o o kopa gore pula e ne.(6)
4. Ke ka ntlha ya eng mmoki a dirisitse tlhatlagano mo moleng wa 1 le 2?
 - O gatelela mafoko a a mo ditemaneng tse, go supa gore e le ruri o eletsa fa ngwaga o o ka kgabaganya ka o ne o mo leretse matshwenyego.(2)

5. Naya dikapuo tse di fitlhelwang mo go: 7 le 8 le mo moleng wa bo 3?
 - Ka o sa' tshela ⇒ tlogelo
 - O nkuile ke robotse o lelela phetogo
 - O lelela bogolwane, o lelela go suta ⇒ Neeletsano (4)
6. Naya molaetsa o o gorosiwang ke leboko le.
 - Mmoki o itumelela ngwaga fa o fela ka ntlha ya fa o ne o mo sotlile e bile batho ba mo tshega. O na le tsholofelo ngwageng o o tlang gore maemo a ka nna botoka. (2)

[20]

Araba leboko le le le sa bonwang.

Lesiela

1. Mme o sule ke sale mmotlana
2. Rre le ka matlho ga ke a mmona
3. Nkgonne o sule ke mo lebile
4. A longwa ke mokwepa re ile kgonnye

5. Ka nna le malome ba mpogisa,
6. Ba je lekuka gotwe ke le jele
7. Ba na le dintšwa ga ba di gopole
8. Fa go jewa ba ntshwara letsogo

9. Bosiela bo tlhora motho mmele
10. Mafoko a bona ga a nthobatse'
11. Kana mme o rile ke itlhaganele
12. Fa a swa o rile o ka nteta
13. Le ditoro di setse di nkimetse.

Dipotso le ditsibogelo

1. Kgang kgolo ya leboko le ke efe?
 - Kgangkgolo ke bosielala. (1)
2. Lesiela ke eng?
 - Lesiela ke ngwana yo o tlhokofaletseng ke batsadi a santse a le monnye. (1)
3. Tlhalosa temana ya boraro o sa fapoge bokao jwa yona.
 - Bosiela bo ka dira gore o bopame. Fa o kakanyo ya bosielala e go tlela le wena o itlhomogela pelo. Mmoki o ne a lora mmaagwe fa a ne a mo naya molaetsa wa gore o mo letile. (4)
4. Ke tiragalo efe e e botlhoko e go ya ka leboko le e diragaletseng mmoki?
 - O bone fa mogolowe a ne a longwa le go bolawa ke noga ya mokwepa. (1)
5. Itsenye mo ditlhakong tsa mmoki mme o bue gore fa e ka bo e le wena mme o nna le ba lesika, ba go dira jaaka ene o ne o ka dira eng. (3)

Barutwana ba tla tsibogela potso e ka go farologana. Bangwe ba tla araba go tswa mo maitemogelong a bona, fa ba bangwe ba tla bua fela mme ba sena maitemogelo ape.

- Fa ke tsena sekolo ke ne ke tla kopa thuso kwa barutabaneng.
- Ke ne ke tla ikgolaganya le ditheo tse di tlhokomelang dikhutsana.
- Nka batla mongwe gape wa lesika yo o ka nkamogelang le go ntlhokomela ka ntlha ya fa batho ba sa tshwane.
- Nka ya kwa sepodising kgotsa kwa ditirelong tsa seloago go tlhalosa maemo a.

[10]

Gotlhe: 130

Motlhatlhojwa o tshwanetse go araba potso e le nngwe ya tlhamo le e le nngwe ya dipotso tse dikhutshwane go tswa mo karolong ya C2 kgotsa C3.

Karolo C2: Padi/Naane

Boferefere jwa ga phokojwe

1. Ga twe e rile, bogologototala, ga bo go le lešekere le le neng la fetsa diphologolo tse di ntsi tsa naga. Lešekere le le ne le aparetse metse yotlhe go akaretsa motse wa Kgalagadi. Go ne go se na ope yo o neng a sena se a sejang kwa ntle ga manong a a neng a iponela maano a go bona se se ka ba tshedisang. Letsatsi lengwe le lengwe a ne a fofa sekgala se se leele go ya go kgetlha maungo a mmilo a e neng e le ona dijo tsa letsatsi le letsatsi. Phokojwe o ne a utlwela gore manong a na le maano a go iponela dijo mme a batlisisa go fitlhela a bona bonnete.
2. Le ene o ne a leka go iponela maano a go ka bona sa go baya fa ntshung mme a palelwa ka a ne a sa itse go thuma tota le ga e le go fofa. O ne a bona gore a loge maano a go ja go tswa mo manong ka ona a ne a kgona go fofela kwa setlhareng sa maungo a go neng go kaiwa fa a ne a le monate thata. Phokojwe o ne a itshasa borekhu mo maroong a maoto a kwa morago mme a wela tsela go leba kwa manong a nnang gona. O ne a fitlhela maungo a tletsetletse fa fatshe e le gona ba leng mo dilalelong mme a fitlha a dumedisana ka maitseo ntekwane o ntse mo godimo ga leungo mme a le tshwara ka maoto a a tshasitsweng boletswa. O ne a kopa serumula go ya go gotetsa molelo kwa ga gagwe.
3. E rile ba gaabo manong ba santse ba ithaya ba re o gatile kosene ba bona a boa mme a fitlha a dira se a se dirileng pejana. E rile fa a boa laboraro lenong le le botlhajana la lemoga fa a tlile fela go ba tseela dijo. E rile go utlwa seo phokojwe a lela sa matlhotlhapelo. Manong a ne a tlhomoga pelo mme ba mo laletsa go ya le bona kwa setlhareng sa maungo a a monate.
4. Letsatsi le ne la goroga mme manong a tlhomela diphofa mo go phokojwe gore a tle a kgone go fofa. E rile go goroga kwa setlhareng phokojwe a simolola mokgwa wa gagwe ka a seka a latlha moseselo e le wa gagwe. E ne e re fa mongwe wa manong a re ke kgetlha leungo a bo a lephamola ka bonako mme a bue fa e le ene a le boneng pele. O ne a dira jalo go fitlha maungo a fela

otlhe mo setlhareng. E rile go bona se, manong a tšhakgala mme a tlhomolola diphofa tse ba neng ba di tlhometse mo go ka ene mme ba mo tlogela mo godimo ga setlhare se se neng se le fa gare ga noka. Phokojwe o ne a tlalelwa mme a seke a itse gore a ka dirang. E ne ya re fa a bona letsatsi le kotama thaba a tlelwa ke tthaloganyo ya gore a itire lenong a fofe.

5. Phokojwe o ne a leka go fofa mme a re thobu! Mo gare ga noka mme a phitlhela a le fa gare ga dikwena. Dikwena di ne tsa mo gagamalela mme tsa bona fa di bone dilalelo. O ne a goa mme a kaela dikwena fa e le mongwe wa bona o o saleng a timela bogologolo mme a ntse a batliwa, o ne a kaya gape fa a itumeletse go bona bangwe ba masika a a sa bolong go a batla. Dikwena ga di aka tsa dumela bonolo mme di ne tsarera gore di dire teko e e tla netefatsang fa e le wa losika lwa bona. Ba ne ba mo naya moro wa seretse gore a o nwe mme fa ka o gana, ba tla itse gore ga semongwe wa bona.
6. Dikwena di ne tsa dira moro wa seretse mme tsa naya phokojwe go nwa. E rile go o bona, phokojwe a tlola a o atlarela, a bua fa o mo gopotsa nkoko wa gagwe ka a ne a tlhola a ba direla ona. Phokojwe ka boferere, o ne a tsaya mogopo mme a o phunya phatlhana e tshesane ka lenala mme a letla moro o go dutlela ka mo mosimeng o a neng a o e pile mme a ntse mo go ona. E ne ya re fa moro o sena go fela a khurumetsa mosima mme a kaya fa monate wa moro o ne o tswa ka ditsebe. Ba ne ba dumela gore ke mongwe wa bona mme ba mo amogela ka tsoo pedi.
7. Dikwena di ne tsa alela phokojwe mo phaposing e go neng go nna mae mo go yona. Phokojwe o ne a laela dikwenanyana gore fa di utlwa modumo di itse fa a kgobola ka ntlha ya moro o o monate o o neng o dirilwe ke mmabona. O ne a lala a latlhela mae mo molelong mme e re fa le thunya kwenanyana e e botlhale e be e re: "Waitse go a gagamatsa ka fa rremogolo phokojwe a kgobolang ka teng. Dikwena tse di kgolwane di bo di mo kgalema di re" ga go buiwe jalo ka batho ba bagolo, bogolo jang e le ba "sika la rona" Phokojwe a ja mae otlhe a a fetsa. E rile mo mosong a leka go le botsa phokojwe mme kwena e e botlhale ya kopa go bala mae pele ba mo tshedisa noka. Ba fitlhetse go setse lee le le lengwe fela mme seo sa dira gore dikwena di galefe mme di mmolae di mo je ka di ne tsa lemoga fa a ne a sa bue boammaruri.

Ke tsona tseo.

Dipotso

1. Molaetsa wa naane e ya rona ke ofe?
 - Maaka a dinaodikhutshwane. (2)
2. Lešekere ke eng?
 - Tlala e e tseneletseng/e kgolo go le komelelo. (2)
3. A o bona phokojwe a ne a dira sentle go utswetsa manong dijo?
 - Nnyaya, a ka bo a kopile sentle, gongwe a ka bo a thusitswe. (2)
4. Naya semelo sa ga phokojwe.
 - O boferere, o maaka, ke legodu e bile ga a tshepege. (4)
5. Goreng phokojwe a ne a ja mae a dikwena?
 - Ke ka ntlha ya bopelotshetlha ka gore o ne a newa dijo. (2)

6. Dira diane di le pedi ka phokojwe.
- Phokojwe fa e ka tshela molatswana ke ntswanyana.
 - Phokojwe ga a ke a latlha mosesele e le wa gagwe.
 - Phokojwe go tshela yo o dithetsenyana. (4)
7. Phokojwe o ne a lekiwa ka eng gore go dumelwe fa e le mong wa losika lookwena?
- Ka go neelwa moro wa seretse gore a o nwe. (2)
8. Phokojwe o falotse teko, tlhalosa.
- O dirile jaaka e ekete o nwa moro ntekwane ga go jalo. (2)
9. Tlhalosa ka bokhutshwane gore ke goreng phokojwe a fitlhile kwa setlhareng se se neng se le fa gare ga bodiba jwa metsi le gore a bo a iphitlhele a le fa gare ga dikwena.
- O ne a tlhomelwa diphuka go mo kgontsha go fofa mme fa a sena go tena manong ba di mo tlhomola mme a wela mo bodibeng jo a iphitlhetseng a lebagane le dikwena gone. (2)
10. Se se diragaletseng phokojwe kwa bofelong o bona se mo siametse kgotsa nyaa? Tlhalosa.
- Ditsibogelo tsa barutwana di tla farologana fela ba ka ama dingwe tsa dintlha tse:
- Ee, se ne se mo tshwanetse ka ntlha ya fa a matlhale a jele mong.
 - Nnyaya, se ne se sa mo tshwanela ka ntlha ya fa bosula bo sa tshwanelwa go busetswa ka bosula. (3)

[25]

Karolo C3: Terama

Potso ya tlhamo

“Re tshwanetse go itumela jaana. Modimo o arabile selelo sa rona. Ba ba neng ba re tshega ba swabile jaanong.”

Mafoko a a fa godimo a ne a buiwa ke Lesego a bua le Gadifele le Emang. O kobisitse mo mafokong a kwala ka bokhutswane tlhamo ya mafoko a a 400–450 ka ga botshelo jwa lapa la ga Gadifele le ditlamorago tsa jona. (25)

Barutwana ba tla tsibogela potso e ka go farologana. Dintlha le tirisopuo e e tlhololo e tla ungwela ba ba tsereng matsapa.

DITLHOKEGO TSA PAMPIRI YA BOBEDI YA TLHATLHOBO

Go kwala

Diura: 3

Maduo: 120

Potso 1

Tlhamo

Kwala tlhamo ka nngwe ya ditlhogo tse di latelang. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a bokana ka 250–400.

- Seabe sa bagale ba kgololosego mo Aforikaborwa
- Aforika o dira matshetshe ka go tshwara metshameko ya Boditšhabatšhaba ya kgwele ya dinao ka 2010. (60)

Potso 2a

Ditlhangwa tsa tirisano

Baagisani ba gago ba tlhorisa bana. Ba ba bolaisa tlala, ba ba roma kwa matlong a a rekisang bojalwa mme fa ba setse ba bo tllabile, bana ba lelelwa ke kubu. Kwalela badirediloago go ba sedimosa ka maemo a, ka maitlhamo a go thusa bana ba. (30)

Potso 2b

O ne wa tseela moagisani wa gago dikgato ka ntlha ya go se tlhokomele bana ba gagwe. Kwala puisano e o neng wa e tshwara le ene go mo gakolola pele o ka mo tseela dikgato tse di gagametseng. (30)

Gotlhe: 120

DITLHOKEGO TSA PAMPIRI YA BORARO YA TLHATLHOBO

Diura: 2

Maduo: 50

Potso 1

Puo e e ipaakanyeditsweng

- Ntwa ya kgololosego e kgakala le go tla kwa bokhutlong.
- Bosetlhogo jwa tirisobotlhaswa mo malapeng. (10)

Potso 2

Puo e e sa ipaakanyediwang

- Ditiro tse di ka dirwang go tshwaya keteko ya letsatsi la ga rre Mandela. (10)

Potso 3

Go reetsa

Buisetsa barutwana temana e e latelang. Laela barutwana go reetsa ka tlhoafalo mme fa morago ga se, o tla ba buisetsa dipotso. Puiso e tla boelediwa mme fa o dira jalo barutwana bona ba tseye dintlha tse di tla ba thusang go tsibogela dipotso ka bomaleba. (15)

Sekao sa temana ya puiso:

Maragana

D M Modise

(Kwa kgotleng ya ga Lerothodi. Go maitisiboa. Go tsena Lerothodi le Mmanoko.)

Mmanoko: Ke itumelela ditlhaloganyo tse di builweng fano gompiano;
Lerothodi, nna ke itse e le wena kgosi ya Lophephe.

Lerothodi: Ga re se ne o bua jalo, monnamogolo;
Ga ke gane, ke yone kgosi ya Bakwena,
Mme kobo ya nkwe e aperwe ke Mosila mono Lophephe.

Mmanoko: (O ema a ipaakanyetsa go tsamaya)
Lerothodi, Lerothodi, bogosi jwa Lophephe
O tla bo aparela nkwe tsatsi le tomame magodimo.
Re tla bo re le teng, motshegare oo tadi e amusa,
Go tla bo go kopane digau tsa motse le nama ya motho!
'Ntšanyana tsa ga Mosila di tla tlhokololwa ka thebe!
Di goromediwa mo meleteng ya digau le dikgabo.
Go bosigo; ikakanye, o robale sentle ke a tsamaya.

Dipotso le ditsibogelo

1. Baanelwa ba babedi mo temaneng e ke bafe?
 - Lerothodi le Mmanoko (2)
2. Go ya ka wena ke ka ntlha ya eng moanelwa yo mongwe a bua thata mme yo mongwe mafoko a gagwe a le makhutshwane?
 - Mmanoko o batla maikutlo a ga Lerothodi ka kgang e, mme o mo rotloetsa gore a seke a tlogelela go ntse jalo, a lelwe bogosi ka ntlha ya fa e be jwa gagwe ka tsalo. Lerothodi ga se motho wa mafoko a mantsi fela o akanya thata. O kgalema Mmanoko ka ntlha ya fa go siamololetswe ene e bile fa kgosi e tlhomilwe go tlotliwe se. (2)
3. Lefelokgang la ditiragalo mo terameng ke lefe?
 - Motsana wa Lophephe, kwa ga Lerothodi. (1)
4. Ke lefoko lefe le le bontshang nako ya tiragalo e. (Naya mafoko a mabedi)
 - Maitsiboa, bosigo. (2)
5. Go ya ka temana e, selwelwa ke eng?
 - Bogosi (2)
6. Go ya ka mafoko a mmui, ke eng se se tlholang kgotlhang?
 - Kgosi ka tsalo, e bong Lerothodi ga e a newa bogosi ka kobo ya nkwe, e neilwe Mosila. Balatedi ba ga Lerothodi ba mina ka nko e le nngwe gore a newe se se mo tshwanetseng. (4)

Gotlhe: 50

KGWEDITHARO YA 4

KGAOLO YA 13: DITIRO TSA GO ITSHEDISA

Beke ya 31 237

Beke ya 32 247

KGAOLO YA 14: METSHAMEKO

Beke ya 33 254

KGAOLO YA 15: DIKERAFO

Beke ya 34–35 262

DIKAO TSA DITLHATLHOBO TSA BOFELO

JWA NGWAGA

Beke ya 36–40

Sekao sa Pampiri ya 2: Go kwala 283

Sekao sa Pampiri ya 3: Tiro ya molomo 284

MAMETLELELO 285

E ke kgweditharo ya bofelo. Dirisa tshedimosetso e e neetsweng go akanya ka ga ditiro tse di farologaneng tsa go itshedisa. Ijese dijo tsa ditoro mme o seke wa lebala gore mmele o o fodileng, o tshola tlhaloganyo e e itekanetseng. Konosetsa dithuto ka go dirisa lemorago la serutwa sa dipalo go bona le go fetolela kgotsa go ranola tshedimosetso go tswa kwa dikerafong.

DIKGONO TSE DI AKAREDITSWENG:

Go reetsa le go bua

- Reeletsa go sekaseka mabaka
- Reetsa go bona tshedimosetso
- Dipotsotherisano
- Maele a go buisa le go tlhaloganyo dikerafo

Go buisa le go lebelela

- Puiso ya ditlhangwa tsa tshedimosetso
- Puo ya dipapatso
- Go buisa ka tsenelelo
- Tshekatsheko ya dikerafo

Go kwala le go thagisa

- Tlhamo
- Lekwalo la semmuso
- Dipotsotherisano
- Tlhamo

Popegopuo le melawana ya tiriso

- Kopolatifi
- Lekopanyi
- Molokololo
- Polelotswako

› Tirwana ya 101

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 246

Go reeletsa tshedimosetso e e kgethegileng.

Dikgono di le 5 tsa go ithuta botshelo

Pele ga theetso

Laela barutwana go nna mo ditlhopeng tsa bona. Ba kope gore ba buisane ka dipotso tsa pele ga theetso mme morago mongwe mo setlhopeng a neye pegelo ka se ba dumelelaneng ka sona.

1. Kgatelelo ya tlhologanyo le maikutlo e iponatsa jang mo mothong?
2. Mosola wa go itlhabolola ka dithuto ke ofe?

Ka nako ya theetso

Tlhopha mongwe mo go buisa temana. A barutwana ba reetse ka tlhoafalo, morago ba arabe dipotso. Ba gakolole gore ba kwale dintlha tse di botlhokwa fa mongwe wa bona a tsweletse a buisa.

1. Taolo ya kgatelelo ya tlhologanyo le maikutlo

Botshelo ka kakaretso bo bokete. O tlile go newa tiro e ntsi go e dira mo pakeng e e rileg mme go tlile go nna le batho ba ba sa ikanyegeng, ka dinako dingwe ba rata go go bona o wele ka mpa ya sebetse. Bangwe ba go tlaetsa matlho le fa o ka bo o semelela jang mo tirong. Se, ke boammaruri jwa botshelo. Se o ka se dirang fela ke gore o nne le taolo ya tsibogelo nngwe le nngwe ya gago mo maemong a a jaana. Fa o bona o ketefalelwa, bua le mongwe, itlhabise phefo kgotsa o dire sengwe se se tla go ritibatsang maikutlo go go thusa go tota kang. O tshwanetse go itse gore ke maemo afe a o nang le taolo ya ona le gore ke afe a a seng mo taolong ya gago ka dinako tsotlhe.

2. Boeteledipele

Go na le batho ba ba tsalelwang boeteledipele fela mongwe le mongwe ke moeteledipele mo maemong a a farologaneng. Go botlhale tota go itlhokotsa mo bokgoning jo. Simolola ka go nna sekai se sentle mo bathong.

3. Go tswelala go ithuta

Go ithuta ga go felele fa o sena go falola dithuto tsa marematlou, dikirii kgotsa dipoloma. Le fa tota o sa tlhole o le kwa sekolong, batla ditsela tse o ka di latelang go tswelala dithuto tsa gago. O ka simolola ka serutwa se o se kgatlhegelang mme wa buisa sengwe le sengwe ka ga sona.

4. Bokgoni jwa go dirisana le batho

O tlhoka go buisana le batho ba bangwe mo tirong nngwe le nngwe. Tsaya tshono nngwe le nngwe ya go tlhokotsa bokgoni jwa gago jwa go bua. O ka dira se, gongwe le gongwe kwa o leng gona, kwa marekelong, kwa dipalangweng tsa botlhe, kwa dikerekeng, jj.

5. Nna le thotloetso

Fa o ka wa, o seke wa pharamela ruri fa fatshe, nna le phisegelo le maatla a go emelela, o bo o itlhotlhora, mme o tswela pele.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga theetso

1. Kwala maele a le mabedi fela a o a nopotseng ka ga se o ka se dirang fa o na le kgatelelo ya maikutlo le dikakanyo.
 - Nka bua le moruti/modiredilogo.
 - Nka batla thuso kwa dingakeng tsa kgatelelo ya tlhaloganyo.
2. Go ya ka mokwadi, botshelo bo bokete. Se, se dirwa ke eng?
 - Ke batho ba ba sa ikanyegeng ba ka dinako tsotlhe, batho bao ba batlang go bona batho ba bangwe ba wele ka mpa ya sebete.
 - Batho bangwe ba go tlaetsa matlho le fa o ka iteka go tla seatla.
3. A o dumelana le ntlha e ya gore botshelo bo bokete? Tshegetska ka lebaka.
 - Ee, fa o leka ka natla mme batho ba sa go tseye tsia kgotsa ba go nyenyefatsa, o fitlhela o sa itse gore o ka dira eng go ba kgotsafatsa le go itshupa bokgoni.
4. Fa motho a na le mathata, go se sepe fela se se mo siamelang, go ka dirwa eng?
 - A ka simolola ka go bua mathata a gagwe mo mothong yo a mo tshepang
 - Fa go santse go pala a kaya kwa dingakeng tse di sidilang maikutlo
5. Tshegetska ka mabaka gore ke ka ntlha ya eng go tlaotswe dikgono tse tlhano tse di neetsweng gobo di le botlhokwa. Naya lebaka go tshegetska kgono nngwe le nngwe. Sekaseka ditsibogelo tsa barutwana mme o rotloetse gore ba itlhalose.
 - Ke dikgonokonononô tse di ka agang moeteledipele wa isagwe.
6. Motlotlo: Buisana le barutwana ka ga maitlhommo le botlhokwa jwa diteng tsa temana e. Kwala ditsibogelo tsa ba bararo.

> Tirwana ya 102

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 247

Kinane: Difofu di le tharo le tlou

Pele ga puiso

Bolelela barutwana gore ba tlile go tlhagisa maikutlo a bona go akgola le go itumelela kgang.

1. Ba botse gore kakanyo ya bona ka dintlha tse di latelang ke efe? Ba tshegetse ka lebaka.
 - Tlotlofoko e e dirisitsweng. A e maleba kgotsa nnyaya?
 - Bontsi jwa yona bo maleba kwa ntle ga leina difofu, go ka bo go dirisitswe go kaya batho ba ba nang le bogole jwa bofofu.
 - Ka fa baanelwa ba tlhagisitsweng ka gone. (tshobotsi, semelo, dikakanyo, maikutlo)
 - Tshobotsi: ba babedi ba ne ba le bakhutshwane mme ba le baswaana ka mmala fa yo mongwe a le montshonyana mme a le moleele ka seemo.
 - Semelo: Ba ne ba rata go ganetsana ka sengwe le sengwe.

- Dikakanyo le maikutlo: Ba ne ba sa tshabe go tlhagisa maikutlo a bona le ka fa ba akanyang ka gona.
- Maitlhommo a mokwadi ke afe?
- Maitlhommo ke go bontsha barutwana ba mophato was 12 gore kgang nngwe le nngwe e ka lebiwa go tswa mo matlhakoreng a mabedi.

Ka nako ya puiso

Laela barutwana go buisa naane e e latelang, morago ba tsibogele dipotso.

1. Ga twe go kile ga bo go na le difofu di le tharo. Difofu tse di ne di nna kwa go neng go sena diphologolo tsa naga. E ne e le ditsala tse dikgolo e bile ba tsena sekolo botlhe. Ba ne ba rata dithuto tsa bona e bile go sena motho yo o ka ba emang fa pele. Morutabana o ne a ruta dirutwa tse di faroloneng mme fa gare ga tsona tsotlhe ba ne ba ithatela serutwa sa Tikologo.
2. Ba ne ba tlhola ba tlotla ba ganetsana ka se morutabana a neng a ruta ka ga sona. Ka letsatsi lengwe morutabana o ne a ruta ka diphologolo go a karetsa tsa naga le tsa gae, tse di bokgwafo le tse di tlhaga. Kwa gaabo mongwe wa bone, go ne go na le katse, yo mongwe ntšwa fa mongwe kwa gaabo ba ne ba ruile dipodi. Ba ne ba simolola ka katse, ba e tshwaratshwara le go e forogotlha go utlwelela gore e ka ne e bopegile jang. Ba dira jalo ka ntšwa le ka podi. Go le gantsi go ne go na le bagolo fa lapeng. Ba ne ba thusiwa gore ba tshware dikarolo dife le go tlhalosediswa ka botlalo maina a dikarolo tseo.
3. Letsatsi lengwe morutabana o ne a utlwa ba ganetsana ka popego ya diphologolo tsa naga. O ne a ba reetsa ba di bua ka bongwe ka bongwe go ya ka fa a ba rutileng tsona ka teng. E rile fa ba tshwanetse go tlhalosa tlou ba simolola go ema tlhogo, ba sa itse gore ba ka e tlhalosa jang ka morutabana a ne a ise a ba rute ka yona. Morutabana o ne a swetsa go ba isa kwa serapeng sa diphologolo gore ba tle ba tshware diphologolo tsa naga ka go ne go se bonolo gore ba ka di fitlhelela fa ba le kwa gae jaaka ba dirile ka ntšwa, podi le katse.
4. Morutabana o ne a bua le mogokgo ka kgang ya loeto mme la tswelela. Fa ba fitlha kwa serapeng sa diphologolo ba ne ba abelwa motho go ba tlhalosetsa ka mekgwa, mofuta le gore phologolo e jaeng. Ba ne ba nwa tšhono ya go forogotlha diphologolo go utlwelela gore di bopegile jang. Fa go tla mo go tse di tlhaga go ne go na le mebele ya diphologolo tse di suleng mme e dirilwe gore e seke ya bola. Ba ne ba e tshwara go utlwa gore diphologolo tsa mofuta oo di bopegile jang. E rile motlhatlheledi a santse a tlhalosetsa ba bangwe ba bo ba le fa lesakeng la ditlou. O ne a ba naya tetla ya gore ba nne ba ntse ba forogotlha tlou fa ene a santse a tlhalosetsa setlhopho se sengwe. Ba ne ba ganetsana jaaka tlwaelo. Mongwe a re: “Tlou e tshwana le lebota,” yo mongwe e ne a re: “Tlou e tshwana le mogala” mme wa boraro ene a re: “Tlou e tshwana le noga.” Motlhatlheledi o fitlhetse ba ntse ba ganetsana e bile ba setse ba le gaufi le go lwa ka mongwe le mongwe a ne a netefaditse kgang ya gagwe ka go forogotlha tlou.
5. O ne a ba tlhalosetsa gore tlou e na le dikarolo tse di farologaneng mme mongwe le mongwe o tshwere karolo e e farologanang le e e tshwerweng ke yo mongwe. Ba ne ba tlhaloganya mme ya nna thuto e kgolo mo go bona mme kwa bofelong ba itshwarelana. Ke gotlhe.

Dintlha ka ga bofofu

Bofofu ke maemo a go tlhoka pono kgotsa go latlhegelwa ke pono gotlhelele kgotsa ka bontlhanngwe. Bo ama batho ka go farologana ka ntlha ya fa bangwe ba sa fitlhelele tlhasenyana epe ya lesedi kgotsa motswedi wa lesedi mme bangwe bona go sa tswalega gotlhelele. Batho ba ba nang le bofofu, boditšhabatšhaba ba dirisa matshwao a a kgethegileng jaaka letlhaka le le sweu le ntšwa e e katiseditsweng go tshela le batho ba ka go ba thusa le go ba kaela fa ba tsamaya mo mebileng kgotsa kwa mafelong a ba batlang go ya kwa go ona. Thuso e, e dira gore motho a kgone go ikemela le go tswelletsa botshelo jaaka mongwe le mongwe. Bogologolo fa motho a ne a na le bogole o ne a fitlhiwa e bile go ne go se didiriswa tse di lekaneng go ba kgontsha go tswelletsa botshelo sentle. Go a itumedisa go bona ba kgona go kwala le go buisa ka Braille go fitlhelela borutegi jo motho a batlang go bo fitlhelela.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

1. Baanelwa mo kinaneng e ke bo mang?
 - Difofu tse tharo.
 - Morutabana.
 - Motlhatlheledi.
2. Sekaseka kinane e go ya ka dikgato tse tharo tsa kinane (tshimologo, setlhoa le bokhutlo).
 - **Tshimologo:** Go dirisitswe mafoko “Ga twe erile” kwa tshimologong. Go tlhalosiwa maitshetlego a kinane e mo temaneng ya ntlha.
 - **Setlhoa:** Ke fa difofu di ngangisana ka popego ya tlou
 - **Bokhutlo:** Kwa bokhutlong kgotlang e rarabologa fa ba lemoga gore go matlhakore a le mantsinyana a sengwe se lebiwang ka ona.
3. Tshwaela ka mofuta wa naane e e neetsweng fa godimo fa.
 - Mofuta wa naane e, ke kanelabatho ka ntlha ya gore batsayakarolo ke batho.
4. Ke molaetsa ofe o mokwadi a lekanang go o gorosa mo naaneng e?
 - Ke gore, batho ba leba botshelo ka ditsela tse di farologaneng.

› Tirwana ya 103

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 249

Laela barutwana go lebelela ditshwantsho, morago ba kwale tlhamo ya ngangisano ka nngwe ya ditirelo tse ba ka di tlaolang mo setshwantshong se.

Tlhamo ya ngangisano

Mo tlhamong e, mokwadi o tlhagisa kakanyo, ntlhakemo mme o nganga ka maitlhamo a go dibela kemo ya gagwe. Kakanyo ya mokwadi e tshwanetse go totobala go simolola kwa ntlheng go fitlha kwa bofelong. Tlhamo e e

tlhagisa letlhakore le le lengwe mme mokwadi o leka go gapeletsa mmuisi go leba ditiragalo ka leitlho la gagwe.

Dikao tsa ditlhogo:

Thekenoloji e fedisa bokgoni jwa boitlhamedi mo bathong. A o dumelana le ntlha e?

Fa o kwala tlhamo ya ngangisano o tshwanetse go ela tlhoko dintlha tse di latelang:

1. Simolola tlhamo ka go tlhagisa ntlhakemo ya gago o bontsha boitshimololeli.
2. Naya mefutafuta ya dingangisano go tshegetsa ntlhakemo ya gago mme o tthalose se.
3. Mokwadi o tla leba thata dintlha tse di tshegetsang pegelo KGOTSA tse di leng kगतलhanong.
4. Tlhamo ya ngangisano e tlhagisa letlhakore le le lengwe mme dikakanyo di tlhagisiwa ka kgatelelo e kgolo. Mefuta e e farologaneng ya didiriswa tsa puo le dithekiniki tsa tirisopuo di tshwanetse go dirisiwa.
5. Puo e dirisiwe ka maikutlo mme mokwadi a se ke a tlhoka maitseo.
6. Bokhutlo bo tshwanetse go tlhagisa kakanyo e e tlhomameng, e tlhaloganyega mme e gapeletsa mmuisi go dumalana le se se tlhagisitsweng.

KGOTSA

Tlhamo e e sa tlhagiseng letlhakore le le lengwe

Mofuta o wa tlhamo o leka go tliša tekatekano mo matlhakoreng otlhe a dingangisano. Mokwadi o leba matlhakore otlhe a setlhogo se se filweng a bo a tlhagisa dintlha tse di thulanang ka go se tseye letlhakore. Kwa bofelong mokwadi a ka tlhagisa ntlhakemo ya gagwe mme dintlha tse di emelelang setlhogo le tse di leng kगतलhanong le setlhogo di tshwanetse go lekalekanngwa mme di sekasekiwe mo tsamaong ya kwalo ya tlhamo.

Sekao sa ditlhogo:

Kwala tlhamo ka ga go ntsha mpa. Dibela dikakanyo tsa gago o be o kwale dintlha kगतलhanong le ntlha e.

- Barutwana ba tshwanetse go itlhophelela dikwalwa tse ba tla di dirisang mo mophatong o ba leng mo go ona.

Fa o kwala tlhamo e e tlhagisang letlhakore le le lengwe o tshwanetse go ela tlhoko dintlha tse di latelang:

1. Mokwadi o tshwanetse go tlhaloganya sentle se se solofelwang mo go ena e bile o tshwanetse go tlhagisa matlhakore a mabedi a ngangisano ka kitso e e tletseng.
2. Tlhamo e tshwanetse go tlhaloganyega sentle, e bontshe tlhalogango e e tletseng e bile e sa tseye letlhakore le le rileng, maikutlo a bepe, dikakanyo di tlhagisiwe sentle e bile di tshegediwe.
3. Maikutlo a se ke a ya magoletsa, mokwadi a tswelele go dira gore go dumalanwe mme a sa ineele bonolo.
4. Mokwadi a ka tlhagisa kakanyo ya gagwe kwa bofelong jwa tlhamo fa a konotela.

Popegopuo le melawana ya tiriso Buka ya Morutwana tsebe 251

Kopolatifi

Kopolatifi ke eng?

Kopolatifi ke tiriso ya dikarolo tse dingwe tsa puo jaaka letiro la polelo e e itekanetseng kwa ntle ga go dirisiwa ga lediri la tlholego. Go na le mefuta e le meraro ya kopolatifi e leng kopolatifi ya temoso, kopolatifi e e tlhalosang le kopolatifi ya kamanyo. Tiriso ya kopolatifi e tlhagelela mo dipakeng tsa lediri le mediriso e e rileng.

Kopolatifi ya temoso

Pakajaanong ya kopolatifi ya temoso

Fa e le motho wa ntlha e leng mmui, le motho wa bobedi e leng mmuisiwa kopolatifi ya temoso e bopiwa ka dithuanyi tsa sediri, ka fa kganetsong go dirisiwa popi ya kganetso “ga” mo pakajaanong.

	Tumelo	Kganetso
Mmui	Nna ke modiri	Nna ga ke modiri.
	Rona re ba diri	Rona ga re badiri
Mmuisiwa	Wena o modiri	Wena ga o modiri
	Lona le badiri	Lona ga le badiri

Pakapheto ya kopolatifi ya temoso

Yona e bopiwa ka thuanisediri “e” le lethusalediri “ne” kganetso ya pakapheto ya kopolatifi e bopiwa ka go dirisapopi ya kganetso “se”.

Tumelo	Kganetso
E ne e ne e le setswerere	E ne ene e se setswerere
Bona e ne e le ditswerere	Bona e ne e se ditswerere

Pakaisago ya kopolatifi ya temoso

Yona e bopiwa ka leina, thuanisediri ‘e’ letlhaodi ‘tla’ lethusalediri ‘bo’ thuanii ya sediri ‘e’ gape le popi ‘le’. Kganetso e bopiwa ka popi ya kganetso “se” boemong jwa popi le.

Tumelo	Kganetso
E ne e tla bo e le morutabana	E ne e tla bo e se morutabana
Bona e ne e tla bo e le barutabana	Bona e ne e tla bo e se barutabana

Pakajaanong ya kopolatifi ya temoso

Yona e ka bopiwa ka go dirisa letheo la lemeditota. Kganetso e bopiwa ka go dirisa dipopi tsa kganetso e leng ‘ga’ le ‘se’.

Tumelo	Kganetso
Ke nna	Ga se nna
Ke sona	Ga se tsona

Pakajaanong ya Kopolatifi ya temoso e ka bopiwa ka go dirisa lesupi

Yona e ka bopiwa ka go dirisa letheo la lesupi. Lesupi la yona nako dingwe le nna le bokao jwa letlhalosi la felo mme kwa kganetsong e dirisa dipopi tsa kganetso e leng ‘ga’ le ‘se’.

Tumelo	Kganetso
Podi ke e kgolo	Podi ga se e kgolo
Kgolagano ke yo montle	Kgolagano ga se yo montle

Pakajaanong ya Kopolatifi ya temoso e ka bopiwa ka letlhophi

- i) Pakajaanong ya kopolatifi ya temoso, e ka bopiwa ka go dirisa letlhophi. Ka fa kganetsong go dirisiwa dipopi tsa kganetso **ga** le **se**.

Dikao:

Tumelo	Kganetso
Ke sengwe	Ga se sengwe
Ke disele	Ga se disele

- ii) Pakajaanong ya kopolatifi ya temoso e nngwe e bopilwe ka letlhophi le le bopilweng ka kutu '**pe**' e dirisiwa mmogo le dipopi tsa kganetso e leng "**ga**". Lona le dirisiwa thata go latola sengwe.

Dikao: Ga se sepe
Ga se ope

Fa gongwe letlhophi le le bopiwa ke kutu "**pe**" le "**bo**" le dirisiwa le kutu ya kganetso "**ga**" le popi ya felo "**go**" go latola go nna teng ga selo kgotsa motho.

Dikao: Ga go ope
Popogo: Pe- kutu ya letlhophi
Ga-Popi ya kganetso
Go-Popi ya felo

Pakajaanong ya Kopolatifi ya temoso ya lesoboki.

Kopolatifi e, e bopiwa ka go dirisa lesoboki ka fa kganetsong go dirisiwa dipopi tsa letheo la lesoboki e leng "**ga**" le "**se**".

Tumelo	Kganetso
Ke bona	Ga se bona
Ke tsotlhe	Ga se tsotlhe
Ba bosii	Ga ba bosii

Kopolatifi ya temoso e ka bopiwa ka lebotsi

Pakajaanong ya kopolatifi ya temoso ya lebotsi e ka bopiwa ka go dirisa letheo la lebotsi.

Ke eng?
Ko kae?
Ke bafe?

Kopolatifi ya temoso ya modirisopego; pakajaanong

E ka bopiwa ka go dirisa letheo la leina, kganetso e bopiwa ka go dirisa popi ya kganetso '**ga**' mo go mmui, mmuisiwa le mmuiwa mo bongweng le mo bontsing. A re sekasekeng dikao tsa mmui le mmuisiwa. Noko ya ntlha e a tshwana fela ka segalo ga di tshwane. Pharologano e itlhagisa thata ka fa bontsing mo go mmui le mmuisiwa fa go dirisiwa popi ya "**ga**" le "**se**" mme mo go mmuiwa go dirisiwa popi ya "**ga**" le "**ke**".

Dikao:

	Tumelo	Kganetso
Mmui	Ke kgosi	Ga ke kgosi
	Re di kgosi	Ga re dikgosi
Mmuisiwa	O kgosi	Ga o kgosi
	Le dikgosi	Ga le dikgosi
Mmuiwa	Ke kgosi	Ga se kgosi
	Ke dikgosi	Ga se dikgosi

Koplatifi ya temoso ya modirisokgonego

Koplatifi e e dirisa letheo la leina, popi ya kgonego ka, thuanani ya sediri bo le popi le go supa pakajaanong ka fa tumelong. Ka fa kganetsong go dirisiwa popi ya kganetso se boemong jwa popi le mo go mmui, popi ya kganetso “ka” e dirisiwa le “n” mme e dire “nka”.

Dikao:

Tumelo	Kganetso	Bontsi
Nkabo ke le mmueledi	Nkabo ke se mmueledi	Re kabo re le babueledi
		Re ka bo re se babueledi
O kabo o le mmueledi	O kabo o se mmueledi	Le kabo le se babueledi
		Le ka bo le se babueledi
E kabo e le mmueledi	E ka bo e se mmueledi	Ba ka bo ba se babueledi
		Ba kabob a se ba bueloedi

Koplatifi ya modirisokgethi

Koplatifi e, e bopiwa ka go dirisa letheo la leina lepopi “le” ka pakajaanong, tumelo fa mo kganetsong go dirisiwa popi ya kganetso “se”.

Dikao:

	Tumelo	Kganetso
Mmui	Ke le setswerere Re le ditswerere	Ke se setswerere Re se ditswerere
	Ke na le diaparo Re na le diaparo	Ke se na diaparo Re se na diaparo
Mmuisiwa	O le setswerere Le le ditswerere	O se swetserere Ba le ditswerere
	O na le diaparo Ba na le diaparo	O se na diaparo Ba se na diaparo
Mmuiwa	Á le setswerere Ba le ditswerere	Á se setswerere Ba se ditswerere
	Á na le diaparo Ba na le diaparo	Á se na diaparo Ba se na diaparo

Koplatifi ya tswelletso

Koplatifi e e thalasang letheo le e leng letlhaodi, tlhaodi letlhalosi, tlhalosi. Le tlhalosa boleng, pharologantsho kgotsa maemo a sediri. Le boa gape le kaya mabaka kgotsa lefelo le sediri se se iphitlhleng se le mo go lona

Pakajaanong ya Koplatifi ya tswelletso

Koplatifi e e thalasang e ka bopiwa ka go dirisa letheo la letlhaodi. letheo le le dirisiwa mmogo le thuanani ya sediri ya letheo la koplatifi mo bongweng. Se sedirwa go ya ka ditlhopha tsa maina. Ka fa kganetsong go dirisiwa popi “ga” mme thuaniosediri “o” e fetogela go a.

Tumelo	Kganetso
O montle	Ga a montle
O mogolo	Ga a mogolo

Pakapheto ya Kopolatifi ya tswेतso

Pakaphetho ya kopolatifi e e tlhalosang e bopiwa ka lethusaledi "ne" le popi "le" mo kganetsong go dirisiwa popi ya kganetso "se" boemong jwa "le".

Tumelo	Kganetso
Sekolo se ne se le sentle	Sekolo se ne se se sentle
Dikolo di ne di le dintle	Dikolo di ne di se dintle

Pakaisago ya kopolatifi ya tswेतso

Pakaisago ya kopolatifi e e tlhalosang e bopilwe ka lediri letlhaedi ba le popi "le". Mo bongweng go dirisiwapopi ya kganetso "se".

Tumelo	Kganetso
Sekolo se tla bo se le sentle	Sekolo se tla bo se se sentle
Dikolo di tla bo di le dintle	Dikolo di tla bo di se dintle

Kopolatifi ya tswेतso e ka bopiwa ka thuanani ya sediri le letlhaodi

Kopolatifi e e tlhalosang e ka bopiwa ka go dirisa letheo la letlhalosi le thuanani ya sediri e e dumelelanang le sediri sa polelo. Ka fa kganetsong go dirisiwa popi ya kganetso "ga".

Tumelo	Kganetso
Mosimane o bonolo	Mosimane ga a bonolo
Basimane ba bonolo	Basimane ga ba bonolo

Kopolatifi ya kamanyo

E bopiwa ka go dirisa letheo la leemeditota mme kganetso ya yona e bopiwa ka go dirisa popi ya kganetso ga, ka dinako dingwe le yona e dirisiwa ka fa kganetsong. E fitlhelwa mo medirisong ya lediri jk. Modirisopego, modiirisokgethi. Dikao tsa modirisokgethi tsa kopolatifi ya kamanyo.

Pakajaanong ya kopolatifi ya kamanyo

Pharologano fa ga re ga kopolatifi ya kamanyo ya modirisopego le modirisokgethi e tliwa ke segalo mo dithuanying tsa sediri tsa mmui le mmuisiwa mo setlhopheng sa ntlha. Fa e le kganetso yona, ka fa mmuisiweng mo setlhopheng sa ntlha go itemogelwa popi ya kganetso se, ka dinako dingwe "se" o sala mo kganetsong.

	Tumelo	Kganetso
Mmui	Ke' na le Matshidiso Re' na le Matshidiso	Ke se na le Matshidiso Re se na le Matshidiso
Mmuisiwa	O' na le dibuka Ba na le dibuka	Lo se na dibuka Ba se na dibuka
Mmuiwa	A na le ditlhako Ba na le ditlhako	Ba se na ditlhako Ba se na ditlhako

Pakapheto ya kopolatifi ya kamanyo

Pakapheto ya kopolatifi ya kamanyo e bopiwa ka "ne" mo tumelong mme mo kganetsong e bopiwa ka popi ya kganetso "se".

Tumelo	Kganetso
Dikgomo di ne di na le metsi	Dikgomo di ne di se na metsi
Go ne go na le kotsi	Go ne go se na kotsi

Pakaisago ya kopolalifi ya kamanyo

Pakaisago ya kopolatifi ya kamanyo e bopiwa ka popi ya pakaisago e leng letlhaedi “**tla**” le lethusaledi “**bo**” mo tumelong mme mo kganetsong go dirisiwa popi ya kganetso “**se**”.

Tumelo	Kganetso
Kgosi e tla bo e tshotse selepe sa magagane	Kgosi e tla bo e sa tshola selepe sa magagane
Go tla bo go na le dijo	Go tla bo go se na dijo.

Kopolatifi ya kamanyo e e bopiwang ka kutu ya lediri nna

Kopolatifi e, e kaya tiragalo ya selo se se tlogang mo maemong a a rileng mme se tsena mo go a mangwe. Se se ka diragala mo pakajaanong, pakapheto, pakaisago.

Pakaisago

E bopiwa ka go dirisa letlhaedi “**tla**”. Mo kganetsong go dirisiwa dipopi e leng “**ga**” “**kitla**”, “**nke**” le “**se ka**”.

Tumelo	Kganetso
Mosimane o tla nna monna	Mosimane o tla seka a nna monna
Mosetsana o tla nna motlapa	Mosetsana ga a kitla/nke a nna motlapa

Pakaphethi

Fa o seka seka dipolelo tse di fa tlase, o tla lemoga gore dipolelo tsotlhe tsa tumelo di na le setlhongwa “**ile**” mo lediring “**nna**”. kganetso yona e bopiwa ka go dirisa popi ya kganetso “**ga**”.

Tumelo	Kganetso
Mosimane o nnile monna	Mosimane ga a nna monna
Mosetsana o nnile motlapa	Mosetsana ga a nna motlapa

Pakapheto

Sekaseka dipolelo tse di fa tlase mme o ele tlhoko gore mofuta o wa kopolatifi o bopilwe jang: e bopiwa ka lethusaledi “**ne**” fa kganetso yona e bopiwa ka popi ya kganetso “**ga**”, lethusaledi ka. Thuanyi sediri “**o**” e fetogela go “**a**”.

Tumelo	Kganetso
Mosimane o ne a nna monna	Mosimane ga a ka a nna motlapa
Mosetsana o ne a nna motlapa	Mosetsana ga a ka a nna motlapa

Pakajaanong

Kganetso ya pakajaanong e bopiwa ka go dirisa popi ya kganetso “**ga**” fa tumanosi ya lediri “**a**” e fetogela go “**e**”.

Tumelo	Kganetso
Mosimane o nna monna	Mosimane ga a nna monna
Mosetsana o nna motlapa	Mosetsana ga a nna motlapa

Dipotso le ditsibogelo

Laela barutwana go buisa temana ya difofu tse tharo mme ba tlhaole:

1. Dipolelo tse pedi tse di nang le madirimatlhaedi.
 - Ba ne ba tlhola ba ganetsana.
 - Motlhatlheledi o fitlhetse ba ntse ba ganetsana.
2. Dipolelo tse pedi tse di nang le madirimathusi.

3. Naya mefuta e le meraro ya kopolatifi o bo o neye sekao mo polelong.
 - Kopolatifi ya temoso: O ne a tla bo a ba siamololeitse fa a sa ba ise kwa serapeng.
 - Kopolatifi ya kamano: Morutabana o nna bonolo.
 - Kopolatifi ya tswेतso: Difofu di na le phisegelo.
4. Tlhalosa ka botlalo pharologano fa gare ga kopolatifi ya kamano le kopolatifi ya tswेतso.

Kopolatifi ya kamano	Kopolatifi ya temoso
E ikaegile ka madiri tota.	E ikaegile ka letlhaodi le letlhalosi.
E fitlhelwa thata mo medirisona ya lediri.	E tlhalosa boleng le maemo a lediri.

5. Goreng o tshwanetse go rutiwa ka kopolatifi?
 - Jaaka mo dipuong tse dingwe o tshwanetse go ithuta ka kopolatifi gore o tle o kgone go e dirisa mo puong/ ditlhangweng go natefisa setlhangwa sa gago.
6. Botlhokwa jwa dipaka ke eng mo polelong?
 - Dipaka di lemosa moamogedi wa dikgang gore tiro e dirwa kgotsa e dirilwe leng.

Beke ya 32

› Tirwana ya 105

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 259

Go reeletsa kgatlhegelo le tlhaeletsano le ba bangwe

Botlhale jwa go tla ditlhwathwa tse di kwa godimo tsa lookwane.

Dipotso le ditsibogelo

Pele ga theetso

1. Ke diponagalo dife tse di tlaolang motho go ka bidiwa mogwebipotlana?
 - O tshwanetse go kgona go dirisa madi sentle.
 - Bokgoni jwa go somarela madi mme o naya ditirelo/ dithoto tsa boleng.
 - Go itumedisa badirisi.
2. Naya dikao dingwe tsa batho ba ba ka kaiwang ba na le botlhale jwa tlhago jwa go itshedisa o bo o tlhalose gore ke ka ntlha ya eng ba ka kaiwa jalo.
 - Motho yo o kgonang go dirisa botlhale jwa tlhago go simolola kgwebopotlana jaaka go rekisa matšhutšhu, go rwalela batho dithoto ka kolotsana ya ditonki, go rekisa morogo, go sidila, jj.

Ka nako ya theetso

Reetsa puiso ya temana e e latelang, morago o tsiboge le dipotso.

Ntlha ya go tlhatloga ga ditlhwathwa tsa leokwane gangwe ke gape ke tlhobaboroko. Fa ditlhwathwa tse, di tlhatloga, ditirelo, le tlhwathwa ya dithoto le dijo le tsona di a tlhatloga. Bontsi bo goga ka kgara ka ntlha ya fa bo tshwanetse go tsenya letsogo kwa tengteng go duelela dipalangwa letsatsi lengwe le lengwe, go bapalelwa tsetse. Se se gagamatsang ke gore dituelo tsa badiri tsona di ngodiega go tlhatloga go fitlha badiri ba ba ikgolegela lolwana mo thamong ka go ngala ditiro le go ipelaetsa ba tlotlatlola ka leoto le le lengwe kwa mebileng.

Se se baya badiri le bathapi mo kgatelelelong e kgolo, fela fa e le tsie, e fofa ka moswang. Ba tla nna ba amogana mafoko a a galakang o ka re ba suga letlalo la phuduhudu fela go le gantsi pelo e boela mannong mmatlasaabo e ise e mmone. Motswana o bua boammaruri fa a re maano ga a site go sita a loso.

Batho ba kwa bokone jwa naga ba botlhale tota ka ntlha ya fa ba itse gore maano ga a site, go sita a loso. Letsatsi lengwe le lengwe ba tsaya dikgato di le mmalwa kwa pele, pele manong a re jela madi. Bagwebi le bagwebipotlana ba kwa porofenseng ya Limpopo ba tlile ka leano le le botlhale go samagana le ditlhwatlhwa tsa dituelelo tsa lookwane tse di tlhatlogang motsotso mongwe le mongwe. Batlhalefi ba kwa Modimolle, Naboomspruit le Mokopane ba dirisa dipalangwa tsa ditonki go rwala dithoto.

Go na le dikolotsana tsa ditonki tse di fetang 500 tse di dirisiwang mme bagwebi le bagwebipotlana ba mo mebileng ba boloka madi a go tlogela ditlhwatlhwa tsa dijo di ntse di le kwa tlase. Fa o dirisa kolotsana ya ditonki o duela bokana ka R30,00 go rwalelwa dithoto, fa sejanaga sona se tlhoka bokana ka R120,00 go duelelwa. Bagwebi ba ba dirisang ditonki ba boloka bokana ka R90,00 gangwe le gape fa dithoto di tsewa. Ditonki tse, di dirisetswa go rwala dijo, dikgong, malatlha, dilwana dingwe le metšhini. Kwa Mokopane go na le lefelo le legolo kwa kgwebo e ya dipalangwa tsa ditonki e tsewelediwang gone. Mongwe wa bagwebi o ne a umaka fa ditonki di itlhokela fela bojang, e seng leokwane go tlatsa tanka.

Go tswa mo lekwadikgannye le *Daily Sun* 21 Motsheganong 2008.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga theetso

1. Ke ka ntlha ya eng fa batho ba ikanya ditonki go ka ba rwalela dithoto?
 - Dituelelo tsa ditonki di kwa tlase go na le tsa dijanaga gonne dijanaga di dirisa mafura a a rekwang mme ditonki tsona di ijela bojang fela jwa tlhago.
2. Puo e dirisitswe jang go tlhagisa maikutlo fa go twe “Ba amogana mafoko kaaka e kete ba suga letlalo la phuduhudu”
 - Puo e dirisitswe go tlhagisa maikutlo a tatlhegelo ka ntho ya gore kgang e e buiwang e thata mme e tshwantshannngwa le letlalo la phuduhudu ka le le thata.
3. Fa o ne o direla mokgatlo wa tshireletso ya diphologolo kgatlanong le bosetlhogo (SPCA) o ne o tla bona kgang e jang?
 - Ke ne ke tla kopa badirisi ba ditonki gore di golegwe fela mo mosong letsatsi le ise le nne bogale.
 - Ke ne gape nka kopa gore didirisiwe mesong le maitsiboa mme motshegare dinewe tšhono ya go ikhutsa.
 - Ke ne nka kopa ba mokgatlo wa tshireletso ya diphologolo gore ba tle go gapa ditonki tse mme ba di ise kwa lefelong la tshireletso.
4. Mokgwa o o dirisiwang go rwala dithoto o tlhwatlhwatlase mo bathong ba le bosu. Matsapa a mokgwa o ke afe?
 - Ditonki di ka lwala mme tsa swa.
 - Di ka fela ditlhakwana jaaka di tla bo di tsamaya mo sekontiring segolothata fa di sa rweswa ditlhako tse di rweswang dipitse tsa motabogo.

5. Nopola dikao di le pedi tsa puo ya botshwantshi o bo o tlhalose tiriso ya yona. Ke mathata afe a a itemogelwang ke ditonki?
6. Kemedi: Ntlha ya go tthatloga ga ditlhwa tlhwa ke tlhobaboroko.
7. Mafoko a bona e kete ba suga letlalo
 - Ga di tlhokomelwe diphologolo tse dingwe tsa gae.
 - Ditlhola di golegilwe motshegare otlhe beng ba tsona ba lebeletse go bona morokotso.
 - Naya mosola le dithapolo di le pedi tsa go dirisa dipalangwa tsa ditonki go rwala dithoto.

Mosola	Dithapolo
Mong o bona dipoelo ka botlalo ka tonki e tlhoka tlhaga fela ya tlhago go bona maatla.	Ditonki di ka swa kgotsa tsa lwala mme mong a tlhoka letseno.
Badirisi ba itumelela go duela di tlhwatlhwa tse di kwa tlase.	Ditonki di ka fela ditlhakwana fa di tsamaisiwa mo sekontiring mme tsa bolawa ke maoto mme letseno la kgala.

- O akanya gore ke lebaka lefe le le dirang gore mokwadi a akaretse temana e mo morerong o wa ditiro tsa go itshedisa?
 - Go le gantsi ditonki di tsholwa ke batho ba ba sa itsholelang mme ba dira letseno ka tsona basa lebelela ditlamorago tsa tirisobotlhaswa.
8. Lekopanyi ke eng?
 - Lekopanyi ke lefoko le le kopanyang dipolelo tse pedi kgotsa go feta go di dira polelo e lenngwe e e tlabosang.
 9. Naya dikao tse pedi tsa makopanyi go tswa mo polelong e e fa godimo
 - Fa o dirisa kolotsana ya ditonki o duela bokana ka R30 fa ka sejanaga o duela bokana ka R120.
Go na le dikolotsana tsa ditonki tse di fetang 500 mme bagwebi le bagwebipotlana bamo mebileng ba boloka madi a go tlogela ditlwatlhwa tsa dijo di ntse di le kwa tlase.
 10. Nopola polelo e e nang le lerui go tswa mo temaneng e.
 - Ditlwatlhwa tsa dituelo.
 - Batlhalefi ba kwa Modimolle.
 - Fa o dirisa kolotsana ya ditonki o duela bokana ka R30.

Dipuisano tsa lekoko

Mo dipuisanong tsa lekoko letla barutwana go itlhopela lekoko le ba tla buisanang le lona. Ba thadisetse gore dipuisano tsa lekoko ke eng le Maele tse ba solofelwang go di ela tlhoko le go di latela fa ba buisana. Dira gore go simolole setlhopho sa ntlha mme tse dingwe di ele tlhoko diphoso le dintlha tse ba bonang gore di a letlelesega morago ba buisane ka tsona go tlhokotsa setlhopho se se tla latelang sa puisano. Setlhopho sa boraro se tla latela motlhala o o dirilweng ke setlhopho sa ntlha le sa bobedi. Barutwana ba tla ithuta ka go tsamaya ba ntse ba tshwaana diphoso go fitlha ba tlhaloganya gore dipuisano di dirwa jang kwa ntle ga go dira diphoso tse di mo mpananeng.

Maele

Dipuisano tsa lekoko:

- Sebui sengwe le se sengwe se bua ka karolo e e rileng ya setlhogo.
- Tiriso ya melawana mo dipolelwaneng.

Ditiro tsa monnasetilo ke go:

- baya maemo mo taolong.
- laola nako.
- tlhomama mo lenaanetemeng.
- rotloetsa botsayakarolo.
- netefatsa gore ga a tseye letlhakore.
- ngoka ditshitshinyo kgotsa ditlhopho.

Setlhogo: Dikgwebopotlana di ungwela baagi ka kakaretso.

› Tirwana ya 106

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 261

Pele ga puiso

Mo tirwaneng e, letla barutwana go lebelela mefuta e mengwe ya dipapatso go ya ka melawana ya go bapatsa.

Laela barutwana go:

1. Buisa meono ya dipapatso fa e le teng, morago o arabe dipotso.
 - a) Maina a ditlhiswa a leka jang go tlhotlheletsa batho go reka?
 - b) Ke mafoko afe gape a a dirisitsweng go tlhotlheletsa batho go reka?
2. Lebelela maele a a neetsweng.
3. Ke dithekeniki dife tsa puo tse meono e e tlhagisitsweng?

Ka nako ya puiso

A barutwana ba refosanele go buisa dipapatso tse di neetsweng.

Puo ya dipapatso

Dipapatso di dirisa dithekeniki di le mmalwa go leka go tlhotlheletsa badirisi go reka.

1. Puo e e tlhagisang bontle fela kgotsa letlhakore le le phatsimang. Sekao: tiriso ya matlhalosi jaaka “e e gaisang, e ntlentle, e e kgethegileng”, jj.).
2. Tiriso ya matlhaodi.
3. Ditsholofetso tse di lolea ➔ Go le gantsi dipapatso di solofetsa gore tirelo/kuno e tile go fitlhelela ditsholofelo tse di rileng, fela fa o leba sentle o fitlhele e le gore ke mafoko fela e seng go feta foo, ke ditsholofeltso tse di lolea.
4. Go dirisa maemo a motho go tlhotlheletsa badirisi ➔ Se, ke fa papatso e dirisa motho yo o itsegeng go atlenegisa gore tirelo eo kgotsa kuno eo ke ya boleng, ka ntlha ya fa a e dirisa e le motho wa maemo. Sekao: Itumeleng Khune le Munic Josephs fa a bapatsa KFC, bontsi jwa balatedi ba Kaizer Chiefs le ba Pirates le bona ba tla e reka.

Kopa barutwana go buisa dikhathunu tse di latelang mme morago ba tsibogele dintlha.

Go ithaganisetsa ditirelo kwa bathong.

Ba tla tshwaela ka go farologana, ba ama dintlha tsa go arabela ditlhokego tsa ditirelo ka bonako, le fa go dirwa se ka go goga dinao. Ditlamorago tsothe di buisanelwe.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

Laela barutwana go:

1. Sekaseka tlhagiso ya sefatlhego mo baanelweng ba ba mo letlhomesong la ntlha le la bobedi.
 - Mo letlhomesong la ntlha tlhagiso ya sefatlhego e bontsha go se itumele/kgotsa go tlhoka mafolofolo.
 - Mo letlhomesong la bobedi tlhagiso ya sefatlhego e bontsha fa mokgweetsi a tletse boitumelo, a le matlhagatlhaga.
2. Khathunu e, e tlhagisa tshegiso ka tsela efe? Tlhalosa.
 - Tshegiso e tlhagisiwa ka go rata go itlhaganisetsa ditirelo kwa bathong, fela go dirisiwa sediriswa/sepalangwa se se bonya go gaisa e bong leobu.
3. Tshwantshanya tiragalo e e mo letlhomesong la ntlha le e e mo go la bobedi?
 - Pharologano ke mokgwa wa baanelwa wa go tsaya tiro ya bona tsiya. Yo mongwe o nyemile mooko, fa yo mongwe a itumetse.
4. Ke molaetsa ofe o mokwadi a lelang go o tlhagisa mo khathunung e?
 - Molaetsa ke botlhokwa jwa go isa ditirelo kwa bathong ka tshwanelo.
5. Go ya ka wena, mokwadi o kgonne go fitlhelela maitlhomo a khathunu e kgotsa o reteletswe ke go dira jalo?
 - O kgonne. Molaetsa o gorogile sentle fa go lebeltswe ka fa ditirelo di lerwang ka bonya ka gone kwa bathong.
 - Fa go ka bo go dirisitswe ditabogi/dinkwe, ditirelo di ne di tla fitlhelela botlhe mo nakong e khutshwane.
8. Tshwaela ka tiriso ya mmele mo ditshwantshong tse di neetsweng
 - Moanelwa mo letlhomesong la ntlha o bontsha gore o lapile, o ikgoga fela mo tirong e a e dirang. Moanelwa mo letlhomesong la bobedi o bontsha matlhagatlhaga

› Tirwana ya 107

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 263

Laela barutwana go buisa ntlha e e latelang ka kelotlhoko mme morago ba tsibogele potso ka bomaleba.

“O moagi yo o amiwang ke thebolelo ya ditirelo jaaka di tlhagisiwa mo letlhomesong la ntlha, kwalela mmasepala wa selegae lekwalo go ngongorega ka ntlha e, mme o tshitshinye gore go dirwe eng.”

Laela barutwana go latela dikgato tsotlhe tsa kwalo, mme kwa bofelong bago neye tiro yotlhe e ba e dirileng fa ba ne ba ipaakanyetsa go kwala lekwalo go fitlha ba kwala lekwalo le le phepa.

› Tirwana ya 108

Popegopuo le melawana ya tiriso

Buka ya Morutwana tsebe 264

Lekopanyi

Lekopanyi ga le na popego ka jalo ga le lokololwe go ya ka dipopipopego. Ga le a ikaega mo maineng jaaka dikarolo tse dingwe tsa puo.Re ka re le tlhologile jalo.

A re sekasekeng diponagalo tsa lekopanyi:
Makopanyi a bopiwang ka palo e e rileng ya dinoko. Sekao:

Lekopanyi la noko 1	Lekopanyi la noko2	Lekopanyi la nook 3	Lekopanyi la nok 4
Le	gongwe	gonne	kooteng
Fa	fela	kompo	motlhaope
Ka	kana	ntekwane	

Makopanyi a mangwe a a bopilweng ka dikarolo tsedingwe tsa puo jaaka.

Pakapheti ya madiri lemafoko a mangwe le thuanani ya sediri

- Morutabana o ne a itira jaaka **e kete** ga a ba utlwe.
- Ba ne ba tshwaratshwere tlou **e bile** ba kgotsofetse.
- **E rile** ba utlwa gotwe ba ya serapeng sa diphologolo ba itumela thata.
- Makopanyi a mangwe le mafoko a mangwe le popi ka.
- Batho ba bokone ba boloka madi **ka gonne** ba dirisa ditonki go rwala dithoto.
- Ba ne ba ipata **ka gore** ga ba na ditirelo.
- Baagi ba ne ba tsena mo boipelatsong **ka ntata** ya fa ba ne ba sa newe ditirelo ka tshwanelo.

Makopanyi a a bopilweng ka 'le' le makopanyi a mangwe

- Batho ba kwa Chilli ba bone thuso **le fa** ba ntse malatsi a mantshi ka fa mosimeng.
- O tsamaya a kopa dijo **le mororo** a na le bana ba ba dirang.
- Difofu di ne tsa tlhalosetswa ka tlou **Le fa go le jalo** ba ne ba sa dumele se se buiwang.

Barutwana ba dirile lekopanyi kwa mophatong wa bolesome le bolesomenngwe. Mo mophatong o ke go gatelela fela se ba sedirileng pejana le go bona gore a ba santse ba se gopola. Fa ba lebetse ba tlhalosetse o bo o ba botse le dipotsonyana go netefatsa fa ba tlhaloganya. O ka gakolola ka gore: *Lekopanyi ke lefoko le le golaganyang dipolelwana di le pedikgotso go feta, go tlhagisa bokao jo bo tlhabosang.* Tiriso e e siameng ke fa le dirisiwa mo gare ga dipolelwana e seng kwa tshimologong, le fa e le gore ka dinako dingwe go ka dirwa se. A dirisiwa go bopa polelotswako kgotsa polelopathe.

Dipotso le ditsibogelo

Buisa gape temana ya difofu tse tharo (Tirwana 102).

1. Tlhaola o be o kwale dipolelo tse tlhano tse di nang le makopanyi go tswa mo go yona temana e.
 - E ne ele ditsala tse dikgolo e bile ba tsena sekolo botlhe.
 - Ba ne ba rata dithuto tsa bona mme go se motho yo o ka ba emang fa pele.
 - O ne a ruta ka diphologolo go akaretsa le tsa naga.
 - Ba e tshwaratshwara le go e forogotlha go utlwa gore e bopegile jang ne a ba reetsa fa ba di bua ka bongwe ka bongwe.
2. Naya sekao sa sekapuogo tswa mo temaneng.
 - Tshwantshanyo – Tlou e tshwana le mogala.
3. A o akanya gore makopanyi a mosola? Tshegetska ka lebaka.
 - Ee, a kopanya dipolelo tse pedi kgotsa go feta, segolothata tsa polelonolo.

4. Nopola polelopate mo go nngwe ya dipolelo tse di fitlhelwang mo kgaolong e mme o e lokolole go ya ka melawana ya teng.
- Bagwebi ba kwa Limpopo ba tlile ka leano la go samagana le dituelo.
Bagwebi ba tlile ka leano = Polelwana kutu
Ba kwa Limpopo = Polelwana tlhalosi ya felo e tlhalosa sediri –
bagwebi mo go 1 – la go samagana = polelwana tlhalosi ya mokgwa e
tlhalosa leina leano mo go 1.

> Tirwana ya 109

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 266

Go reeletsa tshekatsheko ya tsenelelo le tlhatlhubo

Re keteka botshelo jwa modimo wa kgwele ya dinao, Jomo Sono.

Pele ga theetso

1. Lefoko le, “modimo” le dirisitswe jang mo setlhogong se?
 - Tshwantshiso.
2. Tshwaela ka ga seabe sa ga Jomo Sono mo kgweleng ya dinao mo Aforikaborwa.
 - O tshamekile kgwele ya dinao a santse a le mmotlana mme ya nna mogaka.
 - O simolotse setlhopha sa Jomo Cosmos.
 - O nnile mokatise wa setlhopha sa bosetšhaba sa kgwele ya dinao.

Ka nako ya theetso

Tlhopa barutwana ba bararo, ba ba tla refosanelang go buisa temana e e latelang. Mongwe le mongwe wa bona o buisa temana yotlhe le dipotso gangwe. Fa puiso e tswelletse wena tsaya dintlha tse di botlhokwa.

Jomo Sono o simolotse botshelo ka go rekisa diapole, mme kwa bofelong a feletsa a na le setlhopha sa kgwele ya dinao.

17 Phukwi 1955

O belegetswe kwa Orlando East kwa Soweto kwa a neng a golela gona. Leina la gagwe la dikolobetso ke Ephraim Matsile.

1963

O ne a na le dingwaga di le 8, a nna le nkokoagwe fa a ne a simolola go rekisa diapole kwa mabaleng a kgwele ya dinao le kwa diteišeneng tsa ditimela gore a bone madi a dijo, diaparo, a sekolo le a go fepa lelapa la gaabo.

1965

E ne ya re a ntse a rekisa diapole kwa lebaleng la metshameko go tshameka Orlando Pirates ka basimane ba dingwaga tse di ka fa tlase ga 15, a bo a kopiwa go tsena mo boemong jwa motshameki mongwe. O ne a dira matshetshe mo e leng gore go simolola ka lona letsatsi leo, e ne ya nna leloko le le tletseng la setlhopha se. Ba ne ba mmitisa “Jomo” (lerumo le le tukang). Leina le, o le reeletswe ka kgosi ya kwa Kenya ya ka nako eo e bong Jomo Kenyetta.

1977–1978

Setlhopha sa kgwele ya dinao sa kwa Amerika, *New York Cosmos* se ne sa mo kwadisa mme a tshameka le mekaloba ya kgwele ya dinao jaaka

bo Pele. Ka 1978 o ne a ya kwa Atlanta Chiefs kwa a neng a tshameka le Kaizer Motaung gone. Ka nako eo, o ne a dirisitse madi a gagwe go ituelela dithuto tsa go boloka le go dirisa madi ka kakaretso.

1980–1983

O ne a le dingwaga di le 20 fa a tshameka le go tlathelela dithuto tsa go rupelela ka ga kgwele ya dinao kwa Amerika mme a boela mo Aforikaborwa. Ka 1983 ke fa a tla reka sethlopha sa kgwele ya dinao sa kwa Johannesburg, Highlands Park. O ne a fetola leina a se bitsa Jomo Cosmos (ba se reelela ka ena, e bile e le go tlotla sethlopha sa gagwe sa kwa Amerika). Jomo o ne a fitlheletse toro ya gagwe ya go tsoma talente mo bašweng go ka tshameka kgwele ya dinao ya seporofesene.

1989

O ne a kopana le mmaagwe lwa ntlha mo botshelong morago ga go mo tlogela a le dingwaga di le 8. Ba ne ba kopanela kwa Alexandra kwa mmaagwe a neng a nna gone. O ne a amega maikutlo tota ka ntlha ya fa ka nako yotlhe e, a ne a ikamogetse gore ke khutsana.

1996

E ne ya nna mogakolodi wa mokatise wa sethlopha sa bosetšhaba sa kgwele ya dinao, Bafana Bafana, Clive Barker mme ene le Kaizer Motaung, Irvin Khoza le Raymond Hack ba ne ba simolola Premier Soccer League (PSL).

1998

E ne ya nna mokatise wa Bafana Bafana yo o neng a isa sethlopha kwa makgaolaganyane a Sejana sa Dinaga tsa Aforika go tshameka kgatllhanong le Egepete.

2002

E ne ya nna mokatise wa Bafana Bafana fa Carlos Queros a itokolola mo tironong ya gagwe ya bokatise ka tshoganyetso.

2009

O ne a tlhophiwa go nna mokaedi wa tsa setegeniki mo mokgatllhong o o laolang kgwele ya dinao mo Aforikaborwa (*South African Football Association*) SAFA.

2011

E ne e ntse e le mong wa sethlopha sa Jomo Cosmos. O boetse gape go nna molaodi le mong wa dikabo tsa Formula 1 e bile ke mong wa mabentlele a a rekisang dijo jaaka Carnivore Restaurant le Muldersdrift kwa Gauteng.

Go tswa mo makasineng wa *BONA* Ngwanatsele 2011.

Morago ga theetso

1. Ke thuto efe e o e ungwelang go tswa mo theetsong ya puiso ya temana e?
 - Sengwe le sengwe se a kgonega fela fa motho a na le maikaelelo.
2. Ke ka ntlha ya eng go ka twe “Jomo Sono” ke mogaka?
 - E ne e le setshameki sa kgwele ya dinao.
 - O ne a nna mokatise wa sethlopha sa kgwele ya dinao
 - Ke motlhami wa sethlopha sa Jomo Cosmos.

3. Jomo o dirisitse maemo a gagwe a botlhoki jang go ipaakanyetsa go nna monnatiya?
 - Go rekisa ga gagwe go dirile gore a bonwe ke bagolo ba setlhopha sa “Orlando Pitates” sa kgwele ya dinao mme bokgoni jwa gagwe jwa dira gore a akarediwe leruri mo setlhopheng.
4. Jomo o tthagisiwa mo temaneng e, go ya ka maemo afe?
 - Mong le mokatise wa setlhopha sa Jomo Cosmos.
 - Mokatise wa setlhopha sa naga sa kgwele ya dinao.
5. Go itsise sebui: Kopa barutwana go buisa dintlha tse di latelang ka setu, morago ba dibuisanele mme o etelele puisano pele. Letla barutwana go botsa dipotso fa basa tthaloganye. Se, se ruta barutwana maikarabelo a go ema kwapele ba bua mo phatlhalatseng.

Maele

- Itsise bareetsi sebui ka botlalo le ka nepagalo.
- Rulaganya, ipaakanye, tthagisa. O seke wa tsaya fela gore ke tiro e e bonolo.
- Dirisa puo e e tthomameng go amogela le go itsise sebui.
- Dira dipatlisiso go fitlhelela tshedimosetso go tswa go sebui le puo e a tla ratang go itlhalosa ka yona.
- Tthomamisa le sebui ka ga se a ka ratang se dirisiwa go tswa mo lokwaloikitsisong (CV) la gagwe.
- Neela tshedimosetso e e nepagetseng ya lemorago.

Neela ka bokhutshwane tshedimosetso ka ga sebui mabapi le go tsena sekolo le itshediso ya gagwe, dithutego, dintlha tsa go thapiwa ka go farologana.

- Kaya dilo tse o fetisang nako ka tsona le dikgatlhegelo tsa gago fa fela di le maleba mo bokaong jwa kgang ya gago – go lebeletswe sebuing kgotsa mo mothong yo o itsiseng sebui.
- Kaya diphitlhelelo tsa maemo a a kwa godimo tsa sebui.
- Nyalanya kitsiso le thitokgang ya puo, sekao, goreng go laleditswe sebui se go tla go bua mo kopanong?
- Itsise leina la sebui kwa bofelong o tthomamisa gore le kapodisiwa sentle le ka nepagalo.
- A kitsiso e nne khutshwane: bareetsi ba tlile go reetsa sebui, e seng motho yo o itsiseng sebui.

Laela barutwana go kwala tthagiso e e latelang ya go itsise sebui:

Rre Jomo Sono o kopilwe go tla go ema barutwana kwa sekolong sa gago ka lefoko. O neilwe tshono go itsise mogaka yo pele a ka neela puo. Kwala tthagiso ya gago.

› Tirwana ya 110

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 268

Pele ga puiso

Bogole jwa mo mmeleng ga se bokhutlo jwa lefatshe. Go na le batho ba ba tsholwang ka bogole, le ba ba golofalang ba godile. Ditshwanelo tsa botho ke tsa batho ba botlhe mme di tshwanetse go tshegetswa le go tlotlwa ka go tshwana.

1. Gasa matlho mo temaneng go bona setlhogo sa temana.
2. Setlhogo ke: Dikgaisano tsa dipharalimpiki.

3. Fa o leba setshwantsho, ke didiriswa dife tse batshameki ba, ba di tlhokang go gaisa?
4. Batshameki ba tlhoka didiriswa tse di bonako tse di diretsweng go ka relela mo lifelong la motshameko.

Ka nako ya puiso

Laela barutwana go lebelela setshwantsho se mme ba bonele pele diteng tsa temana e ba tla e buisang.

Metshameko ya Diphahalimpiki

Metshameko ya diphahalimpiki boditshabatshaba ke tiragalo e e botlhokwa, e e akaretsang batshameki ba ba farologaneng, go ya ka bogole jo bo itemogelwang mo mmele kgotsa mo tshaloganyong. Metshameko e, e tshamekiwa mariga le ka selemo mme yotlhe e laolwa ke Lekgotlha la Boditshabatshaba la Batho ba ba nang le bogole (*International Paralympic Committee*).

Gajaana e godile go tswa kwa kopanong e nnye ya bagale ba Ntwa ya bobedi ya Lefatshe ya Borithane ka 1948, go nna tiragalo e kgolo, maitlhommo e le go naya batshameki ba ba nang le bogole ditshono jaaka di neelwa batshameki ba diOlimpiki. Se, se dirwa le fa gone go santse go na le tlhalelo e ntsi ya ketleletso ya matlole. Mo metshamekong ya Diphahalimpiki, batshameki ba bewa go ya ka bogole jo bo tshwanang, gore dikgaisano di seke tsa gobelela. Dikgaisano tse, di tlhoka bokgoni jo bo farologaneng go ya ka fa bogole bo amang motho ka gone. Ka ntlha ya se, motshameko mongwe le mongwe o nna le melawana ya ona, go ya ka batsenelakgaisano.

Metshameko ya Diphahalimpiki e rulaganngwa mmogo le ya diOlimpiki mme e akaretsa batshameki ba ba nang le bogole jwa tshaloganyo, ba ba nang le bofofu le ba ba senang kutlo. Tshaloso ya lefoko “Phahalimpiki” e tswa mo lefokong la Segerika e bong “Para”, le le kayang tirisommogo kgotsa go kaya fa sengwe se bapile le sengwe, ke ka moo, dikgaisano tse, di rulaganngwang mmogo le tsa diOlimpiki.

Dikaroganyetso tsa dikgaisano go ya ka bogole di akaretsa ba ba kgaotsweng dithwe dingwe jaaka maoto / matsogo, ba bogole jo bo dirang gore tlhaeletsano ka puo e nne bokoa, le motsamao kgotsa tiriso ya diatla e nne bokoa ka ntlha ya bokoa mo methapong e e golaganeng le boko (*Cerebral Palsey*), ba bogole jwa tshaloganyo, ba ba dirisang dikolotsana tse di kgokolosiwang, ba bofofu le ba bangwe ba ba sa weleng mo ditlhopheng tse di umakilweng fa. Ba ba sa umakiwang mme ba sa wele mo ditlhopheng tse, ke ba ba nang le bogole jo bo itlhagisang ka go se gole ka mmele, bogole jo bo tlholwang ke go thatafala ga dithwe dingwe tsa mmele jaaka methapo ya kelelo ya madi go tswa kwa pelong le bogole bongwe fela jo motho a belegwang ka jona.

Jaanong dikaroganyetso ka ditlhopha tsa bagaisani di dirwe mme di farologanngwa go ya ka motshameko. Bothata jo, bo itemogelwang ka se, ke gore bagaisani bangwe ba feteletsa tlhaloso ya maemo a bona a bogole gore ba itlhome kwa pele fa go gaisanwa.

Mo metshamekong e e fetileng ya diOlimpiki batshameki ba ba nang le bogole ba kile ba tsenela dikgaisano le ba ba senang bogole. Motshameki wa ntlha go dira se, ke MoAmerika wa Mojeremane e bong George Eyser, yo o neng a tsenela kgaisano ya dijiminasetiki ka 1904. Moragonyana ba bangwe le bona ba ne ba latela go dira jalo mo metshamekong mengwe e e farologaneng.

Folaga ya Dipharalimpiki

Folaga e ke letshwao le le tthagisiwang ka mebala e meraro e e dirisiwang mo dinageng tse dintsi, e bong o mohibidu,

wa botala jwa tlhaga le wa botala jwa legodimo. Moôno wa metshameko e ya Dipharalimpiki ke “*Spirit in Motion*” go kaya go nna le mowa wa kgaisano. Moôno o, o kgontsha batshameki go fisegela go fitlhelela maemo a a kwa godimodimo le go rotloetsa lefatshe ka bophara. Pina ya bona ya semmuso e bodiwa “*Hymn del’Avenir*” e bong Pina ya Isagwe e e neng ya tlangwa ke Thierry Darnis mme ya atlenegisiwa jaaka pina ya semmuso ya Metshameko ya Dipharampiki ka Mopitlwe 1996.

Kgaisano ya kgwele ya matsogo ka batho ba ba nang le bogole ke nngwe ya metshameko e e itseng lefatshe ka bophara. Motshameko fa gare ga Great Britain le Jeremane ke ona o neng o na le ngokelo e ntsi ya batho. Bokana ka 3,6m tsa batho di ne tsa bogela motshameko o mo dithelebišeneng maitsiboa a Labone, 30 Phatwe 2012.

Motshameko o, o ne o tshamekiwa ke dinaga di le 81. Fa o tshamekiwa go latelwa melawana e e rileng. O ka kgatlhega tota go bona jaaka ba relela, ba kgokolosa le go dikolosa dikolotsana tsa bona go ya go nosa nno. Batho ba, ke thotloetso e kgolo mo bontsing jwa metlapa e e tsholang e pharame, letsatsi le tswe le be le wele go se sepe fela sa tshaloganyo se se dirwang.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

1. Motshameko o o umakiwang fa o tshamekiwa ke bo mang?
 - Ke batho ba ba nang le bogole mo mmeleng.
2. Go ya ka ditshwantsho tse di fa godimo, ke ditlhopha dife tse di tshamekang?
 - Setlhopha sa Great Britain le sa Jeremane.
3. A go siame go dira gore batho baba nang le bogole ba tabogisiwe le go tshamekisiwa ka tsela e? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka.
 - Ee, go siame ka gore le bona ba rata go itumela le go itshidila.
 - Ba tshwanetse go katisa mebele gore ba itekanele.
 - Yo mongwe a ka re gago a siama go tshamekisa batho ba ba nang le bogole mo mmeleng ka ntlha ya fa o ba tsenya mo kgatelelong kgotsa ba ketefalelwa ke go dira se.
4. Ke ka ntlha ya eng dikgaisano tsa batho ba ba nang le bogole di sa tsewe tsia jaaka go dirwa ka metshameko e mengwe ya bosetšhaba?
 - Ke kantlha ya gore kgang ya tekatekano e santse e le kgwetlho e kgolo.

5. Fa o ka bo o na le dithata ke ditlhabololo dife tse o neng o ka di atlenegisa go etleetsa metshameko ya batho ba ba nang le bogole?
 - Go agiwe mabala a a maleba kwa dikolong tsa batho ba ba itemogelang bogole.
 - Metshameko ya bona, e tshamekiwe ka letsatsi le lenngwe le ya batho ba ba senang bogole go etleetsa tsenyeletso e e agang e goelediwa mo dithelebišeneng, mo makwalodikgannye le kwa ditheong tsa thuto.
 - Go rupelelwe batho ba baitemogelang bogole go nna bakatisi, baletsaphala le batlhokomedi ba setlhopha.
6. A go na le motshameki mongwe wa mofuta o mo nageng yo o mo itseng? Fa a le teng, ke eng se o se ratang ka ene? Barutwana ba tla tlhagisa maina a ba le mmalwa, mme ba tlhalose gore ba rata eng ka bona. Sekao:
 - Natalie Neethling, ke sethumi.
 - Go le gantsi ga a boe kwa metshamekong ya lefatshe a sa gapa mmentlele.
 - Ga a ikobonye

› Tirwana ya 111

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 271

Dipotsotherisano

Tlhalosetsa barutwana ka dipotsotherisano. Dirisa tshedimosetso e e latelang go tswellets se.

Dipotsotherisano ke kopano e e rulaganeng e mo go yona go nang le yo o bodiwang dipotso go fitlhelela tshedimosetso ka sengwe se rileng. Dipotsotherisano ke mokgwa o o dirisiwang gantsi mo ditheong fa go thapiwa modiri jaanong a tlhophiwa mo gare ga ba le mmalwa. O ne o le mongwe wa batshameki ba ba neng ba emela Aforikaborwa kwa metshamekong ya dipharalimpiki. Ka lesego o newa ikgapela mmetale wa gauta. Kwala puisano ya dipotsotherisano fa gare ga mmegadikgang le wena.

Sekao sa dipotsotherisano:

Dipotsotherisano magareng ga mmegadikgang le moagi wa motseselegae wa Leporung.

Setlhogo: Konsarata ya mmimo wa sedumedi mo motseng wa Leporung.

Mmegadikgang: A o itumeletse konsarata ya mmimo e e tlang mo motseng wa lona?

Moagi: Ke itumetse tota.

Mmegadikgang: O itumedisitswe ke eng?

Moagi: Ke itumedisiwa ke gore konsarata e tlisa nako ya boitumelo gape ke rata mmimo wa sedumedi.

Mmegadikgang: Goreng o rata mmimo o?

Moagi: O na le molaetsa o o agang gape moribo le morethetho wa ona di ka isa motho le naga nametsha maikutlo.

Mmegadikgang: A o ka rotloetsa baagi go tsenela konsarata e le gona ke goeng a ka dira jalo?

Popegopuo le melawana ya tiriso Buka ya Morutwana tsebe 272

Molokololo

Lemosa barutwana gore ba sa tswa go ithuta molokololo kwa mephatong e e kwa tlase mme ga jaana ke poeletso fela. Le fa gontse jalo boeletsa le bona mme fa ba sa tlhaloganye o ba tlhalosetse ka go dira dikao di le mmalwa.

Molokololo ke fa go lokololwa kgotsa go kgaoganngwa dipolelo go ya ka dipolelwana tse di e bopileng.

Mefuta ya dipolelwana (Molokololo wa polelonolo)

- O ka lemoga polelonolo ka letiro le le lengwe le le bopilweng ka letirotota.
- Letiro le tshwanetse go nna le sediri mme le ka nna le sedirwa fa go tlhokega. Sediri, sedirwa;le letiro di ka nna le dikatoloso, ka jalo polelonolo e ka nna e khutshwane fa e sena dikatoloso kgotsa ya nna e telele fa e na le dikatoloso.

Sekao sa polelonolo:

1. Mosetsana o gorogile.

Sediri letiro

2. Mosetsana yo mokima o rwele kgamelo e ntsho gompieno.
 Mosetsana ⇒ Sediri.
 Yo mokima ⇒ tlaleletso ya sediri (e tlhaola leina mosetsana, ka popego).
 O rwele ⇒ letiro.
 kgamelo ⇒ sedirwa.
 e ntsho ⇒ tlaleletso ya sedirwa (e tlhaola leina kgamelo, ka mmala).
 gompieno ⇒ katoloso ya letiro (tlhalosi ya nako – ya letsatsi).
3. Kwala dipolelo tse di latelang ka puo pegelo
 1. Moagi a re: “Ke itumetse thata” ⇒ Moagi a re o itumetse thata.
 2. Mmegadikgang a re: “Goreng Kedisaletse a rata mmimo?”
 ⇒ Mmegadikgang a re gore goreng Kedisaletse a rata mmimo?

Dipotso le ditsibogelo

Lokolola dipolelo tse di latelang:

1. Botshelo bo bokete.
 - Botshelo ⇒ leina
 - Bo bokete ⇒ letiro
2. Botshelo ka kakaretso bo bokete.
 - Botshelo ⇒ leina
 - Bo bokete ⇒ letiro
 - Ka kakaretso ⇒ tlaleletso ya sediri

Puosebui le puopegelo

- Puosebui ke mafoko a mmui ka tlhamalalo. Mafoko a a kwalwa fa gare ga ditsejwana go bontsha fa a buiwa ke mong wa ona.
- Puo pegelo ke fa motho wa bobedi a bolelela motho wa boraro se se neng se buiwa ke mong wa kang.

A re eleng tlhoko dikao tse di latelang:

Puo sebui	Puo pegelo
Molefe a re: "Ditirelo di goroga ka bonya kwa metse seteropong"	
Mokhanselara o ne a re: "Le phalwa ke batho ba kwa bokone gonne ba kgona go tsaya ditshwetso tse di maleba"	

Polelwana ya tira le ya tirwa

Tira	Tirwa
Batho ba kwa bokone ba tla tlhwathwa ya leokwane	Tlhwathwa ya leokwane e tilwa ke batho ba kwa bokone
Khathuni e tlhagisa tshegiso	Tshegiso e tlhagiswa ke khathuni
Rapula o itse go loba sephiri	Sephiri se itsewe go lobiwa ke Rapula
Mosadi o senya madi ka dimonamone	Madi a senngwa ke mosadi ka dimonamone
Nanna ba tlhaba kgomo	Kgomo e tlhajwa ke banna

Tshekatsheko ya dipolelo tse di fa godimo e senola gore tirwa ka kakaretso e bopiwa ke setlhongwa 'iwa'kgotsa' wa'. Gape re lemoga gore ga se madiri otlhe a a dirisang ditlhongwa tse go bopa tirwa.

› Tirwana ya 113

Go reetsa le go bua

Buka ya Morutwana tsebe 274

Go reeletsa tshekatsheko ya tsenelelo le tlhatlhobo.

Pele ga theetso

Lemosa barutwana gore ba tlhola ba bona ditlhangwa tsa pono jaaka dithalo le dikerafo mo makwalodikganye, dimakasineng le mo dibukeng ka kakaretso. Ba kope go reetsa fa o ba tlhalosetsa ka tirwana.

Ba laele go bua ka ga dingwe tsa ditlhangwa tse ba setseng ba kile ba di bona. Ba bolelele gore fa ba dira se, ba akanye ka dipotso tse di latelang:

- O di bone kwa kae?

Mo makwalodikganye le mo thelebišeneng

- Di tshotse tshedimosetso efe?

Dipalopalo

- Ke eng se se bonolo go tlhaloganyega?
- Fa tshedimosetso e, e ka bo e tlhagisitswe mo temaneng fela e e kwadilweng, a go ne go tla nna bonolo go tlhaloganya?

Nnyaya, ka gonne kerafo ya dipalopalo e kgona go tshwantshanya dilo ka tlhomamo.

Ka nako ya theetso

Buisetsa barutwana tshedimosetso ka ga kerafo. Pele o dira se, ba kope gore ba go reetse ka tlhoafalo. Ba tlhalosetse o bo o ba bontshe gore kerafo e diriwa jang. Fa o na le kitso e e potlana ka ga se, kopa thuso mo go morutabana wa Mmetshe kgotsa wa Thutalefatshe.

Kerafo ya diboloko

Bogologolo molelo e ne e ntse e le sengwe se se botlhokwa mo botshelong. Go ne go sena mokgwaro, ka jalo molelo o ne o fetlhiwa ka legong la morula. Thekeniki e, e setse e re timeletse ka ntlha ya tlhabologo ya go leta go rebolelwa ditirelo. Basetsana ba ne ba tsoga mo mosong ba gotsa molelo go baakanyetsa difitlholo fa banna bona ba ne ba tsogelela kwa kgotleng go ya go gotsa molelo teng. Molelo wa kwa kgotleng o tuka letsatsi lotlhe.

Mo malobeng go ne go dirisiwa dikgong le dibi go gotsa molelo. Moragonyana fa tlhabologo e itelekela ga dirisiwa mafura le malatlha. Gompiano diphesente di le somerobongwetlhano di dirisa motlakase. Diphesente tse di sa balwang ke tsa batho ba ba iseng ba tsenyetswe motlakase.

Go na le batho ba ba utswang motlakase, mme ka se, ba dira gore bathati ba seke ba kgona go lepa thebolelo e e siameng ya motlakase ke ka moo go santseng go na le mafelo a a tlhokang tirelo e.

Moagi mongwe le mongwe yo o reboletsweng motlakase o tshwanetse go duela go ya ka fa a o dirisang ka gona. Fa baagi ba ba amogelang thebolelo

ya motlakase ba ka tsaya maikarabelo a a go duela ka fa ba reboletsweng ka gona re ka aga Aforikaborwa e e tswelatseng pele.

Maele a go buisa le go tlhaloganya dikerafo:

- Batla gore maitlhommo a kerafo e ke afe, lebelela setlhogo.
- Itlwaetse go buisa tshedimosetso e e neetsweng. Fa e le kerafo ya diboloko ela tlhoko tshedimosetso e e fa tlase le e tlhagisitsweng ka fa molemeng wa kerafo.
- Batla tshedimosetso e e bontshang go tshwana kgotsa go farologana ga dilo/maemo/batho.
- Fa o netefaditse gore o tota o tlhaloganya morero kgotsa maitlhommo a kerafo o ka simolola go araba dipotso tse o di neetsweng.
- Fa o araba, lebelela kabo ya maduo go netefatsa fa o neela tshedimosetso e o e neetsweng.

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga theetso

A barutwana ba arabe dipotso tse di tlhagisitsweng ka nako ya theetso. Ba di kwalele mo dibukeng tsa bona. Dipotso tse, di ikaegile ka dikerafo tse ba kileng ba di bona.

Tirwana ya 114

Go buisa le go lebelela

Buka ya Morutwana tsebe 275

Pele ga puiso

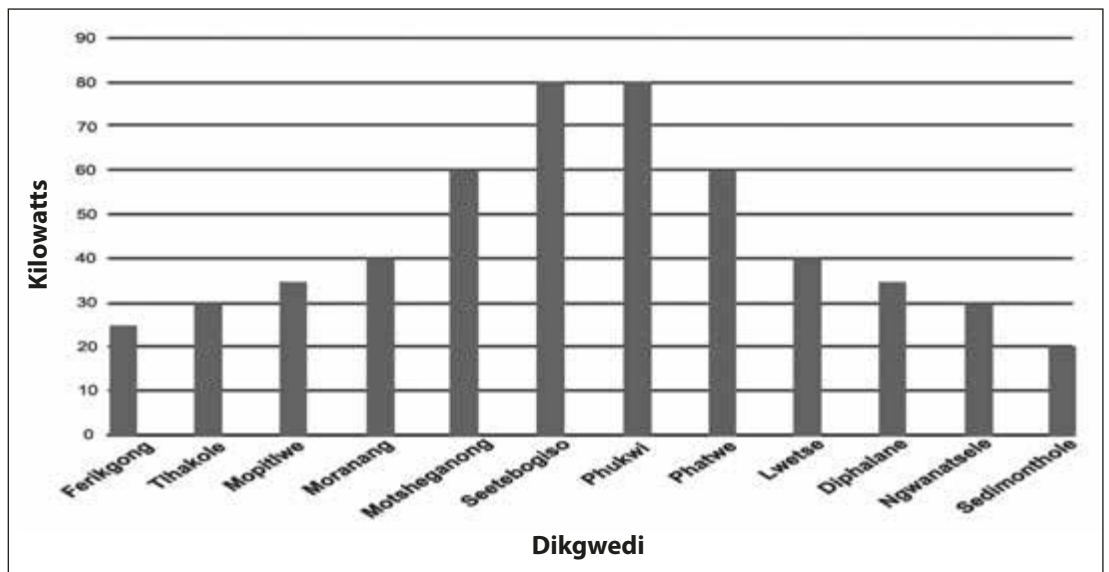
Tswelatsa tshuto le tshedimosetso ka ga dikerafo. Fa barutwana ba ka tlhaloganya ka fa di dirang ka gone ba dirisa puo ya gae, go tlile go nna bonolo go fetsetsa bokgoni jo kwa dirutweng tse dingwe.

Ka nako ya puiso

Go buisa ka tsenelelo

Kopa barutwana go sekaseka kerafo e e latelang ya diboloko ka tsenelelo mme morago ba arabe dipotso.

Tiriso ya motlakase

Dipotso le ditsibogelo

Morago ga puiso

1. Kerafo ya diboloko e thusa mmuisi ka eng?
 - Ka go lemosa mmuisi tekatekanyo ya dikuno ka bonako. (2)
2. Ke mo kgwedding efe fa go itemogelwang palo e e KWA GODIMO ya batho ba ba dirisang motlakase, mme ke mo go efe fa go itemogelwang palo e e KWA TLASE ya batho ba ba o dirisang.
 - Tiriso e e kwa godimo – Seetebosigo le Phukwi.
 - Tiriso e e kwa tlase – Sedimonthole.
3. Maikutlo a gago ka ga se se tlhagisiwang mo kerafong e ke afe?
 - Mariga go dirisiwa motlakase o montsi fa selemo go dirisiwa motlakase o monnye. (2)
4. Pharologano go ya ka dipalopalo, fa gare ga tiriso ya motlakase ka kgwedi ya Seetebosigo le ka kgwedi ya Sedimonthole ke efe.
 - 71 % (2)

Kerafo ya mela

Kgwebisano

Kgwebisano ke thefosano ya dithoto le ditirelo fa gare ga batho kgotsa ditheo. Go dikgolagano tse di letlang thefosano e, mme dikgolagano tse di bidiwa mmara. Kwa tshimologong fa go ne go refosanwa go ne go diriwa dithoto mme morago ke fa go dirisiwa dilwana tsa mmetale tse di botlhokwa tse di neng tsa bidiwa ledi la konopo le la pampiri.

Ke ka ntlha ya eng batho ba bangwe ba latlhegelwa ke madi fa go gwebisanwa le dinaga tse di kwa ntle?

1. Go tlhoka maitemogelo.
2. Go solofela dipoelo tse di sa kgonegeng.
3. Go tlhoka lenaane le le popota la kgwebisano.
4. Go tlhoka maitsholo a a tsepameng.
5. Go se tshaloganye sentle, fela o tswela go gwebisana.
6. Go se tshaloganye ka fa kgwebisano e dirang ka gone.
7. Go lebelela ditshono tse dintsi tsa go gwebisana mme o ketefalelwa ke taolo ya tsona.
8. Go nna lobaka lo lolelele mo maemong a tatlhegelo mme o sa akanye go dira sengwe se se farologaneng.
9. Go ikgatholosa dintlha ka ga ka fa tlhatlogo ya ditlhwatlhwa le kwelotlase ya dithoto e e amang morokotso ka gone.
10. Go akanya thata ka ga morokotso go na le go akanya ka ga ka fa o ka laolang letseno ka gone gore o ungwelwe sentle.

Mongwe a ka ipotsa gore ke ka ntlha ya eng fa borragwebo le bommakgwebo ba tshwenyega fa ba ka utlwa go twe ranta e wele kgotsa e tokafetse. Go wa le go tokafala ga ranta go ba tswela mosola ka go farologana.

Fa ranta e wele, motho yo o solofetseng tuelo go tswa kwa mafatsheng a kwa ntle o nesetsa maemo a pula. Se, se kaya fa madi a gagwe a tlile go atisiwa ka palo e e kwa godingwana ya diranta. Sekao, fa boleng jwa ranta 13 go bapisiwa le ponto mme motho yo a solofela go amogela £5 000 o tlile go amogela bokana ka R65 000 (= 13 × 5 000).

Fa mogwebi wa kwa ntle a solofetse madi go tswa mo Aforikaborwa mme ponto e le mo maemong a, go raya gore ene o tshwanetse go arola madi a gagwe ka boleng jwa ponto. Mogwebi wa kwa ntle o bona 150 000 mo Aforikaborwa mme o batla go e romela kwa United States. O tshwanetse go e dira jaana gore e lekane ledi la kwa UK: $R150\,000/13 = \text{£}11\,538,46$.

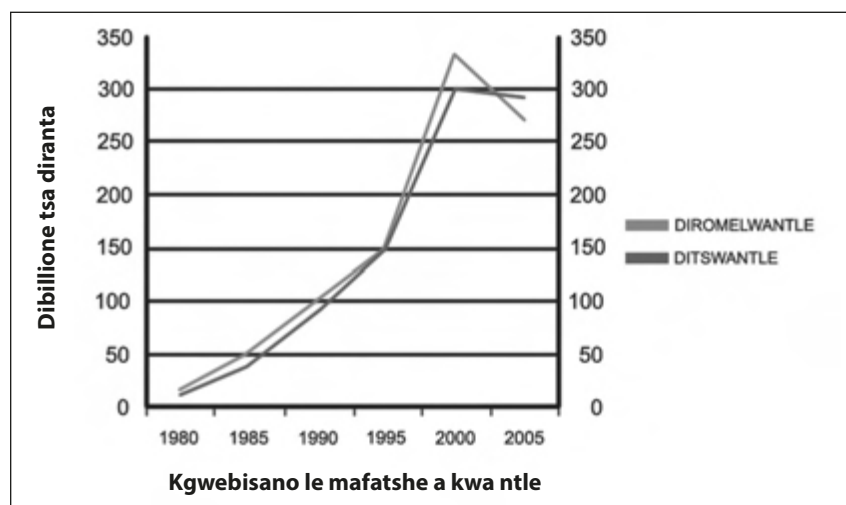
Mosola wa kgwebisano

Aforikaborwa o romela ditirelo le dithoto tsa yona kwa mafatsheng a a kwa ntle mme ka dituelo tsa bona ba kgona go duelela ditirelo le dithoto tse di tswang kwa mafatsheng a. Mogwebi wa Aforikaborwa fa a rekisitse gauta kgotsa kuno nngwe fela ka didolara di le 5 o fitlhela madi a a mokawanyana mme fa a reka kuno nngwe ka kwa ntle o tla tshwanela ke go duela madi a mantsinyana ka a tshwanetse go atisa ranta ka boleng jwa madi a lefatshe leo.

Fa re bua ka tekatekano ya kgwebisano re bua ka dithoto le ditirelo tse di bonwang, tse di tswang kwa mafatsheng a a ka kwantle le ditirelo le dithoto tse di tswang Aforikaborwa di ya kwa mafatsheng a a ka kwa ntle. Re ka re ke boleng jwa ditswantle le boleng jwa diromelwantle.

A re sekasekeng kerafo e e latelang gore re tle re kgone go tlhaloganya gore kgwebisano ke eng, go lebeletswe diromelwantle le ditswantle mo dingwageng tse di tshwailweng.

Buisa kerafo e go bona dintlha tse di maleba ka ga kgwebisano.

Morago ga puiso

O kopiwa go dira tiro e jaaka tirogae. Seo se tla go kgontsha go dira dipatlisiso le go batla tshedimosetso e e tlhaelang.

Buisa dipotso tse ka kelotlhoko morago o di arabe ka bomaleba.

1. Barutwana ba sekolo sa gago ba mo lenaaneng le le etleediwang ke puso la lathefosano ya thuto le maitemogelo a botshelo. Ba refosana le dikolo tse di kwa dinageng tse di latelang: United Kingdom, Botswana, le Amerika. Boleng jwa madi a dinaga tse, fa go bapisiwa le Aforikaborwa bo ntse jaana:
 - **Amerika:** \$1 = R8,10
 - **Botswana:** 1 Pula = R1,25
 - **UK:** £1 = R13,79

Go tlhophilwe barutwana ba bararo go ya kwa dinageng tse di umakilweng. Ba neilwe madi a ketleletso a a kana ka R10 000,00 mongwe le mongwe.

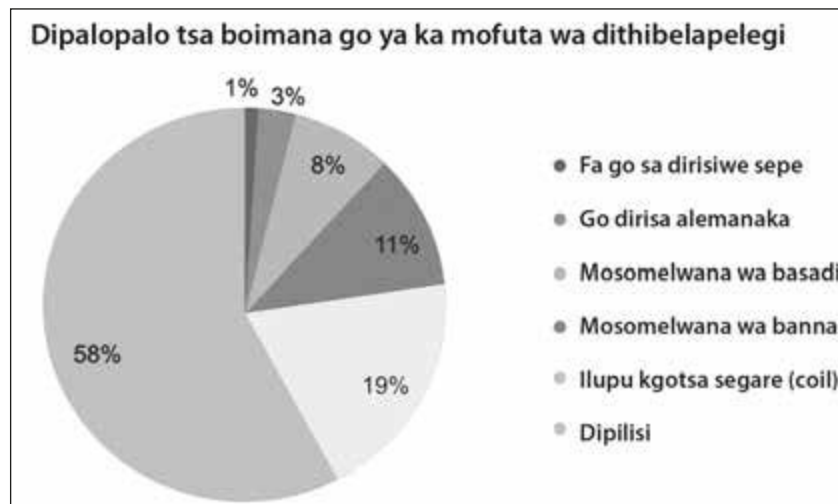
- a) Morutwana mongwe le mongwe o tla bo a tshotse bokae fa a sena go fetolela madi a kwa nageng e a yang kwa go yona?
 - **Amerika:** $1 = 8,10 \times 10\,000,00 = R81\,000\,00$
 - **Botswana:** $1\text{ Pula} = 1,25 \times 10\,000 = R12\,500$
 - **UK:** $\text{£}1 = 13,79 \times 10\,000 = R137\,900$
 - b) Ke mang yo o nang le madi a a fetang a ba bangwe?
 - c) Naya lebaka la karabo e e mo go ii.
(Ke Amerika ka gore ponto e na le boleng jo bo kwa godingwana.)
2. Dira fela jalo ka barutwana ba ba tswang kwa mafatsheng a a fa godimo mme ba tla mo Aforikaborwa. Bua gore mongwe le mongwe o bona bokae fa a sena go fetolela madi a gagwe mo leding la Aforikaborwa fa mongwe le mongwe wa bona a bona 55 000 go ya ka ledi la naga ya gaabo.
 - **Amerika:** $\$55\,000/8,10 = R6\,790\,00$
 - **Botswana:** $\text{Pula } 55\,000/1,25 = R44\,000$
 - **UK:** $\text{£}55\,000/13,79 = R3\,988\,40$
 3. Fa o feditse dithuto tsa gago, mme o ikaelela go dira kwa go e nngwe ya dinaga tse di fa godimo, o ka tlhophisa e e feng? Tshegetsisa ka lebaka.
 - **Morutwana wa ntlha a ka re:** Ke rata go dira kwa Amerika gonne e tla re ke bowa ka bo ke tshotse madi a a moko a mme fa ke boela kwa teng madi a me ga a yo fokotsega thata.
 - **Yo mongwe a ka re:** Ke rata go dira kwa Botswana gonne ledi la bona ga le farologane thata le la rona mme nka se latlhegelwe fa ke anaanya madi a Aforikaborwa le Pula fa ke boela kwa tirong.
 - **Wa bofelo a ka re:** Nna ke rata go dira kwa UK, ledi la bona le kwa godimo fa o anaanya le la Aforikaborwa. Nka rata go romela madi gore a anangwe le a naga ya rona mme morago ke a bolokemme ka tla gae gangwe mo ngwageng.

› Tirwana ya 115

Go kwala le go tlhagisa

Buka ya Morutwana tsebe 279

Laela barutwana go buisa kerafo e e latelang morago ba sekaseke tshedimosetso e e neetsweng ka dipalopalo. Ba tshwanetse go kwala tlhamo mme fa ba dirile jalo ba simolole ka go e naya setlhogo pele. Ba dirise tshedimosetso ya kerafo e ya tshekeletsisa.

Dipotso tsa tlaleletso

1. Dirisa tshedimosetso e e fa godimo go tlhagisa tshedimosetso ka sethalo se se neetsweng fa tlase fa. O neilwe mokgwa wa go laola pelegi mo kholomong ya ntlha mme o tshwaye mo kholomong ya bobedi kgotsa ya boraro go kaya fa mokgwa o o ikanyega kgotsa o ka tsenya motho mo kotsing.

Mokgwa wa go laola pelegi	O a ikanyega	O ka tsenya motho mo kotsing
Dipilisi	✓	
Mosomelwana	✓	
Fa go sadirisiwe sepe		✓
Go dirisa alemanaka		✓
Llupu/segare	✓	

2. Tshegetsisa tlhopho ya gago ya kholomo ya bobedi le ya boraro ka lebaka.
 - Fa motho a nwa dipilisi tsa thibelapelegi ka tshwanelo a ka se tsene mo kotsing ya go ithwala. Fa go sa dirisiwe sepe motho a ka ithwala kgotsa a ka tsenwa ke malwetse a thobalano.

> Tirwana ya 116

Popegopuo le melawana ya tiriso Buka ya Morutwana tsebe 280

Mefuta ya dipolelwana

Polelotswako

Laela barutwana gore ka ntlha ya fa mo tirwaneng ya 112 ba ne ba ikgakolola ka ga polelonolo, jaanong ba tlile go lebelelela polelotswako le polelopathe mme ba leke go gakologelwa gore di bopiwa jang le tiriso ya tsona. Ba laele gore ba buise dintlha tse di latelang:

Polelotswako e bopiwa ka dipolelwana di le pedi kgotsa go feta. Dipolelwana tse, ke dipolelwanakutu ka bobedi ba tsona mme di kopanngwa ka makopanyi. Makopanyi a a kopanyang polelwanatswako a bidiwa makopanyi a polelotswako mme ona ke **mme, kgotsa, kana, kampo, le gona, fela, ntekwane, motlhaope, ka gongwe**, jj.

Sekao:

Mosimane yo mogolo o rema setlhare se seleele jaanong mme setlhare se thata.

Mosimane yo mogolo o rema setlhare ➔ Polelwanakutu.

Setlhare se thata ➔ Polelwana ya polelotswako e e laolang ke polelwanakutu.

Dipolelo tse pedi tse di kopantswe ke lekopanyi e leng “mme”. Dipolelwana tse, ke dipolelonolo mme di kopanngwa ke lekopanyi “mme” go dira polelotswako. Fa go elwa tlhoko, polelotswako e bopiwa ke dipolelonolo tse di ikemetseng tse pedi mme di kopanngwa ka lekopanyi.

Dikao tse dingwe:

- Pula e nele (fela) batho ga ba leme.
- A o tla ja le rona (kgotsa) o tla tsamaya o sa ja?

Dipolelwana tse di fa godimo ke dipolelwanakutu ka bobedi mme di dirwa polelotswako ke makopanyi e bong “fela” le “kgotsa”.

Molokololo wa polelopateng

Polelopateng fela jaaka polelotswako e bopiwa ka dipolelwana tse pedi kgotsa go feta. Pharologano ke gore yona e na le polelokutu e le nngwe fela. Gape e na le polelwana e le nngwe kgotsa go feta. Polelwana ke polelo e e ikaegileng ka polelwana.

- O ka lemoga palo ya dipolelwana jang mo polelopateng?
 - Kwalola polelopateng
 - Thalela matiro a a fitlhelwang mo polelong
 - Bala matiro otlhe a o athaletseng, palo ya matiro ke palo ya dipolelwana tse o di fitlhelwang mo polelopateng.

Go netefatsa polelopateng o ka lebelela dintlha tse di latelang:

Dipotso tse di maleba	Dikarabo tse di ka solofelwang
Eng – Tiro e diragaditswe mo go mang kgotsa mo go eng?	Polelwana – sedirwa sa polelo.
Ofe – Kgotsa efe-mosetsana ofe/selepe sefe?	Polelwana – tlhalosi e tlhalosa nako.
Leng – E dirilwe leng?	Polelwana – tlhalosi ya lebaka.
Goreng – Goreng tiro e dirilwe/e dirwa?	Polelwana – tlhalosi ya lebaka.
Jang – Tiro e dirilwe jang?	Polelwana – tlhalosi ya mokgwa.
Mang – Yo o dirang tiro?	Polelwana – sediri sa tiro.

Sekao:

Mogokgo o ne a itsise fa dipholo di sa kgotsofatse
Mogokgo o ne a itsise – Polelwana
Fa dipholo di sa kgotsofatse – Polelwana sedirwa sa letiro la polelwana

Polelo ya ntlha go tswa mo sekaong se se fa godimo, ke polelwana fa polelwana ya bobedi e le polelwana gonne e dira tiro ya leina mo polelong. E araba potso ya se se batliwang jaaka fa go batliwa leina la sengwe.

Sekao:

Mogokgo o ne a itsese eng? Mme karabo e tla nna 'fa dipholo di sa kgotsofatse.

Polelwana tlhaodi

Basimane ba ba tswang kgakala ba rekile dinku tse tshweu tse di mo lesakeng. Basimane ba rekile dinku tse tshweu – Polelwana ya polelo ya 1 le ya 2 Ba ba tswang kgakala -polelwana tlhaodi e e tlaolang leina mo go 1 Tse di mo lesakeng – Polelwana tlhaodi e e tlaolang leina dinku mo go 1

Polelwana tlhaodi e a tlaola kajalo e dira tiro e lenngwe le letlhaodi. E ka tlaola leemedi kgotsa leina. Potso o fe/, dife, bafe j.j. e go supetsa fa polelwana e le polelwana tlhaodi

Sekao:

Potso: basimane bafe?

Karabo: ba ba tswang kgakala(e tlaola basimane mo go ba bangwe.

Polelwana tlhalosi

Ke tla go naya madi a a lekaneng fa o ka gwebisana le nna.

Ke tla go naya madi- Polelwana ya 1 le 2

A a lekaneng – polelwana tlhaodi e e tlaolang madi mo go 1

Fa o ka gwebisana le nna – polelwana tlhalosi ya maemo a a tlhalosang lediri ke tla go naya mopollelwanaeng ya 1

E latlhoko: Tiro e ekaiwang ke letiro le le tlhalosiwang, e ikaegile ka tiro e e kaiwang ke letiro la polelwana tlhalosi ya maemo.

O ka dirisa dipolelwana tsa mefuta yotlhe ya matlhaodi fela jaaka ma tlhaodi a dira.

Dipotso le ditsibogelo

1. Morutabana yo moleele o ruta dirutwa tse di farologaneng.
 - Morutabana o ruta dirutwa – polelwana kutu.
 - Yo moleele – polelwana tlhalosi ya popego.
 - Tse di farologaneng – polelwana tlhalosi ya mokgwa.
2. O tlile go newa tiro e ntsi go le fa a e dira a ntse a tshameka.
 - O tlile go newa tiro e ntsi – polelwana kutu.
 - O dira a ntse a tshameka – polelwana kala ke polelo e e ikaegileng ka polelwana kutu.

Sekao sa Pampiri ya 1

- Buisa tsebe e ka kelotlhoko pele o simolola go araba dipotso.
- Nopola fela dipotso tse o tla di arabang go boloka nako.
- Buisa dipotso tse o di tlhophileng ka tshwanelo.

Dipotso di tla latelana jaana:

Karolo A

Tekathaloganyo le tiriso ya puo: Maduo = 40

Karolo B

Tshobokanyo: Maduo = 10

Karolo C1

Maboko a mane a a bonweng. O itlhophele go araba a le mabedi fela go tswa mo go ona otlhe Maduo = 20

Leboko le le sa bonwang – le arabe. Maduo = 10

Karolo C2

Araba padi/naane ka dipotso tse dikhutshwane kgotsa tse di telele (Tlhamo) Maduo = (25)

Karolo C3

Terama, dipotso tse dikhutshwane kgotsa tse di telele (Tlhamo) Maduo = 25

Maduo otlhe: 130

Ela tlhoko

- Kwala palo ya dikarabo jaaka dipotso di boditswe. B
- Simolola karolo nngwe le nngwe mot sebeng e ntšhwa.
- Leka gore tiro ya gago e nne phepa, mokwalo e nne o o buisegang.
- Buisatemana e elatelang go tswa mo lekwalodikganyeng mme morago o arabe dipotso.

Mathata a ke aitemogelang kwa gae

Leina la me ke Sentebaleng Rathebe. Ke nna kwa motsaneng wa Ngobi kwa porofenseng ya Bokone Bophirima. Ke ngwana wa botlhanano mo go ba le lesome. Mme o amogela madi a dikotlo a ba le babedi, fa rre a amogela madi a bogodi. Fa rre a ne a dira o ne a kgona go re tlamela le go duelela ditirelo dingwe tse di botlhokwa tsa tshoganyetso.

Re ne re aga re itumetse, le fa re ne re le dikobodimagetleng. Fa re ne re dira tiro ya sekolo rre o ne a re thusa. O ne a kgatlhegela go reetsa dipotso go tswa mo go rona rotlhe. Ga jaana maemo a fetogile thata. Nkgonne o ne a tshwanelwa ke go tlogela dithuto ka ntlha ya botlhoki. O ne a dira Mophato wa 11, fela o ne a se na ditlhako le diaparo tse di maleba tsa sekolo. O bone tiro ya go phepafatsa kwa marekelong.

Maemo a fetogile thata fa gae. Rre o lefetlho mme o aga a kgoba mme ka mafoko a re ke lesilo. Go ya ka nna, ga ke bone sepe sa bosilo mo

go ena. O tshelela mo kutlobotlhokong mme dikeledi tsa gagwe ga di kgale. Ka dinako dingwe rre o ithekela dijo mme a di je tsotlhe re mo lebile. Fa a sadisitse o di notlelela mo khabotong mme e re mo mosong a di je a le esi. Fa mme a bobola mme a tlhoka go ya go bona ngaka rre o gana go mo naya madi a sepalangwa.

Go ketsaetsego e kgolo fa gae. Re tshelela mo letshogong ka ntlha ya gore rre a thulana le mongwe le mongwe le fa go sa re sepe. Ga a tlhole a na le kgatlhegelo ya sepe mo dithutong tsa rona. Kwa sekolong go bokete mo dithutong ka ntlha ya maemo fa lapeng. Rre o bets a mme setlhogo kwa ntle ga lebaka mme fa a šakgetse jalo re tshelwa ke madi a kgofa.

Ke batla go fetsa dithuto tsa me gore ke tle ke thuse lapa la gaetsho. Pelo ya me e rotha kgodu e khibidu ya madi.

Nthuseng!
Tlhokaina

Dipotso

1. Dirisa tshedimosetso e o e neetsweng ka ga botshelo kwa lapeng la gaabo Sentebaleng go tlatsa diphatlha mo sethalong se selatelang.

Banelwa	Mathata a a itemogelwang	Ditshwanelo
Sentebaleng	Go timiwa dijo.	
Go nna mo tikologong e go itemogelwang tshotlakako.	Jaaka ngwana o tshwanetse go tlamelwa ka dijo le go sireletswa kgatlhanong le go nna mo tikologong e go itemogelwang tshotlakako mo go yone.	
Mmaagwe Sentebaleng.	Tshotlakako.	Go tlotliwa jaaka motho.
Rraagwe Sentebaleng.	Botlhokatiro.	Go ratiwa le go tlotliwa ke ba lelapa la gagwe.
Mogoloa Sentebaleng	Go sa tsene sekolo.	Go amogela thuto ya motheo.

(8)

2. Sentebaleng le batsadi ba gagwe ba tshwanetse go dira eng go tokafatsa maemo a botshelo mo lapeng la bona? (2)
 - Ba tshwanetse go laletsa badirediloago go tla go tlhola fa ba nnang teng mme morago ba batle thuso.
 - Go ya kwa ditirelong tsa sepodisi mme ba tshwarise rre yo o betsang mosadi.
 - Go thusa rraabona go tla ka maano a go dira/ go simolola kgwebopotlana ka ntlha ya gore fa a dira e nna motho sentle.
3. Ke ditheo dife tse o ka romelang ba gaabo Sentebaleng kwa go tsona go bona thuso? Dirisa sethalo se se fa tlase go neela ka ditheo le tshedimosetso e e maleba:

Leina la setheo	Thuso e e ka bonwang	Dikgatotse di ka tsewang go bona thuso
Bodirediloago	Go laletsa badirediloago go tla go lekola maemo a ba lelapa la ga bo Sentebaleng ba tsheleng mo go ona.	Thuso ya go tloswa mo lefelong la tshotlakako.
Sephodisi	Go tlosa motlhokofatsi fa gare ga batho.	Go tshwarisa motlhokofatsi.
Bookelo	Thuso ya tshidilomaikutlo.	Go letsetsa kwa bookelong.
Go etela dingaka tse di sidilang maikutlo.		

(9)

Dipotso le ditsibogelo

Popegopuo le melawana ya tiriso

1. Sekaseka temana e ka kelotlhoko morago o nopole maina a a kwadilweng ka bontsho, kwalabongwe le bontsigo ya ka ditlhophatsa ona. (3)
 - kobo – kojwana
 - potso – dipotso
 - ngaka – dingaka
 - sekolo – dikolo
2. Mosola wa go dirisa matlhaodi ke ofe? (1)
 - A kgontsha babuisi go tthaola dilo/batho ba lona mo go tse dingwe ka go tthaola ka mmala, popego le la palo.
3. Nopola matlhaodi a a tlhagelelang mo temaneng e e fa godimo mme o bue gore ke matlhaodi a mofuta ofe. Nopola a mabedi fela. (2)
 - Ba babedi – letlhaodi la palo.
 - E khibidu – letlhaodi la mmala.
4. Nopola letlhophileakaretsi le letlhophiletlholodi mo temaneng mme o a dirise mo dipolelong go supa fa o a tlhologanya. (2)
 - Ka dinako dingwe rre o nthekela dijo mme a di je tsotlhe re mo lebile. – Letlhophileakaretsi.
 - A di notlelele mo khabotong mme e re a tsoga a di je a le esi.
 - Letlhophiletlholodi.
5. Leina “madi”le ka dirisiwa mo bokaong jo bo farologaneng. Tshegetsa karabo ya gago ka dikao. (2)
 - Mosese wa ga Sentebaleng o rothetswe ke madi a kgogo e a neng a e tlhaba.
 - Rre o rekile kgogo e e khibitswana ka madi a me a sekolo.
6. Nyenyefatsa maina a a latelang ka setlhongwana “ana” obo o a dirise mo dipolelong.
 - a) Kobo – kojwana
 - Mme ga a na le yona kojwana ya go ipaya mo magetleng.
 - b) Khibidu – khibitswana
 - Rre o tllhabile kgogo e khibitswana.
7. Kwala mabotsi a a maleba go tswa mo dipolelong tse di latelang: (1)
 - a) Motlalepula o tshotse ngwana wa mosimane.
 - O tshotse mong?

- b) Rakgadi o ile kwa Lekgalong. (1)
- Rakgadi o ile kae?
8. Nopola maadingwa a mabedi mo temaneng e e fa godimo. (2)
- Sekolo ➔ Skool
- Khaboto ➔ Cupboard
9. Lokolola polelo e e latelang: (3)
- Mosimane yo moleele o disa dikgomo tsa ga malome.
- Mosimane o disa dikgomo – Polelwana kutu.
- Yo moleele – polelwana tthaodi ya popego.
 - Dikgomo tsa ga malome – polelwana tlhalosi ya mokgwa le tlhalosa dikgomo mo go 1.
10. Leina le le losi le ka dirisiwa mo dipolelong ka mekgwa e e farologaneng. Dirisa leina “kgosi” jaaka: (1)
- a) Tlhalosi ya felo. (1)
- Banna ba ya kopanong kwa kgosing.
- b) Sedirwa sa polelo. (1)
- Ba tlile ka kgosi.
- c) Tlhalosi ya kopanelo. (1)
- Sentebeng o dira le kgosi.

[21]

Buisa temana e e latelang ka kelotlhoko, mme morago o sobokanye ka mafoko a gago, bokao bo se fetoge. Netefatsa gore o akareditse dintlhakgolo le molaetsa wa yona. Temana e e sobokantsweng e nne le mafoko a le 80–90.

Dipotso le ditsibogelo

Balemirui ba samagana le bothata jwa dipula tsa matsorotsoro

Phukwi 10 2011, 2:35:00

1. Morago ga dipula tse di makete, tse di tlogetseng ba le bantsi ba le mo tlalelong, balemirui ba solofela tlhabo e ntle ya letsatsi le gore magodimo a tla letla gore ba jale mabele le go kotula mmopo le sonobolo. Le fa ba amogela go na ga pula monongwaga gona ba ne ba lebagane le dinko di aboga. Ba re ba retelelwa ke go dira ka didiriswa tsa bona tsa temo kwa masimong.
2. Fa e le kwa Bloemfontein gone magodimo a ne a bulela tsa matsorotsoro mo marigeng di ka nna 200 mm mo bekeng e le nosi. Ditlamorago tsa se, di bosula thata mo go tsa temo.
3. Molemi Dirk Bredenkamp a re, “Gore re kgone go ka kotula kwa ntle ga matsapa go tlhokega gore pula e seke ya na gotlhelele mo dibekeng di le 6–8. Fa ke jetse ga ke na bonnete jwa gore dijalo di tla mela mme go na le tlhalelo ya peo ya mabele, ka jalo ga ke itse e bile ga ke na bonnete jwa gore re tla nna le peo gape e e tla jalwang mo nakong e e tlang.”
4. Balemi ba ba nang le ditumelano tsa semolao tse di ba pateletsang go ntsha dikuno go di isa kwa marekelong ba tshwenyegile thata ka ntlha ya fa tota ba tla retelelwa ke go diragatsa maikano a

bona ka nako. Fa mmopo le sonobolomo di nna lobaka mo mmung, go na le kgonagalo e ntsi ya gore dikuno tsa teng di tla nna tsa boleng jo bo kwa tlasenyana mme se, se tla ama dipoelo thata.

5. Anton Botha wa Setheo sa mo Aforikaborwa sa Dijothoro a re, "Ditshenyegelo di ka solofelwa gape ka dijalo tse dintshwa tsa mabele. Koketsego ya ditshenyegelo tse, e mo diatleng tsa Lekgotla

la Bosetshaba le le dirang ka go kabakanyetsa dipalopalo tsa ditlhagiswa tsa dijothoro (*National Crop Estimating Committee*). Maemo a, a ama letseno la balemi ka fa go sa eletsegeng ka gona."

6. Balemi ba ba leng kwa mafelong a a amilweng ke maemo a, mme dijalo tsa bona di gogotswe ke metsi ba lebanwe ke matshosetsi a gore dijalo di ka nna le tshwaetsego ka ntlha ya mouta.

Dikarabo tsa barutwana di tlele go farologana thata, fela dintlha tse di latelang di ka tlhagisiwa.

Tshobokanyo

Morago ga dipula tse di tlogetseng batho ba gaeletswe, balemirui ba solofela tlhabo ya letsatsi le go kotula mabele le sonobolomo. Baretelelwa kantlha ya seretse. Kwa Bloemfontein diterekere di ne tsa retelelwa ke go dira. Molemi Dirk Bredenkamp a re gore go kotulwe, pula e tshwanetse go sa di beke tse 6–8. Balemi ba ba rekisetsang marekelo bamo tlalelong ka ba ikanne go tlhagisa dijo mo nakong e e beilweng. Lekgotla la Bosetshaba la Ditlhagiswa tsa dijothoro le tla netefatsang maemo. Dijalo di a uta mme se se amile balemi thata.

Buisa ka kelotlhoko mme o arabe dipotso tse di latelang. Ela tlhoko: O reboletswe maboko a le 5, a le mane ke a a bonweng mme go arabiwe a le mabedi fela go tswa mo go ona. La bofelo ke le le le sa bonwang mme lona go a patelesega gore o le arabe.

Motlhokagae

L D Raditladi

1. Ke bolailwe ke batho betsho maloba.
2. Ba ntshidikale kadisanamagetla,
3. Pelo ya me ka ba ka e utlwa e uba.
4. Ka re ke gadimafelajaakakgatla,
5. Ke supa fa di le phepa, tsa me diatla,
6. Ba mpatika ka tlhokamonamoleli
7. Ka bona ke sekasekadikeledi

8. Ke pagame Gabane ka gabalala,
9. Ke re ke lekolebaobabasanthateng,
10. Ke kwa ke okomele batsayamotlhala,
11. Ke bone bampolai ba ba sa mpatleng
12. Ga ke gaufi, ke ile le lefatshe boteng,
13. Mefago ya tlotlopo e lekgonkgonyane,
14. Le sejo sa tsela e le sa dinonyane.

15. Ke tsamaile nosi jaaka lenong marung,
16. Ka gatagata le naga ke sa le itse,
17. Ka bo ka duba ka mo bogorogorong
18. Ke raletse le lefatshe ke sa le itse,
19. Ka tsena ka dithotana di le dintsi,
20. Mafelonageng ka' a ka a lalela jale,
21. Ka bo ke dirwa ke lenaga bogole.

22. Ke palame terena ya labotlhano,
23. Nna ke namela dilokose ka poelwa,
24. Ya matla ka nna, kgomo ya Makgoa ke fano.
25. Ke kgakalagakala jaanong, ke a boelwa;
26. Le mamphempheiatleng tsa me a a gobelwa:
27. Fa lo ntshwara lo ka di taya mogala,
28. Fa lo ka roma pitse yone e tla tlhela.

29. Fa dinaledi tsa legodimo di ka nkgoa
30. Mowa wa me wa goletsegela marung
31. Mme wa tlogela mmele wa me o le bokoa
32. Tsayang nama ya me lo ko lo e tsenyeng mo mmung
33. Lo re: "Yo legae o le bonye mo losong
34. O tshwana fela le moswelatebeleng
35. Ka moswelagaabo ga a jewe."

Dipotso

1. Mo moleng wa bo 15 mmoki o tshwantshanya Motlhokagae le lenong. Goreng a itlhophetse lenong?
 - Lenong le aga sentlhaga sa lona kwa mankalengkaleng a setlhare, ka jalo ga le fitlhelege bonolo. Fela jaaka motlhokagae, a re le fa o ka roma pitse e ka seke ya mo fitlhelela, a ka fitlhelelwa fela ka mogala. (1)
2. Kgangkgolo ya leboko ke efe?
 - Motho yo o senang kwa gabo kgotsa legae. (1)
3. Nopola mola o o tlhagisang tshwantshanyo.
 - Ke tsamaile ke le nosi jaaka lenong mo nageng. (1)
4. Kwala mela e le metlhano mme o tlhagise diteng tsa leboko.
 - Mokwadi o tlogetse legae a inaya naga kantlha ya go latofadiwa/ bogisiwa.
 - O ne a ya kgakala kwa a neng a ka se bone bagaabo mme o tlhoka dijo.
 - O ja mo tseleng mme o itshwantshanya le lenong.
 - A re fa ba mmatla ba ka dira jalo fela ka go mo leletsa mogala, fa e le ka namana gona ba ka se mo fitlhelele.
 - O ipolelela gore fa a sule ga a jewe ka jalo go swela nageng mo go ene ga se bothata. (10)
5. Tlhalosa lereo "go kotela" o bo o le dirise mo polelong e o itlhametseng yona.
 - Go koba namane ka thobanyane go re e seke ya kgoreletsafa go gamiwa/Go thibela motho go dira sengwe ka ntlha ya fa le wena o na le kgatlhegelo mo go sona. (2)

6. Buisa ka tsenelelo mola wa bo 31 le 32 mme o tlhagise gore se se kwadilweng mo go yona ke ntlha kgotsa ke kakanyo.
 - ntlha (1)
 7. Leboko le ke la mofuta ofe?
 - La segompieno (1)
 8. Kwalolola mela e le meraro e e tlhagisang morumo go tswa mo lebokong.
 - Ke pagame Gabane ka gabalala, “a”
 - Ke re ke lekole bao ba ba sa nthateng, “b”
 - Ke kwa ke okomele ba tsaya motlhala, “a”
 - Ke bone bampolai ba ba sa mpatleng, “b” (3)
- [20]**

KGOTSA

Leboko la ga Setšhele wa ntlha

M O Mseboni

1. Ke motšatša mogakatsamala,
2. Yo go tweng noga e kgolo ya 'noka tsemi kgolo,
3. E go tweng e kile ya tsoetsa bangwe kgwanyape,
4. Ya Bakgatla ya batso setsa phefo,
5. Ngwana wa lekone a tshaba a sutlha,
6. A tshaba ka 'tlhako di le letsogong.
7. Ngwale boela yoo o mmokileng,
8. O boka o saitse 'ina ja gagwe.
9. Ina ja gagwe ke matsodimatsoke.

Dipotso le ditsibogelo

1. Ka bokhutshwane, ka mela fela e le metlhano, tlhagisa diteng tsa leboko le.
 - Mmoki o tshwantsha kgosi Setšhele le more o o botlhoko.
 - Seo se kaya gore o tsewa e le motho yo o bogale.
 - Ka jalo o tlisa letshogo mo bathong.
 - O ne a tshabega.
 - Mmoki o kaya fa a kile a tlasela Bakgatla mme ba tshaba ka ditlhako mo matsogong. (10)
2. Ke ka ntlha ya eng mmoki a tshwantshwanya kgosi Setšhele le motšatša.
 - Ka ntlha ya fa a le bogale. (2)
3. Ke ponagalo efe e e fitlhelwang mo moleng wa bo 2 le 3.
 - 2 – Tlogelo.
 - 3 – Tlhatlagano. (2)
4. Tlhalosa ka botlalo mareo a:
 - Motšatša – more o o bolayang o o botlhoko.
 - Kgwanyape – diphefo tse di tsubutlang mme di le kotsi. (2)
5. Dirisa lefoko “noka” mo dipolelong go bontsha fa le na le bokao jo bo farologaneng.
 - Morago ga go dira tiro e e bokete ya go tlhagola, ke kubugetswe ke noka.

- Kgosi Setšhele le morafe wa gagwe ba rapeletse pula kajalo, noka e tletse e bile e tlhatsitse. (2)
 - 6. Goreng mmoki a dirisitse tlogelo mo moleng wa bo 8? (1)
 - Go natefisa puo.
 - 7. Go tawang fa go twe “kgwanyape”? (1)
 - Diphefo tse di maatla.
- [20]

KGOTSA

Semakaleng-a-Monyaise

J S S Shole

1. Ga nkitla ke bua thata, ke tla nyaisa
2. Ke tla kopela Semakaleng modula.
3. Ga se moeng, tlhe, ke mong wa lapa
4. O tthaeditswe ke batlhanka ditulo.
5. O maaka mantle motho wa marara
6. O ka go loma tsebe a re gape se šebe
7. A go je, ka loleme a re maaka ga se khumo.

8. Yo o sa itseng go bua le baeng
9. A buang e kete o duelela mafoko.
10. O tlhopha a se kae fela mme a amanege
11. Se-boloko se-kgomo ya motlapa.

12. O ratile go ntsha botshelo leinane,
13. Go fetola dipuo tsa batho diane.
14. O fa dilelo tsa baratani melodi
15. Ditshego tsa bone a di dire tshotlo.

16. Monna yo o tsotse basadi ditswalo;
17. O supile sentle ka Mma-Oshupile.
18. Fela o ba ratisa thata bonka-tsea
19. Bogale jwa mosadi seka-nkwe.

Dipotso

1. Go dirisitswe sekapuo sefe mo go 6 le 7? (1)
 - Tshwantshanyo
2. Maikaelelo a go dirisa sekapuo se ke afe? (1)
 - Ke go leka go gatelela se mmoki a se buang ka ga rre Monyaise.
3. Tlhalosa morero wa leboko le ka mela e metlhano. (10)
 - Monyaise o itse go bua.
 - O kgona go fetola puo ya gago a e dira ya gagwe.
 - O kgona go kwala ka tiragalo e e botlhoko mme a e tsenye molodi.
4. Ke mofuta ofe wa lediri o o dirisitsweng mo moleng wa bo 21? (2)

O nopole.

 - Ratisa – ledirisi.

5. Naya molaetsa wa leboko le.
 - Fa o kwala buka kgotsa leboko, go botlhokwa gore o bule matlho le ditsebe ka gore gore se o seutlwang gongwe se ka gotswela mosola. (1)
6. Nopola dikapuo tse pedi tsa kgakantshi.
 - fa dilelo tsa baratani melodi. (2)
 - a ka go loma tsebe a re gape se šebe. (2)
7. Go tawang fa go twe bogale jwa mosadi seka-nkwe?
 - O tshwantshanya bogale jwa mosadi le jwa nkwe. (1)
8. Lebaka la gore mmoki a boke rre Monyaise ke lefe?
 - O mmokela bokgoni jwa gagwe jwa bokwadi le jwa go dirisa puo. (2)

[20]

KGOTSA

Wetsho ka a go rata

B D Magoleng

1. Dumela, sethunya sa pelo ya me;
2. Nkalela tlhe, moseme ke o same,
3. Mafoko tsebeng ke ntshebele:
4. Mafokontho, Sadi, ga a tlhakanelwe,
5. Ga se tlhaku le batlelwang kgakgangwe;
6. Ke puo e sa batleng mmaditsela.

7. A go matlho a benya lenaledi,
8. A ruarurubele le kokobele:
9. Kgara ya 'go Mmannana, botshabelo,
10. Kgara e ntlholelang ditlhobaelo,
11. Le toro di lorwang di safelele.

12. Tsa etsho kgomo di balwa ka maina;
13. Go balwa Tlhapa diatla le Kgwaadira,
14. Kgomo di kgethelwang, gadiboratwa:
15. Nnya, Nnana, e seng manyokenyoke,
16. Dikgang ga di rate manyobenyobe,
17. Mantlwane ga se selo sa baratwa.

18. Tsa ba losika dipelo di tshwaana,
19. Ba kगतlhwa ke ngwetsi a bona, Mmanana ...
20. Bojang kgomo di bo kgakgatla pelong,
21. Namanyane di ntsha tilatijana.
22. Ke tlhole ke ikana tintibane!
23. Batho ba nteba ke ba leba matlhong!

Dipotso

Ka mafoko a le 400 tlhagisa morero le diteng tsa leboko “Wetsho ke a go rata.”

(20)

Leboko le lesabonwang

Mahuma-pelo a ga phokojwe

M S Kitchen

1. Ruri legodimo le ka bo le na le mogala
2. Nkabo ke lotlegela Mmopi, ke re a utlwe,
3. A thuse, a kgalemele motho; re a nyelela,
4. Re nyelediwa ke motho le ntšwa ya gagwe.

5. Ga ke bewe sebetse, monkgwe wa diphologolo!
6. Le fa go dutsweng gone go dutswa fela ka nna –
7. Monkgwe wa dibatana! Ke ntshitswe loso-logolo
8. Ga twe le ke le bathong mokgwa ke gana ka one.

9. Bana ba motho ba mekgwaro me e ngokogilwe
10. Wa me one fa o gopotswe ke tlhola-e-eme;
11. Ga e ke e re go umakwa o didimalelwe,
12. Ba re sa me ga se bolotsana ke ntlo-lobone

13. Ga nke ke tswa ke selasela tsatsi le tshabile,
14. Ke itala go lala ke kaila go sa robetswe,
15. Ke apere lefifi mae ba a sasedile,
16. Ke sikologa badipa-motho le ntšwa ya gagwe.

17. Nkabo ke na le gone ka ipuelela bathong
18. Ka re, "A e nne modiga, bana ba batho!"
19. A phokojwe le ene a letlwe a je ditswammung
20. A none a ba a ate a etse sika lwa setho.

Dipotso

1. Mola wa bo 13 o kaya eng? Tlhalosa.
 - Phokojwe e tsoma bosigo. (2)
2. O akanya gore go ya ka setlhogo sa leboko le, phokojwe o lelela eng?
 - Phokojwe e ngongoregela go tsoamiwa ke motho le ntšwa ya gagwe. A re ene ga a tshwenye ope ka gonne o itsomela bosigo. (2)
3. Nopola mola o o tlhagisang tshwantshanyo o bo o tshegetse ka lebaka.
 - A none a ba a ate a etse sika la setho. (2)
4. Pharologano fa gare ga ntšwa le phokoje ke efe?
 - Ntšwa ke phologolo ya gae fa phokojwe e le losika loo ntšwa mme yona e le phologolo ya naga. (2)
5. Thuto go tswa mo lebokong le, ke efe? Tlhalosa.
 - Diphologolo le tsona di na le ditshwanelo. Batho le diphologolo ba a tlhokana. Fa o bolaya diphologolo losika lwa tsona lo tla nyelela mme ra le tlhoka. (2)

[10]

Masego – Gomolemo Mokae

Morago ga go okomela lefatshe la bopelokgale jwa ba ga Lazar le 'Vusi Mgoma, Masego a simolola go bona bogale jwa ga rraagwe ka leitlho le lengwe.

Le fa Kgabo Motsepe a seka a, itomaganya le makoko a bona a go lwela ditshwanelo tsa botho le go lwantsha kgatelelo, setlogolo se sa Bakgatla e ne e le mongwe wa bagale ba ba kgaratlhelang kgatlhanong le go tlhoka toka.

Se, Masego o ne se itse ka mmaagwe a ne a mmolelela seo rraagwe a se mo anegetseng mo metsotsong e le mekhutshwane, e e botlhoko, fa a ne a letile go bolawa ka go kgwagetswa.

Mme bogale jo, bo ne bo tla fologa ka masikasika a a latelanang ka molomo fela jaaka ditiragalo tsa bagale ba ba fetileng di ne tsa fitlha go masika a bona.

Ke tsaya gore o santse o sa itse lotso lwa letlhoo gareng ga me le base Schalk, Goabaone? Kgabo a botsa go tswa ka fa morago ga galase e e ba kgaoganyang.

“Ee rra, ga ke lo itse ... Mme fa e le gore ga go kgonagale go mpolelela.” Goabaone a bua fa a lemoga kgatlhegelo, ya mapodisi a a ba tlhokometseng ka fa matlhakoreng a mabedi a galase e e godimo.

“Se tshwenyega ka ditsebe tsa boraro le bone tse di re utlweletseng; mmabo. Ke tshwanetse go go bolelela, moratiwa; e se re kgotsa wa nna o belaela gore ke ne ke le botlhaswa go ipusolosetsa fa base Schalk a nketeka ... A o gopola morwadia Tsawe, Lizbeth?”

“Ee, yo a tlhanotseng direthe go tshaba kwa polaseng morago ga go ithwala?”

“Yo go neng go akanngwa gore o ineile naga a tshaba mo polaseng, Goabaone. Nnete ke gore ga a ka a dira jalo, mmaagwe Masego ...”

“Ao? Mme go diragetseng ka ena?” Goaba o ne a botsa ka go gakgamala.

“Ebu, a ne a tsamaya go tswa mo polaseng ya Silkaatsnek. Fela, o ne a diragatsa se rraagwe a dumalaneng. Base Schalk ka sone. Tumalano e, ka bobedi jwa bone base Schalk le Tsawe ba ne ba ntshepa, ba neng ba nkopile go nna paki ya yona. Ka go tlhoka lesego, ka nna le Tsawe re ne re sa itse go kwala kgotsa gona go buisa, tumalano e ga e a ka ya kwadiwa fa fatshe; e le ya molomo fela.” Kgabo a tlhalosa.

“E ne e reng tumalano eo? Mme base Schalk o tsena jang foo?” Goabaone a botsolotsa. “O ka botsa gape mogatsake,” Kgabo a sosobanya sefatlhego. “Base Schalk ke rraagwe ngwana wa ga Lizbeth!”

“O batla go nthaya o reng, rraabo?”

“Ke go bolelela nnete, mmaabo; go jalo. Base o ne a goka Lizbeth ka seo se itsiweng ke ena fela, mme a mo fetola mosadi yo a neng a dira boaka le ena; a, tsietsa mmisisi mme ya re a sena go ithwala, a tsenwa ke tsebetsebe, a boifa seo mosadi wa gagwe a tla se mo dirang fa a utlwa ka botshwakga jwa gagwe ...?”

“Mme?”

“Mme a kopa Tsawe ka pelo e e botlhoko go tsamaisa Lizbeth go tswa mo polaseng; a itlama ka gore a tla tlamela lesea leo go fitlhela le nna dingwaga di le some le borobedi ...”

Dipotso

1. Kamano ya ba ga Lazer le Vusi Ngoma e ne e le efe? (2)
 - Vusi Kgomo le ba ga Lazer e ne e le balwelakgololosego mmogo.
2. Go ya ka wena, a go ne go le go dira seo Lazer le Vusi Ngoma ba neng ba se dira kgotsa nnyaa? (2)
 - Eng, ka gone e ne kgololosego e tla tswela batho ba ba gateletsweng mosola.
3. Moanelwamogolo mo pading e, e ne e le mang? (1)
 - Masego.
4. Sekaseka temana e e fa godimo mme o neye maitshetlego a yona. (1)
 - Polase ya ga Schalk.
 - Kwa kgolegelong.
5. Ke thuto efe e o e antseng go tswa mo bukeng e? (2)
 - Batho ba tshwanetse go tshwarwa ka go lekana go sa lebelelwe mmala kgotsa lotso.
 - Ga o a tshwanela go kgotsofatsa motho yo mongwe, o tshwanetse go itebelela pele gore o tlhoka eng kgotsa fa o le ngwana wa sekolo o tletse eng mo sekolong.
6. Rre Schalk le rre Lazer ba farologana jang? (2)
 - Rre Schalk e ne e le motho yo o lwelang kgololosego fa Rre Lazer ene a ne a dumela mo kgatelelong ya Bantsho.
7. Fa o ka bo o ne o le Lisbeth o ne o ka tsaya dikgato dife kgatlhanong le base Schalk? (2)
 - Ke ne ke tla tshwarisetsa Base Schalk petelelo ya mmotlana ka ntlha ya dingwaga tsa me.
 - Nka mo tshwarisetsa gore a duele madi a kotlo.
8. Naya semelo sa ga rre Kgabo. (2 × 2 = 4)
 - Bogale – O bolaile Base Schalk ka diatla.
 - O kgona go tshwara sephiri, re ka re o bofitlha, sk. O ne a tsholela base Schalk le Tsawe sephiri sa gore Libeth o imile.
9. Rre kgabo le rre Tawe ga ba kgona go dira tumalano le rre Schalk ka go kwala, goreng? (2)
 - Ka bobedi jwa bona ba ne ba sa itse go kwala.
10. Fa e ne e le wena go na le batho ba ba sa itseng go kwala o ne o ka ba naya kgakololo efe? (1)
 - Nka ba rotloetsa gore ba tsene sekolo sa bagodi jaaka sa Kha Ri Gude.
11. Kgotlhang fa gare ga Schalk le Kgabo e tlhotswe ke eng? (1)
 - Kgabo o ne a dira phosonyana fela e nnye.
12. Kotsi ya go dira tumelano ya molomo ke efe? (1)
 - Motho yo o dirileng tumelano le ene a ka itatola mme wa sala o akabetse.
13. Kwala polelwana e e kwadilweng ka ditlhaka tse dintsho ka puopegelo. (1)
 - Goabaona o ne a botsa ka kgakgamalo gore go diragetse eng.
14. Lefoko “Ebu!” le dirisitswe jang? (1)
 - Jaaka lelatlhelwa.
15. Goreng lesupi “se”, le dirisitswe fa pele ga leina e seng kwa morago ga leina. (2)
 - Go gatelela se se buiwang.

[25]

Karolo C

3: Terama

Kgoeletso ya letsatsi la bomme le la bana e tlišwa ke lebaka la gore borre ba le bantsi ba itlhokomolosa malapa a bona. Bomme ba felelets'a ba iphataphatela ba bo ba godisa bana ba le bosii. Tshegets'a tlhagiso e, o ikaegile ka ditiragalo tsa terama ya "Ga se lerato". Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a le 400–450.

Dintlha tsa barutwana di tlile go farologana. Sekaseka le bona dintlha tse di maleba.

[25]

SEKAO SA PAMPIRI YA 2: GO KWALA

A: Tlhamo (E le nngwe.)

(50)

Tlhamo ya Kanelo/tlhaloso/ngangisano/maitlhomomo/e e sa tseyeng letlhakore.

Morutabana o tla go naya ditlhogo di le tlhano. Tlhopha se le sengwe go kwala tlhamo ya tlhaloso.

1. Kwala thulaganyetso ya tlhamo.
2. Kwala ipaakanyetsokwalo ya ntlha mme o e tlhotlhe diphoso.
3. Kwala ipaakanyetsokwalo ya bobedi morago o baakanye gotlhe fa go sa siamang gone. Fa go sa ntse go na le diphosonyana, kwala setlhangwa sa bofelo se se phepa mme o se neele morutabana go se tshwaya. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a le 250–300.

Ditlhogo:

1. Botlhoki bo jesa leswe.
2. Maikarabelo a bašwa mo baaging.
3. Bothata jwa digongwana kwa dikolong.
4. Seabe sa mmimo wa setso mo go tsoseletseng botho.

B: Ditlhangwa di le pedi (Ditlhangwa tsa tirisano)

Makwalo a botsalano, a semmuso (kopo/ngongorego/phatlhatiro/kgwebo/makwalo a semmuso le a e seng a semmuso go ba kgatiso/lekwaloikitsiso le lekwalo la phatlhatiro/tsa botshelo jwa moswi/lenanetema le metsotso ya kopano/pegelo/thadiso/athikele ya lekwalodikgang/athikele ya makasine/puo/mmuisano.

Morutabana o tla go naya ditlhogo di le tlhano. Tlhopha se le sengwe go kwala lekwalo la botsalano.

1. Kwala thulaganyetso ya lekwalo. no.
2. Kwala ipaakanyetsokwalo ya ntlha mme o e tlhotlhe diphoso.
3. Kwala ipaakanyetsokwalo ya bobedi morago o baakanye gotlhe fa go sa siamang gone. Fa go santse go na le diphosonyana, kwala setlhangwa sa bofelo se se phepa mme o se neele morutabana go se tshwaya. Boleele jwa lekwalo e nne mafoko a le 120–150.

Ditlhogo:

1. Wena le tsala ya gago ya tlhogo ya kgomo le ne la kgopekgopetsana ka mafoko kwa moletlong wa taelano ya barutwana ba Mophato wa Marematlou. Mo kwalele lekwalo go itlhalosa le go ikopa maitshwarelo.
2. Motse wa gaeno o agilwe gaufi le madirelo a go tlhotlha oli. Baagi ba motse ba setse ba gwantetse kwa pusong go ngongoregela se, fela ga go nko e e tswang lemina. Kwalela malomaago yo o nnang kwa motseng o mongwe mme o mo kope go le batlisa setsha ka ntlha ya fa le sa tlhole le kgona go kgotlelela go hemisiwa bothole jwa mesi e e kueleletswang bosigo le motshegare kwa madirelong ao.
3. O ne a sekegiwa mo dithutong ka ntlha ya maitsholo a a maswe. Kwalela tsala ya gago o leke go mo kgopolola ka ntlha ya fa jaanong o ikotlhaela maitsholo ao a a dirileng gore o senyegelwe ke nako ya dithuto.
5. Jaaka morutwana wa Marematlou o ipaakanyetsa go tseletsela dithuto fela o santse o etsaetsega gore ditsela di ka leba kwa kae. Kwalela ntsalao go mo kopa maele le go tlhagisa maikutlo a gago ka ga se.

SEKAO SA PAMPIRI YA 3: TIRO YA MOLOMO

Mo tirwaneng e, go solofelwa gore o tlohpe fa gare ga ditirwana tse pedi tse di neetsweng.

A. Puo e e sa ipaakanyediwang (20)

Morutabana wa gago o tla go naya setlhogo se o tla buang ka sona. O tlile go newa fela metsotso e le 5 go ipaakanyetsa go tlhaisa puo.

Maele

- Diteng.
- Segalo.
- Bokgoni jwa go bua le go tlhagisa.
- Temogo ya tiriso ya puo ka matssetseleko.

Ditlhogo

1. Bopelonomi bo bolaile mmamasilaanoka.
2. Ponelopele ya me ka ngwaga wa 2020.
3. Bagaka ba Mzansi ba tshabelelwa ke difatlhi.
4. Go itsege thata mo nageng kgotsa mo lefatsheng ka bophara.
5. Bomme ba Aforika.

KGOTSA

B. Puo e e ipaakanyeditsweng (20)

Tlhopha temana e o ka e buisang go tswa mo bukeng e e tlhaoletsweng go buisiwa mo Mophatong wa gago.

- Ipaakanye, itlhokotse gore ke letsatsi le le beilweng o kgone go buisetsa barutwana botlhe ka tshosologo.
- O neelwa fela metsotso e le 3 go buisa.
- Tiro ya gago e tlile go lekanyetswa ka ruboriki e e latelang:

Ditlhogo:

1. Moaparo wa sešeng.
2. Thuto ya boleng, mme e sa duelelwe.
3. Tsosoloso ya setso.
4. Ditshwanelo tsa botho.
5. Thekenoloji e nolofatsa botshelo.

MAMETLELELO YA 2

1. Ditsamaiso tsa go tlhaba kgomo

Go tlhaba:

- Kgomo e bofelelwa mo setlhareng ka dikgole.
- E tlhabiwe ka thipa mo monyetsaneng gore e tsholole madi, mme e wele fa fatshe.
- E tshwanetse go bofiwa mogatla fa e tlhabiwa gore nama ya yona e seke ya tloga ya bolaisa batho mala.
- O petula tlhogo ya yona (Sega lebedu go fitlha mo kgokgotsong mme o kgaole kgokgotso madi a tshologe).
- Madi a a dubeletswa go dira lobete.

Fa go buiwa:

- Go tlhokega batshwareledi ba le bane le babui ba le bane. E thalwa ke borre ba le babedi kgotsa ba le bane.
- E apolwa letlalo fa e buiwa.

Go gasa:

Kgomo ga e gasiwe kwa ntle ga selepe. Go ntshiwa dirwe ka go farologana jaaka:

- Go ntsha thupa.
- Nama ya bakgwenyana (fa go le lenyalo).
- Nama ya setlhana.
- Nama ya letsogo (go dira magopelo).
- Nama ya serope (go dira magopelo).
- Tshatswana / Satswana.

Go gopela:

Go gopela ke go sega dinama tsa babui go tswa mo seropeng le mo letsogong.

Go ntshiwa sebate le mateng. Legopelo le le jewang ke botlhe ke la tlhale. Bogologolo kgomo e ne e thaiwa mme go tshwarwe thipa ka tshitlho gore a sireletse tsamaiso ya tiro.

Diabe

Motho wa mme o na le diabe di le pedi e leng leumo le motlhana fa seabe sa lekau e le serope le tlhakwana. Fa lekau le nyala le ya kwa gaabo mosetsana go loma nama e go tweng ke molomo. Nama eo ke e banyalani ba e fiwang ke batsadi ba ba lailweng, mme e jewa ke bona pele ga batho botlhe. Moila wa yona ke gore fa o ka e ja pele ga banyadi o tla nna madimabe, ga o kitla o bona lenyalo.

Ngati ke nama e e jewang ke bagolo ba ba nyetsweng mme e jelwa mo letsogong. Ga e jewe ke basetsanyana. Thupa yona e tsholwa gabedi. Ke seabe sa bo mme gore ba šabe, e bile bogologolo e ne e isiwa kwa kgotleng le bojalwa go ya go bega tiro.

2. Ditsamaiso tsa go kgobola/karapa tlhogo kgotsa ditlhakwana tsa nku

Didiriswa:

- Metsi a a belang.
- Baekhaboneiti ya soda.
- Legare le le ntšhwa.
- Tsenya tlhogo mo sejaneng se segolo.
- Fogotlha tlhogo ka bupi jwa baekhaboneti ya sota.
- Tshela tlhogo ka metsi a a belang.
- Ela tlhoko gore boboa jwa nku bo robaletse ntlheng efe, mme fa o karapa o dira jalo kgatthanong le ntlha eo.
- Fa o fetsa o e tlhatswa ka metsi a a bothitho o bo o e lokolola ditlhaa.
- E reme ka selepe fa godimo ga nku go kgokgotha seboko.
- E tlhatswe gape gore e nne phepa go ka apeiwa.
- E tsenye mo pitseng e e lekaneng sentle.
- Jaanong o tla noka go ya ka tatso e o e batlang. O ka oketsa tatso ka go tshela phereferere e nnye.

Go kgobola/go karapa ditlhakwana:

- Fa o karapa ditlhakwana o di somola bonolo ka thipa ka ntlha ya gore di tla bo di kokomogile go se nene fa di utlwa metsi a a belang.
- Fa o sa batle go dirisa baekhaboneiti ya sota o ka dirisa sepiniti (methylated spirit) le thipa e e bogale.
- Fisa boboa mme o kgokgothe tlhakwana ka thipa.
- Fa o feditse tlhatswa go fitlha e nna phepa.

3. Maina a dikgwedi

English	Setswana	Ditlhaloso
January	Ferikgong	Lephoi la kofiri le simolola go ikagela sentlhaga ka dikgongnyana. Kofiri o rwalela 'kgong .
February	Tlhakole	Mabele a tlhakola , kgr. a diga mmudula/mudula ka gone o setse o budule tota.
March	Mopitlwe	Mopitlo wa mabile. Mabele a pitla dikgala, kgr. a simolola go bopa ditlhaka/dijo.
April	Moranang	Nawa ya moranang e simola go kgetlwa/go giwa. Moranang wa nawa .
May	Motsheganong	Mabele a tiile, a paella dinonyane jaanong ga twe, mabele a tshaga dinonyana.
June	Seetebosigo	Ga go botlhale go eta mariga gonne <i>serame se bala dikobo</i> . O tile serame sa mariga mo bosigong
July	Phukwi	Ditlhare dingwe di simolola go huparela, gobudusetsa go tlhoga matlhare, morago ga phoka tsa mariga.
August	Phatwe	Kgwedi e diphefo di simololang go foka, di fokang di roba le go phatlola ditlhare tse di omeletseng.
September	Lwetse	Maru a apesa loapi, a lwala pula kgotsa a tlhola pula.
October	Diphlane	Diphala di a tsala, diphilana di ja mokaragana di itumelela kgora.
November	Ngwanatsele	Ngwanaitseele – thetlwa. Moretlwa o simolola go butswa. Badisa/bana ba inopela ditlhekwa (ditlhakanyana tsa moretlwa) tse di buduleng.

English	Setswana	Ditlhaloso
December	Sedimonthole	Sedimonthole wa morula. Fa go le kwa motlhagolong wa masimo, batho ba tla ba kgetla/ga makgomane/maraka a a setseng a budule a tsengwa mo ditlatlaneng, a bipiwe ka morula. Fa mtho yo a goroga kwa gae o raya mongwe a re, " Sedimo, nthole morula ke o!" Yole a itse gore o bipile makgomane ka morula.

4. Kitsokakaretso le kitso ya maloba

Mefuta ya batho

Legwane/lepodi	Mosimane yo o lekaneng go ya bogwera
Podi ya momela	Motho yo o ratang bojalwa phetelela
Serathane	Ngwana yo o rathetsweng
Kgope/Lekgwatlha	Monna yo o sa nyalang
Lefetwa	Mosadi yo o fetilweng ke lenyalo
Lefeta	Monna yo o fetileng nako ya go nyala
Gofejane	Ngwana wa bofelo mo lelapeng
Moswagadi	Monna yo o swetsweng ke mosadi
Leitibolo	Ngwana wa ntlha mo lapeng
Motlholagadi	Mosadi yo o swetsweng ke monna
Seritela-kgotleng	Monna yo o nnang kwa kgotleng, a tlhokomela gore molelo o seke wa tima
Segataborukhwane	Monna kgotsa mosimanyana yo o sa tseweng tsiya
Rathipana	Monna yo o siamisang masogwana ka go sega ka thipa kwa bogwera
Dišaše	Motho yo o boboi.
Lekgajane	Monna yo o tlhokomelang bogwera
Lekolwane	Mosimane yo o tswang bogwera
Mogokgo	Ngaka e e tlhokomelang bagwera
Legammana	Mosetsana yo o iseng a tsene mo thobalong
Moroka	Ngaka e e nesang pula
Letlaleanya	Ngwana yo mmaagwe a nyetsweng ka ena
Legwane	Mosimane yo o iseng a fiwe mophato
Ngwale	Lekgarebe le le mo kemong ya go ya bojale
Ngwalenkoko	Mosadimogolo yo o tlhokomelang bale/makgarebe a bojale
Moopa	Mosadi yo o sa tsholeng
Ngwana wa dikgora	Ngwana yo o tsholwang ke batsadi ba ba sa nyalanang
Mogwera	Lekau le le yang bogwera
Sedupe	Ngaka e e dupelelang
Letlhomela (Ngwana wa ngwako)	Ngwana yo o tlhokafaletsweng ke mogoloe a ise a tsalwe. (O bonwa ka go tlogelwa ga thorneyana ya moriri fa a beolwa.
Lesiela	Ngwana yo o tlhokafaletsweng ke mmaagwe a sa le mmotlana.
Khutsana	Ngwana yo o tlhokafaletsweng ke batsadi
Sebukwabukwane	Motho yo o sanang maoto le matsogo
Dialogane	Basimane/basetsana ba ba sa tswang go aloga
Nyatsi	Mosadi/Monna yo o nyatsang lapa la motho yo mongwe/la gagwe ka go ratana
Sethula	Monna yo o pateletsang thobalano/yoo sotlakakang basadi kgotsa basetsana ka thobalo
Mojaboswa	Motho kgotsa ngwana yo o tlogeletsweng boswa.

Seganana	Ngwana yo o sa utlweng
Leferefere	Motho yo o bolotsana/Yo o senang nnete.
Mawelana	Bana ba ba tshotsweng ba le babedi ke mosadi a le mongwe ka nako e le nngwe
Motsereganyi	Motho yo o kgaoganyang batho ba ba lwang kgotsa yo o tsensng kgang kgotsa tiragalo, a e atlhole mme bosiamisi bo nne gona.

Mefuta ya dijo

Serobo/Mogetlo	Bogobe jwa bojalwa
Sebube	Bogobe jo bo apeilweng ka madila
Phufe	Bogobe jo bo apeilweng ka tlhoa
Legala	Bogobe jo bo apeilweng ka mašwi
Morobolo	Bogobe jo bo apeilweng ka dithotse tse di thugilweng
Sethithi	Bogobe jo bo letseng
Semphephe	Bogobe jo bo apeilweng ka lerotse/leowane
Mogoga	Dijo tse di jewang mo lesong
Mosutlhwane	Mabele a a apeilweng a sa setlwa
Lefata/kabu	Mmopo o o omisitsweng o bo o apeiwa
Phate	Bupi jwa mabele a a gaitsweng a sa setliwa gore apeiwe bojalwa ka bona
Kgatsele	Mašwi a kgomo e e sa tswang go tsala
Madila	Mašwi a a themisitsweng
Mofago	Dijo tse di tsewang fa go tsewa loeto
Dikakata	Mašwi a a themileng thata
Mosoko	Bogobe jo bo apeilweng go sa bedisiwa (e ka tswe e le ka bupi jo bosweu kgotsa mabele)
Ting	Bogobe jo bo apeilweng go bedisitswe
Dikgobe	Mmopo le dinawa tse di apeilweng mmogo
Dithota	Dijo tse di apeilweng go itumedisa badimo
Difitlholo	Dijo tse di jewang mo mosong
Dilalelo	Dijo tsa maitsiboa
Moroko	O jewa ke dikolobe

Mefuta ya dikgomo

Letsetse	Kgomo e e sa tswang go tsala
Mohungwana	Lebotlana le le fitlhelwang mo go mmaalona fa a sena go tlhabiwa
Tshikela/Sempoo	Poo e e sa fagolegang sentle
Sefolotsane	Lebotlana le le tlhagang le sule fa le tsalwa
Pharela	Kgomo e e bolailweng ke go farelwa
Tlhabisi	Kgomo e e tlhabelwang bogadi ke batsadi ba mosetsana fa ba kgotsofaditswe ke bogadi
Mogatelo	Kgongwana e e iseng e nne moroba mme e ka tsaya poo
Motete	Kgomo e e senang mašwi
Moreba	Kgomo e e sa tsaleng
Moamolelo	Namane e e tsaletsweng monnaayona
Lekaba	Pholo e e palamiwang
Moroba	Kgomo e e lekaneng go ka tsaya poo
Legangwa	Leradu/kgomo e e gamiwang
Sempoo	Poo e e sa fagolegang sentle
Tshojwa	Kgomo e e senang dinaka

Mebala ya dikgomo

Bongtona	Bongtshagadi
Tshweu	Tshwaana
Tshetlha	Tshetlhana
Nala	Naana
Tilodi	Tilotsana
Khunou	Khunwana
Phatshwa	Phatshwana
Nkgwe	Kgwana
Tshampa	Tshampana
Tshumo	Tshungwana
Tlhaba	Tlhabana
Thamaga	Thamagana
Pududu	Pudutswana

Mefuta ya bojalwa

Maoto a dikgomo	Bojalwa jo bo apeelwang banna morago ga thobo
Makgaritlha	Bojalwa jo bo salelang bannabagolo
Magwaana	Bojalwa jo bo nowang bo ise bo tlhotlhiwe
Maswe	Bojalwa jo bo nowang kwa losong, morago ga phitlho.

Mefuta ya dinama

Kungwa	Nama e e apeilweng, morago e be e kumaganngwa e be e omisiwa
Tšhotlho	Nama e e apeilweng e bo e ntshiwa marapo
Segwapa	Nama e e segeletsweng bošesane e sa apewa e bo e omisiwa
Ditlhono	Dinamanyana tse di ntshiwang mo letlalong la kgomo fa e sena go buiwa
Diretlo/Lorito	Mateng a a apeilweng, morago a kgabetlelelwa manathwana a bo a ritelwa
Peso	Dinama tse di segilweng mo dikarolong tse dintsinzana tsa kgomo e e buiwang, di be di besiwa gore di jewe
Mošomo	Nama e e tsholwang ke banna ba ba apeileng dinama, go utlwa gore a, di butswa sentle
Magopelo	Manathwana a dinama a a fiwang babui ba kgomo
Bobete	Madi a a apeilweng
Ngati	Leela la kgomo le le jewang ke bagodi
Setlhana	Kwa kutung ya serope sa kgomo. Go jewa ke rakgadi kwa ditirong tsa selegae

Mefuta ya dipula

Matlakadibe	Pula e e nang ka dikgadima le diphefo
Tsheola/Sephai	Pula ya ntlha ya ngwaga
Kgogolammoko	Pula e e nang morago ga thobo
Mosarasarane	Pula e e nang ka marothodi a masesane thata
Medupe	Pula e e nang ka tidimalo

Mefuta ya dinaledi

Mphatlalatsane	Naledi e e bonalang fa bo o sa
Kgogamasigo	Naledi e e bonalang bosigogare
Kopadilalelo	Naledi e e bonalang fa letsatsi le phirima
Selemela	Naledi e e dirang tsela mo loaping (gantsi e a bo e bega loso lwa kgosi)
Motšhotšhonono	Naledi e e sianang ka lobelo lo logolo, e dirile mogatla kwa morago

Mefuta ya ditlhare tsa setso

Serokolo	Setlhare se se fiwang ngwana gore a seke a gatiwa. Se ka nowa kgotsa mogolo a ka se phuphura a bo a se mo kgwela
Sekaname	Setlhare se se tlhatswang madi
Ditantanyane	Ditlhare tse di nosiwang lesea gore le tie
Molora	Fa o tswa lesong o tsaya molora o tshasa ngwana fa tlase ga maoto, mo mohubung le mo phugwaneng gore o seke wa mo gata
Phate ya ngaka	Se thusa motho yo o nang le diso
Monna wa ditedu/ Tshupa ya poo	Se alafa malwetse a a farologaneng

Maina a ditlhare tsa sekgwa kgotsa tsa kwa nageng

Mokwerekwere
Moretwa
Mokgalo
Motlopi
Modubu
Moselesele
Mosu
Mošabele
Moretologa
Toroko
Mmilo
Motswere
Mogonono
Morutlhwane

Dijalo tsa kwa masimong

Mabele
Mmopo
Dinawa
Magapu
Maputshe
Sonobolomo
Ntšhwe
Marotse

Mefuta ya didiriswa

Kotelo	Thobane e go koiwang namane ka yona fa go gamiwa
Mokao	Kgole e go bofiwang maoto a kgomo ka yona ga go gamiwa
Lepatata	Lonaka lo lo lediwa kwa kgotleng go bitsa mophato kgotsa kgotla.
Tsegana	Nkgwana e go bidisetswang ting mo go yona
Mokgako	Nkgo e e dirisiwang lwa ntlha
Setsaga	Nkgo e kgolo thata e e dirisetswang go tshela metsi kgotsa go bedisetsa bojalwa
Lengetane	Karolwana ya nkgo e e thubegileng
Mopakwana	Thobane e e bewang fa mojako go supa fa molwetse kgotsa motsetse a le mo ntlong
Kgare	Kgetse kgotsa lesela le le meniwa tshokeletsa mme le bewa fa tlhogong go go thusa gore o seke wa kokonalwa ke dikgong kgotsa kgamelo
Motlhotlho	Selo se se dirisetswang go tlhotlha bojalwa

Thitelo	Letlapa le go silwang ka lone
Leselo	O le dirisa fa o tlhaola mabele mo morokong. O fefera ka lona
Nkgo	E dirwa ka mmopa, go tshelwa metsi mo go yona
Mogopo	Sejana sa legong
Kika	Go setlelwa mabele/mmopo mo go yona
Sefalana	Ntlwana e e bopilweng ka mmu go bolokela mabele mo go yona
Seboana	Lelapa le go phothelwang mabele mo go lona kwa masimo
Seditse	Mabudubudu a mogatla wa pitse.
Seme	Sebepi kgotsa mpa. Go betswa ka yona
Petlwana	Sediriswa sa go tthagola. Sedirisiwa ke motho a le mongwe ka gangwe
Phate	E alelwa batho go nna mo go yona
Kgetse	Go tshelwa mabele, bupe, letswai jj
Talama	E dirisetswa go ikgabisa, e ka nna mo molaleng, mo letsogong, mo leotong kgotsa mo lethekeeng
Pitsa	Sediriswa sa go apaya
Tshilwana	Go silwa mabele/ dijo tsa dithoro ka yona
Lwala	Letlapa le legolo le go silelwang mo go lona.
Motshe	Kota e e betlilweng ka mokgwa o o kgethegileng go kgontsha motho go setlela mo kikeng
Moseme	O dirwa ka letlhaka la noka. O a alwa mme go nniwe mo go ona.
Motlhose	Seako se se senang dithoro
Sefatana	Dikota tse go dirwang bopagamo ka tsona, go bo go alwa matlhaka mo go tsona, go bewe diako fa godimo fa go kotulwa

Ditlhaloso dingwe ka kakaretso

Mekgato	Mašwi a mmangwana a a anyisang lesea
Mana	Mamepe a dinotshe a a nang le diboko
Tilane	Boloko jwa potsane e e anyang fela e ise e simolole go fula
Tlhaba	Mabele a a olositsweng
Mfoka	Mabele a a senang ditlhaka tse di tshwanang le mabele tota
Legola	Tshimo e e tlotsweng ke ngwaga e sa longwa
Thite	Tshimo e e lemiwang lwa ntlha
Letswetla	Tshimo e morafe o e lemelang kgosi
Dibeela	Marapo a motho/ditlhare tse di fitlhelwang kwa nageng
Seroophata	Legong le le maphata, le le dirisiwang go kgarametsa matlhaku go bona tsela ya go rema
Tshupa	Dikhukhwane tse di jang mabele mo sefalaneng
Moserwa	Mabele a a tlhobotsweng mme a ise a gailwe

Mareo a adirisiwang fa go dirwa ditiro tse di rileng

Go upa tshimo	Go dirisa mere e e riling gore mabele a seke a tlaselwa ke dinonyane le diboko
Go omela	Go tshela momela mo serobong se se futswetsweng
Go silega	Go tshasa mabele a podi ka boloko kgotsa more o o babang gore potsane e seke ya anya
Go bolotsa dikgomo	Go ntsha dikgomo mo lesakeng
Go tlhaolela	Go ntsha namane mo lesakeng la dinamane gore e ye go rokotsa mmaayona gore a tle a gamiwe
Go kgapha	Go kgabisa lapa ka go tshasa boloko
Go tlhatswa	Fa mosetsana a ya kgwedding
Go garela	Go baya kgare mo tlhogong gore o seke wa kokonalwa ke dikgong kgotsa kgamelo

Go boga metsi	Go tsenya sego mo kgamelong ya metsi gore a tle a seke a eta a tshologa fa o tsamaya
Go aletsa dikgong	Go rulaganyetsa dikgong mo kgoleng/mogaleng gore o tle o di bofe sentle
Go fusa	Go tlogedisa namane letsele
Go kgwisa	Go tlogedisa ngwana letsele
Go leta	Go koba dinonyane kwa masimong gore di seke tsa jam abele
Go dumedisa mfikwana	Go tla go bona lesea le le sa tswang go tsholwa
Go baya tlhogwana	Go alafa ngwana gore a seke a lwala malwetse a masea
Go lomega	Go phatsa motho ka legare go ntsha botlhoko
Go rola tlhogo	Go alafa tlhogo e kgolo
Go rufa/rufela	Go ntsha madi kgotsa dimpho mo ditirong jaaka lenyalo, dikalogo jj
Go dila	Go tshasa mmu o o tlhakaneng le metsi le boloko go thiba mangope mo lapeng
Go bopela	Go agelela ka mmu

Diane ka kgomo

Ga le fete kgomo la tlhaba motho	Botshelo jwa motho bo rekegelwa go gaisa jwa kgomo
Setsetse se bolawa ke namane	Motsadi o tsenngwa ke ngwana mo matshwenyegong
Kgomo mogobeng e wetswa ke namane	Go le gantsi motsadi o tsenngwa mo bothateng ke ngwana
E e mašwi ga e itsale	Go le gantsi motho ga a nne le bana ba ba tshwanang le ene ka semelo le maitsholo
Ya etelelwa ke e namagadi pele e wela ka lengope	Fa mosadi a ka etelela ditsamaiso pele go le gantsi go nna le diphoso.
Poo go bewa ya kgomo, ya motho o a ipaya	Motho o fitlhelela/itira se a batlang go nna sona ka boena
Mogama kgomo ya mafisa o e gama a gadimile kwa morago	Fa motho a adimile sengwe, o nna a tse a solofela gore mong wa sona o ka se tsaya nako e nngwe le e nngwe
Ga e ke e gangwa ke magogorwane namane e le fa	Motho ga a bulelwe a le teng o a ipuelela
Mosima o tsenang kgomo ga o rarwe ke bobu	Fa o latlhegetswe ke sengwe sa botlhokwa o se latelele go fitlha o be o se bona
Dipoo ga di ke di bopa lesaka le le lengwe	Lefelo le le lengwe ga le ke le nna le balaodi ba babedi
Kgomo ga e nke e ntsha boloko jotlhe	Motho ga a nke a ntsha diphiri tsotlhe
Kgomo tsa mogale tsa fula ntswe, le tsa mmoi tsa fula ntswe	Go nna mo kagisong
Poo go lwa tse di mo sakeng	Go lowa go ntse go dirwa mmogo

Diane ka mosadi/mosetsana

Mosadi fa a inama o a bo a ikantse motlokolo	Motho fa a dira sengwe ga a ke a se dira fela go se se a se ikantseng.
Ngwana wa mosimanemolao o o tsaya kgotleng, wa mosetsana o o tsaya hudung	Mosimane o rutwa ditiro tsotlhe tsa botshelo ke banna, mme mosetsana ena o rutiwa ke basadi
Motse o lapeng	Mosadi ke ena mong wa legae; o tshwanetse go tshola baeng
Mosadi mooka o nya mariga	Mosadi o fepa bana ba gagwe le fa go sa itsiwe gore dijo o di tsaya kae.
Mosadi tshwene, o jewa mabogo	Mosadi ga a nyalelwe bontle, o nyalwa gonne e le senatla mo tirong
Mmangwana ke yo o tshwarang thipa ka fa bogaleng	Mmangwana ka gale ke ena yo o sireletsang ngwana mo kotsing

Diane ka monna

Monna nku o lelela teng	Monna o kgona go itshokela kutlobotlhoko go gaisa mosadi le ngwana
Monna tau o jewa marota	Monna wa nnete ke yo o kgonang go dira thata go fepa lelapa la gagwe
Banna ga ba na thwadi, ba bonywe ke Mmamariga	Banna botlhe ke baaki (thwadi ke boammaruri)
Thoto ga di tswa basading, di tswa banneng	Monna yo o timanang, o ruta mosadi wa gagwe bohula; yo o pelo o mo ruta go nna le seatla
Ga a nyala mosadi, o nyetse monna	Mosadi wa senatla mo ditirong le mo go rateng go naya ditaelo
Go ja monna ga se go mo wetsa	Ga e re fa o fekeetsa mongwe le lwa o batle go mmolaela ruri

Diane ka ngwana

Ngwana yo o sa leleleng o swela tharing	Fa o sa tthagise mathata a gago o ka se bone thuso
Ngwana yo o sa utlweng molao wa batsadi o tla utlwa wa manong	Ngwana yo o sa utlweng molao wa batsadi o iphitlhela a le mo kotsing/mathateng
Ngwana wa dikgomo ithute molodi o gopole motlhang malata a ile	Ngwana o tshwanetse go ithuta ditiro batlhanka ba sa ntse ba le teng
Bana mamphorwana maatlhamela babolai	Bana ga ba itse babolai ba bona
Maraganateng a bana ba mpa ga a tsenwe	E seke ya re o bona bana ba motho ba lwa wa tsena ntwala ya bona gonne ba tla menoga go go lwantsha
Bana ba motho ba kgaogana tlhogo ya tsie	Bana ba motho ba na le se baitsaneng ka zona
Bana ba tadi ba itsiwe ka mereto	Bana ba lelapa ba itsiwe ka mekgwa le maitseo a bona
Bana ba kgwale ba bitsana ka melodi	Motho o tsalana le yo o tshwanang le ena ka mekgwa
Bana ba tladi ba anyelwa lerateng	Bana ba motho ba tlwaela bogale jwa gagwe
Boroko ngwana 'ga rraloso	Motho fa a robetse ga a na go itira sepe fela jaaka yo o suleng

Diane ka kgosi

Lefoko la kgosi le agelwa mosako	Fa molao o beilwe motho mongwe le mongwe o tshwanetse go o bamela
Kgosi thipa e sega molootsi	Fa o tlhotlheletsa kgosi gore e nne setlhogo mo bathong le wena e tsoga e go utlwa botlhoko
Kgosi thothobolo o olela matlakala	Matshwenyego a otlhe a wela mo kgosing
Molaya kgosi o a e itaela	Fa o tlhotlheletsa motho gore a direle yo mongwe bosula, ka moso o tla bo a bo dira mo go wena
E a re go tulwe roga kgosi, o e roge	Fa ere motho a go romile go kgopisa kgosi wa dumela go dira jalo, o molato fela jaaka ena

Diane tse di agang botho jwa motho

Korwe ga ke je ke bapalela tsetse	Monna o bapalela ba lapa la gagwe pele ene a ka akanya ka go ja
Modimo ga o je nkabo	Modimo ga o ke o latlha motho ope
Fifing go tshwanwa ka dikobo	Batho fa ba le mo mathateng ba tshwanetse go thusana
Motho naka lwa tholo, matswakabele a matswapetswape ga a itsewe e se naga	Go thata gore o itse motho le maikaelelo a gagwe le fa tota a ka iponatsa a siame
Montsamaisabosigo ke mo leboga bo sele	Fa motho a go thusa, o ka nne wa seke wa bona mosola mo nakong eo, mme ya re morago e be e le gona o lemogang mme o mo leboge

Motlhophantsi ke yo o kgorang	Motho o rotloediwa go amogela se a se fiwang, a seke a tlhophla gonne go sa itsiwe tsa ka moso, gongwe o tsoge a humanegile
Motse re feta wa balala wa baruakgomo re tsena ka ona	Motho yo o pelo o ratwa ke batho
Magora go ša mabapi	Batho ba ba agileng mmogo ba tshwanetse go thusana
Matlhogojane rokela banneng e re setsiba se tlala ba go thuse	Fa o dira tiro o sa tlhaloganye sentle, kopa thuso mo go ba ba e itseng
Kgobokgobo o a ikgobokanyetsa, phatlapatla o a iphatlaletsa	Motho o a bo a rutiwa go somarela dithoto tsa gagwe
Lefoko ga le boe go boa monwana	Motho o rotloediwa go ela mafoko a gagwe tlhoko fa a bua gonne fa o kgopitse motho ka mafoko ga o kake kwa gogela mafoko ao morago le fa o ka kopa tshwarelo.
Mong thipa re ja nae re lebala mmesi	Gantsi go lebogwa motho yo o feleletsang tiro, e seng yo o e simolotseng.
Sebodu re leka sa legano sa nko se latsa le tlala	Selo se tshwanetse go tlhobogwa se lekeletswe, se se ka sa tlhobogwa se ise se lekiwe.
Molomo o o jang o roga o mongwe	Go na le batho ba ba ratang go ja fa pele ga ba bangwe ba sa batle le go itse gore a ba tshwerwe ke tlala le bona kgotsa nnyaya. Seane se, se dirisiwa go rotloetsa batho go fa ba bangwe dijo le bona fa go jewa.
Mabogo, dinku , a a thebana/Kgetse ya tsie e kgonwa ke go tshwaraganelwa	Motho o rotloetswa go thusa ba bangwe gore tiro le fa e ka nna boima e tlhofofale.
Botswere re jwa modisa ke go gorosa	Motho fa a re o dirile tiro e ntle , e be e le fa a e feditse
Mafura a ngwana ke go romiwa	Go rotloetswa bana go se ngongorege fa ba romiwa.
Botlhale jwa phala bo tswa phalaneng	Ngwana o rotloetswa go thusa mogolo ka maele
Ga go na kgomo ya boroko	Ngwana wa setshwakga o rotloetswa go ithuta gore botshwakga ga bo duele.
Moroka o sita ka leru	Motho fa a re o itse selo, o tshwanetse go itshupa ka go se kgona.
Pala gabedi e sita pala gangwe	Motho fa a kile a dira phoso nngwe ga a tshwanela go e boelela.
Manong a ja ka ditshika	Batho ba lesika ba thusana pele ba ka gopola ba bangwe
Sejo phofu se a welwa	Ga se bonwe bonwe fela ka moo setshwanetse go somarelwa
Motsamai o ja noga	Motho fa a le mo mathateng a ka ithusa ka sengwe le sengwe
Bontlenyane bo seng bosii	Bontle jwa motho ga se gantsi bo supa pelo e ntle ya gagwe
Motlhapisa podi ngolwana ga se mogami wa yona	O ka godisa motho mme a seke a go direla sepe fa a gola
Khumo segwagwa e a pharuma	Khumo ga e nnele ruri mo mothong
Molelela phofu ya gaabo ga a tshabe go swa lentswe	Fa o batla ditshwanelo tsa gago o seke wa itsemeletsa.
Ka tlhagolela mookana ya re o gola wa ntlhaba	O ka godisa ngwana mme morago a go tsogela kgatlhanong.
Ditau di senang seboka di siiwa ke none e tlhotsa	Batho ba ba senang kutlwano ba palelwa ke tiro e e seng ya sepe
Senkganang se nthola morwalo	Fa e kare o re ke dira selo ga bo go palelwa , se tlogele gongwe se ka go tlisetse mathata.

Diane tse dingwe

Diane	Ditlhaloso
Mmitsa ntšwa ga a tshole thupa	Motho fa a batla go goboloaya ga a go lemose
Motho kgole ya pula o bošwa a bofologa	O ka nna a dumalana le motho ka ga sengwe, mme morago a go tlhanogela
Motshega kgarejana ke monyadi wa yona	O ka nyatsa selo kante ke sona se tla go thusang
Setoto se bitsa manong	Kwa kgora e leng teng batho ba kokoanela gona.
Thamaga go tuma di nang le beng	Gantsi bana ba tlotlwa ka batsadi ba bona
Thebe ya sebedu ke loleme	Motlapa o itshireletsa ka go bua thata
Meno masweu polaya e tshoga	Motho a ka aga a go tshogisa mme a sa go rate.
Tshukudu e feta marwana dipounama di botlhoko	Fa motho yo o ratang dijo a fiwa dijo a bo a di gana, re tsaya gore ga a tsoga sentle
Ntšwanyana ya moitaya sebata e bonwa mabotobotong	Ngwana o itshupa se a tla nnang sona a le monnye

Puo ya malepa le maele

Go tewa eng fa go twe:

Tilodi ya magaga	Nkwe
Sebokolodi se se ramaganyana	Setimela
Petleke ya melemela gotlhe	Motho yo o nang le bokgoni mo dilong di le dintsi
Konopi ya makgowa	Madi
Bo molatlhwa lebowa	Ntšwa
Bo ranku di kae	Basimanyana
Bo reaitse	Dingaka
Molalathageng	Lerapo la motho, le le selwang kwa nageng
Khupamarama	Sephiri
Khunololamoraba	Tuelo ya ntlha e e ntshiwang pele ngaka e ntsha dipheko
Khuduthamaga	Lekgotla/kopano
Tshetlha ya dipoa	Tau
Bo nkgate ke tlhaname	Maferefere
Tshetlha ya metsi	Kubu
Thamaga ya bo Jesu	Beibele
Dithabela	Dikgetsana tsa matlalo tse di tshotseng dipheko tsa ngaka
Dithamaga tsa godimo	Dinaledi
Maitisa – a – ikgorosa	Dipodi
Modimo o o nko e metsi	Kgomo
Tsebe ditelele	Tonki
Bo- ntsha-letsele-ke –anye	Masea
Kgomo e ntsho ya mmuso wa ga Poulwe	Setimela
Nkabo ke le fa	Basimane
Marapo a tse di suleng	Ditaola
Kgala	Mothamo wa kika e e tlhobolang mabele
Moupo	More o o thibelang dinonyane go jam abele kwa masimong

Kitso ya maloba

- **Letsoku:** Le ne le dirisiwa ke makgarebe go intlafatsa, ka go itshasa sefatlhego.
- **Moroto wa tonki:** Go ne go dumelwa gore fa o sa itse go letsa molodi o nwe moroto wa tonki mme o tla kgona go o letsa.
- **Pula:** Go ne go dumelwa gore fa ngwana a ka nelwa ke pula o tla konkoretsa/korakoretsa. Se, se tla thibelwa fela ke fa a ka nosiwa metsi a pula a santse a le monnye.
- **Boloko:** Bo ne bo dirisiwa go kgopa motsofe yo letlalo la gagwe le setseng le le bokoa.
- **Seyantlo:** Fa monna kgotsa mosadi a tlhokofaletswe ke molekane go ne go batliwa mo lesikeng yo o ka godisang bana mme a nne molekane wa yo o tshelang.
- **Ngati:** E jewa ke batsofe, ope o ne a sa letlwe go e e ja pele a ka e newa ke mosadimogolo mo letsogong.
- **Mokola:** Fa mongwe a tswa mokola o ne a inamela mo legaleng mme mokola o rothele mo go lona. Go ne go dumelwa gore o tla ema.
- **Moimana:** Moimana yo o setseng a le mo ditlhabing mme a le gaufi le go belega, ka mabaka a a rileng go ne go bofiwa seaparo sa gagwe lefuto go diegisa pelego mme a bofololwe fa nako e siame ka nako nngwe moimana o ne a huparela letlapa mme le latlhelwe ka nako e e beilweng kgotsa kwa lefelong le a tshwanetseng go thusegela kwa go lona.
- **Lesea:** Fa go tlhokofetse motho yo o botlhokwa mo leseeng le ne le sebelwa bosigo le robetse gore a seke a tshwenye ka go batla motho yo o.
- **Fa dinala tsa lesea** e le tse di telele go budulelwa mowa mo go tsona, se se diragala selo sa ntlha mo mosong.
- **Tsebe:** Fa o opelwa ke tsebe go ne go tshelwa mafura a a phepa a kgogo mme tsebe e fole, gompiano ga go letlelesege go dira jalo. O tshwanetse go bona ngaka e e maleba.
- **Molala:** Fa mongwe a thinyegile molala , go batliwa mongwe wa lewelana go mo sekamolola.
- **Fa lesele le belegwe ka molala o o sekameng:** Ka dinako dingwe go kopiwa malome gore a mo sekamolole ka go mo tshwara ka seroophata (kota e e nang le maphata a mabedi kwa bofelong) o tsenya molala wa gagwe fa gare ga maphata mme o fole.
- **Meno:** Fa lesele le ka simolola go medisa kwa godimo , go kopiwa malome go mo gotlha marinini ka sebetse se se tala sa kgogo.
- **Kakana:** Go dumelwa gore fa o ka supa kakana ya mongwe le wena e tlile go go tswa.
- **Motlhapo:** Go dumelwa gore fa mongwe a tlhapologela mo dikobong o a peelwa legotlo mme a leje gore a seke a tlhola a rotela dikobo.
- **Matlakala:** Go ne go dumelwa gore fa mosimane/monna yo a iseng a nyale a ka tlola matlakala o tlile go nna lefeta.
- **Lefeelo:** Go dumelwa gore fa mosimane a ka otlwa ka lefeelo o tlile go tlaela/tshereana.
- **Motlhapo:** Go dumelwa gore fa mongwe a ka tlhapologela mo molelong o tlile go tlhapologa madi.
- **Fa lesele le tsholwa** tlhogo ya lona e geletse metsi, bagolo ba tsaya sego mme ba gelela tlhogo ya lesele le (mosadimogolo o tla tsamaisa sego mo godimo ga tlhogo ya lesele jaaka e eketse o gelela metsi mme a tsholole) kwa bofelong metsi a a mo tlhogong a nyelele.
- **Fa lesele le sa fole** khubyana mosadimogolo o ne a tsaya mokolonyane a o fise mo lengetaneng mme a o tlhakantshe le mafura a tshase ngwana. Ba o kaya jaaka mogatololo.
- **Fa lesele** kgotsa ngwana yo a iseng a bewe phugwana, a kopana le ba ba setseng ba beilwe, ba thulanngwa ka di tlhogo ka fa morago gore ba seke ba gata yo a iseng a bewe.

MAMETLELELO YA 3

Lenaanefoko

A

Akgola → Tlotlomatsa

Atlhola → Go tsaya tshwetso ka sengwe.

B

Bapatsa → Go rekisa dithoto kgotsa ditirelo.

Batlhoki → Batlho ba ba humanegileng.

Befa → Galefa.

Boswagadi → Bolwetse jo bo tshwarang moswelwa wa monna kgotsa wa mosadi ka ntlha ya fa a sa alafisiwa.

Botswapelo → Boineelo.

D

Dibi → Boloko jo bo omileng mme bo dirisiwa go besa molelo.

Dihutshane → Dinku le dipodi.

Dikadika → Go tsaya nako pele o dira sengwe.

Dikgaragana → Marotho a ka setso a besiwang mo ontong ya fa fatshe mme a dubilwe ka lefulo la bojalwa.

Dikgomo tsa mafisa → Dikgomo tse mongwe a di adimiwang gore a kgone go tlamela ba lelapa la gagwe ka dijo mme mong wa tsona a ka tla go di tsaya nako nngwe le nngwe.

Dipotsotherisano → Dipotso tse mmatlatiro a di bodiwang ke ba setheo se se phasaladitseng phatlatiro.

Diromelwantle → Dithoto tse di romelwang kwa mafatsheng a a kwa ntle fa go gwebisanwa.

Dithibelapelegi → Melemo e e thibelang motho go ithwala.

Ditswantle → Dithoto tse di rekiwang go tswa kwa mafatsheng a a kwa ntle ga naga fa go gwebisanwa.

G

Galaka → Go baba.

Go buledisa motho → Go felegetsa motho.

Go etsaetsega → Go se nnisege.

Go farafara → Go kgobokanela motho ka bontsi.

Go ikgara → Go ikhuna/go ithatha.

Go iphetolakaka → Go menoga gantsi mo bolaong o tlhobaela/serega.

Go itshopara → Go sala o sena sepesepe.

Go kgatlha → Go itumedisa kgotsa lefoko le ka kaya go thema.

Go kitlanya → Go kopanya batho kgotsa ditlhopha tsa batho tse di thulanang gore go nne le kagiso.

Go korakoretsa → Go sa kgone go bua ka thelelo.

Go kota molomo → Go moma molomo.

Go kotula → Go roba dijo tse di jetsweng mo tshimong jaaka mabele, mmopo, sonobolomo, jj.

Go nna mokgaraga → Go nna mokima/go nona thata.

Go nyema mooko → Go felelwa ke tshepo.

Go rwala matsogo mo tlhogong → Go lela ka ntlha ya tlalelo kgotsa tatlhegelo.

Go thuba lelapa → Go nna le kgolagano ya lerato le motho a tsere kgotsa a tserwe.

Go tlhogola → Go tsofala.

I

Ikobonya → Go inyatsa/go itshaba.

Izinyoka → Batho ba ba ikgolaganyetsang motlakase go se ka fa molaong.

K

Kapodisa → Go adima motho ka tumelano ya gore o tla go duela morago.

Kgoberega maikutlo → Go fuduega maikutlo/Go tshwenyega go go tseletseng.

Kgogolammoko → Pula ya ntlha morago ga mariga.

L

Lebotsi → Letshwaopuiso le le botsang potso mo polelong.

Leinagoboka → Bontsintsi jwa dilo sk lesogodi la ditsie.

Leinakgopolo → Leina la selo se se sa bonweng ka matlho.

Leinatota → Leina la motho jaaka fa go ka twe Seemise/Tebogo.

Leokoriba → Losi lwa noka.

Lerudi → Legetla.

Lerumo → Sediriswa se se bogale se se tlabang. Go le gantsi lerumo le dirisiwa kwa ntweng.

Lesupi → Lefoko le le supang leina mo polelong.

Letlhaodi → Lefoko le le tlhaolang leina.

Letlhophi → Lefoko le le tlhophang sediri kgotsa sedirwa mo polelong.

Letsema → Mokgwa wa go thusana ka ditlhopha kgotsa go sa solofele tuelo.

Leuba → Tlala kgotsa go tlhoka dijo ka ntlha ya fa pula e sa ne ka tshwanelo kgotsa e sa ne lobaka.

M

- Magopelo** → Nama e e fiwang batlhabi.
Maitshetlego → Boalo jo bo kwa morago jwa ditiragalo.
Manontlhotlho → Bothakga.
Masufu → Marapo a dinama tsa dikgomo a go le gantsi a apewang morago ga lenyalo.
Mausausa → Madi a mantsintsi.
Moanedi → Motho yo o anelang kgang go tswa mo ntlhakemong le mo maitemogelong a gagwe.
Moanelwa → Motsayakarolo mo kanelong.
Mofero → Dimela tse di tlhaga tse di tlhogang fela mme di sa batlege ka ntlha ya fa di kgoreletsa kgolo ya dijalo.
Mogopo → Sejana se se dirilweng ka legong.
Mogwaafatshe → Ntlwana e e sa reng sepe, e agilwe ka bojang jo bo senang boleng, mme e ka nna ya thubiwa nako nngwe le nngwe.
Mojaboswa → Motho yo o tlogelelwang dithoto ke mongwe yo o tlhokofetseng. Bogologolo mojaboswa e ne e nna mosimane kgotsa gofejane.
Mokodue → Motsatsarapa/motho yo o matsara kgotsa yo o bopameng.
Mokwalotlanyo → Mofuta le bogolo jwa ditlhaka tse di tlanyilweng.
Molamu → Thobane e e nang le tlhogwana mme e diretswe go tsoma kgotsa go iphemela kgatlhanong le dira.
Molemirui → Motho yo o dirang ka temo le go rua dikgomo.
Morero → Kgankgolo e Mokwadi a e senolang mo lokwalong.
Motlhatlhededi → Motho yo o tlhatlhelang baithuti kwa ditheong tse dikgolo tsa thuto.
Motlhokofatsi → Motho yo o utlwisang ba bangwe botlhoko ka mafoko, thupa, thobalano kgotsa ka go ba jela madi kgotsa go ba tshosetsa ka tsela nngwe e e bosula.
Motlobo → Kago e e tsholang tshedimosetso e e botlhokwa.
Motswasetlhabelo → Motho yo o tlhokofaditsweng ka go ketekiwa kgotsa a utlwiwa botlhoko mo moweng.
Mpaola → Moteme kgotsa kgamelo e e phuntsweng diphatlha gantsi go tshelwa mmu gore e seke ya konega, morago go phungwa ka ntlha ya peke, go bo go goletswa molelo mo go ona jaaka setofo.
Mponeng → Motho yo o ratang go bonwa ka gale mo gare ga batho ba bantsi.

N

- Naane** → Dikanelo tsa bogologolo tsa setso ka baanelwa ba ka dinako dingwe ba dirang dikgakgamatso mme di tlotliwa ke bagolo ka nako ya maitiso.

Ngogola → Ngwaga o o fetileng.

P

- Peo** → dithoro/ditlhapo tse di jalwang.
Potongwane → Tlhafu e e ipopileng mme e tlogela leoto go ya kwa lengenaneng le le lesesane.

R

- Repetlane dithwe** → Go golofala mo mmeleng go go kgoreletsang motsamao.
Ritibatsa maikutlo → Go isa maikutlo kwa tlase.

S

- Seaka** → Motho yo o ratanang le batho ba babedi kgotsa ba bantsi.
Seaparankwe → Kgosi.
Sebepi → Kgole e e bofeletsweng mo kotaneng go thusa go kgalema le go laola dikgomo/ditonki.
Sefalana → Lefelo la go bolokela mabele/mmopo o o setseng fa go sena go phothiwa.
Segalo → Go tlhatlosa lentswe le go isa kwa tlase fa o bua go ya ka bokao jo bo tlhagisiwang.
Selei → Kolotsana ya dikgomo/ditonki e e se nang maotwana. Dilei di ne di dirisiwa bogologolo go rwala batho kgotsa dijothoro.
Selepe sa magagane → Selepe se se dirisiwang ke kgosi go kgaoganya ntwala kgotsa kgotlang.
Setlhana → Nama e e abelwang rakgadi. Ke nama e e fitlhelwang mo letsogong la kgomo.

T

- Tekatekano** → Go se farologanngwe go ya ka lotso, puo, mmala, bong, jj.
Thadisa → Go bua ka sengwe o tlhalosa kgato ka kgato o bo o neela le dikao kgotsa ditshwantsho gore go tlhaloganngwe botoka.
Thebe → Sediriswa se se dirilweng ka letlalo, mme se dirisetswa go itshireletsa kgatlhanong le marumo ka dinako tsa ntwala.
Thinya → Go sa iponagatse kwa tirong kgotsa kwa mererong e o neng o tshwanetse go e tsenela.
Thobo → Tiro ya go kotula kgotsa go roba.
Thumolano → Go tshwenya.
Tlolomolao → Go dira sengwe se se seng ka fa molaong.
Tselafefo → Tsela e kgolo ya bosetshaba e dirori tse dikgolo go le gantsi di e dirisang kgotsa bakgweetsi ba ba batlang go goroga ka bonako kwa ba yang gone.
Tsereganya → Go dira gore go nne le kagiso fa gare ga batho ba ba lwang/ba ba sa utlwaneng.
Tshimo → Naga e e beetsweng kwa thoko gore go lemiwe mo go yona.

Nkgo ya Puo ya Setswana

Study & Master Nkgo ya Puo ya Setswana ke metseletsele ya dibuka tse di kwaletsweng barutabana le barutwana ba Setswana mo Sekgamung sa Dithuto tse Dikgolwane (FET). Dibuka tse, di kwadilwe ka maitemogelo le bokgoni go arabela ditlhokego tsa meetlo, melawana, diteng le dikgono tse solofelwang ke Pegelo ya Pholisi ya Bosetšhaba ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo.

Buka ya Morutwana

- E humile ka ditirwana tse di rotloetsang morutwana go akanya le go tsosolosa kgatlhego ya go itse, go dirisa le go ikgantsha ka puo ya Setswana.
- E na le kitsokakaretso e e rulagantsweng ka botswerere go ruta ngwao le setso, go aga botho jo bo feletseng jwa ngwana wa mmala wa sebilo.
- E humile thutapuo go tlhokotsa tirisopuo e e lolameng.
- Ditlhangwa di tlhophilwe sentle go lebeleletswe ditiragalo tsa maloba le tsa sešeng.
- E humile ka dikao tsa ditlhatlhobo le mefuta mengwe ya ditekanyetso go ya ka Lenaane la Tekanyetso.

Buka ya Morutabana

- E rulagantswe ka matsetseleko go kgontsha morutabana go fitlhelela diteng tse di maleba bonolo.
- E humile ka dikarabo tse di tshitshintsweng, diruboriki le ditsibogelo tse dingwe tse di maleba tsa ditirwana ka kakaretso.
- E kaela morutabana kgato ka kgato ka fa dithuto di ka tsamaisiwang ka gone.
- E thusa morutabana go busetsa boleng jwa ngwana wa Motswana ka go mo ruta meetlo, ngwao le setso.
- Ke letlhomeso le morutabana a ka agelelang dithuto le ditirwana tse dingwe tse di etleetsang dikgono tsa go reetsa le go bua, go buisa le go lebelela, go kwala le go tlhagisa go tsenyeleditswe thutapuo ka matsetseleko.

Lesego Mahlabe ke modiredipuso kwa Lefapheng la Thuto kwa Bokone Bophirima. Ka maemo ke Deputy Chief Education Specialist (DCES) mo Lekaleng la Ditlhatlhobo a dira jaaka mogokaganyimogolwane wa School Based Assessment (SBA) mo porofenseng. Tiro ya gagwe ke go netefatsa gore barutwana ba Mophato wa 10-12 ba baakanyediwa go tlhagisa phitlhelelo e e maleba mo dirutweng tsoatlhe. Ntompoti Moikanyane e ne e le morutabana wa Setswana le Thutalefatshe kwa Tebogwana Secondary School kwa porofenseng ya Gauteng. Gajaana ke Tlhogo ya Lefapha (HOD) kwa Bethesda Special School a dira jaaka School Based Support Team Coordinator. Bakwadi ka bobedi ke Batswana ka tsalo e bile ba godisitswe ka molao wa Setswana. Ba setse ba tlhagisitse dikwalo di le mmalwa mmogo, ka puo ya batho.

PROUD PARTNERS

CAMBRIDGE
UNIVERSITY PRESS
www.cup.co.za

ISBN 978-1-107-66044-1

Setswana Teacher's Guide